

*Ceglédi Lászlóval
munkával
2003.11.05.*

BALTAZÁR DEZSŐ
PÜSPÖK
ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Dokumentumok, könyvek, családi emlékezések
alapján szerkesztette és írta

Leel-Össy Lóránt

Esztergom 2000

Köszönetnyilvánítás

A könyv kiadásával kapcsolatos irodalom megszerzésében sokat segítettek dr. Gáborjáni Szabó Botond, dr. Nyakas Miklós, Siró Béla, Szemerédy György.

A teljes szerkesztési és nyomdai anyagi segítséget Vásáry Tamás, Kolozsváry Kiss László és Leel-Össy Lóránt biztosították. Ezért őket hálás köszönet illeti éppen úgy, mint Táborita József informatikai osztályvezetőt, aki a könyv végső szerkesztését végezte.

ISBN 9636406650

Lektorálták: Veress Géza dr.
Frigyessy Ágnes

© Leel-Össy Lóránt dr.

A könyv terjesztését segíti a Tiszántúli Református Egyházkerület
Múzeumai és Kollégium Nagykönyvtára, továbbá a Debreceni Rotary
Klub

Szerkesztés: Táborita József
Címlapot tervezte: Leel-Össy Lóránt

A képek dokumentumokból, családi gyűjteményből származnak.
Újabb fényképeket a szerző, illetve Vincze Ferenc készítette.

Készült 32.5 A/5 ív terjedelemben, 90 g-os Műnyomó papírra
íves ofszet eljárással, az OPEN ART Nyomdában

Maurizio

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Bevezetés	13
Dr. Baltazár Dezső református püspök életrajza	15
„A próbáltatások idejéből”	40
Baltazár politikai felfogása és egyházpolitikája	72
Baltazár harctéri útjai	113
Baltazár Amerikában	120
Zoványi és Mocsár Baltazárról írt kritikái	131
Baltazár Dezső méltatása	147
Baltazár hajdúböszörményi rehabilitációja	169
Baltazár és a „klérus”	173
Baltazár és a zsidóság	195
Dr. Baltazár Dezső püspök betegsége, halála és temetése	217
A családtagok emlékezéseiből	225
Baltazáról szóló versek. A püspök egy prédikációja és Csokonai tanulmánya	260
A püspök ifjúkori versei	274
Anekdóták	291
Baltazár Dezső pszichobiográfiája	302
Utószó	310
Dokumentumok	313
Irodalom	363
Angol és német nyelvű tartalomjegyzék	369

*Feleségemnek és Baltázár
valamennyi leszármazottjának,
valamint azoknak, akik ismerték és
szerették és azoknak, akik nem jól
ismerték, vagy nem ismerhették*

*A Páspók születésének 130. és halálának 65.
évfordulójára a Millennium évében*

Előszó

Dr. Baltazár Dezső református püspök családja és széles rokonsága e könyv által kívánja az utókor számára átnyújtani mindazt, amit róla lelkükben megőriztek és sokak által irt dokumentumok formájában a könyvtárakban és birtokukban találtak.

Az előszó megírására azért engem kértek meg, mert némileg külső ember vagyok és azon kevesek közé tartozom, akik még élőben láthatták ezt az országosan és nemzetközileg ismert férfiút, sőt közelében végezhettek egyházi szolgálatokat.

Magam is a könyvben ismertetett Baltazár- Amerikai Alapítvány támogatásával végeztem el a teológiát, amit viszonylag szegény, de tehetséges tanulók számára ítélték oda. Természetesen a folyamatos támogatás jeles tanulóknak ingyenes lakást és ellátást biztosított a Kollégiumban. Az Alapítványtól kapott segítség igazi jelentőségét igazán csak amikor másodéves hallgató voltam, 1929-ben, a három évig tartó súlyos gazdasági világválság alatt ismerhettük fel. Enélkül velem együtt, nagyon sok törekvő fiatalnak félbeszakadt volna az egyetemi pályája. Az Alapítvány nemcsak a teológusokat támogatta, hanem nyitva állt a bölcsészek, joghallgatók és orvosok számára is.

Baltazárról már távoli szülővárosomban is gyakran hallottam, de akkor látam először, amikor a Nagytemplom szószékhén megjelent. Barna arca, hatalmas termete, soha azelőtt nem hallott mély regiszterű és mégis érces hangja volt. Megkapott, hogy mentes volt az akkoriban még megszokott, sőt el is várt szóno-kias pátoztól. Karjai alig mozdultak s tagoltan, nyugodtan hirdette az ígét. Maga volt a testet öltött rendíthetlenség.

Az unokák is megírták a könyvben, hogy a neve napján mindig megvendégelte a Kollégiumi Kántust, amely akkor férfikarként működött. A nagy U-alakú asztal két szaránál ültek az énekesek, az asztalfőn pedig a püspök, két oldalán a karnaggyal és a kántus jegyzőjével. Velük szemben helyezkedett el a négy szólamvezető, közöttük én is. A püspök melegen érdeklődött a Kántus helybeli és vidéki hangversenyeiről, a diákos kalandokról. Láthatóan jól érezte magát körünkben.

A teológia elvégzése után hamarosan debreceni segédlelkész lettem, hetenként felváltva a Kis- és Nagytemplomban végeztem szolgálatokat. Bejáratos lettem a püspöki hivatalba, ahol rendszerint gondjaikba süppedt vidéki presbiteri küldöttségek várták, hogy bejussanak a párnázott ajtók mögé. Előre tudtam, hogy megnyugodva, felélénkülve fognak onnan kijönni. A püspök bámulatosan ismerte a magyar gondolkodásmódot. Mesterien vagdosta széjjel a sokéves helyi problémák gordiuszi csomóit s véleményét könnyen megjegyezhető mondatokban foglalta össze. Még semmi sem történt, de a hozzá folyamodók máris

úgy érezték, mintha minden megoldódott volna. Voltak, akik ezt az „aprómunkát” tartották a püspök egyik leghasznosabb tevékenységének. Símábban, gördülékenyebben mentek a dolgok a gyülekezetekben, kevesebb dolga akadt az egyházi bíraskodásnak, javult az összhang a lelkész, tanító, kántor és a faluk, városok, megyék legtekintélyesebb emberei között.

Elég ritkán jutott el a Nagytemplom szőszékéig. Vasárnapjai nagy részét a Tiszántúl hatalmas területén előforduló egyházi rendezvények, ünnepélyes alkalmak és a több, mint 400 egyházközség tervszerű látogatása foglalta le.

Harmadik püspök-utódja, dr. Kocsis Elemér úgy tapasztalta, hogy ezekre a püspöklátogatásokra még évtizedek múltán is jól emlékeztek a gyülekezetek idősebb tagjai. Ilyenkor nemcsak a templom, parókia, iskola és tanítói lakások öltöttek új ruházatot, hanem a gyülekezetek tagjai is mindent megtettek a nagy vendég fogadásának ünnepélyessé tételére.

Utólagos felmérés szerint mintegy tízezer prédikációt és egyéb beszédet tartott és amint azt Komoly László könyvben idézett cikkéből tudjuk, negyedmillió levelet írt ; a legtöbbjét sajátkezűleg. Hivatalában pedáns rendet tartott, amit a levéltárban őrzött hivatalos és magánlevelezések iktatási számai igazolnak.

Az egyházi iskolák és pedagógusi állások szervezése ügyében gyakran kellett különböző minisztériumokban megjelennie. Az utazás még gyorsvonattal is csaknem félnapot vett igénybe és a gyors ügyintézés nehézkesen ment. Futó András püspöki titkár mesélte, hogy nagy segítséget jelentettek azok a magas állami kitüntetések, amit a püspök úr kapott, mivel ugyanazok a minisztériumi tisztviselők, akik addig szívesen megvárakoztatták az előszobákban, látva ezeket készséges hajlongással nyitottak ajtót előtte. Így megrövidülhettek a budapesti utak és ügyintéзések is.

Híres volt legendás pontosságáról is. A 120 tagú debreceni Presbitérium havi gyűlései szerdán délutánonként 3 órakor kezdődtek, ahol mindig Baltazár elnökölt. Magam nem egyszer láttam, hogy a püspök megérkezésekor többen elővették duplafedelű láncos zsebóráikat és ahhoz a pillanathoz igazították, amikorra Baltazár a pódiumra helyezte lábát. A pontosságot viszont másoktól is elvárta.

Mint segédlelkész csupán két évig végezhettem lelkészi szolgálatokat a közelében. Ez kevés volt a jobb megismeréshez, de a rákövetkező tizenhét éves többfajta beosztásom során nagyon sokszor voltam nálam idősebbekkel együtt, akik régtől fogva ismerték őt. Így alakult ki bennem, hogy Baltazár Dezső életművét három időszakra bontva lehet a legegyszerűbben áttekinteni: 1. Minisztériumi alkalmaztatásától az első világháború kitöréséig. – 2. Az első világháború és a két forradalom ideje. – 3. A háború utáni tizenhat esztendő. Mindezen korszakokról a könyvben maga a püspök és Czeglédy Emánuel írásaiból sok mindent megtudhatunk. Itt az általam ismert egyházpolitikai tennivalóiról beszé-

lek, amit két szempont irányított: a. Jobban meg kell jeleníteni, hogy milyen értékeket hozott magával a két protestáns egyház. – b. Szövetséges csoportok bevonásával egy ellensúlyozásra is képes tömböt kell létrehozni. Az utóbbit szükséges behatóbban megvilágítani. Ebben két csoport jöhetett számításba. Egyik a „szabadelvűek” köre (Ne tévesszük őket össze a későbbi, vagy a mai „liberálisokkal”!). Ehhez a körhöz a vidéki műveltebb magyar nemesség egyedei tartoztak. Ők az egykori „felvilágosodás” ígézetében gondolkodtak: az észak kultúra és haladás rövidesen mindent megold. A katolikus klérust jellemző „ultramontanizmust” támadták, de a protestánsokkal szemben elnézőbbek voltak. Emlékeztetni kellett olykor őket, hogy a református egyház, noha nyitott az ész és haladás tartósnak ígérkező eredményeivel szemben, mégsem kíván feloldódni egy „világnézetben”, mert vallási értékekre és erőforrásokra támaszkodik. Baltazár ezt, amikor szükséges volt, igen egyszerűen és hitvallóan fejezte ki. Talán innen ered az ő „ortodox” híre, pedig ő elsőrendűen egyházpolitikus volt és az ortodox teológiát nem művelte.

A másik tömbalkotó szövetséges a hazai zsidóság lett volna. Baltazár volt annyira reálpolitikus, hogy egy ilyen szövetség felajánlásában nem olyan szubjektív szempontok vezették, mint a rokonszenv-ellenszenv, hanem annak belátása, hogy a hazai zsidóság a 20. század elején már észrevehető befolyással bírt a magyar közéletben. Másik vezérlő „filoszemita” beállítottsága vallásos alapon nyugodott, amiről a könyv egyes fejezeteiben olvashatunk.

Ez a tömbalkotásnak nevezett egymáshoz való közeledés soha nem jutott el látható, szervezett formáig. Az egyszerűbb reformátusság alig vett róla tudomást, hiszen akkoriban inkább „izraelitáknak” nevezett zsidóság a városokban tömörült, falvakban egy-egy ügyesen vezetett szatócsbolt emlékeztetett rájuk. A középosztálybeliek azonban több helyen hevesen vitatták és ezért nem egyszer Baltazárt támadták. Manapság, gyökeresen megváltozott viszonyok között a történészek feladata annak megállapítása, hogy Baltazár koncepciója melyik fél számára hozott több nyereséget.

A proletárforradalom alatt mindvégig példás magatartással, felemelt fővel és szilárd eltökéltséggel vállalta a súlyos megaláztatásokat, mint azt a „próbáltatások idejéből” megtudtuk.

A harmadik időszak, a trianoni országcsönkítés utáni korszak, ami az egész országot mind hazafiúi, mind gazdasági szempontból mélyen sértette és érintette. Pangott minden, megállt a termelés, de a termékeket is védővámokkal sújtották a szomszédok. Ebben a történelmi helyzetben valóban kezdeményezett Baltazár. Nem törődött azzal, hogy a nyugati országokban a sokéves Benes- és Masaryk-féle magyarellenesség és torzítás folytán ferde szemmel néztek minden magyarra: nekivágott az óceánnak. „Baltazár Amerikai útjai.” című fejezetben megtudhatjuk, hogy mit küzdött, dolgozott és gyűjtött a Kollégium számára

és mennyi energiát fejtett ki, hogy az amerikaiakkal megismertesse az igaz magyarok arculatát, tulajdonságait, harcait. Jóval később, egy amerikai magyar levelében magam olvastam: „Amikor újra eljött hozzánk (Baltazár második útja), nem tudtunk nem adni.” Ezzel tulajdonképpen azt fejezte ki, hogy az igazi karizmatikus vezetőknek nehéz ellentmondani.

A könyv későbbi lapjain az olvasó megtalálja azoknak a nagyhorderejű egyházi létesítményeknek a felsorolását, amelyek szinte a földből nőttek ki. Mindezeket jó és alkalmas munkatársak segítségével fáradtságot nem ismerő igyekezettel lehetett megvalósítani, akiknek a kiválasztásához Baltazár nagyon jól értett. A Tiszántúl példáját a saját munkaterületén a három másik egyházkerület püspöke is követte.

Baltazár a debreceni egyetem kifejlesztésében olyan társakra talált mint gróf Tisza István, gróf Klebersberg Kunó és Vásáry István, akik biztosították annak létrejöttét. Nagy sikerének tekinthető, hogy a katolikus, főleg Szegedhez kötődő, rendkívül nagyvonalú Klebersberg figyelmét Debrecen felé is fordította.

Baltazár püspökségének 25 éves évfordulója 1936 tavaszán volt. Ma is előttem van az a kép, amint a Nagytemplomban a hozzá több tekintetben hasonló lelki szabású Vásáry István főgondnokkal együtt kijöttek az Úrasztalához és szembefordultak egymással, mint barátok egy hosszú harci időszak után: Vásáry köszöntötte, Baltazár válaszolt. Ekkor vettük észre először Baltazár arcán a benne lappangó betegség jeleit. Mégis keményen tartotta magát. De, ami igazán feltűnt, nem ez volt. Ők ketten soha azelőtt nem szóltak önmagukról a nagy nyilvánosság előtt. Csupán ügyekről, tervekről, ezek előmozdításáról vagy akadályoztatásáról. Most sem felejtették ki az értékeket, amelyekért éltek, de önmagukról, saját életük értelmezéséről is nyilatkoztak. És mintha előzőleg összebeszéltek volna: illusztrációként ugyanazt a hasonlatot járták körül szavaikkal, a hajósét, aki erős kézzel tartja a kormányt, szembenéz a feléje rontó viharral és nem tér el a helyes iránytól.

Mindkettőjük lelki gyökérzete a 19. századba nyúlt le, amelynek a kiválasztottak előtt három eszménye volt: A Lángész, a Szent és a Hős. A Lángész a mindent tudni akarást jelenti, a Szent abban az értelemben, hogy egy nagy célnak szenteli életét. A Hős pedig az, aki nem hátrál meg, inkább állva hal meg.

...Félév múlva, augusztus 25-én, a Rákóczi-harang mély zúgása adta tudtul a debrecenieknek, hogy a nagy püspök nincsen többé a földön élők sorában.

Ott ültem a templomban, szemben a szószékkal, amint dr. Ravasz László budapesti püspök, az akkori reformátusság másik szellemi pólusa a gyászbeszédet tartotta Lukács 11, 21-23 textusa alapján. A beszéd lényegét a könyv megfelelő fejezetében olvashatjuk az „erős fegyveresről”, akiért eljött a nála is erősebb halál. A halálnál is erősebb megváltó Krisztus azonban kiragadja őt a halál szorításából, nekünk pedig segít abban, hogy ismét összeszedjük, kiválogassuk a

széjjelszórt kincseket.

Számomra ekkor nem ért véget Baltazár Dezső jobb megismerése. Újra és újra emlékeztetett reá a debreceni egyházi és társadalmi élet. De ezenkívül bepillanthattam családjá egyik ágának otthoni életébe, ahol sok minden őreá emlékeztetett. Szólnom kell özvegyéről, a drága Iza néniről. Ő, az országosan ismert férfiú felesége, alig jelent meg a nyilvánosság előtt. A nagy család gondjait vállalta át, asztaluknál váratlan vendégeket látott el, férje számára kellő háttérrel biztosított, de mindent megfigyelt. Átvészelte a teljes vagyronvesztést, mint a gyermekei is. Egy mindent felülről néző, aranyló humorra készséges magatartás jellemezte őt. Egy alkalommal olyan emléket elevenített meg, ami engem alaposan meggondolkoztatott. Az jutott eszébe, hogy fiatal férje egyszer elárulta neki, hogy diák korában hallatlanul imponáltak neki az akkori „erőművészek”. Hihetetlen súlyokat emelgettek és tartottak sokáig a fejük felett...

Én még ma sem látok ebben semmi lekicsinylőt. Meggyőződésem, hogy annak a bizonyos hajókormányosnak, a Ravasz László által említett erős fegyveresnek s most a nagyerejű férfinak a képi jelentései összetartoznak, egymást átfedik. Baltazár püspök teremítő Istene lelki útravalóként ilyen erővállalási készséget helyezett teremtményének mélytudatába.

És ez egyre szebbé válik azzal, hogy élete mégsem pusztán erőmutogatás volt. Ezt mutatja, hogy gyengéden hajolt népes családjához és bizonyítja többek által észrevett nagylelkűsége, amikor használhatta volna nagy erejét, de nem tette.

Példákat mondok.

Sokan nem értették akkoriban, hogy ugyanaz a Baltazár Dezső, aki a református egyház törvényekben is biztosított méltó helyéért küzdött, megjegyzés nélkül vette tudomásul, hogy Debrecent, az ország egyetlen református jellegű nagyvárosát másvallásúakkal telepítik be állami hivatalokba, állásokba, vasúthoz stb. Karácsony előtt 1938-ban pl. a csendőrség parancsnoksága kérte, hogy a székházukban felállított karácsonyfa alatt egy lelkész mondjon alkalmi beszédet. Engem küldtek ki. Már az elején feltűnt, hogy a legismertebb karácsonyi éneket alig énekelték. Kiderült, hogy a jelenlévő többszáz főnyi állományból mindössze négyen voltak reformátusok.

Ahogy Baltazárt megismertem, így képzeltem el álláspontját: Törvényes módon nem lehetett volna megakadályozni ezt a céltudatos betelepítést: a háttérben való fondorlatosság pedig távol állt tőle. Nagylelkűsége viszont abban mutatkozott meg, hogy egyfelől nem kívánta felkavarni szeretett városának lelki vizeit. Másfelől pedig megbélyegezni sem akarta az idetelepített másvallásúakat, akik közül sokan szívesebben maradtak volna, - mondjuk – Székesfehérvár környékén.

A Tanácsköztársaság utáni időkben meghallgatást kért nála az a személy,

aki talán a legtöbb megaláztatást okozta számára. Senki sem tudja, mi történt a püspök fogadó irodájában, de az bizonyos, hogy megtorló szándék helyett Baltazár bejuttatta az illetőt az egyházkerület nyomdájába, ahol mindvégig megbecsülte magát. Ugyanez történt egy magát, a zavaros idők kormányában kompromittált jól képzett, tehetséges jogással is. Baltazár – kérésére – állást szervezett számára s hosszú időre rábízta a debreceni egyházközség jogi és gazdasági ügyeinek intézését.

Áttért katolikus papokat is szívesen alkalmazott tanári állásokban, pedig nem egy „nyílzáport” kapott katolikus részről. A debreceni Református Főgimnázium nagy létszámú tanári karában egyidőben négy ilyen tanár működött. Megnősültek, családot alapítottak, kiválóan tanítottak. Ilyen volt Rábold Gusztáv, aki Szombathelyen volt katolikus káplán. Egyszer rátalált Kálvin alapvető művére, az „Institutio”-ra. Áttért a református egyházba és miután letette a szükséges különbözeti vizsgákat, Baltazár elhelyezte a Debreceni Református főgimnáziumban. Tanárnak is megfelelt, de egész életében Kálvin műveit fordította. A legfontosabbakat az egyház kiadta, eljuttatta minden lelkészi hivatal könyvtárába, de bárki megvásárolhatta. Az utolsó négy kötet a második világháború elején jelent meg. Mintegy húsz további fordítását a Kollégium Nagykönyvtára őrzi. Ha Baltazár Dezső nem bízik meg benne, ha nem fogadja be olyan nagylelkűen, ma szegényebbek lennénk egy ilyen elfelejtett, de mégis az egyház kincstárába tartozó jellemmel, mint Rábold Gusztáv.

Bizonyosak lehetünk abban, hogy rajta kívül még sokan voltak, akiknek életére így vagy másként alakítólag hatott a karizmatikus Baltazár Dezső, akinek ez a könyv kívánja az olvasóval megismertetni az életét, életművét, emberi és egyházfői nagyságát.

Alsógöd, 2000 november 9.

Szenes László

Bevezetés

Az egyik legnagyobb magyar püspökről, Baltazár Dezsőről az utóbbi 60 évben csak néhány rövid cikk vagy tanulmány jelent meg, ami nem foglalta össze a Tiszántúli Református Egyházkerületben leghosszabb ideig szolgáló és egyházpolitikai szempontból legtöbbet tévő püspök életét, életművét. Jogos kérdésként merülhet fel az, hogy ezt a hiányt betöltendő munkát miért éppen egy „laikus”, azaz nem egyházi személy próbálja meg elvégezni. Az olvasó, aki talán még ismerte Baltazár püspököt, vagy hallott róla több választ is kereshet. A szerző magyarázatul elsőként az elmúlt hatvan év egyházellenes beállítottságát, másodikként az eltelt idő alatt regnáló egyházi vezetők félelmét vagy opportunizmusát esetleg negatív véleményét találta okként. A szerző számára mindezek csak kérdések lehetnek. Végigtekintve a Baltazárról az említett időszakban megjelent lexikális adatokat, rövid értékelő vagy becsmélő megjegyzéseket, azonnal szembetűnik az ellentmondás a fentiek és az évszázad első harmadában megjelent írások pozitivitása között, amelyekben a szerzők Baltazárt óriásként tisztelték és becsülték, majd halála után is – igen csekély kivételtől eltekintve – így méltatták. Az egyházi és világi szerzők leglényegesebb taktikája azonban az elhallgatás volt, azaz Baltazár igen komoly egyházpolitikai, politikai, egyház szervezési, a Tiszántúli Egyházkerületben, Konventben, ORLE-ban végzett munkáit, missziós tevékenységét nem említik, vagy éppen – mert kikerülhetetlen – mellékesen odaírják a nevét.

A szerző a két ellenpólus közül természetesen a pozitív oldalon áll, mivel áttekintve a tetemes irodalmat, levéltári anyagot, nagyfokú méltánytalanságnak tartja a hallgatást, elítélést. Ez az írásnak feltétlenül objektív motivációja. Szubjektív indíttatás, amit a szerző Baltazár püspökről egész életében a lelkész apától, igen sok lelkésztől és laikusoktól hallott nagyrabecsülés. Ezt a negyvenes évek végén Debrecenben, mint fiatal orvos és még élő idős professzoroktól, lelkészekről vagy azok tanítványaitól (Erdős Károly, Varga Zsigmond, Révész Imre, Kállai Kálmán, Vasady Béla, Dezső László stb.) szerzett ismeretek, írások (méltatások) még tovább erősítettek. Végül, érthetően teljesen pozitív véleményeket, történeteket is bőven hallhatott, mivel szoros családi kapcsolatba került a Baltazár családdal. Mindezeket részletesen idézve és felidézve igyekszik bizonyítékokkal alátámasztani. Az objektív és szubjektív indíttatások, valamint Baltazár püspök igen erős és tiszta istenhite, az abból fakadó szüntelen szolgálata, példát és erőt adtak ahhoz, hogy orvosi szakmai munkái mellett könyvekből, korabeli és kevés későbbi újságcikkekből, valamint a családtagok segítségével összegyűjtsön lehetőleg minden adatot és azokból néhányat az olvasó számára ismertté tegyen. A könyv felhasználja 1980-as és 90-es években megjelent egyházi és világi kiadványok egyes adatait is. Baltazár ifjúkori verseit először közli,

amelyek közül több megjelent a korabeli lapokban.

Baltazár egyik írásában „A szeretet elsőségé”-ről 1932-ben írt és befejező soraiban a Szeretet Szövetségét szent szövetségnek tartja, ami „olyan, amelynek neve is, célja is, az eszköze is, a tartalma is szeretet, tehát isteni lényeg; a tagjai pedig a királyi papság választottai, az Úrnak szolgái mindnyájan. Jertek meghódítani vele az országot, az egész világot. Nem magunknak, hanem Istennek, aki szeretetben dicsőíti meg magát. Minket is.” Ezeknek a szavaknak, mint sok-sok bibliai mondásnak ma is van aktualitása, amikor főleg az anyagi javak felé fordult a világ. A könyv célja tehát még az is, hogy Baltazár püspök életének példájával megpróbálja az embereket ismét a hit és szeretet irányába terelni. Továbbá bizonyítani azt, amit tulajdonképpen nem kell, igazolni nevezetesen, hogy Baltazár Dezső volt a XX. század Magyarországnak negyedszázadig működő, legkiemelkedőbb és a magyar református egyház jogaiért legtöbbet harcoló püspöke, akit egész Európában, de New Yorktól Jeruzsálemig is nagyon sokan ismertek, elismertek és tiszteltek. Nagyságát egyesek Méliusz Juhász Péteréhez hasonlították.

Írásom beteljesíti Dezső Gyula 1937-ben megjelent kis füzetében (Baltazár Dezső 1871-1936, Kecskemét) kifejtett óhaját: „Érdemes volna a hívek sokasága számára Baltazár-breviáriumot készíttetni az ő eszméiből, világnézeti megnyilatkozásaiból, bölcs mondásaiból. Vigasztaló, nagy értékű olvasmány lenne és életben tartaná közöttük azt, »aki ma már Krisztusban él.«” Ez máig váratott magára. A „breviárium” jelzót a szerény írás, gyűjtemény nem érdemli ki. Az írás értékét természetesen csak az olvasók ítélik meg.

Isten áldása legyen mindazokon, akik szellemi, dokumentális és anyagi segítséget nyújtottak a könyv megjelenéséhez, valamint azokon, akik a szerkesztést és színvonalas nyomdai munkát végezték.

Esztergom, 2001. január 16.

*„Halhatatlanok bírāja az Idő;
Csak akkor tudhatjátok meg, ki ő:
Midőn elmúltak évek, századok
S hozzá hasonlót nem találtatok.”*

Dr. Baltazár Dezső református püspök életrajza

(Szemelvények a Czeglédy könyvből)

Czeglédy Emánuel egyedülállóan szép stílusban, tárgyilagosan, de nagy tisztelettel és szeretettel írta meg egy nagy személyiség életének szinte minden fejezetét, amiből bőségesen idézünk. Bevezetőjében a következőket írta:

”Baltazár Dezső, egy név csak és csak egy ember, de egy hatalmas élet. Ibsen Peer Gynt-jében a Dower-i manó jeligéje »Légy elég önmagadnak!« az egész modern kultúrvilág egyetlen és kizárólagos értékítélete lett, mely az érvényesüléshez vezet. És Baltazár Dezső neve és élete egy elröppenő kiáltás ellipse, de benne láthatatlanná váló élet drága bizonyágtétele, hogy Isten által vagyunk, amik vagyunk és az Ő kegyelme nélkül éppen úgy hiábavalók, mint az Ő kegyelmével mindenre képesek és elégségesek.

Egy ember, akinek a neve zászló volt mindenütt a magyar kálvinizmus harminc év óta tartó barrikádharcain, akinek elvein a támadók borotvaélesre tudták kifenni dárdáikat anélkül, hogy szíven szúrhatták volna valaha is.

A Funaria hygrometrika a régi tűzrakások helyét ellepő lombos mohfajta. »Ezer birodalom keletkezik és pusztul el, tízezerszer támadnak új erdők, amelyek megöregednek és elkorhadnak, hegyek szürkülnek meg és mállanak porrá, de a Funaria hygrometrika birodalma mindig áll.« Az a férfiú, akiről ez a könyv megíratott, egy életen keresztül járt az eke után, felszántani a kálvinizmus mohavegetációját, hogy helyette szálás erdő nőjön, benne viharálló egyéniségek, amelyeknek még hullái is hatalmas televénnyé válnak.”...

„Egy ember, akinek életéből olykor mintha a vak zseni: Milton Defenziója hárfáján zendülne fel Isten szuverenitásának hangja a süketek földjén...”

Baltazár Dezső református püspökről írtam ezt a könyvet. Az élő emberről, amely nem látszott akadálnak nekem, hogy megírjam, mert tudom, hogy ő emlékeiben és alkotásaiban akkor is élni fog még, amikor én már régen halott leszek.” (Czeglédynak ez a jóslata azonban mintegy hatvan évig nem vált valórra, mert emlékét – mint a bevezetőben említettük – egy diktatórikus rendszer alatt igyekeztek elfeledtetni. L. L.)

„Nem vitatémának írtam ezt a könyvet; nem is azért, hogy személyi kérdéseket és ellentéteket élezzek ki. Magam is nagyon érzem a hiányokat benne s azért elnézést kérek mind attól, akiről szól, mind az olvasóktól, akik talán többet vártak tőlem. De legyen mentségemre az, hogy a magyar kálvinizmusnak élő és

égő problémái az utolsó emberöltőben, amelyek nem kerültek még eddig soha kellő megvilágításban a kálvinista nyilvánosság elébe, mert ezeket rejtett és titkolt sebeknek vettük, amelyek még jobban fájtak és jobban elmérgesedtek a visszafojtott és befele elsírt könnyeinktől, amelyekről azt hittük, hogy illendőségből, gavallériából, vagy okos szeméremből kell lenyelnünk, olyan rengeteggé nőttek, s egyik legnagyobb vezéregyéniségünk életébe olyan bonyolult és finom szenzációhalmazzá váltak, hogy azt egyetlen logikus gondolatöntvényben adni, meghaladta erőmet. . . Baltazár életének heroikus műve abban áll, hogy ő megmutatta és tettekkkel igazolta, hogy a református misszió kérdése nemcsak abban áll, hogy az egyén mintegy élményben: Krisztusban újjászülessék, hanem annak a kétségtelen beigazolásában, hogy a politikában s a gazdasági és hitéletben, s a bankok világában is Krisztus az Úr s ezt nemcsak hirdetni lehet, hanem át is lehet élni és világrendszerré is lehet tenni.

Baltazár nagy álma volt, hogy a magyar kálvinizmus egyetlen érzelmi közösségét: a nyomor szolidaritását a szeretet szolidaritásává emelje. Igazi szent ökonómiává. Ez nem sikerült neki teljesen, mert nagyon sokszor megtörtént, hogy vele és egyházkerületével a református egyetemes egyház másik négy egyházkerülete állott szemben. Pedig például, ha Magyarországon két és félmillió református magyar mint egy ember követeli az 1848. XX. tc. végrehajtását életének szent jogaira és isteni igazságra hivatkozva, akkor ez a két és félmillió hívó és öntudatos ember ötmillió felemelt ököllel szemben, de ötven millió kihúzott karddal szemben is érvényesíthette volna jogait.

Ez Baltazár tragédiája, hogy nagy példái és alkotásai mellett, szava a pusztába kiáltott prófétai szó, amelynek csak majd a késői visszhangja teremti más világot. . . De tény, hogy a református keresztyénség szinte elképzelhetetlenül nagy áradatában, amelynek kiöntései és vadvizei Magyarországon ma még talán legnagyobb területeket érintenek, Baltazár munkássága volt az az óriási medermélyítő eszköze Istennek, aki nem törődve a tajtékzó hullámok rohamával, sem a fenékszint keménységével és ellenállásával, az elcsorbíthatatlan acél erejével vágott utat a jövő felé. Vezéralakja kimagaslik az alkonyat rembrandti világításának pazar, rőt fényében és homloka belevilágít az éjszakába. – Kelt Csepel, 1931. július havában. Czeglédy Emánuel, református lelkipásztor.”

Úgy gondolom, hogy ennél szebben nem lehet bevezetni egy könyvet. Saját előszavam ennek csak gyenge változata.

„*Baltazár Dezső származása*” című fejezetben lényegében a Baltazár ősokeket ismerteti, akiknek eredetével kapcsolatban többféle nézet terjedt el, de valószínű, hogy Czeglédy kutatásai a legmegbízhatóbbak. A származást a személyiséggel és hivatással kapcsolatos fejtegetéssel kezdte.

„A kálvinizmusnak egyik fundamentális tanítása, hogy minden ember isteni küldetéssel lép be a világba. Ha most már az egyes személyiségeknél, azok

származásánál vizsgáljuk meg ezt a hivatás-problémát, akkor egyszerre elének tárul egy emberi életnek az örökkévalóságra nyitott ajtaján keresztül a test és szellem életének végtelenül bonyolult vonalhálózata: Eredő és összetevő vonalak milliói... Baltazár Dezső származásának vizsgálatánál így látjuk a protestantizmust, a maga hatalmas ágával a lutheri és kálvini reformációval együtt. Protestantizmust, mert hiszen Baltazár ősei két évszázadon keresztül a lutheri irányhoz tartoztak, csak amikor Baltazár Gáspár a svájci pattantyúsokhoz ment Franciaországból, aki később az ottani hadseregben, mint vezérkari mérnök szolgált a XVII. század közepe táján, felelős és vezető állásban vette fel a Helvética confessiót. Sőt azután is a Baltazár-család Magyarországra származott ágánál többször is találunk evangélikusokat, így egy evangélikus lelkipásztort is, Szarvason, a Rákóczi szabadságharc leverése után, amelynek oka valószínűen örökösödési ügyek lehettek, mivel a németországi főág soha nem tért el a reformáció lutheri irányától, viszont Magyarországon a két irányzat közötti különbségtétel sohasem vált általános és nyílt valláspolitikai harccá, hanem, mint az 1563. évi tordai országgyűlés határozmányaiában látjuk, az unitarizmus ellen való sokszor elkeseredett harcoktól eltérőleg, ennek belkörüsege mindig biztosított. De a tény az, hogy Magyarországon a Baltazár-család teljes kivirágzását a kálvinizmus eredményezte.

A Baltazár-nemzetség, amennyire azt a genealógiai kutatásokból meg lehet állapítani, két nagy ágon fejlődött. Az egyik a Baltazár (Balthysar) - Wolfradt-ág, mely a spanyol Németalföldről vándorolt ki 1550-ben, az Alba-féle vallásüldözések idején. Három testvér inkább háta mögött hagyta az atyai vagyont, csak hogy megtarthassa hitét és részint Lübeckbe, részint Pomerániába vándorolt ki. A Lübecki-ág a XVII. századig virágzott. Baltazár Tamás lelkész 1619-től 1625-ig mutatható ott ki. A pomerániai ágnak két generációja volt, amelyekben a család tagjai 1597-1810-ig talán 1873-ig hat, illetve nyolc közvetlenül egymásután következő generáción keresztül viseltek papi hivatalt. Ezek közül két egyetemes püspök (Generálsuperintendent) is volt. Ezek leszármazói már Stralsund és Greifswald városok között kiterjedt földbirtokkal bírtak, de a család egyetlen fiú leszármazottja már szintén lelkipásztornak készült s a világháborúban halt hősi halált. A másik ág, amely bennünket közelebbről érdekel, a francia-ág. Francia genealógusok szerint a Baltazár de Gachió-család, akitől egy Erdélybe (inkább Felsőmagyarországba) származott, ahonnan Franciaországba s onnan a család egyes tagjai Svájcba vándoroltak ki, a névírás szól így is: Balthysar, így is: Baltazár, így is: Balthazer.

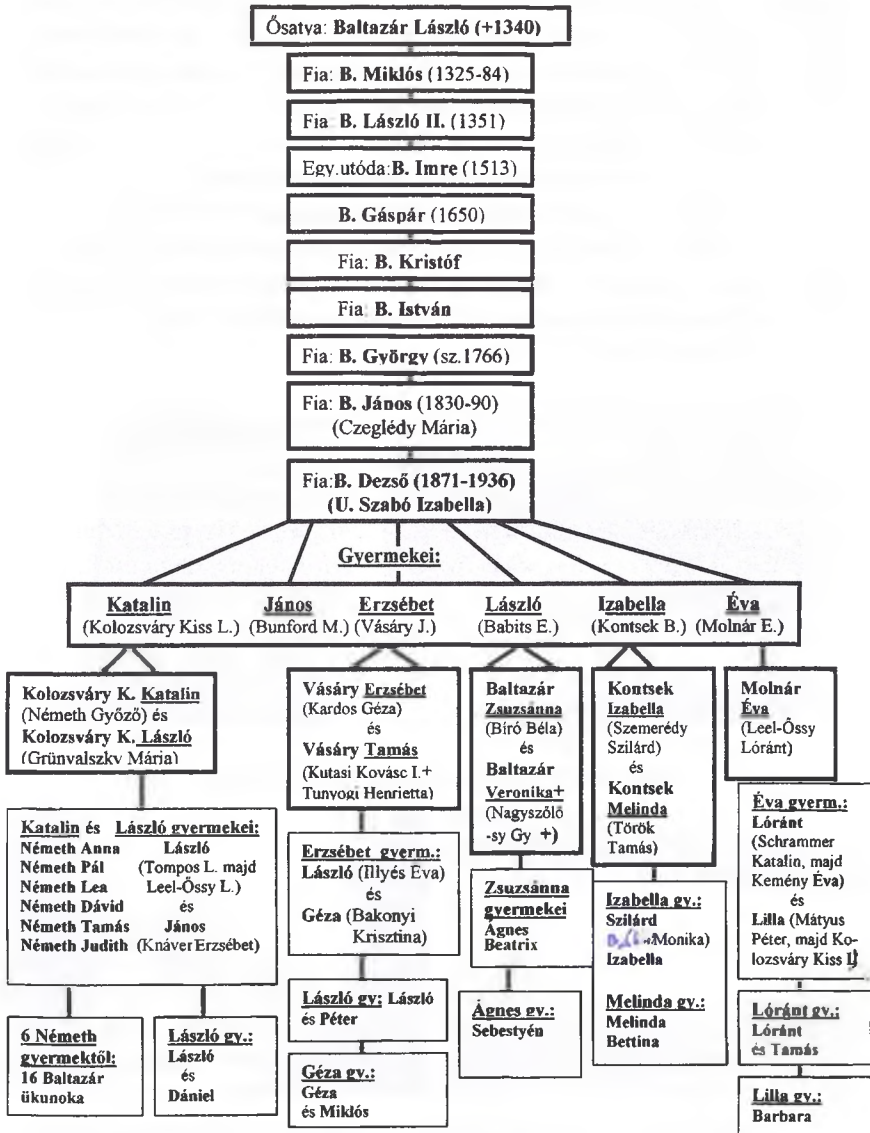
A család kimutatható ősatya: Baltazár László. Meghalt Prágában 1340. évben. Házasságot kötött Prágában 1320 körül Czriny (Scriny) Johannával, Zrinyi György I. leányával. Fia, Baltazár Miklós, született Prágában 1325-ben s a kozákok elleni csatában esett el 1384-ben. Feleségül vette Gachió Máriát, Gachió

Mihálynak, Gachió Jakab fiának egyetlen leányát, ez a Gachió Lengyelország nádora volt s az ő utódai viselték a nevet és címet. Ennek gyermeke volt II. László, született 1351-ben. Ennek fia jött Magyarországra, itt megnősült s itt gyilkolták meg a híradás szerint. Megöletésének idejéről és körülményeiről nem tudunk. Valószínűen a Ziska-féle felsőmagyarországi betöréseknél. Tény az, hogy utódai itt éltek s Baltazár Imre 1513-ban Vörün, Nagykapornaktól délre egy kis községben, mint egytelkes nemes a Tengel, Fodor, Szőke és két Király nevű családokkal Zala vármegyében már listára vétetett. Sőt a Király nevű családdal együtt még 1413-ban is említetik s így elszármazásuk Franciaországból Lengyelországon keresztül Felsőmagyarországra, úgyszintén a reformációig itt tartózkodásuk könnyen megállapítható. Itt vették át a Baltazárok a reformáció tanításait s annak lutheri irányát. Éppen ezért üldöztetésük is itt és sokkal korábban indult meg, mégpedig Werbőczy „Lutheráni comburantur” törvénye értelmében s amint két lutheránus prédikátor megégetése bizonyítja, sokkal hevesebben. Ekkor menekültek innen többedmagukkal Franciaország felé és Languedonban állapodtak meg, ahol Baltazár János a Gachió-ágból folyamodványi levelező, közigazgatási tisztviselő volt, 1590-ben. Itt pihent meg és vett erőt a család magyar ága, úgyhogy 1650 körül Baltazár Gáspár, mint vezérkari mérnök mehetett Svájcba. Gáspár fia, Kristóf, bécsi orvos 1680-ban, mint keresett sebész működött. Ennek fia Máté 1699-ben jött át Magyarországra s itt Szarvason telepedett le, mint gyógyszerész. Fiát, Istvánt, papnak nevelte s az itt is halt meg, mint vagyonos, nagytekintélyű papviselt ember. Ennek fia, György, 1766-ban született s mint ösátyja, ő is a mérnöki pályán működött, mint fia János, szül. 1796-ban, aki innen Hajdúszoboszlóra költözött. János hasonnevű fia hajdúböszörményi mérnök, 1830-ban született.

Baltazár János, Hajdúböszörmény város „indzselére”, majd a hajdúkerület főmérnöke 1863-ban lépett házasságra a szintén bujdosó, szenvedő magyar kávinista katona és prédikátor nemzetségből való Czegléd József hajdúszoboszlói birtokos, városi hadnagy és Ludány Mária leányával Czegléd Máriaival. Házasságukból született Baltazár Dezső a későbbi református püspök. A Czegléd-ágon való atyái hajdúhadnagyok voltak Bocskay István idejétől kezdve. A Czegléd család részletes ismertetéséből kiderül, hogy az anyai ágon is nemesek voltak. Az „ármálist” Czegléd Jeremiás hajdú kapitány kapta 1639-ben. Azt is megtudhatjuk, hogy két Czegléd ág létezett, akik között számos pap volt.

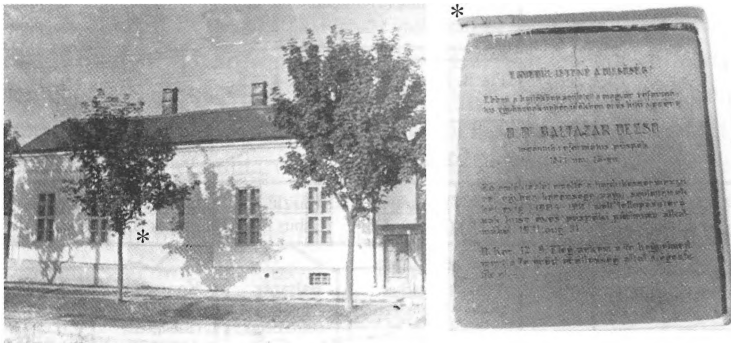
A szerzőtől a Baltazár-, és Czegléd család címerére vonatkozóan kapunk hiteles adatokat: „Az ősi burgundiai Baltazár-címer valószínűen elveszett, a válásüldözéstől menekülő Baltazárok címerül három, a földből kinőtt, tövises ággal körülvett rózsát választottak. A Baltazár de Gachió nemzetségnek címere két paizsos összetett címer, amelyen a Baltazár-címer pirosba vágott kék paizs, elosztva, felül egy arany oroszlánt mutat, alul egy kigyót (Genealogischen

Baltazár Dezső és családja egyenes-ági származási táblázata

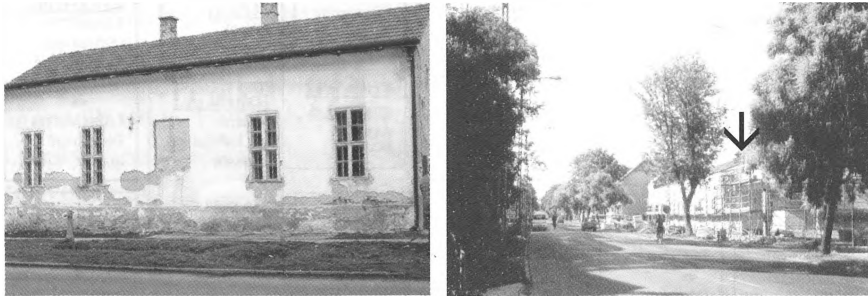

Handbuch bürgerlichen Familien. 10b W. F. Konc. Berlin). Magyar címerkönyvekben sehol sem található, így a legnagyobb valószínűség az, hogy a Baltazárok nemességüket Magyarországon sohasem hirdették ki, Franciaországban, azonban Baltazár János Languedoni lakos (aki unokatestvére volt annak a Lászlónak, aki Lengyelországból magyar földre jött) leszármazói máig is a kettős címert használják.” Ez a tény azt mutatja, hogy a püspök lényegtelennek és talán hívságos dolognak tartotta a címer újra alkotását, a nemesség igazolását, ami a Czeglédy által említett német genealógiai műben megtalálható lenne.

„A szülői ház” fejezetben a hajdúböszörményi házról és a Baltazár család vendégszeretetéről ír a következőképpen: „Hajdúböszörményben, a régi Hajdúkerület egyik nagyközségében, mely a Nagymagyaralföld életteremtő és formaképző hevéületéből a község mintájára nőtt ki földszintes házaival, a poros utak mellett az akáccsorról az ablakokon zsalugátérekkel, mellette erdő, meg a sívó homok, a Pecze-közön (most Horthy Miklós uccán) állott a Baltazár János hajdúkerületi mérnök háza. (1. 2. ábra)

1. A szülői ház Hajdúböszörményben az emléktáblával

2. A szülői ház az emléktábla helyével az omladozó ház falán, amit lebontottak. Jobb oldali képen a nyíl a ház helyét jelzi.

A ház a régi jó idők kedves és kedélyes úriháza volt, ahol sokszor összegyűlt a város és a vidék intelligenciája s csendes poharazgatás mellett kártyáztak, vagy

politizáltak a néhai való jó magyar urak. A házigazda hatalmas, öles szálfatermetű ember szelid és jókedvű, anekdótázó természet, amellel következetes és rendszeres, ami már a mérnöki hivatásával is járt együtt. A háziasszony jóságos, csöndes, halk szavú nő, de kitűnő gazdasszony, jó magyar konyhájára sokat adó, családjának élő. Különös művészete volt, hogy a régi magyar téstákat, béleseket, réteseket, fonatosokat, íróstésztákat senki sem tudta úgy készíteni, mint ő. Amellett szeretettől ragyogó női lélek, akibe régi magyar kálvinista nemzetségének szépsége, hite, alázata gyűlt meg s ezt mind az édesanyák észrevehetetlen csodálatos tékozlásával osztotta meg férje és gyermekei között a nagyasszony!

Baltazár János és Czegléd Mária házasságából öt gyermek született. Öt gyermek nevelkedett állandó gondosságuk védőszárnyai alatt: Gábor, Mária, Jenő, János és a legifjabb Dezső.”

Megszakítva Czegléd Emánnuel könyvének ezt a részletét, ide az apáról magának a fiúnak, Baltazár Dezsőnek az írását iktatjuk be az „Édesapámról.” című újságcikkkel. (3. ábra)

„Sok mindent összeírtam életemben. Írtam verseket, imádságokat, prédikációkat, néhány jogi tanulmányt, politikai, közgazdasági cikkek egész garmadáját, de egyiknek az írása előtt sem vett rajtam erő olyan elfoglaltság, mint most, amikor a nagyrabecsült szerkesztőség megtisztelő fölhívásra, az édesapámról kell írnom. Egy kicsit húzódoztam tőle, de a megismételt kívánságnak deferálok.

A mi családunk nagyon zárt kör volt. Mind a szülők, mind a gyermekek megtalálták benne boldogságukat. Más családokkal csak elvétve, csak passzívan nem igen érintkeztünk. Sokan azt mondták, hogy műveltségére büszke a családunk s ezért zárkózik el. Pedig nem így állott a dolog. Először is azért nem, mert a műveltség kizárja a büszkeséget, másodsor azért nem, mert az egyedüli ok az volt, hogy a család egyik tagja sem érezte a szükségét a kifelé való érintkezésnek. . .

Édesapám: Baltazár János, mérnök volt Hajdúböszörményben. Mindig első diák volt. Öles természetével és nagyszerű eszével kiemelkedett a társai közül. A debreceni kollégiumban a mostani VII-ik gimnáziumnak megfelelő osztályt tanév közepén, rendkívüli vizsgán végezte, hogy VIII-ikba Késmárcra mehessen, ahol más volt a tanév kezdete, mint Debrecenben. A diákok réme a rémes nagy tudományú Péczely József a »zöldember« volt a rendkívüli vizsga elnöke. A vizsga eredményét a nála legkitűnőbb osztállyal így jelentette ki: »sic« (úgy).

3. Baltazár János

Ez csak az első eminenseknek járt ki. Késmárkon praeses lett az idegenből jött diák. Kitűnő tanulása mellett első muzsikus, táncos, anekdotázó, dalos, festő és elég tisztességes poéta is volt.

Tizennyolc éves korában beállt katonának a Kossuth Lajos zászlója alá. Mint verbunkos strázsamester kezdte katonai pályafutását. A daliás termetű, jó dalos, jó táncos, kitűnő humorú s hazájáért mindenre kész katona sok derék magyar fiút kibújtatott az édesanyja szoknyája mellől és csapott fel Kossuth-katonának. Ezt a mesterséget csak pár hónapig folytatta. Mikor a kardok a harcmezőkön kivillantak, már akkor ő is ott volt a vérmezőn, ahová buzdított másokat. A szabadságharc végén Temesvárnál osztrák fogságba került. Komáromba vitték várfogságra. Naponta térdig vasban eljáratták őket az utcákon. Az emeleti ablakból az osztrák tisztek feleségei, leányai köpködtek le a legendás hősökre. Ennek a sértésnek a tüze ott égett haláláig az én kemény jellemű, önérzetes édesapámnak az arcán. Jobban égette ez, mint a bilincsbetörés.

A várfogságban tifuszt kapott. Mikor látták az osztrák orvosok, hogy menthetetlen, csikorgó téli éjszakán egy vékony hadnagyi blúzban kidobták a szikrázó hóra. Majd felveszi valami Kossuth-kutya polgár s legalább inficiálja vele magát és családját és a temetése sem a kincstár terhére megy. A kidobás után pár perc múlva egy Budapestre vásárra induló komáromi gubásmester akadt rá. Felszedte a haldokló katonát s a gubák közé rejtve s jóféle szilvapálinkával élesztgetve s elhozta Budapestre egy rokonunkhoz. Az Isten csodát tett. Édesapám felgyógyult. De a halálánál is jobban rettegettette az a gondolat, hogy besorozzák osztrák katonának. Sokat bujdokolt, mint az üldözött vad. Három év multán a Tisza nádasaiban mégis zsandárkézre került. Hajdúnánásra vitték sorozásra. Éppen a sógora volt ott a főorvos, aki a sorozás előtti éjszakán hályogkeltő szert adott a szemére. Így a besorozástól megmenekült, de az erős szer a félszemét majdnem látásképtelenné rongálta.

A technikát a gyűlölt Bécsben kellett neki elvégezni a budapesti egyetem akkori akcióképtelensége miatt. A fentiekből könnyen megérthető, hogy az alapvilágnézeténél fogva is szabadságra és függetlenségre vágyódó lélek milyen izzó gyűlölettel volt eltelve haláláig az osztrákok iránt. Neki Petőfi volt az egyedüli költő és báró Jósika Miklós az egyedüli regényíró. Arany Jánost, Jókait semmire sem becsülte és igen tiszteletreméltó elfogultságában igyekezett őket el is vonni a figyelmünk elől.

Attól kezdve, hogy a hatvanhetes kiegyezés megkötetett, politikai újságot sohasem olvasott ez a minden ismeretre és tudásra szomjúhozó lélek. Elárult hazában – ahogy ő tartotta – nem kíváncsi rá, hogy a hazaárulók mit csinálnak. A politikába semmi vonatkozásban sem folyt bele. Pedig nagy tudása, hatalmas szónoki ereje és a lebilincselő kedvességét környező népszerűsége folytán a politikai arénán sokra vihette volna. A nőtestvérem egy olyan hajdúböszörményi

nagy hajdú családba ment férjhez, amely kiterjedt család tagjai hatvanhetes politikai pártiak voltak s a család irányítója, az én későbbi apósom szenvedélyes politikus is mint a Tisza Kálmán gárdájához tartozott országgyűlési képviselő. Ha egyes névnapok alkalmával édesapám összejött a családdal, vacsora után rögtön kivonult a politizáló asztaltól a gyermekek közé s ott töltötte a magának is, de a gyermekeknek még kedvesebb időt dalolással, anekdotázással, találós meséssel, elme-képző feladványokkal, játékkal.

Öten voltunk gyermekek, egy leány és négy fiú (4. 5. ábra). Édesapám úgy a tudományos kiképzésünkre, mint a jellemi kiképzésünkre kiváló gondot fordított. Édesanyám mindenben tökéletes segítőtársa volt. Ő is nagyműveltségű, intelligens nő volt, akinek apái Hajdúszoboszló város községében játszottak előkelő szerepet. A tudományos képzést könnyű volt édesapámnak irányítani, mert hiszen minden tudományhoz értett. Latinul, németül tökéletesen beszélt. A művészetek minden ágát értette. Az ünnepi és a nagy szünetekben kitűnő beosztással rendezte be számunkra az időt. Testi munka a házi kertben, szőlős kertben, rajzolás, festés, torna, játék, színdarabok begyakorlása, előadása, szavalás, dalolás, zenélés nagyszerű egymásutánban váltakoztak. Emellett minden családi mozzanatnak megvolt az ünnepélyes

4. Az öt gyermek, a "Balta-banda".
Középen a legkisebb Dezső, balról jobbra:
Mária, János, Gábor, Jenő

képe. A nagy ünnepeken és vasárnapokon mindig volt családi istentiszteletünk, ami éneklésből és imádkozásból állott. Az éneklést édesapánk vezette, az imádkozást édesanyám végezte. Ezen kívül a névnapokon, sertésöléseken s néhanéha előforduló dúsabb étkezéseken, mindig domborodott ki valami ünnepélyes színezet, aminek központjában az Isten iránti hálaadás állott, a víg részletek egész tömegének áradata mellett. A víg részletek is mindig szolidak, decensek voltak.

Emellett a testi nevelésünk és lelki nevelésünk spártai volt. Minden mezei munkát megtanultunk és végeztünk is verejtékszakadásig, de jó kedvvel. A hófúvások havát mi hánytuk el, és pedig, hogy a kabát ne nyűjjék, ingujjban. A csikorgó havon mezítláb szaladgálás ugyancsak meg volt engedve. A lelkünket pedig spártaivá az emelte, hogy az édesapánkat soha nem láttuk és hallottuk se félni, se panaszkodni, se hazudni. A példaadáson kívül nem is kellett nekünk több magyarázó iskola. Testi fenytékre ritkán került a sor. De egy-egy porció alaposan kijutott belőle mindnyájunknak. Jellemző, hogy édesapám halála után a kis örökség minden részén békességesen egyeztünk meg, csak az íróasztalban álló

mogyorófa pálca felett volt vita. Mindnyájunk a magáénak szerette volna. Előttünk ez a pálca az igazság és szeretet szimbóluma volt. Ha mindezekhez hozzáveszem, hogy jó szüleink között soha sem láttunk és hallottunk semmi ellentétet, akkor senki sem csodálkozik rajta, ha nem vágytunk sehova. Nem azért, mert büszkék lettünk volna, hanem mert boldogok voltunk. Azt is megértheti tehát mindenki, hogy miért húzódoztam e cikk megírásától! A boldogsággal nem illik dicsekedni.”

5. Elemi iskolai kép: első sor baloldalan dobbal B. Dezső áll.

A püspök – mert a cikk írásakor már az volt – híven és szeretettel jellemezte édesapját és a családi életet. Igen fontos adatot a cikkíró kifelejtett, ami édesapjával kapcsolatos: Hajdúböszörmény ma is nagyon szép, neoklasszikus épületekkel övezett főterét az ő tervei szerint alakították ki. Érdeemes kiemelni még azt is a családi élettel kapcsolatban, hogy a testi fenytés – ma nagyon elítélt – eszköze, a pálca egy ilyen vallásos családban is használatos volt, azaz csaknem mindegyik fiú „találkozott” vele, mégis szinte szimbólummá vált, mert csak ezen az örökségen volt vita a gyermekek között az apa halála után. Itt feltétlenül megjegyzendő, hogy Hajdúböszörmény város a rendszerváltás után mindent megtett a Baltazár-kultusz felélesztésére. A református általános iskola nevét viseli. Sajnos szülőházát lebontották, bár a lakosság jó része tiltakozott ellene. A régi ház falán elhelyezett emléktáblát és más dokumentumokat a hajdúböszörményi „Hajdúsági Múzeum” őrzi és állítja ki. A múzeum igazgatója gazdagította a könyv dokumentumait, amiért e helyen is köszönetet mondunk.

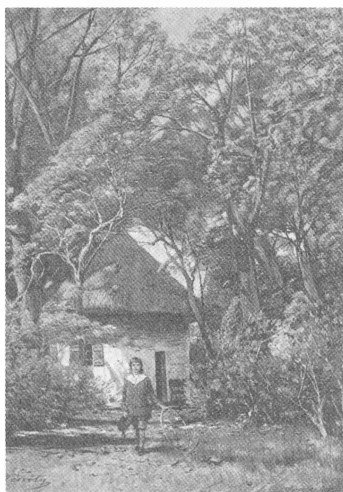
Ezek egyikében *Baltazár János* nevét találjuk egy debreceni újságban Skalniczky Antaltól (1836-1878) a Csokonai Színház tervezőjéről írt cikkben: „Aki a Hajdúböszörményi Bocskai Gimnázium homlokzatát figyelmesen szemléli, észreveszi, hogy ugyanazokat a stílusjegyeket viseli, mint a Csokonai Színház. Böszörményi gimnáziumát Vecsey Imre tervezte és építette Skalniczky út-

mutatásai és tanácsai szerint 1864-ben. Balthazár János is részt vett a tervezésben és építésben.”

Czeglédy könyvében „*A szárnybontás ideje*” címet adta annak a résznek, amiben Baltazárnak a Tisza-családnál és a minisztériumban eltöltött korszakával foglalkozik. Erről a későbbiekben is lesz még szó és esetlegesen ismétlésekkel is találkozunk, de a kortárs szemével és elmélkedéseivel plasztikusabb a kép. Például azt is megtudhatjuk, hogy kik voltak Baltazár eszményképei.

„Baltazár a theologia elvégzése után, szeretett tanára, Erdős József professzor ajánlására Tisza Lajos gróf nevelője lett s Gesztre költözött, abba a kis házba, ahol Arany János és Géresi Kálmán voltak nagynevű nevelő elődök. Az élet feltárult a Tisza-család légkörében, új és óriási távlatokat nyitott meg előtte. 1894-ben Tisza Kálmán már Európa szellemi, politikai s történeti életének világperspektívájában állott, óriási tapasztalattömeggel s a régi nagy államférfi biztos ítéletével. Nagyobb inspiráló erőnek hatásszögébe nem kerülhetett bele fiatalember soha, akiben a jövő nagy terveinek megfogalmazására úgy élt a vágyakozás, mint Baltazár lelkében.” (6. 7. ábra)

A fiatal nevelőnek több nehézséggel kellett megküzdenie. Az egyik az, hogy a kiváló politikus szellemének bűvkörébe kerülve tapasztalni a saját kicsinységét. A másik az arisztokratikus környezet, ahol Tisza Kálmán három fia közül

6. Arany János kerti lakja
a Tiszák geszti kúriájában

7. Ugyanaz a “remetelak”
Baltazár Dezsővel

Lajos – a tanítvány – volt a legarisztokratikusabb alaptermészetű s így a kálvinista papnak pedagógiaiilag is a legnehezebben hozzáférhető.

„Baltazár Dezső azonban megfelelt kötelességének. Lelkének mintha egy külön szerve lett volna az emberek közötti tájékozódásra. A Tisza-udvarban is

megtalálta a helyét, tanított és tanult s kiváló alkalmat okosan felhasználta élete tervének kidolgozására. Amit itt felvázolt, azon élete későbbi folyamán csak bővített, de nem törült. Pedig a koncepció arányai úgy látszott, meghaladják erejét, mert Baltazár akkor sem és önmagával szemben legkevésbé sem dolgozott kicsiny mértékkel. Életének némelyek számára sokszor fájó igazsága volt az, hogy: másokkal szemben sem. (8. ábra)

A nagy politikus légkörében és személyi hatása alatt, önként érlelődött ki lelkében egyháza és nemzete szolgálatának iránya és módszere. Ott látta meg igazán és jókorán, amit csak most korunkban érzünk, hogy minden: politika. Hogy ebből kivenni a református egyházat, annyit tesz, mint előre lemondani minden

8. Tisza Kálmán (1830-1902)
miniszterelnök

9. Szilágyi Dezső (1840-
1901) i.ü. miniszter

eredményről. S célkitűzése az lett, hogy mint egyházpolitikus veszi fel a harcot s lesz hasznára egyházának. Lelkében az ifjúság naivitásának önfeláldozó hevületével hitte, hogy a politika a jogvédelem és kiterjesztésnek és törvényalkotásnak tényleg az a tudománya, ahogy tanulta. Különös buzgalommal fogott hozzá a magyar protestáns egyházjog s általában az egyházak jogrendszerének tanulmányozásához s a tőle megszokott szorgalommal és kötelességérzettel odáig haladt ebben, hogy mint nevelő elvégezte a jogot, megírta doktori disszertációját az állam és egyház közötti viszony témájából. Jogi tudása kialakulására és betetőződésére nagy hatással volt külföldi: Berlinben és Heidelbergában folytatott tanulmánya, ahol a világhírű Hinschiustól, majd Kirchenheimtől hallgatott egyházjogot.

Baltazár 1894-ben végezte el a theológiát, akkor ment nevelőnek, majd Tisza Lajos gróffal az 1896-97. évet külföldön töltötte, 1897. év végén jött haza s tette le a budapesti egyetemen a jogi doktorátust. . .”

Másik eszményképe Szilágyi Dezső volt, „... aki karrierjével és hatalmas egyéniségével, valamint óriási jogi tudásával ideálul is szolgálhatott a nagyra törekvő fiatalembernek, aki a nagy országos nyilvánosság előtt parlamentáris úton akarta megvalósítani egyháza felvirágoztatására irányuló céljait. Az ő szemében is a megindulásnak a legbiztosabb helye a minisztérium volt. Itt tovább tanulhatott s munkája mellett betekintést nyerhetett a politikai irányítás vegyműhelyébe. S így 1898-ban a kultuszminisztérium tisztviselője lett. Beosztást, Tisza Kálmán ajánlására, a nemkatholikus ügyosztályban kapott, ahol hamarosan a kongrua-ügyek előadója lett.

Itt alakult ki benne egy olyan hatalmas koncepció, melynek horderejével, ha sikerül, maga sem volt tisztában. Baltazár kritikusan azt mondják róla, hogy nem intuiciózus és fantázia nélküli ember, hogy túlságosan reális, hogy költői véna és esztetikai nobilitás nincsen benne. Ez a könyv, noha tisztán életének körülményeit és tényeit adja, de éppen ezen az úton mutathatja meg, hogy mindezeknek a bősége volt Baltazárban, mert éppen ezek azok a tulajdonságok, amelyek nélkül a hajó kormányára még nem került s ott megállani nem tudott senki sem. Ezen alkalommal csak két első tulajdonságáról: az intuicióról és a fantáziájáról szeretnénk beszélni. Baltazár 28 éves sem volt, amikor a minisztériumba került s ott látta meg először az államnak a református egyházhoz való viszonyát. Ott érzékelte és tudta meg a római katolikus státus vagyoni és politikai súlyát és erőviszonyait, hatalmi és befolyási területeit és berendezkedését. Látta azt, hogy a kálvinizmus mérhetetlen erkölcsi és szellemi erejéhez hasonlítva, a magyar egyetemes református egyház nagyon is szegényes és törékeny edény, holott teljes mértékben tartalmazza annak életformáló elveit. Visszaszorulásának és küzködésének tehát komoly és mélyenfekvő okainak kell lenni. Ezeket az okokat Baltazár a református egyház politikai szervezetlenségében és a római egyház erőszakosságában és féltékenységében látta.”

Mindezekről bővebben írunk a „Baltazár és a klérus.” című fejezetben.

Czeglédy írásából tudjuk meg, hogy „ez időre esik házassága is, 1899 május 27-én vette feleségül Újvárosy Szabó Izabellát (10. ábra) ... Tanui Tisza Kálmán, volt miniszterelnök és dr. Daday Jenő egyet. tanár, eskető lelkésze dr. Erdős József teológiai tanár voltak. A lélek kiterjesztette szárnyait.”

„Baltazár Dezső a pásztor, a pap, az esperes, a püspök.” fejezet a címevel is kifejezte, hogy milyen volt a püspök mint lelkész és mint Magyarország legnagyobb református egyházkerületének a vezetője.

10. A fiatal pár

Ebből a részből más fejezetekhez vettünk ki részleteket, amelyek a klérusra vonatkoznak, továbbá a pszichobiográfiához nyújtanak segítséget, mert inkább azokhoz tartoznak.

„Baltazár Dezsőnek a minisztériumban sokkal fényesebb és bizonyára sokkal nyugodalmasabb pálya ígérkezett, mint a református lelkipásztoré... Baltazár azonban mélyebben belelátott a politikai érdekhálózat szövevényeibe, intuitív természete lévén nem elégitette ki a másodlagos teremtség, a reprodukálás passzív életmunkája, érezte, hogy egyénisége teljes kifejlődését nem remélheti a minisztérium meglehetősen arisztokratikus és zárt légkörében és azért maga is szabadulni igyekezett.” – írta Czeglédy, akinek nagyon fontos még az elhivatottságról írott sorából is idézni: „...elemi erővel élt az elhívás parancsa is benne, amire nagyszerű példa volt püspökké szentelésének 18-ik évfordulója alkalmával, Zeleméren, szűk körű baráti társaságban mondott azon kijelentése, miszerint mindig tudta Isten kegyelméből, hogy püspök lesz. Érzések antitadalásának kifejtése általában mindig gyanús frázis lehet, azonban akik

11. Az egyik
ünnepi beszéd

12. Az esperes

Baltazár hitének erejét, célkitűzésének szilárdságát, igazmondásának őszinteségét ismerik, nem kételkedhetnek az általa mondottakban. Úgyis, mint előadó, úgyis mint szűkebb hazájának, a Hajdú vidéknek ismerője, amely akkor még 90%-ban református volt, jól látta az egyetemes református egyház állapotát, annak helyzetét és váradalmait, nagyszerű adminisztrátori érzékével megtalálta a lehetőséget és irányát is a személyi beavatkozás és vezetés idejének és minőségének. Őt is ismerték már a tiszántúli egyházkerületben, a Debreceni Protestáns Lapokban közölt cikkei és írásművei révén. Így, mikor a szoboszlói lelkészi állás megüresedett, némi gondolkodás után szívesen vállalta barátai meghívására a jelölést... 1900-ban pap lett Hajdúszoboszlón, születési helyének Hajdúböszörménynek, szomszédságában, hogy négy év múlva beköltözzön a hajdúböszörményi paróchiába.”

A szoboszlói papválasztásról néhány cikket kaptam rokonomtól, Leel-Össy Pál tanártól, a „Szoboszló és Vidéke” című Társadalmi és Szépirodalmi Hetilapból, de itt ezekből csak egy cikket idézek. Az 1900. X. évf. 35. szept.

2. számból: „A papválasztás hallgatóban van, mintha nem is érdeklődnék iránta senki. Azt hiszik, hogy maga a papválasztás is nagyon csendes lesz, mert a jelöltek nagyon gyéren jelentkeznek. Különben úgy is lesz a legjobban.” Majd a 36. (szept. 9.) számban: A papválasztás szépen, csendesen ugyan, de zajlik. Most már emlegetnek 3-4 jelöltet is, ezek közül azonban csak egynek van és

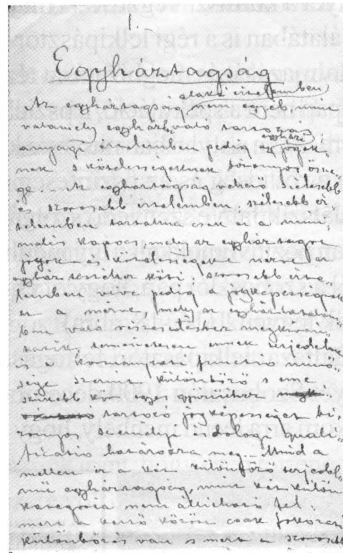
lehet kilátása a győzelemre és ez Baltházar Dezső. E mellett tömörül a választók nagy többsége. A választás október havában okvetlenül meg fog ejteni.” (11.-13. ábra)

Hogy senki sem próféta a saját hazájában, az Baltazárra nézve nem állott meg, mert senkit nagyobb várakozással még nem fogadtak, mint éppen Baltazárt otthon...”

„A régi, nagy Hajdúkerületeknek Hajdú és Bihar vármegyék területén fekvő ekléziáiban az 1870-es években és után nagy változások mentek végbe. Ekkor épültek újjá, vagy renováltattak azok a nagy 2-3000 embert befogadó

13. A lelkész
üdvözlő cikk a
helyi újságban

14. Az igen sok fiatalkori
kézirát egyikének első oldala

templomok, amelyek a parlamenti egyházpolitikai viták által tisztábbá szűrt választások közhangulatnak a levegőjében kevésnek mutatkoztak a hívek befogadására... Baltazár már akkor jogi doktor volt. Megtanulta és tudta a református egyház alkotmányát és törvényeit... És ez a jogérzék keltette fel figyelmét egy tény iránt, amely elhatározóvá tette élete későbbi folyamára.

1900. év körül lettek nyilvánvalóvá azok a súlyos gazdasági állapotok, amelyek a zsellér és cselédnép s a földmunkások rettentő sanyarú és elhagyott sorsára terelték a közfigyelmet. Hogy ez milyen politikai állásfoglalást váltott ki belőle, az nem ide tartozik, de tény az, hogy az ő lelkipásztori kialakuló öntudatát itt ragadt meg szinte elemi erővel a magyar református misszió gondolata (14. ábra)

Ez a misszió Baltazárnál prófétikus, mint az ótestamentumi próféták lelkéből sarjadó... Bűnbánás és magába szállása naponként szigorú önvizsgálatból

indult ki. Istennel való társalkodása magányos és rövid, de lélekben buzgó volt. A lelkipásztorban is megmaradtak a hajdú harci erények: hosszú hallgatás, kevés szó, rövid tanács, gyors cselekedet. Azért volt képes olyan erővel annyi sokat tenni. A hajdúságnak nemcsak erényeit, hanem lelki tényeit is hordozta önmagán. Tervet nem közölt senkivel, szándékot nem nyilvánított. Ezt bizalmatlanságnak látták, pedig csak hivatásérzésnek öntudata és célja féltése volt.

Íme Baltazár papi szolgálatának eredő vonalai.”

Azonban „A papot nemcsak szolgálata jellemzi – írja dr. Ravasz László, Szász Károly egyházi beszédei c. könyv előszavában – hanem az a lelkület is amellyel a kultuszt végzi...” – majd Czeglédy folytatja – „Baltazár a kultusz szolgálatában is a régi lelkipásztor típus kifejezője, de annak a típusnak, mely felhatalmazását és megbízatását tényleg Istentől vette s van is mondanivalója. Mint pap nem a spekuláció, a pszichologizálás és theologiai szörszálhasogatás embere. Nem a stylusban művészi kifejező, hanem az örök igazságok kijelentésében a rövidség és az őszinteség szavának hatalmas emberi reprezentánsa. Nem látszik Jahvé szenvedő szolgájának lenni, mert igehirdetése, mint élete is tele van pozitívumokkal... Így indult meg ezekkel a képességekkel Isten kegyelméből a szoboszlói pap, hogy öt esztendő múlva esperes és tizenegy év múlva püspök legyen.” (16.-18. ábra)

Baltazár lelkipásztori felfogását legjobban jellemzi beköszöntő beszéde, amelyet Szoboszlón 1900. december 23-án tartott. „Ne higgyétek, hogy az én hajlékom arra leend menhely, hogy oda magamat a ti ítéletek elől félre elvon-

16.-18. Bal szélén a hajdúböszörményi Kálvin téri templom, jobb szélén a Nagytemplom. Középen a szoboszlói búcsúzó és a böszörményi beköszöntő beszéd

jam, és másként cselekedjek titkon, mint néktek nyilván szólottam. Hanem menhely lesz arra, hogy ha testemet ott kint a verőknek, orcámat a szaggatóknak

átadom az Úr Jézusért, gyógyítson a legközvetlenebb családi szeretet. Menhely lesz arra, hogy ha künnt a világban útfélre, köveshelyre vagy tövis közé hullanak az általam elvetett ígének magvai, benne feltaláljam a jó földet, mely százannyit terem, menhely lesz arra, hogy ha kinnt a világban pusztaság, romlás, éhség és fegyver átka dül, legyen egy hely, ahol legalább két szív közösen átértzett imájában a lélek háborúsága kiengesztelődik, menhely lesz arra, hogy ne dobassék ki a kárörömnök a bánatom; öröömöm és boldogságom az irigység ördögének. Hajléka leend a jó példának, melyhez mint forráshoz, mint hitem bizonyosságához tartózkodás nélkül hívok minden hívőt, mert hiszen az én szolgálatom közösséget szerez köztem és köztetek: én tietek is leszek, ti is az enyéim lélekben a Jézus Krisztusért.”...

Czeglédy találóan jellemezte, hogy „Baltazárnak minden ember egyforma volt, a király és a harangozó is Isten gyermeke s úgy is viselkedett velük. Megfontoltsága mind jobban megszilárdul esperességének idejében, de anélkül, hogy szárazzá válna. Tudományos munkásságát tovább folytatja. Cikkei között a politikai, közéleti rendnek s alakulásoknak sokszor történeti értékű kritikáit találjuk. Egyházmegyei gyűléseken esperesi beszámolóit mind nagyobb jelentőségre tesznek szert. Egyházpolitikai irányítása mindig biztosabbá és szélesebb medrévé válik. 1907-től kezdődően az ORLE (Országos Református Lelkész Egyesület) lapjában, mindig jobban kidomborodik egyetemes vezetésre termett személyisége. Lapjában külön rovatot nyit a szociális kérdéseknek és a papnevelésnek, amely föltétlen orvoslásra várt...”

„Isten kegyelme volt az anyaszentegyházunk iránt, hogy ezen történeti fontosságú emberöltőben három olyan világi vezére volt egyetemes egyházunknak, mint báró Vay Miklós, Tisza Kálmán és báró Bánffy Dezső. A tiszántúli egyházkerületben erre az időre esik Révész Bálint, Kiss Áron és Eröss Lajos püspöksége. Ezek után következett a püspöki székbe Baltazár.”

„Püspökké először Kiss Áron halála után jelölték már, s hívei bizalma nagy erővel nyilvánult meg iránta. Tekintettel azonban fiatal voltára és Eröss Lajos dr. hatalmas érdemeire és arra, hogy Baltazár harcos egyénisége a szelídek és a megalkuvók táborában állandó nyugtalanság forrása volt, Baltazár maga vonult vissza a választási küzdelemtől. Népszerűsége azonban az egész országban nőttön nőtt. Befolyását és súlyát azoknak a diadalmas elveknek alázatos szívvel való szolgálata növelte, amelyek a református egyház autonómiája, tiszta demokratikus alkotmánya, Confessióinak letéteményese, s öntudatának biztosítékai voltak, s melyeknek meggyengülése vagy megvédelmezése és érvényre juttatása egyházunk életkérdése volt. Ez volt a »debreceni püspökök« nemzeti tradíciója is. És ezeknek az elveknek és tradícióknak leghatalmasabb és legalkalmasabb őrizőjét Baltazárban látták... S ez a magyar reformátusság a katolikus autonómiára (önhatalmúságra), s annak veszélyére, hogy a vallásalap és a tanulmányi

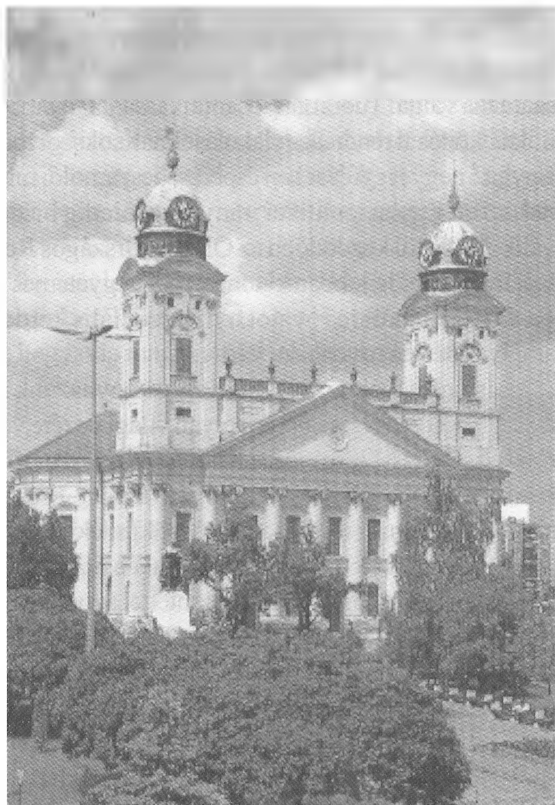
alap óriási kiterjedésű birtokai a különben is dúsgazdag római katolikus egyháznak kiszolgáltatnak s ezáltal a különböző felekezetek között a mi hátrányunkra akkor is fennállott vagyoni aránytalanság még jelentékenyebb mértékben öregbítették, másrészt a pápai bullák, okmányok, enciklikák, dekrétumok királyi tetszvényjog ellenére való kihirdetése, s így a magyar alkotmány semmibe vevése azzal felelt, hogy...Eröss után...Baltazárt választotta meg Magyarország legnagyobb egyházkerületének püspökévé és vele a secularizáció és az alkotmányvédelem hatalmas fegyverét ajzotta fel a támadások ellen.” (18. 19. ábra)

A rettentő súlyú bizalmat érezte Baltazár, sőt kifejezést is adott neki megválasztásakor a főgondnoknak mondott szavaiban. „Itt csak annak a kijelentésére szorítokozom, hogy a megtisztelő bizalom előtt meghajolva, a választást a gyüle-

18. Baltazár püspökké választásának idején

19. A híres debreceni Nagytemplom, amiben a püspök negyedszázadon át szolgált

kezet iránt tartozó hálás köszönettel elfogadom. Elfogadom annak biztos tudatában, hogy a választásban

más elemek, más tényezők, más szellemek és más törekvések nem érvényesültek, mint amelyek a lelkeszek és világiak paritásos jogi helyzetére támasztott, hierarchiától és küriarchiától egyaránt távol álló demokratikus egyházalkotmányunk önkormányzati helyzetével, elveivel, természetével megegyeznek. Ennek a helyzetnek, ezeknek az elveknek a veszélye, felforgatása feláldozása árán semmiféle tisztség nem kellett, s nem is kellene, lett volna bár még olyan fényes,

még olyan magas is. Ezeknek az elveknek a szolgálatában igyekszem mindenkor előljárni, hűségemet megbizonyítani törekedvén alázatossággal, tisztességgel és tettek erejével.” (20. ábra)

Czeglédy szavaival folytatjuk: „Baltazár Dezső püspöki beiktatása 1911. évi augusztus hó 15. napján a református egyház egyszerűsége által határolt kerektekben bár, mégis a lélek örvendezésének mély bensősége, s a megjelentek hatalmas számban való táborozása által vált impozánssá. Az egyházkerületi közgyűlés tagjai, élükön gróf Degenfeld József főgondnokkal, a testvéri ágostai evangélikus egyház, valamint a többi református egyházkerületek küldöttségei, az egyházkerület, megye és községek területén fennálló törvényhatóságok, a Debrecen város kebeléből megjelent egyházi és polgári hatóságok, úgyszintén a különböző tanítóintézetek képviselői, lelkészek palástosan és világiak díszmagyarban a kollégiumból vonultak át hosszú sorban a Nagytemplomban fenntartott helyeikre. A

20. Püspöki "díszben" (már bajusz nélkül)

püspököt a hivatalában legidősebb esperes imával és kézrátétellel szenteli fel, amit Dávidházy János a debreceni egyházmegye esperese végzett. Ezután az egyházkerületi főgondnok beszéd kíséretében átadja a püspöknek az egyházkerület pecsétjét. Megbízó szavakkal és áldáskívánással. Ezután következett Baltazár püspöki székfoglaló beszéde, amelyben programját röviden a következőkben foglalja össze: »...legjobb törekvésemmel azon leszek, hogy az állam a békesség művében (felekezeti béke) segítségre jöjjön és a felekezeti békesség alapokmányát: az 1848. évi XX. törvénycikket minden vonatkozásban végre-

hajtva, egyenlő és igazságos osztályt szerez gyermekei között, hogy ne legyen módja egyiknek elmerülni a gazdagságban, másiknak a nyomorúságban, mely mindkettő kárvallására szokta vinni az erkölcsöket, vagy legalább is idegenséget és keserőséget szerez a testvérek között. De maradjunk bár tovább is szegénységben, alányomott megkülönböztetésben, vagy lépjünk bár be a megszokott jólét családi otthonába, az új idők követelményeihez nevelt papi nemzedékkel, a hitélet mélyítésével, a lelki gondozás hatékony felkarolásával, a történelmi alapok megőrzésével, egyházalkotmányunknak és intézményeinknek kor- és elvszerű kiépítésével lelkési és világi elem egyensúlyos érvényesülésével, az egyetemes papság varázsával, a tudománnyal, amelynek levegőt, szabadságot adunk, a hittel, amit evangéliumból vettünk, a józan erkölccsel, amit arra építünk és a szeretettel, ami mindennél nagyobb, hazánkat s benne egyházunkat Isten dicsőségére híven szolgálva, bátran megyünk a jövőnk elé, melynek reménységét Istenbe vetjük. «

„Ez volt az ő püspöki programja, melynek megbizonyítására és betöltésére életét ajánlotta... Amikor ezután a nagy emberi dicsekedést hirdethető napon, este, Baltazár magára maradt, bizony Istennel társalkodva elgondolkozhatott az Ő csodálatos kegyelmének gazdag ajándékáról, rettentő súlyú emberi felelősségről, s a nyílt személyi ellentétek és láthatatlan cselszövések fullasztó hálózatról, amelyekkel egyszer mind meg kell küzdenie. Ezek még előtte állottak, bár a szívében levonta élete konzekvenciáját azokban a szavakban, amikkel befejezte programját: »... hogy akik az Úrban bíznak: azoknak erejük megújul. Szárnyat nevelnek mint a sasok. Futnak és nem fáradnak el, szállnak és nem lankadnak meg. Ámen. « (21. ábra)

21. A beiktatási beszédek 1911. aug. 15-én

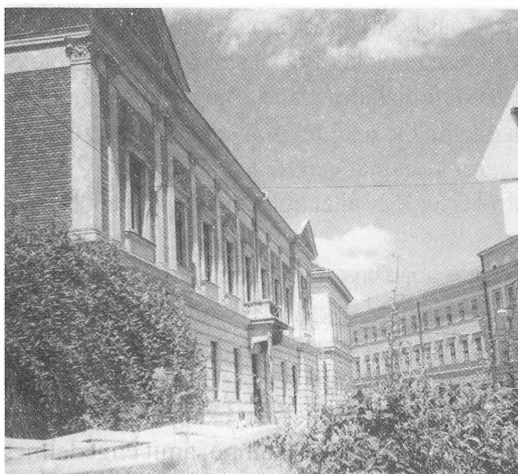
Baltazár püspöki pályafutásának kezdetét az óvatos mérséklet és a több munka jelenti. Igaz és őszinte tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel fordul elnöktársa gróf Degenfeld József felé, amit az ugyanolyan érzelmekkel viszonz. A különbségtételnek még árnyéka se férközött közéjük soha, pedig sok nehéz harcot vívtak meg, sok kiélezett kérdést oldottak meg együtt egybeforrott akarattal, mindketten magyarságukhoz és egyházukhoz való halálíg kitaró szeretettel.

Az új püspök első három esztendejét, amely megválasztásától a háború kitöréséig terjedt, Kiss Ferenc egyházkerületi főjegyző így jellemezte: » – egyházunkat nagy kezdeményezésekkel gazdagítá. A felekkel és hívekkel való érintkezés, a száma nélküli üléseken irányító résztvevés, a főiskola ügyeinek meleg felka-

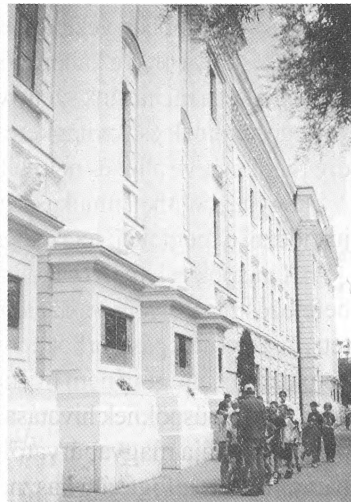
rolása, s a szeretet nagy nevelő, fejlesztő elvének követelésre kötelező bevitele, az iskolai kormányzat s belélet minden alkalmába, a diakonisszaképző intézet eszméjének folytonos érlelése, az egyetem kérdésének egyházi s iskolai nagy érdekeinek szellemében megoldásra való buzgó törekvés, társadalmi tudomá-

22. a. A püspöki hivatal (földszinten) és a püspöki lakás (emeleten) a névtáblával

22. b. A püspöki hivatal homlokzata a kollégium balszárnyával

22. c. Főbejárat a hivatal felől

nyos akciók élére állás, templomok szentelése, gyülekezetek látogatása, a szeretet nagy alkotásának, a Kálvineumnak sikereiben, áldásokban gazdag apostoli lélekkel s módon való szolgálata s ezzel a magyar református lelkészi kar s egyház egykor közelismert, de később lehanyatlott magas szellemi színvonalának s társadalmi missziójának a régi fényben való visszaállítása, s a különböző tudományos egyházi irodalmi alkalmakon tudásának, szónoki erejének, szíve melegen a társadalmi hajtóerők sorába való bevitele, az egyházunk jövője szempontjából elhatározó kihatású belmissziói kurzusnak rendezése, irányítása, a református nőnevelés ügyének egyesületi úton az őt megillető helyre való felemelése, általában a tanügy terén kifejtett eszméltető, irányító működése egy-egy állomásai annak a diadalmas útnak, mely egyházi s megosztott társadalmi életünk jobb jövőjéhez vezet. «...» (22. a. b. c ábra)

„Tényleg két rövid év alatt óriási munkaanyag, amely készen vagy megformázva kikerült Baltazár kezei közül – írja Czeglédy – Hacsak az egyetem létezését nézzük, rövid jelentést, de hetek és hónapok kitaró és meg nem szünő munkájában, már megnyertük mértékét dolgozó kedvének és erőbírásának, amelynek azonban az eredménye a debreceni egyetem 1914-ben való megnyitása lett.

Sajnos az alkotó munkát az első világháború csaknem teljesen meggátolta. A püspök prófétikus meglátását az egyházkerület jegyzőkönyvébe rögzítette: »A világháború véres nyitánya, a szarajevói gyilkosság rettentő híre éppen külső munkám teljesítése közben Tiszaszöllösön talált. A gyilkos fegyver lángja reá világított az Európa alatt dübörgő vulkán kráterére. A nagy nyomás és feszültség, amely a megelőző időkben igézete alatt tartotta a világot, egyszerre érthetővé lett. Jósthetség hiányában is előre lehetett látni a fejlődés láncszemeit, amelyek gyors tempóban vezettek el az óriás konflagrációhoz. Tudni kell mindnyájunknak, hogy ebből a háborúból ellenségeink kerülnek ki győzelmesen, kötelezettségeiket a mi hazánk szent testéből fogják likvidálni, s hogy míg német szövetségeseinknek csak világkereskedelmi összeköttetéseit fenyegeti veszély, addig reánk nézve a lét és nem lét véres kockáját vetette fel a háború.«”

Egyházpolitikai munkásságáról Czeglédy által írottakat még bővebben fogjuk idézni a megfelelő fejezetben.

A püspök zeleméri családi nyaralójában használt s ismert botjáról Czeglédy befejezésül „*A zeleméri pásztorbot.*” címmel írt egy lírikus hangvételű fejezetet: „A zeleméri pásztorbot nem ékköves ékszerre stilizált juhászkampó, a fája nem ezüst s a fogója nem briliánsokkal és rubinnal kirakott arany és nem is a pápa adta a püspöknek hivatása és uralma csillogó jelvényeképpen. A zeleméri pásztorbot fája magyar árvátölgyfa, a formája nem kampó, amit engedelmes bárányok összefogására használnak, hanem bunkós, amellyel a nagyerkölcsű marhákat pásztorolják és terelgetik a nagy magyar alföldi pusztákon a pásztorok

már ezer év óta... Pásztorbot, amely tűrni tanít, de amelynek suhogását akkor halljuk legerősebbnek, amikor farkasok kerülgetik a karámot... De a pászorbotnak egy másik, nagy tulajdonsága az is, hogy amikor rendben legel a gulya, akkor a pászor egyenesen rádőlve, a két kezével rátámassza az állat, s belélejtkezve a csendbe, sokáig belenézzen a végtelenbe... Ilyen pászorbottal látni járni otthon Zeleméren az erdő szívében, kis gazdaságában a lovak s a jószágok között Baltazár Dezsőt... Senki sem írt még arról, bár sokan gondolkozhattak róla már, hogy a magyar predestinációs életérzés és hangulatban mennyiségileg és minőségileg, hogy keveredtek össze a biblia és Kálvin János kettős predestináció eszme-, gondolat- és érzéstömegei lelkünk örök és őstermészetével, hogy jött létre egy olyan sajátlagosan magyar kálvinista életgyakorlat és tartalom, amelyet reprezentatív embereinknél mindig jobban bámulunk. Mert, hogy a legnagyobb magyar lelkek felépítéséhez a kálvinizmus adta a legtökéletesebb anyagot: az kétségtelen... Ezért jelent az a zeleméri pászorbot nagyon sokat a magyar kálvinista egyháznak.” (23. ábra)

Ilyen költői stílusban írta elmélkedéseit és méltatásait a „zeleméri pászorbot” ürügyén és emelte a legmagasabbra Baltazár Dezső érdemeit. „Baltazár Dezső, mint láttuk, erre a pászorbotra támaszkodva látott belé a magyar föld

23. A zeleméri „kastély”

rejtelmes mélységeibe. Őt nem a nyelv, a kultúra, s a föld tette magyarrá, hanem a születés. A családja és nemzetségének örök vágya teljesült és tetőződött be

ezzel. Predestináltságának titka volt ez... Ezért tudott vezető lenni, mert a magyarság tiszta és eredeti prófétizmusának felismerésében és birtokában, ellene tudott állni a magyarság álpróféciainak és hazug ideológiájának.”...

E fejezet és könyv végén a következők olvashatók: ”Tisza Istvánon kívül talán a magyar közéletnek nem volt egy másik tagja, akit olyan erővel és fanatiz-mussal támadtak volna, mint Baltazárt, s talán senkit sem tettek gyűlöltebb és megértetlenebb alakká. A jellemtelenségtől s a hiúságból való politikai köpö-nyeforgatástól kezdve a hazaárulás rettentő vádjáig mindent ráfogtak, minden-nel pellengéreztek. Hiába. Amíg a nyáj riadtan összebújt, ő a pásztorbotjára támaszkodva belenézett az örök távlatokba, s bár tudta, hogy lojális elvtelenség-gel könnyű vezerséget szerezni s ott megállni, de kell állani Valakinek a viharban is, s hogy Isten az erősre többet bízott. Mikor istenítélet tombolt a kálvinista pusztákon, s a legjobb pásztorok is enyh-helyet kerestek, ő akkor is kinn állott s viselte a jégesőt a gyengébbek helyett is. Még senki se látta közülünk se zokog-ni, se kacagni. A pásztorbotra rámosolygó szíve magyar nomádságával, lelkének az örökkévalóságban való rendíthetetlen tudata sugárzik együtt.”

Ennél szebb, költőibb, nagyra értékelőbb méltatást alig találunk a püspökről még azok között sem, akik csak dicsérő jelzőkkel méltatták.

Adalékként a „*Zeleméri pásztorbot*”-hoz idézünk egy kis riportot D. J. szignóval a Debreczen című újság 1929. aug. 17.-i számából Baltazár püspöksé-gének 18. évfordulóján „Látogatás Baltazár püspök zeleméri kúriájában és gaz-dagságában” címmel. A cikk példázza a püspöki kúria szerénységét és nem a sokak által állított gazdagságát. Milyen kicsiny kis birtok volt ez egyes egyházi méltóságok latifundiumához és a rajta található kastélyokhoz képest. ”Teljes csendben, családi körben töltötte el Baltazár Dezső püspökségének tizennyolca-dik évfordulóját. Az évfordulóra néhány vendég érkezett Zelemérré...Nagyrészt Baltazár Dezső régi barátai: Kiss Ferenc nyug. egyházkerületi főjegyző, egyete-mi tanár, Ferenczy Gyula egyetemi tanár, székellyhidasi Sebestyén Lajos építész és Dávidházy Kálmán stb...A város társadalmának igen sok más számottevő egyénisége is felkereste a püspököt levélbeli jókívánságaival. Baltazár püspök kastélyában hagyományos, magyaros vendégszeretettel fogadják a vendége-ket... A tornác falán márványtábla: »Horthy Miklós kormányzó látogatásának emlékére 1927 junius 3.«.. (Még ma is megvan az a kis emeleti szoba, ahol a Kormányzó aludt. Egyébkét több más híres ember mellett Lord Rothermere is vizitelt Zeleméren a Püspöknél. L. L.) A kertben külön kis épületben van az otthoni irodája, reggeltől estig ott dolgozik. Titkára minden nap küldi a postát, 30-35 levelet és a püspök mindegyikre sajátkezűleg válaszol...az idén már 4300 körül van a levelek száma...Ezerféle dologban kéri a püspök segítségét..., aki ha tudott mindenkinek készséggel segített.

Baltazár püspök reggel 6-kor kel, sétál, megreggelizik és munkához lát...

Nincs perc, amelyben ne lenne valami tennivalója. Megkérdeztem a püspöktől, hogy mi lesz a nagy érdeklődéssel várt miskolci ORLE konferencián. – Egyes hírek szerint ugyanis ezen a konferencián Baltazár Dezső bizonyos kérdéseket dűlőre akar vinni....A kérdésre Baltazár Dezső azt válaszolta, hogy több beszédet fog mondani,...de nem akar elébe vágni a mondanivalóinak...Beszélék majd a revízióról is, egyéb aktuális problémákkal együtt. ...Nagyon büszke a lovaira. »Valamennyi saját nevelés !« Azután a cselédházak felé megyünk. Itt látszik meg, hogy Baltazár Dezső milyen szociális gondolkodású ember. Tiszta, modern, egészséges lakásokat építtetett a cselédeknek. Nem is kívánczok el tőle

24. A püspök kedvenc lova
"Vica"

25. Zeleméren az egyik lóval.
Mellette áll az unoka Kolozsváry
Kiss László

senki. Szeretik, mint az apjukat...Csupa béke, csupa nyugalom volt a tájék, az országúton mezei munkások ballagtak. Mindenki nyugszik és pihen ilyen időben, de Baltazár Dezső holnap reggel már a madarakkal kel föl és dolgozik. Mert azt mondja felülről kell példát mutatni." (24. 25. ábra)

Zelemér utótörténetéhez hozzátartozik az, hogy a család a „kastély” nagyfokú leromlása után a renoválási költségeket nem tudta vállalni és ezért a nyolcvanas évek elején kénytelen volt eladni a gazdasági épületekkel és igen nagy telekkel, földterülettel együtt.

„A próbáltatások idejéből”

(Részletek)

Baltazárnak ezt a könyvét külön ismertetjük, ami magába foglalja az 1918-1920-ig terjedő korszakot. A debreceni történeteket igen élethűen írja le. Egyben megérthetjük magatartását bizonyos helyzetekben, amit korabeli és későbbi bírálói hibájául és bűnéül róttak fel.

Bevezetőjében írja „Hihetetlenül súlyos időkben állottam vezéri helyen. Sok jó akarattal, de gyarló emberi képességekkel. Felismerve erőim fogyatékosságát, aki összeméri a prófétai bölcsességet is próbára tevő nehéz időekkel, megtalálhatja sok mindennek magyarázatát, ami nem tetszik neki. Gondolja magát az olvasó az én helyzetembe, akinek minden viharok idején a parancsnoki hídon kellett állnom. Aztán úgy ítéljen. Sok próbáltatásaim között s dacára is megtartottam evangéliumi hitemet, amely viszont engem tartott meg. Megtartottam a hűségemet hazámhoz s nemzeti hagyományaimhoz, ezek viszont megtartották bennem a munkakedvet, buzgóságot, fölládozásra is készséget, megkisebbitett hazám boldog, dicsőséges jövődjéért küzdeni. (25. ábra)

25. Dienes János egyik festménye a püspökről

Próbáltatásaimnak eddig három szakasza volt. Leírásukat jelen emlékiratomban adom. Az emlékirat 3 részre oszlik: I. A forradalom idején. – II. Az oláh megszállás idején. – III. A visszahatás idején. Az első kötetben az I. és II. rész

van leírva. A III. résszel csak később jöhetnek. (Ezt a részt végül – tudomásom szerint – nem írta meg. L. L.) Istennél tudom az igazságot, tehát nem embertől várt mentség végett írom ezt az írást, hanem hogy Isten dicsőségére építenék lelket vele. Debreczen, 1920. augusztus 2.”

(Ideiktatjuk az író által időrendben későbbre sorolt, sok vitát keltő „királyfogadás” leírását, amit jelen könyv szerzője Habsburg Ottónak is elküldött. A szerző megpróbált fényképeket szerezni a király debreceni látogatásáról a Habsburg családdal foglalkozó Kommunikációs Szolgáltató Kft. vezetőjétől, báró Lipthay Antaltól, de tudomására hozták, hogy a család archív anyagát Ausztriában lefoglalták és offensége Habsburg Ottó sajnálattal közölte, hogy azok a Haus-Hof- und Staatsarchiv-ban lehetnek, miután örömmel vette és megköszönte a könyv ezen részének megküldését. L. dokumentumok között. L. L.).

A püspök rokonszenvvel számol be IV. Károly király 1918. október 23-i debreceni látogatásáról és fogadásáról, amit a hírhedt Gotterhalte botrány miatt országszerte hevesen vitattak (A katonazenekar ugyanis a magyar helyett a császári himnuszot játszotta. L. L.). A következőket írja: „Mi alattvalói tisztelettel, hűséggel, örömmel és hálás kebellet vártuk Debreczenbe 1918 október 23-ikán a királyt; aki megadta nekünk, amit elődeitől sokszor kellett szabadságharcok fegyverével kicsikarni, amit elődei elvettek tőlünk újra, meg újra. A király-fogadás főrendezői mi voltunk hárman: Weszprémi Zoltán (polgármester L. L.), Márk Endre és én. Pár nappal a királyi pár érkezése előtt a főkapitány azt javasolta, hogy tanácsos lenne elhalasztani a látogatást, mert a munkásság magatartása aggasztó. Én nem hittem a tapasztalata alaposságában. Nem tudtam elképzelni, hogy lehessen magyar ember, aki ne fogadná lelkesedéssel a hazánk függetlenségét hozó királyt. De hát a munkásság vezéreinek sem nemzeti függetlenség kellett már, hanem forradalom s a forradalom zűrzavarában valami aranyhegy, amelyet már mindenik ott képzelt a maga birtokában. A királyt, királyságot meggyűlöltették vele apostolai, akik az egy király helyére sok kis királynak maguk vágyakoztak.

A forradalom alatt sokat gúnyolták és csúfondárosan hányták szememre, még egyházi lapok is, a debreczeni király-fogadást. Szép volt pedig. Fényes és közvetlen. Volt valami rejtelmes lehangeltség és ború a levegőben; valami könnyező sejtés a lelkekben, még az ifjú királyi páron is mintha valami bocsánatkérő szorongás ömlött volna el: de ez még bájosabbá, vonzóbbá tette őket, mind az ünneplés sorát. A sok méltatlan bántalmazásért, amit szenvedtem a forradalom neveletlen gorombaságától, úgy veszek elégtételt, hogy a király-fogadás alkalmával mondott beszédeimet ide iktatom. A hatalmas “nagytemplom” a Rákóczy harangos istenháza komoly, fenséges boltívei alatt, ahol 1849 április 14-ikén a Habsburg ház trónfosztottságát kimondták, sok ezernyi nép várta szorongva a királyi párt. Az Úr asztala előtt megálltak keresetlen egyszerűséggel, Isten előtt

alázatosan. A következő szavakkal áldottam meg őket: »Isten nevében áldással fogadlak benneteket felséges királyi pár e templom csarnokában, hová e nagyságos alkalommal viszonos engesztelődés fátyola száll. A magasságos Isten jó tetszése vegyen körül benneteket a kegyelem bizonyosságának fényes felhőivel, hogy legyen értelmes szívetek a bölcsességre, egyenes útak az igazságra, készségetek a szeretetre, választottságotok hatalomra, dicsőségre, boldogságra Jézus által, akiben velünk egyenlő testvérek: Istennek gyermekei vagytok ti is; de elsők a szolgálat terhének, tisztességének és áldásának méltóságában. Ámen.« Az énekkarok a Király-hymnuszt énekelték a P.Nagy Zoltán zenetanár által szerzett dallammal. Szövegét én írtam a Kölcsény-hymnusza királystrófájául

*“A magyarnak a király
Szentelt ékessége;
Külellenség, belviszály
Ellen erőssége.
Védjük mi is hűséggel;
Áldásunk reája;
Koronázd dicsőséggel
Királyok, királya.”*

Elkergettük a királyt, nem védtük hűséggel. Leromboltuk a trónt, leütöttük a koronát; tehát összeomlott az erősségünk. A külellenség megtiport, a belviszály megölte a hazát. Aznap délelőtt pedig egyházam nevében küldöttség élén így üdvözöltem a királyt: »Császári és apostoli királyi felség! Legkegyelmesebb Urunk! A tiszántúli református egyházkerület hódolatát és hűségét van szerencsénk tolmácsolni Felségednek. Hódolatunk nem szolgai megalázkodás, hanem szabad emberek komoly meggyőződése szerinti meghajolás a királyság intézményének isteni származása előtt. Hűségünk nem önző hangulat szeszélye, hanem az alkotmányos királyhoz szeretet és tisztelet erejével való öntudatos, egyenlő, szilárd ragaszkodás. Haza és király iránti szeretet nálunk egy lélek szülötte, egy szív azonos oltára. Áldozatok kimeríthetetlen forrása ez a szeretet. A mi hódolatunkra, hűségünkre békében és háborúban, mint dönthetetlen sziklára lehet építeni. Kérjük Felségedet, hogy építsen is erre fölszentelt királyi keze, melyet tegyen a királyok királya: a mindenható Isten harcban győzelmek zászlójává, békében népei boldogságával, minden időben trónja fényével, dicsőségével ékessé és hatalmassá.. «

Már emiatt akkor óriási felháborodás tört ki a képviselőházban. A régen fűtött forradalmi gép megindult és a vágányból kitörve, letaposta az országot s összetörte önmagát. Ki tudta volna féken tartani ezt a gépet...”

A „király-imádat” vádja tehát meginog, ha ezeket az őszinte szavakat ol-

vassuk ! A püspök és Tisza István, valamint több vezető személyiség királypártiságát az a remény táplálta, hogy a nyugati hatalmak ezt méltatva igazságos békeszerződést fognak kötni. Nem rajtuk múlt, hogy ez a remény nem vált valóvá.

Még egy kis történelem abból az időből a szemtanú írása alapján: „1918 okt. 3-ikán Budapesten együtt ült a magyarországi reformátusok törvényhozó zsinata, melyen gróf Degenfeld József főgondnok és én elnököltünk. Boldog emlékeztető nagy emberünk: gróf Tisza István kért bennünket, hogy függesszük fel az ülést, távolítsuk el a gyorsírókat és a hallgatóságot, mert zárt körben egy bizalmas közlést kíván tenni. Kérését teljesítettük, amikor aztán a következő kijelentést tette: »A háborút elvesztettük. Önök ezt holnap már különben megtudták volna a lapokból. Szerzte mennek az országban s hogy emiatt a nagy csapás miatt reménytelenséget ne vigyenek széjjel, megnyugtathatom a zsinat atyákat, hogy rendelkezünk elég megbízható magyar csapatokkal, ezeket a magyar határra visszavonjuk, védelmi állásba állítjuk a magyar határon s a betolakodó szomszédok ellen meg tudjuk az ország integritását védeni 8 hónapig, amíg tisztességes békét köthetünk. « Nem véletlenül írt a püspök későbbiekben Tisza Istvánról, amit politikai tartalma miatt ott ismertetünk.

Könyve első fejezetében olvasható: „1918 okt. 16-ikán Wekerle Sándor miniszterelnök a képviselőházban bejelentette Magyarország teljes függetlenségét, önállóságát, vagyis a perszonál uniót. Mi a háború elvesztése dacára is boldogok voltunk. Naplómban ez van feljegyezve 1918 okt. 16-ikán: »Nagy nap. Istenem, tedd sok boldogság kútfejévé.« Ekkor belekiáltott a boldog kilátások derűjébe a vörös nemzetköziség, beleordított a rendes úton érvényesülni nem tudók hatalmi tébolya.”

A könyvének „*I. A forradalom idején. 1919. Az erkölcsi lejtő.*” című fejezetében a következőket írja: „Az én életem a sok dicsőségek mellett a súlyos próbáltatások ideje volt. E kétféleség együtt szokott járni. Mind a kettőt hálaadással kell fogadni Istentől. Amott nem bizakodni el, emitt nem esni kétségbe. »Sperat infestis, metuit secundis alteram sortem, bene preparatum pectus.« (A jól rendezett lélek a bajok között remél, a szerencsében fél.) Mondja a pogány bölcsesség. Nem osztottam egészen a pogány költő eme tételét, de sok jót tanultam belőle. Engem az én feltétlen istenhitem feltétlen optimistává tett. Én csak a rossz napok idején gondoltam a más sors, t. i. jobb sors felé fordulásra. A jó napok idején soha se mertem volna megbántani Istent azzal, hogy ne örülnék minden kétkedő sejtés, minden árnyazó előérzet nélkül az én Uram, Teremtőm velem közölt áldásának. Annál megadóbb és feltétlenebb volt a megnyugvásom az ostor alatt s annál rajongóbb a bízásom, hogy el fog múlni e keserű pohár; mikor ezt az emberi gonoszság – és mindig csak ez – itatta velem.

Debreczen városa mindig konzervatív gondolkodású, józan mérséklet mér-

legét tartó, bölcselkedő lelkivilágú, jó fundamentumra bölcsen építő város; népe a jó erkölcsöt egyedül biztosító vallásra, s a haladás egyenes útját rendező tudományra készséggel áldozó nép volt. Ha idegenből jöttek is közzé más elemek, a „cívís” erények tömörségét csakhamar elsajátították s a tisztas hagyományok kegyeletével tekintettek a kollégiumra s hallgatták a Rákóczy harang zúgását. A polgár munkás volt, a munkás polgár volt. A belső egyetértésnek, felekezetek és osztályok közötti megértésnek, békének, az általános jólétnek búzavetései kövéredtek itt Isten dicsőségére, emberek boldogítására. Mennyi ideig, mily következetesen s a fordulások és fondorlatok találékonyságával kellett a sátánnak ebbe a tiszta búzába konkolyt vetegetni, hogy a végén úgy nézzen ki az aratás, mint ahogy ama szörnyen fekete húsvétkor: az idén kinézett! A konkolyhintó gonosz szellem megkezdte munkáját a munkások között, ahol nagyobb tömegben voltak találhatóak. Hazugságok fújtatójával szította a gyűlölet tüzét. Minden polgárosult rendet, minden hivatalt, hatóságot és tisztességet úgy igyekezett feltüntetni, mint a szabadság akadályait, ellenségeit. A szeretet nevében s hangoztatása mellett a legféktelenebb indulatok kemencéjévé fűtötte a jóságra és tisztességre született lelkeket. A hazafiasság kultuszát az általános emberi egyedül idvezítő voltának hangoztatásával pusztította ki. Járt, kelt körből-körbe, házról-házra, gyűlésről-gyűlésre, templomról-templomra s hintette a konkolyt, míg végre a lelkek békeségének tápláló tiszta búzája megfűlt alatta teljesen.

A mocsár lassan nőtt, hosszabb időn át. Debrecen jóhiszemű népe alig vette észre. Hiszen a mocsár is csillog a felületén; a mocsár is nevel füveket, fákat, virágokat. Szemnek tetszetőseket; de életre, használatra alkalmatlanokat, illetve kellemetleneket. Fájdalom, hogy a jóhiszeműség talán túl is ment azon a határon, ahol még jóhiszeműség a neve.

Az én próbáltatásom súlyos idejének kezdete a köztársasági forradalom keletkezésével esik össze. Személyes ellenségeim politikai hatalom birtokába jutottak. A belügyminisztérium és kultuszminisztérium alkalmas helyek voltak, hogy megvethessék lábukat és intézhessék a támadásokat.

Első alkalomul azt a körlevelet használták fel, amelyben figyelmeztettem a magyar kálvinista népet, hogy jól meggondolja, amit cselekedni akar. Az új útra vigyázzon. Figyelmeztettem a féktelen erő sorsára, hogy az sírt szokott ásni önmagának. Most már ítélni lehet a történelem, hogy kinek lett igaza. A körlevélre vasvillás embereket uszítottak reám a debreczeni és pesti gyűlölködés politikai képviselői. A belügy- és kultuszminisztérium kézfogása mindig szorosabb lett. Felülről reádiktálták a debreczeni presbyteriumra azt a határozatot, amelynek célja az lett volna, hogy magához ragadván a tiszántúli református egyházkerület gyűlekezeteit, forradalmi úton mozdítsanak el püspöki állásomból. Erre a célra különben még forradalmi eszközről is gondoskodtak. Egy kiválóan népszerű forradalmi embert kért fel a pesti „diszkréték” tanácsa, hogy nagy agitatori ere-

jével jöjjön le Debreczen környékére. Néhány száz embert szedjen össze. Vonuljon fel Debreczenbe s erőszakkal kergessen ki a püspöki székből s aztán a belügyminisztérium egyik magas rangú hivatalnokát kiáltassa ki forradalmi püspökné. Az anyagi eszközöket korlátlan mennyiségben helyezték kilátásba. Mindkét esetben rosszul számítottak. A debreczeni határozat visszafele sült el s a debreczeni presbyterium tisztos nevét megőrizte. Az a népszerű agitátor pedig éppen mellettem vállalkozott volna zászlót bontani, ha ilyen akciónak szüksége egyáltalán mutatkozik.

Debreczenben a munkásság izgatása újabb és újabb hazugságok kieszelésével folyt ellenem. Ostobábbnál ostobább találmányokat dobtak a nép közé. Sohase tudom megérteni, hogy az a józan értelmű magyar munkásság felháborodással nem dobta ki maga közül bolonddá tartó hitetőit és különösen azt, akiről tudta, hogy féktelen ambíciója és gyűlölködése semmi eszközben nem válogat.

Pesten létem alkalmával ártatlan családom ellen tüntetést vezettek. Nem akarom ide írni, hogy kik voltak ezek a lelketlen emberek, akiktől pedig a hála koszorúját várhattam volna. Ha megjelenik előttük az én megrémült ártatlan szeretteim orcájának halálsápadtsága, gondoljanak rá, hogy a felhők felett lakozó megkezd és be is végzi az ítéletet.

A borzalmasabbnál-borzalmasabb névtelen levelek: a gyáva és nyomorult lelkek emez önbizonyítványai sűrű látogatóim lettek. A lapokban irányzatos cikkek hadjárata mutatta, hogy a palástos államférfiak tervszerűen dolgoztak a Duna két partján. Debreczenben mindig izzóbbá lett a hangulat, egy-egy pesti lerándulás hatása nyomán. Az élelmezési viszonyok nehézségei csak feszítették a hangulatot, melybe fűtő anyagként olyan könnyű gonoszság volt bele dobni, hogy: »a püspök zsírt és lisztet rejteget a Nagytemplomban.« A papok és templomok gyalázásának, az istentagadásnak idején lehet gondolni, hogy milyen keletje lett az otromba hazugságnak nem csak Debreczenben, hanem az egész vidéken. Hej! pedig ha az én nevemmel kapcsolatban már egyáltalán zsírról és lisztről beszéltek; lett volna igazság is, amiről beszéljenek. Csak, hogy ez az igazság tisztességemet öregbítette volna. Így hát hallgattak felőle s fűjták a hazugság trombitáját tovább. Az igazság ellen vétenék, ha meg nem jegyezném, hogy a fenyegetésnél nem mentek tovább. Az itteni szocialista vezetők nem egy jelét árulták el annak, miszerint tisztában vannak az ellenem uszított hajsza egyéni önző célzatával. Ezek a vezetők tudták azt, – hiszen állandóan detektívek rajával figyeltettek – hogy nagy családommal ugyancsak mérsékelt lakás- és élelmezési viszonyok közt vagyunk. Se egyik, se másik tárgyú rekvirálást nem vezettek ellenem. Ezek tudtak lisztről és zsírról, de nem arról, amit a hazugságnak a nagytemplomhoz tetszett rögzíteni.

Az én nagy vagyonomat, gazdagságomat, zsidóktól kapott nagy tőke pénzeimet is ugyancsak színezgették, hogy egyeztetgették s alkalmazgatták bele az

ellenem szított ellenszenv motorába. Mikor a takarékbetétek, értékek és vas-szekrények felkutatására és feltárására vonatkozó rendelet megjelent, már előre beseperték a diadalukat. Földet nem találtak annyit amennyiből elvehettek volna; de majd itt lesznek az én Rajnámnak rejtett kincsei! Majd most összevethetik az összes magyarországi intézetek jelentéseit és akkor kitűnik még egy botrány azokhoz, amelyeket Budapest olyan nagy előszeretettel próbált volna az én eltemetésemre halmozni. Az előre átörült diadalból szégyenkezős csalódás lett, mert a nagy kutatás és egybevetés nem tudott egyebet kihozni, mint félszáz-ezer korona adósságot, amit nagy családom fenntartása végett a háború folyamán kellett szedni fel roskadó vállaimra.

A kommunista-bolsevik uralom megszervezését követő rövid idő folyamán a polgárság vagyoni helyzetére mért naponkénti kalapácsütések engem egyénileg nem érintettek. Annál mélyebben vágott lelkembe, mint egyházi órallónak lelkébe, minden olyan rendelet, amely letört egy-egy értékes darabot egyháзам testéből. Ha e darabok anyagiak voltak is, de sok könny, vér, sok megtagadás, sok nemes áldozatkészség szentelték meg ezt az anyagot. Mikor Fáber Oszkár megüzente, hogy a kommunizálás a Kálvineumra is vonatkozik, egy nagy szürke suhanás ment el a szemem előtt, magával ragadva sok nagy ideált. Sok vihart látott és állott a lelkem. Ennél azonban nagyobb próbája nem volt soha sem. A titkon behajtott ajtó belső oldala tudna beszélni könnyekről, tudna beszélni bibliára tett balkézzről és égre emelt jobbkézzről. Hogy ezek mit mondtak: nem írom le. Csak képzelje el a nyájas olvasó.

A hangulat itt Debreczenben rohamosan mérgesedett. Vallásos estélyeink, templomi istentiszteleteink szorgos megfigyelés alatt állottak. A proskribált papok hallgatósága megnőtt, de nem az evangélium iránt szomjas látogatók seregéből. A gyűlések légioja fűtötte lázzá az izgékony lelkeket. A tanintézetek tanszemélyzete, papi és egyetemi tanári erősítésekkel valósággal tombolt a vallás-erkölcsi eszmények rombolásával. Nekem természetesen mindenütt kijutott vagy a sorokban, vagy a sorok között. Hogyan is ne jutott volna, hiszen a tanszemélyek gyűlekezetében igen sokakkal volt alkalmam jól cselekedni. Az egyház és vallás ellen legjobban tusakodó lelket én emeltem fel az existencia nélküliség siralomvölgyéből. A népgyűlések miért ne vették volna át az ellenem kiélezett vádakat, mikor a hozzám közelállók, a magam hitének cselédei formulázták meg olyan szépen azokat?”

(Mindezek a szavak nagyon emlékeztetnek Édesapám 1945-ben átélt szenvedéseire és hasonló sorsára, amikor gyűlekezetéhez hazatért, mert az egyház semmit sem tett érte, sőt bizonyos fokig elmarasztalta. L. L.)

„Már az április 21-re virradó éjszakán tervbe volt véve a vagongyári munkások részéről az elpusztíttatásom, hogy ha kommunizmusba átformálódás elé Debreczenben valami gát kerül. Mivel az ellenállás elmaradt, kegyelem adatott

az én szegény életemnek is, amely ellen valódi tény felhozni senki sem tudott, csak a diplomás és palástos igazgatók hazudozásait.

Azután közeledtünk a húsvéti szent ünnepek felé. Az én debreczeni lelkészi beosztásom olyan volt az idén, hogy Virágvasárnapján és Nagypénteken volt templomi szolgálatom. Éppen azért jó előre úgy intézkedtem, hogy a húsvéti ünnepeket családommal együtt zeleméri kistanyámon töltöm s ott házi istentiszteletben szolgáljuk Isten dicsőségét, meghíván az istentiszteletre a cselédséget és a környékbeli tanyaszomszédokat is. Mint később látni fogja az olvasó, ezt a szándékot mentségemre, szabadulásomra sugalta Isten kegyelme.”

Már ez az első fejezet is érzékelteti, hogy a proletárdiktatúra mit jelentett a püspök számára, de a többi fejezetből is érdemes hosszan idézni.

„*A sötét nagyhét.* Nagypénteken délelőtt templom után a hivatalomban együtt beszélgettünk Beke Antal püspöki esküdttel és János fiammal, amikor a durván megnyitott ajtón belépett egy vörös sapkás, vörös nadrágos, munkás öltönyű, csizmás fegyveres. Fegyverét válláról levéve, megálltában keményen reám szólt: »Baltazár elvtársat keresem.« »Én vagyok! volt a válaszem. « – »Felszólítom – folytatja – hogy a fegyverét adja ide. « – »Nekem nem volt, nincs és nem is lesz testi fegyverem, mert az én fegyverem egyedül az Isten ígéje.« Felelem neki a lehető leghatározottabban s legnagyobb nyugalommal. Erre szemlesütve, de keményen visszavág: »Nincs Isten.« – »Nekem van! « Én kijelentettem, hogy minden politikai mozgalomtól távol tartom magam. Különben a jó köztársaságot – tehát nem ezt a mostanit – jobbnak tartom a rossz királyságnál, viszont a jó királyságot jobbnak a rossz köztársaságnál. Az államforma nem dogmám. Azt az államformát szeretem gyakorlatban, amelyik a rendet, jogot, tisztességet, szabadságot biztosítja. A rossz a maga bűneitől összeomlik, a jó a maga erejére megépül. Erre látogatóm bocsánatkérés mellett eltávozott. Ma sem tudom, igaz úton járt-é, vagy kém volt? Annyi tény, hogy akiket meglátogatott, azokat a vörösek letartóztatták, csaknem kivétel nélkül.

Amint a köztársasági irányzat március végén bevallottan is bolsevikivé vált: ezzel egyidejűleg Budapesten – kétségtelenül mentő intentióval – valami új egyháztársadalmi direktórium alakult meg az ún. Országos Református Egyházi Tanács félretételével, amelynek békítés, egyeztetés lett volna a célja az egyház és a kommunizmus között. Elsősorban Budapest lett kiválasztva terepül, ahol a rendes lelkészeket – egynek kivételével – félreállították az aktivitástól s helyettük kathedrai fungensekül az ifjabb generáció embereit állították. Később kiterjedt a figyelem Debreczenre is éspedig az én személyem miatt elég hamar.

Március 31-ikén egy szimpatikus theologus diák: Kiss Ernő jött hozzám, aki a pesti helyzetet illusztrálván jelezte, hogy rövid időn belül megérkezik Debreczenbe a budapesti egyházi direktórium és intézkedni fog az itteni egyházi ügyek felől. Kifejtette, hogy a bolsevik kommunista világban milyen ígehirdetés

kell. Szakítani kell a csodák hirdetésével, tekintélyek emlegetésével stb. Ily értelemben haladva természetesen az Isten hirdetésével is szakítani kellett volna, mert hiszen ez a véghetetlen valóság a legnagyobb csoda: amit a kétkedő emberész egetverő vívódásával se tud hit nélkül megközelíteni. Leplezetlenül jelezte, hogy nekem el kell hagynom hivatalomat legalább egyelőre.

Tehát a bevallott bolsevista uralom is éppúgy kiterjesztette gondját püspöki székemre, mint azelőtti burkolt rendszer... Fontos feladat volt a lelkészképzés fenntartása, amiről ápril 11-ikén, a debreczeni kollégium rektori szobájában dr. Lencz Géza, dr. Kun Béla és én úgy döntöttünk, hogy a folytonosságát biztosítani kell... Tudnivaló, hogy dr. Kun Béla nem theologiai tanár. Hanem azért ő jelentette elsőnek ki, hogy ő, mint egyházjogász részt kíván venni a lelkészképzésben minden fizetés nélkül. Míg a világon az egyetemes papság evangéliuma prédikáltatni fog, ez is hirdetessék a dr. Szentpéteri Kun Béla emlékezetéért.

A román arcvonal előnyomulása... miatt a bolsevikoknak szervezkedni kellett és erre a mi szerencsétlen Debreczenünket szemelték ki. Itt volt Budapest után talán a legvirágzóbb a bolsevizmus. Fegyveres munkások ezrei s a szellemi munkások egész légiója tagadhatatlan bizonyosságai is ennek. Itt látszatra jóformán mindenki behódolt, még az enyhe kritikát is tanácsos volt mindenkinek magába nyelnie. A látszat-kommunisták, a terror puhította elemek azonban minden jámborságuk mellett is ellenforradalmároknak tekintettek egyenként s ellenforradalomnak együttesen.”

A kommunisták már akkor is mindenkit, aki némi kritikát mert hangoztatni ugyanúgy ellenségnek tartottak, mint később a Rákosi és Kádár korszakban. (L. L.)

A könyv így folytatja az események leírását: „A frontra igyekvő bécsi vörösöket leszállították a vonatról és bevezényelték a városba. Ezek aztán éktelen puska- és gépfegyver lövöldözést követtek el (az engedelmisséget megtagadó rendőrök ellen. V. G. lektor). A lövöldözés annak az istentiszteletnek a folyama alatt tört ki, amit én tartottam e délután a Kossuth-utcai templomban, a testvér egyesület vallásos estélyén. Ugyanazt a beszédet mondtam itt el, amit aznap délelőtt a Nagytemplomban. Kemény beszéd volt. Már jó barátaim a Nagytemplomban aggódtak, hogy ezért a beszédért le fognak tartóztatni. De engem az igazság késztetett szólni. Proféták, apostolok példája állott előttem s nem volt az életem se drága Krisztusról való bizonyágtételért. A pogány százados híres vallomásáról beszéltem, amit a kereszt alatt tett, mikor kinyílt az ajka a Jézus istenségének csudái láttán bizonyágtételre: »bizony ez ember igaz vala.« A beszéd hadüzenete az anyanyelvi, kommunizmus ellen így szólt: »A tudomány az állam és társadalom fejlettségének rendező erejével meg tudja tenni, hogy nem lesz se szolga ember, se fázó, se éhező...«

Azon ürügy alatt aztán, hogy házakból kilóttek a “burzsujok”, volt házkuta-

tás és rablás békés polgárok lakásán... Nem volt gyűlés, hogy rólunk s ellenünk ne szólt volna ének. Gondoskodtak róla papi és tanári kathedrák szeretet-apostolai. Nem a Jézus feltámadását ünnepeljük ma, hanem a nép feltámadását és ez fontosabb: hangzott a masszív kálvinista keresztyénség legmagyarabb "Nagytemplomában" ünnep első napján délelőtt a papi szónok beszédének vezérmondata; alászállítva az üdvtörténet legszentségebb par-oxyzmusának örök érvényű jelentőségét."

A *Fekete húsvét-i* istentisztelet Zeleméren volt, amin a család nyolc tagjával együtt 20-an vettek részt, ami imával végződött: „Tartsd meg bennünk a hitet, a vallást, amely egyedül való menedékünk, kővárunk, kikötőnk, szigetünk, amikor már elhagy a világon minden. A hitben világolj előttünk a siralomvölgy felett, amelyben most mindenestől fogva szenvedünk s világolj majd az eljövendő halál éjszakájában is, melyből nagy hatalommal és csodával; nagy kegyelemmel és dicsőséggel feltámasztod az ember fiát s mindnyájunkat, akik hiszünk te benned, s akiknek mind életünkben, mind halálunkban egyetlen egy nyereségünk és vigasztalásunk Jézus. Ámen."

A "Nincs már szívem félelmére" vigaszénekével fejezték be a családi istentiszteletet. Ebéd után „négy órakor rémült felkiáltás hangzott gyermekeim ajkáról: »Jönnek a vörös katonák!« És csakugyan az erdő szélén déli irányban feltűnt Debreczen város kettes fogata, rajta öt vörös fegyveressel. Az öt fegyveres leugrott a kertajtónál. Enyéimet bátorságra kértem, amit csodálatos lelki erővel tudtak megtartani. A fegyvereseknek pár lépésre eléjük mentem a seregek Urának Istenének nevével, töretlen egyenességgel és rendületlen bizodalommal; egyformán neki adva magamat akár élet, akár halál következik... A fegyveresek vezetője egy kecskeméti kálvinista fiú... előttem megállva s fegyverét földre eresztve elfogató parancsot adott át. Szótlanul vettem s olvastam el kijelentvén, hogy rendelkezésükre állok... A tornác előtt állottak feleségem és gyermekeim. Ölelő karjaikkal próbáltak engem menteni és könnyeikkel engesztelni a földi sors szigorát. Halkan kértem őket, hogy fájdalunk mutogatásával ne adjunk tetszetős látványt halálra kereső ellenségeinknek...

Míg a befogás és pakolózás tartott, kértem a parancsnokot, hogy engedje meg az elfogatósi parancsról másolatot venni; mert elvégre az utókor számára nem igen jelentéktelen eset, mikor egy püspököt fegyveresen fognak el. Az ilyen aktusnak mozzanatait historiai kötelesség híven megörökíteni. A parancs szövege ez: »Elfogó parancs. Dr. Baltazár Dezső ref. püspök a közbiztonság érdekében elfogandó és fegyveres kíséret mellett a vörös őrség épületében előmbe állítandó. Ezen rendeletem nyomban végre hajtandó. Debreczen, 1919 április hó 20. Sterbinszky vádparancsnok.NB. « Ez a Sterbinszky a normális időkben a mi kerületi nyomdánk egyik jámbor betűszedője volt. Így lesznek sok utolsók elsőké és viszont. A Mester utcán civis polgártársaim szokatlan melegséggel kö-

szöntöttek felém. Máskor talán ügyet sem vetettek reám. Lakásomnál kértem a parancsnokot: engedje meg, hogy felmenjek lakásomra s magamhoz vegyek egy és más szükséges dolgokat. A lelkem oltalmául magamhoz vettem bibliámat. A sokszor átolvasottat.

A rendőrségi palota előtt nagy számmal voltak összegyülekezve a vörös őrség tagjai. Némán fogadták a kocsit és kiszállásomat. Útat nyitottak. Egyiknek lelkéből bizonyos elkeseredés árnyalatával szakadt fel a békétlen kérdés: »Hát már idáig jutottunk!?« Az őrparancsnok... felkísért az első emeletre, a vörös őrség parancsnokának: az azóta erőszakos halált halt Héjasnak hivatali szobájába.

„*A börtönben.*” fejezettel folytatódik a történet: „Jó negyedórai várakozás után reám került a sor. Héjas úr kijelentette, hogy letartóztatásban maradok. Én kértem, családomra való tekintettel, hogy lakásomon tartsanak fogva. Különben garantáltam, hogy őrizet nélkül sem fogok megszökni. Kérésem teljesítetlenül maradt. A fogházfelügyelő szobájában, mely ott van a földalatti börtönök bejáratánál, megállapodtunk. Elvették a pénzemet, zsebkésemet, a pennát, tintát. És elvették az órámat. Megint egy darabot szakítottak ki a lelkemből. Harminchárom éve, 1886-ban első keresményemből vettem ezt az órát. Egyszerű kis szimpla ezüst óra. Míg elszedték tőlem a tárgyakat, némán maradtam gondolataimmal s némán bocsátottam magamat az átvevő foglár rendelkezésére. Beléptünk a föld alatti folyosóra, melyből az erkölcsi sírok ajtajai nyílnak. A 7-es számú zárka ajtaját felnyitotta kísérem.

Említettem, életem válságos fordulatainál meg szoktam nyitni a bibliát, hogy megtudjam a jelent nekem az Is-apostolok cselekedéik részére nyílt. olvastam a szöveget: föltámad a sokaság dig letépetvén ruháikat. És miután sok tömlőbe veték őket tömlőtartónak, hogy Ki ilyen parancsolabelső tömlőbe és szorítá. Éjjél tájban imádkozván énekkel foglyok pedig hallhirtelen nagy földin-hogy megrendülének

26. A püspök állandó „útítársa”, a Biblia

megnyitás helyén mit ten (26. ábra)... Az teiről írott könyv XVI-Tágranyílt szemekkel »És velök egyben ő ellenök. A bírák pekat, megvesszőzték ütést mérték rájuk, megparancsolva a gondosan őrizze őket. tot vévén, veté őket a lábaikat kalodába pedig Pál és Szilász dicsőíték az Istent. A gatják vala őket. És dulás lön úgyannyira, a tömlőc fundamentu-

mai és azonnal megnyílnak az ajtók mind és mindnyájoknak a bilincsei feloldódnak.«... »

Ki tudja meddig maradtam volna térden, a börtön mélyéről egyszerre föl szállva a kegyelem Istenéhez, ha egy kegyetlen hang, egy szentségtörő mondás ki nem riaszt az Istennel való találkozás menedék városából. »Imádkozik! Képes lennék keresztül szűni!« hangzott gorombán, kegyetlenül fejbe vágva. Térdeplésemből fölemelkedtem csendesen. Köpenyemet magamra öltöttem derékaljnak is, takarónak is. Párnául fejem alá tettem a bibliát. Hanyatt feküdtem a kemény börtönágyon. A köpeny gallérját összekulcsolt kezeim fölé magasra tűrtem, hogy a lámpa fénye ne süssön szemembe s hogy a bestiális ember a kémlelőlyukon ne lássa az arcomat. Alig feküdtem le, kívülről eloltotta a vilnyt.”

Annak ellenére, hogy börtönben volt a püspök így gondolkodott: „Nem tudok egyetlen emberre sem gondolni se most, se a múltban akit gyűlöltem volna. Javára igyekeztem lenni mindeneknek. Mások haladásán örülni tudtam. Szabad eszmék előharcosa voltam. Az első szocialista pap, ki törődtem a szegény néppel s békét akartam közte s a gazdagok között; hazaszeretetlenben, vallásban, tulajdon tiszteletben akartam megőrizni a szocializmus nagy érdekeit. Tehát ennek az embernek fáj, hogy én alszom. ... Bármennyire is igyekeztem magamat a Jézussal való egyesség regulái közt tartani, az emberi vér gyarlósága sok sötét hullámot vetett át a korlátokon. Elgondolkodtam, hogy ha kitör az ellenforradalom és a vörös anarchisták áldozatainak kiszabadítására készül jönni: ez a vad, dühös poroszló itt a börtönben engem minden bizonnyal leszúr. Itt aztán megkegyelmeztetett a lelkem. Ennek az embernek a kezébe nem adom az életemet, amíg csak egy mozdulatnyi erő lesz a karjaimban. Megfeszült rajtam minden izom, szinte acéldróttá merevedett. Testi erőmre koncentrálnak minden figyelmem. Áldottam az Istent, hogy megáldott vele, nem közönséges mértékben. ... A keresztényen vallás a testet egyenesen szentlélek templomává magasztalja, amelynek tehát tisztának kell lenni, mint az ige és erősnek, hogy méltó társ lehessen terhek hordozásában, küzdelmek vívásában, szenvedések tűrésében, az idvesség felé törekvő lélekkel.”

A gyilkos gondolatokról így elmélkedett: „A bolsevizmus örületében. ... ime én, aki szeretetet, megbocsátást hirdetek, aki áhitattal olvasom, tanítom, hirdetem a szelíd, megtört testű, kiontott vérű Jézus evangéliumát s aki egy jajszóra és felsírássra, egy panaszhangra lelkem mélyéig meg tudok indulni; én a hivatalos pap, én a püspök emberölésre határozottam el magam. Van mentségem és nyugtatásom elég; de teljes megnyugvásom nem lesz soha. ... A sötét elhatározás megérett. Ha az ellenforradalom felkelésekor életem kioltása céljából reám tör a vad poroszló: megölöm! Itt van fegyverül a rabágy lába, itt két karom teljes szorító ereje, a markom megfojtó hatalma, az öklöm lesújtó kalapácsa. A fogam,

lábam s minden izmom és idegem, amely nem akar engem oda adni hentes kezébe oktan állatul. Kimértem az ajtó mögötti helyet, ahova húzódok, kimértem az ugrás irányát, hosszát, tempóját, az első ütést, az első markolást, az első rúgást és leteperést, minden ellenmozdulatnak a leküzdő ellenszerét, minden hördülésnek az elnémítását, minden vonaglásnak az örökre elcsendesítését.”

„*Az éjféli törvényszék*” című fejezet leírja a szinte nevetséges tárgyalást.: „Meg kell állapítanom, hogy az említetten kívül, sem kísérom, sem a folyosó tömege részéről nem kaptam semmiféle bántó megjegyzést. Sem szóbeli, sem tettleges sértés nem esett rajtam... (Védte az ellenségeit, csak a megátalkodott őrének nem tudott megbocsátani. L. L.) Szamuelyly itt volt valahol a közelben. Szemlére bejöttek a városba vért-szagoló emberei, akik aztán Szoboszlón azzal a borzalmas piaci akasztással bizonyították be, hogy milyen bátrak, ahol az ellenség fegyvertelen. A félelem nem természetem; még annyira sem, amennyire a »félni jó« bölcs tanácsa írja elő. A megijedésnek pedig az idegszerve teljesen hiányzik a testem-lelkem épületéből.”

A tárgyalást részletesen leírja: kik voltak jelen, hogyan viselkedett a Lenin fiúkkal vegyes társaság. Nem gondolkodott affelől, hogyan fog beszélni, mert az Íge irányt adott neki: »Mikor pedig fogva visznek, hogy átadjanak titeket, ne aggodalmaskodjatok, hogy mit szóljatok és ne gondolkodjatok, hanem ami adatik néktek abban az órában, azt szóljátok, mert nem ti vagytok, akik szölotok, hanem a Szent Lélek.«

Amikor belépett egy daliás katona... , azon elmélkedett, hogyan keveredhetett a korpa közé ez a pár hónappal ezelőtt még a csatatéren harcoló magyar férfi. És ezzel kapcsolatban hosszasan elmélkedik arról, hogyan zülhetek ennyire le az emberek. „Nem jogosulatlan, nem alaptalan az a vád, amivel az ántánt illeti nemzetünket. Miért nem tudtuk magunk legyőzni a kommunizmus garázdálkodásait? Hol volt az ősi virtus, hagyományos vitézség? Pedig a kommunista bandák csak védtelenek, gyengék felett voltak vitézkedők. Magunk magyarok hangoztatjuk, hogy zsidók voltak az egész bolsevizmusnak tényezői. Hát olyan vitézek, erősek, hatalmasak ezek a zsidók, hogy Bocskay, Bethlen s a Rákócziak sas ivadékai nem tudták szétmorzsolni őket? Pedig nem is a zsidóság java része; hanem éppen a salakja hatalmaskodott. A lelki lezüllöttek, a testi degeneráltak. A félőrültek és mellbetegek. Hát ezek ütötték ki a hajdúk, a kunok, a jászok, a somogyiak kezéből a zászlót? Ezekkel nem tudott elbírní az Attila kardja, a Bontond bárdja, a Lehel kürtje, a Bulcsú zászlója? Bizony nehéz az ántánt eme leckéztetése előtt szégyen és sírás nélkül megállani...”

Debreczen város közléte a proletárdiktatúra kifejlődése és virulása idején sok undorító jelenséget tárt fel. Tisztviselői karok, tudományos testületek, az intelligencia falanxai ott álltak, ültek és éljeneztek az emelvények előtt, amelyeken tudatlan emberek kézzel-lábbal, torokkal erőlködve próbálták leplezni szel-

lemi és erkölcsi ürességüket. A vezérek politikusok voltak és pedig nagyon rossz politikusok. Gróf Károlyi Mihálytól tanulták a katonai becsületet, amikor a fronton elhántták a fegyvert, ott hagyták a zászlót. A fegyverből csak annyit hoztak haza, amennyivel eltegyék láb alól a legnagyobb magyart, a háborút még kitörése előtt is ellenző bölcs embert: gróf Tisza Istvánt s a mennyivel rablásaikat és az ártatlan polgárok öldöklését végrehajthatták. A vezéreknek az volt a katonai politikájuk, hogy nem akarnak katonát látni... Később már kellett volna a katonának. Most már minden épkezláb embert fegyverbe hívtak... A nép sohasem rossz magában, magától; hanem a vezérei teszik azzá.”

Olyan tisztán látta az ilyen „piszkos” forradalmak és a bolsevizmus lényegét, hogy ezt a részt szóról-szóra érdemes elolvasni, mert ma már tudjuk, hogy mennyire igaza volt Baltazárnak.

„A vádak, hazugságok, ingerlések, ígérések, fogadkozások ügyes összeállítása is ott volt a csalétek között. A népvezér jobb jövődőről zengett áradozó szónoklatokat. Persze a jobb jövődő messiásául önmagát állította oda, magát kínálta, tolt fel. A világtörténelem számtalanszor megismétlődő jelensége ez. A forradalmakat mindig az elégedetlenség felköltésével szokták kezdeni. Kevés kivételtől eltekintve ennek az elégedetlenségnek az szokott lenni a magva, hogy a népvezérek elégedetlenek. Nem azért, hogy a népek sorsa fáj nekik, hanem mert nincsenek ők magok megelégedve azzal a hatalommal, amelyig fel tudtak emelkedni. Támadják tehát a hatalmat. Feltűntetik zsarnoknak, rabszolgatartónak, vágóhídra hurcolónak. A nép természetesen sem egyéneiben, sem egészében nem szabad. De nem szabad senkisé is tökéletesen; mert mindenki szabadságának meg van a korlátja; ha másban nem: a mások, az egyenlők szabadságában. A szabadság különben sohasem volt meg és sohasem is lesz meg tökéletesen. Ez csak Istennél lehetséges, aki mindenható. Kiindultak a népszabadság elméletéből és elérkeztek a legundorítóbb zsarnokság gyakorlatáig; mert nem a nép hatalma, hanem a maguk hatalma volt a cél. Jogrend nélkül csak a pusztulás társadalmát és államát lehet fenntartani.”

Igen érdekes volt számomra, hogy a napokban olvasott Az „orosz kérdés” a XX. század végén című, 1988-ban megjelent könyvében A. Szolzsenyicin szinte szóról-szóra így jellemezte a bolsevik forradalmat! (L. L.)

A törvényszék elé állításáról, amit hosszas huza-vona előzött meg, a következőkben számolt be: „Héjas elnök sűrűn adott rendelkezései után egy kis szünetet tartott, majd megkérdezte: »Tudja-e ön mivel van vádolva? Nem tudom, csak gondolom. – volt a válasz. – Mindjárt megmondom, – folytatja Héjas – csak előbb a kihallgatási jegyzőkönyv vezetésére kerítünk egy elvtársat. «

A proletárdiktatura feleslegesnek hirdette a hivatalnok osztályt. A munkásosztály egyeduralmának és kizárólagosságának, egyedüli létjogosultságának hangoztatásával minden más osztályra halálos csapást akart mérni elfelejtve azt,

hogy nem csak a kéz munkája szükséges a világon, ... hanem a szellemi munka is, mint leghatalmasabb csapó tolla az ember szárnyának, amellyel az állatok színvonalára fel emelkedik. »A test nem használ semmit, a lélek eleve nít meg.« zeng Jézus ajkairól az örök igazság, amely felett most se tudott se erőszakkal, se vassal, se vérrel diadalt venni a világ felfordulása. A proletárdiktatúra emberei, sőt már előfutárjaik: a szocialista agitátorok a pártfejlesztés csatlétként használták fel annak hirdetését, hogy értéke csak a kézi munkának van. Csak ez hasznos, csak ez a nehéz. Mégis ez van fizetve legmostohábban. Az ész munkája, az úri munka: az csak henyélés, munkásai nem is munkások, hanem csak herék. Egyénestől, osztályostól pusztuljanak tehát, mert eleszik az igazi munkások kenyerét; az igazi munkások boldogulása útjában állnak. Nem vetnek, hát ne is arassanak. »

Ismét lehet emlékeztetni az olvasót arra, hogy Szolzsenyicin az értelmiség teljes kiirtásával kapcsolatban ugyanezt írta meg pár évtizeddel később! Előtte Lenin, egyik művében még durvábban jellemezte ezt a réteget: Az értelmiség pócegödör! (L. L.)

Ezek után (Baltazár) folytatta a tárgyalásról írt tudósítást: „Héjas elnök vette át a szót (miután kerítettek egy írástudó jegyzőt) s tudatta velem, hogy ellenforradalomkodással és royalistáskodással vagyok vádolva s felhívott, hogy nyilatkozzam a vádra. Kijelentettem, hogy nem nyilatkozhatom, mert általánosságban tett vádra nem lehet nyilatkozni. A világ minden büntető judikaturájában (igazságszolgáltatásában) a vádat tényálladékkal adják a vádlott elé: »Kérem tehát közölni velem azt a szavamat, írásomat, cselekedetemet, amelyben az ellenforradalmárokodás és royalistáskodás tényálladéka foglaltatik. Ha pedig vád nincs, vádlott sincs, tárgyalás sincs, ítélet sem lehet.« Ezen elbizonytalanodtak... Én pedig egész határozottan megállapítottam, hogy Isten csudálatos kegyelme folytán föléje kerültem bíróságomnak. Természetesen ezt a helyzetet nem volt szabad hivalkodóan kihasználnom, csak szelíd nyugalommal csendesen, hasznosan. Kértem tehát a bíróságot s a jegyzőt, hogy jól figyeljenek. Én röviden megteszem általánosságban a nyilatkozatomat, valamelyik bíró úr a jegyző pennája alá fogja diktálni (s itt Nagy Lajos elvtárs felé tettem mozdulatot) s aztán előttem felolvassák, s ha híven lesz leírva, alá fogom írni. Íme, már én vezetem a bíróságot.

Szerettem volna minden tények felsorolása nélkül törvényszék elé hurcolt Idvezítő Jézusommal csak ennyit mondani: »Én nyilván szólottam a világnak és titkon semmit sem szólottam. Miért kérdeztek engemet? Kérdezzétek azokat, akik hallották, mit szólottam nekik. Ime ők tudják, amiket nekik szólottam.« De hát a gyöngyöt itt el kell rejteni.»

A kihallgatás után – kérelmére – jegyzőkönyvbe vették vallomását, ami így szólt: „A vádat megértettem, határozottan tagadom, hogy akár szóval, akár cse-

lekedettel, akár írással, akár jelekkel bárki előtt, bárhol és bármikor, akár az első köztársasági kormány, akár a második szociálkommunista kormány alakulása, rendje vagy intézkedései ellen cselekedtem vagy izgattam volna. Mindig a szabad, demokratikus szociális eszmék hírdetője és büszkén mondhatom, hogy előreformátora voltam. 1904 óta egészen a szocialista pártok ezidei egyesüléséig, változatlanul és egyenlően a Mezőfi szocialista párt tagja voltam, – a szocialista pártok ezidei egyesülése alkalmával régi pártommal együtt az országos szocialista pártba léptem. (Alább olvashatjuk a püspök erre vonatkozó megjegyzését) Én voltam, aki 1907-ben a szekularizáció kérdését országosan napirendre hoztam, már maga ez a tény nyilván megcáfolja azt, mintha nagyobb mértékben lettem volna royalista, mint a királyság fennállása idején akármelyik magyar honpolgár. – A papi javak óriási apparátusa mindig a királyság legerősebb támasza volt, aki, mint én, ezt a klerikális reakció gyűlöletáradatának magamra zúdításával megrendítettem, királypártisággal vádolható nem lehetek. 1918-ban Habsburg Károlynak debreczeni látogatásakor szentől-szembe megmondtam, hogy nem vagyunk szolgálai és hogy egyenlőek vagyunk. A köztársaság megalakulása-kor az alkotmányozó gyűlésnek tagja voltam s azóta, mint a magyarországi ref. lelkészek elnöke, az általam szerkesztett "Lelkészegyesület" című lapban lelkésztársaimat és általuk a református gyülekezeteket a köztársasági államforma és a szocialista társadalmi rend híveiül igyekeztem megnyerni és meg is nyertem. Az ellenem indított hajsza hirlapi félrevezetésekkel, egy-két személyes ellenségemtől származik s mivel én védekezni nem szeretek, a mentegetődzést egyenes útaim tudatában férfiatlannak tartom, innen magyarázható, hogy a nagyközönség engem személyesen nem ismerő része teljesen fordított képet alkot magának.

Mint több ember munkáját végző és terhét hordozó s mint nagy családom fenntartása során súlyos anyagi gondokkal küzdő proletár, csak lelkesedéssel üdvözölhetem egy olyan társadalmi és állami rend hajnalhasadását, amely a becsületes munkát kellő fokon értékeli. – Mindig a szegényeknek és elnyomottaknak voltam szószólója és derekam semmiféle földi hatalmasság előtt nem tudott meghajolni: a félelmet sohasem ösmertem, tehát ha royalista, vagy ellenforradalmár lennék, ezt a szerepet is nyíltan és bátran tölteném be.

Konkrét tény az ellenem hangoztatott vádban nem foglaltatik, tehát nincs is amit megcáfolhatnék, szóbeszédre alapított és általánosságban mozgó vádak nem lehetnek alkalmasak arra, hogy egy ártatlan ember miattuk meghurcoltassék és fogságra vettessék.

Amit a közéleti dolgokról írtam és szóltam, azt nyíltan cselekedtem, ha ezekben van valami, ami royalistasággal, vagy ellenforradalmisággal azonos – ám büntessenek meg! De mivel én tudom, hogy semmi sincs, nem magamért, hanem érettem aggódó családomra tekintettel kérem szabadlábra helyezésemet.

Minden elképzelhető garanciát megadok arra, hogy mint eddig, úgy ezután sem lesz sem szavam, sem írásom, sem cselekedetem, amely az új társadalmi és állami rend ellen irányulna.

Az általánosságban hangzó vádakra más megjegyzésem nem lévén, a szabadlábra helyezés iránti kérésemet megújítom.

Debreczen, 1919. ápril 20.

Héjjas, v.ö.

Dr. Baltazár Dezső

A debreczeni vörösörség parancsnoksága

15, 213-1919. V. rfk.”

A püspök megjegyezte, hogy „egy nem felelt meg vallomásomban a valóságnak; tudniillik az, hogy az országos szocialista pártba beléptem. A vörös újságok határozott állítással hozták azt a hírt, hogy a Mezőfi 48-as szocialista pártja: a magántulajdon, haza és vallás alapján álló nemzeti szocialista párt belépett az országos szocialista pártba.” – a püspök nem lépett be ebbe a pártba.

Úgy nézett ki, hogy a püspök az emlegetett lámpavasat megússza. Tárgyalás utáni eseményekről Baltazár szavaival röviden írunk: „Átadtak tehát egy detektívnek a börtönbe kísérés végett. A detektív egy darabig némán jött mellettem. Míg egyszer felszakadt a keble mélyéből a keserű elégedetlenség kitörése: »Ennek már nem lehet sokáig így tartani.«

»Nem Istentől, hanem emberektől van ez a kommunista tanács és bolsevik dolog, tehát semmivé lőn« – mondtam neki a bölc Gamaliellel, mit sem nézve már arra, hogy ez az ember esetleg kikémlelés céljából tette a megjegyzését.”

Szabadulás a börtönből. című fejezetben van a tárgyalás eredménye „Hattyegán Héjas vésztörvényszéki elnök 11 órára ígérte az ítéletet. Számításom szerint ez az idő már rég eltelt. De hát egyáltalában lesz-e itt ítélet? Miután a börtönből ismét felvezették végül következett az ítélet. Jó félórai időzés után egyszer hozzám fordul nagy udvariasan Héjas a következő szavakkal: »Ezután nem a börtönben fog elhelyezve lenni. Itt e mellett a szoba mellett van egy éppen ilyen mint ez. Szépen, kényelmesen felbútorozva. Tessék ezt a szobát elfoglalni és használni és most megebédelni benne a családdal együtt kényelmesen.«

Felettem: Hattyegán Héjas, Sterbinszky, Nagy Lajos, Benedek és Hatvani bírák ítélték. A szemtanúk és fültanúk – később – ekként mondták el a tárgyalás lefolyását: Sterbinszky indítványozta, hogy szállítsanak Pestre rögtön s ott ítéljenek felettem. Benedek hivatkozott nagy családomra. A bírák szívére igyekezett beszélni, hogy ne válasszák el az apát családjától. Mi lesz a családdal? Sterbinszky: »menjen a fenébe a családjával együtt.« Hatvaniék hivatkoztak arra, hogy én főpapjuk vagyok s a főpapjukkal nem engednek úgy elbánni, mint egy közönséges gonosztevővel. »Tehát a vallás miatt pártoljátok. Ne adjatok a vallásra sem-

mit. Baltazárnak már régen lógni kellene.«

A Budapestre szállítás is elmaradt, amit az alábbiakból tudhatunk meg. „Hattyegán Héjas ellen már ápril 21-re virradó éjjel megjött Budapestről az elfogatási parancs. Őtet ez tehetné engedékennyé. Az elfogatás, a terror a tengerészek ellenállása miatt elmaradt. Héjast aztán Budapesten fogták el a vörös társai s végezték ki az Országház téren, lopás miatt. Bizonyára vöröstől lopott.”

Egy másik történet szintén tanulságos abból a szempontból, hogy a kommunista vezérek valósággal vadásztak Baltázarra.

„Dr. Dóczy (a híres Dóczy itézet alapítója) Korvinhoz fordult, mivel aggodalmaskodott a fogságban lévő apjáért, így számolt be a kihallgatásról: »A helyiségben egy íróasztal előtt, melynek túlsó oldalán ott ült Korvin: a görbe hátú pók, a skorpió, a vampyr, a hiéna, akinek nevét a daliás Magyarország, a vitéz Pannonia, a hős Hunnia pár hónapon át sápadva, reszketve ejtette ki... Korvin Ottó lekicsinylő gúnnyal annyit kérdezett: Hát maga ilyen közönséges érzelmektől engedi befolyásolni magát?« Dr. Dóczy Jenő megismételte az aggodalmát, kijelentvén, hogy nem tehet róla, ha a gyermeki szív szeretete őtet így befolyásolja, kérte Korvint újra, hogy adjon felvilágosítást. Mikor látta Korvin, hogy nem rázhatja le a nyakáról az alkalmatlankodót, belső zsebébe nyúlt, egy papír lapot vett elő s odanyújtotta Dóczynak azzal, hogy íme itt van a Debreczenből felszállítottak névsora. Dóczy végigolvasta: és örömmel megjegyezte, hogy »nincs köztük Baltazár püspök«. Ebben a pillanatban hátulról egy erős durva kéz ragadta nyakon, – a háta mögött lappangó detektív – s ezekkel a szavakkal rázta meg: »gazember, te tudod, hol van Baltazár!«

Rémes éjszaka a lakásomon című fejezetben a vörös terror szolgáinak a módszeréről számol be. „Debreczenben a legszélsőbb elemekből alakult egy öttagú terror különítmény, Reinheimer volt a vezére. Gerdán, Halász, Pap, Varga a tagjai. E szörnyű éjszaka kezdetén elfogták Rubin gyárost és fiát. Kivitték őket a temetőbe. Az apját meggyilkolták a sírok között. A fiatal Rubin Isten csodálatos szabadító hatalma segítségével, mint üldözött vad a sötétségben, elmenekült. A gyilkosok jöttek aztán az én lakásomra éjjel, féltizenegy órakor azzal, hogy fegyvert keresnek. Egészen úgy tűnt fel a dolog, mintha a fegyver utáni kutatás csak ürügy lett volna az igazi cél takargatására. Szegény megrémült feleségem, akit az én börtönbe vettetése már elég súlyos lelki-testi próbára tett, önkéntelenül is a falon függő szép Krisztus képre vetette tekintetét. A rá-mából intelemre emelt kézzel néz alá az istenember szelíd kiábrázolása. A feleségemnek bizonyára ezt intette: »bizzál leányom, a te hited megtart téged.«

Álmából felriasztott két kisebbik leányom: az Iza és Évi ártatlan, rémült, sápadt orcájára világított a felpattant villanyvilág. A gyilkos szándék útjába, ha erőszakos akadály vetődik; ha ingerlő szóval, vagy ököllel állnak a gonosz lelkek indulata elé, akkor a gyilkos szándék és gonosz indulat vérszomjúsága még tüze-

sebbé válik és könnyebbé lesz a tett elkövetése. De a megrémült gyermek arcok, a félelem sápadása, az összekulcsolt védtelen kezek, a könnyörgő szemek s a néma gyermek ajkak, amelyek szótlanágukban még keserűbb szemrehányást tudnak szólni: óh! ezek a jelenségek felkeresik még az állatban is az embert és megtalálván megszegyenítik önmaga előtt. A terroristák meg is hátráltak e fegyverek elől és siettek az ebédlőbe, ahova aztán a nagy zajra két nagyobb leányom: Kató és Erzsi is előkerültek. A család itthon levő tagjai s az öt terrorista ebben a szobában jöttek össze. Amint szemlét tartottak e felett a nagy, szép, ártatlan család felett: meggyengült lelkükben a gyilkos szándék s megbénult karjukban az erő.

Feleségem kérte őket, hogy ne bántsák a családot. Az ő férje mindig csak jót akart a népnek. Ellene vetették, hogy a harctéren jártam és ölésre buzdítottam az embereket. A feleségem aztán magyarázta, hogy nem ölésrebuzdítás volt az, hanem a haza védelmének szolgálata; szeretetteljes ragaszkodás odakint küzdő testvéreihez; a vallás vigasztalásának nyújtása és osztozás, résztvevés ezekben a fáradságokban és halálos veszedelmekben, amelyek osztályrészül jutottak szegény fiainknak.

Aztán a debreczeni királyfogadást kifogásolták. E kérdésnél is elő lett adva a mentség. Hogy azt meg kellett tenni. Honpolgári kötelesség és alattvalói tisztesség kérdése volt, de nem volt benne megalázkodás, csak tisztességadás annak, aki a magyarok előtt első.”

Mindezeket azért érdemes leírni, mivel Baltazárt később Mocsár Gábor és a püspök többi ellensége ugyanezekkel a vádakkal rágalmazta. Hosszú évekkel később az ötvenes évektől a kommunizmus és – sajnos – részben bizonyos állami és egyházi szervek is átvették ezeket a primitív érveléseket anélkül, hogy ismerték volna a tényeket! (L. L.)

„A feleségem szekrényében kutatva megtalálták azt a köszönőlevelet, amit hozzá Zita királyné írt a harctéri katona-otthonok számára gyűjtött és küldött szappanküldeményekért, amelyeknek lelkes apostola Kájel Endre volt. Az én dolgozószobám asztalán sem volt szerencsájük. Ez meg éppen az Isten ígéje: a biblia volt. Mint akit a magasságos Isten fenyítő ostora sújt: oly gyorsan távoztak arról a helyről, ahol én nagy alázatossággal és gyönyörűséggel szolgálgom az Úr dolgait. Látogatásuk undok pecsétjét azonban itt hagyták csendes dolgozószobám szönyegén.”

Emlékezhetünk több ilyen primitív gyalázatos tetre 1944-45-ben, amit a „dicső, felszabadító” szovjet katonák követtek el különösen nagy előszeretettel kastélyokban, kis kúriákban, hivatalokban és polgári lakásokban. Úgy látszik, hogy ilyen cselekmények benne vannak a kommunista ideológia alapszabályaiban. (L. L.)

Majd így folytatta a püspök: „János fiamat hívták útmutatónak. Fegyverek

helyett azonban a bort vették számba, miközben a boros pincében lerakták fegyvereiket. A pincéből távoztukban ott hagyták saját fegyvereiket. Állítólagos fegyvereink elkobzására jöttek s ott feledték a magukét. János fiam figyelmeztette reá őket. Tőlük telhető szégyenkezéssel vették magukhoz a szokatlan eszközöket s jöttek vissza az ebédlőbe folytatni a szórakozást.”

A püspök az esethez kapcsolódóan elmélkedik a szeszestital hatásáról „Az Isten csodálatos irgalma csodálatos utakon dolgozik. Áldás volt és átok van helyeztetve a szesz italokban is. Egyik embernél amaz, másiknál emez érezteti a maga hatását. Egyiket az ördögből is angyallá, a másikat az angyalból is ördögé tudja tenni. . . Valami csodálatos vegyi társulás van az emberi érzésvilág és a bor között. Ha ezt elfogadnánk törvénynek, hogy » borban van az igazság <: akkor kellene azt állítanunk, hogy a bor hatása mutatja meg az ember igazi belső képét. . . A bölcsesség örök könyvében ezért látjuk egyik helyen a borivásnak, mint sok bűnök forrásának tilalmát, másik helyen pedig ott látjuk a bort Jézus által felmagasztalva, a váltság pecsétjének sakramentomi jegyei között. . .

Az Isten irgalma az én üldözött családom kiírtására törekvő öt ember társaságát úgy válogatta össze, hogy ezekre a szesz hatása megjobbító irányban érvényesült. Ittasan jöttek a házamhoz és így megittasodva kezdtek emberi formát ölteni. Elkezdtek hangoztatni, hogy ők is jó emberek. Nekik is van családjuk. Ne féljenek tehát az enyéim. Az egyik kegyelettel emlékezett meg hősi halált halt testvéréről. Halász elvtárs pedig felhozta, hogy ő nagypénteken nálam, az irodában járt s ott mondta, hogy nincs Isten. Hogy ő róla milyen rossz véleményen lehet most már a püspök úr, pedig ő is hiszi az Istent. Így ment ez tovább. A szándékos emberölés, családirtás elszánt terroristái lassanként Istenhez tértek. Az Isten meglátása, közelléte csodálatosan jobbitotta őket. Hajnali félnegy óra tájon aztán egy ötliteres tele pálinkás korsóval eltávoztak.”

„*Az eszmények hanyatlása*” című fejezetből is építő jellegű elmélkedéseket olvashatunk. Ebből kiviláglik, hogy milyen prófétikus előrelátással alkotta meg véleményét a kommunistákról és a kommunizmusról.

„A szociáldemokrácia merészen kitüzi az egyenlőség, testvériség, szeretet megvalósításának, a világközösség, örökbéke igazságának, a földi istenség lehetőségének lobogóját. Már a lobogó színének megválasztásában sem volt szerencsés. Vörös színt választott. Már jelvényileg is kihagyja törekvéséből a béke és szeretet Szent Lelkének hófehér színét, mit a gyönyörködő Isten galambja ragyogtat. . . Különösen a szeretet jelszavával üzik a legszemérmetlenebb játékot. Kiindulnak abból, hogy ők a népért élnek, dolgoznak, küzdenek testvéri szeretetből. Természetes, hogy ez a népért élés, dolgozás, küzdelem csak szónoklásból és betűvetésből áll. A szónoklás és betűvetés pedig az ő szájukban és kezükben áspiskígyó kegyetlen epéjének a receptje szerint érvényesül. . . A világ lehanyatlásának fő oka a szeretet jelszavával, szentséges nevével üzőtt lelkiis-

meretlen és bűnös játék volt. . .

A kommunizmus rövid virágzása beigazolta, hogy a munkásság a polgári társadalmat azért rombolta le, hogy az általa halálra ítélt dologtalanokkal helyet cseréljen a nép – vagy igazabban mondva – helyet cseréljenek a nép vezérei. Mindenki úr akart lenni úrgyűlöletében. Azért a tömegesen fellépett államtitkárok szakszervezetének tagjai kedvtelve címeztették magokat méltóságosnak. Károlyi Mihály elvtárs is elvárta, hogy megkegyelmesezzék, sőt Kun Béla elvtársnak a felesége se vette sértésnek, ha kegyelmes asszonynak nevezték. A régi kegyelmes asszonyok és kegyelmes urak ruhaneműit is igyekeztek magoknak külső igazolás céljára rövid úton megkeríteni. De mikor arra került a sor, hogy most már közös, együttes, kommunista segítséssel kellene segíteni egymáson, vagyis a munkával, fáradsággal, verejtékkel és a fronton életfeláldozással is; amikor minden elvtárs úr lett és vezér, amikor mindenki hatalomra, kényelemre, könnyű életre érezte magát jogosítotttnak, akkor mint hitvány szappanbuborék foszlott széjjel a segítség elve. . .

De a szeretetnek nem volt meg sem a kommunista irányzatban, sem a kommunista emberekben egy szikrája sem. Zengő érc és pengő cimbalom voltak egyenként és együttesen. Amit szóval hirdettek, lerontották a cselekedetben. Rombolás volt a lelkük, szívük, tudományuk, hajlamuk, porcikájuk és cselekvőségük. Könnyű hatalmasnak lenni a rombolásban; annál nehezebb az építésben. Könnyű egy házat egy bombavetéssel pillanat alatt felrobbantani: de megépíteni sok kéz és sok nap munkája képes. A kész kamarákat kirabolni és felprédálni könnyű, de újra megtölteni fáradságos dolog. Ezért ki kell menni a szántóföldekre, feltúrni, bevetni, megmunkálni az anyaföldet és Isten által adott terményét szorgalommal betakarítani. A szeretet, munkasegítés, építés társadalmában erre nem akadt ember. Mindenki másra nézett, másra utalt, mástól várt, mástól követelt. A világ soha nem látott úribb társadalmat, mint mikor a magát munkásnak büszkén valló munkás társadalom forradalmi úton kialakult. . .”

Az ideológiai eszmeifuttatás után Baltazár rátért arra, hogy egy ilyen hazug rendszernek meg kell szűnnie. A változás azonban csak akkor jött, amikor a pár hónappal azelőtt még ellenséges antant-hatalmak, mint a bolsevizmus elleni harc képviselői legyőzték a vörös hadsereget. Ismét más kérdés az, hogy egyes szomszédos országok ezt nem egészen önzetlen ideológiai céllal tették, hanem a közelgő, gyalázatos békeszerződésnél előnyöket – még több területet – akartak szerezni. Természetesen sem az ország jövődő vezetői, sem Baltazár ezt nem igen sejtette, mint azt az alábbi fejezetekből megtudjuk.

A II. rész „*Az oláh megszállás idejéből.*” címet viseli. Baltazár őszintén írt, amikor a románok bevonulását és fogadását ismertette. Nem gondolta, hogy valamikor még az is kritika és vád tárgya lesz, hogy a rémuralom után egész Debrecen felszabadítóként üdvözölte a románokat.

„Márk Endre polgármester (Erről rosszul emlékezett az író, mert Márk Endrét túszként elhurcolták.) és dr. Magoss György (tiszti főügyész) mentek ki a románok elé a vámospércsi útra. A 7-ik hadtest Dumitrescu Konstantin tábornok vezetése alatt állott. A bevonulás komoly, rendes, pontos volt. Semmi gúny vagy káröröm nem látszott sem a tisztek, sem a legénység arcán. Mi úgy fogadtuk őket, mint szabadítókat. Nem örömmel, hanem kétségtelen megnyugvással. Ők is úgy jöttek bevallott céljuk szerint is, viselkedésükből ítélve is, mint szabadítók. Dumitrescu Konstantin tábornok meg is maradt mindvégig korrekt embernek. Debreczen csak tisztelettel emlékezhetik felőle.

Kijelentette, hogy az ő hadserege hozott magával ennivalót. Ez a derék katona fájának alaptermészetétől eltérőleg amit ígért, meg is tartotta. Megjelenésében egyszerű igénytelen... Minden feszesség és hivalkodás nélkül való. Keresetlen, halk szavakkal beszélt... A román hadsereg nem hódítani, hanem a bolsevizmus rémétől megszabadítani jött.

Április 24-én most az oláh fegyverek oltalma alatt! Ki hitte volna, hogy ez a nyugalom más próbáltatásra fordul. De bármilyenre fordult is a románoktól szenvedett tapodtatás: nem volt olyan súlyos és kegyetlen, mint a kommunista uralkodás.

Dumitrescu tábornok azonnal fogadta a nők küldöttségét. Csatlakozott a küldöttséghez Uray Sándor lelkészársam is és dr. Lindenberger János róm. kath. prepost-plebános is. A tábornokhoz a következő beszédet intéztem: » Tisztelettel üdvözlöm Önt, Tábornok Úr, mint Románia itteni katonai képviselőjét. Fájdalom, hogy örömmel nem üdvözölhetem, mert hazám süllyedése és bombázása szolgál okul arra, hogy önnek ide kellett jönni. Reméljük, hogy ön nem hódítani, hanem rendet és békét teremteni jött a magyar néphez, amely most szeretet helyett gyűlölködésre, építés helyett rombolásra hajolt. A társadalmi és politikai gyűlölködés áldozatainak családtagjai állanak szívszorongva ön előtt. Kérésük tolmácsolásául engem kértek föl, aki szintén börtönbe voltam vetve, mint egy utolsó gonosztevő. Egyes, durva, szennyes börtönbe a föld alá. Ott töltöttem a húsvéti szent ünnepeket. Nyolcvannégy vezető egyéniséget, városunk 84 érdemes, közhasznú polgárát vetették még börtönbe és hurcolták el rabságba (V. G. lektor szerint csak 54 túszt volt). A tábornok úr nemes lelkéhez apellálunk és kérjük önt, hogy hatalmát vesse latba és adja vissza családjának ezeket a politikai foglyokat. Az Isten bizonyára meg fogja érette jutalmazni. «

E beszédben nincs semmi megalázkodás. Sőt kifejezésre jut benne az, hogy ha hódítani jött volna a román hadsereg, akkor nem volna kérni valónk. Szomorúsággal üdvözlöm a tábornokot s nem magamért, hanem másokért kértem. E kérés emberbaráti, testvéri kötelesség volt. Az elmulasztása vétek lett volna.

A tábornok sietett válaszában kijelenteni, hogy nem hódítani jött, hanem a bolsevizmust kiirtani; a kommunizmus által összezilált állapotokat rendbe hozni.

A személybiztonságot és vagyonbiztonságot helyreállítani. Megígérte, hogy a túsok kiszabadítása érdekében az illetékes körökkel azonnal érintkezésbe teszi magát. Azután Lindenberger János prépost-plébános úr beszélt a tábornokkal franciául. Én még megkérdeztem, hogy a jogállapottal miként leszünk. Erre ő azt felelte: „in integrum restitutiót” kíván a forradalom előttre 1918 okt. 31-re. Kijelentette, hogy az istentiszteleteket teljesen szabadon hagyja; elvárja azonban, hogy a román hadsereg ellen semmi izgatás ne történjen a templomokban.

Ezt a szerepet a denunciació színében láttuk magunk előtt sötétleni. Kémény kifakadások hallatszottak az érkekezleten Handler Gyula volt kormánybiztos és Jánosi Zoltán lelkész ellen; de hallatszottak a zsidók ellen is általában Dr. Huss Richárd egyetemi tanár részéről, aki nagy románnyelvű beszéddel tüzelte a tábornokot a zsidók ellen. Dr. Magoss György főispán szépen, higgadtan beszélt. Hangoztatta, hogy általánosítani nem szabad. Igazságot akar. A bűnösök büntetését. Az ártatlanok megvédését. Felekezet és osztály elleni minden izgatásnak ellene áll.”

„*Hivatalos érintkezés a románokkal.*” című fejezet szerint eleinte ilyen elvek és magatartás szerint történt minden, majd ez megváltozott, mint olvashatjuk Baltazártól. „Később ugyanis katonaság különítményei és egyes magasabb rangú tisztek rabolták az élelmiszert, élőállatokat, háztartási felszereléseket és bútort. Az előbbi fokozat: a hivatalos rekvirálás különben alig különbözött a rablástól valamit.

Mivel innen-onnan már kaptuk a hírt, hogy iskoláinkat milyen brutálisan foglalkatják le katonai beszállásolás céljára és hogy a beszállásolt katonaság milyen vandál módon pusztítgatja az iskolák felszereléseit; továbbá mivel az egyházi belhivatalnokok állami járulékait kifizető pénzügyigazgatóságok és adóhivatalok a román parancsnokság engedélye nélkül nem fizethettek ki semmi összeget: gróf Degenfeld József főgondnok úrral 1919. május 12-én megjelentünk Mosoiu tábornok kormányzónál s kértük védelmét egyházi és iskolai intézményeink s hivatalnokaink iránt. Május 19-én búcsúzott Debreczentől Dumitrescu tábornok, az első megszállás parancsoka. Debreczen társadalmának vezető egyéniségei vallásfelekezeti különbség nélkül nagy számmal jöttek össze búcsútisztességre a polgármester-főispáni fogadóteremben. A tábornok megérdemelte azt a tisztességtételt, aminek lélektani alkotó elemei: hála, tisztelet és meghatottság voltak. A főispán fölkérésére a társadalom köszönetét és elismerését rövid beszédben én tolmácsoltam. Dumitrescu látható meghatottsággal válaszolt és megígérte, hogy majd ha Magyarországon helyre áll a rend s az ország visszanyeri önállóságát, el fog látogatni Debreczenbe. Sok gonoszságot elkövettek rajtunk egyénenként és együttesen, magunkon és országostul az oláhok, de Dumitrescu tábornok rovása tisztán áll előttünk, oly annyira, hogy Debreczen társadalma még ma is örömmel számlálja kedves reményei közé a nemes tábor-

nökkel való találkozást, különösen maga a tábornok által megszabott feltétel alatt, t.i. országunk visszanyeri önállóságát. Május hó derekán Mosoiu tábornok kormányzó kétségbe vonhatatlan törekvést árult el az iránt, hogy Debreczen társadalmának rokonszenvét megnyerje magának. Mivel nyerhette volna meg jobban, mint az által, ha a vörös borzalmak között szenvedő túszeit Budapestről igyekszik hazaszabadítani. Elhurcolt testvéreink családtagjainak szomorúságától sötét volt a város.

A túsok kiszabadításának ügyét magáévá tette a kormányzó és hathatós lépések megtételére is elhatározta magát. Egy alkalommal dr. Magoss György főispánnal jártunk nála s nagyon kértük, hogy hatalma teljes súlyát vesse latba a kiszabadítás érdekében. 1919. május 20-ikán dr. Magoss György főispánnal együtt Mosoiu tábornokhoz voltunk hivatva, aki a túsok kiszabadításának körülményeiről tájékoztatót. A kormányzónál jelen volt Mihályi Tivadar is. Felvetette az eszmét, hogy Magyarországnak és Romániának meg kell egymást érteni. Bárhol állapítsa is meg az entente a két állam határát, szomszédok lesznek s egymásra lesznek utalva. Közös érdekük védekezni a kommunizmus ellen. Dr. Magoss György kifejezésre juttatta a personalunio szükségét a két állam között, a kormányzó és Mihályi látszólagos helyeslése mellett. A békés egymás mellett élés szükségességét én is hangoztattam s helyesletem a personal uniot s leszögeztem a bolsevizmus elleni közös érdeket. Nem mulasztottam azonban el a következők nyomatékos hangsúlyozását: mi magyarok hálára vagyunk kötelezve Románia iránt, mert a kommunizmus vészétől, a végpusztulástól megszabadított. Az érzelmi alap tehát nálunk meg van az államszövetséghez. Az érzelmi alap pedig legerősebb alapját szokta képezni az államok, népek közötti szövetségnek.

Május 22-én dr. Magoss György főispán hívatott s tudtomra adta a kormányzó kívánságát, hogy Ferdinánd román király jön Nagykárolyba s elvárja, hogy Debreczen és Hajdú megye küldöttségileg eléje járul megköszönni a bolsevizmus veszedelme aluli felszabadítást. A királlyal román politikusok, miniszterek is jönnek s alkalmunk lesz tárgyalni a personalunióról. A felhívásban természetesen volt parancs is; mert ha nem teszünk a felhívásnak eleget: népünkre ki tudja minő károkat és nyomorúságokat zúdíthatunk. Azzal tisztában voltunk, hogy rosszindulatú bíráló kifogásolni fogja; mint ahogy kifogásolt volna akkor is, ha meg nem tesszük. Ez utóbbi esetben a románok által elkövetett minden rablást és gyilkolást a mi tapintatlanságunknak, belátástalanságunknak, legénykedésünknek írták volna a rovására. Éreztük mi ezt, hogy férfiasabb, kurucabb lett volna elüzenni Nagykárolyba az »eb ura fakó«-t, de éreznünk kellett azokat a következményeket is, amelyek a mi kemény magatartásunk nyomában veszedelemként zúdulhattak volna ártatlanokra. Számot vetettünk tehát. Az bizonyos, hogy a mi nagykárolyi látogatásunk semmi befolyással nem lesz az entente által meg-

állapított demarkációs vonalra, mint ahogy nem is lett. Sokkal kisebb pont volt már Magyarország s benne mi, semmint a határkérdésre befolyást gyakorolhattunk volna. Nagykárolyban megfordult Debreczen hajdúmegyei küldöttségben a következők vettek részt: Rásó István főispán, dr. Magoss György főispán, gróf Degenfeld József, dr. Baltazár Dezső, dr. Lindenberger János róm. kath. prépost-plébános, helyettes püspök, Sztankay F. Béla ág. hitv. ev. gondnok, Csóka Samu főjegyző, dr. Vásáry István, dr. Csürös Ferenc, dr. Tóth Emil városi tanácsnokok, Kondor Kálmán városi számvevő, Medgyaszai Miklós városi árvaszéki elnök, dr. Tüdös Kálmán városi főorvos, dr. Vass Károly főispáni titkár, Futó András püspöki titkár, Karay Sándor főgymn. igazgató, Szabó Elek tb. városi tanácsnok, dr. Tatay Zoltán városi jegyző, r. Fráter Imre kórházi főorvos, dr. Freund Jenő ügyvéd, izr. hitközségi elnök, dr. Rugonfalvy Kiss István, dr. Kiss Géza egyetemi tanárok, Gajzágó Béla kir. táblai elnök, dr. Galánffy János közjegyzői kamarai elnök, Kernhoffer József ny. oszt.-magyar bankigazgató, Poroszlay László bankigazgató, Wilhelms Emil oszt.-magyar bankigazgató, Uhlarik Béla nyug. M.Á.V. üzletvezető.

Ime tehát nem magam voltam Nagykárolyban. Az út eszméje nem tőlem származott. Hozzájárultam; mert meg kellett tenni magánérdekem ellen is közérdekből, kárommal is mások hasznára. Nagykárolyba valami katonai vonaton utaztunk. A hangulatunk nyomott volt. Fel-felfénylett előttünk a régi dicsőség s aztán reáborult a jelennek szomorú homálya. »Amely ország magával meghasonlik, elpusztul«: a szentírásnak ez a büntető igazsága tölt be rajtunk.

A tiszántúli református egyházkerület küldöttsége második helyet kapott. Az első küldöttségben a többi keresztyén felekezetek lelkészei mentek... Beszédem a következő volt: »Királyi Felség! A világot gyehennává gyújtotta fel a gyűlölet. Minden eszmény megtagadásával dolgozott. A legnagyobb eszmény a szeretet, mely maga az Isten. Megtámadták, megtagadták őtet is, aki által van minden és aki nélkül semmi nincs.

Isten rendelései a királyok is. Istennek szolgálunk tehát, mikor üdvözljük Felségedet, ki a minden hatalmat adó Isten felkentje. Az Isten a szeretet és békeség első szolgájául kente föl Felségedet. Kérjük tehát a tiszántúli református egyházkerület és a helybeli evangélikus egyház nevében, hogy minden hatalommal, mely Felségednek onnan felülről adatott, oltalmazza a szeretet, békeség és szabadság evangéliumát.

Mi sokat köszönhetünk Felségednek és hadnagysága alá rendelt vitéz seregének. Köszönhetjük a megtartást, az életet. Életünk és sírunk közé Felséged állott a védőangyal kétélű pallosával. Hálánk illeti Felségedet a királyi jogara népét nemzedékről-nemzedékre. A mi nekünk jó volt a megtartásra – kérjük, – hogy ezt a jót, ezt a védelmet terjessze ki azokra is, akik velünk nemzetben, vallásban rokonok s akik körül még mindig a pusztulás angyala jár tábor. Halad-

jon Felséged a rend és békesség prófétai útján. Legyen áldott Felséged; legyen áldott királyi házanépe. Békesség, igazság, jóság, rend, szeretet jegyezzék fel nevüket, emlékezetüket el nem múló fényesség gyanánt a világtörténelemben.« Utólag elgondolkozhatunk azon, hogy milyen jó lett volna, ha a románok ezt máig is megfogadták volna ! (L. L.)

„Ez volt tehát az a gonosz emberek, boulevard-lapok által világgá kiáltott behódoló beszéd. Ez volt az a hazaárulás, amellyel a jezsuiták magyarázata szerint megáldottam a román hadsereg hódító fegyverét”, s mellyel “felajánlottam Magyarországot a román királynak meghódításra. Ez volt a nagykárolyi kézcsók, amellyel szégyent hoztam egyházamra és hazámra. Eleinte azt híresztelték, hogy a királynak csókoltam kezét; majd a kézcsókolást a királynéval hozták kapcsolatba. A valóság az, hogy a királlyal meghajlás nélkül kezét fogtam; a királynéval azonban még csak kezét sem volt alkalmam fogni.

Mivel a királyhoz intézett beszédembe sok hazugságot magyaráztak bele s mivel a hazug következtetések egész sorát hozták ki belőle, csakhogy a magyar református egyház egyik vezéremberét meghurcolják s személyében az egész magyar református egyházat meggyalázzák a világ előtt, kötelességem magyarázatot adni beszédemhez. A gonosz lelkű embereket nem szándékom meggyőzni, mert ezeknek győzhetetlenségük gonosszágukban van, ami character indelibilis, törölhetetlen jellem; de igyekszem felvilágosítani a félrevezetett jó indulatú lelkeket.

A királyt következetesen csak Felségednek szólítom. Nem tettem hozzá a szokásos legkegyelmesebb Urunk kiegészítést, mert mint magyar ember a román királyt uramnak el nem ismerhettem, nem nevezhettem. A rend és békesség prófétai útján haladásra kértem. A román hadsereg fegyverét nem áldottam meg; annál kevésbé hódító fegyverét; sőt megáldásom a királyra és királyi háznépére szorítkozott: »Békesség, igazság, jóság, rend, szeretet jegyezzék fel nevüket, emlékezetüket, el nem múló fényesség gyanánt a világtörténelemben.«

Aki ezt a beszédet meg akarja érteni, megérti. Csak egy kevés józan értelem kell hozzá és becsületes, tiszta szív.

A nagykárolyi utat hazaárulásnak kiáltotta ki az új kurzus, amelyben a vezérszerepet igyekszik a jezsuita szellem játszani. Most már nyíltan lépnek fel a protestantizmus ellen s tartalom nélküli szabadosságnak bélyegzik. Az igazság arculverésével dolgozó irányzatnak azonban nem volt semmi szava ahhoz, amikor Romanellinek Budapest, sem ahhoz, amikor Tournadenak Szeged hasonló köszönetet fejezett ki. Romanelli ezredes a velünk hadiállapotban levő Olaszország képviselője volt Budapesten. Romanelli ezredest díszkard ajándékozásával tüntette ki Budapest székesfőváros a sajtó osztatlan helyeslése mellett. Szegeden Tournade generális volt Franciaország képviselője. Tournade generálist virágesővel tüntette ki, hálás köszönettel halmozta el Szeged a sajtó osztatlan

helyeslése mellett. Romanellinek is, Tournadenak is azért járt ki a köszönet, mert a bolsevizmus ellen védelmet nyújtottak. A román királynak ezt köszöntük meg mi is, a jezsuita mérleg azonban más mértékkel mér s a debreczeniek közül csak engem lát meg s nekem jön markírozott véres szemekkel s a közönség félrevezethetőségére számítva, közmegvetés tárgyaként állít a világ elé.”

Hogy mennyire csalódott a püspök a románokban azt az „Az oláh katonák éjjeli támadása.” fejezetből lehet megtudni. Már a címben szereplő oláh elnevezés is jelent valamit.

„Sűrű egymásutánban jött hozzám a hír, hogy a román hatóság engem is bolsevistának minősít. A debreczeni magyar árulkodók fűtötték az oláhok tüzét s nagy örömmel tárgyalták, hogy nemsokára megszabadítják magukat tőlem a románok által. Ha nem lettem volna a magyarországi egyetemes református egyház lelkesze feje s ezen révén nem lett volna kilátásban számomra a külföldi nagy protestáns államok védelme, bizony a debreczeni fekete terror jóvoltából megkóstoltam volna én is a brassói rabkenyeret. Az csak természetes, hogy a románoknál denunciáló debreczeni magyar hazafiak voltak az elsők, akik a románok kivonulása után a románbarátkozás vádjával zúdultak ellenem. Hivatalosan nem mertek eljárni ellenem. Felelőtlen különítmény kezére bíztak tehát. Az ok és okozat egybefüggéséből, az események láncolatából kénytelen vagyok megállapítani, hogy az 1919. július 19-re virradó éjszakán ellenem s családom ellen vezetett rablógyilkos merényletben a hivatalos tényezők keze is benne volt. 1919. július 19-én délután két oláh altiszt vetődött hozzánk (Zeleméren L. L.). Az erdőből jöttek fegyverrel s jelezték tört magyarsággal, hogy ők patrul. Megkínáltuk őket borral, szivarral. Nézegettek széjjel. A tornaszereken játszadoztak, s azzal visszamentek az erdőbe. Majd később tízen visszatértek. Kértem, hogy várjanak, míg felöltözködöm. . . Kimentünk a tornáczra és mutattak egy papírt. Amint egy pillantást vetettem a papírra, három szó ütötte meg a szememet és nyitotta is ki a borzalmas helyzet teljes átértésére. E három szó: 20,000 korona, familia és púscat. Ha 20,000 koronát nem fizetek, megölik az egész családomat. Nem ingadoztam meg. Kijelentettem, hogy nincs 20,000 koronám. Erre a szakaszvezető megfogta a kezemet, kirántott a tornáczról, valamit vezényelt a többieknek, akik szembeálltak velem, fegyvert töltöttek s vállhoz emelték. A szakaszvezető oldalt állott vezénylésre. Egy lépést közelebb léptem a fegyveresekhez, széttártam keblemen a köpenyt s halálos nyugalommal kértem őket, hogy jól lőjjenek.

Megint sorakoztak és töltöttek a fegyveresek. Kiléptem a megáldoztatásra a ház elé. Bal kezemmel széttártam a köpenyt, jobb kezemet égre emelve dörgő hangon reájuk szóltam: Dumnyező védé (az Isten látja). Rémület és düh kiáltása tört a katonákból elő. Tudták, hogy főpap vagyok. Megnézték a Mosoiu tábornok által aláírt igazoló levelet, amelyben román nyelvhasználat szerint Öszentsé-

gének vagyok titulálva. Még gratuláltak is hozzá asztali beszélgetés során. A főpap hivatkozása a mindentlátó Istenre és pedig saját nyelvükön megdöbben-tette őket. Ezután a jelenet után biztosra vehettük, hogy most már következik a fegyveres támadás, a kiirtás. Még úgy látszik tartogattak a bestiák egy kínzási fokozatot. A leányaink kiadását kérték. Ekkor a halálra elsántuk magunkat mind a heten. Feleségem, én, négy leányom s itthon levő nagyobbik fiam. Vagy ti haltok meg, vagy mi. Betereltem családom tagjait a legbelső szobába. A helye-zet röviden meghánytuk, vetettük. Nem volt más választás, mint a halál. El-mondtuk szépen fennhangon együttesen az úri imádságot; csókolással elbúcsú-zunk egymástól. Lelkünket Isten kezébe ajánlottuk, vártuk a halált. A fegyvere-sek léptei közeledtek az ajtó felé. A család még térdeplő helyzetben csendesen imádkozott. A fegyveresek ajtónyitása előtt az utolsó szó, ami családom tagjai-nak ajkát elhagyta, legkisebb leányomnak, a tizenegy esztendő-s Évinek az intel-me volt, aki cseppet sem remegő hangon így szólott: Ne sírjunk, mert még azt hiszik, hogy félünk a haláltól. Alig hangzottak el ezek a szavak, megnyílt az ajtó s reánk irányzott fegyverrel beléptek a rablógyilkosok.

Engem békés szándék jelével kihívtak a másik szobába. Magyarázták, hogy adjak írást 10,000 koronáról, hogy Debreczenben aztán felvehessék a pénzt. Az utalványt kiállítottam a püspöki hivatalra, tudván biztosan, hogy ezt az írást soha-se tudják beváltani. Ők is gondoltak úgy látszik erre, mert azt kívánták, hogy a fiam menjen az írással Debreczenbe. Három óra hosszáig tartott tehát a román hadsereg örökődése felettünk. A cselédségünk fent a nyaralónál és lent a tanyá-ban behúzódott. Az orrát se dugta ki gyáva odújából. Tíz fegyveres katona ellen oktalanság lett volna a fellépésük.

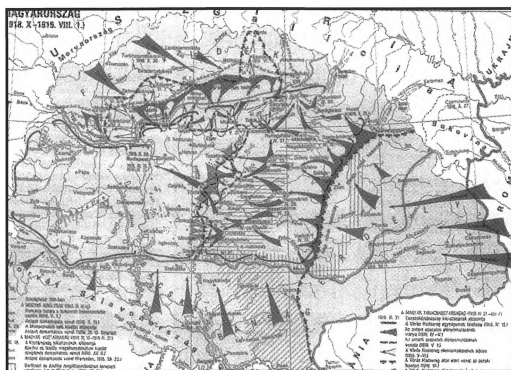
Áhítatos szorongással nyitottam meg a szent könyvet. A lélekzetét vissza-tartotta mindenki. Amint a nyitott helyre pillantottam az Isten felénk fordult or-cáját láttam fényeskedni belőle. A 90-ik és 91-ik zsoltárra nyitottam. A 90-ik zsoltárra, amelyet a magyar zsoltáríró így szedett versbe: »Te benned bízunk eleitől fogva...« a kálvinisták hatalmas éneke. Az emberi megalázkodás, isten-dicsőítés és törhetetlen bizás himnusza. Aztán olvastam a 91-iket »Aki a Felsé-gesnek rejtekében lakozik, a Mindenhatónak árnyékában nyugszik az.... Azt mondom az Úrnak: Én oltalmam, váram. Istenem, Őbenne bízom. Mert ő szaba-dít meg téged a törből. Paizs és páncél az ő hűsége.«

A biblia kinyílt oldalának felső szélére ezt jegyeztük oda hálaadással: »Az oláh rablógyilkos katonák, mikor rettegtetésünk után (1919. július 19-ikén éjjel egy órakor) a zeleméri nyaralóból eltávoztak: e helyet jelentette az Úr.«

Alig szürkült a hajnal, az erdőn keresztül beszöktünk Debreczenbe, otthagya csendes erdei lakásunkat, ahol nyugalom helyett háborúságot, biztonság helyett veszedelmet találtunk. Beérkezve Debreczenbe, még a július 19-iki délelőtt a következő jelentést küldtem Mosoiu kormányzó tábornokhoz: »A Tiszántúli Re-

formátus Egyházkerület Püspökétől. Kormányzó Tábornok Úr! Excellenciás Uram! Szomorú szívvel vagyok bátor és kénytelen jelenteni az alábbi esetet. « Röviden leírta a történetet jelezve, hogy nem ebben egyeztek meg, amikor a románok bejöttek. Nem következett semmi sem. Mosoiu tábornok válasza így hangzott, hogy a tábornok úr sajnálatát fejezi ki az eset felett; de meg van győződve, hogy nem reguláris román katonák követték el a rablást. (27. ábra)

Ezek után pár nappal egy hangverseny előtt Wladescu oláh parancsnok a maga mellé rendelt Rásó István főispánnal elindult résztvevőket rekvirálni. Eljött szeptember 17-én én hozzáam is, ... hogy vegyek részt a hangversenyen,

27. Az antant seregek támadása és behatolása Magyarországra 1918-1919-ben

amire a következő választ adtam: »Nagyon köszönöm a megtiszteltetést, de nem vagyok abban a helyzetben, hogy eleget tehessek a meghívásnak. Engem és családomat a román katonaság részéről súlyos sérelem ért. Ezt július 19-én bejelentettem a kormányzó parancsnokságnál. Nem kaptam semmi elégtételt. Tehát azt kell következtetnem, hogy a román parancsnokság azonosította magát a minket

bántalmazó katonákkal. Engem ignorált a román parancsnokság, tehát én se vagyok abban a helyzetben, hogy társadalmi téren érintkezsem a román katonasággal.«

Ilyen határozott és bátor ember volt Baltazár és ezzel a magatartásával felmentést nyerhet a „megalázkodás vádjá” alól.

A következő fejezetet „A fekete terror kibontakozása Debreczenben” „Baltazár és a klérus.” címszóhoz tesszük, mivel ezzel is némi magyarázatot kapunk arról, hogy miért tekintette Baltazár ellenségnek a jezsuitákat, akiket azonban nem azonosított az egész katolikus közösséggel.

„Az összeesküvés” fejezetében kifejti azt a végső elkeseredés szülte ellenállást, amit Debrecen érdekében a kommün után a román megszállás idején, „23 debreczeni vezető ember, akik különben felekezeti, politikai és világnézeti tekintetben homlokegyenest állanak egymással szembe szervezett... Felvetődött az az eszme is, hogy titkos összeesküvést kell szervezni az oláh merénylet meggátolására. Mi, a többség a nyílt, szemtől-szembe való fellépés mellett foglaltunk állást. Elhatároztuk tehát, hogy másnap tiltakozó memorandumot nyújtunk át Michescu tábornoknak (az új katonai kormányzónak, L. L.), akinek idejében a román rablások és kegyetlenkedések a Mosoiu tábornok idejében elért mértéket

messze túlhaladták. Michaescu tábornokban nem lehetett egy vonást sem, az egyéniségében, se cselekedeteiben, se foglalkozásában felfedezni a katonából. Egy állami megbízott volt, azzal a küldetéssel, hogy a számára kijelölt magyar területet kiélje és kiélesse Románia által.

A memorandum elkészítésével dr. Vásáry Istvánt, dr. Körössy Kálmánt és dr. Hubert Ottót bízták meg. Elhatároztuk, hogy a memorandum átnyújtásánál mindannyian jelen leszünk. Az átnyújtással engem bíztak meg, amely megbízást elvállaltam az alatt a feltétel alatt, ha hajlandók követni a végsőkéig. Mikor erre a készség megnyilatkozott, be is lett fejezve részünkről a szervezkedés.

Másnap, október 23-ikán, de. 11 órakor dr. Dicsőfi József lelkész lakásán gyülekeztünk. A kiküldöttek felolvasták a következő memorandumot: »Az első bevonuló hadosztály parancsnoka, Dumitrescu úr az őt fogadó városi vezetők előtt akkor és később is kijelentette, hogy a román hadsereg kizárólag az élet- és vagyonbiztonság helyreállítására barátként jött, nem területünk meghódítására.

A tábornok úr (Wladescu) határozata azonban annyira összeütközik a magyar jog sarkalatos tételeivel, a magyar tisztviselők hűségesküjével és a hágai egyezmény intézkedéseivel, hogy e sérelmek árán maguk a tisztviselők sem kívánhatják fizetésüket megkapni.

Ezért vagyunk bátrak felemelni szavunkat, hogy a határozatának jóakarató intenciójával ellenkező következményeire figyelmeztessük és a magunk részéről határozottan kijelentsük, hogy mi hivatali eskünkhöz és állampolgári hűségünk követelményeihez minden körülmények között hívek maradunk és ragaszkodunk Ferdinánd király Őfelsége királyi, megmásíthatatlan ígéreteinek teljesítéséhez.

Mindezek alapján erkölcsi kötelességünknek tartjuk, hogy e határozat életbeléptetése ellen óvást emeljünk, tiltakozzunk és tiszteletteljesen arra kérjük Excellenciát, hogy kegyeskedjék a határozat végrehajtásától elállani, sőt lehetővé tenni, hogy törvényeink értelmében önállóan vezethessük közigazgatásunkat és a törvényes állami bevételek szabad igénybe vétele útján gondoskodhassunk szükségleteink kielégítéséről.«

A memorandumot átvevő tisztviselő kifejtette, hogy az eljárásunk hadbíró-ság elé tartozik. Ha Michaescu tábornok hazajön, jelenteni fogja neki az esetet. A memorandumot átvette, de arról nem szólt, hogy az entente-hoz eljuttatja... Gorombán bánt velünk, mi nyugodt fölénnel néztük, hallgattuk végig a türelmetlenségét, aztán minden megindultság nélkül távoztunk. Az első próbát kiállottuk. A hadbíróssággal való fenyegetés nem változtatott az elhatározásunkon. Pénz kellett a románoknak. Pénz és pénz.”

Ezekről a jogtalan követelésekről írt Baltazár, majd a kilátásba helyezett hadbíró-sági tárgyalásokról is, amiben kiderül, hogy őt tartják az összeesküvés fejének. Végül a románok pénzbeli követelését (7 millió koronát) 8 törvényhatóság között felosztva kielégítették.

„*Szenvedélyek és számítások*” fejezetben írja a püspök, hogy „Az erőszak mindig ott van, ahol a jog és az erkölcs hiányzik. A jogrend és erkölcsi rend szörnyű szétbomlásának voltunk szenvedői.” Majd ír a zsidóságról és az antiszemitizmus éledéséről, aminek az volt az alapja, hogy a „bolsevizmus vezető emberei között aránylag több volt a zsidó, mint egyéb felekezetbeli... Engem, akit egyéni hajlandóságom, természetem, a történelem tanulsága, a sok tapasztalás és szenvedés, mindenekfelett a Szentírás mélységének kutatásai érzékennyé tettek a közelgő bajok felismerésére s késszé a jóeredmények megvédésére, kínos aggodalommal érintett bizonyos jelenségek tapasztalása Debreczenben. A jelenségek országos jellegűek voltak, de itt Debreczenben a vörös és fekete szélsőségek szerencsétlen fészkeben merev körvonalaikban jelentkeztek. A bosszúló erőszak brutálisan nyert kifejezést a vörösek idején...”

„A vércsék, héják erre a galambra vadásznak. Az emberi elvetemültség fenevadjainak felforr a fekete vére még a gondolatára is annak, hogy valahol a békességnek, szeretetnek emeltetik oltár. Az oltár beszennyezésére indult fel az indulatuk. Az úrvacsoraosztás reggelét előző éjszakán a sötétség fiai, a szentségtörés hiénái belopózkodtak a református Nagytemplomba s nem törődve a hely térdrozkasztó szentségével, ragasztékot mázoltak a padokra s vörös betűs cédulák szárait ragasztották fel ezzel a felírással: “Üsd a zsidót”. Felhatoltak a toronyba is s ott a lelkiismereti szabadság, felvilágosodottság, nemzeti eszme szentséges emberének, Rákócynak híres harangja mellől egy szégyentáblát függesztettek ki az ablakon “Üsd a zsidót” felírással. Nem állapította meg a rendőrség, kik voltak a tettesek. Erre nem is számítottunk. Sejtettük azonban, hogy a kollégium egy sötét különítményének volt ez a műve. Ezt nem a kollégium csinálta, hanem a kollégium s a magyar kálvinista nemzeti egyház ellenségei...”

1919. április 30-a után több értekezlet volt, aminek tárgya a rendcsinálás volt az alkotmányos, független, önálló Magyarország megteremtése érdekében. Ekkor Baltazár még királyságról beszélt Magoss Györggyel és több vezetővel együtt. Ő így írt erről: „1919. október folyamán gróf Somsich László és Neményi Imre együttes aláírásával levelet kaptam Budapestről, amelyben hivatkozva királyhű voltomra, felkértek, hogy alakítsam meg Debreczenben a királtság pártját...”

Történt mindez annak ellenére, hogy Budapesten „eláztatták” a püspököt. Méltán elcsodálkozhattak, hogy megbízólevelet kapott Budapestről.

Baltazár püspök részletesen beszámol a románok kivonulása és a magyar hadsereg bejövetele közötti rövid időszak feszültségéről és eseményeiről. „A magyar hadsereg közeledtének a híre s a közeledés tempójával arányban nőtt a visszahatás szenvedélyének és számításának mohósága. Fenyegetések röpködtek a levegőben s a pogrom véres felhő foszlányai jelentkeztek az égen.

1920. március 9-ikén Márk Endre polgármester értekezleten...kért, hogy emeljek szót a mérséklet mellett s ne engedjem, hogy lelkiismeretlenség behomályosítsa annak a napnak a fényes emlékezetét, amelyen az első magyar nemzeti hadsereg Debreczen város falai közé lép. A gyűlésterembe lépve egy pillanat alatt áttekinthető volt a terroristák csoportulása. Márk Endre elnöki megnyitója már megütötte a bölcs mérséklet engesztelő szolamú húrját. Utána én kértem szót. Alkalmat akartam venni arra, hogy a kemény bírálóat vesszejét még ittlétük alatt megsuhintsam az oláhok felett, s aztán, hogy a heveskedőket figyelmeztessem, hogy olyan nagyon bíraskodni nincs joguk. Igaz és tárgyilagos akartam maradni s hogy azt sikerült-é megtartani, ítélje meg az olvasó az értekezleten tartott beszédemből. »Ne ítéljetelek, hogy ne ítéltsesetek«: a jézusi parancsokra manapság kell szigorúan vigyázni ún. keresztyén kurzus idején. – A nagy erkölcsi betegség után a szerénység, szeretet, megbocsátás, megértés, békeesség, kölcsönös megbecsülés, hazafias áldozatkészség egészsége illik mindnyájunkhoz. Én nagyon kérem a tisztelt értekezletet, hogy ezekből az erkölcsi értékekből szöjjünk zászlót s ilyen zászlóval fogadjuk komolyan, méltóságosan, egészségesen a magyar nemzeti hadsereget.” (28. ábra)

Könyve befejezése így szól: „Láthatja a nyájas olvasó, hogy az egyenes úton haladó vándort mint veri szembe, jobbról, balról jövő szélsőséges vihar. Láthatja, hogy a mérséklés, békítés, engesztelés, szeretet embere a szemben álló gyűlölködők két malomköve közé kerül. Láthatja, hogy mennyi seb, mennyi szenvedés várja azt, aki nem az embereknek enged, hanem az Istennek; de egyben láthatja azt is, hogy, aki mindvégig megáll a hitben és a szeretetben, azt megtartja a kegyelem Istene és, hogy azt »sem a halál, sem az élet, sem az angyalok, sem a fejedelemségek, sem a hatalmasságok, se jelenvalók, se következők; sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény nem szakaszthatja el az Isten szerelmétől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban.«”

ISTEN DICSŐSÉGÉRE A HAZÁÉRT

TEMPLOMI PRÉDIKÁCIÓ
ELŐ-ÉS UTÓIMÁDSÁGGAL,
MELYEKET AZON A NAGYTEMPLOMI
ISTENTISZTELETEN MONDOTT

Dr. BALTAZÁR DEZSŐ
PÜSPÖK,

AMELYEN DEBRECZEN NÉPE A BOLSEVIK-ÉS OLÁHURALOMALULIFELSZABADULÁSÉRT S A MAGYAR NEMZETI HADSEREG BEVONULÁSÁÉRT HALÁT ADOTT. — A FELSZABADÍTÓ A BÁRÓ LEHÁR ANTAL HADOSZTÁLYA VOLT

A PRÉDIKÁCIÓ TISZTA JÖVEDELME-
BŐL HORTHY MIKLÓS FŐVEZÉR, KORMÁNYZÓ NEVÉRE A DEB-
RECZENI KOLLEGIUM JÁVÁRA ALAPÍTVÁNYT LÉTESÍTÜNK

KIADJA A MÉLIUSZ KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT

28. A felszabadulási beszéd címlapja

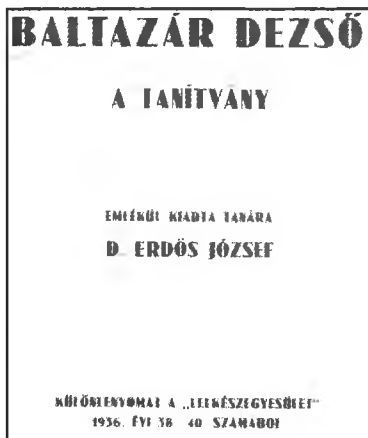
Baltázár politikai felfogása és egyházpolitikája

A püspök politikai nézeteiről, eszmefuttatásairól különböző korszakokban igen változatos írásokat találhatunk. Ifjú korától haláláig szinte forradalmi időszakokat élt át, ezért pártállását többször változtatta annak ellenére, hogy alapvető – akkoriban liberálisnak tekinthető – polgári demokratikus beállítódása töretlen volt és életvezetése is megfelelt annak. Mind az ingadozásai, mind a polgári demokratikus felfogása, liberalizmusa több oldalról is támadási felületet jelentettek, amelyet az újságcikkek és egyes ellenségeinek igaztalan bírálatai híven tükröztek. Valószínűleg ez lehetett az oka annak, hogy erről összefoglaló értékelést az utóbbi hatvan évben sem egyházi, sem világi részről senki sem mert írni. Ugyancsak ezzel magyarázható az, hogy a közkezen forgó lexikonokban rövid és rendszerint „reakciónak” minősítő ismertetések találhatók. Áttanulmányozva a korabeli cikkeket, levelezéseket és főleg a sok problémát okozó – Bethlen miniszterelnök kormányának ajánlott és újságban is megjelenő – 12 pontot, valamint Baltázár püspök írásait, bátran vállalkozhatunk arra, hogy rövid összefoglaló áttekintést próbáljunk adni a töretlen és gazdag keresztyéni hitben élő vezető ember politikai „hitvallásáról”.

Több fejezetben volt arról szó, hogy Baltázárt, mint teológiai hallgatót a Tisza családnál alkalmazták, mint Tisza Lajosnak, az ifjú grófnak a korrepetitórát. Ez az időszak egy egyszerűbb polgári csemete számára arisztokratikus környezetet jelentett. A geszti kastély ugyan falusi környezetben volt, mégis olyan személyiségek jelenlétét és megismerését jelentette, mint Tisza Kálmán, Tisza István és ezeknek az illusztris vendégei. Az ifjú Baltázárnak tehát módjában volt elsajátítani azokat a magatartási formákat, amelyek a legmagasabb társadalmi érintkezéseket jellemezték. Ugyanakkor módjában volt megtapasztalni egy arisztokrata család egyszerű, közvetlen magatartását még az alkalmazottakkal is. Ez pl. a Baltázár esküvőjénél abban is megnyilvánult, hogy a leghíresebb Tisza Kálmán grófi tanú nem használta a „gróf” előnevet. (V. G. lektor szerint Kálmán nem is volt gróf és így a család nem arisztokrata volt, hanem egy jómódú protestáns középbirtokos.)

A tanítványa, akivel külföldön is több hónapot töltött, a legarisztokratikusabb felfogású volt, ennek ellenére Baltázárral közvetlen és baráti viszony alakult ki.. Az ifjú Baltázár és tanára, Erdős József professzor közötti levelezésből sok mindent megtudhatunk arról, hogyan készült a politikai pályára. Berlinből 1897. dec. 11.-én kelt levelében a következőket olvashatjuk: „Kedves jó Bátyám ! (Akkor ez a tanító mesternek szokványos megszólítása volt. L. L.) A tapasztalatok megszerzésére és az alapos megfigyelésekre vonatkozó jó tanácsait kedves Bátyámnak megfogadom és azok szerint igyekszem cselekedni: tudományos munkálkodásaimnál pedig mindig kitűnő példaként fog előttem állani

a kedves jó Bátyám példája: csendben, alaposan, öntudatosan haladni előre, legtöbb esetben a nagy hangnál többet mond a bölcs hallgatás. A kilátásba helyezett rövid értekezést mellékelve vagyok bátor küldeni, kérvén kedves Bátyámat azt illetékes helyre juttatni.” (Ez az értekezés megjelent a Debreceni Protestáns Lap 1897. évi 51. és 52. számában A szabad egyház a történelemben. címmel.) A miniszter előtt történendő beszámolásnál szándékom volt nekem is újsági értekezéseimet bemutatni: de ha Isten erőt ad, azt hiszem, a jövő nyárára oly kézirati munkával állhatok elő, hogy a miniszter úr elcsodálkozhatik.” (A tanítványi hűség, a kezdeti egyházpolitikai érdeklődés mellett a levélből kitűnik az ifjú Baltazár kifejezett önbizalma is. L. L.) (29. ábra)

29. Erdős professzor
értekezése a tanítványáról

A politika iránti érdeklődését nemcsak a nagy politikus (Tisza Kálmán) példája, hanem önként vállalt jogi tanulmánya és az egyetem elvégzése is mutatta 1897 végén. Az 1896-os választások után báró Bánffy Dezső kormányzó pártját elhagyták Szilágyi Dezső és hívei, amivel gróf Zichy Nándor katolikus néppártja a dinasztia és klérus támogatásával annyira erőre kapott, hogy Bánffy 1899-ben lemondott. Katolikus részről Prohászka Ottokár volt az, aki Baltazárhoz hasonlóan aktívan részt vett a politikai életben, „... elméleti munkásságának és papnevelési koncepciójának logikus következménye, – írja róla Gergely Jenő – hogy 1890-es években bekapcsolódott a politikai katolicizmus életre keltésébe. ... Nem érdekelte az sem, hogy nézeteit illetően a főpapi magatartások inkább elutasítóak voltak, ... pedig a szociális kérdés felkarolását az evangelizáció egyik eszközének tekintette.”

Bármennyire mérsékelt volt Prohászka politikai jellegű programja, amit Gergely részletesen kifejtett, mégis hasonlított Baltazár későbbiekben jóval liberálisabb és harcosabb demokratizmusához. A párt elnöke, gróf Zichy furcsa módon Prohászka demokratikus felfogásával ellentétben az egyházpolitikai reformok legnagyobb ellenzője volt. Prohászka 1897-ben a Magyar Sion-ban cikket írt Az egyház demokráciája. címmel, amelyben azt írta, hogy: „A demokrácia, ez képezi a kor ragyogó eszméjét; a demokrácia, a haladás zodiákusának uralkodó állatjegye. ... az újkori egyház nőjön bele a demokráciába. ... Az egyház nem kapaszkodhatik bele a rendiség fennmaradt törmelékeibe; nem sorakozhatik hív zsoldosként az arisztokráciának zászlai alá. ... neki egészen teljesen a polgári társadalom, mondjuk a nemzet alapjára kell állnia.” Végül a Giesswein Sándor prelátus kanonok által vezetett keresztényszocialista mozgalomnak lett a patrón-

nusa. (Giessweinről – 1856-1923 – más helyen megírtuk, hogy 1921 őszén egy erzsébetvárosi gyűlésen Baltazárral, a liberálisokkal, az októbristákkal és a szociáldemokratákkal együtt együtt tiltakoztak az ellenforradalmi kurzus erőszakos szélsőségei ellen.L. L.)

Ebből következőleg el kell ismernünk, hogy Baltazár előtt a katolikus egyházban is voltak haladó, demokratikus vezetők, akiknek eszméi ugyanúgy kudarcra voltak ítélve mint a Baltazaré, amikor a 12 pontját megírta.

Református részről Baltazár érezte azt, hogy tenni kell valamit, és ezt csak úgy érthette el, ha megismeri az állam és egyház közötti viszonyt. Ezután lehet a református egyház jogait parlamentáris keretek között kiharcolni. Nyilván ezért, diplomái megszerzése után először – amint azt már említettük, Szilágyi Dezső nyomdokain haladva, 1908-ban a kultuszminisztériumi állást választotta. Két év alatt itt alakult ki benne a politika iránti érzékenység. Itt tapasztalta először a római katolikus egyház vagyoni és politikai súlyát, befolyását. Szociális felfogása tehát nemcsak intuicióból fakadt, hanem onnan, hogy ismerte a vidéki, falusi, városi élet viszonyait és látta azt az óriási különbséget, ami a protestáns egyházak és a katolikus egyház erőviszonyai között volt. Ezzel együtt világosan látta az arisztokrácia, a vagyonos rétegek és a szegények közötti nagy szakadékot is. Politikai koncepciója és annak megvalósítására törekvés ezekből a felismerésekből táplálkozott. A „*szabad egyház a szabad államban*” jelszó hangoztatása és célul tűzése rendkívül zivataros időkben komoly ellentétek kialakulásához vezetett, hiszen hazánkban akkor a feudális, kapitalista rendszer rejtett abszolutizmust jelentett. Baltazár a zsinat-presbiteri egyházi irányítás demokratikus elvén állt, amit sem a fekete, sem a „vörös internacionálé” nem helyeselhett. Demokratizmusát jellemezte az az ismert felfogása is, hogy minden ember egyforma, akár király akár harangozó.

Első ténykedése az 1848. XX. tc. végrehajtását jelentő 1898. XIV. tc.-ben megfogalmazott kongrua törvény kiharcolása volt. Hogy ez mennyire Baltazár buzgóságának köszönhető azt dr. Lencz Géza méltatta és közvetlen főnöke, báró Bakóczy Sándor a következő szavakkal ismerte el: „Dr. Baltazár nélkül 10 évig se lett volna megoldva a bonyodalmas kérdés.” Természetesen nézeteit egyházi és politikai lapokban cikkek formájában hol névvel, hol név nélkül folyamatosan kifejtette. Mindezekhez Baltazár mély hite adta az erőt, amit mindig a Bibliából merített: „De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek mint a keselyűk, futnak és nem lankadnak meg, járnak és nem fáradnak el!” (Ézsaiás 40:31)

A század végén és a 900-as évek elején a Szabadelvű Párt bomlásával egyidejűleg egymás után alakultak különböző politikai pártok, mozgalmak többnyire liberális, demokratikus és szocialista alapelvekkel. Baltazár tudta, hogy a vállalt feladataihoz némi politikai támasz is szükséges, ezért próbált „helyezked-

ni” a különböző politikai pártok között. Volt többször szimpatizáns és párttag is, de amikor látta, hogy nem az ő saját tisztességes, erkölcsös, bibliai alapokon nyugvó elveit vallják, hanem hatalmi törekvések, túlzottan radikális célok bújnak meg a „nemes s demokratikus” programok mögött, akkor más utat keresett. Baltazár mindezek ellenére „nem volt un. vérbeli politikus, mert nála a politikum csak ... rákényszerített védelmi rendszer, volt, amikor a fenti demokratikus elveit megtámadták. „Ő nem mondhatta azt, amit Tisza Kálmán mondott, midőn ellenfelei előbbi pártállására céloztak: »Jobban szeretem hazámat, mint elveimet.« T.i. ő a 67-es kiegyezés előtt annak az egyik legnagyobb ellensége volt, s midőn az megtörtént, szívvel-lélekkel Deák mellé állott. Sajnos a politikai helyzet zavaros és változó volta nem nagyon kedvezett Baltazár kezdeti politikai próbálkozásainak.

Meghalt Szilágyi Dezső (1901), majd Tisza Kálmán. A dualista rendszer válságát jelző kiéleződő ellentétek, heves politikai, radikális munkás és paraszt tömegmozgalmak, gyakori kormányváltozások körülményei között Baltazár eleinte nem csatlakozott egyik nagy országos párthoz sem, hanem az említett elvei szerint a kálvinista liberalizmus alapján állt és a hitbizományok, a rendiség eltörlése mellett foglalt állást. Végül a két szélsőség között 1906-ban a vidéken szervezkedő Mezőfi Vilmos-féle Országos Munkásvédő Szövetséget támogatta, mivel programját liberálisnak és nemzetinek tartotta, amikor az a törpebirtokosok és földnélküliek támogatását tűzte ki első célul. Baltazár szerint ennek a pártnak a programja felelt meg leginkább a magyar kálvinista paraszt érdekeinek, szemben a nagy egyházi, káptalani és főúri mammutbirtokok érdekeit képviselő aulikus, dinasztikus pártokkal. Az internacionalista pártok a nemzetietlenségi jelleg miatt szóba sem jöhettek. Sajnos Áchim András radikális mozgalmának közeledése a Mezőfi pártjához elriasztotta Baltazárt. Tisza István óvta attól, hogy liberális programmal képviselőnek fellépjen, mert a király nem jó néven veszi a református papok köztársasági propagandáját. A tanács ellenére, Baltazár királyhűségét bizonygatva is liberális tudott maradni, mert bízott abban, hogy a királyt is Isten irányítja. Magában ezt a paradoxont (liberalizmus-királyhűség) azzal oldotta fel, hogy az egyházak egyenlőségét kinyilvánító 1848. XX. törvénycikket a király is elfogadja. Nyírbátorban fellépett képviselőnek, de az eddigi „elvbarátai” viszont nem értve elképzeléseit, megbuktatták. A lecke használt, mert visszavonult az országos politikából és csak az egyházi érdekeket képviselte. Amikor azonban Tisza István Munkapártja az agrárkérdés megoldását szintén fontosnak tartotta, belépett a pártba, aminek Tisza haláláig tagja maradt. Baltazárt ezért igen sok támadás érte a nagy Apponyi és más vezető politikusok részéről, akik pedig igen gyakran változtatták pártos véleményüket és a pártokat. (Nem lehet kihagyni hogy a politikában ez a gyakorlat a legmagasabb politikai szinteken is szinte hagyomány maradt mind itthon, mind külföldön. Pl. W.

Churchill nevezetes volt arról, hogy amikor még nem volt miniszterelnök többször megcsinálta azt, hogy átment a toryk-tól a whig-ekhez és viszont: „crossing the floor” L. L.)

Csuhány János „A püspök, a közéleti ember.” című cikkében (Hajdú-Bihari Napló. 1989. dec. 12. o.). Baltazár sokszínű személyiségéről, a parasztsággal és mozgalmaival kialakított kapcsolatáról is ír. A hajdúszoboszlói munkások például nem véletlenül tőle kértek „eligazítást...élethelyzetük nehéz kérdéseinek megoldásához...Az agrárszocialista mozgalmak református vidéken többnyire a puritán kegyességüket magánházakban összejövő is gyakorló paraszti közösségekből keletkeztek. A szoboszlói népköri összejövetelek révén ismerte meg Baltazár a Mezőfi-féle újjászervezett Szociáldemokrata Pártot. Mezőfit képviselői mandátumához segítette, újságjában, a Szabad Szóban pedig rendszeresen írt. A Garami Ernő nevével fémjelzett szociáldemokrata párttal szemben azért támogatta a Mezőfi pártját, mert ez nem volt vallásellenes, továbbá nemzeti alapon állt és a magántulajdont elismerte. 1918-ban még körlevélben is ajánlotta a lelkészeknek az akkor már püspök, hogy a Mezőfi-féle pártot támogassák. Garami pártjával a tízes évektől kiegyensúlyozott viszonyba került Baltazár, magával Garami Ernővel is. A debreceni szociáldemokratákkal kapcsolata mindig amolyan szövetségi volt.

Az öt református egyházkerület elnökségeinek ülésén 1918. november 1-én közös átiratban ismerték el a Nemzeti Tanácsot, de a megváltoztatott szöveg még királyhűségről szól. Mire az átirat a címzetthez érkezett, a Károlyi-kormány már felmentést kért s kapott a királynak letett eskü alól, így érvénytelen lett a királyhűség. „Emiatt a református egyházi lapok egy része Baltazár Dezső tiszántúli püspököt, a konvent lelkészi elnökét bírálta, – írta Csuhány 1983-ban – hasonlóan a világi lapok némelyikéhez, amelyek méltatlanok, azaz helytelenek voltak, mert nem ő volt az említett iratok értelmi szerzője.”

A november 16-i nemzetgyűlésen részt vett Baltazár, mint ORLE elnök és Csikesz Sándor, mint titkár, ahol kikiáltották a Magyar Népköztársaságot. Sikert ért a két képviselői helyet kapniuk a Nemzeti Tanácsban, ami azért volt fontos mert megalakult a demokratikus Országos Református Tanács, ami ugyan nem volt népszerű a reformátusság körében, de mégis magához akarta ragadni az egyházpolitika irányítását. Lapot is indítottak „Új Reformáció.” címmel. Érdekes módon Juhász Nagy Sándort kultuszminiszternek jelölték, de mivel református volt, bár hangoztatták az egyház és állam szétválasztását, nem lehetett a kultuszminiszter más csak katolikus. Károlyi Mihály köztársasági elnök és Berinkei Dénes s az új miniszterelnök a protestánsok vezetőinek tiltakozását elismerték és 5 pontos beadványukat jóindulattal fogadták: „1. Szűnjék meg a 4 millió protestáns hátrányos vallási megkülönböztetése. Ne csak katolikus lehessen kultuszminiszter. 2. A kultuszminisztérium kettéválasztásával kész tények

elé állította a kormány a protestánsokat. Joguk lett volna beleszólni, mert őket is érinti. 3. Óvás a katolikus autonómia egyoldalú, és az 1848. XX. tc. rendelkezéseivel ellentétes megoldási kísérlete miatt. Először hajtsák végre az említett törvényt, de azt megelőzően hallgassák meg a protestáns vezetőket. 4. Tiltakozás a vallásügyi miniszter ama kijelentése ellen, hogy a római katolikus egyház kivételezett helyzetét fenn akarja tartani. 5. Óvás a vallásoktatás esetleges korlátozása miatt.” (Idézve Csohány János után). Egyébként Berinkey református volt, Károlyi pedig elismerte, hogy a külföldi kapcsolatok felvételében egyedül a protestánsok értek el eredményeket. Nem lehet tehát azon csodálkozni, hogy Baltazár ilyen ígéretek után – annak ellenére, hogy ebben az ügyben folytatott tárgyaláson nem vett részt – elismerte a Károlyi vezette kormányt. „Lapjában... azt írta, hogy amennyiben az állami eredetű katolikus vagyont az egyház megkapja, akkor az egyenlőség elve alapján annak arányában kell alapítványt kapnia a protestánsoknak is. A protestánsoknak eszerint 80 millió korona évi segély járna, ezért ők az ennek megfelelő 2 milliárd koronás alapítványra jogosultak. Világi és egyházi lapok részéről emiatt is támadások érték Baltazárt. A Lelkészegyesület, a Debreceni Protestáns Lap viszont Baltazár mellett cikkezett. A Dunántúli Protestáns Lap egyetlen cikkben reflektált és megértést tanúsított Baltazár iránt. Meglepő, hogy Haypál Benő, a Baltazárt legtöbbször támadó Új Reformáció felelős szerkesztője, az Országos Református Tanács elnöke nemcsak saját lapjának egyik nagy cikkében, hanem más egyházi lapban, sőt a „Világ”-ban is Baltazár mellé állt, megvédte annak álláspontját. Emlékeztetett, hogy Baltazárnak már a forradalom előtt, 1907-ben az ORLE alakulásakor programja volt az állami eredetű egyházi vagyonok szekularizációja (elosztása).” (Ebből is kiviláglik, hogy Károlyi kormány elismerésének a vádja mennyire gyenge és az akkori viszonyokkal kapcsolatos tájékoztatlanságból eredt, mert valóságban amögött a protestánsok érdekeinek védelme volt a lényeg. L.L.)

Baltazár 900-as évek eleji, majd a legkritikusabb időszak, az első világháború és a kommunista forradalom alatti politikai felfogását „A próbáltatások idejéből.” című többször idézett könyvében (1920) ő maga foglalta össze, ezért azt a részletét eredetiben adjuk közre, hiszen ezt a munkát alig ismerték és ismerik. Ismétlődések így elkerülhetetlenek.

Az én politikám

Ami erőt és időt a szoros értelemben vett papi működésemből a politikára fordítottam, annak javarésze a nemzetköziség elleni küzdelemben égett el. Ösztönszerű ellenszenvvel viseltetem minden ellen, ami nem nemzeti, ami nemzeti-etlen.

A gazdák értekezlete 1903 nyarán nemcsak hogy helyeselte, hanem egye-

nesen kért reá, hogy vegyem kezembe a szegény néposztály vezetését. Ennek az lett az eredménye, hogy többé semmi ellentét nem vert éket Szoboszlón a szegény és a gazdag néposztály közé. Ahová az én szociális irányításom elért: itt Hajdú megyében, békés természetű volt a szociális kibontakozás, kivéve Debreczent, ahol a nemzetköziség fészkelte be magát s ahonnan tehát szították ellenem állandóan a gyűlölet tüzét.

Az újjászervezett szociáldemokráciának (Mezőfi mozgalmának) hatalmas erősségéhez tartozik, hogy sem a hazát, sem a vallási keretet lerombolni nem akarja; csak hibáitól megtisztítani, betegségéből kigyógyítani; ellentétben a magukkal sem tisztában levő nemzetközikkal, akik úgy akarják a beteget meggyógyítani, hogy megölik.

Lelkesedve választottak meg a hajdúvármegyei függetlenségi párt alelnökévé. Tisza István iránti nagy tisztelettől is vonzatva a munkapárti klubnak lettem a tagja.

Vallási és nemzeti alapú szocializmusom miatt nem csoda, hogy a nemzetközi szocialisták kíméletlen ostromának céltáblája lettem. A kommunisztikus nemzetköziségnek a vallás és a nemzeti eszme a legnagyobb ellensége...

Csikesz Sándor lelkészársam és barátom lejött november 15-ikén hozzám Pestről. Elmondta, hogy milyen izzó ellenem a hangulat a forradalmat elítélő körlevél miatt. Valami Kacziány nevű ember, a Magyarország című lapban vasvillára uszította ellenem a népet és mindazok ellen a papok ellen, akik a körlevelet ki merik hirdetni. Erdélyben kihirdette a papság, mintha csak érezte volna az irtóztató átkot, amit éppen Erdélyre fog zúdítani a forradalom. A Királyhágón inneni részen kevés egyházzról tudok, ahol a kathedrába felkerült volna a körlevél. A Kacziány vasvillás emberei, a maga sírját ásó féktelen erő, megásta volna a sírját a kihirdető lelkipásztornak is. Elmondta azt is Csikesz barátom, hogy a budapesti református papi s még inkább tanári körök nagyon elégedetlenek velem, aminek különben ellenkezőjét feltételezni soha sem volt okom bármilyen jót cselekedtem légyen is. Kapacitált, hogy menjek fel a nemzetgyűlésre. Hiába való már úgyis a győztes forradalommal való ellenkezés. A forradalom élen előkelő római katolikus főpap áll; ha én távol maradok, az új köztársaságban a református egyház találja a szenvedő ellenállásom árát megadni. Ez az utóbbi hivatkozás megfogta a lelkem s hajlandóvá tett a nagy áldozatra. Megértette szegény családom is a köznek nagy parancsát. Olyanféle érzéssel búcsúztam, mintha nem is találkoznánk többé. Nekik könnyebb volt, mert ők sírhattak. Nekem nem volt szabad sírni. Az ő lelkük bátorítása végett még megnyugtató szavakat is kellett mondogatnom.

1918 november 16-ikán a Wlassics Gyula báró genialitásával fel is oszlattuk a főrendi házat. Huszonöten-harmincan lehettünk. Szomorú emberek. Átvettük a magát felosztatott képviselőház üzenetét s eltettük a főrendi házat jobb jövő-

dőre elnökünk olyan mesteri formulájával, amelyben a jogfolytonosság feltámasztásának fényes logikája benne van.

Jöttek a sápadt, többnyire rossz arc kifejezésű forradalmárok: a nemzeti tanácsbeliek. Szólott Hock János. Még az ő beszédében volt haza, volt nemzet; Károlyi Mihályéban már kevesebb. A Kunfi Zsigmondéban pedig ezekből nem volt semmi.

Megszavaztuk a köztársaságot.

Arról, amiért tulajdonképpen összejöjtünk, alig esett szó. A felszólalók elmagyarázták félreérthetetlenül nekem szólva, hogy a forradalommal megváltozott a világ. Ehhez kell az egyházban is alkalmazkodni. Egyik szónok határozottan is megmondta, hogy nekem is meg kell változnom és idomulnom az új időkhez. Valami egyházi tanácsstervezetet is emlegettek a forradalmasítandó egyház számára hajtókerékül. Végre egy szónok kijelentette, hogy ő nem kerülgeti a kérdést, mint a többiek, hanem egyenesen kimondja, hogy én bennem nem bízunk és én nem kellek nekik vezérnek.

Az egész forradalom alatt szilárdan megmaradtunk Degenfeld József gróf elnöktársammal együtt azon az állásponton, hogy éppen a forradalmi időkben fokozott erővel ragaszkodunk egyházalkotmányunk változatlanságához és konzervatív hűséggel állunk ellen minden bomlasztásnak. Ez volt a mi csendes ellenforradalmunk.

Ítékezni akartak felettem a forradalom szokása szerint hevenyészett hivatalossággal. Nem volt tehát más utam, mint amelyet annak idején Beythe választott magának: elhagytam az értekezletet, mint elsőt és utolsót, amelyen voltam a Károlyi és bolsevik forradalom alatt.

A forradalom a tekintélyek lerombolásából szokta erősíteni törvénytelenését. Ami a forradalom embereiből hiányzott, azt el kellett mesterségesen rabolni azoktól, akikben ellenségét látta a forradalom. A megbélyegző határozat teljesen célt tévesztett. A csatlakozásra felszólított presbyteriumok leglesújtóbb szavakkal ítélték el a debreczeni határozatot s legfelemelőbb szeretettel nyilvánították irántam bizalmukat.”

A körlevél (melyet kifogásoltak és mind a baloldal, mind a jobboldal többször vádként hozott fel, L. L.) különben így szól szó szerint: „Magyar Református Lelkésztestvéreimhez kérés, tanácsom. Magyar református egyházunk úgy szellemében, mint intézményeiben mindig a nép egyháza volt, mint tökéletes vallási demokrácia, lényegében, céljában, eszközeiben, egész életében szent szocializmus, de a haza tiszteletének, szeretetének, áldozatos szolgálatának Jézus parancsa szerinti bekapcsolódásával.

Mi lelkesek, a hívek lelki kiszolgálói, velük örömben, szenvedésben osztályos testvérei, nem pedig rajtuk, felettük hatalommal parancsoló uralkodók vagyunk. Mi a lélek kincseit adjuk nekik, ők viszont anyagi szükségseinkről gondos-

kodnak testvéri viszonyosság szerint.

Most, hogy hazánk a nemzeti eszme elhalványulása folytán végveszedelembbe dőlt, felettébb szükséges, hogy politikai kérdésekben is vezéri helyre álljunk. Mint említém, egyházunk szocialistodemokratikus intézmény, alapirányzatunk a politikában sem lehet más, de természetesen a magyar nemzeti eszme, a magyar haza érdekeinek homloktérbe állításával.

Olyan szocializmust soha se tudnék ajánlani, amely minden szép elméletei mellett a vallásra, hazára semmit sem ad és amely a közösség (kommunizmus) jelszava alatt a magántulajdon megszüntetése útján az emberi haladás, tökéletesedés útjába áll. A 48-as szociáldemokrata-párt, a vallás tiszteletével, a haza szeretetével, a magántulajdon s így a családi szentély védelmével egyesíti mindazokat az elveket, melyeknek szolgálatában magyar református népünkkel a politika terén is egyek, testvérek, egymásnak hasznára levő, egymás jogos érdekeit megbecsülő polgártársak, az ő jólétükre vezérlő-vezérek lehetünk.

Én másfél évtizede dolgozom csendben a 48-as szociáldemokrácia seregében, a Mezőfi Vilmos zászlója alatt. Kezdetben üldöztek bennünket, majd programunk egy részét kisajátították az üldözők. Az eszmék keresztül mentek a tűzkeresztségen. Segítetek, akár mint közkatonák, még inkább mint híveitek vezetői diadalra vinni egyházunk, hazánk, híveink, családjunk megmentésére és felvirágozására a mi programunk elveit, sorakozván és küzdvén a párt zászlója alatt. Atyafiasságos szeretettel: Debreczen, 1918. december hó 9-én. Baltazár Dezső lelkész.”

A debreceni presbitérium elmarasztalta a püspököt körlevélért is, ezért nagyon sok vidéki egyház presbitériuma hitet tett a püspök mellett. A sok levélből egyet kiválasztottunk:

„A tiszalöki református egyház presbiteriuma december 22-én tartott gyűlésén tárgyalta a debreczeni református egyház presbiteriumának hirhedtté vált 1450/1918. számú végzését. Erre vonatkozólag, miután: 1. nem látta bizonyítva, hogy a debreczeni egyház presbiteriuma miért minősítette a gyülekezetekhez kibocsátott körlevelet politikai jellegűnek, holott annak félremagyarázhatatlan célja és lényege, a hívek tájékoztatása mellett, a gyülekezeteket nyugalomra, higgadtságra és józan megfontolásra hívó, nemcsak jogos, de a nehéz időkben kötelességszerű főpásztori intelem volt; 2. miután meggyőződött arról, hogy ezen körlevél november 1-én délelőtt, tehát a »királyság jogi és tényleges állapota idején« kelt, amikor nemcsak hogy az egész országnak, de még a határozatlan részes uraknak sem volt alkalmuk a »köztársasági államforma mellett sorakozniuk.« S végül 3-szor, miután a dolog teljes részletes ismertetése, s a tények és események időbeli egybevetése folytán kétségtelenné vált, hogy a debreczeni református egyház presbiteriumának ezen végzése ténybeli tévedés, tehát felületesség, vagy pedig animozitás eredménye: a következő határozatot hozta: 28/

1918. számú határozat. Miután a debreczeni egyház presbýtériumának tárgyalás alá vett 1450/1918. számú végzésében felhozott, s a főtiszteletű dr. Baltazár Dezső püspök úr személyére vonatkozó kijelentéseket és gyanúsításokat a tények egyáltalában nem igazolják, ahhoz a maga részéről hozzá nem járulhat.”

Így zárult le tehát ez a csúnya ügy az én teljes rehabilitálásommal; mint ahogy eddig még minden csúnya ügy így zárult le és fog ezután is lezárulni természetsszerű következményeképen annak, hogy én igaz és tiszta utakat szoktam jární. Nem úgy, mint az ellenségeim.

Az újjászervezett szociáldemokrata párt, amellyel a kilencszázás években együttműködtem, azóta 48-as szociáldemokratapárt nevet vett fel, hogy a névben is kifejezésre juttassa magyar nemzeti törekvéseinek célját és irányát s hogy a névben is tilalomfát állítson a nemzetköziség gondolata elé. Amióta a politikában való tevékenyebb részvételtől esperesi, majd püspöki állásom tömérdek dolgai elvontak s amióta tehát a 48-as szocialista párttal a sűrűbb érintkezést elvesztettem, a párt vezérével: Mezőfi Vilmossal országgyűlési képviselővel a barátság s összeköttetést a kölcsönös becsülés alapján megtartottam.

Mint ismeretes gróf Tisza István (30. ábra) és Baltazár Dezső között sok tekintetben volt nézetazonosság, de igen sok különbség is volt és ezért igazi mélyreható barátság nem alakult ki közöttük. Könyvében „A nagy vértanú.” című fejezetben Baltazár erről így írt: „Gróf Tisza István és közötttem a szemé-

30. Gróf Tisza István. A festmény ma Esztergomban, a régi megyeháza dísztermében található.

lyes barátság legkisebb melegsége sem képezett összekötő kapcsolatot. Nagy közéleti kérdésekben vívtunk annak idején kemény harcokat. Ez is gátja lehetett a bensőbb viszony kifejlődésének, aminek különben egyéniségünk valami eltérő vonásában lehetett az alapoka. Valahogy azonban mégis úgy érezhettük, hogy olykor-olykor szüksége van a köznek, az egyháznak és hazának reá, hogy közeledjünk egymáshoz, bizalommal cseréljük ki gondolatainkat és megértsük egymást. Így történt aztán valami felettünk álló láthatatlan parancs kényszere folytán, hogy engem gróf Tisza István egy nehányszor nagyon fontos dolgok megismerésébe beleavatott. Ilyenkor láttam bele abba a fényes végtelenségbe, ami ennek az embernek többi kortársával s különösen ellenségeivel összemérve, olyan megközelíthetetlen nagysága volt. Nagy eszményeket szolgálni s érettük hangtalan szenvedéssel áldozni: ez a Tisza legnagyobb nagysága; ami engem feltétlen tiszteletre igazított egyénisége iránt. A nagysága miatt féltettem mindig. Kortársai között az ellenségei túlságosan nagynak találták a különbséget a vele való összehasonlításban a maguk rovására. Mindig féltem, hogy ezt a különbséget politikai orvgyilkossággal fogják magukra nézve ártalmatlanítani.” Mint több esetben is, Baltazárnak később valóra váló előérzetei voltak, amit igazol az a közismert tény, hogy meggyilkolása előtti napon a püspök budapesti tartózkodása alatt Tiszát meglátogatta és figyelmeztette a veszélyre. Emberi nagyságát jellemezte az, hogy az életveszélyt jelentő megérzését, bizonyos lelki azonosságukat, magyarság tudatát azzal fejezte ki, hogy Tisza István holttestét szállító vonattal ment Gesztre, ahol a grófot eltemették.

Tisza Istvánról Rajner Béla írt egy kis könyvet és felkérte a püspököt előszó írására, mint, aki – tudomása szerint – Tisza István egyik legodaadóbb barátja volt. A püspök a következőt írta a könyvbe: „Kedves Szerkesztő Úr ! Ön pár soros jellemzést kér tőlem gróf Tisza Istvánról. Nehéz egy ilyen nagy emberről röviden írni. A szeplőtelen jellem megtestesítője volt. Előterében egyéni jellemvonásainak a bátorság állott. Olyan bátorság, mint az övé, csak a predesztinációs hiten épülhet fel. A bátorság után mindjárt a szigorúság tűnik szemünk elé. Legszigorúbb önmagához volt, de szigorú az emberekhez is. A maga nagy mértékével mérte az embereket. Joga volt hozzá. De ez, mint politikusnak, kárára volt. Túlságosan kicsinyeknek látta az embereket s emiatt nem tartotta őket alkalmasaknak és méltóknak az eszményi emberi szabadság birtokára és gyakorlására. Az okos szabadság engedélyezéséig sem volt hajlandó elmenni, ennélfogva a féktelen szabadság ádázatának esett áldozatul. Abban, hogy ez elől a feláldozás elől nem menekült el, nemcsak bátorsága, de okossága is részes. Tudta, hogy az erkölcsi és természeti halál között kell választania. A menekülő Tisza amannak esett volna áldozatul. Maradt tehát vértanúságot vállalva és ezzel a magyar nemzet erkölcsi jövőjét megtermékenyítve. Debrecen, 1933 október.”

A koporsót kísérők akik „dacoltak az életveszéllyel” B. D. püspök mellett ott voltak Ráday Gedeon, Dégenfeld Imre és József, Károlyi György, Almássy Dénes grófok, báró Radvánszky Béla és mások. A Békéscsabára befutó vonattal együtt érkezett egy vonat a frontról és ebben utazó katonák közül sokan még mindig azt hitték, hogy Tisza „okozta” a világháborút és zajongani kezdtek, ekkor Baltazár hamar elindította ezt a vonatot Budapest felé, nehogy súlyosabb incidens legyen.

Budapesten rendkívül kevesen vettek részt a gyászszertartáson, amit Baltazár a következőképpen kommentált: „A ledőlt oszlophoz már nem jöttek el, kik fennállásakor szívesen támaszkodtak hozzá. Mikor előnyök és javak raktárával volt tele a keze, mint Bethesda tavának sikátorán, úgy tolongtak a felé vezető utakon az emberek: most mikor már semmit sem adhat, most amikor gyaláztatás, háborgatás, vagy talán halálveszedelem leselkednek a ravatalához vezető utakon, most már néptelenek, puszták az utak. Lesz-e túlvilági találkozás vele? Mert ha lesz, sokaknak fogja a nagy vértanú ezt mondani: »Távozzatok tőlem, mert mikor fogoly, beteg, halott voltam, nem látogattatok meg engemet.«”

A püspök is aggódott és érezte, hogy halála után jóval több ellensége és felejtője lesz, mint életében, bár akkor sem szűkölködött ezekben. Ezt igazolja egy 1988-ban megjelent könyvecske is „A rejtélyes Tisza-gyilkosság.” címen, amiben Baltazár neve véletlenül sem fordul elő. Az 1982-ben kiadott „Magyar Életrajzi Lexikon.” hosszan foglalkozik Tiszával hangsúlyozva az ő dualisztikus nézetét, a nagytőke uralmának védelmét, a háborúra készülődésben játszott szerepét, de elismerte azt is, hogy világháborút kirobantó hadüzenettel szemben aggodalmaskodott és eleinte ellenezte a háború megindítását. Sok-sok érdeme közül kiemelhetjük azt is, hogy neki is része volt abban, hogy a király engedélyezte II. Rákóczi Ferenc hamvainak a hazahozását. Az elmarasztaló ismertetést enyhíti és a pozitív vonásokat jobban kiemeli Tökéczki László legújabban, 2000-ben megjelent „Tisza István eszmei, politikai arca.” című könyve. Érdekes módon az író meg sem említi Baltazárt még „A református keresztyén hívő Tisza István” fejezetben sem, pedig – mint fentebb írtuk – Tisza nem egy kérdésben kérte Baltazár véleményét. Az pedig teljesen érthetetlen, hogy Tisza alföldi magyarságát, kálvinista mivoltát, iskolaügyi reformjait Szegedhez kapcsolta. Nem foglalkozik kettejüknek az alföldi református magyarságról vallott azonos felfogásáról sem. Ismeretes az is, hogy a magyar kálvinista központ, Debrecen tudományegyetemének alapításához (1912-ben) éppen Baltazár személyéhez kapcsolódóan Tisza István adta a legnagyobb támogatást. Az 1945-ig nevét viselő egyetem alapításának és megvalósításának emlékéért őrző márványtáblán Tisza neve mellett Baltazár Dezsőé is olvasható. Szentpéteri Kun Béla jogász professzornak a „Tisza István és a vallásfelekezeti béke.” című munkájában viszont mindezzel részletesen foglalkozik, nem felejtve ki Baltazárt sem. De

amíg Baltazár az őt és személye által a kálvinizmust érő támadásokkal szemben harcos magatartást tanúsított, Tisza ezt a magatartást mindkét nagy felekezet részéről elítélte. Kezdetben, még Eröss püspökkel és Dégenfeld főgondnokkal szemben is ellenezte az egyetem református felekezeti jellegének a hangsúlyozását is. Tökéczki mellőzi Baltazár nevét akkor is, amikor Tiszáról és a liberalizmusról szól, pedig a két nagy református egyéniségnek a felfogása az általában azonos nemzeti eszme mellett abban különbözött, hogy míg Tisza csökönyösen konzervatív volt a dualizmus fenntartása tekintetében, addig Baltazár önálló magyar nemzetről álmódott. A nagyjából hasonló iskolapolitikai nézeteik is különböztek abban a tekintetben, hogy Tisza a „saját erőből” elv hangoztatásával nem volt a híve egyesek erkölcsi és anyagi támogatásának szemben Baltazárral, aki mély meggyőződésből következetesen segítette például a Kollégiumot, a Kálvineumot. Lényeges különbség volt közöttük a földkérdésben és választójogban is. Baltazár földreformot hirdetett, Tisza a nagybirtokok egyben tartása mellett szavazott. Baltazár általános titkos választást akart, Tisza viszont éretlennek tartotta a parasztságot és a munkásságot arra, hogy a demagógok befolyásától mentesen tudjon önállóan szavazni. Baltazár angol-barátként tudta a nyugati hatalmak véleményét, hogy azok éppen az igazságtalan választási rendszer miatt sorolják Magyarországot a balkáni államok közé. Mindezek ellenére kölcsönösen tisztelték és nagyra becsülték egymást.

Tisza István és Ady közötti feszültség érdekes módon irodalmi, művészeti szempontból is megnyilvánult. Tisza –Baltazárral ellentétben– a művészetekkel nem nagyon szimpatizált. Különösen elítélte a modernséget, amit a „nyugatosok” jelentettek. Ezért Ő Adyt – amint barátja Hegedűs Lóránt mondta – úgy jellemezte, hogy „Levéltetű a magyar kultúra fáján.” Mindketten bihariak és ízig-vérig magyarok, kálvinisták voltak és mégis ilyen durva véleményt alkottak egymásról. Ady, aki egyébként tudat alatt elismerte Tisza István nagyságát és zsenialitását, szintén „kemény” jelzőket használt a Tiszákról szóló verseiben. Az ellentét okát röviden úgy fogalmazhatjuk meg, hogy Tisza a kiváló konzervatív politikus, államférfi a művészetek iránt olyan érzéketlen egyéniség volt, mint Ady a zseniális, modern költő forradalmár (aki mellesleg az ateisztikus hangnem mellett az irodalom legmélyebb, legszebb vallásos költeményeit írta és becsülte a gazdagok sponzorálását) politikailag passzív és antitalentum volt, akit a „forradalmi szelek” ide-odasodortak. Köztük talán Baltazár volt az, aki ezt az ellentétet bölcsen és kálvinista módon a két zseni „bocsánatos bűnének” tekinthette.

Baltazár politikai szereplése jelentős volt Debrecen életében 1919-től egészen a haláláig. Ebben voltak olyan periódusok, amelyekben az egyházi dolgok kötötték le, mint pl. az amerikai út, de befolyása a városi vezetésre mindig érvényesült. Erről a fenti „Próbáltatások...” könyv után leginkább a „Debrecen története.” 1919-1844. 4. kötetében Tímár Lajostól szerezhetünk tudomást rövid

összefoglaló mondatokban: „Tudjuk azt, hogy Debrecen, mint a Tiszántúl szellemi és politikai központja egyben a magyar reformátusság fellegvára is volt. Egy másik jellegzetessége is volt Debrecennek, nevezetesen a cívis réteg, ami először főleg földbirtokosokból, földbérlőkből, majd tehetősebb vezetők, oktatókból, bankárokból, kereskedőkből tevődött össze. Mindkét sajátosság értelmében a városnak és lakosságának egy erős összefogást kellett volna mutatnia. Sajnos ez a húszas évektől nem így volt: pártoskodás, nyílt vagy burkolt ellenségeskedés, osztályharc-szerű ellentétek, faji, felekezeti széthúzások szinte állandóan beárnyékolták a fenséges Nagytemplom két tornyát és a körülötte lakók életét. A cívis hagyományok őrzésében jelentős szerepe volt a református egyháznak, a Református Kollégiumnak. A város polgármesterei az ábécétől a jogász évekig a református Kollégium növendékei voltak. Baltazár püspök ezekre a hagyományokra hivatkozva írta a 20-as évek elején: »A régi erények, amelyek történelmi tények még jelen sűrű sötétségét is túl tudják sugározni, Debrecen öspolgársága által vannak képviselve. Vigyázza tehát ez a polgárság ! Ébredjen történelmi felelősségének tudatára, az ősök erényeit élessze fel !« ” (130 o.) - (Visszatekintve mindez pusztába kiáltó szó lett, amint azt az eltelt évtized változásai bizonyítottak. L. L.)

A kötet másik szerzője, Veress Géza a polgári vezető réteg ellentéteiről szólva csaknem mindig megemlíti Baltazárt: „Az úri középréteg – egyes tőkés, az alakuló egyetem tanárai s más értelmiségiek, a katona- rendőr- és csendőrtisztek és a város közéletében eddig mellőzött római katolikus vezetők – körében terjedő antiszemitaizmus a református egyházzal összefonódott városi vezetés és különösen egyes vezetők – Baltazár, Márk, Magoss – ellen is irányult, akiket zsidó barátsággal, szabad közműves kapcsolatokkal vádoltak.” Provokációk is bőven voltak, amelyekről Baltazár véleményét idézi: „Úgy látszik, hogy vannak, akik éppen most... a legrútabb politikát, a felekezeti gyűlölködés politikáját akarják a templomokba bevenni.” Kenézy professzor Baltazárral együtt küzdött az egyetem alapításáért és az első volt az országban, „aki az 1912: 36. tc.-ben foglalt tanszabadság elvére hivatkozva ítélte el...a nyitó egyetem hírért rontó akciót (numerus clausus).” Baltazár gyakran írt a helyi lapban és leginkább mérsékletre intette a harcos feleket: ”Haragot haraggal, pusztulást pusztítással gyógyítani nem lehet.”...”s henteseknek nevezte az ellenforradalmi kurzus exponenseit.” (181-182 o.)

Baltazárnak a proletárdiktatúra leverése utáni igazolóbizottságban kifejtett elnöki működését jelzi, hogy az 1479 igazolás közül csupán 21 tisztviselőt nem igazoltak. Érdekességgént felhozhatjuk, hogy Vásáry Istvánt (aki később polgármesterként vezette a várost és Baltazár a közismert Vásáry-perben a legaktívabb védője, barátja volt) nem igazolta ez a bizottság. Másik két barát – Magoss György és Kenézy Gyula – ellen is folyt eljárás, de természetesen ezeknek nem

Baltazár állt a háttérben, hiszen Kenézy professzort ugyanúgy, mint Baltazárt szabaddkőművességgel vádolták és felszólították a „páholy” feloszlatására. Márk polgármesterrel együtt Baltazár is a megbékélésre szólította fel „az ellentétes irányzatokat” képviselőket. „Baltazár püspök arra is figyelmeztetett, hogy alig akad valaki, akit a forradalmi megrázkódtatások nem érintettek, a szélsőségek meg nem tévesztettek volna, és senki sincs a városban, aki legalábbis hallgatólagosan, tétlenül ne tűrte volna az eseményeket, ezért a büntetést bízzák az igazságszolgáltatásra.” – írta erről Veress Géza.

(A kik átérték az 1990-es rendszerváltást gyakran hallhatták ugyanezeket a „keresztyéni” megbocsátás szövegeit mind az új vezetők, mind a régi rendszerből átpártolt egyének szájából, bár nagy többségben az utóbbiak ateisták voltak és maradtak! L. L.)

Nemcsak a civil életben, hanem az egyházban is megmutatkoztak az ellentétek. „Baltazár püspök teljes tekintélyének latba vetésével próbálta a református egyházkerület egységét és a hívőket saját táborában megtartani, azonban Dicsőfi József, idősebb Szele György, Révész Imre, Uray Sándor személyében még a palástosok között is jelentékeny ellenzéke támadt. A kurzuspapok, valamint Szomjas kormánybiztos, Mitrovics Gyula, az egyetem pedagógia professzora, Komlóssy Imre, a Hajdúföld főszervezője, Bessenyei Lajos református főgimnáziumi tanár és mások közreműködésével a jobboldal a Kálvin-szövetségben az egyházon belüli ellenzékként lépett fel. A püspököt kezdetben a többi egyházkerület és a konvent sem támogatta egyértelműen.” Egyeseket (Baltazár, Márk, Magoss) annyira kompromittáltak, hogy Vásáry István bizalmas megbeszélésen azt javasolta, hogy mondjanak le, kérjék nyugdíjazásukat, s ezzel, valamint a közgyűlés várható állásfoglalásával tiltakozzanak a támadások ellen. Horthy Miklós 1920. április 14-i szemléje előtt hiába fenyegették meg Baltazárt, hogy ne merjen megjelenni az ünnepségen, a kabinetiroda mégis felkérte az együttműködésre, amit az igazolt, hogy Horthyt a Nagytemplomban Baltazár is üdvözölte. Horthy meg is állapította, „hogy a református egyház mögötte áll.”

A jobboldali befolyásra a feszültségek annyira fokozódtak, hogy Magoss György tisztí főügyészt a román megszállás alatt tanúsított vezetői magatartásáért és mert „kommunistákat mentett”, bűnvádi eljárás alá akarták vonni. „...A városi önkormányzat, a református egyház és a közélet más mérsékelt és liberális vezető személyiségei titokban már jóval előbb arra készültek, hogy a jobboldal gátlástalan törekvései...megfékezésére befolyásos országos politikai köröknél és személyeknél keressenek támogatást.” Baltazár ebben az akcióban is tevékenyen részt vett.: „Augusztus 15-én Baltazár püspök hivatalában... (Márk Endre, Magoss György, Vásáry István és Kenézy Gyula egyetemi tanár) 21 pontban írásba foglalták álláspontjukat. Az egyik példányt megőrzésre Baltazár bízta.” Különösen Hubert Ottó kormánybiztos támadta Baltazárakat, amit

ők Horthynak is jelentettek. A városi törvényhatósági közigazgatási bizottság „Baltazár és Magoss főügyész elleni eljárást a kálvinizmus üldözésének és politikai természetű ügynek minősítette, melyben Magoss György áldozata a katolicizmus komoly tényezőitől távol álló hajszának, amely Debrecen ősi hagyományainak romjain új destruktív irányzatot próbál teremteni... A püspök... egyenesen Hubertet tette felelőssé a város vezetői elleni támadásokért, aki pedig a kömmün és a megszállás idején tanúsított viselkedése miatt maga is igazolással tartozna. A tanács hatalmat üdvözlő nyilatkozatáért, valamint azért vádolta, hogy a megszállás után önhatalmúlag tette magát a rögtönítélő bíróság elnökévé, és illetéktelenül adott ki statáriális rendelkezést.” Végül ez a harc az igaz tábor győzelmével végződött. Az önkormányzat választott testületeinek többsége a megvádoltak mellett állt és a közigazgatási bizottság megüresedő öt helyére a jobboldal ellenindítványát leszavazva, nagy többséggel Baltazár Dezsőt és Dégenfeld Józsefet újraválasztotta, Márk Endrét, Fejér Ferencet, a zsidó hitközség elnökét és Steinfeld István zsidó földbirtokost pedig megválasztotta. ”A fegyelmi eljárás alá vontak nagy részét felmentették, a felfüggesztett Magoss Györgyöt állásába visszahelyezték, 1923-ban pedig polgármesterré választották.

A provokációk azonban nem szűntek meg. Az események a Czegléd Emánuel és Baltazár könyvéből már ismertek. A rendőrség nem fedte fel, hogy mindezek a csúnya izgatások a főváros befolyásos – legtöbbször magasabb rangú – katolikus köreinek biztatására történtek. Baltazárra próbálták fogni azt is, hogy az ORLE-t (Országos Református Lelkészegyesület) amiatt voltak kénytelenek feloszlalni, mivel az a rendőrhatalósági intézkedést rosszakaratúlag aposztrofálva botrányt keltett. ”A Debreceni Újság már mint „tiszántúli bolsevizmus” megnyilvánulásairól írt. Ezzel kapcsolatban. „Baltazár kibontott kalóz lobogójáról” írt a Hajdúföld is. „Baltazár azonban hajthatatlan maradt ellenfeleivel, még hívei kéréseivel szemben is, és minden kompromisszumot elutasított.” Kapcsolatba lépett a liberális blokkal (Polgárok és Munkások Szövetségével stb.) és ebben a szociáldemokratákat is magába foglaló szövetségben irányító szerepet vállalt. A jobboldalt ezek a lépések még vadabb támadásra ingerelték. „A püspök határozott állásfoglalása, egyházi vezetőtől szokatlan nyílt politikai fellépése a közvéleményre is hatással volt és széles körben megértést talált. Húsvét első napján például a Nagytemplomban a padok közötti helyeket is zsúfolásig megtöltő tömeg hallgatta prédikációját. A közös törekvést hirdető Baltazár püspököt és Giesswein Sándor pápai prelátust – mint említettük – együtt ünnepelték a liberális politikusok részvételével rendezett erzsébetfalvi találkozón, és Bárczy István volt budapesti főpolgármester köszöntötte a baloldali összefogás kiemelkedő keresztyén vezetőit. ...A Baltazárral szorosan együttműködő Vásáry István is kifogásolta a felekezeti izgatást, amikor például a Fehér Újság Pázmányt idézve

arról írt: »Inkább vadak lakják az országot, mint eretnekek.«” Mindezek a már említettek mellett azt igazolják, hogy a Baltazárra fogott „katolikusok elleni gyűlölet” nem volt igaz, hanem szintén provokációnak bizonyult.

Veress az említett Debrecen története kötetében részletezi a jobboldali és baloldali mozgalmakat, valamint városi politikát a húszas évek végétől 1936-ig, a püspök haláláig. (205-263 o.) Mivel más fejezetekben Baltazár szerepéről szoltunk itt most csupán egy bekezdést idézünk: ”A debreceni ellenzéki hangulatot Hegymegi Kisséktől függetlenül bátorította, ugyanakkor radikális fordulatát fékezte Baltazár Dezső ekkori politikai közszereplése is. 1926-ban csatlakozott ugyan az Egységes Párthoz, támogatta Bethlent is, mert azt remélte, – nyilatkozta utólag – hogy sikerül súlyos tévedéseiről barátilag meggyőznie, de az 1929 őszén nyilvánosságra hozott újabb 12 pontos programjában...közvetve ismét a kormányzati rendszert bírálta. S miután álláspontját Bethlen visszautasította, nyílt levélben jelentette be szakítását a kormánypárttal.”

Az eltérő nézeteket vallókkal, még a politikai vagy személyes ellenfeleivel is többnyire türelmes volt. Pártfogolta például Juhász Nagy Sándor hazatérését és egyházkerületi főjegyzői állásba helyezte, aki a nagytekéntélyű püspök árnyékában némi közéleti mozgástérhez is juthatott. A baloldali politikában kompromittált és egyetemi katedrájától is megfosztott Zoványi Jenő – egyébként neves egyháztörténész – iránt is toleráns volt. Kibékült Bethlennel és Horthy Istvánnal is, az utóbbival a külpolitikai és egyházpolitikai kérdésekben volt vitája, aki miután élesen megkritizálta Baltazárt a felsőházban, lemondott egyházkerületi főgondnoki tisztségéről is. A barátságot is meghaladó igazságos magatartást tanúsított az 1934-35 között zajló Vásáry István elleni perben, amiről szintén Veress Géza írt részletesen a Vásáry közéleti pályáját feltáró monográfiájában.

A szerző lényegében a fentieket ismétli, de egyes új részleteket érdemesnek tartunk itt is felidézni, amelyek Baltazár politikai és emberi magatartását megmutatják. A politikai pálfordulásokat jellemzik az egykori Bethlen-Vay-Vásáry viszony változások is. A Vásáry István pere című fejezetben a következők olvashatók: ”A városi elitből Vásáry ellen most szerveződők és a Kolosváry-Borcsa vezette társaság összefogásában, együttműködésében, valamint a kormányzati beavatkozás elősegítésében tisztsége miatt is fontos szerepet kapott Vay László. Annak idején őt még Bethlen tette főispánná s 1932-ben, a kormányváltáskor is közbenjárt Vay tisztségének megtartása mellett...Beiktatása után alig néhány hónappal, már 1933-ban hírek jelentek meg egyes fővárosi lapokban Vay távozásáról s utódjaként Kolosváry-Borcsát említették. Vay megmentését akkor Rásó István Hajdú megyei alispánnal együtt Vásáry kezdeményezte, mert eltávolítását Bethlen ellen irányulónak vélték. Félték egy sokkal rosszabb – Hubert-féle – utódtól is. Vay mellett nyilatkozott Baltazár is.” Amikor Gömbös bemutatkozásra 1933-ban Bethlen képviselői beszámolója alkalmából Debre-

cenbe látogatott... népes gazdaküldöttség fogadta Baltazár püspök és Vásáry József, a helyi Gazdasági Egyesület alelnöke vezetésével.” Érdekes az, hogy főleg Vásáry József gazda, agrárpolitikus – István testvére, Baltazár veje – kifejezetten ellenzéki, támadó beszédet mondott Gömbös előtt, ami nagyban kiemelte a kiváló kisgazdapárti politikus előrelátását a miniszterelnök jobboldaliságát illetően! (Vásáry József 1945-ös kormányban a földművelésügyi minisztérium államtitkára volt és közvetlen munkatársa Nagy Imrének. Később Pfeifferpártban viselt tisztséget, majd 1956-ban ezt újra akarta szervezni, de a forradalom utáni megtorlás elől emigrációba kényszerült. Ezzel egy kiváló politikust, szervezőt és szónokot veszített el az eredeti Kisgazda Párt! A szerző többször beszélgetett vele és Vevey-ben (Svájc) elolvasta – eddig még ki nem adott – emlékiratait és ezek alapján igazolja a magasabb polcot érdemlő politikus – főleg agrár-politikai – nézeteit és végig töretlen antibolsevista magatartását. L. L.)

A támadásokra a Vásáry hívek táborba tömörültek. „Baltazár kezdeményezésére már április 30-án a városháza kistermében megalakult a törvényhatósági bizottság 30-50 tagjából a Debreceni Városi Szövetség. A püspök arról szólt, hogy a városnak első és főszempontja mindig az önkormányzati szabadság megőrzése, amely most veszedelemben van...A másik kezdeményező, Hegymegi Kiss Pál elmondta, hogy párthíveivel együtt »szívvel-lélekkel csatlakozik.«...A szövetség elnökévé Baltazár Dezsőt, társelnökévé Hegymegi Kis Pált és Jóna Istvánt választották. A következő napokban a közgyűlés 68 tagja csatlakozott a szövetséghez. Május 14-i újabb gyűlésükön Baltazár arról szólt, hogy sokan függő helyzetük vagy a rájuk nehezedő nyomás miatt nem jelentkezhettek nyíltan, de jelezték, hogy egyetértenek. »Az emberek nyaka többé-kevésbé iga alá került – fejtegette – és a kormány úgy akarja fejleszteni erejét, hogy a szolgáltatást minél görnyesztőbbé teszi...« – de a történelem tanulsága, hogy – »amikor országunk szabadsága és önállósága nagy veszélyben forgott, az önkormányzatok voltak, amelyek kemény ellenállásukkal elhárították a katasztrófát. Nem hagyhatjuk hát lerombolni önkormányzatunk bástyáit.« A fegyelmi vizsgálatot elrendelő belügyminiszteri leiratról (Baltazár) a következőket mondta: »jogi ismeretben, kritikai és erkölcsi felfogásában nagyon laza, szerkezetileg idétlen fércelmény...mely nem származhat Budapestről, a felkészültségében, emelkedett felfogásában nagyra becsült minisztertől, sokkal inkább a debreceniektől!...A felfüggesztés indoklásával – további működésével helyrehozhatatlan károkat okozhatna, az eljárás minden befolyástól mentesítése – durván becsületébe gázol egy kiváló személyiségnek, akinek tiszta kezére, nagy tehetségére Debrecennek nagyobb szüksége van, mint bármelyik felettes hatóságéra... Debrecen hírnevét az a lélek biztosította az egész világ előtt, amely ebben a városban négyszáz éven át uralkodott, amely a polgárok tehetségében és becsületességében rejtett – mondta. – El kell ítélnem a pártpolitikának azt a tendenciáját, ame-

lyik bejött ide a törvényhatóság képviselőjébe, és minket, akik különben együtt szeretnénk városunk felvirágoztatására közös erővel, békességgel, szeretettel dolgozni, széjjelválaszt, elkülönít és ellenséges táborba állít....” Úgy értelmezte, hogy a főispán demagógiának bélyegezte azt, ahogy a leiratot kezelik és a Városi Szövetség álláspontját is. Tiltakozott ez ellen, mert „a demagógiához először is üres fej kell, továbbá egy nagy számú tömeg, amely azt beveszi. Már pedig ez rájuk nem vonatkoztatható...A hatalom nagyon szívesen elbánik mindennel és mindenkivel – folytatta – aszerint, hogy mennyire tudja magát emancipálni (függetleníteni) a közmoráltól. A hatalomnak minden eszköz rendelkezésére áll és ő nem köteles indokolni...nincs az a fórum, ahol őt ezért (a határozatért, amit Vásáry István és társai ellen hozott), felelősségre vonhatnák.” – Erről a bátor - vakmerő – hangról egyébként már olvashattunk a „Próbáltatások...”-ban is ! (L. L.)

A Horthy-korszak alatt is történtek olyan ténykedések, amelyek sértették a reformátusok meggyőződését és érdekeit. Ilyen volt pl. az, hogy a tankönyvekben a reformáció történetét nem objektíven írták le. Mind a tiszántúli, mind a dunántúli egyházkerület és az Egyetemes Konvent tiltakozott az ellen ahogyan a katolikus és részben az állami tankönyvek azt tárgyalták, de nem történt semmi. Az átmeneti Bethlen- Baltazár vita sem kedvezett a protestánsoknak, ami lényegében nem az alábbiakban ismertetendő pontokból fakadt, hanem a polgárság liberális felfogásának a terjedése miatt, amit Baltazár helyeselt. Ez a hosszú évekre nyúló vita végül akkor lángolt magasra, amikor Baltazár a francia parlament külügyi bizottsága előtt kritikusan beszélt a magyar helyzetről. Itthon a bírálat igen nagy felháborodás forrása lett, mivel abban Baltazár helytelenítette a németek felé való fordulást és helyette együttműködésére a szomszédos államokat és Franciaországot ajánlotta, ami egyébként Kossuth Lajos dunai konföderációs elképzelésének felelt meg.

A huszas évek végén a Pesti Hírlapban jelent meg a sokat vitatott és Bethlen István által politikailag dilettánsnak ítélt 12 pont, amit itt egészében közlünk.

Baltazár Dezső püspök tizenkét programtpontja. „Baltazár Dezső püspök, bevezető nyilatkozat kíséretében, ma elküldte nekünk tizenkét pontból álló politikai programtervezetét, amelyet, mint jelentettük, annakidején átadott Mayer János földművelési miniszternek is, avégből, hogy a miniszter juttassa el Bethlen István gróf miniszterelnökhöz. Baltazár püspök pontozatait alább közöljük. Ezeket a pontozatokat, sajnálatunkra, kénytelenek vagyunk a nélkül nyilvánosságunk elé vinni, hogy annak méltatásába, vagy bírálatába már most belebocsájtkoznánk. Az az érzésünk ugyanis, hogy a tervezet bővebb és közelebbi magyarázatra szorul a püspök úr részéről, mielőtt vele szemben állást lehetne foglalni; ezt megelőzően ugyanis kitennénk magunkat annak, hogy némely pontjának olyan értelmet tulajdonítanánk, ami talán Baltazár püspök intencióinak nem felel meg. E tekintetben elégséges arra utalnunk, hogy míg a püs-

pök úr bevezető soraiban egyszerű programtervezetről tesz említést, valójában új alkotmánytervezetet publikál és olyan meghatározásokkal is él, melyek mai közjogunkban ismeretlenek. Bár ily módon állásfoglalásunkat föl kell függesztenünk, az máris nem kétséges a számunkra, hogy ezek a pontozatok heves ellenállással és kritikával fognak találkozni mindazoknak a részéről, akik ragaszkodnak alkotmányunkhoz és annak a történelem során kifejtett garanciáihoz. Bevezető soraiban Baltazár püspök hivatkozik az ország súlyos helyzetére, mely arra készítette, hogy tervezetét elkészítse, számolva azzal, hogy esetleg ellenségeket szerez magának. (Az indítékot a pontok megírásához Lord Rothermere Horthyhoz intézett levele is adhatta, aminek az eredetijét Horthy Baltazárhoz juttatta. L. dokumentumok között. L. L.)

1. Magyarország minden reális vagy perszonális uniótól függetlenül szuverén állam s mint ilyen, a maga jogait mind egészükben mind részeikben az államfőt és népképviselőt magában foglaló országgyűlés és az általa létesített alkotmányos szervek által saját maga gyakorolja, kizárva minden elgondolható vonatkozásban bármely tényezőnek az állam életébe való beleavatkozása, akár az ország földjét, akár népét, akár főhatalmát érintően.

2. Magyarország úgy az államforma, mint az államfő szabad megválasztásának jogai és tényleges állapotában van.

3. Magyarország a trianoni szerződést nem tartja igazságosnak: hatását magára nézve károsnak, Európa békéjére veszedelmesnek tartja; ennél fogva annak megváltoztatására a békés meggyőzés minden eszközeivel törekszik.

4. Magyarország, mint jogegyenlőség alapján álló állam, minden születési, történelmi, felekezeti, osztály-, gazdasági, közjogi kiváltságot és előjogot eltöröl s mint demokratikus nemzeti állam minden jog és érvényesülés alapjául és forrásul az egyén hazafiúi, tehetségbeli és erkölcsi értékét ismeri el.

5. Magyarország, mint szabad állam, minden polgárának, – egyenként, külön és tagolva társaságok szerint, – a szabadságát biztosítja a szó, írás és képes ábrázolat használatában, gyülekezésben és egyesülésben a haza és közérkölcse érdekének korlátain belül és minden polgár szabadságát és védelmét az esküdt-széki bíraskodással biztosítja mindazokban a cselekményekben, amelyeket az elmélet és gyakorlat ebbe a tárgykörbe vont.

6. Magyarország, mint szabad állam, úgy a földbirtok, mint az ipar és kereskedelem körében szabad forgalmat biztosít, a fejlődés folyamán alakult megkötöttségek nélkül, az állam egyetemes tulajdonjogának épségben tartásával. A közgazdaság és szociális élet körébe tartozó állami vállalatokat és intézményeket fokozatosan megszünteti s a magánvállalkozás és társadalmi intézés területére visszaengedi, nemcsak azért, mert ezek az állam háztartásában legkevésbé rentábilisak, hanem azért is, hogy a polgárság szabad elhatározása a gazdasági függőségtől minél inkább mentesíttessék. A szabad verseny egészséges kifejlőd-

hetése érdekében szövetkezetek és magánvállalatok segélyezését ezek életképességének egyszeri méltányos, de többször nem ismételhető biztosítása mellett, megszünteti.

7. Magyarország, mint modern állam, viszonyosságot és egyenlőséget biztosít minden egyénnek és minden testületnek egymáshoz és az államhoz viszonylatában.

8. Magyarország, mint természetnél fogva agrár állam, e szerint a természeti adottsága szerint vonja le gazdasági és általános politikájának következményeit abban a tudatban, hogy így biztosítja úgy az iparnak, mint a kereskedelemnek érdekeit is.

9. Magyarország, mint a békeszerződés által szegénnyé tett állam, az államélet minden vonatkozásában kiküszöböl az életéből minden felesleget s alkalmazkodik a gazdasági élet gyökereiben megváltozott feltételeihez, minél fogva úgy életében, mint külső képviseletében visszavonul a feltétlenül szükségessé határai közé.

10. Magyarország, mint szociális állam, átmenetileg intézményesen biztosítja minden polgára megélhetését olyan államgazdasági intézmények által, amelyek különösen az adományi és szerzeményi túl nagy birtokok tervszerű kisajátításával s a kötelező dolgozás rendszerével alkalmasak arra, hogy a túltengett improduktív elemek tisztességes megélhetését hasznosan biztosítsák s e mellett az agrár foglalkozásra nevelés célját elérhetővé tegyék.

11. Magyarország, mint a művelt népek társaságában megfelelő helyre igényt tartó állam a szavazati jog általánosságában és titkosságában alkalmazkodik mindazokhoz a feltételekhez, amelyek egy állam akaratának mindenki által elfogadható szabadságát és erejét jelentik.

12. Magyarország, mint ősi pogány hitében is, tiszta krisztusi hitében is valláserkölcsi kultúrállam, a legszigorúbb intézkedéseket foganatosít az egyéni és közéleti tiszta erkölcs uralma érdekében.” (Pesti Hírlap Vasárnapja 1927. szeptember 2. 35. o.)

Hogy mennyire nem ismerték vagy nem akarták megismertetni ezeket újságban is közölt előremutató, liberális pontokat, amelyekre Bethlen számos helyen reagált, mutatja az, hogy az 1972-ben megjelent Horthy Miklós titkos iratai című könyvben teljes egészében le van írva a 12 pont „53 b” jelzéssel (284-286 o.). A másolat Teleki alkotmánytervezete mellett található Horthy ceruzával írt megjegyzésével: „Baltazár”. Horthy az irat összes demokratikus jellegű megállapításait megkérdőjelezte.

Ma közel háromnegyed század után nem nagyon csodálkozunk ezeken az előremutató és haladó gondolatokon és amelyek közül nem egy megvalósulni látszik a kommunista rendszer bukása után. Akkor azonban ezek a pontok radikálisnak tűntek és a kormány számára, ami arisztokraták és a nagy befolyású

klérus befolyása alatt állt, ezeket a pontokba foglalt elképzeléseket naív óhajnak tartotta. Szomorú az, hogy a nagy műveltségű és kiváló politikus Bethlen István volt az, aki ezeket a pontokat semmibe vette és nem átalította Baltazárt dilettáns politikusnak nevezni. Nézeteit azonosította Károlyi Mihály politikájával. Romsics Ignác azonban könyvében (1999) megjegyezte, hogy Bethlen ezen véleménye túlzás volt, mivel a püspököt egyáltalán nem lehetett vádolni a Károlyi-féle baloldalisággal. Bethlen nem helyeselte Baltazár párizsi nyilatkozatait sem, amikor kritizálta a magyar bel- és külpolitikát, valamint a pártalapításra irányuló törekvéseit sem.

A liberálisabb felfogású emberek megegyeztek a püspök elképzeléseivel és ezért nagyra becsülték. A sok egyházpolitikai és állami vita résztvevői között voltak olyan józan felfogású katolikus miniszterek, mint Klebersberg Kunó gróf, aki minden erővel igyekezett a vallási ellentéteket elsimítani. Baltazárnak a protestánsok körében igen nagy tábora volt, amit az ORLE óriási szerepe mellett, az Országos Református Jóléti Intézmény, a Gazdák Szövetkezete, a Protestáns Irodalmi Társaság, a Bethlen-Szövetség mind létszámában, mind tekintélyben még tovább növelt.

Politikai tekintélyét igazolta több hírneves külföldi politikus is, akik között Lord Rothermere elismerte a trianoni békeszerződésnek a magyarokkal szembeni igazságtalanságát. Mivel Baltazár – eddigiekből is kitűnt – revizionista volt személyesen és levélben sokat tárgyalt a lorddal, sőt a lord fiával is. Azt lehet feltételezni, hogy Baltazár bizonyos tekintetben összekötő volt Horthy kormányzó és a lord között, amit egy Baltazár-iratokban talált levél is igazol. (L. dokumentumoknál)

A debreceni tudományegyetem története 1914-1944 című, 1962-ben megjelent könyv Baltazár politikai felfogását tükrözi és feltárja szerepét is a debreceni egyetem alapításában, alapszabályainak kialakításában. Munkáját a Tiszáéval, Klebelsbergével. Magosséval, Vásáryéval és Kenézyével együtt ma már ismét elismerték és megörökítették két emléktáblán a központi egyetemi épületben. Úgy gondoljuk, hogy – bár a fentebb említett könyvet még a kommunista korszak alatt írták – érdemes abból idézni. Feltárlanak az eszmei viták, a Zoványi ügy és egyéb vitatott kérdések részletei is, amelyek bizony nemegyszer nemigen dicsérik Baltazárt.

„Baltazár a püspöki székkal együtt vette át elődjétől, dr. Eröss Lajostól, a debreceni egyetem ügyét. Magyarországon a harmadik tudományegyetem létesítésének gondolata először 1870-ben vetődött fel. Lassú forrás útján érlelődött a terv addig, míg 1880-ban egy legfelsőbb királyi elhatározás alapján köztudomásúvá is lett, az agitáció azonban csak 1910-től kezdve szerepel 50.000,- koronára alapösszeggel, amely 1913-ban kétfélmillió koronára emeltetett fel.

Az egyetem létesítéséért folytatott agitáció megindulásában Debrecen is

kivette a maga részét, azonban tekintve azt, hogy Debrecenben régi és hön óhajtott terv volt a református felekezeti egyetem, az állami egyetem gondolatát egyelőre csak Tisza István gróf képviselte.

Erőss Lajos dr. és gróf Degenfeld József főgondnok a felekezeti egyetem létesítését propagálták, amíg Tisza István jó szemmértékével vetvén mérlegre ezt a kérdést, tudta, hogy a felekezeti egyetem a református egyháznak olyan megterhelését jelentené, amelyet minden eszközzel kerülni kell, viszont a debreceni egyetem jellegét úgy igyekezett körvonalazni, hogy református karakterét és a 350 éves múltú kollégiumhoz fűződő történelmi örökségét megtartaná. Így indultak meg a tárgyalások az egyházkerület és az állam között s ebben a tárgyalási mederben volt az ügy akkor, amikor dr. Erőss Lajos püspök meghalt és Baltazárt püspökké választották.

Az egyetem kérdésében Baltazárnak a szerepe az volt, hogy minél erősebben kidomborítsa annak református jellegét, s személyi, különösen a professzorok kinevezésének kérdésében az egyházkerület befolyását teljes mértékben biztosíthassa.

Az 1911. évi őszi tárgyalások végre az egyházkerület részéről meghozták azokat a megállapodásokat, amelyek az állammal való viszony rendezését teljes mértékben körvonalazták. Baltazár szerepe ebben az volt, hogy okos mérséklettel és előrelátással a tárgyalásokban biztosíthassa az egyetem református jellegét, úgy azonban, hogy az az államkormány részéről visszautasításra ne találhasson. 1911. október 28-án az egyházkerületi küldöttség élén megjelent gróf Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknél és gróf Zichy János kultuszminiszternél, hogy a megállapodásokat véglegesítsék. Baltazár az előterjesztett javaslatban ragaszkodott ahhoz a módozathoz, hogy a teológiai tanári kinevezéseknél az egyetemi tanács által javaslatba hozottak közül az nevezessék ki, akinek a tiszántúli egyházkerület elnökségétől ajánlata van. A küldöttség, úgy látszott, minden pozitív eredmény nélkül jött vissza, azonban Tisza István gróf közbenjárására a határozatot már november 4-én közzölték az egyházkerülettel, melyben az egyetem létesítése a Baltazár által felállított keretek mellett elintéztetett.

1912-ben nagy politikai zavarok és a júniusban kitört országos sztrájk után az első törvényjavaslat az új egyetem felállítása volt. 1913. május hónapjában a kollégiumi akadémiai tagozat átadását beszélük meg. A tervezetet Baltazár dolgozza ki és az igazgatótanács el is fogadta. 1914-ben pedig Jankovich kultuszminiszter halasztó indítványa ellenére az egyetem meg is nyílik. Első rektora Bernolák Nándor, a későbbi miniszter, a Kereszt-társaság elnöke, nagy római katolikus érzésű tanár, az első egyetemi kör elnök pedig Czeglédy Emánuel református segédlelkész, bölcsészettan hallgató lett. 1921. év június 5-én tartott névavató közgyűlésen a nagy magyar mártírról, gróf Tisza Istvánról neveztetett el.”

A közbeiktatott egyetemi történet után folytassuk ezt Zoványi Jenő 1939-ben megjelent – Tiszántúli Református Egyházkerület történetével foglalkozó könyvének szövegével.

„Mivel az egyetem a Kollégiumban és a városban biztosított szükségmegoldásként nyert elhelyezést, a másik három kar igényeit kezdettől fogva nem elégítette ki, az egyetem vezetői kezdettől fogva sürgették az orvostudományi építkezések ütemének meggyorsítása mellett a központi épület felemelését, de a különböző intézetek otthonául szolgáló egyéb építkezések megindítását is. Már az egyetem első tanácsa küldöttségileg kereste fel ebben az ügyben a miniszterelnököt, valamint a vallás- és közoktatásügyi minisztert, mert »megdöbbenően meredt elé... a tény, hogy előadó és szemináriumi helyiségek, valamint szakkönyvtárak nélkül komoly és eredményes tudományos munkát végezni nem lehet.« Az 1916-17. tanév bezárása alkalmából újból felmerült a központi egyetem, a hozzá csatlakozó egyetemi könyvtár és a különböző intézetek felépítésének a háború közeli befejezésének reményével összefüzdő igénye. Az egyetem rektora a kormánynak a háborúból hazatérő munkások foglalkoztatására irányuló feltételezett közmunkaprogramjára utalással sürgette, hogy ennek keretében »első vonalba kell tenni a debreceni egyetemi építkezéseket.« Valóban az egyetem központi épületének tervezési munkáit a vallás- és közoktatásügyi miniszter már az első világháború befejezése előtt elrendelte, azonban a háborút követő évek gazdasági nehézségei következtében a már 1914 tavaszán megkezdett (orvostudományi V. G. lektor) építkezések befejezése is oly vontatott ütemben haladt, hogy újabb nagyszabású építkezések megindítására gondolni sem lehetett. (31.-37. ábra)

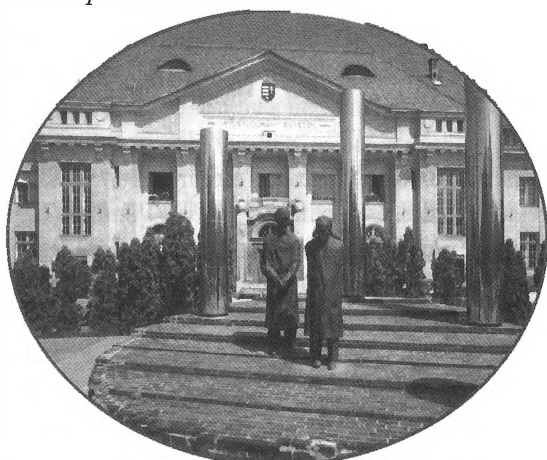
Az állami egyetem megalakulásával a debreceni Református Kollégium akadémiai tagozatának tanárai által végzett felsőoktatási tevékenység a túlnyomó többségükben ugyan a Kollégium akadémiai tagozatain működött, új kinevezésükkel azonban állami egyetemi tanárokká lett oktatók feladatává vált. A Tiszántúli Református Egyházkerület vezető körei azonban nem akarták sem azt, hogy a Kollégium felsőoktatási intézmény jellege megszűnjön, sem azt, hogy befolyását elveszítse az állami tanárokká lett volt oktatóira és állami egyetemi hallgatóvá vált növendékeire. Törekvéseiket megkönnyítette az a körülmény, hogy az egyetem megalapításával járó előzetes tárgyalások során az állami szervek és az egyházi körök között megegyezés jött létre, amely a lelkesítői képzés megadását a dolog természeténél fogva kivette a létesítendő egyetem feladatai közül, s azt az egyházi szervek jogkörébe utalta. Ezzel párhuzamosan felmerült annak szüksége, hogy az egyetemi oktatás keretében előadásra nem került, lelkesítői képzés megszerezése feltételeként viszont hallgatásra előírt néhány – elsősorban gyakorlati jellegű – tárgy is oktatásra kerüljön. Ezt a célt szolgálta a Kollégium Lelkészképző Intézete. Emellett szintén már az egyetem alapítását megelőző tárgyalások során felmerült, majd az egyetem működésének megin-

31. Gróf Tisza István (ma Kossuth Lajos) Tudományegyetem központi épülete

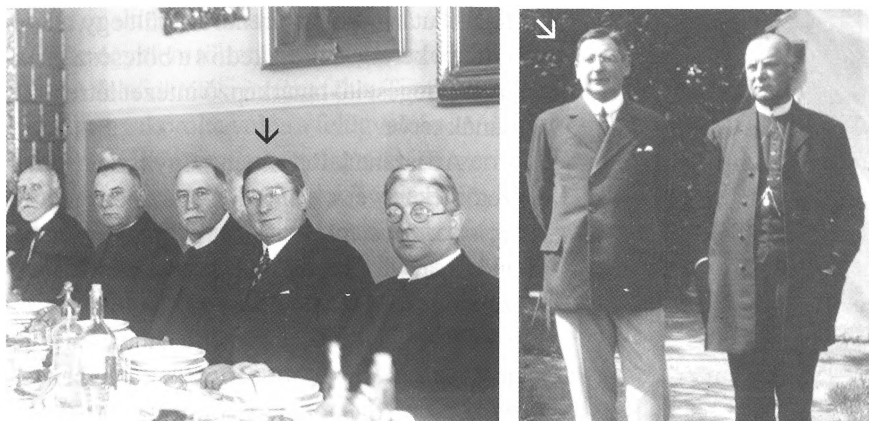
33. Gróf Tisza István restaurált szobra

32. Az Orvosi Kar központi épülete Varga Imre szobrával. A Tisza szobor itt állt.

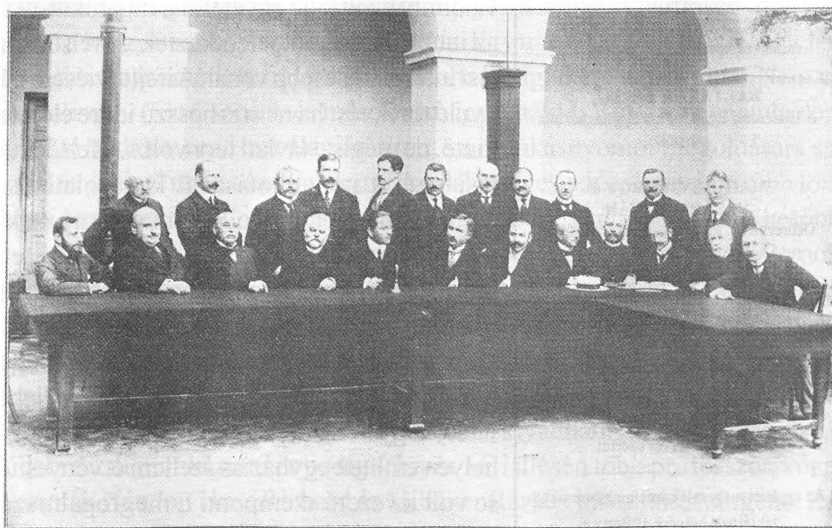

34. Baltázár Dezső emléktáblája Ady Endréé mellett a belső diszudvar falán

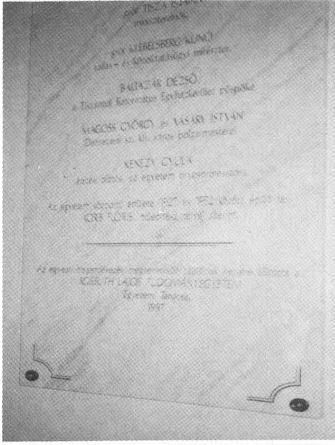

35. Az egyetem alapítói közül Gróf Klebelsberg Kuno (nyíl) és Baltazár Dezső társaságban és (36.) közös sétán

A KOLLÉGIUM AKADÉMIAI TANÁRKARA 1913-BAN.
Található a Kollégium igazgatói irodájában.

37. A Kollégium Akadémiai tanárkara 1913-ban. Álló sor: Fiók Károly, Pap Károly, Pápay József, Darkó Jenő, Huss Rihárd, Pokoly József, Révay József, Kovács Gábor, Bacsó Jenő, Lencz Géza, Ferenczy Gyula. Ülő sor: Jászi Viktor, Sass Béla, Csiky Lajos, Erdős József, Sz. Kun Béla, Tóth Lajos, R. Kiss István, Haendel Vilmos, Kiss Ferenc, Mitrovics Gyula, Kovács Sándor, Thegze Gyula.

Az egyetem megalapításában és
létrehozásában
elévülhetetlen érdemeket szerzett

gróf **TISZA ISTVÁN**
miniszterelnök,

gróf **KLEBELSBERG KUNÓ**
vallás- és közoktatásügyi miniszter,

BALTAZÁR DEZSŐ,
a Tiszántúli Református Egyházkerület
püspöke,

MAGOSS GYÖRGY és
VÁSÁRY ISTVÁN
Debrecen sz. kir. város polgármesterei.

KENÉZY GYULA
építési biztos, az egyetem
orvosprofesszora.

Az egyetem központi épülete
1927 és 1932 között épült fel

KORB FLÓRIS
műépítész tervei szerint.

Az egykori megemlékezés megsemmisült
tábláinak helyére állította a
KOSSUTH LAJOS
TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Tanácsa - 1997

*38. Az 1997-ben
helyreállított emléktábla és
az alapítók nevének
felsorolása*

szén gróf Tisza adta a legtöbbet az egyetem létesítéséhez és Baltazár ekkor már

dulása után újból napirendre került egy, a Kollégium keretébe illeszkedő s a bölcsészeti oktatást kiegészítő tanárképző intézet létrehozásának terve.

A Tiszántúli Református Egyházkerület vezetőinek tervei szerint e két intézmény alkotta volna az egyetem oktató tevékenységének megindulását, illetőleg a Kollégium akadémiai tagozatainak megszűnte után a Kollégium két felsőoktatási tagozatát, ezeknek a hallgatóin kívül azonban a Kollégium szervezeti keretében tervezett ún. felsőoktatási intézet hatósugarát azonban még szélesebb körre is ki akarták terjeszteni. Így a felsőoktatási intézet tagjai sorába kívánták számítani a Kollégium internátusába és tápintézetébe felvett egyetemi hallgatót s a Kollégium ösztöndíjait és jótéteményeseit, valamint azokat az egyetemi hallgatókat, akik az intézetbe önként jelentkeztek. A felsőoktatási intézet szélesebb vonalú kifejlesztésére irányuló törekvés, ha nem is hosszú időre előretekinthető, de mégis – távlati terv volt...A felsőoktatási intézet megalkotásával kapcsolatban a Kollégium vezetői a Kollégiumnak azt a célkitűzését emelték ki, hogy ezáltal »az egyetem hallgatóinak az egyetemen nyerendő tudományos képzés mellett a Kollégium ősi, nemzeti, szabadelvű, demokratikus, tiszta erkölcsű egyházas szelleméről gondoskodják.« Nem lehet vitás, hogy a tervezet kidolgozói előtt az utolsó helyen említett egyházas szellem érvényesítése volt a vezető szempont. E megfogalmazás szerzőjének és a Kollégium felsőoktatási szerveiben működő tanárok többségének politikai állásfoglalását ismerve, nem lehet kétségünk az iránt sem, hogy szabadelvűségen és demokrácián elsősorban Tisza István munkapártjának konzervatív-liberális politikai irányvonalát értették. » (Ez igen logikus következtetés volt, hi-

ezt a vonalat képviselte. L. L.)

Az egyetem történetével foglalkozó könyvben a továbbiakban ezt olvashatjuk: „A felsőoktatási intézet felett Tiszántúli Református Egyházkerület egy bizottsága gyakorolta volna a felügyeletet. A megbízottak számát az egyházkerületi közgyűlés a tervezet szerint tetszése szerint állapította volna meg, úgy azonban, hogy a teológiai kar tagjai, – valamennyi rendes tanár – mindannyian tagjai legyenek e bizottságnak. A bizottságnak a felügyeletet részint összes tagjai együttes ülésében, részint az egyetemi fakultásoknak megfelelő szakokra oszolva kellett volna teljesítenie, minden év tavaszán jelentést téve az egyházkerületi közgyűlésnek.

Az egyetem tanárai az 1918-19. évi forradalmak, s ezek során még az októberi polgári forradalom időszakában sem fejtettek ki kiemelkedő demokratikus tevékenységet, noha közülük néhányan egyes esetekben haladó nézeteket vallottak, másokat viszont szemmel láthatóan csak a rohanó események ragadtak magukkal, túlnyomó többségük azonban a csendes ellenállás, vagy a későbbi fejlemények kivárásának álláspontjára helyezkedett. Mártonffy Marcel, a jogi kar profeszora a Nemzeti Tanács egyik elnökeként tevékenykedett, a Tanácsköztársaság megalakulása után pedig pártjával, a radikális párttal együtt csatlakozott a Magyarországi Szocialista Párthoz. Egy másik professzor Zoványi Jenő, teológiai tanár amellet, hogy a lakásbizottság tagjaként működött. . . Nem volt szocialista, – (Ezt Csohány és mások nem így látták! L. L.) – a magántulajdonra épülő társadalmi rendszer alapján állott, s a munkásnyomor megoldására csak karitatív jellegű utakat és módokat tartott lehetségesnek. . .” Zoványi több forradalmi és vallásellenes indítványa „a jogi kar reakciós képviselőjének, később – az ellenforradalmi időszak kezdetén – magas politikai beosztást vállaló Bernolák Nándor professzornak éles támadását váltotta ki, úgy hogy a tanács nem is azonosította magát vele. Zoványinak a debreceni egyetem demokratizálására tett javaslatát az egyetemi tanács mellőzte ugyan, a debreceni szakszervezetek vezetősége azonban kérte Kunfi minisztert: állítson kormánybiztost a debreceni egyetem élére, több tanszékre pedig nevezzen ki radikális gondolkozású tanárt. A debreceni munkástanács pedig február 16-i ülésén több professzor, köztük Bernolák Nándor, Huss Richard és Milleker Rezső eltávolítását sürgette. E kívánságok megvalósulására azonban semmi sem történt. . . Jelentős kezdeményező szerepet vállalt a forradalmak idején Ferenczy Gyula teológiai tanár. Ferenczy előbb a köztársasági párt elnöke volt, később azonban a függetlenségi párthoz csatlakozott, majd a Magyarországi Szocialista Párt tagja lett. Mint később részletezzük a hittudományi kar nevében ő üdvözölte a Tanácsköztársaságot. Ma már lehetetlen Ferenczy indítványa megtételének indító okait pontosan meghatározni. Az ellenforradalmi terror idején folyó igazolási eljárásokban maga az igazoló bizottság is elfogadta Ferenczy azon érvelését, melyben a hadsereg tisz-

tikarának az egymást követő áramlatokkal szemben jelentkező tehetetlenségére, az állami és törvényhatósági testületek alkalmazkodására, a teológiai kar sorsáért aggódó kartársai nyomasztó helyzetére és e kar hallgatóinak bizonytalan sorsára hivatkozott, amelyek mérlegelése alapján mentési akcióként született meg az üdvözlés eszméje. Ezt az érvelést aligha fogadhatjuk el...”

Ilyen légkörben igen nehéz helyzete volt Baltazárnak és hozzá hasonló hithű professzoroknak.

„Nem csoda, hogy a megtorló intézkedések megtétele terén az egyházi hatóságok jártak el, ami néhány tanárt érintett, de ez csak nyugdíjazást jelentett. Zoványi igen sokáig próbálta igazát bizonyítani és az eljárást igazságtalannak feltüntetni, de hiába folyamodott a pótszemeszter előadói közül történt kihagyása miatt az egyetem tanácsához orvoslásért, a tanács 5:2 arányú szavazattöbbséggel a kari döntést támogatta, s a későbbiek során is hasonló eljárást követett. Az a körülmény, hogy e viták során – nem is alaptalanul ugyan – a „román megszállásból bátorságot merítő” tiszántúli kálvinista püspöknek az egyetemi tanítás és tanulás szabadsága ellen intézett aljas orvttámadását, csakúgy mint a teológiai karnak ügyében amúgy kálvinista módra hozott döntését élesen támadta, csak fokozta ellenségei bosszúszomját. . . (Az idézett írásokból láthatjuk, hogy Zoványi ügyét több tanács, testület, sőt a minisztérium is tárgyalta. Tehát nemcsak Baltazáron múlt, hogy végül több fellebbezés után a minisztérium a nyugdíjazás mellett döntött. L. L.)

Csaknem egyidejűleg indult meg a reakciós elemek támadása az egyetemi tanács keretében. A kezdeményező Thegze Gyula a jogi kar tanára volt, . . . Alakult itt is egy tanács, ami a vélemények megoszlása miatt nem hozott döntést, Thegze és Lencz indítványát ugyan elvetette, de Bernolák javaslatát illetőleg egyenlően oszlottak meg a szavazatok. Az ítéleteket sokáig húzták. . . A halasztás magyarázatát Kenézy rektor magatartásában kereshetjük, aki ugyan polgári szemléletű ember volt, de ennek határain belül mégis progresszív és humánus is oly mértékben, hogy a politikai magatartást elítélte. Nyíltan ugyan nem foglalt állást, de a vizsgálat megindítását betegségre hivatkozással elnapolta. . .

Az egyetem vezetői Horthynak tett hűségnyilatkozataként értelmezhetők Csikesz Sándor rektor teológiai tanár 1937-38-as tanév folyamán elmondott szavai is. Ezek a kormányzó mellett elhangzó megnyilatkozások összefonódtak a fasizmus és turánizmus jelszavával nyüzsögve előtörő »Führer-jelöltek, Duce-miniatűrök, Boncok és Táltosok, vezérek és főkapitányok« ellen intézett támadással is, akiknek megmozdulásait a rektor szavai szerint röpiratok hirdetik, rémhír nagyítja, hisztéria sokszorozza. A polgári, vallásos eszmekörben élő rektort azonban nemcsak a nyugaton dübörgő eszmék töltik el félelemmel, de még inkább a kelet felől többféle forrásból eredő áramlat, amely szerinte szintén meg-megmutatja öklét a fölizgatott tömegek elvadult indulataiban. Bármennyire hangoz-

tatta is azonban saját magának és kartársainak Horthy iránt érzett hűségét, s bármily elszakíthatatlan világnézeti szálak fűzték is a polgári társadalmi rendhez: ellenforradalmi korszak Magyarországnak gazdasági-társadalmi viszonyait nem szemlélhette megnyugvással, bár a jövő útjait keresve nem tudott szabadulni kispolgári illúzióitól, s a várt új korszak beköszöntének egyik feltételét abban jelölte meg, hogy minden nagykorú magyar – »ha csak egy kis kertecske erejéig is« – kérjen részt a magyar föld műveléséből. E megoldást azért is kívánatosnak vélte, mivel úgy hitte, a földhöz, telekhez, kerthez fűző kötelék tulajdonosát »egyszersmind ég felé is igyekszik odakötni.« Másrészt a divatos áramlatok eredményeként hol a szociálpolitika, hol a falu-kérdés, hol az osztályképviselet, vagy a nagybirtok és nagytőke stabilizációja, vagy pedig éppen a fajelmélet és totalitás-princípium felé szeszélyesen kapkodó képmutatás és álszenteskedő lelkesedés helyett az aktív politikai cselekvés számára iránymutatást és összefogó erőt biztosító, »a szív legbelsejéig ható« revíziót – a magunk revízióját sürgeti. Ha azonban a vallásos világnézettel összeszővődött-fonódott kispolgári illúziótól nem is tudott megszabadulni, s a megoldás távoli lehetőségeit nem is látta, bátran pálcát tört kora társadalmi-politikai erkölcsi felett, s az elnyomorodott néptömegekkel való vitathatatlan együttérzésének is hangot adott. Már maga is figyelemre méltó – bár nem ellentmondásoktól mentes – nézet nemzeti szerencsétlenségének minősíteni azt, hogy »a magyar tisztviselői kar a magyar föld renegátjaiból fog rekrutálódni.« Még figyelemre méltóbbak azok a hangadó politikai körök képmutatását leleplező szavai, amelyek rámutatnak arra, hogy egyesek társadalmi akcióval, egyházi közrehatással vagy a törvény sújtó szigorának sürgetésével más vidékeken születési iramot szeretnének diktálni, s mégis engedik, hogy »Tiszántúl, Hajdú-, Szabolcs-, Békés- és Csongrád megyében, ahol a megszületett színmagyar gyermekek száma szinte versenyre kél a búzakalászt ringató holdföldek számával, ahol gyermek mindenestre több nő, mint élő fa, engedjük, hogy ezek a tüdővész, lues, járványok s mindenekfelett pedig az elégtelen táplálkozás martalékai legyenek«. Aki – bár mégoly ellentmondásosan is – ilyen bíráló tekintettel mérlegelte kora társadalmi viszonyait, szólamai ellenére sem lehetett meggyőződéses híve a Horthy nevével jelzett ellenforradalmi kor politikai rendszerének és így magának Horthynak sem.”

Érdekes, hogy ez a cikk Csikesz professzor szájába adta ezeket a nézeteiket. Ismerve azonban a Baltazár-Csikesz baráti és nézetazonossági kapcsolatot, nyilvánvaló, hogy Csikesz Baltazár halála után is az ő felfogását, hitét vallotta. Az utolsó mondatok a kommunista korszak írójának Horthy-ellenes felfogását fejezték ki és nem Csikesz Sándor (vagy Baltazár) véleményét. Baltazárnak Horthy iránti hűségét egyébként a rejtélyes és „titkos” politikai végrendelete is bizonyította. Ebben ugyanis csak az a lényeges, hogy azt tanácsolta Horthynak, hogy még életében jelölje ki utódját. Ezt – amint tudjuk – Baltazár halála után,

Horthy a végrendelet ismerete nélkül is megtette. (Azonban ez az ifjú Horthy halála után illúzióvá vált, amit egyébként a kommunista rendszer amúgyis elsöpört, sőt büntetett volna. L. L.) A Horthy iránt mutatott politikai lojalitás nem akadályozta azonban a református egyházi vezetők többségének a rendszerrel, olykor kirívó visszásságaival szembeni kritikus magatartását.

(A debreceni Református Kollégium és a Debreceni Egyetem történetének legfontosabb irodalmát Bata Imre, Lengyel Imre és Varga Zoltánné gyűjtötték és állították össze. A hagyomány 1538-at tekint a Kollégium alapítási évének, valószínű azonban, hogy a magasabbfokú oktatás csak Dézsi András rektorsága alatt 1549 táján indult meg. Vitathatatlan, hogy 1560-as években Méliusz Juhász Péter püspöksége idején már folyt teológiai oktatás Debrecenben. A Kollégium életének a kor tudományos színvonalán álló összefoglaló történeti ismertetése nincsen, s különösen az oktatás- és tudománytörténet kérdéseiben, de bő anyagközlése teszi figyelemre méltóvá Balogh Ferenc, Nagy Sándor, Zsigmond Ferenc munkáit. Az utóbbi évek és évtizedek tudomány-, oktatás- és szélesebb értelemben vett művelődéstörténeti szempontból jelentős műveiből kiemelhetők Jausz Béla, Szénássy Barna, Horváth Róbert, Révész Imre, Kormos László, Rácz István tanulmányai. L. L.)

Az egyetem szervezési munkái idejében Baltazár az egyházépítés munkáiban is teljes erejével részt vett. A Kálvineum szervezésén kívül, melyet ötszáz-ezer korona tőkebefektetéssel Hajdúböszörményben a református gimnázium mellett létesítettek, s melynek munkálataiból Baltazáron kívül Kiss Ferenc hajdúböszörményi lelkész, egyházkerületi főjegyző vette ki hatalmasan alkotó részét. Püspökségének második évében, 1912. évi egyházkerületi őszi közgyűlésen a következő bejelentést teszi: „Demokratikus egyházalkotmányunk természetéhez tartozik, hogy az előkészítés és elhatározás munkái társas szervek hatáskörébe utaltatnak. Ezért kötik le a hivatalos idő egy részét az ülésezések, melyeknek számát az elmúlt év folyamán az akadémiai internátus építésének előkészítése, a Szilágyi Mihály intézet új palotájának felépítése, a diakonisszáképző-intézet szervezése a rendesnél magasabbra emelte.” Czegléd Emánuel írta a következőket: „Amellett a társadalmi szervezés munkáiban is mint első ható tényező vitte új horizontok felé egyházát. Még ebben az évben elnöke lett a főiskola tanári kara által megindított »University Extension« intézményének, amely arra volt hivatva, hogy a magasabb tudományok népszerűsítésével tudományos magyar intelligenciát neveljen a magyar kálvinizmus központján és közhasználatba vigye a tudománynak ama kincseit, amelyeknek birtokában hírnévre tett szert még országunk határán kívül is a debreceni főiskola. Ez az intézmény az egyetem körén belül is megmaradt és Nyári egyetem nagy tudományos nivójával az elmúlt esztendőben is mintegy 60 külföldi tudományoszmjas érdeklődőnek mutatta be a magyar tudományosság klassziszát.

Ennek és a Lelkészképző-intézet keretein belül igyekezett megvalósítani Baltazár már a múlt évben felmerült tervet, hogy Debrecenben a bombayi hindu-magyar kutatóintézet mintájára annak pandantját a magyar-keleti kutatóintézet tervét, mely a római katolikus nyugati és római orientáció ellenére, melyre már eddig is súlyos milliókat áldozott államkormányunk, illetve a kultuszminisztérium (lévén annak gyökere a római katolikus világ összeköttetés és kultúra fejlesztése és erősítése), Bethlen Gábor mintájára a kelettel való összeköttetésünk és a régmúltban gyökerező történeti hagyományaink felébresztése és kutatása.”

A református tudományos élet szervezése mellett – mint azt már 1903-ban a hajdúszoboszlói lelkeszsége idején is tapasztalható volt – az agrárkérdés iránt is érdeklődött s ez nem lankadt később sem. Főként a mezőgazdaságot sújtó 1929-1933-as nagy gazdasági válság idején még fokozottabb mértékben foglalkozott az agrárérdekek védelmével. Független Földművelő Szövetség néven pártot is akart alapítani, de az agrártársadalom egységéből kiinduló püspök programjával szembe került Bajcsy-Zsilinszky Endrével, a nincstelen és birtokos rétegekre tagolt parasztság szövetségének nagybirtok-ellenes, radikális földreform törekvéseivel. Baltazár kitartott álláspontja mellett. Ezt mutatja a Gömbös Gyulához íntéztett beszéde, amit az agrárréteg érdekében, egy küldöttség élén 1933-ban mondott. (Ezt beszédet, ami szintén Baltazár politikai felfogásához tartozik érdemesnek tartjuk itt közétetni. L. L.)

„Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kik jöttek ide, kikhez jöttek és miért jöttek?

A magyar gazdák, a magyar földművelők jöttek ide. Világverő nagy népcsalád utódai, a nemzetalkotó, országfenntartó ősök legtisztább leszármazottjai, a történelmet önvére áldozatával író nemzettség, amelyik a munka verejtékének hullatásában boldogsága drága gyöngyét látta, a szabadságban pedig a nemzeti élet mozgási területét a becsület józan, okos határai között. A hit világosságának és a nemzet szabadságának ez a nemzetsége a rabláncokban is méltóságos, a vérpadon is néma maradt.

Hivatalom különbsége mellett is egy vagyok velük. Nekem is Isten az Atyám s a föld az anyám, mint nekik. Én is a búzaérlelő napsugáron keresztül tudom felismerni az Isten jóságos orcáját, mint ők. Imádtam hazám legkedvesebb darab földjére: a magam földjére alázatos és áhítatos szeretettel leborulva érzem olyan közel magamhoz az Istent, mint igehirdető szószékem magaslatán. Derekam erős hajlásával, markom kérgesre törésével én is megtanultam és tudom a kaszát, kapát alkalmazni és tartani az ekeszarvát. A mi világunkban a munkaadó és munkás közt nincs különbség. Azt látjuk, hogy hiába minden gondunk, fáradságunk, számításunk, tervünk, nélkülözésünk, becsületünk és imádságunk, mert a földi világ kettős rideg hatalma: az adó és kamat többet követel tőlünk, mint

amennyit munkánk jutalmául a föld adni tud.

A földet és az embert Isten teremtette. Ezek tehát a vezető értékei a világnak. Földnél és munkánál kell kezdődni és végződni mindennek. Az ember reánővelte a világra, tán magára az Istenre is a pénzt. Öncél, mindenható király lett ez a hitvány semmiség. Pedig – bölcsen mondta Nagyméltóságod, hogy – a király is csak eszköz a nemzeti élet szolgálatában. A magyar földművelő halála után minden állami biztonság, minden társadalmi rend, minden tisztesség, eszmény és szentség hiányának és fordítottjának pokolja következik.

Nagyméltóságod – tudjuk – megérti. Egyénisége a határozottság acél huzalával mutatja cselekvősége irányát. Nem ápolónak, hanem mentőnek küldte az Isten. Sem az adórendszer, adókezelés, adóbehajtás; sem a neve megszületésénél tovább nem jutott gazdavédelem, sem a halálra fojtogató adósságok egészessé tétele terén nem használ a félrendszabály.

Jöjjön az élet, a föld és a munka jogának, értékének, megbecsülésének feltámadásával; mert csak ebben a feltámadásban találhatja meg az ipar és kereskedelem a maga virágzó életének feltételeit és a pénz is a maga okos, becsületes számítását; amit senki sem panaszol fel, sőt, mindenki szívesen megad neki. Tiszteletünk bemutatása mellett cselekedetét kérjük Nagyméltóságodnak. Életére áldást mondunk.”

Megjegyezhetjük 70 év távlatából, hogy Baltazár ezen elgondolásai ma is aktuálisak és megiszívlendők lehetnének. Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a fenti szép agrár-párti köszöntő és beszéd ellenére Baltazár nem tartozott a Gömbös hívei közé! Jól ismerhette a miniszterelnök jobboldali múltját.

A Debreceni Független Újság-ban (XXVII. 205. 1929) a püspök a címodalon nyilatkozik a reformterve kapcsán elhangzott támadásokra. A Baltazár és Mayer János földművelésügyi miniszter közötti megbeszélések, viták lényege az volt, hogy Baltazár tervezetében a kormány „erősebb demokratikusabb követeléseket talált.” Ezekről Mayer János hírlapban nyilatkozatot adott közre, amivel kapcsolatban Baltazár a következőket írta: „A klerikális reakciós lapoknak amiatti támadására, hogy ő a katolikus ember politikai diszkusszióba bocsátkozik Baltazárral, a református püspökkel, Mayer János frappánsan és minden magyar ember gondolkodásával megegyezően adja meg a választ, mert a közkérdések kezelésénél sem felekezeti, sem osztályszempontok nem érvényesülhetnek még a legkisebb százalékban sem, hanem csak egyes-egyedül és kizárólag a nagy nemzeti érdekek egyetemessége száz százalékkal. Hogyha pedig azzal kifogásolják a Mayer Jánosnak velem való tárgyalását, hogy én a katolicizmus megsértője vagyok, akkor a valósággal helyezkednek ellentétbe. Én nem a katolicizmust sértem, amelynek történelmi nagy érdemeit nálam senki jobban nem értékeli, hanem a katolikusok közül azokat kifogásolom, akiknek elébbvaló az egyház és csak azután jön a haza. Ha egyházi szempontokat viszünk a politikába,

akkor sohasem tud ez a nemzet egységes platformra jutni, de hogyha »a haza mindenek előtt« elve lesz az irányadó, akkor készen van az egységes platform és csatarend minden ellen, ami akár a fekete, akár a vörös internacionalizmus érdekében a nemzeti szempontot kisebbíteni vagy végképpen eltörölni igyekszik...Mostani politikai lépésem is felelet és válasz egy kialakult helyzet előttem álló tarthatatlanságára, amelyből kiszabadulni a nemzet életérdeke a nagyon is közel álló tizenkettedik óra előtt.” További kérdés volt, hogy miért részesíti a püspök előnybe a gazdák befolyásának erősítését? – Válasz: „Agrár állam vagyunk...tehát az agrárizmussal vagyis a földdel és földműveléssel foglalkozó társadalmi osztályra kell helyezni a hangsúlyt, itt azonban nem teszek különbséget tulajdonos és munkás között, mert hiszen a foglalkozás közössége egy nevezőre hozza a mind a két tényezőt. Ami most már az ipari, kereskedelmi és intellektuel foglalkozási ágakat illeti, nagyon természetes, hogy ezek csakis egy agrárállam keretén belül csak akkor találhatják meg egzisztenciájuk és előhaladásuk feltételeit, ha az őstermelés prosperitása biztosítva van. Az én elgondolásomból tehát nem hiányzik az utóbbiak érdekének a felkarolása sem, sőt abban természetesen helyezkedik el mindenki jogosult igényeivel.”

Az országgyűlési almanachban Baltazár Dezsőről az alábbi rövid életrajz jelent meg (39. ábra). Abban olvasható: „Tagja volt 1904 óta az összes zsinatoknak s 1917 óta elnöke is, 1918-tól a konventi elnökséget is viselvén. Az Országos Református Lelkész-Egyesületnek megalakulásától haláláig elnöke volt. 1915-től 1920-ig az volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak is, melynek 1911-ben lett választmányi

tagja. A debreceni egyetem 1917-ben a theológiának, 1929-ben az államtudományoknak tette díszdoktorává. Cikkei a Debreceni Protestáns Lapban és a Lelkészegyesületben, melynek 1909-1910 felelős, azontúl haláláig főszerkesztői tisztét viselte, valamint napilapokban jelentek meg.” Az almanach a

A református, az ágostai hitvallású anglikus és az unitárius egyház egyház-nagyjai és főhivatalnokai:

Dr. Baltazár Dezső

(A tiszántúli református egyházkerület püspöke)

1871-ben született Hajdúböszörményben. Nős, debreceni lelkész és a tiszántúli református egyházkerület püspöke. A középiskolát és részben a teológiát Debrecenben, további teológiai tanulmányait Heidelbergben, míg a jogot Budapesten és Berlinben végezte. Különleges studiumokat folytatott az egyházi jog, továbbá a héber, latin és görög nyelv köréből. Beszélt németül és angolul is. Tanulmányútjai során járt Európa minden államában és Amerikában.

39. ábra

továbbiakban az önállóan kiadott műveit sorolja fel, amit nagyobb részben szintén ismertetünk. (L. Baltazár közleményeinek felsorolásánál.)

Baltazár Dezső politikai – főleg egyházpolitikai – szemléletét, mélységes istenhitét és emberszeretetét találhatjuk meg néhány ünnepi alkalommal elmondott beszédében is.

Ünnepélyes közgyűlésen, majd a Nagytemplomban püspöki beiktatása alkalmával elhangzott Dávidházy János esperes imája, Gróf Degenfeld József egyházkerületi főgondnok megnyitó beszéde, majd Baltazár imája és székfoglalója és végül Sütő Kálmán esperes üdvözlő beszéde. Baltazár imájából és székfoglaló beszédéből érdemes idézni néhány mondatot: „Így hozd mind inkább közelebb a szent nép, királyi papság országát, mely a te országod: hol a munkát nem a haszon, hanem a lelkiismeret jutalmazza meg, hol a nagyságot a szolgálat, a méltóságot az alázatosság mértéke méri. Hol igát viselni gyönyörűség, terhet hordozni könnyű: szenvedni öröm, meghalni boldogság, mert minden annak szolgál, arra mutat. Aki a kezdet és a vég: te néked, te read és föld dicső királya, nagy Isten, jó Atyánk ! Ámen.” – A székfoglaló beszédében ezeket mondja: ”A hit és tudomány kezdik felmondani a testvériséget. A tudomány el akarja vitatni a hittől az okosságot, a hit a tudománytól a jogosságot. Politikai hatalomra vágyik mind a kettő s közben észrevétlenül a társadalmi osztályérdekek eszközévé süllyed...A tudomány szabad vizsgálódásának nem képezheti tiltó gátját a hit, annál kevésbé annak embercsinálta szabályai...A hit ahelyett, hogy legtermészetesebb világát, az egyéni meggyőződést mélyítene, magasítaná, gazdagítaná, inkább intézményszerű, külső életet él. Bemegy pártos tényezőnek a társadalmi és politikai küzdelmekbe s az iskolákat a nemzeti művelődés nemes babérja helyett felekezeti érdek erisz-almájáért állítja versenybe. Ez a fő indoka annak, amiért én az iskolák államosításának vagyok híve: de híve csak arra az esetre, ha az államosítás minden felekezet összes népiskoláira kiterjed... A különböző egyházaknak nem az a hivatásuk, hogy már az iskolákban kezdjék megvonni s kinn az életben mélyíteni a hitelvi ellentétek, vallásbeli különbözőségek és felekezeti gyűlölködés árjait, hanem, hogy a bennük rejlő intellektuális erővel és erkölcsi hatással emeljék az egyént a hétköznapi élet sivársága, gyötrelmei fölé és állítsák a szeretetnek abba a szent közösségébe, amelynek palládiuma a haza...Az én egyházam érzi, vallja, követi ezt a hivatást...azon leszek, hogy az állam a békesség művében segítségre jöjjön és a felekezeti békesség alapokmányát: az 1848. évi XX. törvenyzikket minden vonatkozásában végrehajtva egyenlő és igazságos osztályt szerez gyermekei között, hogy ne legyen módja elmerülni egyiknek a gazdagságba, másiknak a nyomorúságba...Ez a jövőendő most várakozással néz reám. Igájától nem félek...Tövisseit, szenvedéseit elfogadom...Csak egytől félek. A csalatkozástól...Kettő vigasztal. Egyik, hogy mindig mindent nyilván szólottam és tettem...Másik, hogy »akik az Urban bíz-nak, azoknak erejük megújul...Ámen.«

Sütő esperesnek a püspökségről szóló bibliai idézete fejezte be az ünnepsé-

get: „Szükség a püspöknek feddhetetlennek lenni, vigyázónak, józannak, megékesítettnek és tanításra alkalmasnak.” (Levél a Tim. III. 2.)

A püspök hitvallását tükrözi a román megszállás alóli felszabaduláskor és a nemzeti hadsereg bevonulása (a felszabadító hadosztályt báró Lehár Antal vezette) alkalmából mondott nagytemplomi prédikációja, ami nyomtatásban az „Isten dicsőségére a hazáért.” címet viselte. „Elfordítottad tőlünk az ellenség lábainak taposását. Javunkra pereltél a mi perlőinkkel. Paizsodat előragadtad és amikor mi erőtlenül hevertünk a fegyveres hatalom lába előtt: sátort vontál feletünk védelmeddel és mi nem múltunk el e világból. Dárdádat kinyújtottad keziddel és amikor a mi karjaink lekötözve tehetetlenül merevedtek meg a bilincsek között, szerteoszlattad az ellenünk tusakodó erőt...Mi magyarok nagy világhívatas örökösei vagyunk itt a keleti sötétség kapunyílásában. Választott néppé tett bennünket az Isten világosságra és szabadságra szomjas lelkünk kincseivel. Már pogányságunk is, amit Ázsiából hoztunk, közel járt a személyes egy Isten hitének magaslatához. Családi életünk erkölcsi tisztaságban fénylett, még mielőtt érintett volna bennünket a Jézus vallásának erkölcsi hatása. Becsületünk az adott szót szentnek ismerte. Az ellenségben nem láttunk sohasem valami embernél alacsonyabb állatot.” Továbbá a magyar megértésről, bátorságról szól: „Magunkat alázatosan hozzámértük a vallás és a haza nagy érdekeihez...Időnként eljárt a kísértés hozzánk. Meg-megtévelyedtünk. El-elbuktunk. Az önzés ragadozókká tett. A pártos indulat testvérharcba vadított. Az egyik Jeruzsálemben, másik Sikemben járt tiszteletre. Egyik a Sion, másik a Garizim hegyére esküdött...Hamar megkápráztunk. Bevettük a hamis prófétákat. Közel engedték a sátán angyalát is, ha »világosság angyalává változtatta magát« csalárd tetszetéssel.”

Csak akkor ismerhetjük és ítéelhetjük meg Baltazár püspök elgondolásait, tetteit, ha egyes időszakokban elmondott prédikációit meghallgattuk, illetve azokat elolvastuk. Csak a külsőségeket szemlélve hihetünk el olyan hamis beállításokat, mint amilyeneket Zoványi Jenő, Mocsár Gábor és egyes lexikonok írtak. Szerencsére jóval nagyobb azoknak a kortársaknak és objektív értékelőknek a szava, írása, mint az említett „sértett” vagy kommunista szemléletű íróknak. A püspök prédikációjának legutóbb idézett részletei világossá teszik, hogy elismeri az emberi gyengeséget, tévedéseket, a helyzet és a fegyverek kényszerítő hatását, amelyek nemcsak magára, hanem általánosságban az emberekre is vonatkoztak, de ha elolvassuk „a próbáltatások idejét”, akkor minden kristálytisztává válik és ha gondolkodó és érző emberek vagyunk, akkor csak meghajolni tudunk a püspök akkori magatartása, viselkedése előtt még akkor is, ha azt némi kritikával szemléljük.

Baltazár Dezsőnek még halála után is nagy befolyása volt az egyházpolitikára, a város életére, mivel utóda, Maklár püspök egyes főhivatalok betöltésé-

nél igen sok ellentkezést tapasztalhatott. A lelkész-főjegyzői tisztség betöltésénél Kolozsváry Kiss László és Uray Sándor közötti harc mutatta azt, hogy a háttérben még az egyházi tisztségek betöltésénél is politikai érdekek álltak. Főispánok, szolgabírók tekintélye és nem az egyházi testületek akarata döntött. A hatalmon lévők féltek attól, hogy Kolozsváry Kiss (Baltazár veje) megválasztása a Baltazár-szellemet hozná vissza, ezért végül Uray győzött. Mindezekről részletesen a fentebb idézett Veress Vásáry Istvánról írt monográfiájának az „Egyházi önkormányzat és a függetlenség védelmében (1936-1938)” című fejezetében (166-183) olvashatunk.

Láthatjuk, hogy az egyházpolitika mennyire összefüggött a politikával, ezért került a püspök ellentétbe az uralkodó politikai irányzatokkal. Czeglédytől és Révészről ismét idézünk néhány idevonatkozó sort: „A külső nehézségekkel diadalmasan megtudott küzdeni egyházunk, de voltak ennek az útnak belső megpróbáltatásai is, amelyek saját vallásunk cselédei között emelt gátat a szent ökonomia rovására. Az 1928. év június 28. napján nagy örömezzéssel főgondnoknak megválasztott vitéz Horthy István, volt hevesnagykunsági egyházmegeyi gondnok, 1929. év szeptember hó 22-én lemondott tisztes főgondnoki méltóságáról, lemondásának természetes magyarázatát is megtagadva, csak később és váratlanul támadva szembe ezzel Baltazár Dezső püspököt, a magyar alkotmány legmagasabb nyilvánossága előtt: a főrendiházban. A lélekzetfojtó csöndnek, amely erre az egész magyar református egyház lelkére ráült, első szavai is, amelyek kerítésükön belül hallatszottak – disszonánsak voltak. A kálvinizmus ősi ellenállása, a lelkiismereti szabadság, esztétikailag el nem mélyíthető és talán nem is különösképpen méltányolható, de őszinte és végig igaz s el nem fojtható kiáltásával azonban felzengett az ováció a kálvinizmus berkeiben mindenütt, ahol vezérét becsülő lélek vert tanyát. Aztán a vizek újra lecsendesedtek. A habjuk elült, a sodruk megcsitult...”

Ugyancsak *Czeglédy foglalta össze* Baltazár óriási egyházpolitikai – részben irodalmi – tevékenységét, alkotásait: „Kivette részét a Protestáns Irodalmi Társaság 1914. évi debreceni konferenciáján, az evangélikus testvéreinkkel való okos és jó viszony ápolásából, az egyházpolitikai helyzet egyensúlyban tartásából, a háború okozta lelkési és tanítói pauperizmusnak lehető kiküszöböléséből s a Confessió megvédéséből... Ugyanezen egyházkerületi gyűlésen a Püspök az önbírálat és a saját felelősségre vonás speciálisan kálvini formájának és vonásának olyan szigorú bizonyosságát adta, amely azóta, hogy esperesek előtt való püspöki kollokviumok beszűntek, példanélküli.

1916-ban gróf Degenfeld Józsefet 20 éves főgondnoki jubileuma alkalmával az áhitat és elismerés pompájával üdvözölte az egyházkerület, ugyanekkor emelte fel szavát Baltazár az ún. általános keresztyén misszió irányzat ellen. S egyben őszinte örömmel jelentette a tiszta kálvinizmus védelmi művére elhívott

Debreceni Kör megalakulását és az »Értekezések... a theologia köréből« című havi folyóirat megjelenését, dr. Lencz Géza és Dr. Varga Zsigmond szerkesztésében.

1917. évben a tiszántúli egyházkerület és Debrecen sz. kir. város között hozza létre a közös nyomdavállalatra vonatkozó szerződést. Az 1918 évi második és harmadik harctéri utak nagy vigasztalásai és átélései szintén igazolják sokrétű figyelmét és szolgálatát. 1918-19-ben az ország forradalmi átalakulásával járó rázkódtatások és árnyékok miatti gond, elfogatása, a kerület új statisztikájának felfektetése... szinte ráfekszik a maga tragikus súlyával s dermesztő kilátásaival és következményeivel az egyetemes magyar református egyházra s így a tiszántúli egyházkerületre is. 1921-ben a püspök 10 éves szolgálatának jubileumát csendben ülik s Baltazár készül Amerikába segélyszerző körútra, amely az elértéktelenedett tanulmányi és vallási alapok pótlására fordítatik.” (Erről és az 1924-es útról és annak sikeréről külön fejezetben emlékezünk meg. L. L.)

Amerikából hazatérve – folytatja Czeglédy „a generális vizitációt újra megkezdí. Az ő ajánlatára megválasztott új egyházkerületi főjegyző, dr. Révész Imre, Debrecenben, a nagy ősök örökébe állított lelkipásztorban buzgó és kész segítségetelve, aki fiatal erejének és ambíciójának teljében örvendő szívvel vállalt át abból a munkából részt, amely a főgondnok hosszas betegeskedése miatt, szinte emberföltre szaporodott. Közben a vasegészségű ember is megbetegedett, de hittel legyőzve a test acsarkodását, tovább dolgozott. A munka láza nagyobb volt, mint amely testét emésztette. Ezen a vizitációi körútján újra keserű orcával bontakozott ki előtte a magyar református törpebirtokosság és zsellérség mind gyorsabban növe elnyomorodása, mint agrár próféciájának szomorú igazolása.

A közvetlen elmúlt évek történéseinek két nagy tanulsága volt a püspökre nézve, az egyik, amely a jelenben szolgáló papi generáció elhanyagolt voltából, a lelkészképzés gyötrő eredménytelenségéből, a másik, amely a Glattfelder-féle lelki sanyarúságra valló és vizzálykeltésre irányuló római kezdeményezésből fakadt. Mindkettő az egyetemes református közéletnek és köztudatnak súlyos s bár lassú, de biztos senyvedésével járt. A püspök Istennek számoló lelke erejével újra megkezdte a mentés munkáját, melynek eredménye, egyrészt a lelkészképzés és a belmisszió fokozatos feljavulása, másrészt pedig a rómaiaktól megszokott kritika nélküli s vak dühvel vezetett támadások megindulása volt. Megindult pedig ez a harc a római egyháznak nemcsak felelőtlen elemei részéről, hanem hatalmasainak okos, könyörtelen s láthatatlan manővirozásával is. Baltazár újra a viharba került, amely csak 1930. évben, a felsőházban robbant ki teljes ártalmában, elkárhoztató villámaival együtt.

Igen hatalmasan fejezi ki az egyházkerület vezére iránti hűségének és elismerésének megnyilatkozását dr. Révész Imre kerületi főjegyző szinte történelmi értékű s egyházkerületi határozattá emelt alanti kritikája:

»Szerető tisztelettel, hálás elismeréssel és gyöngéd féltéssel tekint közgyűlésünk a Püspök úrra, aki már-már fokozhatónak sem látszó munkateljesítményeit a néki adott kegyelem erejével még mindig fokozni képes és aki az ő fáradhatatlan, öntékozló vezéri szolgálata közepette, szemben a szellemi, vagy az erkölcsi sötétség megannyi dühös támadásával, *amaz ősziklából kivágattott szirtnek* bizonyul. Súlyt helyez közgyűlésünk ez alkalommal arra, hogy Püspökével való teljes szolidaritását kifejezze s azonosítsa magát a beregi egyházmegyének a közgyűlés színe elé is juttatott azon határozatával, amely a Püspök úr iránt, az őt anyaszentegyházunk legmagasabb érdekeinek védelme közben ért újabb bántalmakkal szemben föltétlen bizalmat nyilvánít. De megragadja a közgyűlésünk ezt az alkalmat a fölötti boldog örömeinek és Isten dicsőítő háláadásának kifejezésére is, hogy Püspökünk a protestantizmust védő és előmozdító nemzetközi szövetség felkeresésére, szövetségnek és így a nemzetközi protestáns öntudatnak egyetlen szónoka és bizonyágtevője leend a jövő év folyamán Speyerben tartandó nagy nemzetközi protestáns négyszázados jubileumokon. Szívből kívánja közgyűlésünk, hogy az anyaszentegyház Ura sasszárnyakon hordozza Püspökünket a testi és lelki teljességét adván meg neki úgy ezen, világviszonylatban is rendkívüli jelentőségű, valamint minden egyéb bizonyágtevő feladatának teljesítésére, úgy a legközelebbi jövőendőben, mint azután is az évek nagyon hosszú során keresztül: mert nagy kapu nyílt meg előtte és hasznos, mert az ellenség is sok...« (L. dokumentumoknál)

Húszéves püspöki múltra nagyon kevés ember tekinthet vissza. Különösen olyan világforduló időkben, amikor Isten kikutathatatlan végzése megsokasodik az emberi sorsok felett.

Ha végignézzük Baltazárnak ezt a húsz esztendejét, eddigi életének egyharmadát, akkor azt látjuk, hogy életének mutatója olyan magasan és oly mélyen járt, mint a reformátorok óta egyetlen lelkipásztoré sem... püspökségének ideje alatt három cél megvalósításáért küzd.

Az egyik az egyház autonomiája. A másik az egyház közintézményei s a harmadik a confessió és a misszió. (Mindezekről Kormos László könyvünkben is részletesen közölt cikkében olvashatunk. L. L.) Az egyikért csak szenvedett a másikért csak fáradt s a harmadikért csak tűrt. Ezek az ő pásztori jelleme fő vonásai a munka, az önfeláldozás és a hit.

Baltazárnak, az ígehirdetőnek és énekes szerzőnek, a zsoldárfordításokon kívül három saját énekében saját maga pásztori lényét teregeti ki Isten előtt, »mint a takács az ő vásznát a napon«:

*Atyánk, Fiad felmagasztal,
Hisz' ügyis Te vagy minden,*

*Lelkek között pásztorul,
 Mi csak eszköz kezében
 E méltóság alázattal
 Csak tükör kölcsön sugára:
 Im, előtted leborul,
 Fényed vetve a világra.*

Egyben a lelkipásztorok és az egyházak életének könnyebbítésére egyrészt a Magyar Köztisztviselők Szövetkezetében református osztályt szervezett, mint szövetkezet igazgatósági tagja s alelnöke és egyik legnagyobb oszlopa lett a dr. Kovács J. István theol. tanár, a dunamelléki egyházkerület főjegyzője által kezdeményezett Protestáns Hitel Szövetkezetnek, amely ötmillió dollár egyházi kölcsönnel megindította a templom és egyházi másnemű építkezések lehetőségét.

Ezekon kívül mint a Bethlen Gábor Szövetség társelnöke fejt ki tevékenységet a protestáns társadalom egységes erő kifejtése érdekében. Országos és helyi intézmények elnöke, igazgatósági tagja, megalapítója, munkássága a közéletben olyan széles területet foglal el, amely rengeteg más irányú elfoglaltsága miatt mindenkit csodálkozásra bírhat.

És ha még felemlítjük itt, amiről már előbb beszéltünk, a határvidéki egyházmegyékben végzett egyházszervező munkáját, az egyházkerület és Debrecen sz. kir. város között a nyomdavállalatra vonatkozó szerződést, a tanítóképző-intézet és a leánytanoda építését és felemelését, a Debreceni Kálvinisták Templomegyesület keretében végzett tevékenységét és még ezeken kívül azoknak a közintézményeknek szervezésében való részvételét, amelyekben mint a Konventnek és a Zsinat elnöke tevékenykedett és hozzászámítjuk ehhez azt az elnöki vezető, irányító, értékelő munkát, amelyet a száma nélküli tárgyalások, ülésezések, megbeszélések törvényalkotó fontos gyűlések alkalmával kifejtett s amelyekkel irányt szabott a magyar református élet folyamának nemcsak az utolsó 30 évben, hanem száz évre előre is a hajó kormányán a legviharosabb és legkritikusabb időben állva, soha nem tapasztalt emésztő zivatarokkal küzdve kálvinista magyarságának öntudatával, elveiből, jelleméből jövőt formáló terveiből semmit és soha nem engedve, nem alkudva el, akkor látjuk, hogy alakja emberfelettire nő és élete Nébó hegyéről, mint a magyar kálvinizmus vágyának és váradalmainak ércbe öntött mérföld mutatója int a pusztai vándorlás rettentő sanyarúságai után a szabadabb jobb jövő országa felé, amelynek honfoglalását már ő megkezdte. Ő volt a legnagyobb tervekészítő és a legnagyobb vezér, a nagy építő a református püspökök közül, aki a kálvinizmusnak 300 esztendő óta szent elveiért folytatott barrikádharcában egységes tervet, örök célkitűzést és eredményes és győző harcmódot vitt belé s ezáltal kijelölte a kálvinista felsőbbrendűségének és haladásának irányát a magyar önállóság és nemzeti élet örök-

kévalóságba vivő útjain.” Ezekkel a mondatokkal fejezete be Czeglédy a Baltazárról szóló nagyszerű könyvét.

A 34. ábrán látható emléktáblák elrendeződése a központi egyetem belső díszudvarán a bejárattal szemben lévő egyetemi könyvtár bejáratával.

A belső díszudvar bejárat fölötti oldala

Baltazár harctéri útjai

„Nekem nem volt muszáj elmenni a halál torkába. Mégis úgy mentem, mintha lakodalomra vagy istentiszteletre vezetett volna útam – írta harctéri látogatásairól –. Özvegyen hagyandó feleséget, árvának maradandó szép gyermekoszorút hagytam itthon, de nem szorította semmi tartóztató bilincs a lelkemet, mert kiemelt minden más gondolatok közül a remény, hogy életem kockáztatásával szolgálhatok a hazának valamit. Vont a szeretet azokhoz, akiknek buzdítva tanácsoltam, hogy a nagy próbára menjenek, vont a kötelesség szentséges célja oda, ahol honfiúi hűségemnek legnagyobb bizonyosságát adhatom s nyújthatok példát azoknak is, akiket csábít valami delejes ösztön.

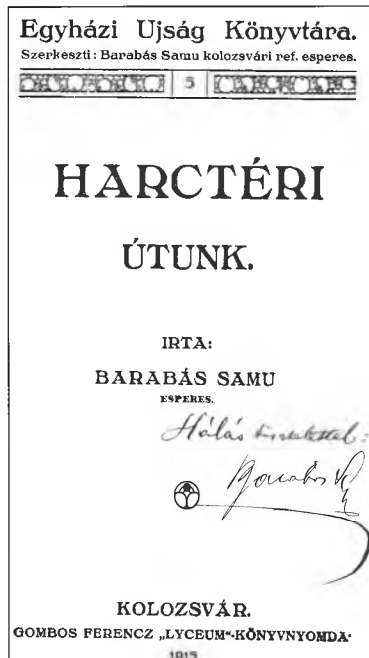
A hazát gyalázó nemzetköziség megtett »hadi szavaló«-nak. Így gúnyolt, így pellengérezett. A hazám örökletéért buzdult fel a lelkem és arcomba vágták a vádat, hogy másokat halálba kergetek. Így akarták megerőtleníteni ajkamin a szót, amit ott künn a szörnyű veszedelmek viharaiban vigasztalásul, erősítésül, bátorításul szólottam harcoló testvéreimnek.”

(A megjegyzés a püspök által is buzdított 42 teológusra vonatkozik, akiknek önkéntes jelentkezését ő is kezdeményezte. A szerző az édesapján kívül még legalább 15 honvéd-teológust ismert és István nevű nagybátyja hősi halált halt, de Baltazár Dezsővel kapcsolatban sohasem hallott ezzel kapcsolatban egyetlenegy személytől sem negatív megnyilvánulást. Ez akkor igazi hazafiúi cselekedetnek számított és őket hősként tisztelték egészen a kommunista korszakig! L. L.)

A harctéri utaknál Baltazárnál a fenti hazafias érzések, együttérzés, buzdítás mellett szerepelt azonban az a tény, hogy az első világháborúig a protestánsoknak nem volt önálló tábori lelkészi szervezete. Baltazárt megbízták ugyan a tábori lelkészek felügyeletével, de a katonai hatóságok ezt nem fogadták el. Ezen munkálkodva indult Baltazár a három harctéri útjára és végiglátogatta a protestáns tábori lelkészeket is. (40. a. ábra) A hadvezetés annyira elfogult volt a katolikus egyházzal kapcsolatban, hogy 1916-ban a katonai anyakönyvek vezetését csak a katolikus tábori lelkészeknek engedélyezte. Csohány a lelkészi szolgálatot ugyan kellően méltatta, de megjegyzést is tett hozzá: „A katolikus tábori lelkészek és apácák nagy számban voltak jelen a hadseregben és valóban áldozatos szolgálatot végeztek, de a lélekhalászatról sem feledkeztek meg. Számos református katona tért át, mert amikor beteg volt és segítségre szorult református tábori lelkészt nem látott, a katolikus viszont segített rajta, az apáca odaadón ápolta és vigasztalta.” (Ezt a szeretetből fakadó cselekedetet Csohány is elismerte, ami köszönetet is jelentett. L. L.) Indokolt volt tehát a református és evangélikus egyház arra irányuló erőfeszítése, hogy legyen protestáns tábori lelkészet is. Az erre vonatkozó javaslatot kidolgozták, de a forradalom miatt késett.

40. a. Harctéri látogatás Wolhyniában 1917 jún.-ban

40. b. A szövegben idézett Barabás könyv belső címlapja

Baltazár hazafiassága és a honvédeket buzdító beszédei mellett az ORLE útján lépéseket tett békekonferencia szervezésére a genfi lelkészekkel. Az ORLE közgyűlésén kifejtette, hogy a „református lelkészeknek kötelessége a szemben álló felek megbékítésének elkezdése, ha már azok maguktól képtelenek arra. A fegyvertelen igazság sokszor verte már meg a fegyveres világot... Kezdjük el mi protestánsok magunkon a reformációt és kezdjük első sorban mi a szeretet igéinek hivatalosai.” Hosszú levelezések folytak a svájciakkal, de azok elfogultak voltak egészen 1918-ig. Az ORLE levelezéseiből kitűnt, hogy a svájciak egyoldalúan követelték a magyarok bűnbánó nyilatkozatát, ami elismerte volna a Monarchia egyedüli felelősségét, mert az antant országok lelkészei nem vállalták a saját felelősségüket.

„Mindjárt első harctéri útam folyamán 1915-ben a nagy iskoláját kapta a feláldozó hazaszeretnek még az én ilyen áldozatra mindég kész lelkem is – folytatja a püspök – a nagy mesterek között, a magyar katonaság kitűnő seregében legfőbb tanító mesterem József főherceg volt. Láttam szerény lakóhelyén a karinthiai havasok között ott lakozni, ahol világi nagyságokat ünneplő rakéták helyett gránátok és srapnelek szántják a levegőt. Láttam felkúszni, mászni kősziklás tövises úton az első árkokba, csak hogy egy-egy szerető szóval, egy-egy testvéri kézzszorítással átcsókolja nagy lelkéből harcosai lelkébe a hazaszeretnek szent tüzét.

Három harctéri útam egy negyed esztendőt vett igénybe. Ennyi idő alatt sok tapasztalat kincsét lehet megszerezni annak, aki a fáradtsággal, álmatlansággal nem sokat törődött. (41. 42. ábra)

Nem akarok személyekre hivatkozni, személyeket gyűlöletessé tenni, csak annyit jegyzek meg, hogy a mártíromságot szenvedett nagy magyarnak: gróf Tisza Istvánnak, minden hatalma és latba vetett befolyása se volt elég, hogy megnyissa szent misszióm előtt a frontot. A József főherceg szíve megnyitotta három ízben, háromízbeni harctéri útamon. Ő tudta nagyon jól, hogy mit jelent az, ha a debreczeni kálvinista püspök ott az ellenséggel szemközt, az első vonal veszedelmeiben megszoríthatja egy magyar katona kezét, megsimogathatja borzalmak között izzó fejét s áldást lehel reája. Tudták ezt a bécsi és magyar protestáns ellenes körök is. Ezért akarták elzárni előlem a frontot.

Ti legyetek tanúim és többi hős társaitok, mi volt az, amikor »József apánk« követjeképen s mint vallás szolgája átadtam a Piáve-parti első állásokban egy kézzszorítással, lelki áldásomat. Hadiszavalás volt-e az, vagy pedig odaadása-e a testnek-léleknek felmagasztaló együttes áldozatra hazáért, Istenért? Tudom a ti ítéletek igazságát. Az lesz a történelemé is.

Ide iktatom azt a részt, amely minden harctéri beszédemben előfordult többkevesebb, de lényegét nem érintő változással:

»Vitéz katonák! Szeretett testvéreim! A kenyérmél, kényelemnél, gazdag-

41. Felső kép: Kiss Ferencsel, alsó képen (42.) Csikesz Sándorral és a katonai vezetéssel

ságnál, virágnál, színnél, illatnál, földi otthonnál, gyönyörűségnél, boldogságnál; az egész látható világnál, létnél is feljebb való, értékesebb a lélek, a maga tisztaságával, becsületével, Istentől nyert és eljegyzett hivatásával, örök rendeltetésével, tökéletessége végcéljával. Ezt a nagyobbik értéket nem szabad feláldozni azokért, amiket a test és vér jelent meg a gyarló ember hiú vágyaképen: Aki

megtartja az ő életét, – mondja Jézus, – elveszti azt« t.i., aki becsülete, emberi méltósága feláldozásával tartja, menti meg; mert elvesz mindene, amiért igazán becses a földi élet. »Aki pedig elveszti az életét én érettem, - folytatja Jézus, - az megtartja azt.«

Így törekedtem én katonáinkban a becsület, bátorság, hit, hazaszeretet, királyhűség érzéseit felgerjeszteni, ápolni, erősíteni imádott hazámért és Istene-mért. (43. 44. ábra)

A harctérről azzal a meggyőződéssel jöttem haza, hogy bár a legénység, a hiányos táplálkozás miatt kissé lehangolt, de van benne erős erkölcsi tartalom megtartani eddig elért sikeres eredményeit.”

Baltazár önvallomása után idézzünk Barabás Samu kolozsvári esperesnek a „Harctéri útunk” című kiadványából. (40. b. ábra) A könyv József főherceg levelének másolatával kezdődik, amit a püspökhöz írt: „Méltóságos Püspök Úr! Méltóságod és Barabás Samu esperes Úr 1915. évi június hó 16-án a karinthiai Straninger-havasoknál a cs. és kir. 39. számú gyalogezredet a fedezékben felkeresték s ott az olasz gyalogsági állások előtt 1800 lépésnyire, ágyú- és puska-tűzvonalan belül fedezékek és lövészárkok közötti téren az ezred református katonaságának számára istentiszteletet tartottak, mialatt az ellenséges tüzelés által különben már a fel- és levivő úton is állandóan veszedelmeztetve voltak. Hazafias érzésük és katonáink iránt érzett meleg rokonszenvük e nemes megnyilatkozásáért őszinte köszönetemet fejezem ki. Harctér, 1916. évi okt. hó 11 – én. József főherceg.”

Czeglédy szintén írt a püspöknek a háború kezdetétől itthon végzett gyülekezeti munkájáról, de hozzátette, hogy „A püspök azonban nem elégedett meg ennyivel. Az 1915. év elején már kiment a harctérre s ott a harcvonalban látogatta meg híveit és hirdette nekik az ígét hatalmasan. Akkor már kint voltak a református theologus honvédek, akik az ő lelke indíttatására vonultak be 42-en fegyveres szolgálatra, nem élván a törvényben biztosított mentességükkel. Ott voltak azok a betegápoló katonai lelkészek, cca 50-en, akik szintén az ő intenciójára és közbenjárására tudtak csak az egyes hadtesteknél betegápoló és vonat-kísérő szolgálatokat kapni, mert tábori lelkészi kinevezésüket hiába sürgették.”

Mint fentebb olvashattuk, Baltazár azért ment ki a frontra, hogy „én is ott tegyek bizonyosságot a magam hitének erejéről, ahova azzal bocsátunk el másokat, hogy hitet, bizodalmat, bátorságot és reményt még ott is kötelesek megtartani. Hogy a halál kapujában is szilárdan megállás ne csak szólás legyen az ajkamon, hanem valóságos cselekedetbéli bizonyosság az életemben is.”

Felmentek Barabással együtt az 1800 méter magasan lévő állásokba is. Közben egyik tisztáson debreceni bakákkal találkoztak, akik, mint hadimészárosok dolgoztak. Nagy örömükre szolgált, hogy felismerték püspöküket és frissen fejt tehén tejjel kínálták. Minden ezrednél, ahol magyar katonák voltak, istentisztele-

tet tartottak, úrvacsorát osztottak. A hegyen, ahol az Alpokban látogatóban voltak egy táblával jelölték meg, amin az állt, hogy „Baltazár-magaslat”. Egyébként a katonák várták a püspököket. Istentisztelet után körülvették és kifejezték, hogy „minden jó lenne a harctéren, csak az a baj, hogy nincs szalonna, már pedig tetszik tudni, hogy alföldi ember és különösen a debreceni és a kabai nem tud megélni szalonna nélkül.” Baltazár megígérte, hogy egyenesen József főhercegnek tolmácsolja kérésüket. A katonák azt válaszolták, hogy „Csak az kell

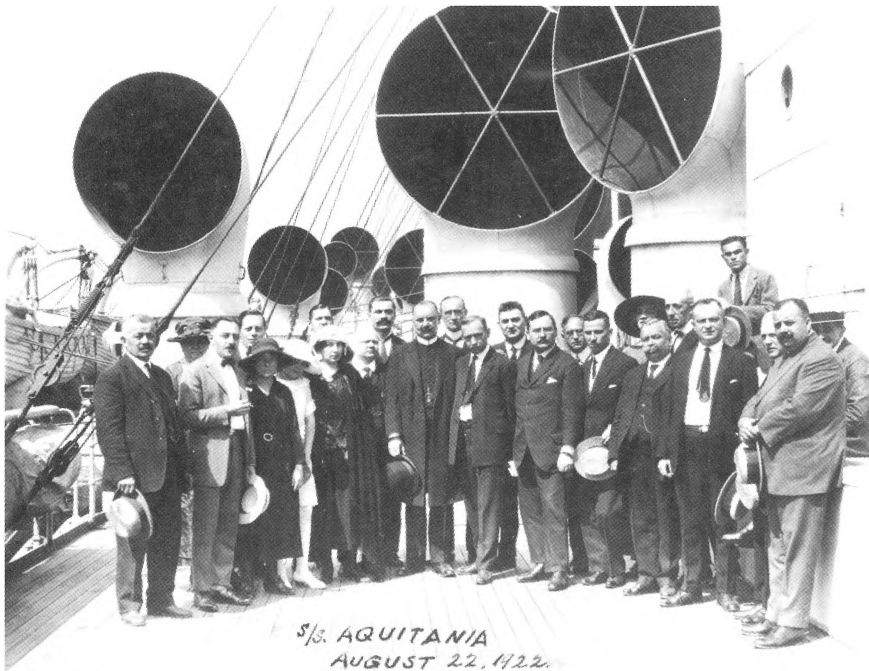
43. Istentisztelet a harctéren (felső kép). 44. A püspök úrvacsorát oszt (alsó kép)

még nekünk, aztán hadd csak jöjjön a talián.” A püspök kérésére a főherceg teljesítette a katonáknak ezt a kívánságát. Egyébként több más helyen is azonnal megismerték Baltazárt és mint ismerőst köszöntötték. A harctér mellett a kórházakat is meglátogatták mégpedig igen sok helyen. Néhány a 25 északi és déli katona kórházak közül: Bécs, Graz, Laibach, Villach, Plöcken, Innsbruck, München, Breslau, Krakkó, Jaroszláv stb. Csikesz Sándor és Eöri Szabó Dezső tábori lelkészként szolgáltak, akiket szintén meglátogattak. A városnevekből kitűnik, hogy Galiciában, a Kárpátokban is jártak. Külön kiemelte az írás Przemysl várának ostromát, ahol sok magyar vitéz meghalt. Ez ihlette meg Gyóni (Áchim) Gézát a „Csak egy éjszakára.” című nagyon szép vers megírására, aki maga is a körülzárt várban volt és onnan „repülő” postán küldte ki a versét. A fejezet végén ennek egy részletét idézzük:

*...Hogy bujónak össze megrémülve, fázva;
Hogy fetreng mind-mind, hogy meakulpázna;
Hogy tépné az ingét, hogy verné a mellét.
Hogy kiálná böggve: Krisztusom mi kell még !
Krisztusom mi kell még ! Véreim mit adjak
Árjáért a vérnek, csak én megmaradjak !
Hogy esküdne mind-mind;
Hitetlen gögjében akit sosem ismert,
Hogy hívná a Krisztust, hogy hívná az Istent:
Magyar vérem ellen soha-soha többet !
– Csak egy éjszakára küldjétek el őket.*

Baltázár Amerikában

Baltázár egyik legszebb és legönfeláldozóbb tette – a sok közül – amit még bírálói és ellenségei is magasra értékelték, a háború és az összeomlás elszegényedett, pénzvagyonát veszített debreceni Református Kollégium és más intézmények megmentése érdekében tett két amerikai gyűjtő útja. Egyik legfőbb bírálója, Zoványi Jenő könyve 161. oldalán ezt írta 1939-ben:” A valóságban a háború ideje nem volt alkalmas semmi nagyobb szabású eszme felvetésére, még kevésbé foganatosítására. Ugyanez mondható a háború utáni sivár korszakról... Úgyhogy azért igazán nem érheti szemrehányás e pár évtized embereit, hogy nem örökítik emléküket a kerület évlapjain új, meg új létesítmények. Baltázár azonban azzal a két amerikai útjával, melyekkel talán az anyagi összeomlástól mentette meg a kollégiumot, kétségtelenül többet tett a szorosan vett kötelességteljesítésnél. 1922 nyarán három hónapot, 1924-25 telén hat hónapot töltött Észak-Amerikában, elszakadva családi körétől, rendes környezetétől, megszkott napi teendőitől, ami egy ötven éven felüli embernél még vállalkozásnak is meglehetősen merész dolog. Hát még ha akkora eredmény kíséri, mely mindenestre alkalmas arra, hogy fenntartsa nevét! (45. ábra) Első útján mintegy 21.500 dollárt, a másikon majdnem 20.000-et gyűjtött a kollégium részére.”

45. A püspök első útja Amerikába az Aquitania fedélzetén az indulás előtt a hajótársaság vezetőivel. Középen papi ruhában a püspök.

Sajnos meg kell jegyeznünk azonban azt, hogy a Kollégiumról írt csaknem ezer oldalas könyv 1978-ból (?) igen röviden intézi el nemcsak ezt az önfeláldozást, hanem magát Baltazárt is. Az ellenséges érzületű Zoványi bő egy oldalon ír a Kollégium anyagi helyzetéről. „Debrecen története.” című kiadványban is többet írtak erről, mint ez a könyv.

Baltazár amerikai útjának nemcsak óriási anyagi hozadéka, hanem egyház-építő, erkölcsi értéke is felmérhetetlen volt. Az amerikai egyházi és világi sajtó egyaránt méltatta a püspök végtelen kedvességét, ökumenikus megnyilvánulásait, vallási türelmét, erős hitét, teherbírását, kiváló szónoki teljesítményeit. Azonban az első utat legrészletesebben maga Baltazár dokumentálta azzal, hogy szinte minden nap írt lapot vagy levelet feleségének és bőven beszámolt az eseményekről, bevételről az Egyházkerület előtt is. Az eredeti leveleket egyik lánya, Baltazár Erzsébet (Vásáry Józsefné) egy kockás füzetben szóról-szóra leírta, ami megmaradt a család számára. Az első útról 206 levelet vagy levelezőlapot írt a püspök. A második útról készült másolatokat már nem számozta. Az eredeti példányokat a másik lánya, Baltazár Izabella (dr. Kontsek Béláné) a kollégiumi könyvtárba adta, amelyeket egyesítettek a Kormos László által említett óriási levéltári Baltazár-anyaggal.

A kockás füzetből fénymásolt egyes lapok és Baltazár útját ábrázoló vázlat érzékelteti azt, hogy mit tett a püspök az ő egyházáért, az iskolákért és tágabb értelemben a nemzetéért is, mivel a Kollégiumban igen sok szegény diák közép- és felső fokon ingyen tanulhatott. Ennek a nemzet értelmiségének a gyarapításában óriási jelentősége volt, amit igazolt az, hogy igen sok kiváló tudós, államférfi, vezető, író stb. került ki a kollégium falai közül. Bátran mondhatjuk, hogy a debreceni Kollégium méltó párja volt a budapesti Eötvös-Kollégiumnak.

A Püspök szerény anyagiakkal rendelkezett és ezért szállodai szobája is egyszerű volt. A szállodatulajdonos Haan József zsidó ember volt és „erős szemrehányást tett, hogy eddig még csak reggelire sem használtam az éttermét. A vendégek között nagy feltűnést keltve vezetett egy szeglet asztalhoz, amelynél ő is helyet foglalt. Belém diktálta volna a világot. Mikor nézegettem az étlapot így szólt: »Püspök úr, kérem Önnek az árakat nem kell nézni. Rendeljen ami tetszik. Pénzzel ne fizessen, hanem cheque-kel.« Aztán a pincéreknek instrukciókat adott. A leves és roast-beef után nem akartam semmit sem enni. Muszáj volt. Belém erőltetett valami édességet. Hozatott vörös bort... És finom havannai szivart... aztán el kezdett beszélni végtelen érdekes dolgokat az amerikai módról... Aztán meghívott, mikor szabad leszek egy magyar vacsorára. »De csak ketten leszünk. Ön nekem végtelen sympatikus.« – Hát az bizonyos, hogy ő is nekem. Jó az Isten mindig. Az emberek is néha. A szobám berendezésénél egy igen fontos dolgot elfelejtettem azt hiszem lerajzolni. Itt van a mellékleten. Elhagytam a bibliákat. Az angol biblia minden hotelbeli szobában ott van állandóan. Szeretet-

tel csókol benneteket: Dezsőd.” (A füzet 23. oldala). A nagyon fáradtságos napok estéjén nem ritkán várta a püspököt a szálloda tulajdonosa és a már említett finom kubai szivar és különleges bor fogyasztása mellett éjszakába nyúlóan beszélgettek. A bibliákról szóló mondatához csak annyit jegyezhetünk meg, hogy még a hotelekben Japánban is megtaláltam a keresztyén bibliát. A rendszerváltás után hazánk néhány szállodájában szintén minden szoba kelléke lett a biblia.

A püspök leveleinek néhány oldaláról idézünk. (46. ábra) ”Tegnap este igen előkelő társaságban voltam Kiss Emilnél... Nagy politikusok, írók, művészek. Nagy horderejű volt a megbeszélés és elhatározás jótékony missziómra. Egy előkelő úr a múlt napokban azt mondta, hogy most nem lehet nagy gyűjtési eredményt elérni, mert nem jó reá a saison (szezón). Erre én nagy tapsoktól kísérvé azt mondtam, hogy »én nem válogattam a saisonokban, amikor szolgálatot kellett tennem a nagy igazságoknak.« Most ez New Yorkban szállóige, s nagyban előmozdítja a sikert. Tegnap délelőtt a presbyteriánus egyház első emberénél, Mandenhall moderátornál voltam 2 ” óráig beszélgettünk nagy dolgokról. Nagy örömét fejezte ki afölött, hogy valahára jött már olyan ember Amerikába, aki nem rontja Magyarország renoméját.” (32. o.) Egy nőegyletet látogatásánál: ”Üdvözölt a fő elnöknő. Válaszoltam. Részletesen kérdezősködtek a magyar nőkérdés mikénti állása felől. Majd mind a 8 emeleten megmutatták az összes helyiségeket. Óriási méretek. ... Van reményem, hogy a mi leánynevelő intézetünket segíteni fogják.” ... ”A debreceni képviselő választások eredményéről még mindig nem tudok. Az itteni kommunista újság nagy betűkkel írja, hogy Baltazár szülő városában a kormány jelöltje győzött. Én bizony nem tudom, hogy ki volt a kormány jelöltje. (37. o.) New York 1922 VI/14. (27. levél) Édes Izám! Mindig jobban halmozódik a munka az érdeklődés fokozódásával. A lapok között van egy kis csata felettem, de általában kedvezően írnak. Az természetes, hogy a kommunisták itt sem szeretnek. Nem szeretnek a reakcionáriusok sem. Nem baj. A telefon állandóan zörög a szobámban. Ha egy-két órára visszavonulok tanulni, írni, nincs nyugta szegény fejemnek. Csoda, hogy bírom. Ilyen nyomott meleg időben. ... Az interjúvoló újságírók egymást érik nálam. A cikk kérő levelek s emberek nem különben. ... Vinnének az óperenciás tengeren túlra is. Persze az idő nem futja. ... A július még teljesen rámegy a misszióra. ... Ma este nagy meeting (találkozó) lesz az egyesületekkel. Minden napra van valami nagyon nehéz.”

„New York (35. levél) Édes Izám! Ma délután már itt hagyjuk New Yorkot, s bevesszük magunkat a nagy vizitbe. New York mindig sok kedves emlékekkel marad meg lelkemben. Sok nagy töredelem is volt, de volt méltányolás is. Ha a kommunisták nem agitálnának a lapjaikban állandóan ellenem: akkor lehet, jobb lenne az eredmény. Lehet, hogy még ártana. Az Isten jó. Mindent jóra igazít. Az egyletek (amiből itt tenger sok van) most végzik a gyűjtést, úgy néz ki, hogy a New York-i eredményt csak akkor tudjuk megállapítani, ha augusztus elején

visszatérünk ide.

Minden nappal nagyobbnak és nagyobbak tűnik fel az áldozat, amit én hozok. Vajon lesz-e méltánylás másnál mint a mindenható Úr Istennél? Hogy egy kis anyagságról is beszéljek: érdekes, hogy a szobám ára korona valutában naponként 10.000 korona. Ha nem én lennék én, akkor így kellene fizetni. Ha nem egész nyugodtan mondhatom, hogy az én kibeszélhetetlen sok fáradságom, nagyon megérdemli ezt a komfortot.” (46. o.)

A Püspök hétköznapi dolgokról is beszámol:”...s a nők öltözetéről nem lehet megtudni, hogy úri, vagy közönséges személlyel van e dolgunk. Az egyetemi tanár felesége úgy van öltözve, mint a gyári munkásé, vagy paraszté. A modorról és magaviseletről se lehet megtudni, kivel van dolgunk: mert itt egy közepes színvonalon nivellálódik mindenki. Persze ez a színvonal sokkal alacsonyabb, mint az európai műveltség. A gyári munkásnak és parasztnak is megvan a maga fényes automobilja és ha kiöltözött családjával kirándulásra megy, különbnek néz ki az »ensemble« (együttes), mint a magyarországi méltóságosoké. – Én édes Istenem. Már egy hónapon belül útnak indulhatok, hozzád, hozzátok: Az lesz még csak ünnep a világon, amikor újra ölelhetlek benneteket. Amikor a szegény hányt-vetett vándor otthonában hajthatja nyugovóra nagyon megfáradt fejét. Mindnyájatokat szeretettel csókol: Dezsőd.” (36. o.)

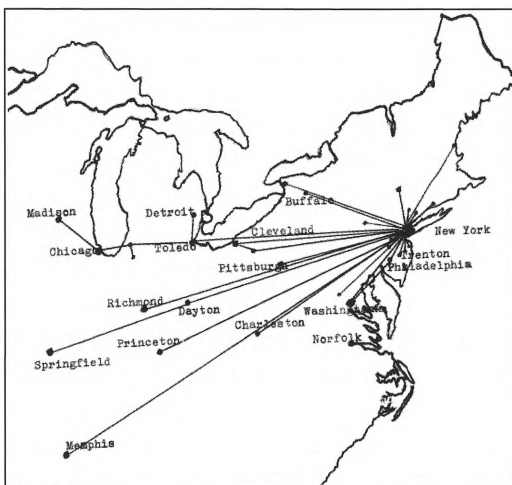
„Ligonier, 1922. VIII. 5. (70. levél). Édes Izám ! Mikor ezt a levelet írom kora reggel 6 óra van. Szombat lévén ma ismét kezdődhet a munka nehezebb része. Nemsokára indulunk automobilon Pittsburghba s onnan du. tovább Duquesne-be, hogy este elérhessük a szombat estére kijáró s nekem legkellemetlenebb népgyűléseket. Ezeken ugyanis rendesen meg kell birkóznom a kommunistákkal. Mindig én győzök ugyan: de elengedném ezt a győzelmet. Csak ne provokálnának harcot. Útra készen sietek tehát, hogy el ne essem ezen a napon sem a hozzátok való levélírástól.” Majd a fényképekről ír, hogy milyen drágák, egy darab 2.500 K-ba kerül.

A második útról néhány oldal: „New York 1924. XI. 8. Édes Izám ! Ma igen nagy nap volt. A leghíresebb amerikai zsinagógába a Klein Philip dr. templomába hívtak meg, ahol éppen egy zsidó ifjút confirmáltak. A kántor utasítást kapott, hogy érettem énekeljen. Mikor pár sort énekelt, a gyülekezet felállott. Így mutatta tiszteletét irántam. Dr. Klein Philipp Amerika legnagyobb tudományú és tekintélyű rabbija. 75 éves. Igazi Mózesi alak. Még mindig telve van tüzzel. Templom után, ahol a világ első kántorát, Rosenblattot hallottuk énekelni (10,000 dollár évi fizetés), Engelmann Móricz hitközségi előljáróhoz voltunk hivatalosak ebédre. A felesége még tud magyarul beszélni és főzni is. Engelmann Móritz a lelke a nagy jótékony mozgalmaknak. Teljes erővel karolta fel az ügyemet, valamint Matthews protestáns püspök is. A kilátások jók. Az Isten lelke lebeg feletünk és igazítja útainkat...”

A levelek alapján részletesen felvázolható az összeállított program.

Budapestről 1922. 05. 07-én indult Hamburgba, ahol az Lusitania nevű hajón 05. 22.-én érkezett New Yorkba. Első dolga volt, hogy tisztelgő látogatást tegyen – gróf Széchenyi László nagykövet társaságában – Harding elnöknel 05. 24.-én Washingtonban. (Második útjánál a következő elnök, Coolidge szintén fogadta és pártfogásáról biztosította, mivel megtudta azt, hogy az első útján milyen népszerűsége tett szert és azt is, hogy milyen valóságban egy magyar református püspök!) – Washingtonból visszatérőben, Philadelphiában reformátusok gyűlésén vett részt, amit lunch (kisebb étkezés) követett és 05. 26.-án érkezett New Yorkba. Délelőtt, délután prédikált különböző gyülekezetekben (496.800 Korona), aminek az eredménye a 69. és 116. utcai templomokban 116.000, illetve 640.000 Kr volt. Tudni kell, hogy akkor 1000 Kr. = 1 USD-t ért. Ezután már azt írta, hogy ”Annyi már biztosnak látszik, hogy azoknak az intézményeknek az adósságát, amelyeknek érdekében kijöttem, ki tudom fizetni az amerikai segélyből.” (47. ábra)

Május 29-én felkereste az episzkopálisokat (püspöki, azaz anglikán egyház). Május 30-án Ivory József nevű katolikus bankár hívta meg, majd dr. Szilágyi látta vendégül az Amerikai Székely Egyesületben, ahol 40.000 koronát gyűjtöttek részére. A New York-i polgármesternél 31-én vizitelt. Ugyanezen a napon dr. Büchler főrabbinál, a Zsidó Szövetség elnökénél tett látogatást, akinek újságja a „Nation” meghirdette az akciót Baltazár érdekében. Június 1.-én Löv Vilmos bácsinál, a presbiteriánus (vezető dr. Beach) egyháznál volt, majd a Szabadkőműves Szövetségbe látogatott. Megjegyezte, hogy Amerikában ekkor mintegy 960 szabadkőműves páholy volt. Ezen az estén még a kommunista munkásságnak is tartott előadást, amitől nagyon tartott, mert támadások érték a baloldal felől. Beszédét a következőkkel kezdte: ”Ellenfelek vagyunk...” erre egy óriási taps rögtön feloldotta a meglévő feszültséget. Jún. 4.-5.-én Trentonba utazott, ahol 4000 magyar élt, majd 6-án már ismét New Yorkban volt. Közeli helyiségekben tartott beszédek (Trenton, Passau stb.) és 1 millió koronát gyűjtött persely pénzekből. Princetonban 7-én és 8-án Matthews episzkopális püspök hívta meg.

47. A szerző által a levelek alapján készített térképvázlat a püspök útjairól

Ismét New York, majd 11-én Bridgeport, 12-én New York, Walkingport, South-Norwalk. Két nap alatt 12 beszédet tartott, ami "millió koronát eredményezett.

Halmi Artúr festőművész jún. 13-i látogatása után a Fiatalkorúak Védelmi Szövetségében egy nyolcemeletes irodaházban tárgyalt sok kérdésről, többek között a nőkérdésről is.

Részt vett jún. 15-én 140 testület képviselőinek a gyűlésén, ahol felszólalt. Nem feledkezett meg Rigó János híres prímás, Chimay hercegnő udvarlójának a meglátogatásáról sem. Jún. 16-án a zsinat elnöke, dr. Marquis fogadta New Yorkban.

Jún. 17-én ismét kisebb utak következtek, ahol prédikált: 18-19-én Porth Amboy, South River, 20-21-én New York, 22-én ismét Porth-Amboy-New York, 23-án New Brunswick, 26-án Philadelphia (1000 dollárt=1 millió koronát kapott). Itt a polgármester fogadásán vett részt, ami után beszédet mondott. Jún. 28-án már Bethlehemben, 29-én Trentonban, 30-án Philadelphiában, Phönixvilleben, majd júl. 1-8-ig Cleveland-ben prédikált, ami a kint élő magyarok egyik központja volt. Amint írta, addig 8 millió koronát gyűjtött, amit részletekben mindig hazaküldött.

„A kommunisták itt sem szeretnek...” – írta – „de a reakcionáriusok sem.” Szerencsére a beszédeivel ellenségeit is lehangosította. Júl. 9-10-én Toledóban, Clevelandben, majd 11-12-én Buffalóban mondott beszédeket. Innen kirándult a Niagara-hoz, amit megcsodált. Júl. 13-án ismét Cleveland. Júl. 15-én South-Bondban prédikált össze félmillió koronát, majd 16-20-ig Chicago több templomában hirdette Isten ígését. Itt is igen sok pénzt gyűjtött. A detroiti Ford gyárban tett látogatásánál még autót is ígértek az 1 millió korona mellé. Ezen a tájon több helységben volt júl. 25-ig, majd ismét Buffalóban találjuk 26-29-ig. Felkérték még keresztelest is. Pittsburgh-ben 30-31-én nagyon nehéz két napja volt, mivel két istentiszteleten kívül, a zsidó templomban héberül prédikált, népgyűlésen beszélt, majd banketten vett részt, de örömmel írta meg, hogy „9 millió koronát kerestünk a szent misszió oltárára!” Itt arany tollal írta be nevét az egyes felekezetek vendégkönyvébe. Júl. 2-4-ig Johnstown nevű bányavárosban szolgált, ahol összesen 350.000 Kr.-át gyűjtött. Júl. 4-én mint igen nagy eseményt jegyezte fel, hogy a katolikus templomban „a plébános kezét csókolta”.

Júl.5-től egészen aug. 22-ig, a hazaindulásáig minden nap máshol szolgált, látogatott, beszédeket mondott: Ligomar, Duquesne, Pittsburgh, Philadelphia (Magyar Ifjak Segítő Egyesülete: 500 USD-adott), Cleveland, Philadelphia (1200 személyes banketten tartott beszédet). Detroitból aug. 10-én vonattal (1200 km.) megy vissza New York-ba, majd ismét Detroitban találjuk 15-én. Sarantonban templom szentelést is végzett (80.000 K.). Közben New York-ban nagygyűlésen vett részt, beszédeket mondott minden nap. Weisz Móríc "millió koronát adott. Búcsúbeszédét aug. 22-én tartotta, majd 23-án hajóra ült és Cherbourg-

Southampton-London, Stuttgart érintésével jött haza. Az utóbbi helyeken is fontos látogatásokat tett.

Mint látható a kiemelkedően pontos püspök mindenről beszámolt, az összegeket megírta és azoknak hazaküldését is külön megjegyezte, tehát nyilvánvalóvá tette mindenki számára, hogy abból a maga részére csak minimális összeget használt fel a saját adósságainak kifizetésére, de mindezeket és az összes költségeket is feljegyezte. Leveleiben mindig kérte Isten segítségét, hogy a rendkívül nehéz, megterhelő munkához, feladatokhoz adjon erőt neki. Isten meg is segítette, mivel az akkor óriási összeggel megmentette a református intézmények jó részét a teljes csődtől.

A második útja 1924-ben volt és erről is bőven írt haza tudósításokat. A hajóját szept. 16-24-ig tartott. Csaknem ugyanazokat a városokat járta be, amelyeket az első útja alkalmával is több alkalommal meglátogatott: Trenton, Pittsburgh, Philadelphia, New York. Új hely volt még Bell-Lincoln. Jelenlegi útján is megírta az összegeket tételesen. Jelentése szerint ez az út 40.000 USD-t hozott az egyháznak, ami azt jelenti, hogy az eddigi összes irodalmi adat az összeg nagyságáról nem volt valós, mert azok mindkét út összes bevételének írták ezt! – Akkoriban ez óriási pénznek számított, amit igazolt az, hogy a két út bevételéből teljesen rendezni tudta a református egyháznak és intézményeinek az anyagi ügyeit, adósságait. (L. dokumentumokat)

Népszerűsége nemcsak az amerikai magyarok, hanem az amerikaiak előtt is igen nagy volt. Meghódította még a „kommunista” és egyéb ellenségeit is. A napilapok tudósításaiból is lassan elmaradtak a támadó jellegű cikkek és egyre inkább dicsérték a magyar püspök közvetlen személyiségét, kiváló szónoki képességét, tudását és a magyar református egyház érdekében vállalt igen megterhelő missziós munka végzését. Megnyerte minden felekezet szeretetét és megbecsülését, ami azt jelentette, hogy magatartása mindkét út alkalmával valóban ökümenikus volt. Külön kiemelték azt, hogy a magyar prédikációk mellett gyakran angolul, a zsinagógákban héberül is prédikált.

Mint fentebb megjegyeztük ellenségei itthon is nagyra értékelték a gyűjtő missziót, valamint azt is, hogy, mint ember és mint püspök is komoly hírnevet szerzett nemcsak önmagának, hanem az egész magyar nemzetnek. Útjai előtt és után Európában is felkeresett több egyházi és világi vezetőt, akikkel a magyar ügyet, időnként a trianoni döntést tárgyalta. Próbált híveket szerezni az akkoriiban a magyar gondolkodást és lelkeket uraló revíziónak. Sajnos az ilyen törekvéseinek nem volt sikere bármennyire is tisztelték, becsülték és elismerték érveleseit. Pár évvel a trianoni békeszerződés után, gróf Apponyi Albert gyönyörűen felépített beszédének az ismeretében, Baltazár püspök revizionizmust előmozdító akciói eleve zátonyra futottak. Ennek ellenére becsületét és igaz magyarságát mások is nagyra értékelték, akik között még olyanok is akadtak, mint néhány

francia politikus, akik az ellenség oldalán álltak. A politikai élet viharai között azonban igen hamar felejteneek és pár év után sok rétegben ismét felbukkantak az akadékoskodók, vádaskodók, a hazug bírálók.

Baltazár fogadására Szarvas Pál nevű mérnök írt, majd el is szavalt egy verset a pennsylvaniai Pittsburghban

Baltazár...

*Ha van egy ember a mi kis hazánkban,
Ki megérdemli a magyar nevet,
Ki a viharnek tomboló zajában
Küzdött az árral mindnyájunk helyett,
Ki harcolt értünk s tudta, hogy reája
A tévelygőknek ezer átka vár, –
Ha van még ilyen ember itt a földön:
akkor csak egy van és az Baltazár!*

*Arany szívének minden dobbanását
Hallottuk, lestük, figyeltük sokan,
Isteni szóval fenyített, ha látta,
Hogy a magyar vesztébe rohan.
Az üldözöttet védelmébe vette,
nem kérdezte azt, hogy mily templomba jár,
A magyar nemzet nem fog elpusztulni,
Míg akad köztük egy - egy Baltazár!*

*Nagy Uram, ime, itt állunk előtted,
A szeretettől a keblünk dagad.
Drágább ajándék nem lehet minékünk,
Mint az, hogy végre köztünk vagy magad.
A szívünk eddig le volt lakatolva,
De szólj Te hozzá s lehull majd a zár.
Ha kérsz, adunk, ha hívsz, megyünk utánad
Az Isten hozott Téged Baltazár.*

Idézzük az ugyanott írt eredeti újságcikkből is.

„NOTED HUNGARIAN BISHOP TO VISIT IN CITY Sunday (Pittsburgh)

An interesting guest will visit this city on July 30. Bishop Baltazar, of Hungary, will arrive here to raise funds, mainly among his countrymen, for the

university under his leadership, which was ruined through the war. Dr. Baltazar is one of the bishops of the Reformed Church of Hungary, and many of his countrymen are living in this city, who naturally are enthusiastically awaiting his arrival, irrespective of their religion. Dr. Baltazar is a prominent man of Hungary. With an exceptional good education, he is the recognized leader of the liberal minded in those parts. At the time of the bolshevism in Hungary he was cast in prison and was persecuted by bolshevists as well as by the reactionaries following them, but he steadfastly fought for the liberalism against both extremes, risking the lives of himself and his family. In the years following the war the reactionaries succeeded in stirring up an intense antisemitism, and the Hebrews in Hungary suffered immensely. The demagogues meant death for every Hebrew, and it was risking one's life to try protect them. Even then Bishop Dr. Baltazar stood on the pinnacle of his calling, he being practically the only one there, who in the name of human rights came to their help. This is the reason the local Hebrews will honor him upon his arrival in this city. On account of his exceptional merits President Harding received him after his arrival in the United States, wishing him success in his mission."

Magyar fordításban: „*Ismert magyar püspök látogat vasárnap városunkba. Egy érdekes vendég, Baltazár püspök látogatja meg városunkat Magyarországról július 30-án vasárnap. Meg fog érkezni, hogy gyűjtsön főleg az itt élő magyarok között a vezetésé alatt álló egyetem javára, amit a háború tönkretett. Dr. Baltazár egy magyar református püspök, akinek sok honfitársa él városunkban és akik nagy lelkesedéssel várják az érkezését vallásra való tekintet nélkül. Dr. Baltazár Magyarországnak egy kiemelkedő egyénisége. Kiváló neveltetésénél fogva ő hazájában a liberálisan gondolkodók ismert vezetője. A magyarországi bolsevizmus alatt börtönbe került és a bolsevisták üldözték éppen úgy, mint az őket követő reakcionáriusok, de ő kitartóan harcolt a szélsőségesek ellen, kockáztatva saját és családja életét. A háborút követő években a reakcióknak sikerült erős antiszemitizmust felkelteni, ami a magyarországi zsidóknak végtelen szenvedést okozott. A demagógok halált követeltek a zsidókra és az életét kockáztatta az, aki megpróbálta őket védeni. Ekkor dr. Baltazár, aki elhívatottságának a csúcsán állt, gyakorlatilag az egyetlen volt, aki az emberi jogok nevében segítségük-*

UNION HUNGARIAN BISHOP TO VISIT IN CITY SUNDAY

An interesting guest will visit this city on July 30. Bishop Baltazar, of Hungary, will arrive here to raise funds, mainly among his countrymen, for the university under his leadership, which was ruined through the war. Dr. Baltazar is one of the bishops of the Reformed Church of Hungary, and many of his countrymen are living in this city, who naturally are enthusiastically awaiting his arrival, irrespective of their religion. Dr. Baltazar is a prominent man of every- With an exceptional good education, he is the recognized leader of the liberal minded in those parts. At the time of the bolshevism in Hungary he was cast in prison and was

BISHOP BALTAZAR.

persecuted by the bolshevists as well

48. Pittsburgh-i lap
Baltazárról

re sietett. Ez az egyik oka annak, hogy a helyi zsidóság nagy tisztelettel várja a városba érkezését. Kivételes érdemeire való tekintettel Harding elnök Amerikába való érkezése után fogadta őt és missziójához sok sikert kívánt.”

Aki végigolvassa Baltazár püspök naponta haza írt lapjait, leveleit, tudósításait, még ma is elámulhat azon, hogyan bírta ezt az óriási fizikai, szellemi és lelki megterhelést az akkor 51, illetve 53 éves férfi. Erre válasz lehet egyik jelszava: „Elég nékem az Isten kegyelme, aki erőt ad mindenhez.” Ez a teljesítmény jelentős adalék lehet a püspök pszichobiográfiájához mind az önfeláldozás mind a kiváló testi, lelki és szellemi tulajdonságok tekintetében.

49. A püspököt fogadó bizottság az első útja utáni hazatérésekor

Zoványi és Mocsár Baltazárról írt kritikái

Az objektivitás céljából „A próbáltatások idejéből.” című könyv elolvasása után, de a méltatások fejezete előtt megismertetjük az olvasóval a Baltazár ellen felhozott, őt kifejezetten lejárató, besározó kritikákat is. Az egyiket Dr. Zoványi Jenő, másikat Mocsár Gábor könyvéből idézzük megjegyezve azt, hogy az utóbbi író személyesen alig ismerhette Baltazárt, de feltételezhető az is, hogy munkáit sem tanulmányozta.

Dr. Zoványi A Tiszántúli Református Egyházkerület története című könyvéből, amiből, hogy a szerző szubjektív – nyugdíjaztatása miatt sértődött – beállítódása alapján marasztalta el a püspököt, de mindamellett kénytelen a tényeknek megfelelően igen bőven méltatni érdemeit és igen sok alkotását. A történetírásából csak a Baltazárt érintő részeket idézzük, de néhol azt is megrövidítjük, mivel máshol azokról írtunk.

„...Erössnek a korai halálával megürült helyére Baltazárt ültette az időközben hatalommá lett Országos Református Lelkészegyesület befolyása... Ugyanis őt... harmadfélévi püspökösködés után ötvennégy éves korában 1911. márc. 25-én tervei és munkái közül magához szólította a mindenség ura. Utódját csaknem egyhangúlag választá meg az egyházkerület, melyből hangok emelkedtek és szavazatok estek a tudós Dicsőfi József és a költő Szabolcska Mihály javára is, de az ORLE ereje elhallgattatott minden ellenkező szót, azt is, amely némely jellemvonását, azt is, amely politikai magatartását kifogásolta Baltazárnak... aki a beadott 780 szavazatból 712 nyert el... mint általános hiedelem szerint a liberális haladás képviselőjére szavaztak, kitől azt várta volna a közvélemény, hogy új életerőt öntsön az annyira háttérbe szorult liberális gondolkodásúaknak dermedt tagjaiba és akit, akárhova tette be a lábát, mindenütt a liberalismus bajnoka gyanánt dicsőítettek.

Viharos időkben folyt le negyedszázadig tartó püspöksége és a legelnézőbb szemléléssel sem mondható el róla, hogy gyakorta meg nem tántorodott volna. És ha általános, következetesen követett irányát meg akarná állapítani az ember, azt korántsem liberalismusban, hanem éppen ellenkezőleg a confessionalis felekezetiességében találná meg. Szabadelvű voltát ugyan mindaddig hirdette a nagy dob, vagyis a sajtó, ameddig divatban volt a szabadelvűség és úgy szólva sértésszámba ment, ha valakiről azt mondták, hogy nem szabadelvű az illető. De szabadelvűsége valójában nem terjedt túl azon a ponton, hogy nem volt antisemita, ami azonban magában véve nem több, mint türelmesség... Hiszen hogy még helyes fogalma sem volt a szabadelvűség mibenlétéről, mutatja az, hogy mikor Nyírbátorban fellépett képviselőnek, a programbeszédében körül akarván írni a maga szabadelvűségét, csupa demokrata eszméket sorolt fel az amannak körébe vágók gyanánt, tehát már ezzel is tanúságot tett róla, hogy nem szabadelvű.

Így aztán könnyen beletalálta magát azokba az időkbe, melyekben divatból ki-ment holmivá vált a szabadelvűség. Le is tett ekkor minden ilyes hangzású szólamról.” (Zoványi a Baltazár liberalizmusának az ilyen megítélésével eléggé egyedülálló véleményt fejezett ki, mivel az általános politikai, sőt az őt elmarasztaló utókori jellemzések ezt a liberális felfogást és a zsidókkal szembeni pozitív – keresztyéni szeretet alapján álló – beállítódását, sőt védelmét egyhangúan megerősítették ! L. L.)

„Egész kölcsönzött szabadelvűségére jellemző, hogy míg 1910-ben a közvéleményhez alkalmazkodva lelkesen hangoztatta, hogy »százszor inkább követni fogjuk a szabadelvű haladás zászlóvivőjét még szédületesen merész útvonalán is, mintsem helyeslői és támogatói legyünk olyan irányzatnak, mely az érvek súlya, az elvek küzdelmének fegyvere, a tudományos meggyőzés eszközei helyett lelki statáriummal dolgozik s megsemmisített existenciákat dobál a tudomány szabadságnak útjába elrettentő akadályokul«: ugyan ő 1919-ben mindezekkel szemben a román megszállás kedvező alkalmát felhasználva, a tőle anyagilag függő hittanhallgatókat az 1848.évi XIX. törvénycikk határozott rendelkezése ellenére az anyagi következményekre utalva eltiltotta egyetlen szabadelvű s az állami egyetemet az ő hatalmi törekvéseitől egyedül óvó professzoruk (ti. Zoványi) hallgatásától, holott a konvent is, az egyházkerületi közgyűlés is hivatalos nyilatkozatokban olyannak tervezte volt az állami hittudományi karát, hogy az a »szabad theologiai tudományosság képviselője« legyen. Nemcsak, hanem ugyanakkor minden jog és illetékesség nélkül fegyelmi eljárás alá vonva, megfosztotta azt lelkészi jellegétől, mégpedig abban a be nem várt reménykedésben, hogy ezzel lelki statáriummal meg is semmisíti annak existenciáját.

És ha az alkalmakhoz és érdekekhez mért szakadatlan színváltoztatásaival legalább megmaradt volna egyházi téren. De folyvást azon ábrándozott, hogy ne csak az egyházban viselje a minduntalan emlegetett »vezéri« tisztelet, hanem a politikában is; és ha az általa másokra nézve kötelezővé tétetett helvét hitvallással szemben, amely szerint pedig egyedül Krisztus az egyház feje, nem egyszer magát emlegette az egyház fejének, valami ilyen szereplésre áhítozott az állam életében is. Ezért fordult meg valamennyi országos párton, a királyra szóló pohárköszöntő alatti ülvemaradástól egy királyhimnusz szerzéséig, onnan pedig a királybuktatással való eldicsekvésig (Az utóbbit sehol sem lehet megtalálni, ezért valószínű, hogy csak írói fantáziálgatás szüleménye. L. L.), majd a proletárdiktatúra alatt magát proletárnak vallástól a fehér korszak városi igazoló bizottsági elnökségéig, sőt azt a minden párton kívül eső képtelenséget is elkövette, hogy elzarándokoljon Nagykárolyba a román király elé, áldást kérni ennek fegyverére. (A fegyverekről szó sem volt! L. L.) Mindezek alól hiába mentette fel az ezzel önmagáról is bizonyítványt kiállító konventi bíróság, mely verejtékesen összerkesztett indoklásával az ő érdekében nem tartózkodott desavouálni dicső

gályarabjainkat, midőn azt hozta fel védelmére, hogy erkölcsi és fizikai pressio alatt állott, meg azt a szörnyen elasztikus közhelyet, hogy egyháza érdekében cselekedett. (A próbáltatások...-ban ezt Baltazár nyomatékosan kifejezte és őszinte önkritikát is gyakorolt „átmeneti színváltásai” miatt. A könyvből és írásából viszont vitathatlanul kiderül, hogy nemegyszer volt életveszélyben nemcsak ő, hanem a családja és a város elöljárói, polgárai is. Az őrizetbe vett Zoványi mindezeket nem élhette át, ugyanakkor őt a kommunisták valódi baloldalinak – szociáldemokratának – tartották és fel is használták a saját hasznukra és mások erkölcsi megkárosításában. L. L.) – És még hozzá az is összefért a református egyház igazságérzetével, hogy amikor ilyen könnyedén vette egy püspök ekkora eltévelyedéseit, ugyanakkor egy nagy sereg tanárt, lelkészt és tanítót dobott ki a kenyértelenségbe sokkal csekélyebb okokból, holott ezeknél talán még az is enyhítő körülményül szolgálhatott volna, hogy a magas helyről példát követték, sőt a »vezér« által a belhivatalnokokhoz különböző alkalmakkor intézett felhívások értelmében jártak el. És az ilyen ítéletek közül számtalant hoztak éppen a Baltazár elnöklete alatt! (Zoványi elfeledkezett Juhász Nagy Sándorról, Oláh Gáborról, Vásáry Istvánról és még többekről, akiket Baltazár „rehabilitált” elítélésük után. L. L.)

Önmaga állandóan pártalakításon törte a fejét, egyre-másra politikai programokat szerkesztvén, melyek azonban már csak facsaros irányuk, tehát érthetetlen voltak miatt is mindannyiszor hatástalanul oszlottak széjjel a levegőben (Az igen sok teendő már eleve meggátolta a püspököt abban, hogy „állandóan pártalakításon törje a fejét”. Kétségtelen az, hogy egy bizonyos korszakban foglalkozott ezzel, de a bukást is elviselte. L. L.) – De volt hozzá tehetsége avagy gyakorlata, hogy salto mortaleinál (halálugrásainál) mindig talpra ugorjék, sőt még ha meg is ingott kissé, ki tudja magát egyenesre húzni. Ha valóság volna a lélekvándorlás, el lehetne hinni, hogy a Szoboszlai Pap István lelke költözött belé. Talán egyes-egyedül a gr. Tisza István temetésén való részvétele volt olyan gesztusa, amely egyebekből összeállított képmására egy elütő vonást húz... A szinte teljes harmincegy évig lankadatlan buzgalommal és kitartással működő gr. Degenfeld Józsefnek 1927. júl. 12-én bekövetkezett halála után sűrűn követték a helyén egymást a változások. Az 1928-ban választott Horthy Istvánnak 1929-ben történt lemondása 1930-ban gr. Degenfeld Pálnak adott helyet, miután pedig 1932-ben ez is lemondott, br. Vay László lépett a helyébe. A lelkészi főjegyzői hivatalt, mivel Dicsőfi a Baltazár püspökké választása után nem volt hajlandó tovább vinni, 1912-ben Kiss Ferenc püspökladányi lelkész, alsószabolcs-hajdúvidéki esperessel töltötték be, ki nemsokára tanár lett a debreceni theologiai akadémián, majd az egyetemen. Ő is lemondván 1922-ben, helyét a következő évben Révész Imre debreceni lelkész, korábban kolozsvári theologiai tanár foglalta el. Mikor aztán 1929-ben ő is odahagyta ez állást, Maklár Károly kunhegyesi

lelkészt választotta meg rá Baltazár. A világi főjegyzői tisztségben az 1916-ban elhunyt Baksa Lajost Kun Béla, emezt 1921-ben történt lemondása után 1927-ben Vásáry István, ezt pedig 1930-ban Rácz Albert váltotta fel. Ebben az évben szaporították meg az egyházkerületi tanácsbírók számát. . .”

Zoványi úgy ír mintha egyedül Baltazár választotta volna ezeket, pedig mindenki tudja, hogy mind a jelöléseket, mind a választásokat különböző testületek szavazatai döntötték el, és nemegyszer maguk a tisztségviselők mondtak le, mivel más állást kaptak, ami az előzővel összeférhetetlen volt! Baltazár a presbitériumot és világi tisztségviselőket igen fontosnak tartotta az egyházak vezetésében és a választásoknál.

Az elismerésbe is beletűzi Zoványi a maga – nem éppen dicsérő – véleményét: „A Baltazár püspökösködésének idejében mindenek előtt megoldásához érkezett több olyan kérdés, ami még elődei idejében merült fel. Legelső helyen az egyetemé, mégpedig az államkormány ama ténykedésével, hogy 1912-ben törvényben biztosította annak felállítását (XXXVI. törvénycikk), természetesen megadván neki a tanszabadságot, melyet egyelőre csak ténylegesen, de minden jog nélküli visszaélésként, ám az 1928-ban kezdődő zsinaton már törvénybe iktatva illusoriussá tett a református egyház a hittudományi kart illetőleg. Az egyházkerület vezetősége különben is mindig arra törekedett, hogy a maga hatalmi körébe vonja az egyetemet, vagy legalább is a református vallású tanárait, és hogy a köztudat mennyire az ők teszések szerintinek látta az egyetem helyzetét, élénken illusztrálja az, hogy a biharvármegyei orvos-gyógyszerész-egylet 1918-ban alapítványt tévén rajta, a püspökhöz küldte be az erről szóló értesítést. Ennek a célnak a megközelítésére szolgált volna az 1913-iki kerületi közgyűlésnek az az állásfoglalása, mellyel ellene nyilatkozott a nagyerdőn való elhelyezésnek s vagy a kollegium környékén, vagy magában a kollegiumban kívánta az egyetemi hivataloknak és a meglevő három karnak a végleges elhelyezését. Arra persze nem gondolt ekkor, hogy lesz idő, mikor a saját intézményeinek kellő berendezhetése végett maga fogja sürgetni az egyetem ideiglenes valósággal ott elhelyezett részeinek a kiköltözését, pedig ezt már 1926-ban meg kellett tennie.”...Az egyetem helyét és jellegét Baltazár aktuálisan, az akkori viszonyoknak megfelelően igyekezett befolyásolni, de közismert tény, hogy a nyugati országokban és az USA-ban mindig voltak felekezeti iskolák, egyetemek. Szerencsére ma már hazánkban ismét újjáélednek ezek a keresztyén szellemű oktató intézmények.

„Az egyháznak az egyetemmel szemben való tendenciái megnyilvánultak a hittudományi karnak már a kezdő lépéseinél. Mindjárt az egyetem első évében tartott kerületi gyűlésen nagy sopánkodások hangzottak el amiatt, hogy a theologiai tanárokkal nem rendelkezhetik a kerület, de hogy alkalmilag mégis »kollegiumi« tanárokkul tüntethessék fel őket s a kollegium részeként az egyetemet, az egyetem összes református tanárait beválasztották az evégre alkotott »felsőoktatási

tanácsba«...Az állami egyetemmel szemben táplált gyanakvó és féltékeny érzéseknek a bizonyosága a kollégiumi könyvtár ügye is. Ennek az egyetemi könyvtárral saját érdekében való közös kezeléséről 1914 szeptemberében megnyílt egyetemnek mindjárt az első évében indultak volna meg tárgyalások, ha gr. Degenfeld József azonnal nem tiltakozik ellene, még pedig annyi határozottsággal, hogy az ő életében még csak szóba se lehetett többé hozni. Halála után azonban csakhamar megindult az ily irányú mozgalom, ám ekkor is eredménytelenül, mert hajótörést szenvedett a könyvtár valódi érdekeit félreismerők makacs ellenzésén. Úgyhogy egy cseppet sem lehetett megütközni rajta, hogy a nagyértékű Podmaniczky-könyvtárt az evangélikus egyetemes egyháznak juttatta az efeletti rendelkezésre jogosult akkori egyházkerületi főgondnok.

Az egyetemi hittanhallgatóknak a kerület szellemében való képzése érdekében az egyetemmel egyszerre lelkésképző intézetet állított az egyházkerület. Egyelőre két tanára volt, de a bekövetkezett anyagi bajok miatt üresen hagyták a helyüket s csak akkor fogják betölteni, mikor ismét módjában lesz a kerületnek kellő összeget fordítani e célra. Ugyanígy járt a tanárjelöltek protestáns szelleműekké képzése végett 1925-ben állított tanárképző intézet is, melynek támogatására pedig a többi kerületeket is megkeresték. Ez a végén is nem azért szűnt meg, állítólag ideiglenesen, mert az egyetem tanárképző intézetének indokolatlan versenyt támasztott, és ezzel együtt agyonterhelte a hallgatókat, hanem mert 1930-ban kikerülhetetlenné és halaszthatatlanná válván a kerület és kollegium anyagi helyzetének rendbehozása, a kerület nem bírta tovább a költségeit.

Ekkor lett rákényszerítve a kerület arra is, hogy az egyházkerületi középiskolai felügyelői állást megszüntesse mint külön hivatalt és mellékes foglalkozásá tegye. Dóczi Imrének 1930-ig tartó hivataloskodása után 1931-ben Borsos Károlyt, 1933-ban Bessenyei Lajost, 1935-ben Papp Ferencet alkalmazta ilyenül.

A kollégium részére szükséges és már Kiss Áron idejétől előkészített épületek ebben az időben öltöttek testet. A főiskolai hallgatók internátusa és a gimnázium a kollégiumon kívül 1913-ra teljesen elkészülvén, ekkor használatba vétett mindkettő. A költségek természetesen csak részben terhelték az egyházkerületet, az utóbbinál p.o. a városnak már említett 400.000 koronás és államnak 600.000 koronás hozzájárulása aránytalanul nagyobb részét fedezte a ráfordított költségeknek. Ezekkel az építkezésekkel csaknem egy időben a debreceni egyház által fenntartott leánynevelő intézet részére, mely első nevezetesebb fejlesztőjéről a Dóczi néven tett szert hírnévre, egy régebbi terv valóra váltásával szintén új épületet emeltek. Majd 1913-ban felső leányiskolájával párhuzamosan leánygimnáziumot is állított az egyház, melybe aztán beléolvadtak amannak a felsőbb osztályai. Az alsóbb osztályai hamarosan szintén megszűntek, részben a gimnáziumnak, részben a polgári iskolának ugyanott az első osztálytól fogva megnyíltával. Az utóbbi intézet 1916-ban jött létre. A harmincas évek első felét

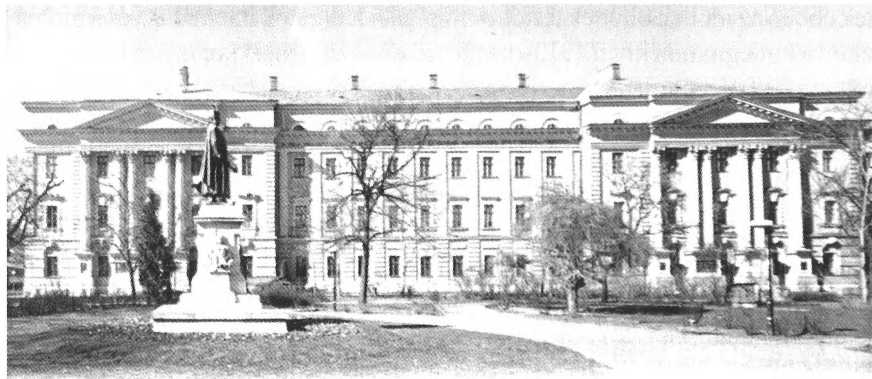
újabb építkezések tették emlékezetessé. A húszas és harmincas évek fordulója körül a kollegiumban is keletkezett polgári iskola, önként érthetőleg itt fiúk részére.

Ugyanerre az időszakra esik alkotásokban mutatkozó eredménye annak az országos propagandának, melyet a véglegesen Kálvineum nevet nyert lelkész írvaházak javára fejtett ki Kiss Ferencnek az irányítása mellett több buzgó, főként tiszántúli ORLE-tag, közöttük kivált Baltazár és Gergely Antal. Már 1913-tól több-kevesebb segélyben részesült egy sereg lelkész árva, kik többnyire addig is Hajdúböszörményben jártak a gimnáziumba, míg ugyanott az állam támogatásával fel nem épült a hivatásának ünnepélyesen 1915-ben átadott internátusi épület. A papeány-árvák Kálvineuma később létesült és pedig mivel az eredeti elgondolást, a Losonchoz kötöttet megghiúsította az ország felosztása, szintén a tiszántúli egyházkerület terén, Nyíregyházán. Itt már 1902-ben megkezdte volt működését az egyházkerület segélyével egy leányinternátus, mely aztán 1926-ban Kálvineummá nőtte ki magát egy polgári leányiskolával, 1928-ban pedig tanítóképezde is járult hozzá. (Sajnos erről fénykép nincs L. L.)

A szintén sokat tervezgetett diakonisszaképző-intézet 1914-ben kezdte meg munkásságát Debrecenben, az egyházkerületnek tetemes támogatásával.

Amik ezeken kívül tervbe voltak véve, jobbára megakadtak tervezgetéseknél, amennyiben halomra döntötték őket a háború folytán előállott sanyarú viszonyok... És mindez a háború folyamán lett jó részben el is határozva. Persze, semmi sem valósulhatott meg belőle.” (Valójában egy hadiírvaház, egy nagyobb irodalmi vállalat a Szent István társulat mintájára, alapítvány az egyetem hittudományi karán pályaművekre, ugyanott tanszékek alapítása, egy a reformátorok számára, azonkívül az ó- és új egyháztörténelemre, egy egyháztörténeti kiállítás rendezése, Melius Péter műveinek kiadása is megvalósult.)

Itt megismételjük Zoványi dicsérő mondatait: „Baltazár azonban azzal a két

50. A debreceni Kollégium teljes homlokzata (összel), amit Baltazár amerikai gyűjtése mentett meg. Előtérben a Bocskai szoborral

amerikai útjával, melyekkel talán az anyagi összeomlástól mentette meg a kollégiumot, kétségtelenül többet tett a szorosan vett kötelességteljesítésnél... Ebből először is kifizették a kollégiumnak az erején felüli hadikölcsön-jegyzésekből származó adósságait, azután az értéküket vesztett tőkék helyett ennek jövedelmét fordították a mellőzhetetlen kiadások fedezésére, de ügyelve arra, hogy a jövedelem egy része az amerikai pénz eredeti összegének helyreállítására szolgáljon. Ez sikerült is 1936-ra, minél fogva a mintegy 230.000 pengőnyi alaptőke eddigi nemes munkáját ezentúl még nagyobb erővel fejtheti ki. (50. 51. ábra)

A kollégium pénzügyi helyzete a háborút követő években annyira aggodalmat keltő volt, hogy a Bihar-érmelléki egyházmegye 1924-ben indítatva érezte

51. a. b. Baltazár emléktáblája a Kollégium főbejárata melletti lépcsőfordulóban

magát azzal a javaslattal lépni a kerületi közgyűlés elé, hogy vizsgáltságosk meg a kollégium vagyónkezelése, és az erre kiküldött bizottság a tapasztalatai alapján tervezetet készítsen arra vonatkozólag, hogy miként tegyék olcsóbbá a kezelést és miként fokozhatnák a jövedelmet. Mindenesetre kétes volt a haszna az olyan vagyónbefektetésnek, mint az egyházkerületnek Debrecen város nyomdájához társtulajdonosul való belépése, mit 1916 őszen határozott volt el a közgyűlés. Az meg minden kétségen kívül kárt okozott, hogy 1918 tavaszán a kollégium házai közül kettőt eladott a kerület. A bizottság előterjesztése és még a Baltazár- ame-

rikai alap sem tudta elejét venni annak, hogy 1930-ban ismét be ne álljon a szüksége egy újabb rendezésnek az anyagi ügyek terén. A kerület mindazáltal ebben a megrendült anyagi helyzetében sem zárkózott el áldozatoktól, ha szükségesnek vélte bizonyos célok érdekében. Így 1924-től fogva fenntart egy tanácsot az egyetlen református jogakadémián: a kecskeméti, 1925-ben pedig belmissziói lelkészi állást szervezett az egész kerület számára, miként ugyanabban az évben a debreceni egyház a maga számára. (51. c. ábra)

A püspök az Eröss példáját követve, csaknem minden évben végzett egyházlátogatást, igen gyakran egyes alkalmi megjelenéseivel összekötve némely egyházközségekben, de rendszeresen is egyik-másik egyházmegyének egy-egy részében. Ilyen módon huszonöt éves működése alatt szinte az egész egyházkerületet bejárta lassanként.

51. c

*A Baltazár kehely
a kecskeméti ref.
múzeumban*

Sajnos, ezt nagyban megkönnyítette az ország katasztrófája, mely elszakított mintegy 260 anyaegyházat a máramaros-ugocsbai, a nagybányai, a nagykárolyi, a beregi, a bihari, az érmelléki, a szatmári, a nagyszalontai, a békés-bánati egyházmegyékből. A megcsonkított egyházmegyéek közül aztán a nagybányaiból maradt egyházak a szatmárihoz csatoltattak, a beregiből, nagykárolyiból és nagyszalontaiból maradtak csonkán is önálló egyházmegyékké tétettek, a bihariból és érmellékből megmaradtak, melyek egy ideig szintén megtartották külön szervezetüket, azután mégis egyesültek Bihar-érmelléki néven. Ekként tizenegyre szállott az egyházmegyéek száma.

A Baltazár püspöksége idejében két egyetemes zsinat tartatott, azonban a másodiknak a legvégét nem érte meg. Az egyik zsinat, ti. a budapesti harmadik már 1914-re volt tervezve s az 1912. évi konvent meg is alakította rá az előkészítő bizottságát, melybe Tiszántúlról a bizottság elnöke gr. Degenfeld és jegyzője, Sass Béla mellett Baltazár és Baksa jutott még be. A kerület már 1913 őszén felsorolta kívánságait, melyek teljesítését a zsinattól várta. De ez csak 1917-ben, a reformáció négyszázéves emlékünnepeire tekintettel okt. 22-ére ült össze. Míg világi elnökéül Degenfeldet, lelkészi elnökéül a súlyos beteg Kenessey Béla erdélyi püspök kirívó és kíméletlen mellőzésével Baltazárt választotta. A tiszántúli kerületnek tehát mindkét elnöke itt is elnöki székbe került, úgyszintén 1918 januárjától, a Kenessey halálától a konventen is, éppen úgy, mint egykor a Tiszáninnen egyházkerületnek akkori két elnöke: br. Vay Miklós és Kun Bertalan. – Ez a zsinat érdemleges munkát alig végzett, de az új énekeskönyvvel, melyet nagy részben Baltazár dolgozott át, többnyire igen szerencsétlenül, mégis emléket állított magának, remélhetőleg nem sok időre Annál nagyobb ered-

ménnyel dolgozott a negyedik budapesti zsinat, a másik, amelyen Baltazár elnökölt lelkészi részről. Ennek a tárgyaitól nem sokkal az 1928. május 8-án történt megnyitását előzőleg nyilvánította véleményét a tiszántúli egyházkerület közgyűlése. ...A Baltazár idejében, 1934. máj. 17-én jutott el az ünnepélyes lelelezéshez az egyetem előtt az állam költségén felállított négy szobor egyike: a Meliusé, melyet azonban a tudatlan tájékoztatói által félrevezetett művész egészen anachronisztikusan alkotott meg, előhaladott korú embernek tüntetvén fel a még halálakor is ifjút. A tervezett többi szobor: a Huszár Gálé, a Szenczi Molnár Alberté és a Komáromi Csipkés Györgyé csak később készült el.

Megemlítendő még, hogy ezalatt 1926-ban nyílt meg Szeghalmon a Péter András birtokos nagy adományából a főgimnázium. Ugyanekkor Hódmezővásárhelyen a leánygimnázium. Állítottak még ez időszakban Makón felsőkereskedelmi leányiskolát és polgári fiúiskolát, Berettyóújfaluban és Hajdúböszörményben polgári leányiskolát.” (Mindezek biztosan a Baltazár-alapítvány buzdító hatásának tulajdoníthatók! L. L.)

Ebben a fejezetben a „hallgattassék meg a másik oldal is” szemlélet értelmében szóról-szóra leírtuk Zoványi véleményét, amit érdemes összehasonlítani a politikai fejezet már kissé tárgyilagosabb – bár szintén ellenséges – ismertetésével. A szerző megjegyzései helyenként helyreteszik az elfogult, személyes sértődés által indukált rosszindulatú megjegyzéseket.

Ezek után nézzük meg hogyan ír Mocsár Gábor a Szellem és századok című (Debrecen. 1962.) könyvében az általa csak nagyon felületesen ismert nagy emberről és Debrecenről.

A „Jelkép és jelző” fejezetben az első, ami szembeötlik: a város jelképe: „És az a jelzője, hogy kálvinista. Debrecen, a kálvinista Róma. A város jelképe – mint Sopronnak a Hűségtorony, Szegednek a Dóm, Pécsnek, Egernek a székesegyház – a református Nagytemplom zömök két tornya. A templom előtt Kosuth szobra, s a szobor egyik mellékalakja: Könyves Tóth Mihály (– Kálmán író apja) református pap. A Nagytemplom mögött, a Kollégium szigorú négyszöge, emitt a líciumfa mint természeti ritkaság – mindenki ismeri róla a legendát, miképpen jelképezi a reformációnak ez a »szent fája« a kálvinizmus debreceni meggyökeresedését, a kálvinista Róma megalapítását. S az emlékkertben Bocskainak, a református vallásszabadság hőroszának szobra, majdnem szemben vele a gálarabságra hurcolt református lelkipásztorok emlékoszlopa. Ez a tér a magyar reformátusság Szent Péter tere. – S egyik szögletében, mintegy messzi-úszó szigetre számúzve, ott áll a Kollégium nagy diákjának, Csokonai Vitéz Mihálynak szobra, arccal a Kollégium felé fordul, mintegy felelősségre vonóan az elűzetés miatt. (Baltazár kedvenc költője Csokonai volt ! L. L.) – Nem hiszem, hogy volna még egy másik város Magyarországon, amelyben az egyházi múltat oly sok utcánév őrizné, mint itt Debrecenben. Van itt utcája ma is Baltazár De-

zsőnek, a Horthy-korszak püspökének éppúgy, mint Szoboszlai Pap Istvánnak, a Bach-korszak hiperlojális, aulikus püspökének. De utcanév őrizi emlékét a nyelv-ápolásban nagyérdemű, bibliafordító Károli Gáspárnak is, meg a felvilágosodást megelőző egyházi viták merev, dogmatikus hősének, Sinai Miklósnak is meg a nyomdaalapító Huszár Gálnak is. A régi prédikátorok, paptanárok, zsoltárirók és püspökök hosszú sorát lehetne összeállítani Dévai Bíró Mátyástól Könyves Tóth (V. G. helyesbítése) Kálmánig, Szenczi Molnár Alberttől Buday Ézsásáig, Méliusztól Kiss Áronig a debreceni utca nevekből. S ha megállsz a Kossuth Lajos Tudományegyetem díszudvarán (az egyetem előtti parkban négy nagy reformátor szobra), az első emeleti körfolyosó falán a régi kollégiumi professzorok, diákok nevét olvasod: az egykori kollégiumi professzorok nevét, mintegy példázatkeppen: ez a modern egyetem elődjének vallja azt a komor, símahomlokú épületet, ott a Nagytemplom háta megett... (A díszudvar falán található híres tanárok, költők, tudósok között van Baltazár Dezső neve is, mégpedig Ady Endre táblája mellett. Vagy talán Mocsár ezeket sem látta, csak hallotta valakitől? Egy másik szomorú tény is ide kívánczok, nevezetesen az, hogy Mocsár külön érdemének tekintette azt, hogy sikerült elérnie a Kollégium mellett, a néhány házból álló kis Baltazár utca elnevezésnek a megszüntetését! L. L.) – Már Méliusz korában megkapta a »kálvinista Róma« melléknevet Debrecen s azóta viseli: elfelejtve, félreismerve a kifejezést és egykori tartalmát.

Fogalmazzunk pontosabban: mit ért félre? A kifejezést-e vagy a kálvinistaságot?”

Mocsár megmagyarázza a szavak értelmének az eltorzulását: „Márpedig itt éppen arról van szó: a kálvinistaság fogalma maga változott, ... »kálvinista Róma« értelmezése szerint „egy nem is oly rég hozzátapadt tartás. Ma, napjainkban olvastam, egy képesújság lelkendező évfordulós cikkében olyasmit, hogy Debrecen mint kálvinista Róma, rebellis város volt, hiszen vastagnyakú nép lakta – nem hajlott könnyen. Ahány szó, annyi tévedés... Ez a kifejezés a »kálvinista Róma«, idők múlásával valami pátoszos csengéssel telítődött...”

Az ateista író tovább folytatja, kifogatja, gúnyolja a kálvinistaság pontos értelmét. Ezt a szép jelzőt így csak egy renegát debreceni, kommunista író bírálhatta ilyen gúnyoros módon, aki még azt a fáradságot sem vette, hogy elolvassa Révész Imre püspök három tanulmányát a »kálvinista Róma« elnevezés eredetéről!

„Társadalmi kérdésekről beszélünk, s ilyenről szólva, a kommunisták tisztán látják a reformációnak – mint társadalmi, szellemi s nem hitbeli áramlatnak – történelmi jelentőségét.” – olvasható Mocsár reformáció értelmezése – Ezután agyondicséri egy fél oldalon át Debrecennek a reformáció idején mutatott érdemeit, majd baloldaliságát. Elismeri Huszár Gál nyomda alapítását, Gulyás Pál értékes munkáját „A Génius Debrecenben”-t és megjegyzi: „Értékeliük, mert

értjük az akkori küzdőket, (ti. a debreceni reformátorokat) akik vallási lepelben ugyan, de egyfajta társadalmi megújulásért is hadakoztak. ...De most a kálvinista Róma fogalmat akarjuk megközelíteni s ehhez meg kell mondani: keletkezése idején nem dicsérő, nem pátoszos, hanem megbélyegző értelme volt ennek a szónak. Talán katolikusok adták sértődötten, mert haragudtak erre a gyorsan és határozottan kálvinista hitre tért városra? Nem – ők Rómát szent városnak tartották, nem adományozták a nevét megbélyegző címnek. Reformátorok nyomták ezt a bélyeget Debrecen homlokára. Reformátorok, akik Méliuszhoz képest is forradalmibb módon kezelték az egyház megtisztulásának ügyét. Hogy úgy mondjuk: balról jött a vélemény: Debrecen rosszabb Rómánál is, s Méliusz rosszabb a pápánál, csak éppen kálvinista kiadásban. Az erdélyi Dávid Ferenc véleménye volt ez, akit pedig maga Méliusz hívott át a katolikus hitről a reformátusra, s jött akkorát lendülve, hogy nemsokára mesterét és térítőjét is túlszárnyalta a forradalmiságban, egyháztisztításban. A katolikus egyházat elhagyó két reformátor hatalmas hitvitába keveredett, vitájuk akkor alig bírta a nyomdafestéket – ebből az időből maradt fenn a kálvinista nevezet. A Róma volt benne a fontosabb, nem az, hogy kálvinista.” (Mocsár elfelejtette vagy nem említi, hogy Méliusz miért haragudott meg Dávidra vagy nem tudta, hogy Dávid az unitárius vallás megalapításával sok tízezer erdélyi kálvinistát szakított ki a kálvinista táborból. Ezt a csapást kevés ember tűrte volna szó nélkül, különösen abban a korban, amikor a hívekért minden egyház küzdött. L. L.)

„S volt is erre némi alap – folytatja véleményét Mocsár – Méliusz vitairatáiban gyakran hangoztatja, hogy az ő felfogása az igazán katolikus. Az 1568-i gyulafehérvári szentháromsági vita folyamán ő és tábora állandóan katolikusnak nevezik magukat, Dávid Ferencék pedig tüntetőleg – hogy ellentéteiket így is nyilvánítsák – evangélikusoknak.” (Az író nem nagyon tanulmányozta eredetiben az írásokat és mint kommunista alaposan félremagyarázta ezt a vitát! Nem tudja, hogy mi a trinitarizmus és unitarizmus, a szenteket összekeveri a Szentlélekkel. Méliusz nemcsak hitvitáiban hivatkozik az egyházatyákra, szentekre, hanem Debrecenben nyomtatott prédikációs és bibliamagyarázó könyveiben is. Dr. Révész Imre, neves egyháztörténész bizonyítja, hogy válogatott prédikációi egy helyen a név szerint megnevezett Lutherrel és Calvinussal szemben kifejezetten a Patereknek ad igazat. ... Már ebben benne van egyfajta kettősség, valamifajta hasadás – hiszen mégis Méliusz az, aki a kálvinizmus pálcáját leszúrja Debrecenben, mégis voltaképpen őutána lett igazán kálvinista Debrecen. Kálvinista Róma. L. L.)

Mocsár a továbbiakban ismét Baltazárt kritizálja, amikor idéz a Habsburgokról a királyfogadáskor kiadott írásokból: „Érzik e sorokból, hogy aki írta, igen szépen meg akarta írni, amint az említett lovas átszánguld az égő hídon 48-ban, – hogy leverje a magyarok szabadságharcát. Mert az ifjú, aki átlavagol: az ifjú

Ferenc József. És a sasfiók, aki az elaggott fejedelmi sas – Ferenc József – halálakor új szárnycsapásokkal emelkedik a napfénykoszorús magasságba, az meg IV. Károly.... Nos, Ferenc József halálakor: november 25-én közgyűlés volt a debreceni városházán. Szólásra emelkedett az akkori püspök, Baltazár Dezső is, akinek amúgy is szép zengésű orgonás hangja megremegett, amikor a császár érdemeit méltatta: »Nagy király halt meg, nagy a gyászunk«, mondotta a beszédében. Nem kerülhette ki a kényes kérdést: azt ti., hogy Ferenc József volt az, aki leverte a magyar szabadságharcot, vesztőhelyre, börtönbe hurcoltatta a haza legjobbjait. Ezt a kényes pontot úgy hidalta át a püspök, hogy kifejtette: a király önmagát győzte le, amikor megbocsájtott a népnek. (A király bocsájtott meg a népnek!) Aztán a püspök rajongó hévvel kijelentette: »Első Ferenc Józsefet a magyar történelem legnagyobb hőségévé ez a győzelem teszi. « (A magyar történelem legnagyobb hőségévé!)

Debrecen akkori hivatalos költője, Szávai Gyula – ma is utca van róla elnevezve – meg püspöke, szóval Debrecen hivatalos szelleme így méltatta a meghalt, meg az új király dicsőségét, a népre nehezedő háború második esztendejében. De nem csak így.

Az új király koronázására Debrecen is küldött földet. Régi szokás szerint koronázási dombot hordottak össze, oda lépett fel lovával az új király. S Debrecen urai a Nagy Sándor-halom földjéből, meg a 48-as honvédsírok fölött domboruló apró halmokból vittek földet Károly lovának lábai alá – így vágva arcul azok emlékéit, akik a Habsburgok ellen a szabadságért küzdöttek és haltak meg.

Két év múlva az új király, IV. Károly országos propaganda-körútra indult. Eljött Debrecenbe is. Akkor már nyilvánvaló volt, hogy a Monarchia csakis vesztésként kerülhet ki a háborúból. A társadalom mélyén olyan forradalmi erők feszültek, hogy akik világosan láttak, tudták mennyire igaz, amit Ady írt: Rohanunk a forradalomba. S egy őszi napon, 1918. október 23-án a király Debrecenbe érkezett.” – Fogadásáról részletesen idéztük Baltazárt. Mocsár is ír erről a következőképpen: „Az állomás előtt bíbor sátrat állítottak fel, ott vártak rá díszmagyarban a város és a vármegye vezetői, majd a nap ünnepi eseményeit ismertette...

Este a színházban díszelőadás. A király – mint egykorú írások említik – láthatóan kedvetlenül üldögélt a páholyban, mert akkor már telefonon jött a hír: Budapesten, a parlamentben óriási a botrány. Pesten és az egész országban sokáig visszhangzott még az a felháborító, nemzetgyalázó eset, hogy a királyt Debrecenben, a legnagyobb városban a Gotterhaltével köszöntötték... S a színházi előadás egyik fénypontja: a karzaton felállított énekkar előadja a Király himnuszt. Szövegét szerezte Baltazár Dezső. Aztán egy szóra sem érdemes akkori debreceni versíró zöngeménye következett, a címe: »Debrecen hódolata« előadja: Baltazár Kató. A király alig várta, hogy vége legyen az előadásnak,

sietett vissza, a lázongó fővárosba. De megígérte, hogy mivel olyan kedvessé tették neki Debrecen vezetői az itteni látogatást, többször is eljön ő majd ide.

Mily boldogan dörzsölhették kezüket a megdicsért város vezető. Egy hét múlva jött október 31, kitört Pesten az őszirozsás forradalom, s még szinte meleg volt a király homloka a debreceni püspök áldásától, amikor a forradalom kivetette magasságos sásfészkéből. Azt azonban elmondhatta: Debrecenben érezte jól magát utoljára.” – Az ország államformája királyság miatt ezek az uralkodó iránti megnyilvánulások nemcsak Baltazár, hanem gyakorlatilag valamennyi egyházi és világi személy részéről magától érthetők voltak. Egy nagy egyházkerület püspökének pedig protokolláris kötelessége volt üdvözölni Magyarországon akkori törvényes királyát.

A Harminckét nap című fejezetben írja Mocsár: „Amire az országban, mint 133 dicsőséges napra emlékszünk, az Debrecenben csak 32 napig tartott... Nem ismertetni, csupán méltatni lehet az azután lefolyt eseményeket Debrecenben. Hogyan vette kezébe a Munkás- és Katonatanács a harc irányítását, hogyan dolgozott a direktórium, milyen intézkedések születtek a tanácshatalom építésére – s főként védelmére – a tanácsköztársaság debreceni 32 napja alatt...” (Baltazár őszinte írásából, mint élő, szenvedő tanútól ezeket a napokat hitelesebben, de egészen más oldalról ismerhettük meg! L. L.)

A Hazafiak és ellenforradalmárok fejezetében ismét főleg Baltazárt kritizálta: „Az csak természetes, hogy a munkásság, szegényparasztság, egykori elnyomott uradalmi cselédség, az értelmiségiek legkülönbözőbb rétegei a rokonszenven túlmenő támogatást adtak a proletárdiktatúrának. De álljon itt Baltazár Dezsőnek egy akkori nyilatkozata, amely szerint »csak lelkesedéssel üdvözölhetem egy olyan társadalmi és állami rend hajnalhasadását, amely a becsületes munkát kellő fokán értékeli.« Más kérdés, hogy ez a nyilatkozat nem volt őszinte – az általános helyzetre mégis fényt vet. A vármegyei tisztviselőktől az orvosokig, az iskolai tanároktól az ügyvédekig – az első napokban testületileg mondták ki a csatlakozásukat. A debreceni ügyvédi kamara nyilatkozata így hangzik: »A debreceni ügyvédi kar felajánlja szolgálatait a tanácsköztársaságnak.«

Ekkor még ezek az idealista, mérsékelt baloldali, liberális egyének nem is gondoltak a bolsevik elhajlásra, ami később – rövid idő alatt – bekövetkezett és azzal Baltazár az új társadalmi rendben a becsületes munka értékére vonatkozó szavai – amiben naív módon többen is hittek – érvénytelenné váltak, mert a kommunizmus mértéke az értelmiség és egyes osztályok kiirtása volt! (L. L.)

Mocsár Gábor a „Vonások egy püspök arcképén” című fejezetben maró gúnnyal jellemzi Baltazárt: „Ahogy az újságban megjelent királylátogatásról szóló fejezet, – amiben esett néhány szó Baltazár Dezső püspök akkori szerepléséről is – másnap már akadtak, akik »jóindulatúan« figyelmeztették: hiba történt. Már ti. Baltazár püspök értékelésével kapcsolatban történt hiba. Mégsem kel-

lett volna – úgymond – ilyen ellenszenvesen maradinak, királyhűnek és politikailag elmaradottnak ábrázolni Baltazárt, hiszen köztudomású róla, hogy liberális gondolkodású, majd hogy haladó volt. Előre látható volt, hogy ez a fejezet bizonyos körökben némi ellenérzést vált ki – még ma is van Baltazár püspök emléke iránt valami elfogultság... (Egyik iratban sem volt eddig erről szó – Zoványit kivéve. L. L.) Ezt a képet (a liberális, szabadkőműves, majdhogynem haladó püspök képét) némiképpen megzavarta az, hogy az említett fejezetben megírtuk róla: a nagy világfordulat napjaiban, ő szinte tüntetően megáldotta azt a királyt, akinek napjai a nép forradalmi akarata szerint már meg volt számlálva. Pedig ez épp így történt, nem a krónikás tehet róla, hogy ilyesmit kellett írnia Baltazár akkori magatartásáról.

Vannak, akik Baltazárnak a tanácsköztársaság alatti, együttműködő magatartására hivatkoznak. Lássuk hát ezt a magatartást.” – Mocsár az ügyes írói fordulat érdekében a tényekre nincs tekintettel, amiket Baltazár a Próbáltatások...-ban sokkal hitelesebben idézett fel. – „Ejha – írja Mocsár – Baltazár, aki az utolsó Habsburg királyt utoljára megáldotta – tagja volt annak a pártnak, amelynek Kun Béla is, meg Szamuely Tibor is. Ki hitte volna?”... (Ez teljes mértékben hazugság, mivel Baltazár maga bevallotta, hogy ez volt az egyetlen, ami nem volt igaz írásbeli vallomásában. Ő még a Mezőfi-párttól is eltávolodott, amint a legkisebb „balrahajlást” észrevette. A Tisza munkapártját pedig nem lehetett Kun Béla pártjának tekinteni. A liberális beállítódását pedig nemcsak a maga védelmére vetette be, hanem azért, hogy a lakosságot megvédje a bolsevista terrortól. L. L.)

„Ha Baltazárnak csak ezt (a rendszerre vonatkozó jóindulatú) nyilatkozatát ismernénk – minden okunk meg volna rá ma is, hogy tiszteljük, hiszen megpróbálta, ahogy mondani szokás, a saját árnyékát átugrani.”

A Próbáltatások...-ból tendenciózusan kiválogatott részleteivel és többször félremagyarázott részletek és tények között közöl a helyzetet és a püspök magatartását a valóságnak megfelelő részeket is. A püspök – írja – „Hevesen tiltakozik a könyvében a kommunizmus ellen, s azt írja, hogy »debreceni lelkészársaimat még virágvasárnapján is (április 13.) óva intettem – sajnos sikertelenül – hogy ne lépjenek be a kommunista pártba. A keleti, vörös front összeomlása már megkezdődött, jön a szabadító, az oláh! Igen, mi szabadítóként vártuk, szabadítóként üdvözlöttük a román hadsereget.«” Felhasználja vádként Ferdinánd román király üdvözlését is, de tévesen idéz: „A küldöttséget Baltazár Dezső vezette. S Nagykarolyban Baltazár megáldotta a román királyt.” (A küldöttséget nem Baltazár vezette és üdvözlő beszéde sematikus volt. Az író arról viszont nem ír, hogy a polgármester, a város vezetősége és a román tábornok könyörgött Baltazárnak, hogy menjen el az üdvözlésre, mert különben a lakosság még többet fog szenvedni a románok – ekkor már – garázda magatartásától. L. L.)

„Aztán jött Horthy. Ő is bevonult Debrecenbe. Mit tehetett ebben a helyzetben Baltazár, a püspök?” – Helyesen gondolta Mocsár: üdvözlőnie kellett Horthyt is, de bizonyíttatlan feltételezéssel folytatja: „Köztudott dolog volt, hogy Horthy haragszik Baltazárra viselt dolgai miatt, s egyébként is még egyházi körökben is sok támadás érte a püspököt elvtelen és erkölcstelen politikai magatartása miatt. Mégis – a találkozást – amikor Horthy Debrecenben járt – nyélbe ütötték. Baltazár bement Horthyhoz s jó darabig bent volt. Kinn izgalommal várták a püspök legbizalmasabb emberei, mi lesz a püspök úrral. S amikor az ajtó nyílt, kijött a püspök egyik híve (aki ezt a jelenetet később meg is írta) megkérdezte: mi volt a püspök úr benyomása? – S Baltazár meghatottan így válaszolt: »Nagyon nagy ember ez.« Odabent tökéletesen megértették egymást. S ez a megértés megnyilvánult a Horthy-uralom első 16 esztendejében mindvégig.” (Érdekes, hogy Horthy haragjáról senki nem tudott, mert mindvégig jó barátságban voltak, úgyannyira, hogy Horthy végül belső titkos tanácsosának is kinevezte! Lehetetlen, hogy az említett „harag” egy kiadós beszélgetés alatt barátsággá változott volna. L. L.)

Ez volt tehát a magyar kommunista korszak alatt kialakított hívtalos és jellemző Baltazár-kép, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy politikailag egyértelműen elítélték, egyházi oldalról pedig nem is mertek komolyabb méltatást írni a legnagyobb magyar kálvinista egyházkerületet negyed századig vezető, felfejlesztő, Debrecen városának annyi mindent adó püspökéről.

Mocsár egyoldalú és hiányos tájékozottságot említ Csohány János, aki a vonaton együtt utazva mesélt az írónak a püspök valóságos életpályájáról, tevékenységéről és ezek meghatározóiról. Mocsár megdöbbenve csak annyit mondott, hogy ő mindezekről nem tudott! Az olvasó ezek után tisztában lehet azzal, hogy az író teljesen tájékozatlanul, pletykák után írta a fenti gúnyoros, becsmérő, elítélő szöveget, amit az akkori és a későbbi Rákosi-Kádár kommunista korszakbeli ellenségeinek a szája íze szerint „költött.” Az utóbbiak meg is jutalmazták érte!

Mindezek ellenére Mocsár tehetségét nem kívánjuk kétségbe vonni, de a tehetség nem mindig jelent objektív, etikus megnyilvánulásokat. Veress Géza, e könyv lektora a következőképpen méltatja őt: „Nagyon mélyről (vákáncsos családból) emelkedett fel tehetségével, szorgalmával értelmiségévé. Kétségtelen, hogy bigott kommunistaként indult, de igen hamar szakított apparátcsik-újságíró múltjával, 1956 után független íróvá vált. A rendszerrel kritikus álláspont jellemzi művészileg is mind színvonalasabb írásait, szindarabjait, filmjeit. Debrecenbe vonult vissza Budapestről és a helyi író-itodalmár ellenzéki (népi) csoport szervezeti és szellemi vezetője lett. A pártközpont Szabolcsi Miklóst küldte likvidálásukra. Őt a városból is száműzték (Szegedre), csak röviddel halála előtt költöztethetett vissza. – A Baltazár-kérdésben súlyosan tévedett és a helyi (állami, egyházi L. L.) közvéleményt is károsan befolyásolta – ebben tájékozatlansága sem

menti.” (Az viszont helyrehozhatatlan, amit Baltazár ellen elkövetett és még Veress Géza is egyik Déri múzeumbeli értelmiségi vitán „részletesen cáfolta és elítélte Mocsár és a jelenlévő Végh Antal – az utóbbi az egyházat és a kollégiumot támadta – álláspontját.” L. L.)

A Baltazárt igen keményen és igazságtalanul elítélő két vélemény egy sértődött professzortól és egy elfogult, ateista, a valóságot elferdítő publicistától származik. Úgy gondolom az olvasó így tud igaz képet alkotni ezekről az elmarasztaló véleményekről, amelyek alapján Baltazárt 60 év után sem akarják arra a magaslatra emelni, amit érdemel. A sértődöttség nem volt annyira torzító, mint a kifejezetten ateista attitűd.

Ehhez a Baltazárt elmarasztaló kritikához és elhallgatáshoz tartoznak a későbbi református egyház történetét érintő munkák fejezetei. Ezekből csupán néhány kirívót említünk. Márkus A liberális szellem a református egyházban (1939) számos magyar protestáns lapot, hazai és külföldi tudóst említ, de a kiemelkedő „liberális püspököknek”, Baltazárnak még a nevét sem említi meg. Bucsay: A protestantizmus történet Magyarországon 1521-1945 (1985) csupán az antiszemitizmussal kapcsolatban említi meg néhány sorban Baltazárt, és a zsinati „pályafutásáról” csak annyit, hogy halála után Ravasz László vette át az elnökséget. Olyan fejezetekben, mint az „Elnyomás, liberalizmus és nacionalizmus 1849-1918” és benne az első világháború, ORLE stb. szervezetek, új ortodoxia, belmisszió és intézményei, régi és új iskolák, meg sem említi Baltazár nevét. Ugyanígy kimarad „Az ellenforradalmi korszak”-ból (1918-1945) is. A legelítélhetőbb elhallgatásokat azonban a „Tanulmányok a magyarországi református egyház történetéből 1867-1978” című kiadvány demonstrálja, kivéve Csohány, Kormos írásait. Említgetik a nevét itt-ott is, de a belmisszióval, diakóniával, igehírdetéssel, szónoklattal, az egyház belső életével összefüggésben, a Baltazár által létrehozott több szervezetnél és lapoknál, a biblia ismereténél, lelkészképzésnél, nemzetközi kapcsolatoknál, Kollégiumnál, kántusnál esetlegesen csupán felsorolás között találkozunk a nevével, de legtöbb fejezetből a neve is kimarad. Kósa: Egyház, társadalom, hagyomány (1993) könyve, bár idézi Illyés Gyulának a genfi reformáció emlékműről költött sorát: „Hiszed, hogy volna olyan-amilyen magyarság, ha nincs Kálvin?” – de nem említi Baltazárt, aki egész életében ezt hirdette. Úgy gondolom, hogy Bethlen Miklós, Szabó Dezső, Németh László, Ravasz László és Baltazár több hű és méltó tanítványa mellől nagyon hiányzott a püspök neve.

Folytathatnánk a sort tovább is, de nem, hogy „ne kritizáljunk, hogy ne kritizáltathassunk”, mert a történetírás mindig részrehajló, elhallgató, elferdítő jellegű egy adott kor kíváncsi szerinti. A tudatos rosszindulatúságot és hazugságot azonban mindig el kell ítélni, ezért hívtuk fel megjegyzéseinkkel a figyelmet a megfelelő helyeken és ezért folytatjuk a becsmérítő kritikai fejezetet, mint ellentét, a méltatásokkal, amelyek a tiszta igazságot tükrözik.

Baltazár Dezső méltatása

*„Amaz ős kősziklából kivágotott szírt.”
(Dr. Révész Imre püspök)*

Baltazár püspököt az ismertetett elmarasztalások mellett már életében igen sokan dicsérték, de halála után még több méltatást kapott. Az emlékezést írók ismétlődően sok azonos életrajzi adatot írtak, ezért egyes szerzőktől csak részleteket adunk közre.

Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter és a dunamelléki egyházkerület főgondnoka a püspökválasztás előtt mondta: „Baltazár...! Zseniális ember. A jövő embere... Az ember úgy találja, ha az arcképét nézi, hogy olyan, mint egy középkori lovag. Vagy egy nagy kondottiére. Passziója a harc. Zsoldoskapitány, amilyenekből a szuverének lesznek. Föltétlen vezetőember. Érdekes. Ő lesz a püspök.” És így is lett.

Egy másik kiemelkedő közjogi méltóság mondta róla a kolozsvári teológiai akadémia igazgatójának: „Baltazárt nem ismertem. Most találkoztam vele a képviselőház folyosóján. Mondhatom, igen nagy hatást tett reám. Szinte lenyűgöző egyéniség. Öntudata és nyugalma szinte páratlan, legalább én még nem ismertem embert, aki hozzá hasonlítható volna ezen a téren. Kétségen kívül nagy ember, s úgy hiszem, hogy püspökké választása sok értéket fog jelenteni.” Ez az utóbbi megjegyzés is valóra vált alkotásaiban.

Benedek László debreceni professzor rektori búcsúztatójában ezt mondta: „Őbenne a magyar szellemiség ragyogó példányát és egyszersmind Egyetemünk nagy jóakaróját tiszteljük, akinek el nem múló érdemei vannak abban, hogy az Egyetem a kultúr-tradíciókban annyira gazdag ősi collegium közvetlen jogutóda lehetett.”

Vass József népjóléti miniszter, kalocsai nagyprépost így vélekedett: „A tiszántúli református egyházkerület püspöke, Baltazár Dezső, harcos és markáns egyéniség. A Hajdúság dacos földjén nőtt ez a pompás magyar emberpéldány, a nagy síkságon, ahol messzenézők az emberek, mert a szem futását semmi sem akadályozza, csak a látóhatár. Ez egészen magyar s ennek a körén belül nőtt emberek messzenézése is egészen magyar. Fájdalmas, nagy büszke érték nekik az, ami belül van, a többivel nem sokat törődnek. Ebben a magyar gögben (a faj öntudata ez, tehát történelmi érték) lent mélyen sok őspogány elem is rejtezik. Földnek, víznek, tűznek szerelme, nap és csillagok primitív filozófiája, fölényes lesajnálása a szűrőn, subán kívül eső dolgoknak. Szinte szuverén szügy-nekiszegés mindennek, ami nem a saját tanya termése.” (Ebben a véleményben benne van az is, hogy a magyar református ember makacsul védi mindenét, így a vallását is. A nagyprépost véleményéből kiolvasható, hogy jellemzésében céloz a

magyar kálvinista, parasztos gögre is. L. L.)

Szentpéteri Kun Béla a Debreceni Protestáns Lapban (56:164, 1936.) írja a püspökről: „Hosszú idő, talán egy emberöltő, vagy még több is, kell ahhoz, hogy egészen világosan lehessen látni Baltazár Dezső értékét, különösen a magyar református egyház és intézményei szempontjából. Ma még egyszerűen az emberi értékét sem lehet tisztán látni. A kortárs szeme elhomályosodik a határtalan szeretettől, vagy a hatalmas ellenfél iránt akaratlanul is érzett izzó ellen-szenvtől. Igaz, ez a két ellentétes érzelem, amely kivált püspöki működése kezdetén és a megválasztását előző években szinte egetverő hullámokat vetett, hova inkább nivellálódott. Rajongóinak száma is csökkent, hiszen mindent, amit tőle vártak, ő sem valósíthatott meg, s anélkül is: a régi hívek közül nagyon sokat elvitt negyedszázad alatt a kérlelhetetlen Parancsoló, új bizalmasokat szerezni pedig magasabb életkorban és magas állásban szinte lehetetlen; az előkelő öreg uraknak már csak hódolói vannak, nem rajongói. De kisebb lett ellenségeinek a száma és az ellene szegzett gyűlölet indulata is, részben mert elmaradtak a rettegett eredmények, részben mert sokan megismerték személyében az eddig csak hírből hallott Baltazárt, márpedig aki megismerte, meg is szerette a szépségéért, a szónoki nagyságáért, a fényes elméjéért, a gazdag tudásáért, a nyájas modoráért, a meleg szívéért, a mindenkivel jót tenni akarásért. Persze, elegen nem ismerhették meg, sőt – ebben van valamely tragédia – hova inkább azoknak nem volt módjuk megismerni, akik az ő közvetlen táborát alkotják. . . Baltazár Dezsőt szinte elborította a kötelességek óriás halmaza, Amit a hivatala hozott magával, az is sok egy embernek, amit maga vállalt hozzá, az meg talán még több. . . Ha nagyon keresnénk, bizonyára könnyen találunk Magyarországon papok között is, mások között is nem egy előkelőséget, aki élénk és nem mindenkinek tetsző politikai szerepléssel indította meg pályája felfelé ívelését. Olyat még többet, aki több évtizedes közéleti működése alatt nem egyszer változtatta az irányát. Olyat kötettszámra, aki készséggel vállalt »közgazdasági tevékenységet« valamely részvénytársaság igazgatóságában, nem mindig elsőrangú szakértelemmel és nem mindig kizárólag maga-fajtájabeliek körében. Mégis Baltazárban kárhoztatták, hogy politizál, hogy nem mindig következetes (Bismarck szerint csak az ökör az), hogy anyagi érdekből (mennyi könnyet letörölt ez az anyagi érdek !) zsidókkal is barátkozik. Ezeket a – másoknál is meglévő – foltokat mind számon tartották azok, akik sohasem jutottak, vagy nem eléggé jutottak a Baltazár bűvkörébe. . . Történeti távlatból meg lehet ítélni, hogy ami alkotott – sok alkotás esik erre a negyedszázadra – , mennyiben az ő érdeme és ami elmaradt vagy hanyatlott, mennyiben esik az ő rovására. Ma csak azt tudhatjuk, hogy sokáig fogjuk érezni ennek a kivételesen nagy egyéniségnek hiányát. Érezni fogják még azok is, akik életében ellenfelei voltak.” – A negyed-millió tőkéjű Baltazár-amerikai-alapítványt (amely egyes egyedül a Baltazár Dezső nagy tet-

te), Országos Református Lelkészegyesületet megemlíti Sz. Kun Béla, majd és így folytatja: "De ha semmi más nem is, ez a két alkotás biztosítja, hogy Baltazár Dezsőről a földi részekkel lefoszlik a sok kis kritika, ellenben neve, mivelta azok közé a létezők közé tartozik, amelyekről a költő mondja, hogy fennmarad és nőttön-nő tiszta fénye, amint időben, térben távozik."

Zsigmond Ferenc Kollégiumról írt történetének Baltazárral kapcsolatos közlését szintén a méltatások közé sorolhatjuk. A könyv különösen kiemelte a Kollégiumban tanító vagy tanuló hírességeket. Megemlítette, hogy Baltazárt a Petőfi Társaság tagjává fogadta, ami Ady Endre joghallgató első verses kötetét Debrecenben kiadta. Baltazár idejében újabb lendületet vett a könyvtár gazdagítása, rendszerezése, amit Varga Zsigmond 1934-ben ismertetett. Bemutatjuk egy képen 1913-as akadémiai tanári kart (L. 37. ábra), amelynek 23 tagját nem kell külön méltatnunk. Zsigmond „a régi egységes diákélet hanyatlásáról” ír, amit részben az új egyetem tekintélyének tulajdonított. Megemlítette, hogy „a patrónusok kora lejárt; a Kollégium utolsó egyéni patrónusa Baltazár Dezső püspök volt”, és itt említi az amerikai utat. De kiemelte Debrecen város segítségét is. Ő az, aki Dienes kiváló Baltazár oljajportréját is betette a könyvébe. Érdekes, hogy Zsigmond Csokonai, Jókai, Baksay és Arany Kollégiumot dicsérő munkái mellett elmarasztalja Móricz Légy jó mindhalálig című híres művét, mivel szerinte az a Kollégiumban uralkodó szellemet meghamisította. Kétségtelen az, hogy csaknem minden Kollégiumban élt és tanult diák Baltazárhoz hasonlóan eszményíti ezt a több évszázados iskolát és a magyar kálvinista szellem bölcsőjének tartották és tartják. Móricz Nyilas Misi mártíromságát a már szinte „szadista tanári kar” szigorúságával magyarázza s ezt – Zsigmond szerint – a Kollégiumra is rávetített, ami természetesen nem volt igaz. Zsigmond érdeme tehát, hogy kiemelte Baltazár tettét, amit a Kollégium megmentéséért végzett.

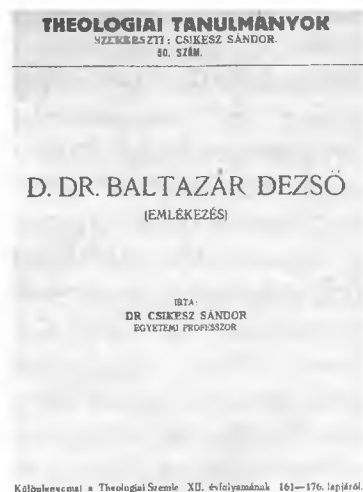
Dr. Csikesz Sándor Baltazár Dezsőről írt emlékezését, (52. ábra) és munkáját a következő ígével kezdi: Jeremiás siralmai, III: 20-26 vers. V: 14-19.vers.: „Vissza-visszaemlékezik és megalázódik az én lelkem. Ezt veszem szívemre, azért bizom. Az Úr kegyelmessége az, hogy még nincsen végünk; mivel nem fogyatkozik el az Ő irgalmassága...

V:14. A vének eltűntek a kapuból, megszűntek az ifjak énekelni. Oda van a mi szívünk öröme, gyászra fordult a mi körtáncunk, – Elesett fejünknek koronája, jaj most nekünk, mert vétkeztünk !...

Pál II. levele a Korinthusbeliekhez, XII. 9.: És ezt mondá nékem, Elég néked az én kegyelmem; mert az én erőm erőtlenség által végeztetik el. Nagy örömet dicsekszem azért az én erőtlenségeimmel, hogy a Krisztus ereje lakozék énbenem."

Ezeknél szebb „indító” ígéket nem választhatott volna Csikesz, aki terjedelmes emlékezését így kezdi: „A görög sorsdrámákban ott van a hős mögött, mint

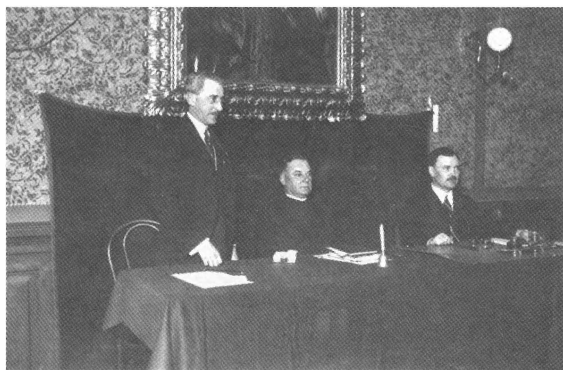
sötét árnyék, a végzet. Minél magasabbra hág a hős, annál hamarabb omlik össze.”...”Külön magyar sors is ez. A magyar faj legderekbabjai életük delén hirtelen hanyatlanak alá a halál örvénylő vizeibe, mint a trópusi nap az óceánba.

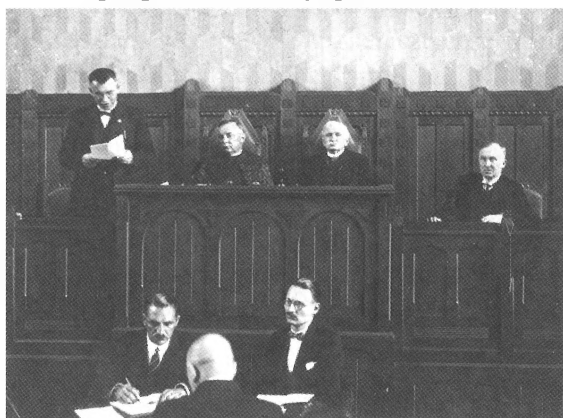
52. Csikesz professzor emlékezése

ház. (53.-58. ábra) De ez a püspök Baltazár Dezső volt. *Méliusz után a legkiválóbb püspöke a magyar református egyháznak.* Istennek egyik leghatékonyabb eszköze a magyar egyház földi intézésében. Sorsában, elhívatottságában, kifejlődésében, harcaiban és alkotásaiban egyedül Isten kegyelmében bízott. Ez a kegyelem szinte kitapintható módon vezérelte, úzte, hívogatta, hatványozta, ajándékozta egész a haláláig. . . Majd alig nagykorú s már egyforma művészettel állja meg helyét hivatalnokok és katonák között, dzsentrikastélyban és mágnáspalotákban, falusi mulatságon és a berlini nagykövetségi bálon, az ország legműveltebb lelkű asszonya titkárságként éppúgy, mint az öreg „generális” beszélgetőtársa, vagy mint lelkes katechéta a vallás tanári katedrán, vigasztaló pásztor a Budapest-kültelki nyomortanyákon, felejtethetetlen vídám jóbarát az idősebb társak között. . . De meg is lehetett csodálni. Mária Terézia kortársáról, Piskárkosi Szilágyi Sámuel tógátus deákról mondták bázeli, leydeni professzorai: *„portentum naturae”,* a természet remeke. Ez a csoda elevenedett meg újra Debrecen tövében. Tiszteletes Szilágyi Sámuel óta nem volt ilyen atléta, mint a szoboszlóiak ifjú papja. Vív, lovagol, súlyt emel, villám ügyességgel tornázik, minden porcikája acél. És mégis mennyi lovagias gyöngédség, férfias szelídség és ősmagyar szerénység. . . Kaszát, kapát, sarlót, metszőollót, saraboló-kést marokra fogva győztesen versenyez legjobb munkásával is. Egy markolására megtorpan a megvadult paripa, s simogatására kezesbáránnyá szelídül. Az acsargó komon-

Ilyen tragikus hirtelenséggel szólíttatott el közülünk Baltazár Dezső is. (Csikesz Sándor egyik legkiválóbb teológiai tanár volt, akit a tudás magasságából még korábban, fiatalabb korában – néhány évvel szeretett püspöke után – ragadott el a hirtelen halál. L. L.) . . . Ha nem lett volna semmi átlagon felüli kiválósága, akkor is, már maga a pusztán tény: *ő volt Nagymagyarország utolsó püspöke, . . . kell,* hogy mélységes gondolatokat ébresszen. Az összeomlás és világháború előtti Magyarország fénye és dicsőségének egyik tanúja, olyan egyházkerületnek püspöke, melyből három leszakított szuperintendencia után is akkora maradt, hogy fele a mai magyar református egyháznak. Az integer egyházkerület pedig kevés híján akkora volt, mint a mai református egy-

53. Egyházkerületi ülésen Vásáry István (álló) polgármesterrel, főgondnokkal

54. Egyházkerületi ülésen dr. Kiss Józseffel az egyházkerületi főjegyzővel

55. Egyik ünnepségre vonuló papság élén Baltázár (középen) és a balján Csikesz Sándor professzor

56. Zsinati ülés balról Baltazár, jobbról
Ravasz László püspök (nyíl)

57. Bankett egyházkerületi ülés után. Jobbról:
Csikesz Sándor, Baltazár Dezső, Kiss József

58. Baltazár esperesei körében

dor egy szavára zászlót csóvál és először látott lábaihoz fekszik. Alig pár ember volt kortársai között, még a legelszántabb gyűlölőit sem véve ki, kik farkasszemet tudtak volna nézni vele. Ha vidám kedvében volt, akkor szemében nyulacskák kergetőztek és galambok cikáztak. De ha eszményeit bántotta valaki, akkor tekintetében oroszlánok mordultak föl s szökkentek talpra komor fenséggel. Mint egy eleven Jókai-hős, olyan volt külső testi megjelenésre.”

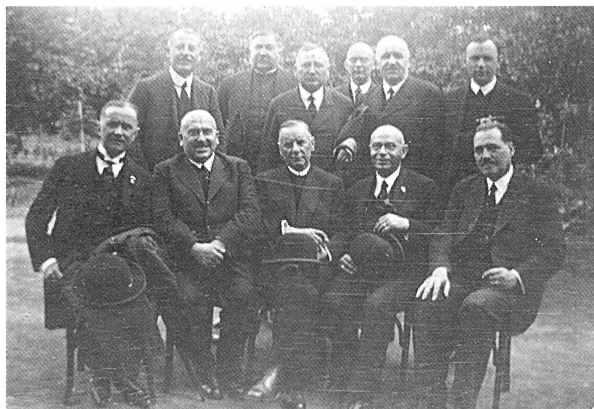
Ezután is ilyen stílusban ecseteli a külsejét, orgánumát, érzelmi vonásait, jellemét, értelmi képességeit. Jellemzései közül néhány: „memória akrobatája, ... az emlékezet gigásza, óriási szókincs, kifejezőkészség, ... Bibliában és konfessziókban nem lehetett legyőzni, Baltazár Dezsőben a bibliás ember a legnagyobb... nyílt fegyverekkel szeretett küzdeni. ... optimizmusa egész a naivitásig magasodott még ellenfeleivel szemben is... szenvedni tudás néma fenségével tudott elvonulni... szeretett nagylelkű lenni megtérő ellenségeivel szemben... kötelességteljesítés aszkétája... a református keresztyénség legnagyobb levélírója, stb.” (Sajátkezűleg negyedmillió levelet írt! L. L.)

„Biblikus beszéde és bibliai jártassága izgatta a szektákat, misztikusokat és minden titokzatos szellemi irány követőit. Számtalanszor keresték fel... és jöttek ki tőle gondterhes ábrázattal, mert a bibliás püspök egypár mesterien választott bibliai igével megzavarta és elfújta a maguk köré vont bűvös kört, tévtanításuk kerekdedségét.”

Csikesz Baltazárnak a zsidósághoz fűződő kapcsolatát így jellemezte: „A hazafias zsidóságot is az ótestamentumon keresztül szívelte, szerette és becsülte. Az ó- és újtestamentum drága ajándékait köszönte ennek a szétszórt népnek. A törpe utódokat a nagy ősatyákért vette védelmébe... Ezért a nagy bibliai értékekért érzett és gondolkozott, tett és cselekedett kegyelmesen a zsidóság iránt. Ő volt az üldözött zsidóság irgalmas samaritanusa. Volt idő, amikor egyetlen samaritanusa.”

Ugyancsak Csikesz foglalta legszebben össze a baltazári életművet: „Az Országos Református Tanítóegyesületben a papi vaskalaposság ellen felzúduló hangokat Baltazár tudta egyedül az egyház iránti forró bizalom és hűség nyilatkozataira változtatni. S a magyar tanítóság nem is bánta meg soha, hogy zászlájával Baltazár mögé állt, mert a nagy püspök védelme alatt erősödött és szilárdult meg a lelkész és tanítói rend barátsága a református egyházon belül... Tempлом és iskola, lelkész és tanító Baltazár példáján, Baltazár szellemében váltak testvérekké... Az ő hathatós pártfogása alatt virágzott fel az Országos Református Tanáregyesület... gróf Dégenfeld József egyházkerületi főgondnokkal együtt a debreceni református tanárképző internátus... Az egész tanügy iránti érdeklődésének koronája, testet öltött szimbóluma a debreceni kollégium volt, ... azzal a páratlan jelentőséggel, hogy az ősmagyar református nép legszegegyebb részének legkiválóbb tehetségei a debreceni kollégium kapuján keresz-

tül lépjenek be a magyar nemzet vezető rétegébe.” Szívégyének tekintette, hogy a református jogakadémián protestáns jogtudósok tanítsanak...”ezért védelmezte vaskézzel a kecskeméti egyetemes jogakadémiát...Hogy az orvosi karon az egyházunk által védett és gyakorolt keresztyén szeretet és irgalom szellemét érvényesíthesse, ezért vétette megállapodásba és szerződésbe az egyházkerületnek azt a jogát, hogy az egyetemi klinikákon az ápolást diakonisszákkal láttathatja el.. Ennek eredménye a diakonisszaképző intézet...(59. ábra) – Ezért akarta Debrecen város akkori vezetőivel lelki harmóniában egy „Akademia Reformatoria”, református tudományos akadémia megalapítását, mely a Szent István

59. A püspök által alapított Diakonisszaképző Intézet egyik vizsgáján a bizottság tagjaival

Akadémiának egészséges ellenfókuszát teremtette volna meg, a Magyar Tudományos Akadémia elismert vezetősége alatt.” Nem rajta múlt, hogy ez nem valósult meg. A tiszántúli református tudományos törekvések istápolására alkotta az egyházkerület sajtóalapját: Theológiai Szemlét, Huszár Gál nyomda kezelését. „Bol-

dog álma és szent vágya volt, hogy működése lelki eredményeivel belelépjen a magyar református nép mindennapi és ünnepi életébe. A magyar református népet a templomi istentiszteleti rend, zsoltár, közénekeskönyv, halotti énekeskönyv és a Biblia vezeti, kíséri a bölcsőtől a sírig.” Ezeknek a revízióját is elvégzi, ami a „debreceni formá”-ban jutott kifejezésre. „Az Országos Református Lelkész-Egyesületet (ORLE) ő álmodta meg... Korszakalkotó jelentőségben vetekszik az ORLE alapításával az Országos Református Presbiteri Szövetség megalkotása. Megindítja a „Magyar Presbiter” című lapot. .

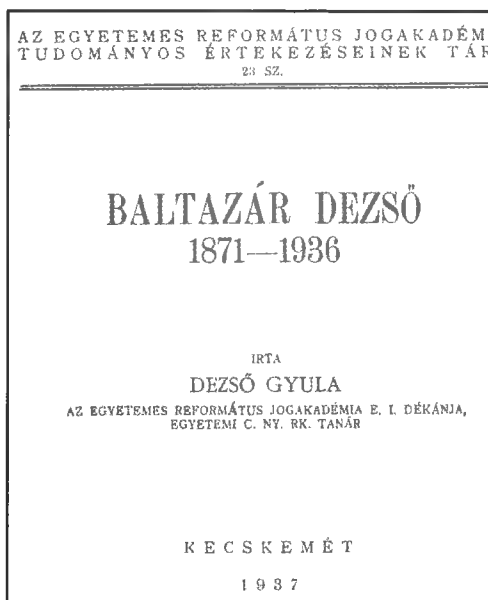
Baltazár Dezső a magyar református egyház életében félévszázad hibáit, mulasztásait hozta helyre... Templomépítő Salamon királyról szól a hagyomány, hogy Libanon cédrusait letarolta ugyan a jeruzsálemi templom számára, de a szörnyű csonkok között a legsudárabb cédrusokat meghagyatta, hogy óriásra szétművő ágaikkal fedezzék el a pusztulást s tegyék vigasztalódottá Libanon hegyeit. – Letarolt népünk, megcsonkított hazánk, darabokra szaggatott egyházunk széttépett nemzetünk fölött Isten kegyelme, ha meghagyott cédrusokat, Baltazár Dezsőt, az ő véges földi életét növelte ilyen cédrussá, amely elfödje a sebeket és csonkokat és vigasztalja a vigasztalant, az élet színeit mutassa az

élettelen helyen, reménységet hirdessen a reménytelennek. Éppen ezért dicséretünk nem Baltazáré, magasztalásunk nem néki szól, dicsőség-adásunk nem őt illeti. Hanem az örökkévaló Istent, aki a néki ajándékozott kegyelemmel egyházunk és nemzetünk fölött is kegyelmet gyakorolt. Legyen egyedül Istené a dicsőség.”

Dezső Gyula közleményében Baltazár Dezsőről (60. ábra) az emlékezés mottó igéje: „De nem így lesz közöttetek; hanem, aki nagy akar lenni közöttetek, az legyen a ti szolgátok. És aki közületek első akar lenni, mindenkinek szolgája legyen. Mert az Embernek Fia sem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja az ő életét váltságul sokakért.” (Márk 10:43-45.)

Baltazárt egy hatalmas tölgyfához hasonlítja, amit a vihar kidönt és óriási mélység támad a helyén. „A kidőlt fácskák sorának semmi nyoma: új fa sarjadt a helyükben. . . Baltazár óriás tölgy volt, aki után nagy úr marad, nehéz helyét betölteni. Baltazár Dezső élete predesztinációs élet: rendeltetés van már a nevében is, amely a három királyok egyikének, a biblia felséges uralkodásra tett és mégis alázatos istenkérésőjének a neve.” – Végighalad a gyermek- és ifjú korán, majd sejteti azt is, amit mások is írtak, hogy a világi pályáján még nagyobb jövő várt volna rá. „Címek és rangok lépcsőfokai intettek feléje, végső fokon egészen a miniszterségig. Ahogyan az övé indult: úgy indulnak a politikai karriererek. Őt azonban hívta az Isten:...” és – mint tudjuk – ennek engedett. Ezt a

rövid idézetet azért vettük elő, mert néhányan később is komoly politikai szerepet szántak volna neki. Talán benne is volt valami ilyenféle ambíció, hiszen Debrecen, a Tiszántúlt néhány hasonlóan kiemelkedő egyéniséggel együtt irányították annak ellenére, hogy a hivatalos kormány ezt nem jó néven vette. Dezső Gyula jellemzi legszebben a püspök testi alkatát eképpen: Láttára a régi László királyról való ének kellett, hogy jusson a debreceniek eszébe: »Tagodban ékes, termetedben díszes, Válladtul fogva mendeneknél magasabb...«” Az alkotások felsorolása közben ő az, aki a püspök írói és szerkesztői, majd a közgazdasági egyesületekben végzett vezetőségi munkáját is méltatta. Tőle tudjuk meg

60. *Dezső Gyula közleménye*

60. *Dezső Gyula közleménye*

Muraközy Gyula véleményét is a Református Élet egy külön Baltazár-számába írott búcsúztatóban: „Mindig magában járó, szinte ellenzéki egyéniségnek ismerték, pedig mindig a közösséget látta.” Ezután az ORLE-t említette, mint példát erre. Így megismerhettük, hogy »Baltazár Dezső, az élıszobor, a nemes anakronizmus« egyúttal legmodernebb felfogású szociológus is volt, akinek még sok igazat fognak adni az Idők.” A Muraközy-féle jellemzés első részét egyik lexikon átvette. A második részére pedig azt mondhatjuk, hogy ráértett Baltazárnak a magyar sorssal kapcsolatos prófétikus meglátására. Gondoljunk csak arra, hogy mennyire védte volna a sokat támadott zsidókat, talán érezte a nagy csapást. Aggodalma a nemzet iránt indokolt volt, hiszen a második világháború után csaknem félévszázados diktatúra következett. Az általa féltett, szeretett egyház szinte atomjaira esett szét és nemcsak külső, hanem belső ellenség is sújtotta. „Baltazár Dezső, a magyar reformátusságnak negyedszázadon át első püspöke: ma már a történelemé”

Dr. Tóth Endre Baltazár Dezső emléktáblájánál 1938. aug. 20-án mondott beszédet (L. 51. a. b. ábra) és azt a püspök legkisebb lányának, dr. Molnár Eleknének (Baltazár Éva) küldte el 1956-ban, aki azt írta a háromoldalas szövegre, hogy „...édesapám halála után 20 évvel kaptam. Egyéb megemlékezés nem is történt sem az egyház, sem a Kollégium részéről.”

A beszéd így kezdődött: „A Lelkészegyesület közgyűléseit, megalapításától kezdve harminc éven át mindig dr. Baltazár Dezső harangszava nyitotta meg. Harminc éven át mindig ő beszélt lelkész testvéreinek, egyházának, a magyar fajtájának égető, elevenbe vágó s megoldásra váró problémáiról.

Most csak bronzba öntött arcképe előtt állunk meg. E képnek ajka néma, szeme hideg, nem sugárzik, – mozdulatlan a kép. A vezér elköltözött az alkotások s a harcok színteréről... A múlt nagy tanítómester. Három évtized, alig egy emberöltő, még talán nem adhat történelmi tanulságokat. De az a három évtized, amit a Lelkészegyesület maga mögött tud, felér évszázadokkal nemcsak a magyarság s a magyar református egyház, de a világ történetében is. Mint maga Baltazár mondotta egyik beszédében: »Mi láttuk, mi szenvedtük azt az időt, amikor a világ megtöltötte magát erőszakoskodással, tele szítta magát vérrel és az Isten ellen való tusakodás kígyó mérgétől romlásnak adta magát.«” (Melyik püspökünk merete volna ezt idézni a 40 éves korszakunkra, amit mi átélünk, éreztünk, mert hasonló volt a helyzet? L. L.) – A továbbiakban Tóth Endre az ORLE működését méltatva kérdezte, hogy „...mi tette őt képessé erre a folyton alkotó munkára?” Válasza: „a lelkési sorsközösség teljes átérezése!... Nagy jövedelmű parókiák lelkésze volt s mégis tudott a végsőkig menő fegyverekkel küzdeni azért, hogy kicsiny eklézsiák életfenntartási gondokkal küzdő szegény lelkészei emberibb sorshoz jussanak... Rozzant parókiák homályos zugában, aggódó lelkek szomorú tükréként, könnyező szemek néztek a kétes jövőndöbe: mi

lesz a kicsiny seregből, melynek sokasága felett örülni kellene Isten törvénye szerint? ...S tudott magára venni érdemtelen gyanúsításokat ezekért.” Az egyház helyzetével kapcsolatban is idézi a püspök megrendítő szavait: „Lettünk színes zászló, fenntartó kar nélkül, lettünk szalmaláng parázs nélkül, egy se hideg, se meleg valami, akik szeretnének dicséretesek, érdemesek, magasztaltak lenni, anélkül, hogy tennének valamit.” Baltazár nem állt meg a lelkészek képviselőleténél és megsegítésénél, hanem folytatta azt a református tanítóóság támogatásával, megszervezésével. Méltatta a Kollégium érdekében kifejtett munkáját és ismét őt idézte: „Ha dicsekednem egyáltalán lehet, eggyel dicsekedem, azzal tudniillik, hogy a debreceni kollégium valláserkölcsei, magyar nemzeti, tudományos és művelődési értékeivel tele hajót 25 esztendő nagy viharai között helyben tudtam tartani, nem hagytam a szelek által ragadtatni... Érintetlenül tudom ezt a nagyszerű készletet átadni annak, aki majd utánam következik.”

Dr. Kormos László a nagytemplomi gyülekezeti teremben 1995. május 17-20. között rendezett tudományos előadás-sorozaton május 19-én tartott: Baltazár Dezső püspöki szolgálatának néhány jellemző vonása 1911-1936. című előadásából csak részleteket közlök az ismételtek elkerülése végett. „E hét második felét lezáró estéknél alapgondolata három – két nem magyar és egy magyar – teológus szolgálatra odaszánt történeti bizonyágtételét a ma élőknek bemutatni. Nem könnyű feladat, mert az előadó személyes válogatásra, a bemutatandó munkája egyes részleteinek csupán szubjektív kiemelésére hagyatkozhat. Ezek között az én feladatom Baltazár Dezső bizonyágtételéről szólni, és Istentől felkészített bizonyágtételére emlékezni és emlékeztetni. Bevezetőben ezért hangsúlyoznom kell, hogy e rövid összefoglaló csak néhány részletre mutathat rá.

Baltazár Dezsőnek a püspöki székben 1911-1936-ig eltöltött negyedszázados szolgálatából négy jellegzetes vonást emelek ki. Másfél évtizeddel ezelőtt konfirmációi emlékűnnepen idéztem fel ezt az ószövetségi gyakorlatot. E kiemelt ünnep – az ún. ünnep – tradíciója szerint emlékeztető jelül minden gyülekezeti tagnak négy különböző szimbólumot jelentő ágából egy csokrot kellett (III.Móz.23:40-43.) örökkévaló rendtartásként egybekötnie. Ezek a következők voltak: 1. Szép fának lombos ága, a mirtusz, kerek szem alakú levelekkel, 2. Pálmafa ága, hosszú, az emberi gerincet jelentő, jól ismert hajlékonyságával, 3. Patak mellett való fűzfagally, melynek levele az emberi szájra emlékeztet, és 4. Sűrű levelű fa lombja, melyet a hagyomány *eszrógnak* nevez, a zsidó hagyomány hadarfának, a lexikon ádamalmának ismer s szív alakú gyümölcsökkel díszes – körtéhez hasonló aranyszínű horpadásai miatt – Éva harapásának neveznek. Ez az emlékeztető jelekből készített csokrokkal a kezükben – 113-119 zsoltárt énekelve – vonult a gyülekezet a templom felé, majd a grádicsok énekei következtek. – Amikor e konstruktív hagyományból kölcsönzöm a képet, nem térek el Baltazár Dezsőre emlékeztető tradíciótól, mert hiszen Maklár Károly

egyházkerületi főjegyző Baltazárt, 25 éves püspöki szolgálatára emlékezéskor egyházkerületi közgyűlés elé terjesztett beszédében III. Mózes 25-ből idézett, amikor a negyedszázadot jelző évet jubileuminak, kürtzengés évének nevezte. Ezt ismerve, joggal köthetem egy csokorba – Baltazár Dezső püspök szolgálatának felidézésekor emlékeztető jelül – négy irányú szolgálatának jellemző vonásait, ... és a bibliai csokrot választom emlékeztető vezetőnkül.

Baltazár Dezső szolgálatának – emlékeztetőül – négy jellemző vonását emelem ki: 1. Széles látókörű (mirtus, kerek levele olyan, mint a szem) felkészültségű tudós, 2. Emberi vonásokkal felruházott, (pálma, hajlítható, de viharokban sem törik el gerinchez hasonlító ága), 3. Beszédével magával ragadó jó szónok (Fűzfa gally szájalakú levelekkel), 4. Szerető, meleg szívű, áldozatos (sűrű levelű, szív alakú díszes gyümölcsű fa: az eszrog, a hadarfa, ádámalma) életű.

1. Széles látókörű tudós. Felkészülésére, széleskörű tudományára tegyük ma inkább a hangsúlyt s többi jellemvonásokról rövidebben szóljunk. Baltazár Dezső felkészülése a családi házban, a Hajdú Kerületben, Hajdúböszörményben, a családi áhítatokon, a szigorú tanulási rendben, következetes munkabeosztásban, az önfegyelemre nevelésben kezdődött.”

Ezután röviden ismerteti a fiatalkori pályafutását, majd folytatja: „Dr. Lencz Géza azt írja erről az időszakról, hogy osztályrész egyelőre azonban csak a munkából jutott ki az ott töltött két esztendőből, amikor a protestáns ügyek előadója volt (t. i. a minisztériumban).” Házasságkötését, gyors emelkedését a pályáján máshol olvashatjuk. Kormos azonban idézi Czegléd Emánuel, amikor ezt mondja: „Gyors emelkedés azonban csak kívülről látszik könnyűnek, mert Baltazár éjjelnappal való munkában és tanulásban, szolgálatban, figyelésben, őrállásban ki nem merülő hűségével érdemelte ki. – Próbáljuk – teljességre törekvés nélkül – néhány pozitív gondolatban összegezni Baltazár Dezső széles látókörű tudását s e kérdésben mellőztük a vele kapcsolatos negatívumokat.”

a./ Bibliaismerete: Czegléd Emánuel úgy tudja, – valószínűleg magától Baltazártól – hogy mindennapi munkabeosztásához tartozott a bibliaolvasás. Két professzor volt rá elhatározó befolyással. Az egyik Erdős József az újszövetségi exegézis és a biblia teológia tanára, a református hitrendszer tanítója, a másik Balogh Ferenc egyháztörténész, akitől a történeti tudat határozottságát ismerhette meg. E két professzor határozta meg majdnem fél századon át a debreceni teológiai tudományok és a lelkésznevelés irányvonalát. Baltazár ennek átvételében jeles tanítványnak bizonyult. A lexikonok három kiemelkedő munkájára emlékeznek.” (L. az irodalomnál.) „Hitvallása alapját a Biblia és a Heidelbergi Káté képezte, a Helvét Hitvallás távolabb esett szubjektív látókörétől.

b./ Misszió tudata: A vertikális, Isten felé forduló látásából – az említett és még sorolható pillérekre – épülhetett fel az a horizontális látás, mely felismerte a református belmisszió fontosságát. A belmisszió munkát az Országos Lelkész

Egyesület, Baltazár elnöksége alatt kezdeményezte. Baltazár, mint ORLE elnök körvonalazta és világosan értelmezte a református egyházban a belmisszió szükségességét, a felismert horizontális látás fontosságát: »Református egyházunk fönmaradásának a kérdése van feltéve a belmisszió ügyének sikerére. Az eddigi eszközök és módok elégtelenek. A kényelem prolongációja halált jelent, annyi-val is inkább, mivel körülöttünk tervszerű lázas munka építi és kezeli az ostrom-műveket. Ma már tisztán látunk. Látjuk ellenink hatalmát; látjuk a magunk fogyatkozását, mulasztását. Az éjszaka elmúlt, a nap elközelgett. Öltözzünk föl azért világossághoz illő öltözetbe és munkálkodjunk míg nappal van.« Baltazár a belmisszió munka hitvallásos alapra helyezéséért küzdött a két véglet között hányódó református egyházi társadalom alakításában – amint írta 1909-ben a Református Szemlében – »egyház társadalmi téren két véglet között hányódunk, egy része rajongó pietizmussal önevangélizációban keresi az egyetlen panaceát (görög szó= csodagyógyszer), míg a másik csoport papi demagógiát akar teremteni... s így terrorizálni a hivatalos egyházat.« 1916-ban pedig így elemzi az ORLE ülésén e kérdést: »Nyilvánvaló, hogy a magyar református egyház kebelében idegen hatások és sajátos irányzatok kísérletezésének körvonalai bon-takoznak ki. Az elszigetelt szubjektívizmus elporlasztással fenyegeti azokat az objektív értékeket, melyeknek birtokában, amelyek mellett kitartva, amelyekért lelkesedve magyar református Sionunk eddig szerencsésen ellenállt mind a reakció nyomásának, mind a szektásodás megkörményezésének.« Baltazár egyfé-le levegő-keresztyénségtől óvja az egyházat, amelyben ki-ki maga határozza meg helyét s nem az ítéletre egyedül kompetens Isten. A konfesszionális állás-pontot védte s a belmisszió ez irányba való szélesítésének szükségét felismerve buzdította lelkész társait gyülekezeti munkájukban való buzgóságra: »Ahol a pász-torban lélek van, annak hatalma magáéval ragadja a nyáját is... s ha minden lelkipásztor hitvallásának magaslatán állana szerénységgel, szeretettel, tudo-mánnyal, buzgósággal és az evangélium tükre szerinti jó példaadással, az lenne a valódi példaadás.« A belmisszió munkát, mint lelkipásztori gyülekezetgondozást, evangélizációt, egyház társadalmi működést, az ifjak és felnőttek gondozását hit-vallásos alapon egyetemes egyházi érdeknek és feladatnak tartotta és az Ország-os Lelkész Egyesületben, Presbiteri Szövetségben kihangsúlyozta.

c./ Egyházpolitikai és történelmi hivatástudata: Negyedszázados püspöksé-gének ünneplésekor, melyet Maklár Károly egyházkerületi főjegyző nem jubi-leumnak, hanem hálaadásnak nevez, – mint hirdeti – a szolgálatnak egyáltalán nem lehet jubileuma, mert az igaz szolgálat nem tűr sem térbeli, sem határhoz kötöttséget. Maga Baltazár tudja – 1936-ban szól is róla – hogy nagy emberi igazságok szolgálatára van eljegyezve. Vay László egyházkerületi főgondnok ugyancsak éppen ezt a jogi és történelmi hivatástudatot emelte ki visszaemlékező-jében felidézve a 25 évi püspökség esztendeinek történetét és megállapította,

hogy nem volt könnyű feladat a hatalmas egyházkerület ügyeit előbbre vinni. Ebbe a korszakba esett ugyanis – mondta Vay főgondnok – »a négyéves világháború a maga nélkülözéseivel és áldozataival, valamint ebbe estek bele ... a különböző színárnyalatokat játszó vörös forradalmak is, melyek nemcsak a katonai és polgári szervezetek rendjét bontották meg, de amelyek alapján ásták alá és rendítették meg az egyházi életet és fásították el a vallásos érzületet is.«

Az ünnepelt püspök a főgondnok üdvözlő szavaira válaszként hangsúlyozta, hogy mindenkor Istennek engedett inkább, mint embereknek. Ebből lett sok háborgattatása, de ebből lett Istenben való boldog dicsekvése is. »Idejekorán tudtam, kinek hittem. A világosság, szabadság, igazság, szeretet Krisztusának, akinek rajtam való feltétlen uralkodásáért igyekeztem a világtól, annak kártékony befolyásától megüresíteni magamat... szabadságom nem engedte, hogy titkon való gyönyörűséget keressek rejtőzködő célszatokban, társaságokban és gyülekezetekben... hogy jövő menő szólamok és irányzatok jobbra-balra tántorítsanak... Nyugodt vagyok felőle, hogy életem útja nem hajlott el őseimtől. Biztos vagyok benne, hogy a tiszántúli egyházkerület által különösképpen képviselt evangéliumi igazságok, kálvini elvek, nemzeti hagyományok általános emberi kincsek nem vesztek el, sőt el sem értéktelenedtek a kezeim között és nem is vesznek el, nem is értéktelenednek el, amíg Isten kegyelme erőt, a gyülekezetek bizalma kedvet ad öröhhelyemen állani. Megáldoztatásom ideje már nincs messze. Jól esik nyugodtan várakozni reá.«

d./ Szervező és intéző körületekintése: Püspöksége alatt megoldáshoz érkezett – mint Zoványi írja – a Tudományegyetem ügye, melynek felállítását az 1912. évi XXXVI. tc. biztosította a hittudományi karral.” Kormos ezután felsorolja az összes alkotását, amit más helyen már említettünk, majd folytatja: „Lankadatlan munkabírását mutatja be püspöksége idejéből fennmaradt gazdag levéltári anyag: levelezése, munkanaplója, elnöki és igazgatási iratainak roppant halmaza, felszólalásai, beszédei s irodalmi munkássága. Levéltárunk őrzi az általa képzett iratokat. Néhány adat rámutat ennek határtalan bőségére. Ugyanakkor további kutatásra serkent, ihletet ad a kutatónak arra, hogy józan kritikával valaki közülük megírja Baltazár életművét, melynek forrásai még feltárásra várnak. Nem szánom elrettentésül e forrásbőséget, csak rámutatok tüneményes, bámulatos munkabírására. Az egyházigazgatásban a hozzáérkező s tőle kiadott levelek, iratok, dokumentumok összesen 160 dobozban vannak (1 dobozban 11 folyóméter anyag, ez összesen 1760 fm., évente átlagban 6000 darab iktatott irat). A külön kezelt elnöki iktatóban nyilvántartott iratok száma is eléri az évi 6-7000-t. (Ez együttesen évi 12-14000, naponta mintegy 32-34 irat intézését jelenti.) Baltazár püspöksége idejéből fennmaradt iktatók és mutatók száma is tetemes: elnöki naplók, feljegyzések 20 kötetben, igazgatási iratok iktatók és mutatói 53 kötetben, az egyházkerületi jegyzőkönyvek 15 kötetben és irataik 44

dobozban, valamint az ORLE iratok 12 dobozban és 7 kötetben. Joggal elmondhatta 1924. évi újévi püspöki beszédében: »Ezt a hivatást úgy terheivel, mint szépségeivel és dicsőségeivel vállalnunk kell ezután is, hogy utódaink éppen olyan áldó imádság mellett és éppen olyan dicsekedve emlegethessék neveinket, mint ahogy mi emlegetjük a nagy elődökét.« (Ebben a tekintetben hiányzott a püspök prófétikus megérzése, mert éppen róla feledkeztek meg! L. L.)

2. Emberi magatartása: Amikor a negyedszázados évfordulón az egyházkerületi közgyűlésen az ünnepelt Baltazár Dezső – a nem rég még politikai ellenfélnek tekintett (L. L.) – Vay László főgondnok üdvözlésére válaszolt: »A nehéz életpálya eme határköve belső és külső vizsgálódásra indít. Gyarlónak indult életem, mint minden ember élete.« Ténylegesen emberi tévedéseire utalt. Zoványi Jenő emlékezetében ezzel szemben úgy maradt meg Baltazár ember volta, mint akit a szelek sodrása sokszor megzavart. Híveinek nagyobb tábora azonban úgy élte át a történelmi eseményeket, hogy tudatosította a püspökének az eseményeket gyorsan felismerő egyház-politikusi magatartását, aki a viharokban meghajlott, vagy látszólag ingadozott, de sohasem volt az események játékszere, és soha nem vált gerinctörötté. Éppen a pálmának e jellegzetessége az a legkifejezőbb szimbólum, mely ráillik Baltazár Dezső emberi magatartására még Zoványi véleményével szemben is.

Valóban voltak életének olyan szakaszai, amikor abban a hitben élt, hogy szabadelvűségéből cselekszik, de ez csupán politikus eljárás volt, amelyet később olyan szakasz követett, amikor ezért még mentegette is magát. Az egyetemi katedrától – az 1918-19-es forradalom idején tanúsított politikai magatartása miatt (L. L.) – fegyelmi eljárással megfosztott Zoványi Jenő neheztelt Baltázárra...” Már szó volt róla, hogy ebből fakad a Zoványi-féle vádak tömege. Kormos ezzel kapcsolatban annyit jegyez meg, hogy: „Emberi magatartása hátramaradt levéltári anyagából még tisztázásra váró feladat.” Úgy látszik, hogy Kormos ilyen csodálatosan pozitív jellemzés mellett még félt egy kissé, de őszinte csodálatát Baltazár iránt szóban és írásban határozottan kifejezte.

3. „A magával ragadó szónok”: Baltazár egyéniségéből és szónoki képességéről Czeglédy Emánuel részletesen ír tanulmányában s tudakozódhatunk fennmaradt ígéhírdetéseiben, melyet még a második világháború előtti nemzedék sokat emlegetett. Néhány gondolatot az emlékeztető jelölő szolgáló füzetével a száj, beszéd szimbólumára utalva Baltazár püspök prédikatori jelentőségéről. »Mint prédikátor – írja Czeglédy – ugyan nem volt sokrétű, de öntudatos bizonyágtétele tette átütővé ünnepi pátoszát s ezzel vált – sokak szerint – a magyar református egyház egyik legnagyobb hatású prédikátorává.« Ha egyáltalán lehet most – e szűk keretek között – elemezni ezt, akkor azt fejteném ki, hogy e nagyságot több pillér tartotta, köztük kiemelhetjük: a biblikusságot, az Isten előtti bűnbánást és önvizsgálatot, – világi, politikai beszédeitől eltérően – a polémia

mentességet, a liturgusi szerkesztés fontosságát, a missziói hév lendületét, s nem utolsósorban a tiszta magyar beszéd veretességét. Beszédei magával ragadók s még nemzetközi vonatkozásban is kiváló szónok volt. Így Párizsban, Londonban, Speierben, Amerikában egyházi és politikai társaságok, a legkiválóbb neves férfiak, egyházi és világi politikai vezetők előtt, akikkel találkozott, igazi elismerést tudott szerezni.

A magyar református egyházban Baltazár idején kezdett kibontakozni a kétféle karakterű prédikátor típus: az erős jellemű, érces hangú, disszonancia mentes hangolású, szuggesztív erejű, aktívan magával ragadó, öntudatos, ünnepi pátoszú, a mondanivalót átélő igehirdetővel szemben a lelki-erőszakosságot elkerülő, szerényebb, halk hangúbb, szónoki képességek hiányában vergődő prédikátor. A magyar nép eszméje: (a Méliusz-típusú – L. L.) kálvinista prédikátor. Baltazár ezek között reprezentánsa a szónoki egyéniségnek, akinél az öntudatos bizonyágtétel a fontos. Prédikatori mondanivalója nem sokrétű, hangszerelése nem sok hangú, de a mélybe vezető szólamok olyan diszpozíciójával rendelkezik, melynél nem a kifejezés művészi módja a fontos, hanem az igazság meggyőzése. Hangjának mély zengése mondanivalójának lelki aktivitása a legnagyobb hatású magyar református igehirdetővé tette.” (A katolikus vezető egyéniségek között leginkább Prohászka Ottokár beszédeiről mondhatjuk el ugyanezt. L. L.)

Szónoki képességét Szabó Ferenc, Chicagóban élő magyar mérnök fennkölt szavakkal jellemezte, amint azt az amerikai útjai fejezetben szóról szóra leírtuk.

4. “Szerető szívű pásztor”: Szeretete (*eszróg* szív alakú gyümölcscsel telt ág szimbóluma) nemcsak az intézményes szeretetszolgálathoz csatlakozásában (Kálvineumok, Diakonissza nevelés, hadi árvaház, kórház misszió, katonai lelkiszolgálat, Kollégiumért folyó áldozatos gyűjtése stb.), hanem családjához, egyházához, hazájához, gyülekezete tagjaihoz s a lelkipásztorokhoz való viszonyában is gyümölcsöző volt. (61.- 63. ábra) Bár ő maga sok meg nem értést, sokszor a gyűlölködést tapasztalta, hisz mindennel vádolták, jellemtelenséggel, hiúsággal, politikai köpönyegforgatással, hazaárulással, ennek ellenére közösségtudata töretlen maradt. Az első világháború alatt 1917. évi újévi beszédében ezt kifejezésre jutatta: »Én első akarok lenni köztetek. De a szolgálatban, munkában, teherhordozásban, csapások felfogásában és sebek türelmes, sőt dicsekvő türésében is. Püspöki szolgálatában ékes lelkigyümölcs a Kollégiummal együtt a hazáért és egyházért vállalt felelősség betöltése és a Kollégiumért munkálkodó, s annak jövődjét féltő szeretet. Egynek, testvérnek érzem magam veletek abban a hivatásban, amelyet haza, egyház iránt kollégiumunk vállalt századokon át eredményesen teljesített s a jövőben teljesíteni fokozott mértékben kötelessége.« Ezeket a szavait nem elég egyszer leírni, mert rá annyira jellemzőek voltak és a tartalma az életét irányította!

Lelkészi közösségekben sokat fáradt, – negyedszázados püspöki szolgálata alatt – »hogyan megvalósítsa a nemzet megbecsülését és szeretetét, mert jól tudta, hogyha a magyar reformátusság elhagyná Krisztusnak szabaddá tevő, szeretetben szolgáló igazságát és életét, akkor nemzetrontóvá lenne. Révész Imre, Baltazar munkatársa nyilatkozatából idézzünk – e ma is érvényes – szemléletmódból egy magatartásra hasznos mondatot: »Mindaddig azonban, amíg Krisztus lelke élte a magyar protestantizmust az igazság, szabadság egymást csókoltató békességével, a világosság szeretetével és a szeretet világosságával, Ő maga

61.-63. a. Néhány kép az egyházkerületi látogatásairól (vizitációk)

is éltetni fogja a magyar nemzetet, mert a nemzetet az igazság magasztalja fel.«

Baltazar Dezső 1936. évi jubileumi közgyűlésen sem hagyja ki ezt bizonyágtételéből: »A szeretet, melyet egyetlen Uram és Királyom: az Úr Jézus Krisztus a kereszten élete feláldozásával pecsételt meg, életem kiolthatatlan evangéliumává lett, amelynek birtokával az emberek javának szakadatlan szolgálata mellett is az éghez tatózónak éreztem magamat és szánakozással és undorral néztem a haragot, mint minden isteni és emberi jó mérgét, mint a társadalom szegényét és mint az ország veszedelmét.« A debreceni presbitérium díszközgyűlésén – az üdvözlő szavak után – ugyancsak a szeretetre mutat rá. »Sok minden lehetett bennem az eltelt negyedszázad folyamán. A szeretet nem volt fogyatékos bennem. Apostolkodásomnak bizonyosságait igyekeztem nagyon sok munkával, odaadó szolgálattal, mindenkire kiáradó szeretettel, a jó pásztor hűségével megszerezni.«

1936. június 3-án még részt vett az előbb említett ünnepségen s 1936. augusztus 25-én meghalt. Valójában tehát a negyedszázados fordulón munkatársaitól, szolgatársaitól, gyülekezettől, egyházkerülettől való búcsúzása megtörtént

és hagyatékul maradt ekkor elhangzott áldása: »A világosság, igazság, szabadság, szeretet lelke: és mindenek felett az Istennek mindenre elég kegyelme áradjon és maradjon a gyülekezeten. «”

(Az idézettek forrásadatait az irodalomnál ismertetjük. Az előadást egy esztergomi konferencián hallgattam meg, melyet kérésemre Kormos László „Esztergomban történt találkozásunk emlékéül szíves barátsággal” megjegyzéssel 1995. május 26-án küldött el. Akkor még azt hittem, hogy ebben a munkában társszerzők leszünk, ahogyan azt elterveztük. Sajnos Ő éppen akkor lett halálos beteg, amikor Kocsis Elemér püspök 60 év után először tartott 1996. aug. 19-én emlékező istentiszteletet Baltazár sírjánál. Utána már csak levelet váltottunk megtervezve a könyv egyes fejezeteinek megírását. L. L.)

Dr. Kormos László *Studia et Acta Ecclesiastica* V. sorozatában már 1983-ban sok mindent tisztázott – bár előadásában ezeket érintette – mégis érdemes tanulmányából a Református egyházpolitika alfejezetből is idézni. „A dunántúli püspök a lelkészeket arra kérte, hogy ne akadályozzák az új államalakulást. Jánosi Zoltán belügyi államtitkár 1919 márciusában helyeselte az állam és egyház szétválasztását. Híve volt a szabad vallásgyakorlatnak és az iskolák államosításának. Szükségesnek látta azt a felekezetek közötti ellentétek feloldása és a demokratikus, szociális szellemben való egységes nevelés érdekében. Hangsúlyozta azonban a vallásos nevelés fontosságát, melyre a régi keretek nem alkalmasak... A kritikus helyzetben Jánosi Zoltán a politikai fórumokon is lelkészként vett részt a társadalom átalakuló életében. Baltazár Dezső tiszántúli püspök április 4-én tájékoztatta a lelkészeket az egyház helyzetéről, és buzdította őket a bizalomra és engedelmességre.” (Korántsem csak Baltazár hirdette az egyházi engedelmisséget, hanem minden püspök, mert ezt látták józan diplomatikus lépésnek. Akkor még senkisé hitte azt, hogy a bolsevista rendszer mindenféle vallásosságot ki akar irtani. L. L.)

A kritikus időkről szóló írás így folytatja: „A debreceni hittudományi kar 1919. március 26-án Ferenczy Gyula professzor indítványára határozatot hozott, hogy »a dolgok új rendjét, mint a Názáreti által hirdetett, az emberiség által várt istenországot« üdvözli és felajánlja támogatását a megvalósítására... Baltazár Dezső az ORLE képviselőjében – mint azt már tudjuk Zoványi és Mocsár írásából – ugyancsak táviratban üdvözölte Garbai Sándort. Összefüggés lehet a két távirat között, hiszen Ferenczy Gyula mint az ORLE főtitkára, belső munkatársa volt Baltazárnak.” Csaknem minden egyházi vezető, professzor valóban hitt egy igazi „jézusi lelki kommunizmusban.” Tildy Zoltán megszervezte a református lelkészek szakszervezetét, Tóth Béla esperes Miskolcon 57 református lelkésszel belépett a szocialista pártba, akiket mint új elvtársakat a direktorium meleg szavakkal üdvözölt. Mindezekről Kormos a fenti tanulmányában szavahi-
hetően írt Zoványi és Baltazár közötti ügygel kapcsolatban: „Baltazár halogató

politikát választott a Debreceni Újságban 1919 nyarán közölt bizottsági felhívásra, amely a lakosság feljelentését kérte a kommunizmus mellett állást foglalók beszédeiről, írásairól, magatartásáról. A püspöki intenció szerint az egyházközségek nem tettek feljelentést, mert Baltazár méltányosságot kérve az üldözöttek és családtagjaik iránt, minden támogató megjegyzés nélkül továbbította a konventi leiratokat az esperesekhez. Zoványi Jenő magatartását nem olyan méltánytalanságot nem tűrő pártfogással tekintette, mint a fegyelmi elé került tanítók és óvónők ügyét, de nem azért, mert Zoványi a Tanácsköztársaság mellett exponálta magát, hanem azért, mert már 1918 nyarán és őszén cikkeket írt az iskolai vallásoktatás eltörléséért a sötétség terjesztésének megakadályozására. Zoványit a református egyházi lapok megújuló támadásai miatt kényszerhelyzetben fosztotta meg az egyházi bíróság lelkeszi jellegétől, majd a kultuszminisztérium nyugdíjazta. A debreceni egyetem hittudományi kara ellen indított hírlapi és hivatali hajsza teljesen más jellegű volt. A Tanácsköztársaság vezető funkcionáriusait üdvözlő távirat ódiumát Ferenczy Gyula professzor vállalta magára. Őt is nyugdíjazták. Valójában a támadás Baltazár ellen irányult, aki ellenzéki magatartást tanúsított az ellenforradalmi rendszerrel szemben, és bizonyos egyházon belüli erőknél kapóra jött volna a Baltazár félreállítása.” Mindezekről olvashattunk a „Próbáltatások...”-ban is, ugyanúgy, mint azt is, amit Kormos szintén megállapított, hogy „megelőzve a fehérterror igazoló eljárását, csupán huszonegyet marasztalt el a megvizsgált mintegy másfélezerből. Nem ez volt az ellenforradalom gyakorlata. Baltazárnak köszönhető, hogy Debrecen vezetése helyén maradt 1935-ig...”

Baltazár keményen bírálta a kegyetlenkedő ellenforradalmat, de helytelenítette, hogy azt fehérterrornak hívják, mert szerinte a fekete akart elbújni a fehér szín mögé. „A fehérterror a klerikálisok reakciós terrorja, tehát fekete terror. Nemzetközi epidémia, amelytől óvakodni kell. Újfajta fekete internacionálénak a jelét kell látnunk a felekezeti gyűlölködés dühöngésében, mely egyrészt a zsidókat, másrészt a protestánsokat ítéli el, úgy látszik, hogy a zsidók után mi következünk áldozatul.”

”Révész Imre abban az időben még ugyanezen a véleményen volt. A kormány és a katolicizmus támadása a reformátussággal szemben következetes volt – írja Kormos – Baltazár és Révész nyilatkozataira, a kunhegyesi memorandummal foglalkozó zsinati döntésekre azzal felelt, hogy 1922. július 5-én az államsegélyt minden indoklás nélkül beszüntette... A Baltazár köréhez tartozók közül Révész Imre volt magatartásában és megnyilatkozásaiban a legkövetkezetesebb, 1920. július 22-én a zsidó kérdés felvetése ellen tiltakozik.” Későbbiekben Csikesz Sándor, Juhász Nagy Sándor, Karácsony Sándor, Kiss Ferenc, Szabó Aladár, Victor János, Sebestyén Jenő, Bereczky Albert, Tildy Zoltán, Forgács Gyula Baltazár és Révész intenciói alapján próbáltak tárgyalni az új állam-

mal folytatandó pártmentes kapcsolat teremtéséről Ravasz Lászlóval is az 1923-1928-ig terjedő időszakban.

Baltazárnak igaza volt, hogy esetenként úgymond diplomatikus lépésekre határozta el magát még akkor is, ha az a külső szemlélők számára érthetetlenek voltak és főleg ellenségei előtt azok „árulásnak, behódolásnak” tűntek. Ilyen taktikával mentett meg nagyon sok embert, de Debrecent is mindkét szélsőség – bolsevizmus és az utána következő „fehér” megtorlás – túlzásaival szemben. Aki ezt nem látta, az vagy elfogult ellenség vagy vak volt. A fentebb említett Baltazár-híveket a szovjet uralom által diktált újabb bolsevisták úgy megfenyegették, hogy vezérüknek a nevét sem merték kiejteni.

Baltazárt – mivel nem vállalt a teológián professzori állást – mint „tudóst” általában nem jegyezték. Ennek módosítására sok egyéb között felhozzuk azt, hogy Karl Barth, aki a XX. század legnagyobb teológiai teoretikusa volt, a „Das Wort Gottes und die Theologie.” (Isten ígéje és a teológia) című munkájának 1925-ös kiadását „saját fényképével ellátva, sajátkezű bejegyzéssel Baltazár Dezső püspöknek dedikált Münsterben, 1929. márc. 1-én” – írta erről dr. Jánossy Imre. A könyv ma is megvan a debreceni Kollégium Nagykönyvtárában. Ezek után Jánossy azon elmélkedik, hogy miért éppen ezt a könyvet küldte Baltazárnak és miért nem a korábban megjelent Dogmatiká-t? A választ néhány sorral alább pedig megadja: Barth rendkívüli módon érdeklődött a magyar reformátusok iránt, ami már a magyarokkal történt személyes találkozásait (1936, 1948) jóval megelőzte. Az első dátum mindenképpen Baltazárral való találkozását, a dedikáció pedig az iránta megnyilvánuló tiszteletét jelentette. A magyar kálvinizmus legnagyobb magyar ismerője és képviselője ugyanis Baltazár volt.

Ide tartozik Baltazár és az irodalom kapcsolata. Ady Endre költőnk őszinte tisztelője volt a püspök egyéniségének és munkájának. Márpedig a költő nem becsült nagyra olyan embert, aki az ő géniusza felől nem volt jó véleménnyel. Amikor a hivatalos irodalom ítélőszéke elé állítja Adyt, akkor a református egyház védelmébe veszi a művészetét. Baltazár és Makkai Sándor püspökök elnökei voltak a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak: Baltazár 1915-től 1924-ig, Makkai Sándor 1938-tól. 1927-ben Makkai a „Magyar Fa sorsa” című munkájával megvédte a vádlott Ady költészetét, így nyernek versei zöld utat a református iskolákban. Oláh Gábor az egyháztól és a kollégiumtól nem az ő idejében távolodott el, de a püspök az, aki 1920-ban megköszöni Oláh Gábornak a Lelkészegyesület című lap számára küldött verskéziratát, és arra kéri: tisztelje meg gyakrabban „poémáival” az általa szerkesztett lapot. Amikor Oláh Gábort „kormányzósértés” címén bűnvádi eljárás alá akarták vonni a „Parasztok kórusa” műve miatt, Baltazár, aki már hallotta ezt a verset, védelmébe veszi a költőt, és közbenjár a bűnvádi eljárás megszüntetése érdekében 1932-ben. Ecsedi István néprajztudós is barátja volt a humanista püspöknek. Gyűjtőútjára a települések

református lelkészeihez szóló nyílt ajánló levéllel látta el, ebben felhatalmazta Ecsedi Istvánt a parókiák egyházi gyűjteményeinek és levéltárainak megtekintésére, így a lelkészek, tanítók vendégül látták.

A nagy közönség számára 1986-ban a – nem egyháztörténeti jellegű – „*Debrecen története 1919-1944. 4. kötetében* ír óvatosan Veress Géza Baltazár kiemelkedő szerepéről Debrecen város politikájában és emlegeti érdemeit, amit már részleteztünk.

A méltatások végére tesszük a megjelent magyar lexikonokat, amelyekben Baltazárt említik vagy éppen nem említik.

Révai Lexikon 1936: Baltazár 1871. Debr. Ref. püspök, politikus, felsőházi tag. Az ORLE megalapítója és elnöke, szónok, író.

Új Idők Lexikona: Singer és Wolfner Irod. Int. Rt. Bpest. 1936. B. D. ref.püspök.

Mindenki Lexikona. Akad. Kiadó Bpest, 1974. : Nincs benne

Alapismereti kislexikon. Novotrade, Bpest. 1988. : B. D. 1871-1936. Ref.püspök, 1917. 1918. konvent elnöke. Szociális érzékenység, az ellenforradalom idején liberális álláspont jellemezte tevékenységét

Magyar életrajzi lexikon. Akad. Kiadó 1981. Ugyanazt írja, mint a Révai, de megemlíti, hogy Tisza Lajos nevelője volt. Közben jogi doktorátust szerzett. Egy-
séges politika, kultúra szociális és gazdasági program a magyar kálvinizmus részére 1918. Rengeteg cikke jelent meg. Baltazárban a hagyományos szellem testesült meg: teológiában ortodox, állambölcseletben liberális. Az ismertetés 19 soros, amit Csikesz Sándor kiadványa alapján írtak.

Magyar Larousse Enciklopédia. 1. 1991.: Nincs benne Baltazár. Viszont megemlíti az Akadémiai Kislexikon. 1989 (1. k. 177. o.), és még az Új Magyar Lexikon 1959 (1. k. 233. o.) is

Az előszóban már említett Dezső Gyula írja, hogy „Érdemes volna a hívek számára Baltazár-breviáriumot készíttetni az ő eszméiből, világnézeti megnyilatkozásaiból, bölcs mondásaiból. Vigasztaló, nagyértékű olvasmány lenne és életben tartaná közöttünk azt, aki ma már Krisztusban él.”

Végezetül néhány sor Baltazár „alázatos dicsekedései”-ből: „Elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtelenség által végeztetik el.”

„Neki kell emelkednie, nekem pedig alászállnom.” (Keresztelő János)

„Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk ?” (Pál)

„Nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon s adja életét válságul sokakért, s aki hű övéit megerősíteni és megőrizni a gonosztól.” (Bethlen Gábor kedvelt igéje)

Elhallgatásának egyik indoklásaként tanulságul az utókor számára Ady egyik „aforizmáját” idézzük.

A törpék napja

*Ha egy nagyunk a sírba száll,
Föllélegzik a hitvány törpe had:
– Majd megbecsülnek minket is,
Ha a nagyokból – senki nem marad.*

*

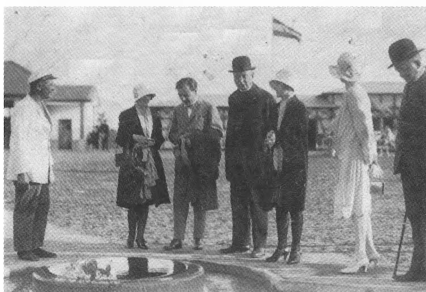
*Közelg a törpék napja, mert előretörve,
Az óriás üres helyébe ül a törpe.*

*63. b. Útban a Nagytemplom felé vasárnapi istentiszteletre
(balról a püspök)*

Baltazár hajdúböszörményi rehabilitációja

Baltazár már mint püspök sem feledkezett meg Hajdúszoboszlóról sem, amit az mutatott, hogy az 1927-ben megnyitott főnyitott fürdőt továbbfejlesztette azzal, hogy 1928-ban társaival létrehozták a Hajdúszoboszlói Gyógyfürdő Részvénytársaságot. Az addig is igen nagy forgalmat még inkább növelte azzal, hogy megépíttette a szerződésben vállalt 50x51,5 méteres vasbeton medencét a strandolóknak és egy másik 15x32 méteres medencét a betegek részére. Emellett 100 kabint, 2 egyenként 300 férőhelyes öltözőt és egy kisebb masszírozó és iszap-pakoló helyiséget is létesített. Ez az első fejlődési szakasz azonban elakadt, mivel a vállalat az ezen felül is vállalt kötelezettségeit nem tudta időben teljesíteni és ezért a kormány 3 év után ismét városi kezelésbevitel mellett döntött. (64. 65. ábra)

64. 65. *A püspök családtagjaival és barátaival a hajdúszoboszlói gyógyfürdő egyik medence átadó ünnepségén*

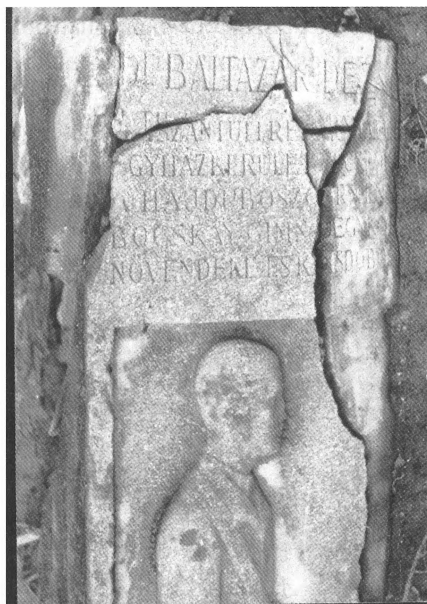
Hajdúböszörményben – amint azt másutt írtuk – Baltazár 1904-1911-ig volt lelkes és esperes és itt igen sokat tett a város egyházi és kulturális fejlődéséért.

A város jellegét a Városi j.k.-ben 1705-ből a következőképpen jellemezték: „Ez a város sok száz esztendőktől fogva tűzek, vizek, török, tatár s több ellenségek közt főhajtással s maga alkalmaztatásával, mindenfelé való adommal megmaradt.” Egy ilyen város méltó tette volt Baltazár emlékének és tevékenységének igazi értékelése.

Baltazár mindkét templomot renováltatta, leánypolgári iskolát létesített és a fiúk részére már megépült Kálvineumot felújította, részt vett a város rendezésében. A város hálás volt a sok segítségéért és 1936 májusában, püspökségének 25 jubileuma alkalmából díszpolgárrá választotta. Halála után a város egyik legnagyobb utcáját róla nevezte el éppen úgy, mint a polgári leányiskolát is. Szülőházára és a fiú Kálvineum épületében emléktáblát helyeztek el. (66. a. b. 67. ábra)

A kommunista rendszer alatt igyekeztek mindenféle Baltazár-emléket kitörlni: megszűnt a Baltazár utca, összetört az egyik emléktábla, a szülőházat sen-

ki nem renováltatta. Az utóbbit már a rendszerváltás sem tudta megmenteni a lebontástól. Így az ott lévő emléktáblát és egyéb Baltazár emléket a Hajdúsági Múzeumba helyezték el. A város önkormányzata visszaadta az előbb Somossy Béla, Szabadság, majd Lenin utca eredeti – Baltazár – nevét, a református egyház kezelésébe került Nagytemplom melletti általános iskola ma már Baltazár Dezső nevét viseli.

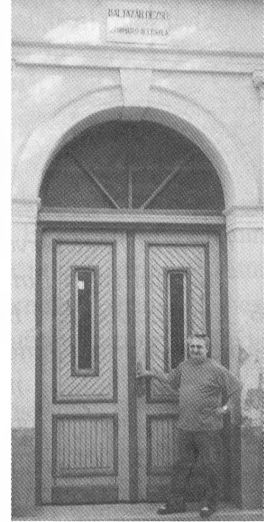
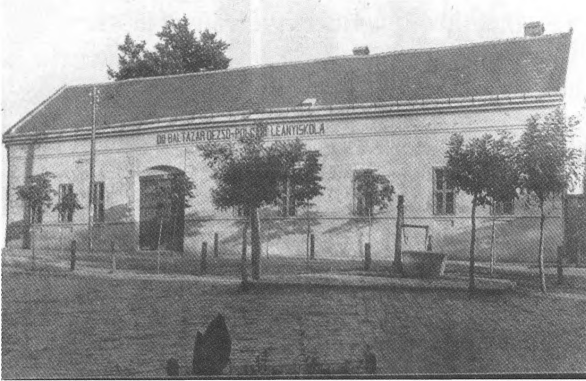

66. a. A püspök által alapított fiú Kálvineum Hajdúböszörményben.
b. A Kálvineum épületében lévő, a szocializmusban összetört emléktábla.

A rehabilitáció kezdeményezőiről név szerint nem szereztünk tudomást, de ez példaértékűnek tekinthető és a harmonikus együttműködés kifejezője az önkormányzat és a református egyház között. A református lelkészek és a város polgármestere, valamint képviselői sokak számára példát mutattak és ezekkel a gesztusokkal Baltazár érdemeit emelték ki, mintegy elsöpörve az őt mind a régebbi múltban, mind a kommunizmus korszakában ért igaztalan vádakát. (68. 69. a. b. ábra)

Dr. Nyakas Miklós a Hajdúsági Múzeum igazgatója helytörténeti könyvében a böszörményi Baltazár-kultuszról a következőket írja: „a helyi kultusz egyik kezdeményezője az 1930-as évek végén H. Fekete Péter, akkori múzeumigazgató. Sajnos a kommunizmus évei ennek nem kedveztek, bár érdekes módon a nemkívánatosnak minősített Somossy Béla egykori polgármesterről elnevezett utcát 1949-ben változtatták Baltazár Dezső nevére. Nem sokáig, mert a 60-as években – mint fentebb írtuk – Lenin utca lett, majd a Lenin szobor felállítása

után Lenin tér is lett a városban, így az utca még a rendszerváltás után az Iskola u. lett... A rendszerváltás után az Iskola u. elnevezést nem bántottuk, viszont Somossy Béla és Baltazár Dezső is utcanevet kapott. Az utóbbi még nagyobb, mint a korábbi volt.” – Bocskai István egyik városa, a Hajdúság központja ezzel nemcsak a fejedelem és a hajdú korszak dicsőségét, hanem a magyar kálvinizmusért egyik legtöbbet tevő püspök emlékét is méltóan megőrzi és ápolja.

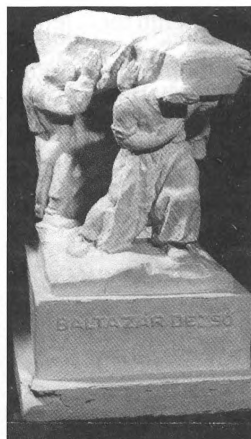

67. Református leánypolgári iskola Hajdúböszörményben, ami szintén Baltazár alapítása. Ma Baltazár Dezső ref. általános iskola a neve a felújított emeletes épületnek. Jobbra a főbejárat Eszenyi Balázs igazgatóval.

68. Baltazár Dezső hajdúböszörményi díszpolgári oklevele a fedőlappal

Ilyen rehabilitáció a püspöki székhelyén, Debrecenben sem történt. A könyvben látható böszörményi képeket dr. Nyakas Miklós szolgáltatta rendelkezésemre, amiért e helyen részére is hálás köszönetemet fejezem ki. Ő levelében őszintén így nyilatkozott: „Egyébként Baltazár emberi, politikai és egyházi nagyságával én úgy is mint történész, úgy is mint református magyar ember mindig

69. a. A rendszerváltás után Hajdúböszörmény második legnagyobb utcáját ismét Baltazárról nevezték el (Lenin, Szabadság út után).
- b. Egyik szoborterv Baltazar sírjára, ami a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumban található. (Állítólag Kisfaludy Stróbl Zsigmond alkotása, de nem ez nyerte meg a pályázatot.)

tisztában voltam, s 1990 előtt véleményemet sohasem rejtettem véka alá.”

Amikor mostanában Hajdúböszörménybe látogattam, az utcán érdeklődtem idősebb emberektől, hogy hol van a Baltazar utca és szülőház, azonnal készségesen útbaigazítottak, sőt rosszalva, szégyenkezve emlékeztek a kommunizmus alatti Baltazar utca átkeresztelésre, szülőházának leromlására, majd emiatt napjainkban a lebontására. Úgy tűnik, hogy ebben a városban nem olvasták Mocsár Gábor könyvét vagy ha olvasták is, nem fogadták el a püspököt rágalmazó álláspontját.

Baltazár és a „klérus”

Baltazár püspök viszonya a katolikus egyházhoz olyan kérdés, amiről nem nagyon mertek vagy akartak beszélni és különösen írni, mivel úgy gondolták, hogy az a viszony nem ritkán ellenséges vagy legalább is ambivalens volt. Mindezek ellenére a püspök ökumenikus felfogása ismeretes volt, ami nem egy mellékelt írásból kiviláglik. Ebben benne volt a katolikus vallással való együttélés, együttműködés, kölcsönös segítség érzése és gondolata. Egyes időszakokban, amikor politikai helyzet bizonyos szempontból feszültté vált, egyes nyilatkozatait, cikkeit nehezen tudták az ökuméné szellemével összeegyeztetni. Főleg azok élezték ki ilyen jellegű megnyilvánulásait, akik elítélték liberális nézeteit, makacs kálvinizmusát, az általa megkívánt vallási egyenlőség kérdését – főleg annak anyagi vonatkozásait – a zsidósággal való jó kapcsolatát. Egy laikus szerző, mint a jelen munka írója, azért meri boncolgatni ezt a kérdést, mivel részletesen áttanulmányozta Baltazár életét, írásait, zsinati és egyéb fórumokon elhangzott megnyilatkozásait és mindezeket a saját ökumenikus felfogásán átszűrve próbálja meg az objektív véleményalkotást.

Kétségtelen az, hogy Baltazár 1911-től 1936-ig a Tiszántúli Egyházkerület és ezáltal csaknem egész Kelet – Magyarország reformátusságának a feje volt, aki nemcsak az egyházi, hanem az állami és politikai közeletben is tevékeny részt vett. Eközben voltak olyan időszakok, amikor véleménye eltért a katolikus egyházfők vagy az őket képviselő katolikus vallású állami vezetők véleményétől, amit néha kissé élesen, de mindig nyíltan kifejezett.

A reformátusokkal és más protestáns irányzatokkal egyetértve látnia kellett, hogy Magyarország védőszentje Nagyboldogasszony és országunkat Mária országának tartották. Királyaink és leszármazottaik közül többeket szentté vagy boldoggá avattak. A Habsburg-dinasztia katolikus vallású volt éppen úgy, mint az arisztokrácia és állami vezetőink nagyobb része. A protestáns egyházak számbelileg is kisebbségben voltak, vagyon szempontjából pedig mélyen alatta álltak a katolikus egyház, papság és arisztokraták latifundiumainak, gazdagságának és így eleve bizonyos ellenzéki beállítódás alakult ki bennük. Ehhez még hozzájárult az ellenreformáció emléke is. Természetesen a reformáció idejében kialakult háborúskodásokból, egyházi vitákból, kegyetlenkedésekből a protestánsok is kivették részüket, azaz a két nagy egyház hívei és fegyveresei kölcsönösen gyilkolták egymást. Viszont ezek az események időben már annyira messze voltak, hogy mindkét oldalon állók számára a régi események (inkvizíció, vallásháborúk, reformáció, ellenreformáció) nem játszhattak szerepet a negatív előjelű beállítódásokban. A püspök fiatal korától kezdve döntő lépésnek tekintette a reformációt, mint a keresztyén világban egyeduralkodó pápaság intézménye és törvényei alól való felszabadító mozgalmat. Amint alább idézzük, ezt a tényt ő sohasem

tagadta, sőt terjesztette. Amikor a XX. században harcolt a reformátusság érdekében, élénken emlékezett a katolikus püspökök – Szelepcsényi érsek, Széchényi, Pálffy, Sennyey, Klobusitzky és Kollonich – iszonyatos protestáns gyűlöletére (pl. 1674 március 5-re több mint hétszáz protestáns lelkészt és tanítót idéztetett meg Szelepcsényi Pozsonyba bírósági eljárásra, ami hosszas per volt és sokakat elítéltek.). Megmaradt emlékezetében még Szelepcsényi ismert és híres mondása: „A magyarországi evangélikusok számára kötelet fonunk. Ha ezt a nyakukra tettük, az evangélikus vallás itt többé sohasem tud lábra állni.” Azután jött a gályarabság, ami egész Európát felháborította és neves politikusok léptek fel ellene. A svájci Welcz testvérek gyűjtésének eredménye, H. Bruyninx bécsi holland követ közbenjárása és a fejenkénti száz tallér kifizetése meghozta a szabadulást. Amikor Ruyter admirális meglátta a gályarabokat, ezeket mondta: „Sok győzelmet arattam már mindenféle ellenség felett, de ez a legszebb győzelmem, Krisztus emez ártatlan szolgálóinak megszabadítása az elviselhetetlen teheről.”

A rekatolizálás mozgalma folytatódott még többszáz évig, hol lágyabban, hol keményen. Thököly és Rákóczi szabadságharca némi időt adott a protestánsoknak a zsinatot, gyűlést, adószedést betiltó 1714-15-ös eredetű „Explanatio” rendelete után. Ezekre emlékezett Baltazár, amikor a XX. század elején és különösen a huszas években a politikai katolicizmus hatalmi fölénye (hegemóniája) és nyomása erősödött („keresztény kurzus”) és ismét a katolicizmus került az államhatalom élére.

Ezekkel a kellemetlen emlékekkel együtt járt a református egyház szegénysége. Czeglédy emlékezésében olvashatjuk a következőket: „Ha Magyarország akkori agrárszociális helyzetképét ismerjük, ismerjük annak statisztikáját, hogy addig, míg a mamutbirtokosok között első volt a római egyház, reformátust viszont egy százalékban sem találunk, ellenben a törpebirtokosok közül 47% volt tiszta református s a zsellérek és a földmunkások között az európai híru kubikusokat is beleszámítva, a fenti százaléknál 15-20 %-al több volt a protestáns, akkor nem csodálkozhatunk azon, sőt egész természetesnek kell találnunk, hogy a fiatal lelkében nagy erőket érző kálvinista papból (Baltazár) nagy intenzitással tör ki nemzete és egyháza megmentésének felelőssége. És ez tisztán vallási alapon, mert Baltazár, mint azt nagyon sokszor bebizonyította, mindig ellentállott annak, amikor a politikát akarták belevinni az egyházba, viszont minden politikai ténykedésében vallásos hovatartozásának nyilvánvalóságát a legerősebben hangsúlyozta, még ott is és akkor is, amikor ez ártalmasnak és taktikai hibának látszhatott. És ebből származott, hogy ő értékelésének megkisebbsíthatetlen mérővesszejét a bibliából vette. Elsősorban is Ésaiaától, akinek szociális reformátori műve éppen abban állott, hogy »legelső helyre a földuzsorás bűnét helyezi (V. 8.-10.) és a földkérdésben látja a nemzeti élet fundamentális kérdését«. Ő át-

érezte és átértette Ésaías és Mikeás forrongó és forradalmi profetizmusát, amelyről F. Warburton Lewis mondja, hogy Ésaías a szociális életben erre a földuszorára vezet vissza minden bajt és csak ennek megoldásával lehet a nemzetet megmenteni, a minden pusztulásnál nagyobb pusztulástól, amikor az eltulajdonított földeken senki sem lakik (vagy kihasználatlanul hever). A felháborodásnak tüze Mikeásban robban ki leginkább, aki legnagyobb büntettnek a szabadbirto-
kosoknak és kisgazdáknak a dúsgazdag felsőbb osztálybeliek által való elnyo-
mását (Mik. II. 1-2.) és az így született szegényeknek kizsárolását tartja. Ez magyarázza meg azt is, hogy a nemzet szabadítója nem városi palotából, hanem egy faluból fog eljönni. Előttünk áll ebben a próféciában az a százszor megta-
pasztalt igazság, hogy a nemzeti élet megújulását mindig a vidék adja. . . És ehhez tartozik még az Ótestamentum törvényalkotása szellemének ihletése – írja to-
vább Czeglédy – . . . A legtöbb görög törvény központi gondolata a családi cso-
port, a római törvényé a polgárok egymás közötti egyenlősége, a hűbéres tör-
vényrendszerben a hűbérurak hatalmának a fenntartása, az angol törvényben az
alattvalók szabadsága. Mi a héber törvény mellett álló gondolat? A testvériség,
vagy helyesebben az a felfogás, hogy a nemzet egy hatalmas család. Nincs más
közösség, melyben egymásnak megbecsülése, a gyengéknek felkarolása, min-
denkivel szemben való segítő készség, egyforma dicsőséget jelent, melyben igaz-
ság és szeretet kiegészítik egymást, mint csak a család. A héber törvényhozás
tette ezt köztudomásúvá. . . A biblia szociológiájában ezt az ószövetségi gondolat-
irányt betetőzi Krisztus, az evangéliumok, az apostoli kor és az őskeresztység
antikapitalista felfogása. Baltazárnál a lelkipásztori hivatással együtt természe-
tesen fel kellett vetődjenek a keresztység és a kálvinizmus nagy életkérdései
is. Ezekre kellett lelkében választ adnia, mert ez az állásfoglalása határozta meg
élettevékenységét. Nála tehát a vallásnak nagy lelki élményei voltak a vallásos
és szociális liberalizmus, innen indultak ki és lettek életének és lelkipásztori mun-
kájának vezériránya, nem pedig ahogy eddig a köztudatba beállított azoktól,
akik szintén jól látták, hogy Baltazár eszmei élettervének a végrehajtásával
Magyarországon a kálvinizmus abszolút felsőbbrendűsége és nemzeti életformá-
ló hatalma szociális és politikai téren is véglegesen biztosítottatik, hogy Baltazár
értvényesülési demagógiából és politikai hiúságból, szóval teljesen külsőséges és
hazug indokokból indult meg erre az útra. . . Esperességének idejéhez fűződik a
klerikalizmussal való nyílt harc felvétele. Megkezdte ezt Baltazár, mint ellenagi-
tációt és feleletet a minden szabad vallási és nemzeti megnyilvánulást elhenge-
relő katolikus reakciós politika tényleges művének leleplezésével, folytatta az
egész egyház konszolidációs alapjainak megvetésével és betetőzte a szekulari-
záció szükségességének felvetésével.

Erre a radikális hangra felfigyelt egész Magyarország, s a hajdúböszörmé-
nyi református esperes csakhamar a vádak és vitatkozások pergőtüzébe került.

Ettől az időtől: 1908. évtől kezdve az egyházpolitikában a róm. katolikus klerikális reakció és a liberális protestantizmus, kiválólág pedig a kálvinizmus közötti világnézeti ellentét újra olyan nyilvános vitatémává vált, amelyben az előbbinek minden anyagi, emennek pedig összes erkölcsi súlya és tekintélye mérlegre vetetett, amelyet többé félmegoldásokkal és junktumokkal elintézni nem lehet, csak az országos közvéleménybe mindig jobban beleygőkeresedő vallásszabadsági alapokmányoknak: 1848. évi XX. törvénycikknek következetes végrehajtásával.

Annak megítélése, hogy Baltazár helyesen cselekedett-e akkor, amikor ezeket a mélyen vérző szabadságjogi sérelmeit a református egyháznak az elszigeteltségből és titkos fondorlatokból kimentette és nyilvánosságot követelt a számára, amelyet Bánffy Dezső báró erdélyi egyházkerületi főgondnokon kívül addig senki sem tett meg, s ő is csak a szükségét hangoztatta a komolyabb ellenállásnak, nem ide tartozik; de idetartozik az ő esperesi működésének és életének méltatásához annak a leszögezése, hogy Baltazár célkitűzésének igazolását nyerte meg püspökké való választásánál a közbizalomnak szinte elementáris megnyilvánulásában.”

Gróf Tisza István, gróf Dégenfeld József, Horthy Miklós protestáns vallásúak voltak több más vezető politikussal és tőlük igen sokat várt Baltazár és a református egyház, de bizonyos idő után az utóbbiban csalódnuk kellett. Természetesen Baltazárnak a véleménye nem volt „elfogult”, de elegendő lehetett azok számára, akik őt katolikus ellenességgel vádolták. Horthy Miklósnak is kifejezte, hogy nem illő, hogy református létére elsőik között van az úrnapi körmenetben. Horthy viszont ezt nem vette főbenjáró bűnnek és mivel mindvégig jó viszonyban voltak, próbálta megértetni a püspökkel, hogy „Mária és Szent István országában egy államvezetőnek ez protokolláris kötelessége.”

A vagyoni helyzetben mutatkozó különbség biztosan komolyabb ok volt a vitára (ellentétre?), mivel nem volt ritka az igen szegény sorsú protestáns lelkész, tanító stb. szemben az óriási birtokokkal, nagy jövedelmekkel rendelkező katolikus egyház gyermektelen plébánosaival, szerzeteseivel, nem is szólva a kanonokokról, püspökökről, érsekekről. A falusi református lelkészek néha földműveléssel és állattenyésztéssel pótolták megélhetésüket, de megesett az is, hogy a hívek alamizsnáiból éltek. Szabó Dezső, Kodolányi János, Makkai Sándor regényalakjaiból ismerjük ezeket a sorsokat. Igaz volt az a szállóige, hogy „Szegény az eklézsia, maga harangoz a pap !” Baltazár mindezt látva a legnagyobb vallási tolerancia és ökumenikus szemlélet mellett sem tudott ezektől elvonatkoztatni, amikor a papi kongruákról (állami juttatás), stólákról (szertatásokért járó pénzek) volt szó. (A szerző édesapja református lelkész volt igen jó jövedelmű parókián és a stóláról mindig lemondott az igen gyengén fizetett segédlelkész javára. Sajnálatos tény az, hogy a református egyház rossz anyagi

helyzete miatt, a fenti szállóige országunkban ma is sok helyen igaz, mivel a kommunista rendszer által elrabolt egyházi földeket a kárpótlás még most sem adta vissza.)

Az egyház és állam jogi viszonyát Csizmadia Andor ismerteti az irodalomban jelzett könyvben. Már az is megdöbbentő, hogy ebben a 419 oldalas összefoglalásban a protestáns egyházak alig szerepelnek, pedig II. József már 1781-ben kiadta a türelmi rendeletét, amiben a vallások szabadságát törvénybe iktatták. A protestánsok teljes vallásszabadságát az 1832-36. évi országgyűlés biztosítani akarta, ami a teljességet jelentette volna a szabad áttéréssel, a reverzális eltörlésével, a protestáns diákok külföldi tanulási szabadságával, protestáns tábori lelkészi szolgálattal stb. Az alsótábla a javaslatot nagy többséggel elfogadta, de a főrendek megakadályozták a törvénnyé válását. Csak Tisza Kálmán kormánya volt az, amelynek kezdeményezése megvalósította a protestáns főpapok és egyházi vezetők főrendiházi ülési és szavazati jogát. Csizmadia könyvéből néhány sorban kitűnik Baltazár egyik érdeme, amit a szegény papok jövedelmének emeléséért tett, de megemlíti a katolikus-protestáns rivalizációt is. A szerző mindezt röviden elintézte: „A gazdasági válságok során a különböző protestáns szervek részéről mindig felvetik az 1848:20 tc. végrehajtását, ami a javak (egyenlő) elosztását jelentette. Különösen Baltazár Dezső tiszántúli ref. püspök, az ORLE (Országos Református Lelkész Egyesület) különböző gyűlésein mutatott rá az állami tulajdont képező katolikus egyházi javak elosztásának szükségességére. Boncz József igen sokat és részletesen írt a lelkészek fizetésének pótlásáról: „ami a lelkészek illő (congrua) ellátását” jelentette. Léven katolikus vallású, a lelkészek (és csak a katolikus vallásúak) ellátásáról egy egész fejezetet írt, amiben a kérdést II. Ferdinánd koráig (1625) visszavezette. Ez arra is utalt, hogy a katolikus alsó papság sem rendelkezhetett valami nagy vagyonnal.

A Horthy-korszakban az állam és egyház ismét jobban összefonódott. Az állam és így a dolgozók egyre többet vállaltak a felekezetek anyagi gondjaiból. A „párbér”, – a katolikus egyházközségi adó a plébános ellátására – ami átvezetett az egyházi adó jogintézményéhez, igen sok vitát provokált. Erről itt éppen úgy nem kívánunk írni, mint az alsó papság stólaris jövedelméről, vagy a főkegyúri joggal kapcsolatos kérdésekről. és egyes legitimista főurak kormányzó-ellenes magatartásáról. Pl. ismert az, hogy gróf Zichy Gyula nem akart a kormányzónak hűségeskütni, mivel azt hitte, hogy azzal elismeri a kormányzó általi főkegyúri jog gyakorlását. Végül a Vatikán közbenjárásával fogalmazták meg az eskü szövegét. (Érdekes módon ezt a nyílt ellenállást nem emlegették annyira, mint Baltazár kritikus véleményét Horthynak az úrnapi körmenetben való részvételéről.). A primási szék betöltése körül is igen sok vita volt, ami arra utal, hogy a katolikus egyházi fejedelem, a pápa mindig bele kívánt szólni az ilyen döntésekbe, ami nem ritkán komoly feszültség forrása volt. A katolikus egyház

mindenütt beleszólt az állam ügyeibe és vezető politikai szerepet is vitt és ugyan-ez az egyház sokszor Baltazár szemére vetette, amikor próbált politikai befolyásra is szert tenni vagy pártot alapítani. Baltazár fiatal korában – mint tudjuk – a Belügyminisztériumban dolgozott, jogi végzettséget is szerzett és így szakmailag is figyelemreméltó rátekintése volt az államügyek egy részére. Sokat látott és hallott és tapasztalva az egyes egyházakat is érintő visszasságokat, némelykor antiklerikális véleményt formált. Több más református vezetővel együtt – amikor őt vagy egyházát oly vadul támadták – egyes katolikus főpapok, különösen a jezsuiták tevékenységét „fekete reakciónak” nevezte, ahogyan mellette más irányzatok, pl. a világháború utáni nemzeti hadsereg több vezetője is.

Mai szemmel, amikor csaknem minden keresztyén ember, élükön II. János Pál pápával, az ökumené jegyében gondolkodik és cselekszik, sőt ezen túlmenően a zsidókhoz és mohamedánokhoz is testvéri szeretettel közelít, nehezen értjük meg az akkori időkben – ha átmeneti jelleggel is – kialakuló éles ellentéteket (Sajnos a Szentatya legutóbb 2000-ben kiadott enciklikájában ellentmond eddigi véleményének azzal, hogy kijelenti a katolikus egyház egyedül üdvözítő jellegét. L. L.). Viszont gondoljunk arra is, hogy két évezreddel, majd félévezreddel ezelőtt százezrek gyilkolták egymást Krisztus nevében vagy a zsidók csupán nemzeti érzületből százezreket mészároltak le, mint ahogyan azt J. Flavius a „Zsidó háború.”-ban részletesen leírta. Amikor ilyen eseményeket vizsgálunk és bírálunk, akkor a megfelelő helyi és időbeli viszonyokat kell szem előtt tartani. Egy olyan nagy személyiségnek, mint Baltazár püspöknek, a katolikus egyház bizonyos rétegéről, személyeiről alkotott véleményéről, vitáiról utólag tárgyilagosan ítélni csak akkor lehet, ha ismerjük a korabeli egyházi és politikai viszonyokat. Mivel Baltazárt ebben a vonatkozásban életében és halála után is sok támadás ért, érdemes egy kiadványából idézni, „Az én hitvallásom” címmel, amelynek az alcíme „mellyel, mint gyöngé méccsel nagy elődömnek, Méliusz püspöknek jeltelen sírját keresem.”.

Így kezdi a püspök a tanulmányt: „Emlékezzünk és lássunk. A történelem szövéténekével világítsunk rá az igazságokra: mert a jelenvaló idők gonoszak. Nagyon összezavarodott a világ. Benne a népek és nemzetek. Határok tűnnek el és határok keletkeznek.” Majd a reformációval foglalkozik: „A magyar reformáció ellen küzdött kétségtelenül a tudomány is. Attól kezdve, hogy Szegedi Gergely ferences barát cáfolatot irt a Dévai Bíró Mátyás 52 tétele ellen, nem volt szünetje a tudományos támadásnak katolikus részről ellenünk. E harcban egyik félnek sincs szégyelni valója, mert ha olykor-olykor átmenetileg durva sértegetés visszataszító hangnemébe csapott is átal a vitatkozás, ez egyfelől az illető korok ízlésének természetében mentségét találja, másfelől azonban bőven ellensúlyozódik abban a tudományos értékgyarapodásban, amellyel a reformáció kezdő századai folyamán a magyar hittani irodalom a művelt nyugat előtt is

tekintély magaslatát érte el. Mikor Béza Tódor legnagyobb tudományú reformátorunkat, Szegedi Kiss Istvánt örök emlékezetre érdemes harcosnak nevezi s amikor a csengeri hitvallás előtt megnyílik a hitvallások nemzetközi gyűjteménye, akkor mi magyar reformátusok nem szánással-bánással, hanem dicsekedve tekinthetünk egyházunk történetének arra a korára, amelynek sötét háttere a mohácsi vész, tudományos harci kibontakozása pedig a XVI. és XVII. századok.

A római katolikus vallás polgárosító hatása mondhatni döntő tényező volt a magyar nemzet állammá alakulásában: de a magyar állam nemzeti jellegének se kialakításában se megőrzésében nem teljesített olyan feladatot, amely nemzeti hivatását is általános keresztyén hivatásának magasságáig emelte volna. Szertartásának idegen nyelve, papjainak nagy részben idegen eredete s a nemzetközi egészbe részként belekapcsolódása nem engedték nemzeti tényezővé belterjesedni. A reformációnak jutott a feladat, hogy a keresztyén vallást nemzetesítse, s viszont, hogy a magyar nemzeti eszmét felemelje a keresztyén vallás mellé lelki házastársnak olyan lelki házasságba, melyből vallásos magyar lelkek születnek Istennek és a hazának dicsőségére...Ha igaz, hogy nyelvében él a nemzet, akkor igaz az is, hogy a mohácsi vész által halálra sujtott nemzetbe új életet a magyar nyelven író, éneklő, tanító, prédikáló reformáció adott. A reformáció hazánkban a nemzeti erő kovászává lett.

A Zápolya János és Werbőczy hazafias idegenkedése a reformációtól arra a politikai ellentétre vezethető vissza, amely a két fejedelmi udvar között dúlta áldatlan harcát. Ha német forrásból, német csatornán át s először német helyekre áramlott is hazánkban a reformáció, az áthasonulást oly rohamos gyorsasággal tette meg, hogy négy évtized se telt el, már is kivívta a kálvini irány a »magyar vallás« díszítő elnevezését...Szilveszter János magyar bibliafordítás mellől szólítottatott el Bécsbe tanárnak, s mikor a jezsuiták miatt tanszékétől meg kellett válnia, újra magyar földön, újra magyar reformációt hirdetett. A római egyház tudós körei természetesen nem nélkülözhatték a legerősebb fegyvert, amelyet a magyar reformáció az evangélium terjesztésében forgatott. A nagy küzdelem, mely életre-halálra ment, reá kényszerítette ezt az egyházat is, hogy védekezésében és támadásában igénybe vegye a magyar nemzeti nyelv eszközt. Háboroghatott volna a Habsburg királyok s idegen szellemű főpapok erőszaka a rekatholizációban: a Pázmán Péterek tősgyökeres magyar nyelve s e nyelvű vitázása nélkül nem lehetett volna a katolikus egyház veszni tért sorsán olyan gyorsan fordítani. Ha tehát a magyar nemzeti élet fenntartó elemének, a magyar nyelvnek irodalmi művelése körül a római katolikus egyházat is tisztes érdem illeté, nem szabad elfelejteni, hogy előtte példaképen a magyar protestáns egyházak jártak s ő mint megértő tanítvány ment a példa után.

A római katolikus egyház szertartásának főereje a titokzatosság, mellyel a

hit áhított, sejtett birodalmának szentfélelmű alattvalójává neveli tagjait. Az értelem a kielégülés igényeivel szűk határok közzé van szorítva: annál bujább növényzetű édenkert sűrűjébe van beállítva az érzelem. A reformáció az értelemhez igyekszik hozzáférközni először is. A megismert, tudott dolgok békességével akar boldogítani. Ezért a reformáció a világnézetében olyan termékeny a tudomány, de egyúttal a szabadság terén a túlzóknál olykor a tagadás rendszeréig fajult. A magyar szépirodalom és más szaktudományok művelésének eredményei aránytalanul nagyobb mennyiséggel bizonyítanak a reformáció világnézetének nagyobb termelési képessége mellett: amely felett támadt önértetünket csak mélyítheti annak megállapítása, hogy a magyar nemzeti nyelv úttörői e tudományok terén is a magyar protestáns egyházak kebeléből állanak elő...A harc hevét, bátorságát és kitartását a magyar kálvinista nép oldalán az emelte minden más tényezővel összehasonlításban legmagasabbra, hogy a bécsi kísérletek kettős vezérlő gondolata: a beolvasztás és visszakatholizálás mindig együtt jelentkezett: tehát a magyar kálvinista népnél kettős szabadságot: az alkotmányos, nemzeti és a vallásos lelkiismereti szabadságot együtt támadta meg s együtt veszélyeztette. A Carillo Alfonz jezsuita fondorkodásától, a beolvasztási politika legjellegzetesebb alakjának Kolonics (Kollonich Leopold gróf V. G. lektor) érseknek irtó harcáig, hol enyhébb, hol kegyetlenebb kivitelben mindig ugyanaz volt a bécsi törekvés Magyarországra áttelepített irányzata: Magyarországot »koldussá, szolgává, katolikussá tenni.« A magyar katolikus értelmiség vallásához való minden tiszteletre méltó, erős ragaszkodása mellett sem látta szívesen, hogy a bécsi politika a visszakatholizálás céljának kitűzése mellett s annak ürügye alatt a magyar alkotmányos szabadság ellen is intézi leplezett vagy nyílt támadásait és ha akadtak is elfogult főpapok és főurak, akik a vallási ügy érdekét a nemzeti ügy fölé helyezve Bécsnek nyújtottak segítő kezét, a katolikus értelmiség elfogulatlan része hűséges testvérként vívta a magyar protestánsok oldalán a nemzet önvédelmi s a lélek vallási szabadságának harcát....Sem Bocskay István, sem Bethlen Gábor, sem I. Rákóczy György nem vonták le diadalaiknak azt a következtetéseit, amelyeket a támadó háború diktálni és követelni szokott. Győzelmük fényében se néztek tovább az ügy érdekeinek határain s céljukat elérve látták, boldogok voltak, amikor a fenyegetett régi jogállományt sértetlenül állították a bécsi, nikolszburgi és linci békék menedék templomainak védelme alá...Sok vér kifolyt a kardjuk nyomán s ami legszomorúbb: magyar vér is: de arról ők nem tehettek, hogy a vallás szabadságát és a magyar alkotmányos szabadságot támadók között magyarok is voltak. A testvérharc, – bármilyen gonosz is valamelyik fél – minden bizonnyal szomorú. A magyar protestantizmus fegyveres harcainak emlékéen is átborong a szomorúság köde: de micsoda ez a kód annak a sírnak az éjszakájához képest, amely ezek nélkül a fegyveres harcok nélkül eltemette volna az egész országot, az

egész magyar nemzetet. Az a köd csak képzeletnyi: a dicsekedés fénye azonban sugárzó valóság s ebben a fényben együtt gyönyörködünk mindazokkal a katolikus testvérekkel, akik éppen olyan jó magyarok, mint jó katolikusok. Ha a mi kálvinistaságunk kevesbíti is a magyar katolikusok számát, de nélkülünk, a mi küzdésünk, szenvedésünk nélkül már régen csak katolikusok lehetnének s nem egyúttal magyarok is.

A magyar protestánsok, a magyar protestáns egyházak mint kizárólagos együtteség, közösség és egység, nem léptek fel soha sem az általános tudományok művelése terén, sem az általános politikában. Sem amott, sem emitt nem engedték befolyásoltatni magukat felekezeti szűk látókör által. Sőt még a vallási tudománynál sem engedtek a legsajátabb dogmatikai különlegességnek sem uralkodást, hanem azt a szabadságot engedték érvényesülni, aminek határt egyedül a szentírás tekintélye szab. Az általános tudományok művelésénél a józan ész építő szabadsága volt a törvényük: a politikában pedig a keletkezés és fejlődés által szentesített nemzeti gondolat, szabadsággal és függetlenséggel. Az egyéniség jogainak tisztelete szent volt a protestánsok előtt, a józan ész, biblia és alkotmányos szabadság általános elvei által vont körvonal határain belül. Okos emberek, keresztyének és magyarok voltak, a meggyőződés szabadságának azonosságával...Hibákért lehetnek felelősek az egyesek a keresztyénség egyéniséget biztosító és kiemelő nagy elve szerint, de a protestantizmust időben, térben és eseményekben elkövetett változatos hibákért vádolni éppen annyi, mint a magyar katolicizmust egészében állítani székelypadra a Rudolf és I. Lipót örököseiért: a Básták, Kolonicsok, Szelepcsényiek véres gonosz tetteiért.

Mi ezeknek az embereknek lelkiismereti és alkotmányos szabadság ellen elkövetett történelmi bűneit a magyar római katolikus egyház mentő javára elfedezve látjuk azok erényei által, akik a római katolikus táborhoz tartozásuk dacára is együtt ápolták velünk a kettős szabadság szent oltári tűzét. Az 1662-iki gyászos pozsonyi országgyűlés sötét emlékei közül is felfénylik előttünk a Zrinyi Miklós alakja azzal a mondatával, amit az üldözött protestáns rendekhez intézett: »én más vallású vagyok, de a kegyelmetek szabadsága az én szabadságom is.« Ez okos ember volt, keresztyén volt és magyar. Rákóczy Ferencre is hálásan emlékezünk. Pápista volt a vakbuzgóság határáig, jóformán világi szerzetes. De azért a kettős szabadság védelmében olyan keresztyén magyar, akit mindig visszavárunk, hogy lobogóját körülálljuk és lábnyomát megcsókoljuk, Cserey Mihály szerint a szécsényi gyűlés alkalmával adott feleletében: »Az Isten csodálatos vezérléséből éppen (övele) egy pápista emberrel mondatta ki a jezsuitákról az igazságot.« Ki kellett mondania akármilyen buzgónhívő katolikus volt is, mert ezt a társaságot a nemzeti és lelkiismereti szabadság ellenségének tartotta. Hálával emlékezünk a katolikus felsőbükki Nagy Pálról, Beöthy Ödönre, Deák Ferencről, mert velünk együtt javunkra, pártunkra jó keresztyének, magyarok

voltak. Mert mi annak hisszük, valljuk és tartjuk magunkat. Eléje merünk állani a történelmi ítélet akármilyen csontigtható szigorú sugarának is.”

Még ma is példa értékűek lehetnek a katolikus Deák Ferencnek, a „hazabölcsének” az egyházpolitikai nézetei, amit Takács Péter tanulmányából részletesen megismerhetünk. Ebből idézünk: „Deák meggyőződése szerint hasznos polgárává válni a hazának, művelődni, erkölcsben gyarapodni, az emberi méltóságnak magasabb fokára hágni, szabadosság és önkény helyett szabadságban élni, anyagilag gyarapodni, ezáltal létbiztonságot teremteni, tisztességben munkálkodni, családi kötelekeket a hivatás magaslatára emelni, emberi kapcsolatokat a felebaráti szeretetre építeni, az élet vegetációs szintje fölé emelkedő transzcendentális lényegét a létnek átélni és megtalálni, kinek-kinek emberi, családi, közösségi harmóniát teremteni, polgárként emelt fővel létezni, érzelmekben gazdagodni, az élet abszurdításait nyugodt lélekkel elviselni, az egyének és a társadalom elleni bűnöktől magunkat megtartóztatni addig nem igen lehet, amíg egyház és állam törvényes viszonyát, polgár és vallás szabadságát, a vallások egyenjogúságát, a különböző vallások egymáshoz való viszonyát, egyház és állam kapcsolatát, a vallások társadalomban való helyét és szerepét, a kor, eszmei és gyakorlati követelményeinek megfelelően nem rendezi a törvényhozás... Ez pedig társadalmilag csak akkor lehetséges, ha a törvények nemcsak a rendi determináltságú egyenlőtlenségeket, hanem a lelki, hit- és felekezeti különbségeket is megszüntetik. A jogi és materiális szabadsághoz a lelki-, hit- és vallásbéli szabadságnak is társulnia kell, és ha vagyonával, munkaerejével, tudásával, szorgalmával szabadon rendelkezik a polgár, hit- és vallásbéli kötelek sem erőltethetők rá állami, hatalmi eszközökkel. A liberalizmus eszmei lényegével függött össze ennek az elvnek a törvényesítése.” (Baltazárnak szóról-szóra ezek voltak az elvei és ezt próbálta életében egyházi és világi politizálásával, magatartásával elérni! L. L.)

Megtudjuk ebből a tanulmányból azt is, hogy Deák ilyen emelkedett erkölcsi, egyházpolitikai nézetei mellett vallásosságáról alig nyilatkozott. „Egyénisége, hitbéli meggyőződése belső lelki titkaként kezelte az ügyet, s óvakodott attól, hogy akár politikai retorikájának, akár hétköznapi létének propaganda-eszközevé alázza valláshoz és Istenhez való viszonyát... Vallásosságáról annyit tudunk bizonyosat, hogy római katolikus hitben keresztelték és nevelték. Ennek ellenére nem volt hitbuzgó, és nem volt templomba járó ember... Moralitása és hite – nem szavakban, hanem cselekedeteinek minden mozzanatában – mindig harmonizált a katolikus egyház erkölcsi tanításaival, s központjában a felebaráti szeretet és megértés állt... 1840. január 20.-án – Lajcsák Ferenc nagyváradi és Szcitovszky János rozsnyói püspökök vegyes házasságot tiltó körleveleit sérelmezve a Ház – Deák már-már Pál apostol magaslatait érintve fejtette ki vallásfelfogását: „Krisztus isteni vallásának legszebb alapja a szeretet – mondotta – s

akinek keblében Isten és emberek iránti lángoló forró szeretet nem lakik, az Krisztusnak isteni vallását csak külső formákban gyakorolja, de szíve vallást nem ismer.”

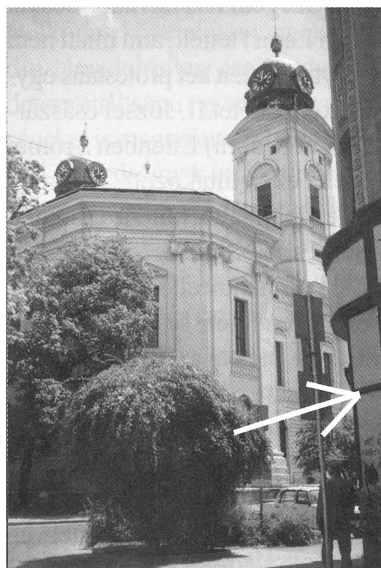
Deák az egyházpolitikai küzdelmekben részt vett és – bár harmonikusan próbált egyháza tanításaival együttműködni – elítélte a saját vallásának a vegyes házasságról, vallások jogegyenlőségéről, egyházi vagyonok igazságos elosztásáról, szabad áttérésről vallott – pápai enciklikák által előírt – túlzott, szeretetre nem valló előírásait. Beöthy Ödön külön kiemelte – Deák akkor nem volt jelen az országgyűlésen – „túlbuzgó katolikus főpapok és lekipásztorok erőszakos ráhatásait” mellőzni kell. Ezt a véleményt Deák később törvényjavaslat formájában is aláírt, mivel szerinte: „A vallásszabadság az egyén elidegeníthetetlen joga.” Ezt a nézetét a főleg katolikusokból álló főrendek nem fogadták el. Ezek a viták fél évszázad után sem ültek el teljesen és Baltazárnak Deákhhoz hasonlóan, de magyar kálvinista határozottsággal, kellett küzdenie. Ez nem antikatolicizmus volt, hanem politikai és egyéni szabadságjogokért való harc.

Ezután a püspök felidézi néhány kiváló protestáns (Gregori György, Nikolai Fülöp, Dévai Bíró Mátyás, Méliusz Juhász Péter, Szegedi Kis István, Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, Kossuth Lajos) tetteit, ami miatt nem szégyenkezni, hanem büszkélkedni kell. Majd folytatja: „...a két protestáns egyház konventje 1782-ben hálafeliratban mondott köszönetet II. József császárnak a szabadságot lehelő türelmi rendeletért. (70. a. b. ábra) Ellenben a római katolikus papság gerincesebb volt, mert e rendelet ellen tiltakozott? De vajon akár alkotmányos, akár lelkiismereti szabadság nézőpontjából különb uralkodó volt-e a koronátlan II. Józsefnél a koronás Rudolf és a koronás I. Lipót? Esküszegő, vérengző zsarnokok voltak. Alkotmányölő politikájuk ellen mégsem látunk a klérus részéről tiltakozást. A kalapos király rendelete se azért fájt Batthyány József primásnak, mert alkotmányellenes volt, hanem azért, mert szerinte a császárnak nincs joga protestánsok számára jogot biztosítani. A múlt és jelen század politikai és tudományos túlzásaiban, szédelgéseiben mindegyik keresztyén felekezet egyformán ártatlan vagy egyformán hibás.”

Néhány oldalon Baltazár összefoglalja a „hitvallásának” lényegét: „Az Isten személyes erő. Lényegében egy. Személyében hármas. Tökéletességgel van meg nála minden jó tehetség. A világot teremtette és gondviseli. Mindenhatósága folytán csodát is tehet. Az ilyen cselekedetek azért csodák, mert az emberi értelem véges. Az Isten szabadon rendelt el mindent eleve. Szabadságának csak a maga által alkotott törvényekben van korlátja. Igazság és kegyelem, együtt alkotják ítéletét... Egyedül Krisztusban van a váltság. Ő tökéletes, mert emberi mivoltán felül Isten is. Bűn nem találtatott benne: tehát szenvedésével és halálával nem magáért, hanem másokért fizetett váltságot... Jézus Krisztus az egyedüli közbenjáró, mert az ember magamagáért sem elég, hogy feleljen, még ke-

vésbé másokért. Jézus közbejárása az Isten és ember között az atya és gyermek szeretetbeli viszonyát tartja fenn...Az egyház nem idvezít, hanem csak az evangélium általa feltárt hatalmának segítségével az idvezítő Jézus Krisztushoz vezérel...Az Isten előtt nincsen személyválogatás, tehát nincsen kiváltságos rend. Papi rend sincs. Az elsőbbség nem a hivatalban, hanem a szolgálat fokozatos mértékében van. Szolgálni pedig szabad. Az Isten törvénye szerinti szolgálat mindenkinek nyitva álló szabadsága az egyetemes papság. A polgári kormányzat formája nincs szentírási törvényekhez kötve. Mindenik történelmi forma lehet jó, ha benne a világ hatalma az Isten törvényéhez alkalmazkodik. Ellenkező esetben mindenik rossz. Tökéletes alkotmány nincs, mert emberek csinálják. Amit az idő kipróbált tűrhető jónak, azt tetszetős tervekért felforgatni, lerontani nem szabad. Erőszakos támadás ellen az állam rendje és léte Isten törvénye szerint fegyverrel oltalmazható.”

Ma is megcsízelendő a családról vallott felfogása is: ”Az emberek szaporodása Isten áldásaként van kijelentve. Ez az áldás családi élethez van kötve, enélkül erkölcstelen. De erkölcstelen a testi gyönyörűség is a házaséleten kívül.

Az ember korlátolt eszében is, érzelmeiben is. A szeretet érzése is határok között fejlődhetik és érvényesül. Az embernek előbb önmagát kell szeretnie, hogy úgy szerethesse családját is, mint önmagát.”

70. a. A Nagytemplom balról hátulról a “Méliusz-féle” liciumfával. b. A híres fa, ami abból a gallyból nőtt ki, amit Ambrosius nevű katolikus pap szúrt le a Méliusszal folytatott vita után. A pap ekkor a következőket mondta “Akkor lesz ebből a vallásból (protestáns) valami, mikor ez fáva nő!” A “legenda” gallya fáva nőtt és ma is áll, mint a protestáns egyházak.

Vallásosságot – közelebbről a valláserkölcst – is szintén röviden és velősen fogalmazza meg: „Minden szabad az embernek, de nem minden használ.” – idézi a régi bölcsességet – „Semmit se ér az egész világ megnyerése sem, ha a

lélek kárt vall. Szabad tudományban akármit állítania, vagy tagadnia: de ha maga magát állítja mindennek és az Istent semminek, maga annál semmibb marad s annál inkább minden az Isten. Ez a meggondolás a tudományban is szükséges józanság és alázatosság eszköze.

Íme így néz ki az én magyar kálvinizmusom élettartalma és életiránya. Akik azt állítják, hogy mi protestánsok csak tagadni tudunk, hogy hitünknek tartalma nincs: azok nem tudják, mit beszélnek, vagy tudva mondanak célzatos valótlant. Vallásunkhoz, egyházunkhoz azért ragaszkodunk, mert a magunk vallását tartjuk hamisítatlan keresztyén vallásnak: a magunk egyházát evangélium szerinti keresztyén egyháznak.” (Ma a vallási és családi erkölcs vonatkozásában a materializmus, internacionalizmus, kapitalizmus és sajnos bizonyos értelemben a globalizáció hatására az egyház engedett a szigorú bibliai törvényekből. A vallásszabadság teljesen liberális felfogása pedig a szekták elterjedését egyre inkább gerjeszti és így a történelmi egyházak ökuménikus törekvését, ideális értelemben az „egy akol egy pásztor” eszméjét nagyban gátolja. L. L.)

„A próbáltatások...”-ból „A fekete terror kibontakozása Debreczenben” című fejezetben a román megszállást közvetlen követő időkről Baltazár azt írja, hogy:”...Megindult tehát az ártatlan emberek denuncálása, meghurcolása, gyalázása, rágalmazása. Ez a pogramm aztán megtalálta a maga sajtóorganumát, csakhamar organumait... (Ti. a forradalom alatt és utána a jezsuiták részéről. A püspök írásának egyes bekezdéseit idő- és logikai rend szerint kissé átalakítottam. L. L.)

A jezsuita reakció pénze dolgoztatta, irányította az újságokat. Budapesten, Debreczenben, de a vidéken is tervszerűen voltak irányítva a lapok. Stratégiával dolgoztak ellenem. A vidéki kis szennylap híreit szenzációs valóságokként tálták fel a nagyobb rokon lapok. Végre csak úgy harsogott az ország tőle, hogy én kommunista és bolsevista vezérként tündökölttem a forradalom alatt... Hiszen annyira szerették a kommunisták, hogy börtönbe vetették, csakhogy el ne hagyassza őket. Aztán az éjjeli jegyzőkönyv is kiáradt a plébániáról szerte a városba, el a román hatóságokig. Így keletkezett aztán körülöttem a hazugságokból és rágalmakból egy nagy köd, amiben eredményesen dolgozhattak a fekete kezek...

Az ellen semmi kifogás nem lett volna emelhető, ha magyar illetékes rendőri vagy ügyészi közegek kezdtek volna eljárást a kommunisták, forradalmárok ellen, de az, hogy magyar emberek magyar emberek ellen titokban kilincseltek a román hatóságoknál, az egyenesen undorító volt. Még az oláhok is így minősítették, pedig a finnyasság nem alaptermészetük...

Márk Endre polgármester, dr. Magoss György ügyész és több kiváló tagja Debreczen közéletének ostorhegyére került...

Ha a kálvinista Róma megdöntéséről van szó, – folytatja Baltazár – akkor

természetes, hogy a kálvinista Róma pápáján kell a pusztítást megkezdeni. Ellenem először is a zsidókérdést játszották ki. Ismeretes dolog, hogy valahányszor a vérvád középkori meséje időnként szőnyegre került s olyan magyarázatot nyert, mintha a keresztyén vér kiontása a zsidó vallás szelleméből következne vagy éppen annak egyenes parancsára történnék, nekem, mint az ószövetség vallása, a törvény és próféták alapos ismerőjének tudományos kötelességem volt a tudatlanság tévtudományával szembe szállani. Általában pedig, mint az evangélium fényétől felvilágosodott magyar kálvinista ember, szent iszonyattal fordultam el minden olyan törekvéstől, vagy pedig kemény csatával fordultam minden olyan irányzat ellen, amelyik a vallásból üldözési anyagot csinál; amely vallás szerint különböztet társadalomban, politikában s amely a vallás szentségét, békességét, szeretetét reá viszi a gyűlölködés lejtőjére s a vallás tekintélyét veszélyezteti s isteni rendeltetését kétségessé teszi. Ismerem a történelmet s tudom, hogy a vallási fanatizmus és egyházhatalmi hóbort milyen irtóztató szenvedéseket okozott protestáns elődeimnek s milyen rettentő kárt az országnak. A tökéletesség Istene, mint minden emberek közös atyja elrejtette azokat a végzéseit, hogy akar kárhoztatni és idvezíteni. Nincs tehát joga és oka senkinek sem hiú öndicsékvésből hirdetni, hogy az Isten ötet jobban szereti: Jézus alázatosságra tanított és szeretetre. Ha az ő tanítását követjük, nem lehetünk emberüldözők, annál kevésbé vallásüldözők. Ha ő ellenségeinek is megbocsátott, érettük imádkozott és váltságáldozati halált szenvedett, akkor nem hiszem, hogy az ő nyomdokain járának, ha üldözzük azokat az embertársainkat, akiket egy haza polgáiraivá rekesztett egybe, egy társaságba, közös érdekű, közös édes testvéreképpen a történelemben munkás isteni akarat.

Ezért nem lehettem én antiszemita s ezért nem leszek hajlandó soha együtt működni azokkal, akik a keresztyén vallás szeretetszellemével ellentétes erőszakoskodással próbálják a zsidókérdést megoldani. Az elveim sokkal tisztábbak, az erkölcsi felfogásom sokkal emelkedettebb, mintsem helyeselni vagy éppen menteni is tudnám azokat a bűnöket, amiket a zsidók követtek el. Elítélem ezeket és büntetésüket kívánom. E bűnök súlyosságát sokkal jobban meg tudom mérni, mint a pogromos embertársaim, mert én igazán tudom, hogy ezek a bűnök mennyire ellenkeznek a zsidó valláserkölcsi felfogás szellemével. Csakhogy ezeket nem zsidó bűnöknek tekintem, hanem emberi bűnöknek s a bennük részes más vallásút is éppen úgy elítélem és büntetem; mint a zsidót.

Egyik helybeli zsidó család tagja: Markovics Ignác május 1-én kétségbeesetten rohant hozzám s kezeit tördelve adja elő, a beteg édesanyja nevében is, hogy testvérét dr. Markovics Lajost az oláhok letartóztatták s el akarják internálás végett szállítani. (Baltazár levelet írt érdekében a parancsnoknak) Másnap már zengett a város, harmadnap az egész környék, hogy »Baltazár püspök zsidó kommunisták kiszabadításával foglalkozik.« A levélből idézeteket árulgattak és

továbbígtattak.

Annyit hazudoztak és olyan vakmerő határozottsággal erről a levélről, hogy végre magam is kezdtem gyanakodni magamra. Most láttam csak igazán, hogy milyen hatása van annak, ha a hazugságot megátalkodott következetességgel ismételtetik. A levélről nem volt másolatom s így a kifejezésekre nem emlékeztem.

A levél így hangzik: “Tábornok úr! Én, mint a kommunisták által bebörtönzött és halálraítélt polgár emelem fel kérő szavamat egy olyan emberért, aki a kommunisták közé került de az én legjobb tudásom szerint agitatorius szerepet nem vitt. A magam esetéből tudom, hogy a polgárság megnyomorítására kiesztelt lakás rekvirálást lehető kedvezően kezelte. Dr. Markovics Lajost ma fogja a hatóság elszállítani fogságba. A kérésem csupán az, hogy kegyeskedjék itt Debreczenben hagyni fogságban”.

A bírálóknak helyzete könnyű. Ők utólag a dolgokra visszanézve, kényelmesen mondhatják, hogy ők nem így, nem úgy tettek volna. Csak az legyen aztán, aki elhiggye nekik. Én a bíráló urakat nem láttam szembe állani s bátran szót kimondani, sem a vörös, sem az oláh uralom idején a hatalmon levő diktátorokkal szemben. Hallgattak, jegyeztek és számítottak. Nézték a tengeren küzködő hajósokat. Várták, hogy halálos fáradsággal majd partra érnek a hajósok s akkor majd ők rakják le pihent erővel a hajó megmentett rakományait.

A mesterkedés oda irányult, hogy a román katonai hatóság engem letartóztasson. Jött is a hír, hogy már a közeli napokban meg is történik az elfogatás. A fekete irányzat emberei mű-szörnyülködéssel hirdették, hogy milyen szűgyen lesz Debreczenre, az egész református egyházra, ha a püspököt az oláhok elfogják.

Minálunk a reakció rossz fajtája ütött tanyát. Én fekete reakciónak neveztem. A módszerét pedig fekete terrornak. Az újkor szabadelvű irányzatát világosság irányzatának nevezik, a középkor maradó irányzatát a sötétség irányzatának. A sötétség fekete. Jogosult tehát az általam használt jelző. Debreczen közéletében a forradalom, a diktatúra temérdek kárt okozott, halmozta ezt a kárt az oláh garázdálkodás, betetőzte a fekete reakció, amely oláh védő szárnyak alatt kelt ki, fejlődött, próbálkozott, hogy aztán megerősödve, nemzetiszínű takaróval fedezetten tévessze meg Debreczen kálvinista polgárságának jóhiszeműségét is.”

Ismét idézünk néhány ténnyt Czeglédy Emánuelnek a Baltazár és a katolicizmus közötti ellentét gyökereiről írt sorából: „Baltazár Dezső egyházpolitikáját a protestáns politikai ellenállás folyamatossága jellemzi. Abban a gondolkörben és ott folytatta tovább, ahol báró Bánffy Dezső – aki ellen az egész római katolikus reakció minden fegyverét harcba vitte – elhagyta... A közvélemény magával ragadta a róm. katolikus alsóbb papságnak intelligensebb részét

is, úgy hogy az 1844. évi III., s az 1848. évi XX. törvénycikkek tényleg az ország közakarátának megnyilvánulásai voltak... Tisza Kálmán a kiegyezés kérdésében a királlyal szemben a nemzeti jogok teljes érvényesítéséért küzdött, amidőn azonban belátta küzdelmének eredménytelenségét, minden erejével azon dolgozott, hogy kezébe véve a kormányzatot, a helyzetnek megfelelően igyekezzék azt ellensúlyozni. – Innen indult ki az 1848 utáni valláspolitikai harcok gyökere. A legnagyobb ellenzéke azonban a szabadelvű törvényeknek éppen Zichy Nándor volt, akinek egyedül köszönhették a római katolikusok, hogy úgy az 1848. év előtti, mint az aztán hozott 1868. évi, 1894. évi vallásügyi törvények mindmáig csak papiroson maradtak meg jogrendszernek s a gyakorlati életben teljesen soha keresztül nem vitettek, mint a római katolikus egyház államvallási jellege fenntartásának akadályai... Ennek a gróf Zichy által evangéliumnak nevezett politikai reakciónak népszerűsítése a XIII. Leó „Rerum novarum” című enciklikája alapján Magyarországon is a legszélesebb körben megtörtént, egyfelől kongregációk, másfelől a keresztyén szociális és katolikus néppárt, amely az aulikus-klerikalizmus egyenes leszármazottja által propagált, a Magyarország történeti múltjából hamisan átvett lényegében IX. Pius pápa (1854-ben) által megindított Mária kultuszban felvetett Regnum Marianum eszmekörében.

Az 1868: L. III. tc. csak félmegoldás volt. Közbejött az 1870-iki vatikáni zsinatnak csalhatatlansági parancsa, úgy hogy Deák Ferenc – akinek egyházpolitikai nézeteiről előbb már szoltunk – 1873 június 28-án a képviselőházban mondott nagy beszédében újra azon volt, hogy az állam és egyház, valamint felekezetek közötti viszony s az egyes felekezetek, így a római katolikusok autonómiája is a megváltozott viszonyokhoz képest rendeztessenek. A következő parlamentben pedig Szilágyi Dezső hatalmas jogi felépítésében megdönthetetlen érvekkel támadta a felekezeti jogok kisajátítását... Ehhez csatlakozott X. Pius pápa parancsából és akaratából a Congregáció Concilii által Rómában 1907. évi augusztus 2-án kibocsátott házassági törvény, amely vegyes vallású házasságokra az ágyasságot s az ezen házasságból származó gyermekekre a törvénytelen állapotot mondja ki.” Ez utóbbi pápa megindította a reverzálisokért való hajszát, majd a „Borromeus-féle 1910 május 16-án kibocsátott Edite Saepe Dei kezdetű enciklika, amelyet királyi tetszvény nélkül a kalocsai érsek hirdetett ki, amely »a reformációt a modern tévelygések közé számítván, reformátorainkról a legnagyobb becsmélés hangján emlékezik meg.«

Hazánkban 1900-tól lényegében csaknem minden kultuszminiszter és az államtitkár a katolikus konzervatívok közül került ki. Amikor református volt a miniszterelnök, akkor a támadások kissé ellanyhultak, de egyedül azok nem tudtak semmit sem tenni a vallásszabadság érdekében. Végül Bánffy 1907-ben kijelentette, hogy valamit föltétlenül tenni kell! Ez az általános és parancsoló szükséglet indította Baltazárt arra, – írta Czeglédy – hogy teljes egyéniségével

belevesse magát az egyházpolitikába és a politikai liberalizmusával irányt vágjon a tanácsstalanságban. Az erőt bizonyos forrásokból merítette: az egyik negatív behatás volt az, hogy gróf Zichy Nándor a katolikus klerikális néppárt vezére 1898-ban nyíltan állás foglalt az egyházi állam gondolata mellett. Második nézőpont gróf Tisza Istváné volt, aki Széchenyi, Deák, Eötvös által is képviselt vonalat folytatta, ami az állam és egyház alkotmányjogi felügyelet alatti kooperációjára irányult. Gróf Tisza 1898-ban élesen megtámadta gróf Zichy-t és beszédében (gróf Tisza) bebizonyította, hogy a római katolikus egyháznak Magyarországon egy ellensége van és az: a katolikus néppárt. A harmadik nézőpontot a „szabad egyház a szabad államban” elvet Baltazár vitte be a köztudatba 1903-08-ban a „Magyar Szó”-ban megjelent cikkeivel: Az mozgatta, hogy »a vallásszabadság és felekezeti egyenjogúság valóságát nem lehet addig elérni, amíg a római katolikus egyháznak egyfelől internacionális szellemi és politikai, másfelől egy országos anyagi hatalom és erőtartalék áll a háta mögött.«” Így fejezte be Czeglédy a püspök egyházpolitikai nézeteivel kapcsolatos fejtegetéseit.

Baltazár ellenséges álláspontja lényegében védekezés volt a rekatolizációs törekvés támadó voltával szemben. Röviddel az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) megalakulása előtt Szmrecsányi Lajos kalocsai érsek – már idézett – kijelentéséhez képest Baltazár megjegyzései nagyon szelídek voltak. Bizonyos összegek elosztása is rendkívül igazságtalan és részrehajló volt, amit a „Lelkészegyesület” 1908. 7. számában lehet megtalálni.

Amint Csikesz Sándor írta, a világháború szörnyűségeinek közepette „hirdette ki Vatikán a római egyház kánonjogi kódexét, mely minden exepciót megsemmisít, átok alá vet, a reverzális és vegyesházasság kérdésében az engesztelhetetlen kérlelhetetlenség merevségével zárkózik el a milleniumi kor boldog vívmányai elől. Ő (Baltazár) az első az országban, aki egyházjogi érdeklődésével a kérdést addig is nyomon kísérte, a kódex promulgációjának (kihirdetésének) vészes erejét legelsőül fölismerte. Tudta, hogy ettől kezdve a római egyház magyar pásztorai, apostoli király nem létében, teljesen Rómától függenek. Ő látta meg legelőször azt a veszedelmet, hogy idegen szuverén nevez ki a magas klérus tagjaiban a magyar állam felsőháza számára törvényhozókká váló főpapokat. Ő hirdette először, hogy mivel a hazai római kath. politika féltékenykedő rövidlátása a kormányzói jogkör felségjogai alól kivonta a magas klérus kinevezési jogát, ezzel minden ambíció, minden egyébként jogosult emelkedési törekvés a magyar klérus tagjaiban Róma felé fordul, ott igyekszik érdemeket elérni és számba vetni. Ennek pedig idehaza a felekezeti ellentétek kiélesedésében, sok helyütt a békesség felborulásában tűnik elő következménye. S míg többi püspöktársai egymással versenyezve próbáltak megbékélni az egyre nagyobb politikai befolyásra törő ultramontanizmussal (a pápa világi hatalmát szélsőségesen támogató), addig ő magára maradtan hirdette a magyarság békességét fe-

nyezető külön veszedelmet és sürgette a magyar állam szuverenitásának megvédését. Nem az ő erőtlenségén múlt, hogy ez a figyelmeztetés későn talált meghallgató fülekre s egyházunk többi vezetői is csak akkor ocsúdtak föl, amikor a *Mortalium animos* című pápai bulla az egész művelt világ protestantizmusának békejobbát ellökte magától s ennek a bullának engesztelhetetlen szelleme a házasságtörés és parázñaság gyűlöletes szégyenéhez hasonlónak véli, ha a római katolikus és protestáns testvéri lelkek a keresztyén élet közös megvalósítására kezet fognának. A magyar kormányzat is csak akkor ismerte fel a katasztrófa nagyságát, amikor az ország első stallumának betöltése körül a bevégzett tények könyörtelen bástyájába ütközött. Azóta a magyar protestantizmus vezetői nyíltan és titokban igazolták utólag Baltazár éberségét és rendíthetetlen-ségét a kitört kulturharccal szemben. Egyre világosabban tűnik fel a látó szemek előtt, hogy a legtösgyökeresebb magyarságot: a magyar kálvinizmust tulajdon ősi országában a kisebbségi sors igájába akarják szorítani a túlsó tábor felelőtlen túlzói anélkül, hogy hivatott vezérek bölcsőbb belátásra intenék őket.

Baltazár... éles egyházpolitikai látásával, s csodálatos szívósságával egymaga küzdött ellene mindaddig, amíg az egész magyar protestantizmus rá nem ébredt az ő igazságára. A klerikalizmus túlkapásai a haza határain túl is érdekelték: egyrészt a rendi állammá fejlődött Ausztriában, másrészt a jezsuita hatalom fejlődése Alsó-németországban. Ezzel a protestantizmus négyszázéves jubileumi ünnepén Speyerben találkozott, hol mint a Protestáns Világszövetség fölkerített vezérszónoka mondott beszédet, amazzal a Bécsben tartott magyar igehirdetése és előadása alkalmával jutott surlódó érintkezésbe. Ezeket az érintkezéseket csak a legnagyobb eréllyel s diplomáciai tapintattal lehetett magyar egyházunk sérelme nélkül elsimítani...

Baltazár egyházpolitikája a református egyházon belül a tiszta zsinat-presbiteri elv és egyházalkotmány minden vonatkozásban való védelme és megerősítése, különösen a kryptokatholicizmus hatásainak végzetes veszedelme ellen való biztosítása. Ezt szolgálta a zsinati törvény, amit Baltazár és Tisza István gróf fogalmaztak és ez minden ízében demokratikus volt a református egyházon belüli választások vonatkozásában. Mindezek éles ellentétben álltak a katolikus egyház abszolutista irányítási rendszerével. A párt (gróf Tisza) politikai szereplését szintén a katolikus néppárt provokálta és 1909-ben A klerikalizmus lélektana cikkel hadat üzen a római katolikus néppárt fenyegető terjeszkedésének, kimutatván annak tisztán reakciós alapjait és törekvéseit. Majd Baltazár A fúzió és az ORLE cím alatt felhívja a figyelmet a követendő politikai állásfoglalás milyenségére. Tiszával együtt bírálják egyes kirekesztő jellegű pápai enciklikákat, de, hogy mennyire nem voltak elfogultak, mutatta az, hogy Tisza István Komáromban a római katolikus püspöki karnak elismerését fejezte ki a *Ne temere* (a vegyes házasságból született gyerekek kötelező katolikus nevelését

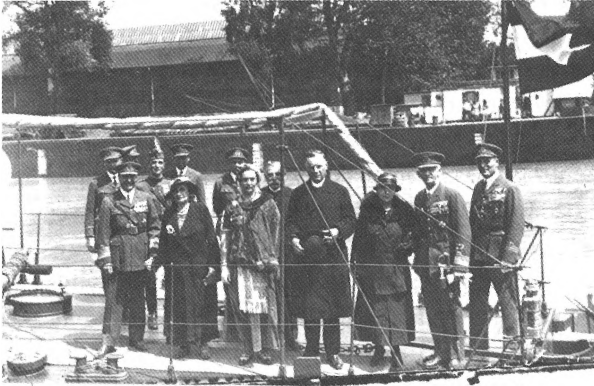
elrendelő L. L.) enciklika visszavonása miatt... A következő *Instrukció* rendelkezéseit viszont erősen bírálták. Ugyancsak felháborodtak, amikor Szmrecsányi esztergomi érsek és Glattfelder Gyula csanádi püspök... az 1929. évi I. tc. alapján a római katolikus egyház felett való államfői felügyeleti jogokat a pápa kezébe csúsztatták át. Az igazi összeütközést a húszas években lényegében az váltotta ki, amikor 1925-ban az országos presbiteri tanácskozáson 12 pontos deklarációt adtak ki, ami között szerepelt Baltazár nyilatkozata. A felekezeti békétlenség felelősségét Baltazár Csernoch hercegprímásra hárította a következő szöveggel: „nemzeti közösségünk és egységünk a haza érdeke, ... Magyarországot sem a Máriaénak, sem a Kálvinénak, sem a Lutherének, sem Izraelének, hanem Krisztusénak és a magyarokénak tudjuk.”

Baltazár ugyancsak a jezsuiták részéről indított támadásnak vette azt is, amikor megvádolták, hogy az egyháznak százezer pengős deficitje van. Erről a Debreceni Független Újság 1929. 205. számának vezércikkében olvashatjuk így a következőket A botránkozató címmel: „A debreceni református egyház tisztességes, igen nagy történelmi feladatot betöltő testület...Nincsen tehát megvetendőbb valami, mintha ennél az egyháznál bárki politikai indítóokokból, nyilvánvalóan hamis látszatok alapján azt akarja valaki elhíttetni, hogy ennél az egyháznál hanyag, az egyház bizalmával visszaélő, nagy károkat okozó az ügyek vitele s ezzel a való helyzettől tájékozatlan olvasó előtt botrányba akarja keverni a debreceni református egyház nevét...Azzal a nagyhangú kijelentéssel, – amelyet nem okol meg kellő alapossággal – hogy az egyház vezetőinek politikai szereplése miatt százezer pengős deficit terheli az egyház jövő évi költségvetését, mintegy jelszót adjon a református egyház ellenségeinek a támadására. Az a fellebbezés, amelyet nemzeti tanács volt agilis tagja adott be a debreceni ref. egyházmegyéhez, értelmetlenségénél fogva alig érdemes válaszra, amelyet mégis egészen bizonyosan megkap a debreceni egyházmegyétől...nyilvánvalóan alaptalan kijelentés nem szolgálhat más célt, minthogy ismételtelen alibit bizonyítson (magának) arra, hogy méltán foglal helyet a fajvédelem harcosainak sorában.” A cikk ezután felsorolja az egyház és a püspök sok-sok érdemét, a Dóczy-intézettől kezdve az iskolákig, új templomokig, belmissziós munkáig stb.

Ennél jóval élesebb hangú támadó cikkek jelentek meg a korabeli katolikus lapokban is Glattfelder és Prohászka püspökök tollából. Prohászka Ottokár írja: „A keresztény nemzeti kultúra azonban nemcsak antiszemitizmus... Nekünk keresztény nemzeti kultúra kell, amit rengeteg veszély fenyegetett és fenyeget most is. Nem a zsidó fenyegette azt régen, fenyegette a materializmus...rossz filozófia...később a szociáldemokrácia, a szovjeturalom és csak természetes, hogy ezekben a zűrzavaros időkben Izrael meggyöngyült népe dulakodva halászott a zavarosban. Ezelőtt ötven-hatvan évvel pedig jött a liberalizmus, az a sajátságos, hibás és beteg liberalizmus, amelynek kalapja alatt elfért keresztény és

zsidó egyaránt. Ez a liberalizmus szertelocsolta a maga mérget az egész országra, elsősorban a katolikus egyházra...” A liberalistának kikiáltott Baltazár ezeket a célzásokat – nem egészen indokolatlanul – magára vette.

Horthy kormányzása – református vallása miatt is – reményt ébresztett Baltazárban, hogy igyekszik majd egyenlőséget teremteni egyházpolitikában. Horthyt már régebben is ismerte, aki, mint még admirális kéréssel is fordult a püspökhöz. (L. dokumentumot) Említettük, hogy most is főleg a klérus igyekezett őt Horthy előtt befeketíteni ezért érdemes egy Horthynak küldött memoran-

71. Látogatás feleségével együtt a flottila egyik hajójának keresztelőjén

dumból idézni, amit Vásáry Istvánnal és többekkel együtt szerkesztett: „Azt hittük és vártuk, hogy bevonul falaink közé a forradalmak által elsepert törvényes jogrend mellett a száműzött társadalmi béke is. Mi Főméltóságod elé panaszos szavakkal járulók csaknem mind évszázadok óta a világszerte legmagya-

rabbnak ismert kálvinista Rómának nevezett városban élő családokból származunk, amelyektől magyarságot, hazaszeretetet, hitbuzgó tiszta evangéliumi keresztyénséget csak tanulni lehet... Itt régebben – bármit is mondanak most az »új keresztyének« – példás társadalmi rend és vallási béke volt. Nem volt mostoha a katolikus egyház sem, nem egy intézménye létesítéséhez a város bőkezű adománnyal járult. Pedig nemegyszer az uralkodó oltalmát kellett kérni támadó lépései ellen. Ezeknek a fájó emlékü időknek a visszatérése kísért most s arra késztet, hogy... kérjük, hárítsa el fejünk, városunk, egyháza felől a fenyegető veszedelmeket, amelyeket az idők folyamán annyi országból száműzött jezsuita atyák készítenek elő... ezen országból a szó szoros értelmében vett Regnum Marianumot csinálnak; a nemzet és a társadalom újjászületése csakis a katolikus keresztyénségtől várható; a keresztyén egységből, magyarságból ki van zárva a hitéhez és egyházához törhetetlenül ragaszkodó kálvinista... (A memorandum megemlíti a város nagyobb adományait is. L. L.). – (71. 72. ábra) A folytatás sem pendít enyhébb hangokat: „S most azt híresztelik ez a város a hazafiatlanság, a kulturálatlanság szennyfoltja, mintaképe a nem keresztyén szellemben élő társadalomnak... a tényekkel ellenkező kiszámított vakmerőséggel, csak azért, mert Debrecen a magyar kálvinisták Rómája, nem pedig a szó szoros értelmé-

ben vett Regnum Marianum Debrecenje.” Mindezeket egy 30-40 tagból álló csoportosulás művének tartották megemlítve Baltazár kigúnyolását, fenyegetését. A klérus, illetve ezen kis csoport rovására írták azt, hogy „A debreceni gazdák adományozta és asszonyaik által készítette ezredzászlót azért akarták félretételni, mert nem katolikus szimbólumok ékesítették. A Szűz Máriás zászló felavatásakor viszont Zadravecz püspök azt mondta, – amint azt a fentebb említett memorandum írta – hogy „Üdvözöllek magyar virág, amely akkor teremtél, amidőn sokan a meggyalázott magyar városban handléztak a magyar nemzet ezeréves örökségén. Ezek a handlézők nem engedték, hogy a magyar szabadság napsugarában megfürödhess.”

Ilyen feszültségben nem csoda, hogy Baltazár és hívei annak idején „fekete reakcióról” beszéltek és ezt ellenségei antikaticizmusnak tüntették fel és ezzel méltánytalanul nagyon sokáig megbélyegezték a püspököt, aki lelkében és hite szerint ökuménikus felfogású volt.

72. A zeleméri „kastély” bejárata, aminek előterében volt a mellékelt emléktábla. A szerző feleségével és a táblával. A táblát Barabás János, az új tulajdonos „teremtette újjá” az épülettel együtt.

Az egyházi ellentétek a harmincas évek végére elcsitulak, az említett pápai enciklikák egyre inkább engedtek az addig vallott szigorú elvekből és kimaradtak az ellenséges indulatok. A második világháború még inkább kijózanította a keresztyéneket. Minden jobb gondolkozású keresztyén embert elborzasztott a hitleri fajgyűlölet, amely végül a holocausthoz vezetett. Sem a pápaság, sem a magyar és az érintett országok protestáns vezetői nem tudtak kellően fellépni az ilyen emberirtó kegyetlenség ellen. A háború után, a kommunizmus alatt marxizmus-leninizmus terjedésével, alapelv lett a vallásüldözés, amelynek a volt Szovjetunióban és a csatlós államaiban Szolzsenyicin szerint a 60 millió áldozata között több tízezer lelkész és egyházi tisztviselő is volt. Minden egyház egyformán sínylődött és összefogni nem mert. Mindszenty bíborosnak nem akadt egy Baltazár-stílusú protestáns szövetségese, bár az ellenállás esetén, mindkét félre a bitó várt volna.

A rendszerváltás felélesztette a nyugati világban már a háború után is egyre

inkább tért hódító ökumenikus gondolkodást és érintkezési formát. Nyilvánvaló az, hogy II. János Pál pápa az „egy akol egy pásztor” elvet – ha csak elméletben is – nem kizárólag a katolicizmus egyeduralmára, hanem az összes vallásra vonatkoztatja akkor, amikor a világbékéről beszél és a középkortól kezdve minden bűnért, amit a katolicizmus elkövetett, bocsánatot kér. (De az egyház vezetőinek bűneiért nem! V. G. lektor.)

Örömmel olvashatjuk a „Reformátusok Lapja 2000. márciusi számában dr. Sára Sándor „A gályarabságtól az ökumenikus istentiszteletig.” című cikkében a következőket: „... a harmadik évezred küszöbéhez érve a különböző vallási felekezetek már barátságban együtt folytathatják Isten által meghatározott útjukat. A barátság létrejöttéhez legfelsőbb papi rangjához méltó példát mutatott II. János Pál pápa, aki 1991-es magyarországi látogatása során elment Debrecenbe és megkoszorúzta a gályarabok emlékművét, amivel egyben földi értelemben kijelölte azt az utat, amelyen a különböző hitet követő egyházaknak karöltve együtt kell haladniuk. ... A vallások közötti ellentét megszűnése óriási erőt és energiát szabadított fel, amit az egyházak nemcsak a maguk, hanem a nemzet javára is hasznosíthatnak.”

A hazafiasság, a nemzet érdeke vezérelte Baltazár püspököt akkor is, amikor a protestáns magyarság jó részét védte a katolicizmus túlkapásai ellen. Mivel ezek a veszélyek teljesen elmúltak, ha Baltazár élne, ő is hasonló szellemben gondolkodna, mint II. János Pál pápa, bár neki a zsidósággal kapcsolatban csak érdemei voltak és lettek volna, ha élt volna a szégyenletes zsidó törvények korszakában.

Baltazár és a zsidóság

Baltazár püspöknek a zsidósággal kapcsolatban többek által elítélt, míg másoktól dicsért magatartása, véleménye, kiállása szinte a XX. század kezdetétől foglalkoztatta a politikai és egyházi köröket. Baltazár „filoszemitizmusát” bizonyos korokban élesebben bírálták. Ilyen volt az első világháború ideje, majd a proletárdiktatúra és az utána következő Horthy-korszak kezdete (1919-1922), végül Bethlen István miniszterelnöksége végén a zsidó törvény módosításakor. Természetesen az újságokban is megjelentek – nem egyszer gúnyoros – írások, amelyekből, illetve a püspök reakciójából részleteket mellékelünk, mert így lehet megbizonyosodni a vitákról. Baltazár beszédeiből idézett sorok pedig kifejezik azt, hogy neki a zsidósággal kapcsolatos szinte „ökumenikus” felfogása humanista szemléletén és az általa jól ismert Ószövetségen nyugodott.

A püspök első nyomtatásban megjelent megnyilatkozása a zsidókról, amit a „Befogadók. Írások az antiszemitizmus ellen. 1882-1993.” című kiadványban találhatunk „Mi az igazság?” című cikkben. Ez válasz volt Ágoston Péter „A zsidók útja” című írására 1917-ben. Érdekes néhány részletet ebből is idézni.

Baltazár kritikájából kiderül Ágoston furcsa – sokszor önmagának is ellentmondó – véleménye. „Könyvet írt dr. Ágoston Péter - akarva, nem akarva... az antiszemitizmus szolgálatára... szabadon állít pozitívot és negatívot ugyanegy dologról, s hogy saját maga által felállított ellentétek nem feszélyezik, de a szó emelkedett, nagy kihatása jelentőségében, a felelősségteljes tiszta szabadság vonatkozásában ezt az epithetont (antiszemita jelzőt) eldobta magától... Mentőségére szolgálhat az a feltételezésünk, hogy mikor elkészült munkájával, nem olvasta át újra egészében, egységesen. Ha ezt tette volna, nem jelent volna meg ez a szerencsétlen munka...” – Pár sorral lentebb így folytatja a kritikus: „Első szándékom az volt, hogy e munkával tudományosan és szélesebb mederben foglalkozom, de tudománytalansága miatt ettől a szándékomtól eltérni kénytelenített.” Ágoston úgy ír, mintha hivatva volna az összes keresztyének nevében tenni »ex cathedra« kijelentéseket. „Én ennek a műnek tendenciájával és szellemével megtagadok minden szolidaritást, s úgy hiszem, ebben a megtagadásban velem vannak mindazok a magyar keresztyén hitfeleim, akik a vallásból szeretetet, a magyarságból hazafiúi összetartozandóságot tanultak, s akik a múlt század két utolsó harmadának liberalizmusát szent hagyományként őrzik, s a felekezeti elválasztó vonalakon felül és által barátsággal, testvéri érzülettel tudják megszorítani egymás kezét... A zsidókérdés feszegetése keresztyén részről, mindig zsidóellenes érzés megnyilatkozása volt... Tudományosan a zsidókérdést tárgyalni alig lehet. Az antiszemitizmus az érzés dolga, s az érzések között is az irigység. Nem a zsidók rossz tulajdonságainak anyaga, hanem jó tulajdonságaik összessége az alapja... S ha a maroknyi zsidóság két ezredéven át a népek százmillióinak

tengerében fenn tudott maradni, ez nem rossz, hanem jó tulajdonságainak köszönheti... Érti-e a szerző a zsidóságot, ha azt meri állítani róluk, hogy a zsidó vallás nem hit? Én a Talmudban kevésbé vagyok járatos, de a zsidó vallást tartalmazó ószövetségi szentírást, a zsidók bibliáját, hitének, erkölcsének, ókori történetének summáját, szellemét, lelkét ismerem... a személyes egy Isten hitét... És hallom Jézust, amint kiterjeszti védő, megszentelő karját a törvény és a próféták fölé ezekkel a szavakkal: »nem jöttem, hogy eltöröljem a törvényt és a prófétákat, hanem inkább, hogy betöltssem.« Hallom amint felmagasztalja a zsidóságot ezekkel a szavakkal: »az idvesség a zsidók körül támadt.« Az igazi keresztyénségnek ebből a perspektívájából lehet a zsidó vallást, a zsidó vallásosságot megérteni és egyuttal megbecsülni a zsidóságban azt az alapot, amelyen a keresztyénség felépült, azt a multat, amelyből a keresztyénség jelenje kifejlődhetett... Aki a zsidó vallást nem hitnek tartja, az természetes, hogy olyan khaoszba kerül a zsidókérdés tárgyalásánál, mint amilyenbe dr. Ágoston Péter különben nagy tudása és készsége e munkában kiút nélkül belebonyolódott.”

A püspök nem érti, hogy miért kell a zsidóságot az egyoldalú kereskedelmi foglalkozás miatt leckéztetni, amikor erre lettek szorítva és „nemzedékről-nemzedékre agyába beidegződött... felismeri a kereskedelemnek nemzet- és világ-gazdasági és kulturális jelentőségét, magát benne mesterré teszi.” Majd folytatja Baltazár, hogy „a tudományban és művészetben nagy százalékkal vannak képviselve: ez nem bűnük, hanem érdemük... A zsidó nem foglalja le erőszakosan sem a kereskedelmet, sem a szellemi foglalkozásokat. Erre sem módja, sem kényszerítő hatalma. Versenyben nyeri a pozíciót. A verseny szabad... Álljunk meg elismeréssel, megbecsüléssel, tisztességgadással a magyar nemzeti kultúrának ama gyönyörűségesen gazdag raktárépülete előtt, amelybe a magyar zsidóság hordta össze közös nemzeti kincsképpen magasra vivő szellemi erejének eredményeit. Ne gáncsoljunk, hanem dicsérjünk. Akkor leszünk igazságosak!” – Majd felemlíti az ószövetségi írásokat, a zsidók csatározásait az élő Istenért, amikor „egyetlen összecsapás alatt egy millió zsidó vére áztatta meg utolsó áldozattal a szentelt haza földjét... Aztán jött a nagy szétszórás idegen népek közé... A zsidók nem lázadtak fel, hanem dolgoztak. Munkájukkal szolgálták befogadó hazájuk ügyét... Az Adonáj Isten kultusza nem parancsol reá olyan törvényt, amely a hazai törvénnyel hozná összeütközésbe... Ágoston is elismeri, – írta a püspök – hogy az asszimiláló zsidóság mindenestől fogva beolvad a felekezet nélküli állam, nemzet egységébe. A felekezeti államéba nem olvad bele, mert ilyen (asszimiláció) nincs.”

Baltazár szerint ”a zsidóság vallás, a zsidóság vallásfelekezet. Nem kell közöttük való összetartozásnak más magyarázatát a valláson kívül keresni.” A hazai maradék zsidóság jelentős része – hasonlóan a keresztyénekhez – az elmúlt háromnegyed század során a vallás iránt közömbössé vált és ateista lett és

maradt, ezért a püspök tisztán vallási szemlélete ma már kevésbé állja meg a helyét. Az antiszemitizmus is a faji jelleget hangsúlyozza, pedig a zsidóság, mint egység, főként csak az egymás közötti szolidaritást és nem a közös valláshoz tartozást jelenti. A püspök véleménye szerint: „A katolicizmus szolidaritása is megvan s látható fejében a pápában meg intézményesen, s a nemzetközi souverainitása fenségében is jelentkezik....a keresztyénség humánus hívatottsága nem...a zsidók elleni irányzatos...ostorhegyre-vevéssel, erkölcsi inkvizícióval, pogrommal szerezhet méltó bizonytságot...hanem azzal, ha megtanít a zsidóságot: a személyes istenhit történelmi első táborát, a szellemi tehetségek, szorgalom, takarékoság, áldozatkészség, türés és szenvedés választott nemzetséget megismerni, méltányolni és az egyetemes emberi kapcsolatban mint ember-testvért, az állam keretében mint egyenlő honfitársat megbecsülni és szeretni.” (A felsorolt csodálatos tulajdonságokat és érdemeket az összes befogadó ország, ma csak akkor és azoktól tapasztalhatja, akik a püspökhöz hasonló szellemenben gondolkoznak és élnek.)

Időrendben ide a püspök 1933. márc. 1-én a Pro Palesztina Szövetségben tartott nagy előadása kívánczik (73. ábra), ami az akkori „Múlt és Jövő”-ben megjelent és ugyanabban a számban méltatták és leírták a külsőségeket. „Régen láttunk a magyar zsidóságnál olyan nagy érdeklődést, mint amelyet Balthazar

73. Baltázár a Pro Palesztina szövetségben tartja előadását

Dezső püspök március előadása váltott ki. Bár az előadást esti 8 órára hirdették a pesti izr. Hitközség Goldmark-termében, esti 7 órakor már feketéllett a Wesselényi utca a gyülekező tömegtől. A keskeny kaput úgy megrohanták a tömegek, hogy előrelátható volt, hogy a Goldmark-terem nem lesz elegendő a hatalmas tömegű érdeklődők befogadására. A tömeg egy része a Síp utcai bejáraton

keresztül próbálkozott a terembe jutni, de ott csukott kapura talált, úgy hogy a Síp utca és a Wesselényi utca között valóságos körforgalom alakult ki. Csak nagy nehezen jutottunk be az épületbe, mikor újabb akadályba ütköztünk: a lépcsőkön ugyanis csak kis csoportokban engedték fel az embereket. A teremben már fél 8 órakor nemhogy egy ember, de még egy gombostű sem fért be. Az előkelőségek egy része, akik 8 órakor jelentek meg, kénytelenek voltak visszafordulni, mert nem tudták magukat a tömegben átverekedni. Így az a sajátságosan érdekes eset adódott elő, hogy Stern Samut a pesti izr. hitközség elnökét, csak hosszas közelharc után engedték fel a terembe, felesége szintén csak a legnagyobb nehézségek árán tudott a terembe bejutni. Ezek a körülményességek nemcsak a hitközségi elnökkel, hanem magukkal a Pro Palesztina szövetség elnöki tanácsának egyes tagjaival is megtörténtek, többek között Steiner Mór kormányfőtanácsossal, báró Hatvany Bertalannal, aki édesanyja társaságában akarta az előadást végighallgatni és még sok mással, akik ex officio (hivatalból) jelentek meg, egyszerűen kintrekedtek. (74. ábra)

A tömeg, mely időközben több ezerre szaporodott, áttörte a rendezőség kordonát és valósággal elárasztotta az egész épületet, úgy hogy az időközben kivonult rendőri készülségnek kellett az épület folyosóit a tömegtől megtisztítani.

Ami a rendezőség működését illeti, jobb nem is beszélni róla. Mint ahogy már említettük, előrelátható volt, hogy egy ilyen ritka esemény, mint Baltházár

74. Baltázár előadását teljes terjedelemben a Múlt és Jövő is leköszölte

mi tekintélyek) nem ismerték – a szó szoros értelmében kidobták. Ezek voltak a külsőségek.”

Pfeiffer Ignác műegyetemi tanár megnyitóját követően Baltázár püspök A zsidóság világhivatása országgal és ország nélkül címmel tartott előadást. Lásuk ennek fontosabb részleteit: „A zsidókérdéshez nagyon sokan szóltak hozzá. Legtöbbször tudatlanul és hivatlanul. . . A politikus tudatlanság a zsidókérdés irányában kétféle magatartást ismer. Az egyik tudatlan dicsérése a zsidóságnak, hogy a dicséreből egyéni haszon legyen. A másik tudatlan gyalázása és bántalmazása a zsidóságnak ugyancsak egyéni haszon céljából. Az utóbbi magatartás

püspök zsidó tárgyú előadása hatalmas érdeklődést fog kiváltani és így nemhogy a Goldmark-terem, hanem talán még a Vigadó is kicsinynek bizonyult volna. És hogy teljesen objektívek legyünk; hogy fordulhatott az elő, hogy a hivatalos személyeket nem elég, hogy be sem engedték, hanem – minthogy a kapuba olyan embereket állítottak, akik ezeket a notabilitásokat (társadal-

kitűnő ugródeszkának vált be a politikai érvényesülés arénájában... A zsidókérdés egyike azoknak a világtörténelmi kérdéseknek, amelyeknek megértéséhez és megmagyarázásához az elméleti, gyakorlati, történelmi és valláserkölcsi ismeretek nagyon messze felérő magaslatát kell felépíteni... Sokszor halljuk, hogy tulajdonképpen nincsen is zsidókérdés. Volt idő, mikor magam is hajlandó voltam így gondolkodni. Azt hittem, hogy a zsidókérdést csak a zsidóság ellenségei rángatják elő átmeneti célok szolgálatára s ha nyugtatni hagynánk, el is tűnnék a világból. A kérdés teljes ismeretében, a tárgyilagosság leghűvösebb magaslatán, de egyúttal a rokonszenves érdeklődés meleg delelőjén állva meg kell állapítanom, hogy zsidókérdés volt, van és lesz... Az újkori zsidóság legnagyobb történelmi alakja: Herzl Tivadar is érezte, hogy a zsidókérdés lelkének mélyére csak a héber nyelv arany kötelén lehet egészen leszállani. Ebbéli fogyatékoságát lángesze és vasszorgalma helyre tudta hozni rövid idő alatt...” Baltázár szerint A zsidóság világnézlet (sic!). Egyetemesen átfogó világnézlet. Együtt elméleti és gyakorlati világnézlet. Ez a világnézlet nemcsak a vallásos szükséglet fedezetével rendelkezik, hanem az ember életteljességének minden részletkérdésére kész feleletet ad. Igaz, hogy a hit lényege és szimbolikus formája az életteljesség minden reszortterületét áthatja döntő befolyása transzcendentális erejével; de azért a zsidó világnézlet általános emberisége megtartja a maga körvonalait. A zsidó világnézlet őszösvetségi formái a dolog természete szerint erősen vallásiak... Hogyan fejlődött a zsidó világnézlet teokratikussá? Semmi szín alatt sem faji alapon. A teokrácia körvonalainak kialakulása a zsidó nép történetében olyan időkre nyúlik vissza, amikor az emberiség genetikusan egységbe semmiféle szelekció nem vitte be a faji tagoltság elemeit. Történelem előtti időkről pedig éppen a zsidósággal vonatkozásban nem beszélhetünk. A zsidó történelem a teremtéssel kezdődik, tehát a történelem és a létezés kezdete egyidejű. A zsidó világnézlet kifejlődése nem faji specifikumok eredőire vezethető vissza, hanem az egyetemes, általános emberinek olyan tisztulási folyamatára, amelyben az irányt mindjárt a legkezdeten isteni kijelentés adta meg. A személyes, egy örök Istenben való hitet s az embernek ehhez a szellemerkölcsei végtelen valósághoz való viszonyát nem a faj hozta létre a maga különben is meghatározhatatlan erősségű sajátosságaival, hanem egy kidifferenciálódott népfaj őrizte meg leghűségesebben azokat a nagy általános emberi és isteni igazságokat, amelyek a zsidó világnézlet tartalmát képezik.” Majd ezzel folytatja a püspök: „A világnézlet, amibe a nemzeti eszme is, mint érzület tárgya beletartozik, nem testi tulajdonságok központosított eredménye, hanem olyan lelkiesség, ami képes magába asszimilálni a faji adottságok legelágazóbb különféleségeit. Vajon merné-e tagadni valaki, hogy a magyar világnézlet, a magyar géniusz képes magyarrá tenni a legkülönbözőbb fajtájú embereket is? Sőt inkább a türelmetlen magyarság mindig rohamozni kész oldalán többségileg azok állnak, akikre egy futó pillanat elég a más fajiság

tényét megállapítani. Az ember fölényes lelki lényege nagyon is száralmasan nézne ki, ha értékmérésének eszköze éppen az lenne, ami az állatoké.

A zsidó világnézet egyetemes emberi tartalma, lényege, célja, jelentősége és fajiságtól mentes lelkisége Istennek Ábrahámhoz intézett eme kijelentésében nyer igazolást: »és megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei.« (Ez héberül is olvasható a cikkben! L. L.) Az Isten áldása testi áldás és lelki áldás. És ha már az áldás tartalmából nem vitatható is ki a testiség, a lélek és igazság Istenének áldásában a lelkiség a domináló elem. A lelki áldás az Ábrahám hite, az Ábrahám világnézlete, amelynek tisztasága és szentsége méltó volt arra, hogy az isteni kegyelem kétoldalú szövetség alapjául ismerje el ember és Isten között.

Kétségtelen, hogy Ábrahám az első, éspedig a zsidóság egész jövődjére döntően első jegecesedési pontja a népegység és nemzeti közösség kialakulásának. Az ő idejében szó sem lehetett róla, hogy az úgynevezett »genius loci«, a helynek a lélek-formáló ereje, a haza földhöz rögzített történelmi folytonossága legyen a világnézet képző tényezője. Úr-Khaszdim, Hárán, Egyiptom, Hebron, Gérár, Beér-Seba azok a pontok, amelyek között a nagy lelki országalapító rója szent nomádságának útját s alakítja ki a nemzeti egység körvonalait. Ha az Ábrahám földi alkotását az államtudományok mai mértékével mérjük, nem minősíthetjük államnak ezt az alkotást, mert hiányzik belőle a földrajzi határoltság pontossága és állandósága. De ha az államot bölcsészeti alapon nézzük s karakterisztikonjaként már az "állam" név nyelvani tartalma szerint is, az irányozó szellem, a kialakult rend, a megállapodott tekintély, a világnézleti egyöntetűség, a népboldogság azonos feltételei együttességét s főleg állandóságát vesszük, akkor az Ábrahám patriarchatusa – ha igen szűk keretek között is – az állam kellékeinek színvonalát megütik. A zsidóság országnélküliségben kezdte világhívatása betöltését. ...A tiszta teokráciának jellemvonása, hogy egy ember tekintélye benne az összetartó erő. Ilyenek voltak az egyes pátriárkák s a bírák. A zsidó teokrácia vezérei ítélő bölcsességüknek fényszóráival is, vitézségük véres fegyverével is úgy jelennek meg Izrael élete hullámverésének taraján, mint a gondviselés küldöttei. Nem elsőségre, hanem áldozathozásra vágyakozással, nem uralkodni, hanem szolgálni. Tündöklő példa marad ez örökre a világ hatalmasainak, elsőinek, fejedelmeinek arra, hogy az elsőség tisztét miként kell hivatottság mértéke szerint betölteni (Ha a jelen zsidósága e példa szerint élne és viselkedne, azaz igazán teokratikus lenne, akkor az ehhez társuló magatartási forma talán jobban korlátozná a még ma is fel-fellobbanó antiszemita véleményeket?! L. L.). Hogy az ilyen előjáróságban micsoda erő rejlik: valósággal is, szimbolikusan mutatja Sámson bíró, aki világtalanságában megbilincselve is ki tudta dönteni az oszlopot a tivornyázó zsarnokok alól... A teokrácia tiszta formájának előkészítője Mózes volt, a minden idők legbölcsebb törvényadója, legemelkedet-

tebb gondolkodója, legbátrabb vezére, leghűségesebb hazafija. Egy-egy világnézetet a történelem nem állított nagyobb próba alá, mint a zsidó világnézetet a négy századon át tartó egyiptomi fogság alatt. Ha volt valaha aranyat próbáló tűz, akkor az egyiptomi rabszolgaság szegényének és szenvedéseinek tüze az volt... És ebből az emésztő tűzből, tébolyító sötétségből, halálveszedelmes tengerből a zsidó világnézet, a maga örök isteni és emberi igazságával megtisztult arany, fényes hajnalsugár és fejedelmi csillogású drágagyöngyként került ki. Nem az a csodálatos, hogy négyszáz esztendő járomhúzása alatt a hetven bevándorolt harmadfél milliós néppé szaporodott, hanem az a csodálatos, hogy a rabszolgaságban született, szenvedett, egymásra torló generációk mindegyikében érintetlenül megmaradt az ősök világnézlete, melynek koronáját az általános emberinek is, a legsajátabb nemzetinek is a viszonylatában kétségtelenül Mózes hordta Isten lelkétől csodálatosan felkent fején.” (Ilyen gyönyörűen talán maguk a zsidók is alig tudták volna kifejezni az egyiptomi fogság óriási hatását, mint ahogy – Nabukodonozorról, akit a Büntető istenállattá változtatott – csodálatos zenéjével a keresztyén Verdi emelte a fogságból-szabadulás énekét himnusszá és aratta első nagy sikerét a Nabucco-val. Ez még akkor is dicsérendő, ha tudjuk, hogy Verdi „Szállj gondolat”-a – *Va pensiero* – szövege az olasz szabadságharcra gondolt. A szövegét a Biblia nyomán Temistocle Solera írta, aki szintén keresztyén volt. L.L.)

Mózes nagyságáról, szervező készségéről részletesen beszélt, amiből az utókor is élt és biblikus értelemben megállapítja, hogy Mózes után „még Jézus is csak a betöltő szerepére vállalkozott. Így lett minden előkészítve arra, hogy a bölcséleti követelményeknek megfelelő állam jogtudomány szerinti állam legyen. Ami meg is történt Kánaánnak elfoglalásával. A világnézetileg egységes néphez és teokratikus főhatalomhoz most már csatlakozott a terület is az államteljesség szigorú követelménye szerint. A zsidó népnek így nyílt alkalma világhivatását országgal is betölteni. Mint láttuk, az országban szabad evolúciós teokráciát rendezett be. Így is mondhatnánk, hogy a nép engedte, hogy Isten akarata választott embereiben és emberei által Izrael javára érvényesüljön.” Baltazar előadásában most már ezekkel a szavakkal eljutott a cionizmus elismeréséhez, de kifejti azt is, hogy: „Nem isteni kijelentés forrásából, nem Izrael népének lelkéből, világnézetéből, hanem emberi nyers természetéből fakadt a királyság intézménye. Kifejezetten a pogány népek példáira mutatva óhajtotta a királyságot a nép. A rendszeressé vált sorozatos hadviselések hozták a szükségét, Sámuel bíró azonban csak akkor enged a nép akaratának, amikor Istentől is intést kap reá. Dávid és Salamon bölcsességével kialakult olyan állami rendszerré, amely befelé a jog, igazság, szeretet és hit erőivel tette rendessé és szilárdná a magán- és közéletet; kifelé pedig fegyverek élével írta Izrael dicsőségének történelmét s tette példává és iskolává az országot az ámuló és behódó-

ló világ előtt... (Baltazár ragaszkodik az állam, Cion, Izrael isteni eredetéhez és kizárólag teokratikus jellegéhez. L. L.) – Ez a dicsőséges állami konszolidáció Cionban nyer földrajzi megrögzítettséget s egyúttal eltörölhetetlen szimbolizáló vallásos nemzeti jelentményt. Cion a frigyládaival, szent sátorral, Dávid királyi székeivel, csillag pajzsával, Salamon templomával, zsoldárok énekével, bölcsességek mondásával, dicsőségek koszorúerdőivel, majd később proféták könnyével, népnek gyászával, letiportatás üszkeivel, a vágy és reménység fel-fellobbanó lángjaival, a messiási váradalom rejtelmes, ígéreteivel lett fészke Izrael nagyra hivatottsága minden erőinek és beszívó központja minden vallási nemzeti emelkedett vágyakozásnak: ... Egy földdarabot hazává két tényező emel. A dicsőség és a szenvedés. A zsidóságnak Istentől rendelt helyén mindkettőből kijutott... A zsidóság ország nélküli világhivatásának végrehajtási programját általános lényeggel és formával Isten a Jeremiás próféta írásában adta meg.” Itt ismét héberül idézi: “Igyekeztek a városnak jólétén, amelybe fogságra küldöttek titeket és könyörögjetez érette az Úrnak; mert annak jóléte lesz a ti jóléteket.”

Megismétli az előadásában már kifejtett nézetét: „Zsidókérdés volt, van és lesz, mert a zsidóság is volt, van és lesz, amíg ember él a földön. Mert a zsidó vallás a reménység vallása. Messiási váradalmával felette fénylik a hite... Teljesítse világhivatását ország nélkül addig is, míg az el nem száradó kezek hűsége meg nem építi Jeruzsálemet.” (Az ENSZ határozata 1948-ban Izraelt létrehozta. Azt, hogy mennyi harc és szenvedés árán kapták meg, megtudhatjuk L. Collins és D. Lapierre: Ó, Jeruzsálem. (1972) című könyvéből, akik 700 oldalon keresztül ismertetik a harcot, terrort, ami még ma is folyik a zsidók és arabok között a városért, mint ők írják: „Hiába tűntek hát el a szögesdrót akadályok és homokzsákok az utcákról, a város kettéhasadt szíve nem forrhatott egybe. Ahogy a szétszóratásban élő zsidók otthonát az ősi Jeruzsálem képe díszítette, ugyanúgy az arab otthonokat meg a Szikladóm képe Bejrúttól Bagdadig – és ha az arabok és a zsidók ezentúl sem lesznek képesek több türelmet és megértést tanúsítani egymás iránt, mint a múltban, könnyen meglehet, hogy a zsidók ősi imája, a »Ha elfeledlek, ó, Jeruzsálem«, előbb-utóbb egy másik szemita nép jövőendő nemzedékeinek csatakiáltásaként fog felhangzani. – Dávid ősi zsoltára... ma is éppoly igaz, mint amikor először énekelték. Könyörögjetez Jeruzsálem békességeért; legyenek boldogok a téged szeretők! Békesség legyen a te várfalaid között, csendesség a te palotáidban. Atyámfiaiért és barátaimért hadd mondhassam: béke veled! Az Úrnak, a mi Istenünknek házáért hadd kívánhassak jót tenéked!” – Ismét megdöbbenhetünk azon, hogy Baltazár a zsidó állam alakulásával kapcsolatos nehézségeket – főleg az angolok és arabok ellenállását – profétikusan látta. De elgondolkozhatunk azon is, hogy mit mondana most Baltazár, aki tiszta lélekkel, bibliai szeretettel kívánta azt, hogy az igaz Istent imádó zsidóké legyen

Jeruzsálem? L. L.)

Az előadás után találó volt dr. Friedmann Ignác kormányfőtanácsos, a Pro Palesztina Szövetség elnökének az a megjegyzése, hogy „ha azt akarják majd, hogy egy zsidó templom tele legyen úgy egy másvallású papot kell a szónoklatra felkérni. És így is van. A magyar zsidóknak egy református püspök magyarázta meg, hogy nem kell zsidó voltukat szégyellni, hanem a zsidóság kiválasztott nép, amely a maga valláserkölcsei tanításával és etikájával az összes népeknek megmutatta az Isten által kijelölt utat. Egy Balthazárnak kellett jönni, hogy lerántsa azt az álarcot, amit a magyar zsidóság évtizedeken keresztül viselt, amely magyarább akart lenni Széchenyinél. Ezek az asszimilánsok Mózes-hitű magyaroknak tartják magukat, de Mózes tanításától már rég eltértek. Idegen lelkipásztoroknak kellett a zsidó vallás gazdag szellemi és erkölcsi értékeire felhívni a zsidók figyelmét. S minthogy ez az idegen lelkipásztor éppen a magyar protestantizmus egyik legnagyobb jelentőségű, világhírű püspöke volt, talán remélhetjük azt, hogy magyar asszimilánsaink az ő szájából elhangzott igazságokat jobban elhiszik, mint eddig elhitték mikor zsidók szájából hallották. S talán a világhírű református püspök elfogadása után maguk is érezni fogják azt, hogy Palesztina és a magyar hazafiasság között nincs érdekellentét, mert hiszen egy előkelő főpap ősrégi magyar család sarja maga sem talált a két eszme között ellenlábaságot. A magyar zsidóság mindenestre hálával adózott Balthazár püspöknek, a szerda esti hosszantartó hatással rendelkező élményekért.”

A világhírű püspök előadását követően az előkelő közönség – melynek sorában volt a budapesti rabbinárus vezetője és számos vidéki rabbi is – felállással és percekig tartó tapsviharral ünnepelte a püspököt.

Pintér Zoltán: „Balthazár püspök a zsidóságról.” című cikkében röviden ismertette a püspök szavait a zsidóság történetének egyes korszakairól és a zsidó kérdésről és kiemelte, hogy „Héberül is idézett, de nem neológ kiejtés szerint, hanem irani (Ez elírás lehet, mert nem irani, hanem arami., L. L.) ortodox módra.” Kiss Arnold főrabbi mondta a missziós előadás után, hogy „Balthazár Dezső látja a zsidó kultúra újraéledését is, a szent földön a próféták nyelvének föltámadását. Zsidó kalapácsok döngését hallja, zsidó boronavasak szántását tudja, zsidó szüretek mámorát érzi. Hontalanok emberi megtaposottságok vergődéseinek jajszava lelkéig hat.” Az Egyenlőség – amely mindig bő terjedelemben foglalkozott Balthazár közeleti szereplésével – most szokatlanul röviden és nem kimondottan tárgyyszerűen számolt be az eseményről. A cikkíró, Ballagi Ernő mindössze azt tartotta érdemesnek megemlíteni, hogy az előadás missziós előadásnak számít az antiszemita ellen, “de azokkal szemben is, akik már kitértek, vagy kacérkodnak a kitérés gondolatával”. A cionizmusra vonatkozó szavaival összefüggésben utalt a püspök korábbi a cionizmus ellen írt cikkére az Egyenlőségben. Az ortodox Zsidó Újság csak röviden adott hírt az eseményről, jól

megragadván az előadás lényegét, azt, hogy az előadó szerint a zsidóság nemcsak vallás, hanem teokratikus alapon kifejlődött világnézet, nem említette viszont a cionizmusra vonatkozó szakaszt. (A zsidók többszörös megoszlása már ekkor – Baltazár előadásával kapcsolatban – megnyilvánult. Az ortodox és neológ, vallásos és ateista militáns cionista irányzatok kezdtek kialakulni, amelyek a jelenlegi Izraelben pártok formájában élnek. L. L.)

Már az előadás előzményeiből is kitűnt az, hogy az egyes táborok Baltazár Dezsőt saját oldalukra állítva próbáltak ügyüknek nagy tekintélyű, keresztyén, azaz kívül állva elfogulatlanul ítélkezni képes támogatót szerezni. Már ekkor heves vita zajlott a színpalak mögött arról, hogy a püspök egyáltalán megtartsa-e előadását, illetve kinek a felkérését fogadja el. „Sokkal jobban szerettem volna, ha a mi nagy püspökünk mint a mi hitközségünk vendége adhatott volna kifejezést azoknak a nagy eszméknek, amelyektől ő át van hatva.” – írta levelében Stern Samu, a budapesti hitközség elnöke – amikor már eldőlt, hogy a Pro Palesztina lesz a rendező szerv. Már maga az a tény, hogy nem az anticionisták a rendezők, találgatásokra adott okot az előadás tartalmát illetően: vajon hogyan nyilatkozik a püspök Palesztináról. – Patai József író a válaszból a következőket szűrte le: „Az előadás egészét és a püspök korábbi megnyilatkozásait tekintve egyértelmű, hogy az egyházfő a zsidó vallásban találta meg a zsidó szellemiség, a sajátos zsidó – egyben egyetemes – értékek tárházát, amelyből a keresztyén világ meríthet és az ószövetség révén merített is. Számára csak másodlagos lehetett a cionizmus ügye, amelyről oly sokszor kérték ki a vitatkozó felek a véleményét. Ennek ellenére – fenntartásait megőrizvén – a fasiszta tendenciák erősödése láttán egyre inkább hasznosnak ítélte meg a mozgalmat. Egyrészt mert – vélte – menedékhez segíti azokat a zsidókat, akiknek jogait a befogadó országban korlátozzák, másrészt mert nyilvánvalóvá vált, hogy Palesztinában új zsidó szellemi központ van születőben a jeruzsálemi Héber Egyetem megalakulásával: »Kettős bázison, történeti és etikai alapon tudom értékelni teljes egészében a zsidó világgéniusz sok áldását. Nagy öröm nekem, hogy megállapíthatom, hogy ezek az áldások immár intézményesen sugározódnak ki a jeruzsálemi Héber Egyetem útján és ennek nagy szellemi útmutató világosságai révén az egész világra« – írta az egyházfő az egyetem rektorának. Az előadást követően a püspök – a cionizmus teoretikus ellenzőjéből – a mozgalom gyakorlati támogatójává kívánt válni, bár a magyar zsidóság természetes helyét továbbra is egy liberális Magyarországon képzelte el.”

Azt is meg kell említeni, hogy a fehérterror idején majdnem meggyilkolták a püspököt. Ha Budapestre utazott, akkor vacsorára általában Stern Samuhoz ment. 1923-ban az Erzsébetvárosi Demokrata Kör Stern Samu, Baltazár és mások tiszteletére ünnepséget rendezett. A kör termeiben fél 9-re beállított bombákat helyeztek el, de a püspök késve érkezett. Így életben maradt. A szélső-

jobboldaliak a következő nap is érdeklődtek a Baltazár-féle úgymond zsidó vacsora iránt, de ennek ellenére ezt az estét is jó hangulatban töltötte Sternéknél. Bátorsága és a zsidók melletti kiállása rendkívüli volt. Emberszeretete nem tűrte a kegyetlenségeket akkor sem, ha más felekezetekről volt szó. A román impérium alól menekült unitárius testvéreknek Debrecenben az Árpád téri és a Kosuth utcai templomban engedélyezte unitárius istentiszteletek tartását 1921-től 1928-ig, imaházuk felépüléséig.

A következőkben *Síró Béla* tanulmányából (75. ábra) is idézünk részletekben, ami Baltazárnak zsidóságról, valamint a cionizmussal kapcsolatos nézeteiről szól, bár ő természetesen nem emeli ki kellően a püspököknek a zsidósággal biblikus, teokratikus világnézetén alapuló felfogását, Isten által történt kiválasztását, a mózesi törvények megalkotásának jelentőségét, Salamon és Dávid államalapításának történetét. Inkább modern történelmi és jogi kereteket ad munkájának és ismerteti Baltazár következetes védelmi politikáját. „Baltazár Dezső... legtöbb cikke az Országos Református Lelkészegyesület lapjában és a Debreceni Protestáns Lapban jelent meg; előbbinek főszerkesztője volt, ezért ez a hetilap tükrözte leginkább álláspontját...A későbbi püspök

már fiatalon felfigyelt a keresztény-zsidó együttélés problémáira. Magyarországon azon részen: a Tiszántúlon, a Hajdúságban született és nevelkedett, amely a tradicionális kelet-európai zsidóság betelepülési övezetének a határára esett. Püspöki székhelyévé az a Debrecen vált, ahova a zsidók szívesen telepedtek be az északkeleti vármegyék falvaiból, s ahol ennek következtében 1867 és 1920 között – a fővárost is beleértve – az izraelita felekezeti népesség a legnagyobb ütemben növekedett.¹ Ez az övezet volt egyúttal az a térség is, ahol – a katolikusokkal szemben felekezeti többséget alkotva – az ország református népessége koncentrált.² A két különböző felekezethez tartozó népesség érintkezését az is befolyásolta, hogy míg a reformátusok között az országos átlagnál magasabb volt a földművesek, a kis- és középbirtokosok aránya, addig a zsidóság itt is elsősorban kereskedelemmel és iparral foglalkozott.³ Ez az idők folyamán kialakult munkamegosztás tompította ugyan az ellentéteket, de nem küszöbölhette ki azokat, mint ez a püspök gyermekkori élményeiből is kitűnt.⁴ Baltazár Dezső... egyházfőként erkölcsi kötelességének érezte, hogy világos álláspontot alakítson ki a zsidóságot érintő minden kérdésben és véleményének nyilvánosan

75. *Síró Béla* egyik cikke

is hangot adjon: »Ismeretes dolog, hogy valahányszor a vérvád középkori meséje időnként szőnyegre került... nekem, mint az őszösvetség vallása, a törvény és a próféták elég alapos ismerőjének tudományos kötelességem volt a tudatlanság tévtudományával szembeállítani. Általában pedig, mint az evangélium fényétől felvilágosodott magyar kálvinista ember szent iszonyattal fordultam el minden olyan törekvéstől, vagy pedig kemény csatával fordultam minden olyan irányzat ellen, amelyik a vallásból üldözési anyagot csinál.⁵ « – A frissen beiktatott püspök már ekkor, 1911-ben felhívta magára a zsidó közvélemény figyelmét rokonszenves álláspontjával: rövid cikkében hangsúlyozta a zsidó vallás egyetemes kultúrtörténeti és erkölcsi jelentőségét, a zsidóságban történetileg kialakult pozitív tulajdonságokat és elítélte az antiszemitizmust.⁶ Egy évvel később az első egyikeként fizetett elő a Múlt és Jövő folyóiratra, amely a zsidó kultúra megújításának a fóruma volt.⁷

Ágoston Péter nagyváradi jogásztanár – a már említett – hírhedtté vált könyve ösztönözte a Huszadik Század folyóirat polgári radikális szerkesztőit arra, hogy körkérdést intézzenek-e (ti. zsidókérdés) tárgyban a korszak jeles zsidó és nem zsidó politikusaihoz, tudósaihoz, művészeihez, közéleti szereplőihöz. Jászi Oszkár felkérését Baltazár Dezső is megkapta 1917. májusában.⁸ Jellemző mozzanat azonban az, hogy mire a szerkesztő felkérése megérkezett, akkorra a püspök már nyilatkozott az Egyenlőségnek és Baltazár lapja, a Lelkészegyesület is leköszölte később teljes terjedelemben ezt a nyilatkozatot.⁹ ...csak a püspök ezzel egy időben hasonló tartalmú nyilatkozatot adott az ortodox Allgemeine Jüdische Zeitung szerkesztőségének is a lap és a szerkesztő jubileuma alkalmából.¹⁰

Baltazár Dezső ismét tanújelét adta liberális elkötelezettségének 1917 végén, amikor a z országgyűlés napirendre tűzte az 1848. évi XX. törvénycikk 3. paragrafusának végrehajtását, amely kimondta, hogy »Minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedeztessenek.« A törvény végrehajtásáról szóló javaslat előkészítésekor még kérdéses volt, hogy bekerül-e abba az izraelita felekezet, és a vita során a püspök a zsidóság mellett foglalt állást.¹¹ Baltazár tekintélye annyira megnövekedett a neológ zsidóság körében, hogy 1918 nyarán Baltazár-ünnepélyt rendeztek az alapítvány átadásakor.¹²

A forradalmakat követő megszállás és a fehérterror időszakában véres zsidóüldözések kezdődtek az ország több pontján. ...Ebben a légkörben kereste fel Baltazár Dezső, oldalán Márk Endre debreceni polgármesterrel, a szegedi izraelita hitközséget és kísérelte meglátogatni a házi őrizetben levő, hazaárulással vádolt Löw Immanuel főrabbit.¹³ A liberális református sajtóban pedig több cikk jelent meg az antiszemitizmus ellen¹⁴

Amikor 1920. júliusában az egyetemi numerus clausus törvényjavaslatot

Haller István miniszter a minisztertanács elé terjesztette, majd a nemzetgyűlés is elfogadta, bár az utóbbin Baltazár nem volt jelen mégis befolyása végig érvényesült a tiszántúli református egyházkerületben. A református fiúgimnáziumokban, mint jogsértő rendelkezést, nem hajtották végre azt az 1920 nyarán hozott rendeletet, amely felvételi vizsgát írt elő a középiskolákban, hivatalosan tagadott, de köztudottan a zsidóság továbbtanulását korlátozó célzattal.¹⁵ Ennek következtében míg országosan körülbelül 10 százalékkal csökkent, addig a debreceni református gimnáziumban nőtt a zsidó tanulók száma.¹⁶ A püspököt ebben a hónapban élesen kritizálták nemcsak katolikus részről, hanem saját egyházán belül is: elítélték közvetlen politikai szerepvállalását, a keresztény egység és összefogás legfőbb ellenségének nyilvánították.¹⁷

“Két esztendei felekezeti villongás után, mintha Debrecen felől derengene az ég – írja Síró Béla – A kálvinista Róma... elsőnek mutatta meg ismét az egész országnak, hogyan kell a népeket visszavezetni... a felebaráti szeretet-hez.”¹⁸ A cionista Zsidó Szemle szintén elismerte Baltazár Dezső zsidókérdésben tanúsított következetes, bátor kiállásának erkölcsi értékét, de szerencsétlen elitélyedésnek és gettói szűkkörűségnek tartotta a neológ sajtóban kialakult túlzott Baltazár tiszteletet.¹⁹ Valóban, történetileg visszatekintve is túlzottnak tűnhet az a megkülönböztetett figyelem, amellyel a zsidóság többsége a püspök személyét övezte. Hiszen Baltazár Dezső közéleti megnyilvánulásainak a zsidóság számára inkább csak erkölcsi értéke volt – közvetlen politikai haszna alig lehetett. (Síró, a már említett zsidó vélemények megoszlását igazolja.L. L.)

Véleményem szerint a kialakuló Baltazár tisztelet háttérében az áll, hogy a magyar zsidóság és a püspök párbeszéde éppen abban az időszakban kezdődött, amikor a vallásszabadságot, a felekezetek közötti egyenlőséget és állampolgári jogegyenlőséget biztosító liberalizmus végleg elvesztette monopolhelyzetét és helyébe a keresztény-nemzeti eszmekör lépett.

Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök és Bangha Béla jezsuita páter – az újkonzervatív katolicizmus reprezentánsai – már az első világháború előestéjén egy olyan keresztény nemzet képét kezdték körvonalazni – többek között a Magyar Kultúra folyóiratban, amelynek nacionalizmusa éppúgy irányult – a fel fogásuk szerint – zsidó nagytőke ellen, mint a zsidó liberalizmus, zsidó szociáldemokrácia és zsidó kommunizmus ellen.²⁰ ...Az a feltételezés látszott igazolódni sokak szemében, hogy a zsidók, azonosítva a kommunistákkal, veszélyt jelentenek a keresztény magyar társadalom számára. Ezen az új Magyarországon a magyar zsidóságnak szembesülnie kellett azzal a ténnyel, hogy a meghatározó politikai erők már nem mint a magyarság számarányát javító, a keresztény magyarsághoz szervesen hozzátartozó, azonos jogokat érdemlő, hű izraelita felekezeti állampolgárokat tekintik őket... Ezentúl olyan népességnek tartják a zsidóságot, amelynek életlehetőségeit a nemzet gerince, a keresztény középosztály

érdekeinek megfelelően korlátozni szükségeltetik.”

Ezért a zsidósághoz tartozók Síró szerint „nap mint nap hangsúlyozni kényszerültek hazafiasságukat, magyarságukat például az első világháborúban és az ellenforradalmi hadseregben szerzett érdemeik hangoztatásával, a fehérterror ellen felajánlott külföldi segítség elutasításával vagy – többségük – a cionizmustól való elhatárolódással.²¹ Mindemellett is az izraelita felekezetű népesség a keresztény nemzetből természetesen ki lett zárva. Ez az elvi kitaszítottság viszont csak a liberális alapelvek: vallásszabadság, a felekezeti egyenlőség és az állampolgári jogegyenlőség megsértése árán realizálódhatott. A magyar zsidóság ezért értékelte oly nagyra Baltazár Dezső liberális elkötelezettségét... „Hasonlóan lényeges szempont volt Baltazár személyének megítélésében az is, hogy ő a vallási tolerancia alapján, ismervén és megbecsülve a zsidó vallást és kultúrát, nem értett egyet azzal a mind a római katolikus mind pedig a református egyházban eluralkodó állásponttal, hogy a zsidókérdés egyetlen megoldása az, ha a zsidók kikeresztelkednek. »Eltüntetni a zsidókérdést csak egyféleképpen lehet: a zsidók tudatos elkülönülésének megszüntetésével, azaz a zsidók beolvadásával« – emelték ki Ágoston Péter könyvének helyeslése közepette Bangha Béla lapjában, a katolikus Magyar Kultúrában.²²

De hasonlóképpen nyilatkozott Ravasz László, a későbbi duna-melléki református püspök is a Huszadik Század körkérdésére adott válaszában, vagy Sebestyén Jenő a Kálvinista Szemlében: „Hiszünk... az asszimiláció lehetőségében és szükségességében, s hisszük azt, hogy ennek egyetlen biztos útja a keresztyénségre való áttérés, amely, ha igaz és őszinte hit alapján történik, új megnemesedett és megtisztult életet jelent minden zsidó lélek számára.²³ Velük szemben vallotta Baltazár Dezső, hogy »az emberiség és a magyar nemzet egyik legértékesebb kincse a szabadelvűségnek amaz irányzata, amely a tartalmi igazság birtoklásának biztos tudatában türelemmel, megértéssel, megbecsüléssel, sőt az emberiség testvéri egységének ihlete szerint szeretettel tudja értékelni a vallási meggyőződés más álláspontjait is...«²⁴

1928-ban sor került az 1920. évi numerus clausus törvény enyhített formájára. Baltazár véleménye a következő volt: »Én... a faji megkülönböztetést a jogok, jogosítványok adásának, szerzésének, vagy megtagadásának és elvesztésének alapjául nem fogadom el. De nem fogadom el a vallási megkülönböztetést sem... tehát a numerus clausus törvényt nem fogadom el. Nem fogadom el sem az eredeti szigorú, sem a mostani enyhébb formájában, mert hiszen a gyakorlat elég ügyes ebből az enyhébb formából is kihozni az eredeti törvény káros és szomorú eredményeit.«²⁵

A húszas évek még viszonylag demokratikus légkörében sor kerülhetett az izraelita status quo (eredeti jogi állapot) hitközségek országos szervezetének létrehozására is... Az ortodox és a neológ irányzat országos irodái mellett meg-

alakult a status quo hitközségek országos központja is. Baltazár Dezső döntő szerepet vállalt a szervezés időszakában: 1928. március 4-én a püspök mutatta be a Debrecenben tartózkodó Bethlen István miniszterelnöknek a status quo hitközségek vezetőiből álló támogatást kérő küldöttséget és audiencia során szót emelt érdekükben.²⁶ Majd március 14-én ő vezette Klebelsberg kultuszminiszter elé a kérvényező status quo küldöttséget.²⁷ Bethlen debreceni látogatása alkalmával közbenjárásával sikerült elérnie azt, hogy a debreceni zsidó gimnázium állami támogatására – melynek ügye évek óta halasztódott – a kultuszminiszter évi 5000 pengőt utaljon ki. Mi több, a miniszterelnök a püspöknek küldött bizalmas levelében kilátásba helyezte azt is, hogy a kultuszminiszter a zsidó gimnázium tanárainak fizetés-kiegészítést fog biztosítani a közeljövőben.²⁸

Az 1930-as évek elején, amikor a “fekete terror sötét felhői” Európa és Magyarország egén újra gyülekezni kezdtek, az idős püspök ismét szót emelt a liberalizmus védelmében, elítélve a megújuló egyetemi antiszemita zavargásokat: »Mi a liberalizmus hívei maradunk nemcsak általános politikai és gazdasági téren, hanem a művelődési, felekezeti, társadalmi élet szabadságának, egyenlőségének, viszonyosságának vonatkozásaiban is, mert a szabadságban és a szeretetben látjuk emberi méltóságunkat és legkiválóbb nemzeti jellemünket« – Ugyanekkor Baltazár Dezső a keresztény egyházban tapasztalható zsidótérítési tendenciákat is elítélte és egy kultúrnemzethez méltatlannak tartotta. Hangsúlyozta, hogy »...nem szabad boldogságában és különösen hite boldogságában senkit sem megháborítani, de nem szabad vallási kincsei és hagyományai birtokának nemes önértékében sem... ne adjunk semmiféle térítési szándékkal okot arra, hogy cselekedeteink nyomán méltatlanul feltámadt keserűség fakadjon...«²⁹

Baltazár Dezső a halála előtti években egyre nagyobb figyelemmel kísérte a cionista mozgalmat és a palesztinai fejleményeket is. A fasiszálódó Európában és Magyarországon az egyházfő egyre inkább úgy tekintett a cionizmusra, mint a zsidókérdés megoldásának egyik lehetséges alternatívájára.³⁰ Felvetődött egy keresztény Pro Palesztina Bizottság felállításának a terve, amelyben a püspök aktív szerepet vállalt volna – de ezt egészségi állapota már nem engedte meg neki.³¹

Baltazár Dezsőt 1936. augusztusában bekövetkezett halálakor – irányzatokra való tekintet nélkül – az egész magyar zsidóság meggyászolta. A nekrológok kiemelték elvhűségét, méltatták a magyar zsidóság érdekében végzett erőfeszítéseit, de utaltak arra is, hogy nézeteivel egyedül állott a keresztény magyar közéletben.³² A Baltazár-irányzat a református egyházon belül a püspök életében sem tett szert jelentősebb befolyásra. Egyházkerületén belül is csak személyes tekintélyének tulajdonítható, hogy sikerült álláspontját, mint egyházpolitikát elfogadtatni, s ebben az 1930-as évek elejéig a konzervatív-liberális városvezetés is segítségére volt Vásáry István polgármesterrel az élen. A gazdasági vál-

ság nyomán bekövetkező jobboldali fordulat azonban a városi vezetésben és tiszántúli református egyházkerületben is a jobboldal előretörését eredményezte. Baltazár halála után a református egyházon belül nem akadt olyan tekintélyes személyiség, aki a liberális vonalat a fasizálódó Magyarországon képviselte volna a zsidókérdésben. E téren csak a holocaust előestéjén következett be némi változás, akkor, amikor a keresztény egyházak már alig befolyásolhatták a politikai eseményeket.” (A cikk számozott irodalmát külön ismertetjük a forrásművek között. L. L.)

Csohány János professzor püspököt méltató véleményéhez csatlakozik a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület is, amikor a következő véleményt adja: „és kinyilvánítjuk, hogy Baltazár Dezső Isten népének prófétai látású lelkésze, a zsidóság lelki gondozója, az igazi demokratáknak barátja és védelmezője, a bajban lévőknek vigasztalója volt, aki a szenvedő embert nézte, és nem a világnézetét. Mint minden igazságot kereső ember ellen, úgy püspökünk ellen is sokszor lobbant fel politikai ellenszenv, így Debrecen várossá nyilvánításának 600. évfordulóján is. Mocsár Gábor a Napló hasábjain valótlan adatokat sorolt fel Baltazár Dezsőről, tette ezt a tőle megszokott erővel és hévvel. Ennek hatására vették el a Baltazár nevet az egyik debreceni utcáról. Mocsár Gábor ezt a tettét a Délibábjaim városa című könyvében nagy fegyvertényként könyveli el. A vulgáris materialista, montázs technikával koholt vádakát Veress Géza, a KLTE történésze a Napló 1982. május 8-i számában tudományos pontossággal megcáfolta. Az 1986-ban megjelent Debrecen történeté-nek negyedik kötete szintén hitelesen mutatja be Baltazár Dezső rendkívüli egyéniségét. Mindezek hatás nélkül maradtak, pedig ezeket a tanulmányokat nem református beállítottságú történészek írták... – Éliás József református lelkész 1989. október 5-én felhívással fordult a Napló szerkesztőségéhez, hogy kezdeményezze az utcanév visszaadását, s az elvételt sztalinista kultúr-botrányok egyikének minősítette. Nekem is ez a személyes véleményem. A hiteles adatok és tények alapján az igazság követeli a Baltazár Dezsőről elnevezett utcát Debrecenben.” (Mint előbb már olvashattuk Hajdúböszörmény városa ebben már 10 évvel megelőzte Debrecen! L. L.)

Megállapíthatjuk, hogy Baltazár püspöksége idején a református papok, egyházi személyek a Tiszántúlon jobbra hasonló humánus nézeteket vallottak a zsidókról. Ez nyilván püspökük hatását tükrözte. Anélkül, hogy a többi protestáns és katolikus egyházi vezetőket, püspököket, espereseket, gondnokokat, érsekeket, plébánosokat, szerzeteseket bírálnánk, meg kell jegyeznünk, hogy Baltazárhoz hasonló markáns, emberi, biblikusan megalapozott magatartást a zsidóság mellett nem láthattunk. A katolicizmus egyik igen kiváló vezéregyénisége Prohászka püspök pl. nyíltan antiszemita volt. (A mai katolikus egyházat tisztelet illeti azért, hogy ennek ellenére – mivel érdemei ezen véleményét elmosták –

emlékét megőrzik, sőt kiemelten beszélnek és írnak róla. Ezzel szemben Baltazárról saját egyháza lassan teljesen elfelejtkezik – Tisztelet a nagyon kevés kivételnek. L. L.)

A Biblia a keresztyénség szent könyve, ami tartalmazza az Ó – és Újszövetséget. Az Ószövetség nemcsak a zsidóság történelmét foglalja magába, hanem a mindenkire kötelező Isten által ihletett mózesi, így természetesen a zsidó nép számára alkotott, tíz parancsolatot. Az ebben foglaltak ma is érvényesek és azokat olvasva az egymással szembeni erkölcsös, egymást tisztelő és szerető magatartás igénye sugárzik, amit zsidónak, keresztyénnek illik megszívlelni és aszerint élni. A primitív antiszemitizmus egyik fő érve az, hogy a zsidók Krisztust megtagadták, majd keresztre feszítették. Aki az Újszövetséget ismeri annak számára nyilvánvaló, hogy a zsidók vezetői a rabbik és farizeusok, gazdag kereskedők voltak azok, akik a népet és a rómaiakat Krisztus ellen lázították. Jézus szerénysége, szeretete, próféciái, segítőkészsége nagy népszerűséget eredményezett, amitől a hatalom megijedt, féltékenyvé vált, valamiféle forradalomtól félt. Krisztus nem akart király lenni, hanem a zsidók és mindenféle emberek „megváltását”, megtisztítását tűzte célul a szeretet és megbocsátás jegyében. Az unoka, Kolozsváry Kiss László lelkész emlékezéseiből is kiviláglik, hogy Baltazár filoszemitizmusa biblikus, humanisztikus és ő a mai keresztyén ökuménét is meghaladó általános ökumenizmus egyik első hírnemzője volt. Az ateizmust elítélte akár zsidó, akár keresztyén vagy mohamedán származású vallotta is azt. A negatív emberi vonásokat, a gyűlöletet, bosszúállást, gonoszságot bármilyen hívónél vagy hitetlennél ehhez hasonlóan bírálta el.

Igen érdekes az, hogy az Ó- és Újszövetséget többször és több nyelven rendszeresen átolvasta. A Talmudot is olvasta, mert tudott héberül, de kijelentette, hogy nem tanulmányozta. A szerző számára is ismeretlen marad annak az oka, hogy ebből miért nem idézett soha. Köztudott, hogy századok óta az antiszemitizmus egyik „forrása” a Talmud egyes részeinek a félremagyarázása. Ezt Baltazár is tudta, de talán elvették a kedvét egyes könyvek, mint Rohling Ágoston, „Talmud-zsidó.” (Talmudjude) antiszemita írása, ami 1871-ben jelent meg. Másik oldalról viszont megismerhette az objektív magyar írásokat is, mint a A hagyomány gyöngyei. A Talmud könyvei című 6000 oldalas hasonmás kiadását, ami 1921-22-ben jelent meg Babits Mihály előszavával. Luzsinszky Alfonznak A Talmud magyarul című könyvét 1931-ben adták ki Budapesten. A papi ember számára a Biblia volt az irányadó és mivel a Talmud szó „tanulást” jelent, (egyesekek „tenger”-nek nevezik) lényegében bibliamagyarázat, „szerzői ihletett nem írók, a próféták vér-és szellembeli utódai és közvetítői voltak.” (Blau L.). Baltazár számára más szentírás, mint a Biblia nem létezett. A Talmudról, annak két válfajáról (babilóniai és palesztinai) Venetianer Lajos elmélkedett. A mózesi törvények összefoglalása, amelyeket nem vettek be a tórába („szinájai törvény”),

ami írásbeli tan, a világ teremtésétől Mózes haláláig terjedő idő jogfejlődését foglalja össze. A Talmud könyveit áttekintve (1. Vetések, 2. Ünnepek, 3. Házassági jog, 4. Polgári és büntető törvények, 5. Áldozati ünnepek, 7. Rituális tisztaság) ismét azt gondoljuk, hogy Baltazár mindezeket és ezeknek a lényegi tartalmát, az igazságot, jóságot, a becsületességet, az Isten tisztelését, az emberszeretet szellemét a Bibliából ismerte és élte.

A zsidókkal szembeni magatartását is ezek az elvek irányították éppen úgy, mint néhány pápáét IV. Innocentintól (1247) egészen II. János Pálig. A pápák bullákban ítélték el a zsidókat befeketítő írásokat, Baltazár pedig magatartásával tett bizonyosságot a vallásos zsidóság mellett. Meggyőződése szerint a Korán és Buddha szent könyveiből is ugyanezeket a törvényeket, fölöttünk lévő Istennek (Allah) vagy prófétájának a tiszteletét és az emberekkel szembeni magatartás formákat tanulhatjuk meg, mint a Bibliából. Az alap- vagy állam- vagy öt-vallás túlzásai a *bigottság, szektáriánizmus* szélsőséges túlzásoknak számított Baltazár szemében, amit elítélendőnek tartott éppen úgy, ahogyan napjainkban is elítéljük a vallási terrorizmust, a „szent-háborúkat” akár keresztyének (L. Írországot), akár arabok vagy zsidók hirdetik azt. Ha az ember szellemi és lelki fejlődését tekintjük, akkor nemcsak a politikai (nemzetek közötti) háborúknak, hanem a vallásháborúknak is a középkorral be kellett volna fejeződnie. A XX. század emberének szellemét és lelkét a humanizmusnak kell uralnia, azaz a világbékének. Amint II. János Pál pápa az egész világot bejárja a békesség jegyében és mint egy világ-egyház feje hajlandó bocsánatot kérni a középkori egyház bűneiért (erőszakos térítések, inkvizíció, husziták, református gályarabok, holocaust áldozatai stb.) ugyanúgy minden vallási és világi vezetőnek így kellene cselekednie. Baltazár is ugyanezt cselekedte volna, ha megéri a második világháborút, de hitvallását, magatartását ismerve, Hitler, Szálasi, illetve Sztálin, Rákosi, és Kádár, éppen úgy bebörtönözte volna, mint Mindszenty Józsefet. Aki elolvassa a „Próbáltatások évei”-t, akkor bizonyossá válna előtte, hogy Baltazárra a mártírság várt volna. (Ismét kiemelem a katolikus egyház hitvallását, szeretetét, boldoggá avatási kérelmét Mindszenty bíborossal kapcsolatban, mint egy kontrasztot a református egyház Baltazárt elhallgató magatartásával szemben. L. L.)

Mindezeket ismerve nem csodálkozhatunk azon, hogy a zsidók Jeruzsálemben a harmincas években Baltazár emlékét egy narancsligeti fa ültetéssel tisztelték és őrizték meg egy ideig. Az utóbbi megjegyzést a szerző teszi, aki jeruzsálemi útja alkalmával – előzetes levélbeli érdeklődések után – hiába vette fel a kapcsolatot az illetékes hivattal, nem kapott felvilágosítást a narancsliget sorsáról, többszöri telefonbeszélgetés után sem. A Jad-Vashemben pedig hiába keresett egy Baltazár-táblát. Úgy tűnik, hogy a Holocaust utáni zsidóság elfelejtette a kritikus 20-30-as évek egyes kiemelkedő személyeinek szimpátiáját, szere-

terét, védő beállítódását a zsidóság sorsával kapcsolatban, pedig akkor kapott erőre az antiszemitizmus és egy református főpap kiállása, „befogadása” rendkívül sokat jelentett és befolyással volt a kormány egyes tagjaira, de főleg Horthy Miklósról is, aki a budapesti zsidók elpusztítását akadályozta, amíg tehetette.

Mint láthatjuk Baltazár számára a zsidóság az Ószövetség népe volt, amiből a keresztyénség – Krisztus eljövételével – származott. Az ő korában a zsidóság 90 %-a vallásos volt és csak vallásos különállás lehetett, nem pedig faji megkülönböztetés. A vallásos zsidók és keresztyének a tíz parancsolat alapján álltak és hasonló elveket kellett vallaniuk. A túl merev ortodoxia, a gettóba tömörülés, elzárkózás misztikuma miatt egyes – főleg primitív – keresztyének rétegeiben haragot, gyűlölködést váltottak ki, ami különösen a zsidók előnyös gazdasági helyzetével együtt irigységgel is társul. Kritikus pillanatokban a tömegek előtt (népben, nemzetekben, egyes rétegekben) bizonyos politikai vezetők biztatásával a zsidók a „bajok forrásaként” jelentek meg. A feszültség kirobbanása gyűlölettel, kegyetlenkedéssel társuló pogromokhoz, majd később az egész világ számára szégyenletes holocausthoz vezetett. Mindezek a zsidók részéről is szélsőséges magatartási formák váltottak ki, amit a bosszú vezérelt és nemegyszer keresztyénellenes szervezetek kialakulását eredményezte. A cionizmus fogalmát is főleg azok a zsidók torzították el, akik nem óhajtottak soha kivándorolni a végre 1948-ban megalakult Izraelbe sem.

Baltazár, amikor a cionizmusról beszélt – több vita után – pártfogolta az önálló zsidó állam kialakítását már a 1930-as évek elején !! Kifejezte azonban azt is, amit eredeti cikkekből megtudhattunk, hogy egy kis állam nem tudja befogadni a világ összes zsidóját és a diaszpóra jellegű zsidóság világszerte megmarad. A szélsőséges ateista, diaszpórában túl jól élő, magát „cionistának” tartó zsidó típust ő nem ismerte. Ha ismerte volna, akkor azokat az antiszemitékkal, fajgyűlölőkkel azonosnak tartotta volna, mint annak idején a zsidó bolsevista terroristákról is ez volt a véleménye. (Szintén elítélte volna az egyik budapesti főrabbi magyarságot becsmérő nyilatkozatát is és nem táplált volna iránta baráti érzelmeket. Viszont tiszteletreméltó Matkó László – háromoldalas – megemlékezése Baltazárról az Egyenlőség félszázados évfordulói számában. L. L.)

Baltazár püspök ilyen szellemben gondolkozott, érzett és így is élt, amikor a század első negyedében a „választott nép”-ről, a zsidókról kellett véleményt mondania és őket nemegyszer megvédelmezni. Ezért megérdemelné, ha – talán a zsidó-arab háború alatt – Jeruzsálemben elpusztult narancsligeti fáját máshol ismét elültették volna. Csikesz Sándor szavai szintén ezt támasztják alá: „A régi zsidóság a nagy halottaik sírjára hálából apró kövecskéket rakott. Felhőkig érő piramisnak kellene magasodni Baltazár sírján, ha a hála nem lenne a legmúlékonyabb, a leghervadóbb virág.”

A külföldi zsidóság azonban nem feledkezett meg teljesen Baltazár Dezső-

ről. A jeruzsálemi héber egyetem első magyar teológiai díszdoktorává tervezték avatni, éppen 1936-ban, amikor régen vágyott szentföldi látogatását is halála akadályozta meg. Unokáját, az emigrációban élő szüleit eltartó Vásáry Tamás világhírű zongoraművészt és karmestert pályafutását elősegítették, amikor a svájci letelepedéshez és bizonyos szerződésekhez szükséges véleményt írt Weiss Pál, a volt debreceni, majd jeruzsálemi rabbi és egyetemi tanár, valamint a Magyar Zsidók Világszövetsége vezetősége részéről dr. Frederic Gorog tiszteletbeli elnök és rabbi E. J. Duschinsky a végrehajtó bizottság alelnöke 1960. november 29-i keltezéssel, következő szöveggel: „Azokhoz, akiket illet: Mi az alulírott tiszteletbeli és alelnökei a Magyar Zsidók Világszövetségének a következőket állítjuk: Az áldott emlékü Dr. B. D. néhai Tiszamelléki kálvinista püspök, aki Debrecenben élt a magyar közélet kiemelkedő egyénisége volt, akinek a jelentős befolyása nemcsak a saját vallásúakkal kapcsolatban érvényesült, hanem Magyarország lelki és politikai életének minden területén. Ő volt az egyik legprominensebb képviselője a magyar humanitárius-liberális politikai ideológiának és így ő a zsidó emberek nagy barátja volt Magyarországon, aki segítette őket a harcukban és megaláztatásukban általánosan és egyéni esetekben is, akik mindig pártfogóra találhattak a néhai püspökökben. Ismert tény az, hogy ő azonosítottta magát a zsidó ügyekkel, megjelent a Magyar Pro-Palesztina Szövetség nagy nyilvános találkozásán. Beszédét leköszölte a „Múlt és Jövő” című újság is. Amerikai pásztori útja alatt imát mondott New York City-ben a „Ohab Zedek” Első Magyar Zsidó Kongregációjának emelvényéről abban az időben, amikor a hivatalos magyar rezsim antiszemita irányzatokat mutatott.”

A püspök zsidókat védő, humánus magatartását igazolja az is, hogy H. Berman rektor meghívta a Szentföldre és a Zsidó Egyetemre, ahol díszdoktorrá akarták avatni. A rektor magyarra fordított levelét és a püspök válaszát „Múlt és Jövő”-ben (1114. 1936) közölték. Címe „A jeruzsálemi egyetem levele Baltazár Dezső püspökhöz.” – A jeruzsálemi egyetem a következő levelet intézte Baltazár püspökhöz jubileuma (Püspökségének 25 éves jubileumáról van szó. L.L.:) alkalmából:

Kegyelmes Uram!

A Jeruzsálemi Héber Egyetem meleg üdvözlét küldi a Scopus hegyéről Excellenciádnak jubileuma alkalmából.

Örömmel értesültünk a magyar sajtóból és dr. Patai József személyes közléséből, milyen meleg érdeklődést tanúsít Nagyméltóságod a Jeruzsálemi Egyetem iránt.

Ebben a korszakban, amelyben a könyv népe szemtől szembe áll veszélyekkel és harcokkal, akármerre fordul, valóban a legteljesebb mértékben tudjuk becsülni és értékelni a segítő kezet, amelyet felénk nyújt az Egyház fölkentje és a béke fejedelme.

Nagyrabecsülésünk és tiszteletünk jeléül elküldjük dr. Magnes, a Héber Egyetem kancellárja egyetemi beszédeinek egy angolnyelvű díszpéldányát, héber dedikációval. Ez a kötet fogalmat nyújthat Egyetemünk születésének fájdalomairól, növekedésének viszontagságairól és a mindenfelé megcsodált gyors fejlődéséről, amelyet minden állami támogatás nélkül ért el, minthogy ez a legfelsőbb palesztinai tudományos intézet teljesen függetlenül minden hatalomtól és egyedül csak a szentföldi és a külföldi zsidóságnak áldozatkészségéből jött létre és épült ki.

Ez az években fiatal, de történetében jelentőségre emelkedett Egyetem küldi szeretettel üdvözlétét a Biblia országából a Szentföld és a bibliai kultúra nagy barátjának.

Nagy örömmel és kitüntetéssel fogadnók, ha Nagyméltóságod meglátogatná a Szentföldet és saját szemeivel győződne meg Egyetemünk munkájáról, amelyről Excellenciád annyi szeretettel és elismeréssel nyilatkozott már eddig is.

Reméljük, hogy alkalmat ad nekünk, hogy üdvözlünket és hálánkat személyesen is kifejezhessük Nagyméltóságodnak. Vagyunk tisztelő hívei a jeruzsálemi Héber Egyetem nevében Prof. H. Bergman rektor.”

Baltazár püspök válasza: „Drága Rektor Uram, nagy megtiszteltetésnek veszem hozzám intézett üdvözlő levelét és, hogy elküldte nekem azt a díszművet, amely a jeruzsálemi Héber Egyetem történetének és tízéves népnevelő munkájának foglalatját nyújtja. Kettős bázison, történeti és etikai alapon tudom értékelni teljes egészsében a zsidó világgénusz sok áldását. Nagy öröm nekem, hogy megállapíthatom, hogy ezek az áldások intézményesen sugároznak ki immár a jeruzsálemi Héber Egyetem útján, ennek nagy szellemi útmutató világosságai révén az egész világra.

Régesrégóta becézett vágyam, hogy meglátogassam a szentföldet és ezzel méltó befejezést adjak egy viszontagságokkal, harcokkal és szenvedésekkel súlyos életnek. Nagyon hálás vagyok Önnek, hogy ezt a reményemet kedves meghívásával közelebb hozta a megvalósuláshoz.

Igaz tisztelettel és testvéri szeretettel dr. Baltazár Dezső püspök.”

Akadnak azért még zsidó vezetők még ma is, akik legalább a nevére emlékeznek: A Hajdú-Bihari Naplóban 2000-ben Weisz Péter, a debreceni Zsidó Hitközség elnöke emlékezett a református egyházzal való jó kapcsolatról: „A vész-korszak idején számos református emelte fel szavát az üldözött zsidóság mellett, soha nem felejtjük Balthazár Dezső vagy Éliás József emberségét, szolidaritását.” (Vajon ezt vallja-e a holocaust utáni zsidóság is ? L. L.)

A komoly fejtegetéseket oldandó kissé anekdotikus jellegű cikkből is idézzünk, amelyet Baltazár Dezső emlékezete: “Menjünk innen, mert itt szidnak minket!” címmel a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület Debreceni Szer-

vezetésének nevében ugyancsak Matkó László Titkár írt. „Baltazár Dezső kedves szokása volt, hogy a debreceni családok esküvőjén titkárával együtt megjelent. Így történt ez a híres Balogh család esküvőjén is, ahol a katolikus meghatározottságú keresztény kurzus egyik tagja antiszemita nótára zendített rá, A püspök leintette a prímást, és ezekkel a szavakkal távozott a lakodalomból: „Menjünk innen, mert itt minket szidnak!” A civisek megdöbbenek, hogy püspökük zsidónak vallja magát, de megértették a jelképes cselekedet igazi értelmét. Ezt a történetet Zöld János, debreceni polgár közölte. A keresztény kurzus tagjai »kaf-tános zsidónak« csúfolták a püspököt.”

A fejezetet az ószövetségi „Leviticus”-ból vett két idézettel és az újszövetségi szeretet himnuszának egy részletével fejezzük be: „Ne keress bosszúállást, se meg ne emlékezzél polgártársaid igazságtalanságáról. Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Én vagyok az Úr.” ...”Ha jövevény lakik földetek és közte-tek tartózkodik, ne tegyetek neki szemrehányást, hanem olyan legyen köztetek, mint a bennszülött, és szeressétek őt, mint magatokat; mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén. Én vagyok a Ti Uratok, Istenetek.” Az újszövetség-ből pedig: ”Ha embereknek vagy angyaloknak a nyelvén szólok is, szeretet pe-dig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc és pengő cimbalom. És ha jövendőt tudok is mondani és minden titkot és minden tudományt ismerek is, és ha egész hitem van is úgy annyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok.”

Dr. Baltazár Dezső püspök betegsége, halála és temetése

A Debreceni Képes Kalendárium 1936 évi ismeretterjesztő és szépirodalmi része (148-167. oldal) cikkéből idézett részleteket méltán sorolhatnánk a méltóságok közé, de megismerhetjük belőle a püspök erős istenhitét is, amivel a biztos halált várta, valamint érdemeit, kritikusainak tiszteletét. Mindezek ellenére külön fejezet írását tartjuk helyénvalónak.

A püspök súlyos betegségét érezve a következőket mondta: „Megáldoztatásom ideje már nincs messze. Jól esik nyugodtan várakoznom reá. Lelkicsaládomat: az egyházkerületet Isten oltalmába ajánlom.” – „A nagy püspök zengő ajakáról hangzottak el ezek a végközeledését sejtető, ezek a búcsúzó színű szavak a június 3-án tartott kettős örömnépén, az egyházkerületi főgondnok, báró Vay Lászlónak üdvözlő beszédére mondott válasz berekesztő szavai.” Majd az említett írásban olvasható „B. D. püspökségének és debreceni lelkipásztorsá-

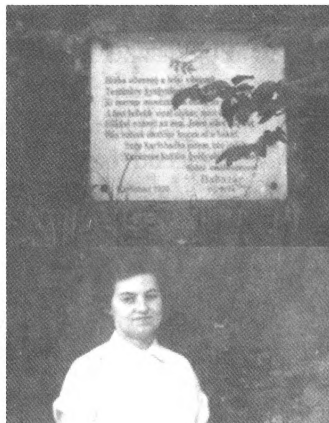

76. a. b. A püspök Karlsbadban
gyógykezelte magát

gának negyedszázados ünneplése után nem pihenni, hanem dolgozni a közeli erdős zeleméri pusztán lévő kies birtokára ment ki. A hivatalos ügyeket posta és küldönc közvetítésével onnan intézte el. Ott érte Horthy Miklós kormányzó legmagasabb kitüntése, az újonnan alapított királyi titkos tanácsosi méltósággal.” Szokásos vendégségét akarta megrendezni augusztus 10-én, de ezen a napon „heves rosszullet fogta el. Ezért kezelőorvosa, dr. Keller Ferenc egyetemi magántanár és veje, dr. Kontsek Béla OTBA főorvos behozták debreceni lakására. Minthogy állapota egyre rosszabbodott, aug. 15-én dr. Hüttl Tivadar egyetemi professzor sebészeti klinikáján he-

gának negyedszázados ünneplése után nem pihenni, hanem dolgozni a közeli erdős zeleméri pusztán lévő kies birtokára ment ki. A hivatalos ügyeket posta és küldönc közvetítésével onnan intézte el. Ott érte Horthy Miklós kormányzó legmagasabb kitüntése, az újonnan alapított királyi titkos tanácsosi méltósággal.” Szokásos vendégségét akarta megrendezni augusztus 10-én, de ezen a napon „heves rosszullet fogta el. Ezért kezelőorvosa, dr. Keller Ferenc egyetemi magántanár és veje, dr. Kontsek Béla OTBA főorvos behozták debreceni lakására. Minthogy állapota egyre rosszabbodott, aug. 15-én dr. Hüttl Tivadar egyetemi professzor sebészeti klinikáján he-

nül Goethe táblája mellett van! L. L.). (76.-78. ábra) – Sajnos, az ismételt kezelése is csak átmeneti sikerekkel jártak, mert három hét után a munkavágy mindig hazatérésre kényszerítette. „Az egyetemi klinikán... a meglévő régi májbajhoz vesezár csatlakozott. A kezelőorvosok, Hüttl Tivadar egyetemi tanár, Becker István, Keller Ferenc magántanárok mellett még Lusztig (Ladányi) Józsa tanársegéd és Doroghi Lajos csodálatos akarással az orvostudomány minden vívmányát felhasználva próbálkoztak, hogy megmentse, legalább meghosszabbítsák Baltazár Dezső életét... Azonban a rendszeresen végzett laboratóriumi

77. Karlsbadban a Nagyszálló melletti park sétányán Goethe után Baltazár emléktáblája következik a saját versikéjével. 78. Egyik unoka (Molnár Éva) tisztelegése 1963-ban a táblánál.

vizsgálatok kétségtelenül jelezték, hogy a vég elkerülhetetlenül közeledik... Felolvastatta magának a névsort (azoknak, akik személyesen érdeklődtek állapota iránt a portán)... és minden egyes névnél megjegyezte halkságában is megindítóan szép bariton hangján: „Köszönöm. Mondjátok meg néki...”, hogy majd személyesen is megköszönöm, ha az Isten megsegíti... Veje, Vásáry József előtt fájdalmas lemondással sóhajtott fel: »Mennyi mindent építettem. Mennyi útam lenne még!... Istenem, meghalok, amikor annyi elvégezi való van itt még!«

„Budapestről, az Ausztriában vadászó kormányzó nevében a kabinetiroda ismételten érdeklődött hogyléte felől... Tájékoztatást kértek a miniszterelnökség, a kultusz-és az igazságügyminiszterek, valamint a református Konvent elnöksége is.”

Vasárnap az összes református templomokban és istentiszteleti helyeken közimát mondtak a főpásztor felgyógyulásáért...

A cikk a végső napokat ismerteti, rokonait, akik állandóan ágya mellett voltak. „Csak felesége nem látogathatta meg a halállal visakodót. Csaknem egyidőben véle, a kegyelmes asszonyt is ágybafektette a hörghurut, amely azután tüdőgyulladásba ment át. Úgyhogy éppen a püspök halála napján, hűsége

hitvesét is az egyetemi klinika belgyógyászati osztálya vette ápolás alá. A család tagjai... férje haldoklását... püspök előtt pedig felesége betegségét... titkolták mindvégig.” Állandó látogatói voltak a mindvégig hűséges titkára, Futó András lelkész, Jakucs Sándor „érdemes régi hivatali szolgája.” Neki annyit mondott.” Imádkozzatok értem, Sándor fiam !” A családtagok közül valaki mindig ágya mellett volt.

„A vég elkerülhetetlenül közeledett... elhaló hangon mondta, hogy adják kezébe kedves bibliáját... reszkető kezekkel lapozgatott a szent könyvben. Hangtalanul mormolta maga elé az Írás szavait... majd egyik fiát kérte, hogy olvasson neki a bibliából. E díszkötésű bibliának külön története van. A püspököt élete minden útján kísérte. Bárhova ment, mindig vitte magával. Vele volt a harctereken, a kommunisták börtönében: hivatalos egyházlátogatásain... Negyed négy tájban a püspök többször fájdalmasan felnyögött (már csaknem eszméletlen volt)... még pillantásával közelebb intette magához gyermekeit: de már szólni nem tudott. *Dr. Becker István tanár aug. 25-én kedden délután öt óra tíz perkor állapította meg, hogy a lélegzés megszűnt. A szív utolsót dobban.* Baltázár Dezső halálba szenderült.” (79. ábra)

Tízszázötven négyezer gyülekezetének összes harangja megszólalt „siratva a magyarság nagy halottját.” Fekete zászlókat tűztek a középületekre, az emberek meg-megálltak a munkában a gyász hallatán. Értekezletet tartottak a püspöki hivatalban és ott „Vargha Zsigmond... magával hozott egy nagyalakú pecsétetes levelet és bejelentette, hogy ezt a püspök 1934 március 13-án, tehát betegsége kezdetén helyezte el a kollégiumi nagykönyvtárban megőrzés végett. A levél borítékján a püspök írásával ez áll: Halálom esetén bontandó fel. A család férfi tagjai és Maklár Károly püspökhelyettes visszavonultak és felbontották a levelet, amely két sűrűn írott papírt tartalmazott... majd visszatértek és közölték, hogy az írás tartalmát nem tartják nyilvánosságra hozhatónak, legalábbis egyelőre, mert bizalmas természetű... történelmi vonatkozása is van az írásnak... úgy határoztak, hogy... újra lepecsételik és azt a kollégiumi könyvtárban helyezik el megőrzés végett.” A „titkos politikai végrendeletéről” máshol tettünk említést.

Az újság rengeteg részvénytípusát közölt, köztük Horthy kormányzó, Gömbös Gyula miniszterelnök, Hóman Bálint, Darányi Kálmán miniszterek és Tasnády-Nagy András államtitkár táviratát. A kormányzó az özvegynek a következőket táviratozta: „Mély megilletődéssel értesültem Nagyméltóságod érdemekben gazdag férjének gyászos elhunytáról. Fogadja kérem mélyen érzett részvéteimet. Horthy.” A cikk írója megjegyezte, hogy: „Igen jólesően, nagy megnyugvással emlékezünk meg a debreceni róm. kath. egyház meleghangú

FÜGGETLEN ÚJSÁG
HORTHY KÖNYVTÁR
KÖZÖSSÉGI KÖNYVTÁR

79. Különszám a püspök halálakor

táviratáról, amelyet dr. Lindenberger János prépostplébános, a csonka váradi latinszertartású egyházmegye apostoli kormányzója írott alá. (Vele a püspök mindvégig szoros baráti viszonyban állt. L. L.) Dr. Virágh Ferenc pécsi püspök és a pannonthalmi apát részvét iratai ugyancsak az annyira kíváncsok magyar testvériség felejthetetlen megnyilatkozásai.”

A cikk a tíz gyászjelentést, majd a hírlapok értesítéseit részletesen ismertette. Az utóbbiakkal kapcsolatban a következőket idézzük: „Nemcsak azok a lapok, amelyek életében is barátai voltak; ellenfelei is lábhoz tett fegyverrel tiszteltek a halott püspöknek. Még a vele szemben igen elfogult, hallgatólagosan avagy nyíltan és kifejezetten róm. katolikus lapok is – szűkösen bár – elismerték szellemi kiválóságát és jellemének tisztaságát.”...

A *Budapesti Hírlap*-ból: „Elvek embere volt, elvekért harcolt. A szépért, jóért, mindig jobbját, a nép javáért folytatott örök emberi küzdelem egy vezér harcosa szállt alá a sírba vele.” – Az *Est* vezércikéből: „A nagy képességek valóságos gyűjteménye volt. Nagy pap, nagy prédikátor, nagy politikus, nagy lélek és nagy magyar... Fanatikusan szerette a szabadságot és az igazságot. Magyar ember volt hatalmas műveltséggel az agyában, az egész világ felé érzékeny lélekkel, de őt igazában mégsem érdekelte más, csak ez a magyar föld.” – A *Magyar Hírlap*: „Törhetetlen hűséget tanúsított három alaptételhez, a magyar paraszt sorsának javításához, a liberalizmushoz, a haladás parancsához.” – *Pesti Hírlap*: „Megszemélyesítője volt a harcos, megalkuvást nem ismerő kálvinizmusnak. Egész egyénisége hajthatatlanságot, törhetetlen energiát, magyar őserőt sugárzott. Elsősorban kiváló szónok volt, egyházának hosszú idők óta a legkiválóbb, legnagyobb prédikátora. Mint politikus azt az individualizmust képviselte, amely az angol puritanizmusnak és a francia protestantizmusnak sajátja. Meggyőződéses szabadelvű és demokrata volt. Az egyház politikai tanításait akarta megvalósítani az életben.” – *Pester Lloyd*: „Ajkaíró a magyar nyelv a maga ősi eredeti szűziségében hangzott. Ami őt történelmi elrendelt egyéniséggé tette, az az ő hatalmas hajthatatlan, megrendíthetetlen harci természete volt. Krisztus harcosa volt. A valódi evangéliumi szeretetért szállt harcba. Nemes szíve semmit se gyűlölt, csak a gyűlöletet. Egész lényén méltóság sugárzott át.” – *Pesti Napló*: „Nagy tudós volt, nagy szónok. Kálvinista szónoki hagyományok egyik legkimagaslóbb, legragyogóbb képviselője. Pártokhoz nem ragaszkodott, de ideáljaihoz annál inkább.” – *Új-Magyarország* (Milotay lapja): „Felfogásában a kálvinizmus s a magyar függetlenség gondolata a liberalizmussal azonos fogalom volt. Mindenkinek el kell ismernie az elhunyt püspök szellemi és egyéni nagyságát. Az egyházi vezetők közül elsőnek terelte rá a figyelmet a földkérdésre és a magyar falu apró, de jelentőségében nemzeti méretű gondjaira. Elsőként ismerte fel a magyar kálvinista papság megszervezésének szükségességét. Nagy, igaz ember és igaz magyar.”

A szembenállók táborából két lapból is idézünk. *Magyarság*: „Markáns, sok éllel, szöglettel bíró egyéniség volt. Éles átmenetek és állásfoglalások férfia. Baltazár Dezső és közvetlen hívei voltak a harcos protestáns klerikalizmus leg-hatalmasabb megtestesítői. Ajkán a régi prédikátorok elszánt, konok, kemény igéinek visszhangja zendült.” – *Nemzeti Újság* (ultramontán jellegű lap): „Halálával egy anakronisztikus szín tűnik el a közéletből. A mindenáron való protestálás idejét múlta színe. Ellentétek embere volt, telve energiával, kétségtelen tehetséggel. ...A halált megillető mély részvétellel adjuk a hírt egy olyan férfi haláláról, aki velünk ellentétes úton és szellemben, de elfogultságában is tiszta kézzel, nagy akarattal dolgozott.”

Említés történt a „Baltazár-emlékalapítvány” létrehozásáról. Majd ezután a ravatalról: „A nagy püspököt abba a tógába öltöztették, amelyet a Kálvinisták Templomegyesülete ajándékozott 25 éves püspöki jubileuma emlékére. Reá terítették az Országos Református Tanítóegyesület által ajándékozott selyem-palástot is.” A Kollégium dísztermében ravatalozták fel teológusok őrtállásával és a lelkészek, egyetemi tanárok váltott díszőrségével. „Ezen a napon közel negyvenezer ember nézte meg a püspök ravatalát.”

A temetésen a kormány, a város, a megye és minden egyház vezetői részt vettek. A Kollégium nevében Kállay Kálmán egyetemi tanár, a Nagytemplomban Farkas István püspök, a dunamelléki egyház részéről Ravasz László püspök, a temetőben Makláry Károly mondott gyászbeszédet. Kiemelkedő volt Ravasz László gyászbeszéde, amit szépsége, felépítése, fensége, dicsérő szavai miatt legszívesebben egészben közreadnánk, de itt is csak részletekre szorítkozhatunk. Az igéje: Luk. 11: 21-23. *„Mikor az erős fegyveres őrzi az ő palotáját, amije van, békességben van. De mikor a nálánál erősebb reájöven, legyőzi őt, minden fegyverét elveszi, amelyben bízott és amit tőle zsákmányol, elosztja. Aki velem nincs, ellenem van, aki velem nem takar, tékozol ...Ebben az igében megtalálom Baltazár Dezsőt egészen. ...Századok óta éppen az ő nemzedékére szakadt az un. történelmi idők legnagyobb próbája – azokra, akik a világháború kitörésekor vezéri polcon állottak – s személyes vonásai: jelleme és sorsa ezt a próbát hihetetlenül felfokozta; de az ő idegzete bírta ezt a feszültséget és sohasem láttam sem türelmetlennek, sem kapkodónak. Acélból volt az idege, acélból volt a lelke. ...alapvonása, szellemiségének gyökere a bátorság volt. ...Minden egyéb volt, csak hamleti lélek nem. Egész életén át tanult s az eredményeket szépen sorba rakta egymás mellé. Csak kész igazságokat tartott raktáron – a bizonytalanokat, mint hasznavehetetleneket, félredobta. Ortodox típusú volt, aki bírja a tiszta szín igazságot s ezért nem ismerte mi a kételkedés. ...Alapmeggyőződését sohasem revideálta, legfennebb azok alkalmazása ütött ki néha eltérően. Világképe megalkotásában sem logikai, sem esztétikai érdek nem vezette: a gyakorlati életre akarta alkalmassá tenni ma-*

gát. Hívó lelke a kálvinizmus hitvallásait teljesen elfogadta s ezzel el volt intézve minden kérdés, ami Isten és ember viszonyára tartozott. . . Nem a próféta, nem a pásztor, nem a theologus, vagy az evangélista jellemző benne, hanem a *miles Christi*, a Jézus Krisztus igaz egyházának jó katonája, aki egyképpen hű és nagy a közrenden és a vezéri polcon, a portyán, vagy védelmi harcban, nyíllövésben, vagy a kézitusában. . . Mi is volt az, amit őrizett ? Azt kell mondanom, hogy a magyar református egyház ősi örökségét a maga teljes, történelmi értékállományaiban. . . Baltazár Dezső úgy érezte, hogy különösképpen három kincset kell megvédenie: azt a tiszta tant, mely a Krisztus váltságát a maga hagyományos – sokszor használattól ment érintetlenségében fejezi ki; azt a szabadelvűséget, mely az egyetemes emberi méltóság útját egyenleti és azt a tiszai kálvinista magyarságot, mely számára a nemzeti szellemet, a nemzeti történelmet és a nemzeti hivatást tökéletesen és kirekesztőleg megtestesítette. Mindezeket ő egy ünnepi órában így foglalta össze: *Debrecen*, mert ránézve Debrecen a kálvinizmus magva és gyökere, viszont a kálvinizmus a magyarság színe, lelke, lángja; a magyarság pedig az emberiség címere és koronája. . . Az erős fegyveres őrzi palotáját. Így áll a Baltazár Dezső alakja a baljós idők nöttető fénytörésében a történelem előtt. Viharban és éjszakában, hévségben és fagyban egymaga egy egész tábor. Körülötte mindenki zaklatott és nyugtalan, szidják és csodálják, nógatják és vissza akarják rántani: de ő áll, ércből öntött nyugalom és erő. »És amiye van, békességben van.« . . . Az a nálánál erősebb fegyveres ellenség, a halál. Más nem bírta vele, de ez igen. . . Viszi Baltazár Dezsőt. . . Eltörött a pásztorbot, amellyel gyermekeit, unokáit terelgette, védte, számukra a kösziklából is vizet fakasztott, s ha a pusztaságban szúrta is le, tanítások, mosolyok, mesék és áldások virágoztak ki rajta. . . De a halálnál is van erősebb fegyveres, Krisztus. . . nem engedi nagy zsákmányát: Baltazár Dezsőt. Kiragadja kezéből és tulajdonába veszi. . . és az ő szeretete erősebb, mint a halál. . . Igen, ez a Krisztus megőrzi az ő palotáját, »Aki győz, oszloppá teszem az én Istenem templomába és többé onnan ki nem jő; és felírom őreá az én Istenemnek nevét és az én Istenem városának nevét, az új Jeruzsálemét, mely az égből szállott alá az én Istenemtől; és az én új nevemet.«” (Jel. 3., 12.) – „Baltazár Dezső győzött, mert a Krisztusra bízta magát. Csakugyan: *elég volt neki az Ő kegyelme*. . . Emlékét – megannyi hervadt szirmot – szétszórja síró kortársai között. . . Alakjából kivesz egy nagy tanítást és felírja az égboltozatra. . . Ez a nagy tanítás így hangzik a reformáció nyelvén:

»Nincsen nekünk semmi hatalmunk
Mellyel neki ellen álljunk.
Viaskodik az Úr érettünk
Kit az Isten küldött le nekünk.

*Ha kérded, hogy ki legyen az
Jézus Krisztus az !
Seregek Ura
Kinél nincs több Isten
Nála vagyon a győzelem.«*

Ez az »erős fegyveres« őrsi palotáját: a vihartépte, felhőszántotta, tűzégette magyar Siont, amelynek oszlopai alá eltemetjük Baltazár Dezsőt, a boldog feltámadás reménysége alatt.”

Ravasz László beszéde – ahogyan azt tőle megszoktuk – irodalmi, szónoki remekmű, ezért vettünk belőle részleteket. De azért is, mivel őszintén jellemezte Baltazár püspök céljait, harcát, makacsságát, igazi kálvinista magyarságát, kifejezve azt is mennyire harcos egyéniség volt és, hogy néha azért ő is tévedett.

Baltazár Dezső református püspök temetése Debrecenben

80. Részletek a temetési menetből

A gyászmenetben az utak szélén álló lakosság tömött sorai között a koporsó után a Baltazár család ment 10 kocsin. Ezután 300 lelkész, 500 főnyi diákság, 120 tagú énekkar, majd 450 világi vezető beosztású egyéniség, élükön László igazságügyi miniszterrel, Vay László főgondnokkal és még 200 ember kísért a temetőbe. Utóda, Maklár püspök gyászbeszédében a vigasztaló éneket idézte miközben a göröngyök a sírba hullottak: „Nincs már szívem félelmére Nézni sírom fenekére...”

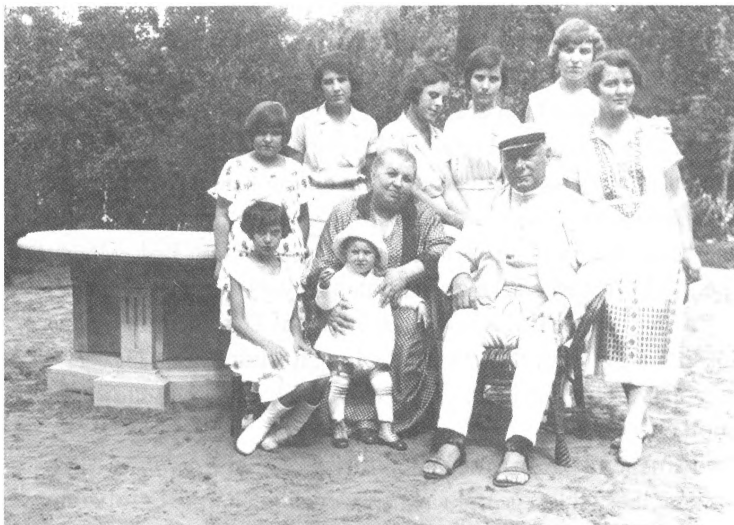
A Baltazár sír ma is a Köztemető első helyén van, amit egy szép fehér

A családtagok emlékezeiből

Gyermekei közül sajnos ma már csak egy él, *Baltazár Izabella, dr. Kontsek Béláné*, aki most 93 éves. Így – ebben a korban – vele interjút már nem tudtam készíteni, de mostani beszélgetéseinkből kiviláglott a püspök édesapa végtelen családszeretete, tudása, mindenkit lenyűgöző tekintélye, embersége, jó humora, mindenkit tisztelő magatartása. Ebből az utóbbiból egyet mondott el, amit inkább az anekdótákhoz kellett volna írnom, de lánya ezt megtörtént eseményként mesélte el legutóbbi találkozásunkkor. „Mint tudjátok édesapám a Tiszáéknál volt házitanító. A kezdeti időben a falusi származású teológus nagyon sokat adott az illemre, nehogy kritika érje az őt ajánló kedves tanárát, Erdős Józsefet. Egyik nagy ebédnél észrevett édesapám a kitálatlt levesébe egy legyet, amit illendően megevett a levessel együtt. A körülötte ülő fiatal Tisza gyermekek ezt észrevették és másnap azzal figurázták ki, hogy »fogjatok minél több legyet Baltazárnak, mert nagyon szereti a legyeket.« A papnövendék jól megértette ezt a tréfát, nem haragudott érte.

Illendő megemlékezni a meghaltakról is *Baltazár Katalinról* (dr. Kolozsváry Kiss László lelkész felesége), aki a húszas években három évfolyamot végzett a jogon. A házassága vetett véget jogi tanulmányainak. Rendkívül művelt, tájékozott volt, amit igazolt az, hogy amikor 82 éves korában meglátogatott bennünket, az aktuális politikai események mellett még a sportról is hosszasan lehetett vele társalogni. *Dr. Baltazár János* hadbíró őrnagy a második világháború utáni kerserves sorsa ellenére is megőrizte utánozhatatlan humorát, jó hangulatát, jóindulatát. Tréfás verseit ma is gyakran élvezi az egész család. *Baltazár Erzsébet* (Vásáry Józsefné) művelt, érzékeny lélek volt, Vásáry Tamás édesanyja, aki édesapjának azzal is emléket állított, hogy az amerikai útjáról küldött összes lapot, levelet az említett kockás füzetbe lemásolta az utókor számára. Emigrációjukban kintélő fiát Tamást, művészeti körútjain szinte mindenhová elkísérte és mindennel ellátta. *Dr. Baltazár László* jogi végzettsége után banktisztviselő volt, majd a háború után – felhasználva angol tudását, amit Édesapjával tett amerikai útján, illetve utána a tízéves amerikai „táncos” karrierje idején szerzett – a Debreceni Orvostudományi Egyetem angol nyelvi lektora lett. (Érdekességként megemlítem, hogy Amerikában Josephine Baker-rel is táncolt, aki amikor a hatvanas években Magyarországon vendégszerepelt Debrecenben felkereste őt). *Baltazár Éva* (dr. Molnár Elekné) a legfiatalabb lány volt, aki végül anyósom lett, a legtöbbet mesélt a nagyon szeretett és tisztelt édesapjáról és dokumentációm nagy része tőle származik. Szent ereklyeként őrizte ezeket, mintha érezte volna, hogy valamikor mégis sor kerülhet az oly sokáig elhallgatott nagyszerű püspök édesapa rehabilitációjára, igazi értékelésére. Számára szinte megpróbáltatás volt az, hogy a püspök által újjáélesztett Kollégium könyvtárában dolgozott és min-

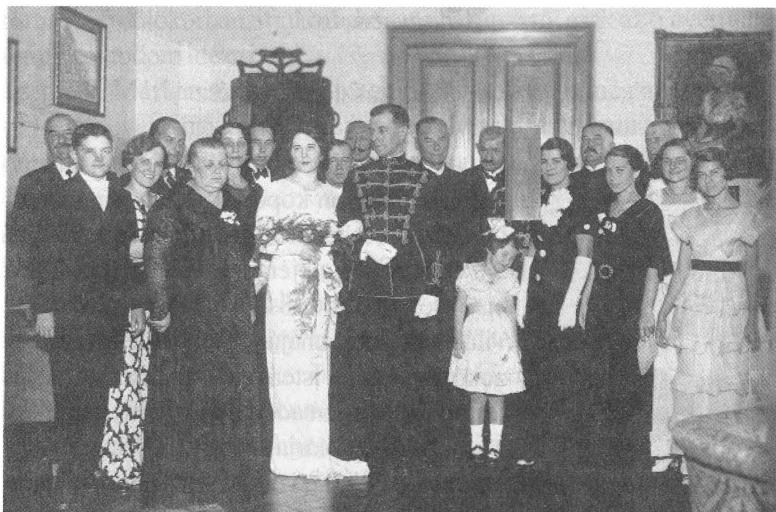
dennap találkozott édesapja emlékeivel. A gyermekek közül talán ő örökölte igazán a költői „vényt”, de nem volt híján a szellemes, tréfás fordulatok rögtönzésének sem.

83. Zeleméren a nagy család egy részének körében. A püspök és felesége (ülnek). A nagymama előtt áll Molnár Évike. Balról jobbra: Vásáry Erzsébet (ülő unoka), Kolozsváry Kiss Katalin (álló unoka), Baltazár Éva, Baltazár Izabella, Baltazár Erzsébet, Baltazár Katalin, Csutoros Vilma az egyik barátnő.

84. A Barabás család által felújított zeleméri "kastély"

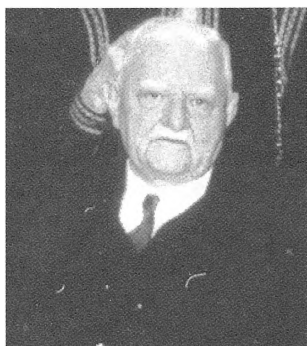
85. Baltazár János és Bunford Mária esküvői képe. Balról jobbra első sor: Kolozsváry Kiss László, dr. Kontsek Béláné, dr. Baltazár Dezsőné, az ifjú pár, Molnár Évike, dr. Molnár Elekné, Vásáry Józsefné, Vásáry Erzsébet. Hátsó sor: dr. Futó András, dr. Kontsek Béla, Vásáry Anna, U. Szabó Mihály, Mogán Ákos, dr. Baltazár Dezső, Baltazár János, Kolozsváry Kiss László, Vásáry József (hátul), Kolozsváry Kiss Katalin

86. a. Dr. Molnár Elek és Baltazár Éva esküvői képe, háttérben a püspökkel és feleségével. Vőlegény balján Baltazár Katalin, a fátylat Vásáry Erzsike fogja. b. Baltazár László és Babits Elvira esküvői képe a családtaggal. Ülnek az ifjú pár és közöttük özv. dr. Baltazár Dezsőné. Álló sor balról jobbra: Vásáry Erzsébet, dr. Baltazár János, dr. Baltazár Jánosné, dr. Molnár Elekné

A nagyapámról

Kolozsváry Kiss László ref. lelkész

„Emlékezem, amint 14 éves fejjel ott meneteltem a nagyapám koporsója után a hosszú úton a temető felé, feketéllő tömeg közt, sokan siratták is. A Péterfia utca elején szép családi ház ablakában egy öreg úr állott, ősz hajára, piros orcájára, sőt világos szürke ruhájára is jól emlékezem. Rázta a zokogás. Siratta Isten emberét. Isten adhat helyet- te mást vagy nem adott, vagy nem vettük észre.

Czeglédy Mária szülte Őt e világra 1871-ben az Ő lelkétől lelkedzett. Atyja Baltazár János örökítette rá testalkatát, erős idegrendszerét, gondolkodás módját, akiről már az első fejezetben leírtuk magának a püspöknek a cikkét. Egy kis magyarázatot szeretnék fűzni, hogy mit értek azalatt mikor ezt a különös, de mindenki által ismert kifejezést mondtam, hogy Czeglédy Máriától, az Ő lelkétől lelkedzett. Az embervilág őstudatában gyűrűző igazság a lélek örökség – bocsánatot kérek, ha most figyelmeztetem a kedves olvasót, hogy nem lélekvándorlásról beszélek, hanem lélek öröklésről. A géneket apától és anyától örököljük, s ezek meghatározzák testi, idegrendszeri sajátosságainkat. De a lélekről azt mondhatjuk idegen szóval, hogy pneumatikus örökség. A testtel közös lélek, közelebbről lelki életünk, érzelmeink az anya lelkéből valók. Itt a lélek szót nem összegző fogalomként használom, a psychikus, pneumatikus, de alapjában véve idegi jelenségeknek az összegzésére. Én hiszek a lélek létében, amelyik nem azonos a testtel. Az anyajogi társadalmak is tulajdonképpen erre a tényre alapítanak, hogy az ember – hadd ismételjem magamat – testi és idegrendszeri mivoltát apjától plusz anyjától öröklí, de a lelkét az anyától. A lélek anyai örökség. Arany János is ismerte, hiszen ezt, hogy „lélektől lelkedzett” Arany János használja is. Ismerős Goethe kis emlékverse is, mikor megemlékezik szülei benne megnyilvánuló örökségéről, s így jellemzi ez örökség részeket: »Apától testalkatom s komoly magatartásom, anyácskától vidámságom s mesélő kedvem származik.«

Baltazár is az apjától testi, szellemi, anyjától inkább neveltetésbeli mélyebb lelki örökségét származtatta. Írásaiban az atya mint példakép, azaz pedagógiai hatóerő jelenik meg. Anyjával való pneumatikus egységéről nem ír, de annál inkább emlékeznek gyermekei erről, akik érzékelhették ezt az egységet anya és fia között. Az anya későbbi püspök fiát, közeleti embert is nagyon megértette, bizonyos azonos hangoltság, egy húron pendülés volt közöttük érzékelhető. Hosszan és örömmel beszélgettek magas szinten, nyilván megvolt ez ő közöttük gyer-

mekkorban, serdülőkorban, ifjúkorban is, de hát én erről csak az ő gyermekeitől hallottam s ezt tudom idézni.

Czeglédy Mária nem végzett magasabb iskolát, sőt még az akkor is már divatos leánynevelő intézeti nevelés is elmaradt nála, mert hamar árván maradt. Baltazár János nem a szülői házból, hanem rokoni házból viszi el őt és veszi nőül. Apja ügyvéd volt Hajdúszoboszlón, nyilván tisztes jómódban éltek, de arra úgy látszik örökség nem maradt, hogy magasabb szintű iskolázottságot kapjon Czeglédy Mária. Azonban az is nagy szó volt, hogy az atyai háznál, de későbbben is férjénél is, mindig a művelt középosztály beszédeit hallgatta, ő maga is belefolyna a társalgásba, s így nagyon sok ismeretre tett szert.

Úgy gondolom, hogy Baltazár Dezső nevető kedélye, kedves humora, lelki gazdagsága és szárnyalása pneumatikus anyai örökség. Jellemerőssége, testalkata, idegrendszeri ereje, intelligenciája pedig inkább apai örökség. (A pneumatikus alatt lényegében isteni eredetű lelki tulajdonság értendő. L. L.) – Gyermekeknek is olyasmi volt, kiről mondani szokás: »Az Isten jó kedvében teremtette.« Egy alkalommal – 1870 körül – apja ellátogatott egy ott táborozó nagy cirkusz előadására. A kis Dezsőt is elvitte. A cirkusz igazgatója váratlanul látogatást tett páholyukban. Meglepő ajánlatot tett, adják oda neki a kis Dezsőt, ő világhírű artistát nevel belőle. Természetesen ez az ajánlat egy olyan háznál viccnek hatott, de igazolta a gyermek testi megjelenésének a cirkusz igazgatójára tett hatását.

Elemi iskoláit s a gimnázium alsó hat osztályát Böszörményben végezte. Magaviselete, tanulása többi testvéreivel együtt kiváló volt. Rajzban, zenében, fogalmazásban, szavalásban a Baltazár fiúk messze elsők voltak a gimnáziumban. Egyik tanára, noha büntelen volt, végigvágott pálcával rajta. Dezső kikapta a tanár kezéből a pálcát, kettétörte, s a falhoz vágta. Nem mintha otthon szigorú apjuk megkímélte volna hátuktól a vesszőt. A pálca készenlétben állott a szekrény tetején, s ha rászolgáltak, kemény verést kaptak. A böszörményi hatosztályos gimnáziumból a felső két osztály elvégzésére máshova kellett menni. Baltazár bátyjai valamennyien felvidéki gimnáziumba mentek, ott is érettségiztek, ezt indokolta tette a német nyelv elsajátítása a német környezetben. Tudjuk, hogy a felvidéken, Késmárkon, Lőcsén, Kassán éltek az úgynevezett cipszerek, akik szászok, azaz németek voltak és itt tanultak a Baltazár fiúk Dezső kivételével, aki Debrecen mellett döntött. Ide vonzotta őt magyarsága, kálvinista hite. Itt említem apja evangélikus voltát akinek latin nyelvű anyakönyvi bejegyzését Sámuel Haisz evangélikus lelkész végezte, s ugyan ő volt a gyermekek kereszta-
apja is.”

A Baltazár ősokról Czeglédy Sámuel részletesen írt, de a lelkész unokától is kapunk néhány új adatot a Baltazár ifjúkorából.

„Dezső gyökeresen más volt, mint a testvérei. A munkát szerfőlött bírta, de

a pénztelenség állapotát nem. Ezért hát tanítványokat vállalt: a kis gimnazisták tornatanára lett, a kollégium könyvelésében segédkezett, s aztán a diákság csaknem egyhangúlag könyvtárossá választotta. Az apa nélkül maradt Baltazár Dezső így fedezte minden szükségletét. A kollégiumon kívül bérelt lakást, hogy éjszaka tanulhasson, nappal nem volt rá ideje. Nívósan öltözködött, s mikor Gábor bátyjának harmadszor is lehetősége nyílt a tanári vizsgára, Dezső pénzt vett magához, felutazott Budapestre s befizette a Gábor vizsgadíját. János bátyját is támogatta, ki gazdatisztnek készült, s odafogadta maga mellé szállására, együtt tanultak éjszakánként. János időnként tréfásan megszólalt »Kedves Dezső, készíts már egy kis teát!« A fiatalabb, de támogató Dezső ezt készségesen teljesítette.

A négyéves teológia elvégzése után letette össze az úgynevezett kápláni vizsgát, s az egyik legnevesebb református családhoz, a Tisza grófokhoz került. E család ihlette Jókait A köszívű ember fiai regény megírására. A család feje, az idős Tisza Kálmán, a közéletben már nem tevékenykedő, a kiegyezés utáni kor nevezetes embere s az országnak másfél évtizeden át volt miniszterelnöke, aki Lajos fia mellé hívta Baltazárt nevelőnek és a szerződésük öt évre szólt. Lajos öccse volt Tisza Istvánnak, Tisza Kálmán idősebb fiának, aki – mint tudjuk – megismételte apja politikai karrierjét. Tehát Lajos gróftól ő készítette fel az érettségire. Így ír kedves professzorának Erdős Józsefnek: »Egy nagy munkát most végeztem be, 180 matematikai és geometriai tézist dolgoztam ki Lajosnak.« Noha szakemberre, matematika tanárra akarta a család ezt a feladatot bízni, de Baltazár vállalta és sikerrel meg is oldotta. Lajos mellett egy nevelőtársa is volt, egy Pank nevű német teológus és Baltazár elámult annak biblia ismeretén, héber és görög tudásán. A debreceni teológián a követelmények ezt a színvonalat meg sem közelítették. Baltazár célul tűzte ki most e nivóbeli különbség leküzdését, aminek megvolt az eredménye. Püspöksége idején, mint vizsgaelnök, a teológusok elismerését, mondhatnám bámulatát váltja ki hozzáértésével, jó görögös és héberes hírében állt. Mint gyermek láttam, amint naponta olvasta a bibliát a Károli fordításból, majd ezt követően az eredeti nyelveken, héberül és görögül, angolul és németül is.

A Tisza család a kevés református jó módú birtokos családhoz tartozott. Lajos, a nevelt, arisztokratikus érzületű, gyenge testalkatú, ellentéte Istvánnak, aki kitűnik nagy erejével. (Ady egyik versét, ami nem dicsérő, hanem megszegyenítő volt, Tisza Lajosról írta. L. L.) – Vele ellentétben Tisza István, aki 10 évvel idősebb volt Baltazárnál, kitűnt nagy erejével. Egyszer az öreg kegyelmes úr kérésére megmérköztek egymással, birokra keltek. István eddig földre terített mindenkit, aki a környék erősei közül kiállt vele, Baltazárral azonban nem bírt. Tisza Kálmán igen szerette az ifjú Baltazárt, István azonban lelke mélyén nem kedvelte őt. Amikor Baltazár később, 40 évesen püspök lesz, Tisza István

akkor még a Tiszántúli Egyházkerület egyik gondnoka volt, a felszentelésére nem megy el, levélben kimentti magát. Baltazár püspök egyházszervezetileg Tisza Istvánnak felettese lett, s ez Tisza számára bírhatatlannak tűnt. Valami ok nélküli ellenszenv feszült gróf Tisza Istvánban, amit nem képes legyőzni? Nem, az antipátiának reális oka van. Tisza István a bibliai Saul király Dávid elleni gyűlöletét táplálta önmagában Baltazár ellen. Felfedezte benne a potenciális politikai riválist. Ha elolvassuk a bibliában Saul és Dávid konfliktusának történetét (1. Sámuel 17-től 31-ig), meglepő hasonlósága Tisza - Baltazár viszonyához. Tiszában talán valamiféle politikai hatalmi féltékenységre ébred?

A családi asztalnál az öreg kegyelmes úr és kegyelmes asszony oly jó lélekkel társalogtak a plebejusi származékkal, pedig az a mondás járt a főurak között, hogy »Az ember a bárónál kezdődik!« – Ekkor már a köznemesi társadalmi kiváltság realitása megszűnt, a mágnások közjogi méltósága azonban megmaradt. Birtokai közül igen sok hitbizománnyá lesz. Pontosan a Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt – amint mondták – több mágnási hitbizomány alakul Magyarországon, mint történelmünk során eladdig. A hitbizomány röviden szólva egyrészt arról annyit jelentett, hogy a legidősebb fiú örökli a teljes vagyont, tehát nem aprózódik az szét, másrészt pedig, hogy a hitbizományi birtok elidegeníthetetlen, azaz eladhatatlan volt. Éppen ezért adóssággal sem lehetett megterhelni. Így próbálták megvédelmezni a főúri családok vagyonát és vele együtt befolyását.

»Mit akarhatnak ezzel a Baltazárral?« kérdezte Tisza István. Szívélyességet, lényének kedvességét, vonzó voltát éppúgy számító képmutatásként fogta fel Tisza, mint a hozzá oly hasonló rideg lelkületű író, a német Thomas Mann a bibliai Jákob fiának, Józsefnek a magatartását. Baltazár többször említi Erdős Józsefhez intézett levelében nevelői elkötelezettségének terhét, őt esztendőre szóló szerződéses leköötöttségét. Valójában úgy sejtem, a Tisza István ellenszenvre terhelte őt. Neveltjével Lajos gróffal, akit egyszerűen Lajosnak szólíthatott, jó viszonyban volt.

Ez időben cikkei jelennek meg már egyházi lapokban. Baltazár jogi doktorátust is szerzett és egyházjogi tanulmányokat írt. A minisztériumban, ahol dolgozott, volt egy Krisztea Biron nevű görögkeleti lelkész, akivel jó barátságot köt. Kölcsönösen megjósolják egymásnak, hogy sokra fogják vinni, s valóban, Baltazárból püspök, Krisztea Bironból pedig bukaresti pátriárka lett. Itt hadd álljak meg annál a pontnál, hogy Baltazár bár igen erős volt az ő magyarságában, nem nézte le és nem vetette meg – mondjuk speciálisan itt – a román Krisztea Bironban. Soha nem hallottam én őt, hogy lenéző megjegyzést tett volna akár a csehekre, akár a románokra, akár a szerbekre, akár a cigányokra. Baltazárban volt egy ilyen jó értelmű liberális keresztyéni együttérzés, amit egyesek internacionális érzületnek próbáltak felfogni.

Baltazár jó kétévi hatalmas minisztériumi munkáját – mint már más helyen írtuk – így méltatja az ügyosztály vezetője, Bakóczy Sándor, amikor Baltazár a hajdúszoboszlói gyülekezet meghívását elfogadja, s a minisztériumból távozik: »Dr. Baltazár nélkül tíz évig sem lett volna megoldva a kongrua ügyek bonyodalmasságának kérdése. Az állami segély tíz évvel hamarabb érkezik meg Baltazár munkája folytán a kis falusi parókia szegénységébe. . . , majd folytatta: . . . mert Baltazár egy egész minisztériumi ügyosztálynak becsületére váló munkatömeget intézett el és egy fontos ügy hajóját sikeresen révbe kormányozta.«

Ha Thomas Mann lelkületével értékelnénk Baltazárt nagyratörő embert látnánk benne, ki lázas buzgalommal építi ki későbbi karrierjének tömegbázisát a papok között, megragadva a kongrua ügyekből adódó kapcsolatteremtések kínáló alkalmait. Minden hamis állításnak van azonban igazság magva. Mint a bibliai József aktivitásából, hűségéből, eszességéből karrier bontakozik ki, így van ez Baltazárnál is. Lehet azonban pusztán számításból kisemberek ügyével éjt nappallá téve foglalkozni? Baltazár szolgálatának alapja a benne szent lélek erejével buzgó szeretet a felebarát iránt. Ezt volt képtelen Thomas Mann Józsefben észrevenni. . .

De nézzük püspökké választását! Erős Lajos püspök halála után a kormány jelöltje Dicsőfi József debreceni lelkész, egyházkerületi főjegyző, s az ő ellenében választja meg a Tiszántúli Egyházkerület püspökének Baltazárt 1911-ben. Ez gyülekezeti, lelkipásztori szolgálatának éppen hogy tizedik esztendejében történik, máris püspök. Mi volt e mögött? Elsősorban az ORLE, az Országos Református Lelkész Egyesület, mely ugyan nem Baltazár ötletére támadt, de Baltazár nélkül nem jött volna létre. Mindez 1907-ben történt. Sokan és bizonyos joggal nevezik az ORLE-t papi szakszervezetnek. A hivatalos egyházi szervezet mellett egy gyülekezeti lelkész, aki csupán esperes, megalkot egy másik szervezetet. Éspedig ez nem külföldi mintára történik. Sem előtte, sem utána nincsen ilyen. Az ORLE magyar intézmény s magában foglalja természetesen önkéntes tagság alapján Nagy-Magyarország református lelkészeit, ha nem is mindet, de a túlnyomó többséget, 1700 tagja van az ORLE-nek. Alapszabályának 2. paragrafusa szerint az egyesület célja az egyház társadalmának felkarolása által a református egyház valláserkölcsei és anyagi felvirágoztatása. A lelkészek különösen erkölcsi és anyagi érdekeinek előmozdítása. Ez nem csupán szóvirág, erkölcsi, valláserkölcsei és anyagi szempontok általában és speciálisan a lelkészekre vonatkozólag, mert Baltazár Dezső nagy híve a reál-misszióknak. Ha volt is itt-ott súrlódása az úgynevezett ébredési mozgalmakkal, ez nem azt jelentette, hogy ő mindegyik ellen volt. Baltazár a megtérést hitben bibliai valóságnak tartotta, mint a pietizmus, ha ezzel a szóval illehetem az akkori ébredési mozgalmakat. 1908-tól hetilapot ad ki az ORLE Lelkeszi Egyesület névvel. (Ez a püspökválasztás egy másik előadása Zoványival szemben. L. L.)

Érdekes Tisza István reagálása az ORLE megalakulására. Ekkor mintegy szabadulni kívánván a debreceni püspök körzetéből elvállalja a Dunántúli Egyházkerület főgondnokságát, ahová tulajdonképpen semmiféle szál nem kötötte, hiszen birtokai Geszten, családi birtokai pedig a Tiszántúlon a mostani román határ közelében, Bihar területén voltak. Új klerikális offenzívának minősíti az egyesületet. Természetesen, ha nem Baltazár áll az élén, lehet, hogy más lett volna a véleménye. S ebben a klerikális offenzíva vádiban benne van az a történelmi visszaemlékezés, hogy a maga idejében az úgynevezett világiak, tehát nem lelkészek és a papok közt kiélesedett harc dúlt. Tudniillik volt egy irányzat, mely teljesen lelkészi vezetést akart, ahogy a római katolikus egyházban van, de a másik irányzat győzött. Így a magyar református egyházban ma is lelkészi és nem lelkészi vezetés van minden egyházzervezeti fokozaton. A gyülekezettel a lelkész mellett ott van a gondnok, az egyházmegyénél az esperes mellett az egyházmegyei gondnok, az egyházkerületben a püspök mellett ott van a főgondnok, és még a legfelső tanácskozó, törvényhozó és bírói szerveink, a zsinat és a konvent élén is kettős elnökség, a lelkész- és világi elnök áll.

Baltazár gyorsan ívelő karrierjének sokak szerint egyik előmozdítója a szabadkőművesség szervezete, általános vélemény szerint Baltazár közéjük tartozott. Egyszer családi körben egyik leánya kérdést intézett hozzá, hogy vajon igaz-e a mendemonda szabad kőművességéről? Baltazár komoly határozottsággal mondta: »Tudja, hogy ez a hír róla, ő azonban nem szabad kőműves és soha nem is volt az.« Baltazár tevékenységeivel a politikum mindig is ötvöződött, nyilván a liberális álláspontja ébresztette vele szemben a szabadkőművesség gyanúját.”

Kétségtelen az, hogy Baltazár baráti és politikai körében találhatók olyanok, akik egyik vagy másik szabadkőműves páholy tagjai voltak, de az ő szabadkőművességre vonatkozó állításnak semmiféle bizonyítéka nem volt. Csohány kissé könnyedén írta azt, hogy: „A szabadkőművesség jelentős része a protestánsok és zsidók soraiból toborzódott Magyarországon... 1911 végi adat szerint mintegy hétezerre rúgott a páholytagok száma... Haypál Benő budapesti református lelképásztor, 1918/19-ben az Országos Református Tanács elnöke... a Nagypáholy országos vezetőségi tagja, főszónok volt... Református püspökök, professzorok, lelkészek, tanárok, tanítók, orvosok, ügyvédek, hivatalnokok, nagyiparosok, földbirtokosok nagy számmal a szabadkőműves páholyok tagjai... Debrecen város vezetősége szabadkőművekből állt, élén az egymást követő polgármesterekkel. Az általunk tárgyalt kor tiszántúli püspökei Révész Bálint kivételével, így Baltazár Dezső is szabadkőművesek voltak. De gróf Dégenfeld József... főgondnok, báró Bánffy Dezső konventi világi elnök... Juhász Nagy Sándor szintén páholyt”, majd folytatja a professzorok hosszú sorával.

Sajnos, az egyébként hiteles Csohány itt nagyon nagyot tévedett és csak

pletykákra alapította ezt a képtelenséget. Mentségére legyen mondva, hogy nem is tudta a szabadkőművesség lényegét, rendszerét, páholyainak sokaságát és sokrétűségét.

Baltazár Amerikából írt levelében megjegyzi, hogy a páholyok száma 200 fölött van, de tagságról nem beszél. Amilyen részletesen naponta mindenről ír, akkor páholybeli látogatását is megemlíttette volna. Iratai között egy kis szabadkőműves páholy szabályait találtam, ami érdeklődését igazolja, de tagságát nem. Amilyen precíz volt az iratok vonatkozásában, nyugodtan kijelenthetjük, hogy ha tagja lett volna valamelyik páholynak, akkor a levelezésében annak bizonyítéka megtalálható lenne, vagy tagsági igazolvány. Egyébként a sok-sok páholy között igen sok volt olyan, ami progresszív és pozitív programmal rendelkezett és hiányzott belőlük a misztikus, mítikus kultusz, ami pletyka-szerűen körüllengte az egész szabadkőműves mozgalmat. Érdeemes elolvasni egy jezsuitából szabadkőművessé változott magyar páter, Nagy Töhötöm könyvét, aki a jezsuitákhoz hasonlítja a szabadkőműves mozgalmat, ami talán csak a fanatizmusuk vonatkozásában állja meg a helyét. Nagyon helyesen felsorolja a világszerte ismert kiváló emberek egész sorát, Nobel-békedíjasokat, vezető politikusokat, akik tagjai voltak egyik vagy másik páholynek. Így, ha Baltazár tagja lett volna valamelyik progresszív, keresztyén jellegű páholynek, akkor az sem lehetett olyan főbenjáró bűn, amit egyoldalúan és rosszindulatúan kritizálni kellene. Az viszont biztos, hogy a debreceni Rotary-Klub alapító tagja volt (L. dokumentumot).

Az unoka most átváltott Baltazárnak a harmadik személyben való idézésére.

„Egészséges személyiség egységesen látja az életet, s a világi nem válhat el magatartásában, döntéseiben a vallásától. – folytatja tovább Kolozsváry Kiss, az unoka – Így volt ez Izrael Egyiptomból való kivonulásakor, vallási, politikai tett volt ez a javából. Izrael prófétáinál, szent királyainál nem volt kettősség, együtt jelentkezett a vallási és politikai döntés. Az Újszövetség azonban alig politizál. – Vajon miért? – Mert e korban hiányzott a politizáláshoz szükséges szabad légkör. Nem mintha az Újszövetséggel mindez ellentétes volna, mármint a politizálás. A szabad légkör hiányzott. Ez Baltazár működésének most tárgyalt szakaszában viszonylagosan megvolt, s Baltazár nyújtózott is addig, míg a politikai szabadság nem is olyan túl hosszú takarója tartott, sőt néha annál egy kicsit tovább is nyújtózott. Baltazár küzdött, mint láttuk a református lelkeség anyagi jobb létéért, de szükségesnek látta egyik szociáldemokrata csoport támogatását, a Mezőfi-félét, mely valamiféle vallásos nacionalista szocializmust képviselt. (Ez nem volt azonos a hitleri nemzeti szocializmussal! L. L.) Hajdúszoboszlón, mikor ott volt rövid ideig lelkész, népkört kívánt alapítani, de az alispán Mezőfi – a nagyapám befolyásától félve – az engedélyt megtagadta. Baltazár kétszer fellebez a Belügyminisztériumban, de elutasítják. Baltazár atyjától örökölt függetlenségi

eszméktől indítatva vállalja el a Függetlenségi Párt megyei elnöki tisztét is. Baltazár püspöki székhelyében az iskolák államosítása mellett volt, de csak a népiskolákra nézve. Ez az államhatalom által melengetett terv mélyen sértette az autonómiára törekvő római egyház érdekeit, s inkább ingerlő kijelentés volt ez a főpapság felé Baltazár részéről, mintsem kifejezett egyházpolitikai program. A formai egyháznál fontosabbnak tartja a tartalmi egyházat, a katolikus kegyességet becsüli, de késhegyig menő harcot vív a pápista püspökök hatalmi törekvései ellen. Baltazár elkötelezetten harcol egyházáért és a magyar népért, s e küzdelmeiben a sok ellenség ellenében közeli munkatársak segítik, de gyakran mögéje sorakoznak a tömegek. Egy fronton azonban olyan mint a bibliai Sámson, harcát egyedül vívja...

Baltazár prófétai személyiség volt, a jövőbe látott s távlatokban gondolkodott. Az Izráellel kapcsolatos angol magatartást elítélte, mondván, hogy ez az óriási polip ráterül a világra, fejletlen országait fojtogatja. »Rövidesen üt az órája!« – mondta a harmincas évek közepe táján. Izrael rövid időn belüli megvalósulását ugyanúgy látta, mint az angol világbirodalom pusztulását. Pedig az angol birodalom erős volt. Az ő életében Izraelből még csak néhány százezer ember élt az Ígéret földjén. Palesztina egykor a török birodalomhoz tartozott, ekkor úgynevezett angol mandátumos terület, gyakorlatilag angol gyarmat. S érdekes, mondhatnánk csodálatra méltó, hogy Baltazár látásai így beteljesülnek. Mikor a szintén lelkész édesapámat kérdeztem, aki nagy angol, s teszem hozzá igen nagy zsidóbarát volt, hogy mi az esély? »Jaj fiam – mondta – az angol birodalom az oly hatalmas, semmi lehetőségük nincs a zsidóknak, hogy az angol birodalom területének egy részén önálló államot alapítsanak.« Ez nagyon logikus és észszerű emberi vélekedés volt. (Hogy mennyire igaza volt, bizonyítja pl. a L. Collins és D. Lapierre: „Ó, Jeruzsálem.” című könyvében részletesen ismertetett angol magatartás a zsidók önálló államának megalakulása idején. A palesztinok oldalán nem egy angol tiszt segítette a harcot a zsidók ellen. L. L.) – Baltazáré azonban prófétai vélekedés volt, intuitív és nem logikus következtetés által jutott a maga megállapítására. Ő a zsidóság jövőjét látta, de nem ezért állt melléjük, Baltazár szerette a zsidókat, s ez a hitéből fakadó szeretet az, amiből zsidóbarátsága táplálkozott. Baltazár a saját humanisztikus módján szerette a zsidókat, a zsidó is ember, joga van a léthez. De ez kevés. Említhetnénk a vallási alapot. Jézus zsidó volt, a Szentírást is zsidók írták, tehát becsüljük őket. A szeretet azonban – most egy fontos szót említek – azonosulás. Jézusban Isten azonosult velünk, mikor Jézus emberré lett. De hogy azonosuljon egy nép, a magyar, a töle fajtájában, gondolkodásában oly idegen zsidósággal, mely szintén Verecke híres útján szivárgott közénk Galícia felől.

(Kolozsváry Kiss hosszabb elmélkedését a zsidók eredetéről, történetéről és azt az elképzelését, hogy Árpád fejedelemmel együtt már zsidók is jöttek a

Kárpát medencébe, mint történetileg nem eléggé megalapozott feltételezést, most mellőzzük. Azt viszont tudjuk, hogy az ortodox zsidók évszázadokig nem keveredtek szívesen bármilyen más fajú vagy vallású törzsekkel vagy népekkel. Így ez a zsidók verekei bejövételét felvető elmélet nagyon kétséges. A kazárok, akik valóban rokonságban voltak a zsidókkal, már – történelmileg igazoltan – jelen voltak a Kárpát medencében. L. L.)

Baltazár ez az ízig-vérig magyar ember, népünk remek ember példánya, ezt (ti. a zsidók, kazárok és magyarok honfoglaláskori keveredését „rokonságát” L. L.) nem így érzekelte és gondolta, hanem kiemelte az őszövetségi alapokat, amiért a zsidóság magányos védője lett. Baltazárra ráragasztották gúnynévként a „zsidó püspök” nevet, amit ő legkevésbé sem röstelt.

Az első világháború kitörésére prófétai módon reagált, melynek rövid foglalta a következő: »Német szövetségeseink, ha elveszti a háborút, gazdasági pozíciót veszít, mi azonban országot veszünk.« Tehát Baltazár már akkor látta a háborúvesztés veszélyét, mégis mellé állt a dolgoknak, elvállalta a protestáns tábori lelkészet ügyeinek intézését, mert ez a protestáns szolgálat addig nem volt.

Rengeteg volt az adminisztrációja, hiszen a Tiszántúli Egyházkerülethez tartozik Máramaros, Szatmár, Bihar megyék csonkítatlan nagyságban és a régi csonkítatlan Bánát. Nagyváradon kívül, hogy a városokat is említsük Arad, Temesvár és a régi Bánát. Országnyi terület ez, lelkészek, tanárok, tanítók ezreinek legfelsőbb ügyintéző hatósága a püspöki hivatal. Mikor otthon van, hatkor kelt, fürdik, sétál, reggelizik, nyolcra lemegy a földszinten lévő hivatalába, s a déli kétórás ebéd és déli alvásszünet megszakításával este nyolcig dolgozik. Segítséget kérő levelek árasztják el, s ő nyomban intézkedik. 25 éves püspöksége iratainak iktató száma az 500 ezernél tart.

Baltazár nagy megpróbáltatásai a világháború elvesztésével kezdődnek (l. Próbáltatások...). Itt említjük meg Baltazár kísérleteit, mikor a svájci kálvinistákat szeretné közvetítőként bevonni a harcolók közti béketárgyalás dolgában, sikertelenül. Bármint is vesszük, Baltazár kiállt a királyság intézménye mellett, mert Károly király személyét garanciának látta egy alkotmányos királyság létrehozására. Baltazár számára, attól függetlenül, hogy nem rajongott az angolokért, szimpatikus volt az angol királyság intézménye a polgári demokratikus parlamenttel... ezért Baltazárt hazaárulónak is kikiáltják bizonyos egyházi és állami körök.” (Annak idején ezt a vádat újítja meg a református Pádár Imre 1957-ben kiadott – később maga által is szégyelt – könyvében, az Egyház az idők udvarában címmel. Sajnos ezt a könyvet nem tudtam megszerezni, de úgy gondolom, hogy Zoványi és Mocsár idézése eléggé érzékeltette a püspök elleni gyalázkodást. L. L.)

„Felhozták ellene, hogy haragszik a katolikusokra. Baltazár olyan dolgokat

támadott a római katolicizmusban – mint kiderült két évtized múlva, prófétai módon – amihez hiába ragaszkodtak, úgyis egy emberöltő múlva kiesett a kezükből. Támadta ugyanis a papi nagybirtokot, hol van ma az? Javasolta a népis-kolák államosítását, ami a közoktatás létrehozásával – számos hibával ugyan, de létrejött.

Mindenek ellenére Baltazár népszerű volt és maradt. Horthy Miklós kormányzósága valamivel erősítette pozícióját és a vádaskodások egyelőre szüneteltek.

Abban az időben – az első világháború után, majd a húszas évek végén a gazdasági válság alatt – a magyar nép megszűnt a maga sorsa aktív építőjének lenni. Beállt a prédikátor könyvében megírt állapot, mikor az az eset van, mikor nem a gyorsaké a futás, nem az erőseké a viadal, nem a bölcseké a kenyér és nem az okosoké a gazdagság, nem a tudósoké a kedvesség. Mindenki mást csinált és csinál, mint amihez ért, mindenkinek más az ambíciója, mint amit tud és ami neki való és mindenki másutt ül, mint ahol kellene... Békeffi László konferanszié mondta ezt 1939 tavaszán a Vígszínházban a kormány tagjai és a kormányzó füle hallatára.”

Baltazárt 1922-ben a Kollégium szomorú anyagi helyzete amerikai körútra szólítja, amelyről már külön fejezetben részletes beszámolót adtunk. Az unoka arról a következőket írja: „Nagyapám Amerikában nagy népszerűsége tett szert magyar, angol és héber nyelvű prédikációival. Itt hadd jegyezzem meg, hogy magától értődően tudott improvizálva szónoklatot, beszédet tartani a prédikációit, a hozzá tartozó imádsággal és lekciónal együtt megírta, mégis mindig szóról szóra megtanulta. Kérdezték tőle, hogy nem fölösleges ez a fáradság? »Nézzétek – mondta családi körben – nem engedhetem meg magamnak azt, hogy tévesszek, esetleg bekövetkezhet egy elsötétülés, vihar előtti sötétség, amikor tudok olvasni, vagy valami beáll, rosszullet, hogy a lábamon még állni tudok, de mondjuk olvasni nem tudok, akkor tudom kívülről az egész szolgálatot. Ez óriási segítség...«

Nagyapám 1929-ben Angliában és Franciaországban járt és ott politikai nyilatkozatokat tett, illetékes körökben bírálva az ország egyre inkább érzékelhető német orientációját, s kifogásolt több bel- és külpolitikai jelenséget. Bethlen István miniszterelnök ezért és egyéb már ismertetett okok – 12 pont stb. – miatt neheztelt rá, de pár év múlva kész volt a békülésre, mert felismerte, hogy a püspök nem ellenséges szándékkal nyilatkozott, hanem segíteni akart. Baltazár elfogadta a felé nyújtott békejobbót, Horthy kormányzó pedig az Első osztályú Magyar Érdemkereszttel jutalmazta, így lett kegyelmes úr, mint Serédi hercegprímás, s aztán Ravasz László püspök társa is a Corvin-lánc adományozásakor, de ez utóbbi tisztán művelődési jellegű kitüntetés volt.

Ha Baltazárt sokan szerették, bíztak benne, Ravaszt csodálták remeknek

tartott stílusáért. Döntő különbség a két nagyképességű ember között Ravasznak a zsidókérdésben megnyilvánuló beállítottságából adódik, aki püspöksége előtt eléggé kifogásolható antiszemita kijelentéseket tett nyomtatásban egy könyvében, s Hitler uralomra jutását is elismerő szavakkal méltatta. Ravasznál hiányzott tehát Izrael szeretete, ami megszegényítette őt emberszeretet dolgában. Ezért volt Ravasz szellemes ugyan, de gúnyos módon szellemes. Ezt a gúnyos modort egyszer Baltazárral szemben is alkalmazta, erre Baltazár felhőrdülve utasította vissza Ravasz Lászlónak az ő rovására meg nem engedhető szellemeskedését. Ravasz rádiós istentiszteleteivel természetesen elsősorban a református értelmiség sorából szerzett magának tisztelőket, pontosabban a felsőbb középosztályból. Baltazár igehirdetése súlyosan tartalmasak, stílusa a biblikus nyelv és az Arany János-i magyar nyelv kimunkált ötvözte. Ravasz prédikációiban sok a talmi csillogás, Baltazár igehirdetése különösen az ő ajkáról, a »sok vizek zúgása«, egyszerűbben hangzott. Egyébként ebben a tekintetben sem volt nyílt vetélkedés a két nagy püspök között. Inkább a hívek véleménye élezte ki ezeket a különbözőségeket.

Hitler hatalomra jutását Baltazár természetesen másképp érzékelte mint Ravasz, de nem rettent vissza a Magyarországon is egyre inkább hangot kapó németbarátságtól és antiszemitizmustól. A Reichstag épületének provokatív felgyújtása után két nappal tartja Baltazár híres előadását a fővárosban, a Goldmark teremben. (amelyről a Baltazár és a zsidóság fejezetben írtunk. L. L.)

Tudjuk, hogy a Harmadik Birodalom kétségbe vonta a zsidóság élethez való jogát. Ez a birodalom – Baltazár elhangzott szavai után 12 év múlva – semmivé válik, majd 15 év után kikiáltják a független zsidó államot, Izraelt. Baltazár Dezső püspök szíve vágya volt egy utazás Palesztinába, hogy a Jeruzsálemi Héber Egyetem díszdoktorává avassák. 1936 tavaszára tervezték ezt, de a betegség gátolta, s a halál tette beteljesületlen reménnyé Baltazár vágyott és megérdemelt kitüntetését. A Héber Egyetem kancellára G. L. Magnes részvétét nyilvánította a családnak a maga és a tanári kar nevében. Különös, hogy Isten reménysége céljává, biztos sarkpontjává Jeruzsálem megépítését tette. A püspök prófétai lelke itt sem tévedett. Mi megérhettük a teljes Jeruzsálem birtokba vételét a hősök maradéka által.

Ismerjük e könyvből Révész Imre dicsérő véleményét is. Tömjenezés? Vagy méltó szavak keresése után megfogalmazott csodálatból és szeretetből fakadó megnyilatkozás, amit hallottunk? Révész Imre csillogóan szellemes ember, kiváló alkotásokra képes, mély meglátású történész. Nem volt termékeny, de amit kezéből kibocsátott, minden szempontból megállta helyét. Baltazár nagyságának megjelenítésére valóban keresni kell a szavakat. Révész talált ilyeneket azokból ötvözte, kalapálta ki e remek találó portrét. Sokáig nem hittem őszintének a Nagyapámról adott ilyen jellemzéseket. A magyar köz- és egyházi életben

megszokott dicshimnuszok közé soroltam, de aztán kezdett kinyílni a szemem. 20-30 évvel ezelőtt, mikor még sokan éltek Baltazár kortársai közül, nekem proletár papocskának kezdtek ugyanilyen hangnemben beszélni a nagyapámról. Pedig ugyan ki akart volna nekem, az egyházi életben súlytalannak számítónak hízelegni. Csak egyet idézek sokak közül, Olé Sándort, akkor már nyugdíjas pápai lelkész volt. »Tudod – mesélte – templomot építettünk, de elfogyott a pénz, akkor nem a tulajdon püspökömhöz, hanem nagyapádhoz fordultam, mint az ORLE elnökéhez, hogy segítsen. Leleveleztünk egy találkozót, hogy a Nagyapád által már Klebelsbergnél kért kihallgatásra elmenjek. Tudod, hogy Klebelsberg milyen nagy pápista volt. Mentünk hát Baltazárral az audiencia idejére a kultuszminisztériumba. Ott ült a hatalmas íróasztalnál. Nagyapád már előre jelezte, hogy pénzt kérni megyünk templomra. Klebi – ez volt a miniszter beceneve bizalmasabb körökben – azon nyomban elkezdte kihúzogatni fiókjait ezt mondogatva, ebben sincs pénz, ebben sincs pénz, ebben sincs pénz. „Uraim, mi vagyunk a legszegényebb minisztérium. A sok-sok tanyai iskola megépítésére annyit kértem annak idején és annak most van a bőjtje.” Baltazár rendületlenül hallgatta, mert sokáig beszélt a nagy-nagy pénztelenségről a miniszter. Mikor felhagyott vele megszólalt Baltazár: „Kegyelmes uram annyi üres fiókját kihúzta nekünk, végre húzza ki azt is amelyikben a pénzt tartja.” Klebelsberg elnevette magát, mert sváb neve, meg gróf is volt, de mindenkifelett jó magyar ember s jó magyar embernek mindig húz egy kicsit a szíve a kálvinistákhoz. Adott hát pénzt, úgyhogy megépülhetett a templom, ilyen ember volt nagyapád.«

Gyermekei közül három értékelte igazán érdemei szerint apját, Izabella és Éva lánya józanul, Erzsébet lánya pedig rajongó szeretettel. A többiek apjuk politizálását több- kevesebb megértéssel fogadták. Egy jellemző megjegyzés a remek humorú János szájából, mikor arról beszélgettek egymás között a zeleméri tanyán, hogy a hosszas kötélhúzás után végre kibékültek Bethlen meg az édesapja: »Bethlen nemsokára megbukik« vetette oda János. Kérdő tekintetekre így folytatta: »mert Apuka kibékült vele. « Így is lett. Bethlen hosszú miniszterelnökség után sokak öröme, kevesek bánatára megbukott. (Ez az elbeszélő magánvéleménye, de a püspök nem egészen így gondolta. L. L.) Baltazár úgy volt a politikával, mint aki kitűnő hajóskapitánynak, de úszónak gyenge. Baltazár nagy távolba látásaiban tévedhetetlen, a napi politikában bukdácsoló volt. Gyermekei jellem tekintetében és széleskörű műveltségben nem értek fel apjukhoz, de Baltazárral egy kortársa sem volt összevethető.

Felesége a közéletben nem vett részt, de gyermekei mindegyike felnőtt, ami az akkoriban magas gyermekhalandóság mellett nagy dolognak mondható. Ez az ő csendes szolgálatának egyik gyümölcse – emlékszik Kolozsváry Kiss László –. Férje gyakran hívott vendégeket, különösen püspöksége előtt, de azután is. Fiatalasszony korában egyszer így fakadt ki nagyanyám: »Nem tudtam, hogy

vendéglősné leszek!« Ti. nagyapám egyszerően csak szokás szerint bejelentette: »Kedves, holnap ebédre hat vendéghez teríthetsz.« A nagyanyámnak a válasza mindig ez volt: »Már megint kedves!« De aztán minden további ellenvetés nélkül előkészített és végzett minden vendéglátást. A család többsége Debrecenben élt, s a vők, unokák vasárnaponként szintén vendégeik voltak. Nyáron a szép emeletesre kiépített, a nép által kastélynak nevezett tanyáján minden gyermekének volt szobája és helye, s egész nyáron, ha akart ott nyaralhatott. A családi asztalnál szívesen beszélt országos ügyeiről, s a felesége, akit lekötöttek az asztal körüli gondok nem figyelt oda, ezért férje szelíden feddte: »Kedves, már megint nem figyelsz.«

Nem emlékszem, hogy Kossuthot emlegette volna, de Dózsa Györgyöt annál inkább. Próféta lelke a jövőbe tekintés mellett a múltat is helyesen látta. A székely Dózsa a székely szabadságot szánta az egész magyar népnek az urak és papok szolgálata helyett. A paraszt mezei hadak Nándorfehérvárnál megmutatták mire képesek a törökkel szemben, a svájci parasztok megverték a Habsburgokat. Dózsa Magyarországá képes lett volna megállítani a török áradatot, amire a nemesi, főnemesi, királyi Magyarország képtelennek bizonyult. Kettőért imádkozhat egy nép, először, hogy küldjön vezért neki, mint Mózeszt Izraelnek, s másodsor, hogy adjon szemet az Isten küldöttjének felismerésére. Baltazár a kálvinizmust a keresztyénség legtökéletesebb megnyilvánulási formájának tartotta, nyilván azért, mert dogmatikája, megfelelő értelmi megfogalmazása volt annak, amit Baltazár benső lelki életében átélt. Titkos belső megtapasztalásairól illetlennek tartotta a misztikusok módját, vagyis, hogy nyilatkozzék. Elegendőnek tartotta, hogy ezeket egyháza dogmáinak tartalommal való megtöltésére használja, azaz hogy egy-egy tantételünkben rátalált belső megtapasztalásainak megfogalmazott megfelelőire. Ezért tudta izzón képviselni igazságainkat. Ortodoxiájának tehát kettős alapozása van, egyik a biblikus református megfogalmazás, másrészt ezek belső átélései. A Szentlélek által megélt bibliai kijelentés volt létének legbensőbb fundamentuma. Lelki élete alapja fantasztikus teljesítőképességének harcaiban való állhatatosságának nem pusztán idegrendszerének túróképességéről van szó. Baltazárt titkos misztikusnak mondhatnám, ami szóhalmozásnak tűnhet, mert misztikus szó szintén azt jelenti, hogy titkos, titokzatos, de ha jól értjük, ez annyit jelent, misztikus megtapasztalásairól direkt önkítáró módon nem beszélt, csupán azok igei vagy dogmatikai megfelelőjén keresztül.

Baltazár kedélyes ember volt. Olyasmi, mint vacsora után hosszúszerű pipából egy töltésnyit elpöfékelní, vagy karikás ostorral durrogatni egyaránt kedves volt előtte. Gyermekével, aztán unokáival szeretett ide-oda menni nyári időben a tanyán, s játszani velük. Alkalomadtán végig is vágott botjával rajtunk – ha nem is nagyon –. A verést legnagyobb részben én kaptam. Vastag gyermek lévén fel sem vettem. Kis verseket fabrikált, amivel ijesztgetett bennünket. De-

rekát meghajlítva, lábát görbén tartva, s karjait lelógatva közelített felénk a következő versikével: »Jön a mummog, éhen kullog, pecsenyének gyermeket fog.« A kedélyes asztaltársaságot is élvezte, tréfás volt, de nem sebzó, gúnyos. Az én jó apám prédikációit angolból fordította, és mivel ilyen angolból fordított prédikációiban gyakran emlegette a szárnyas angyalokat egyszer azt mondta kedves humorral Baltazár az apámnak: »Hallom Laci, hogy ismét a szárnyas angolokról prédikáltál.«

Sosem láttuk kapkodónak, kétségbeesettnek, nem hangoskodott még ha felháborító dolog történt is. Pénzember egyáltalán nem volt Baltazár Dezső, ezt néha gyermekei is már meg tudták állapítani róla, akik – legalábbis a háta mögött – bátorkodtak dolgait megkritizálni. Kétségtelen, hogy igazuk volt, de újra hadd hangsúlyozzam: egy olyan emberszerető valaki volt, aki – talán találó a kifejezés – emberben gondolkodik és nem pénzben. Szentlélek munkája az, hogyha valakinek az életében nem a pénz imádata a döntő tényező. Baltazárból pedig ilyen hatás (Szentlélek) alatt teljesen hiányzott az.

Élete utolsó éveiben betegeskedni kezdett. Szanatóriumban kezelték, Karlsbadba ment ivókúrára, hasztalan. A vasegészségű ember egyre gyengült, 25 éves püspöki jubileumát még megérte. Látni lehetett, hogy milyen nehezére esik végigállnia az üdvözléseket, s azokra rendre válaszolnia. Az elhatalmasodó baj 1936 nyarán zeleméri tanyáján súlyos rosszullétbe torkollott. Jártányi ereje is alig volt, de befogatott, mert gyalog nem bírt volna lemenni a gazdaságba, körül vitette magát, mindent megnézett, majd mikor újra a kastély eresztéke előtt megállt a kocsí, így szólt hozzánk családtagokhoz: »Mindezt nem látom már többet.« Autó vitte be a 17 km-re lévő Debrecenbe, majd a klinikára. Ott többször látogattam. Egy alkalommal, amikor az ágy lábánál álltam, láttam, hogy a szemében boldog fény ragyogott, mint aki már látja a láthatatlant. Gyermekésszel azt gondoltam, hogy egyszer csak elneveti magát és azt mondja: »Tréfa az egész, nincs nekem semmi bajom.« De sajnos nem ez történt: kezdett szeme fénye megtörni, orvos veje fejénél állott és egyszer csak lefogta szemét, s kezdte gézzel körül csavarni hosszában a fejét, felkötötte állát. Baltazár Dezső nagyapám halott volt.” Emlékeit Kolozsvár Kiss László, az unoka, így fejezte be az általa nagyra becsült nagyapáról.

(Azért említ Kolozsvár Kiss gyakran nagyapa helyett „Baltazár”-t vagy „püspök”-öt, mivel ő maga is tanulmányt akart róla írni. Saját emlékeinek nyersanyagát magnószalagon küldte el részemre, amelyet jelentősen megrövidítve vettem át. L. L.)

Emlékeim Nagyapámról.

Németh Győzőné, Kolozsváry Kiss Katalin

„Kolozsváry Kiss Katalin, Kolozsváry Kiss László debreceni lelkész és Baltazár Katalin leánya, Németh Győző református lelkipásztor özvegye vagyok. E könyv írója kért meg arra, hogy mint unoka röviden beszámoljak nagyatyámmal kapcsolatos emlémeimről, tapasztalataimról.

Amikor emlékezünk, elköltözött szeretteinkről csak a szép és jó dolgok jutnak eszünkbe. Így vagyok ezzel én is. Akárhogyan gondolkozom, nem tudok felidézni semmi negatívumot, ami nagyapámat jellemezhetné. Lehet, hogy azért van ez így, mert nagyon szerettem és tiszteltem őt.

Úgy jelenik meg előttem ma is, mint aki maga volt a rendíthetetlen nyugalom. Rend volt körülötte, pontos időbeosztással teltek napjai. Ezért megkövetelte a pontosságot környezetétől is. Igényes volt magával szemben, és örült, ha ezt az igényességet szeretteiben is viszontláthatta. Egész lénye tekintélyt sugárzott, ez alól családja tagjai sem vonhatták ki magukat. Mi unokák, amikor egy-egy nap először találkoztunk vele, köszöntöttük és kezet csókoltunk neki. Ugyanígy tettünk asztalbontás után a közös étkezéseknél is.

Családon belül gyakran kritizálták politikai magatartását, ugyanis ő mindig a gyengék, elnyomottak és üldözöttek pártjára állt, és bátran védelmébe vette őket a hatalmaskodókkal szemben. Magatartását ugyanis sohasem számításai, hanem keresztyén hite irányította.

Életmódját kálvinista puritánizmus jellemezte. Debrecenen belül vagy gyalog, vagy villamoson közlekedett, távolabbra vasúttal utazott.

Családját meleg szeretettel vette körül. Minden vasárnap délből a nagyszülők vendégszeretetét élveztük. Délután elbeszélgetett velünk az elmúlt hét történeteiről. Ilyenkor minden gyermek kapott tőle egy szem Milka csokoládét. Abban az időben ez volt a legfinomabb csemegém. Egy ízben megkérdeztem tőle, miért van náluk minden vacsorakor héjában sült krumpli is az asztalom. Elmondta, hogy diák korában délután fizetségért tanított gyengébb tanulókat, ő maga pedig éjjel tanult. Éjjel fele ha megéhezett sült krumplit evett, amit a szobájában levő vaskályha tetején sütött.

Debrecen közelében, Zeleméren volt egy kis gazdasága. Ennek a területén építtetett egy nagy nyaralót, ahová minden nyáron összegyűjtötte a család apraját és nagyját. Ez egy veranda, emeletes, erkélyes, kényelmes, az egész csa-

ládnak együttes nyaralására alkalmas, mégsem hivalkodó épület volt. Homlokzatán egy kis táblán az ígehely: II. Kor. 12:9. („Elég néked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által végeztetik el.”)

Kint Zeleméren mi unokák maradéktalanul boldogok voltunk: örültünk egymásnak és nagyszüleinknek. Itt is pontos időbeosztás szerint élt. Reggeli után kiment a kertbe kapálgatni, gondozta a frissen ültetett gyümölcsfákat és kedvenc virágait. Ebéd után szokás szerint lepihent, majd kiment a „kisházba”, elolvasta hivatalos leveleit, intézte a halaszthatatlan ügyeket.

Tanyájának különlegessége volt a lótényésztés. Szép lovaira mindig büszkén tekintett. A Mezőhegyesen szokványos félvér fajtákat tenyésztette: a kis Nonius és nagy Nonius lovak főleg a gazdaságot szolgálták ki; a Northstar és Furioso fajtákat meg a csikókat nyáron karámban tartották. Felejthetetlen élményem, amikor vele kettesben nyári alkonyatkor a lovaknak egy-egy darab kockacukrot vihettem, ezért az állatok boldog nyerítéssel fogadtak minket. Én is bemerészkedtem a megkötött lovak közé, nagyon büszke voltam bátorságomra. Akkor szerettem meg egy életre a lovakat. Nagyon jól érezte magát kinn a tanyán a természettől körülvéve. Hetente egyszer, vasárnap alkonyattájt pipára gyújtott, ilyenkor szokott velünk tréfálkozni, mulatságos anekdotákat mesélni.

Egy ilyen nyaralást szakított félbe 1936 augusztusában, egyre súlyosbodó betegsége. Rosszul lett, nem tudott felkelni, orvosért küldtek. s az orvos a debreceni klinikára szállítását indítványozta. Nagyapám másnap reggel útra készen jött a kert felől s azt mondta nekem, hogy bejárta az egész tanyát: mindentől és mindenkitől elbúcsúzott. „Ide már nem jövök vissza többé” – mondta. Szíven ütöttek ezek a szavak, mégis reménykedtem, hogy lehet még gyógyulás, hiszen mi olyan hatalmasnak és rendíthetetlennek gondoltuk őt. Nyaralásunk ezzel befejeződött, minden család ment vissza debreceni otthonába, nagyapám pedig befeküdt a klinikára. Az orvosok konzíliumot tartotta fölötte. Az eredményt nem közölték velünk. Aztán jöttek a látogatások. Kettesével mentünk, hogy ne zavarjuk túlságosan. Szüleim együtt, én meg az öcsémmel látogattam meg. Gyerekesen féltem a kórházi ágytól, az elesettségtől, a haláltól. Az egyik látogatás alkalmával említette, hogy éjjel álmot látott, Pál apostollal beszélgetett és látta a többi apostolokat is. Látogatásaim sorát hirtelen lázas influenzás megbetegedésem szakította félbe. Augusztus 25-én szüleim és öcsém ismét a klinikára mentek, én pedig egyedül maradtam otthon. Néztem a kék eget és rajta az itt-ott előbukkanó fehér felhőket, amikor váratlanul megszólalt a Rákóczi-harang. Tudtam, hogy nagyapám meghalt, őt siratja. Nagy fájdalmat éreztem. Akkor szembesültem először a halállal. A Kollégium oratóriumában ravatalozták föl. Tógás diákok váltották egymást a ravatal mellett. Nagyapám üvegfedelű koporsóban feküdt, összekulcsolt kezei alatt a Bibliával. Nyugodt arca olyan volt mintha aludnék. A Nagytemplomból temették, Ravasz László püspök prédikált, több

püspök is imádkozott, az egyházkerület esperesei vitték a koporsót a halottas kocsihoz, aztán megindult a menet a Köztemető felé. Ott az egyházkerületi főjegyző (Maklár Károly) végezte a síri liturgiát. Tizenöt éves voltam akkor, és tudtam, hogy az életemnek egy korszaka zárult le. Kesergéseimben Tompa Mihály sorai vigasztaltak:

*„Emelj, emelj, kit a csapás megregete!
Segíts, hogy elbirjam viselni, ami ért!
S bár mit hoz a világ s élet története:
Tudjam, kitől van az s ne kérdezzem miért?”*

Egyszer, még tizenhárom éves koromban, megkértem nagyapámat, hogy írjon az emlékkönyvembe. Ezt a könyvet a második világháború elsodorta, de én a beleírt sorokat még mindig fel tudom idézni: „Legyen elég neked is mindenre az Isten kegyelme, mint énnekem volt életemben és lesz halálomban is, mert nekem az élet Krisztus és Benne a meghalás is nyereség”.

„Halott apák jobban nevelnek” – állapítja meg Áprily Lajos. Baltazár Dezső nevelt és nevel ma is engem, aki életem alkonyán már az ajándék-napokat élem. Nekem is hat gyermekem van, mint neki volt. Gyermekeim is mind az Istent szolgálják; Tiszafüreden, Budapesten, Debrecenben, Székesfehérváron és Salgótarjánban. Tizenhat unokának örvendezhetek, tíz fiúnak és hat leánynak. Visszaemlékezésemet a 76. zsoltár 26. versével zárom: „Ha elfogyatkozik is testem és szívem: szívemnek kösziklája és az én örökségem te vagy, óh Isten, mindörökké”.

Nagyapa.

Kardos Gézáné, Vásáry Erzsébet*

„Előttünk unokák előtt senki nem heroizálta őt, legkevésbé saját maga. Számunkra egyszerűen nagyapa volt. És mégis ösztönösen, már egészen kicsi koromtól, valósággal szívtam magamba mindent, amit mondott vagy tett. Elraktároztam anélkül, hogy akkoriban tisztában lettem volna azzal, hogy kincseket gyűjtök. Olyan romolhatatlan kincseket, amik későbbi egész hosszú életemben legnagyobb segítségemre voltak!

Az a légkör, ami a nagyszülői házban uralkodott, akár a debreceni püspöki lakásban, akár a zeleméri nyaralóban, formálta a lelkem derűssé, kiegyensúlyozottá, hívóvé, egyszerűen boldoggá. Én voltam az egyetlen uno-

ka, aki ott születtem a püspöki lakásban, és hároméves koromig ott élhettem. Évike kis unokahúgunk, aki nálam 6 évvel fiatalabb, egyedül ő tett rajtam túl, mert ő 7 éves koráig élt együtt a Baltazár nagyszülőkkel, helyesebben nagyapával is, nagymamával pedig 17 éves koráig. Én 13 éves voltam, amikor nagyapa meghalt, vagyis szigorúan vett értelemben még gyermek, mégis az ő halálával lezárult számomra a felhőtlen gyermek élet! Azt a védettséget, boldog vidámságot, amit a nagyapa védőszárnyai alatt élveztem, az soha többé nem volt már jelen az életben. Vele együtt elveszett, a püspöki lakás, és mert a zeleméri nyaralót a földekkel bérbe adta a család, így az is hosszú évekre, tiltott területté vált. Valahogy úgy éreztem magam, mint az első emberpár, amikor kiűzettek a paradicsomból, bár én nem követhettem még el komoly bűnt, csak az eredendő bűn gömnyesztetett.

Szeretnék úgy emlékezni, mintha minden vasárnap ott ebédeltünk volna Baltazár nagyapáéknál, pedig ez nem volt így, mert szigorúan be kellett tartani, hogy az egyik héten a Vásáry-házban volt a családi ebéd, és csak minden második héten nagyapáéknál. Voltak aztán hosszabb periódusok is, amiket velük töltöttem, de arra a boldogságra felhőként nehezedett a tény, hogy édesanyám betegsége miatt vettek magukhoz.

Ha Debrecenben voltunk, akkor nagyapa csak az étkezéseknél volt velünk. De én sokszor meglátogattam, a földszinti püspöki hivatalban is.

Álldogáltam az íróasztala előtt és néztem, amint ír csodálatos írásával szántva a fehér papírost, aminek a bal felső sarkában félkörívben az volt írva, – mint ahogy később már iskolás koromban el tudtam olvasni – hogy Tiszántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala.

A nagypapák asztalánál a püspöki lakásban és a zeleméri nyaralóban is gyakran ültek neves államférfiak, akikkel nagypapa pontosan olyan fesztelenül csevegett, mint a tanyás gazdával, Lévai Sándorral. Ezt is igyekeztem eltanulni tőle, hogy minden ember egyforma! Ültem a Horthy kormányzó ölében, beszélgettem Klebelsberg Kunó bácsival, Vass Józseffel, aki el akarta kérni a babámat, hogy küldjön helyette egy szebbet, gróf Bethlen Istvánnal, az öreg Dégenfeld gróffal, aki valósággal családtagnak számított. Egyedül Gömbös Gyula miniszterelnökkel nem »haverkodtam«, mert tudtam, hogy ellentét feszült közte és édesapám, Vásáry József között.

A püspöki lakásban kétszer egy évben a kollégiumi kántus is megjelent, a „kis” Szigethy vezényletével. A vendégsereg még az ebédlőasztalnál ült, mikor a női szalon szárnyas ajtaját a szobalányok becsukták. És mi gyerekek feszülten figyeltük a lábak halk csoszogását, majd újból kitarult az ajtó és ott állt az énekar. A műsort mindig a Csokonai versre komponált, nagypapa kedvenc dalával kezdték: „Óh Tihanynak riadó leánya.....”. Aztán jöttek a szebbnél szebb számok, majd Nagypapa felállt az asztaltól, odament hozzájuk, Szigethyt megölelte és könnyes szemmel meghatottan köszönte meg a fiúknak a gyönyörű hangversenyt. Úgy emlékszem, mi Kató unokanővéremmel, süteménnyel, likőrrel kínáltuk őket. Majd a szalon ajtó becsukódott és a kántus, olyan halkán ahogy jött, távozott.

Akár ebéd, akár vacsora volt, utána a társaság kettévált, és ilyenkor én is szerettem volna ketté válni! A férfiak idősebbje átment a nagypapa dolgozószobájába. Ott a törzsvendégeknek megvolt a pipatóriumban (L. 95. ábra) a saját pipája, amiket nagypapa osztott szét közöttük. Borozgattak, pipázgattak és beszélgettek. Majdnem mindig csak a fiatalokat választottam, akik a szalonban gyülekeztek. Évike néni a zongorához ült és a társaság pedig a Baltazár család óriási repertoárját vonultatta fel: operettől, magyar nótán át a háborús, szívetpépó dalokon keresztül a tréfás kuplékat énekelték. Ez a nótázás számomra akkor volt az igazi, amikor ez a zeleméri vendégségek záró akkordja volt. Ilyenkor kint ültünk a kertben, a nagy márványasztal mellett. Nagypapa egy piros fonott székben és én ott ülhettem az ölében. Ilyenkor hallgathattam az anekdotáit, és hallgathattam, ahogy ő is énekelt! Csodálatos hangján, ami az orgona bűgéhez volt csak hasonlítható. Édesanyám csilingelő szopránja és a többiek lelkes éneke, szállt-szállt a csillagos ég felé az ilyenkor, mindig égő, tábortűz szikráival, füstjével vegyülve.

Zeleméren nagypapa hajnalban kelt. Vajszerű santung öltönyben fehér kihajtott nyakú ingben járt, hibátlan, gyönyörű lábfejen Krisztus-szandállal mezítláb, és fehér vászon tengerézsapkát viselt. (Úgy vélem 4 éves fejvel azért hittem, hogy a kormányzó úr rokona nagypapának, mert nemcsak hasonlított hozzá, de neki is ilyen sapkája volt!) – Nagypapa itt a tanyán mindent elkövetett, hogy mindenki jól

érezze magát. Csináltatott napfürdőt, zuhanyozóval, külön női és férfi fürdővel, tenispályát, és mindenféle tornaszer is rendelkezésre állt, gyűrűhinta, nyújtó, súlyzók! Volt egy hatalmas, azt hiszem 25 kg-os egykezes súlyzó, aminek a kinyomása a »férfi próba« volt! A négy gyönyörű Baltazár lány férj jelöltjének, állítólag ezt ki kellett nyomni? Ezt a hagyományt – még halála után is – egyesek betartották, mint az én férjem, Kardos Géza és az Évikéé, dr. Leel-Össy Lóránt. – Mint írtam, nagyapa itt Zeleméren hajnalban kelt, hatalmas gyökér pásztorbotját a hátán keresztül kulcsolva az erdő melletti sétányon tanult vagy olvasott. Szájában egy fodormenta levéllel. Aztán levágott egy szál rózsát és nagymamát azzal ébresztette. A reggeliknél nem volt kötelező, hogy mindenki egyszerre üljön az asztalhoz, de az ebédnél vacsoránál már igen! Étkezés előtt és után imádkoztunk. Mindig a legkisebb unoka mondta az imát. Így én 6 évig, aztán már a kicsi Évike, az egész család kedvence! Az ima így hangzott: »Uram Jézus légy vendégünk, áldd meg, amit adtál nekünk, áldd meg a mi távollévő szeretteinket is, Ámen.« Ez a pici unoka, Évi átköltésében, így hangzott: »Áldd meg, a mi távol velő szeretőinket is, Ámen.« Persze ez minden alkalommal nagy derűtséget keltett és azt hiszem ez is volt az oka, hogy egy jó darabig nem javította ki senki, hiszen ebben a családban óriási humorérzék uralkodott. De sokszor eszembe jutott, hányatott életemben, hogy az imádság mellett, a humorérzék volt a legnagyobb segítségem, amit ebben a családban szívtam magamba.

Természetes szokás volt étkezéseknél, hogy nem lehetett felállni, amíg nagymama »asztalt nem bontott.« A húslevesnél én kivételt képeztem, mert nagyapa vette ki a zúzáat, én a szívet és ezt, mintegy szertartásként cseréltük ki. Én a tányéromon odavittem neki a szívet és átadtam, aztán ő meg nekem adta a zúzáat. Felnőtt koromban jutott csak eszembe, hogy ez a kedves ceremónia a nagyapa találmanya volt, hogy nekem örömet szerezzen vele, hiszen, nagymama után ő vett mindenből, tehát kivehette volna magának már akkor a szívet.

Délután lefeküdtek aludni nagymamával, majd mikor nagyapa felkelt, összegyűlt a család nagy része, és népes számban a vendégek is, hiszen jóformán minden napra jutott belőlük. Baja Miska bácsi feltétlen, de Futó Bandi bácsi, Csikesz Sándor, igen sokszor az öreg Dégenfeld gróf, vagy a szépséges nagynénim gavallérjai, Jani bátyám barátai. Lementünk az alsó tanyába. Ott volt a tanyás gazda lakása, a gazdasági épületek, istállók, magtárak stb. A legnagyobb élmény a nagyapa kedvenceinek, a lovainak a látogatás a karámjuknál! Ott felvett a karjára és megmutatta, hogy kell apró tenyeremet kifizítve kockacukrot nyújtani ezeknek a gyönyörű, hatalmas állatoknak, hogy azok csak selymes ajkukkal simítsák végig a kis gyermek tenyeret. Soha nem féltem tőlük, hiszen a nagyapa karjában semmi baj nem érhetett. Ezeken a látogatásokon szerettem meg egy életre a lovakat.

Sok apró-cseprő baleset is ért engem a tanyán, hiszen örök mozgó gyerek

voltam, folyvást fára másztam, amiért nagyapa elnevezett a »kis fanyüvőnek«! Az egyik legnagyobb „tragédia” alkalmából, amikor egy betört ablak üvegszilánkjai meredeztek a térdemből, nagyapa nyújtott nekem elsősegélyt. Ma is előttem van, amint fél térdre ereszkedve, a másikra engem ültetve, a nagy kerti Canna indica virágágy előtt lévő csapnál, kiszedegette óvatosan az üveg dárdákat, majd kimosva a sebet fertőtlenítette és bekötözte.

Nagy bánat volt, hogy az utolsó években sokszor hiányzott Zelemérről, mert Karlsbadba ment, gyógyulni. Gyermeki szívünk rettegve fogta fel, hogy ő is lehet beteg, pedig ő volt az egészség, az erő szimbóluma. Aztán 1936-ban boldogan vettük tudomásul, hogy most nem utazik el, de még vett egy telepes rádiót is, a berlini olimpia kedvéért. Vele izgultunk a magyarokért és örvendeztünk a Csík és a Csák aranyérmének; gyermekfejjel ezeket jegyeztem meg.

A püspöki lakáshoz is bőven fűződnek emlékeim nagyapával kapcsolatban. Az itteni dolgozószobája, olyan szentély volt a számomra, ahol boldogan időztem, ha csak tehettem. Hatalmas fekete palást és könyvszekrények, fekete faragott fából, az üveges részen belül aranybarna függönyök. Volt benne egy barna bőr ülőgarnitúra, egy kerek dohányzó asztallal, aminek az alsó polca bronz lemezből volt, rajta nagymama által horgolt, dohánybarna, rojtos, földig érő terítő és ezüst dohányzó készlet. Óriási pálmafa, dézsában az ablak előtt, a falon egy hatalmas Kossuth kép az öreg Kossuthról, egy ezüst Kálvin dombormű és egy ugyanolyan ezüst »Utolsó vacsora«. Az egyik könyvszekrény tetején a szépséges Dante bronz szobor, ami nekünk Csengő bácsi névre hallgatott, mert ezt a szobrot csendítette meg nagyapa az arany pecsétgyűrűjével, és akkor nekünk kérni kellett, hogy adjon Milka csokit. Magam sem tudom mi volt a jel, amit aztán megadott és nagyapa kinyitva a szekrényt, az egyik polcról levette az áhított csokoládét. De boldogan osontam én be ide egyedül is, nemcsak a csokoládé miatt. Szerettem az íróasztal előtt állni és mintegy leltárt készíteni, az ismerős szeretett tárgyakról. Colleoni lovas szobra, egy fura, öreg törpe, aki egy nagy dobozon ült és őrizte az illatos pipadohányt. Egy bőr írómappa, tapperos itatós, ugyanolyan fatok levélpapírokkal, mint a zeleméri kis házban lévő dolgozó szobában és lent a püspöki hivatalban. Volt egy ezüst tetejű tintatartó a tollnak hagyott bemélyedéssel. Itt minden mindig ugyanott volt, számomra az örökkévalóságot szimbolizálva.

Furcsa módon soha nem hallottam nagyapát prédikálni. Imádkozni igen, hiszen például ő-év utolsó napján, amikor mindig együtt volt a nagy család, a vidám tombolázás után, nagyapának egy számomra emlékezetes produkciója következett, amikor is a hosszúszerű pipájába egy Havanna szivart állított és azt úgy szívta el, hogy a hamuja egészben megmaradt. Nekem volt a tisztem, hogy kicsi ujjammal ledöntsem. Szóval ilyenkor ő-év utolsó éjszakáján mindig mondott egy imát. Ez maradt meg tradíciónak a halála után is, úgy, hogy édesanyám

felolvasott egy aktuális beszédet a nagyapa prédikációs könyvéből. Magam sem értem most, hogy miért nem vittek el engem a Nagytemplomba, amikor ő beszélt? Talán úgy ítélték meg, hogy nem érteném meg a túlságosan magasröptű beszédet. Így aztán maradt az iskolai kötelező istentisztelet, vagy a Kossuth utcai Vöröstemplomban, vagy a Kistemplomban, vagy a Dóczi iskola tornatermében. De hát a templomon kívül is tudtam én tanulni nagyapától, például amikor is szegény édesanyám beteg lévén, ismét ott laktam a nagyszüleimnél.

Egy reggelinél nagyapa az újságot olvasva egyszer csak felnéz belőle és nagymamához fordulva egy nevet mond, amire nem emlékezett: »Na már mondd már Kedves«, ti. mindig így szólították egymást. Majd folytatta: »Emlékszel te arra, hogy segítettem én ezt az embert valaha is? « – »Nem én« – felelte nagymama – »Mert én sem – folytatta nagyapa, – de akkor meg nem értem, hogy miért támad ennyire?« Nem magyarázta meg ennek az értelmét, valószínűleg azért, mert szerinte én túl kicsi voltam a magyarázathoz, nagymama meg amúgy is tudta, mire érti! De megjegyeztem, elraktároztam és alkalomadtán meg is tudtam fejteni. A gyenge semmi emberek, nem bírják elviselni a hála érzését, mert úgy érzik, attól még kisebbé válnak. Sokkal jobb azt gyűlölni, támadni, aki jó volt hozzánk, aki segített rajtunk.

Minden gyerekkori emléket előbányászok a lelkem mélyéről, csak hogy minél későbbben érjek az utolsóhoz, az engem ért első rettenetes fájdalomhoz!

Augusztus egyik rekkenő meleg reggelén, azzal ébresztett édesanyám, gyorsan készüljünk, mert megyünk haza Debrecenbe, nagyapa nagyon rosszul van! Percek alatt öltöztem és rohantam a nagyszüleim hálósobájára felé, Nagyapa, akkor jött ki, pásztorbotjára támaszkodva, halálsápadtan és kiment a kertbe, végigjárta azt, bár rettenetes erőfeszítésébe került, de búcsúzott! Mindentől, ami itt számára annyira kedves volt. Olyan halálos csendben figyelte a család ezt a néma búcsúzkodást, hogy az felért a legmegrázóbb halotti szertartással!

Pár napig a püspöki lakásban feküdt, majd kedves jó barátjához, dr. Hüttl Tivadarhoz a Sebészeti Klinikára vitték. Nem tudom itt mennyi ideig haldoklott, már nem emlékszem rá, mert egybefolytak számomra a napok, az órák, amiket vagy kint töltöttünk a folyosón, vagy egy-egy percre bent a betegszobában. Ha lecsukom a szemem, most is látom, azt a különös fényt, amit a roletta átengedett, és látom a szenvedés halálverítékében fürdő szép, szeretett arcot.

Aztán eljött az a pillanat, amikor édesapám azt mondta, menj be kis lányom és búcsúzz el nagyapától. Nem mondta, de tudtam, hogy életben már soha nem fogom őt látni. Térdre estem az ágya előtt, és zokogva fúrta a fejem a takarójába, ráborulva csókjaimmal árasztva el a kezét, és akkor éreztem, hogy a jobb kezét felemeli a fejemre teszi, tudtam, hogy most megáld! Ezt az áldást hordozom, mind a mai napig és hiszem, hogy halálom órájában is velem lesz!

Még egyszer láthattam az üveg koporsóban, a Kollégium Oratóriumában

felravatalozva: kandeláberek égtek, zokogó tógás diákok álltak őrt, két oldalon mellette. Most ez az arc is tanított, amelyik ott feküdt a ravatalon. Szébb volt mint valaha, megdicsőült, boldog nyugalom váltotta fel a klinikán látott elgyötört vonásokat. Mintha vigasztalt volna: »Ne félj a haláltól, a lélek halhatatlan.« »

* Az emlékezés Kardos Gézané, Vásáry Ezsébet „Naplótöredékek, emlékmorzsák életemből.” című könyvének a nagyapjáról írt részletéből származik.

Szeretett Nagyapámról.

Dr. Leel-Össy Lórántné, Molnár Éva

(65. ábra) Hétéves koromig drága Nagyszüleimnél éltem Édesanyámmal együtt a püspöki lakásban. Gyermekkorom boldog, felhőtlen évei voltak ezek az idők. Nagyszüleimre mindig elérzékenyülve gondolok. Nagyapámnak, mint akkor mindenki előtt, előttem a kis gyermek előtt is óriási tekintélye volt, de ez nem akadályozta azt, hogy közöttünk mérhetetlen szeretet alakuljon ki. Igen sok kedves, szép emléket őrzök Róla.

Esténként, vacsora után mindig behívott a dolgozószobájába, ahol egy kis asztalon lévő dobozban egy darab finom Milka csokoládé várt rám. Nagyapa mesélte, hogy ezt a csokit a „Förmeggy” nevű kis manó – így emlékszem a névre – hozza nekem, mert jó kislány vagyok. Mesélt a manóról, ezer kérdésemre válaszolva. Javasolta hogy én is küldjek neki ruhát vagy valami mást, aminek örülhet. Erre én kiválasztottam egy babaruhát és azt küldtem.

A nagy könyvszekrényben lévő csokoládéból is többször kaptam. Azt a különleges ízt, amit a Nagyapától kapott csokoládén éreztem soha többé nem tapasztaltam. Ha ideje engedte, játszott velem és később mikor iskolás lettem minden nap beszámoltatott iskolai élményeimről és füzetembe írt ákom-bákomokat is megdicsérte.

A püspöki házban a dolgozószoba „szenthely” volt, mert legtöbbet ott munkálkodott Nagyapa. A bemenet „tilos” volt. Én ennek ellenére néha bekukkantottam hozzá, de nem zavart ki, hanem nagy örömmel, szeretettel fogadott akkor is ha éppen levelet diktált vagy írt.

A gyönyörű Karácsony esték emléke is él bennem a plafonig érő karácsonyfával, amit a kis angyalok díszítettek és a sok ajándékot a Jézuska hozott nem tudom soha elfelejteni. Nagyapa imát mondott, énekeltünk. Együtt volt a nagy család. Nagyapám a felnőtteknek is apró ajándékokkal kedveskedett egy kis szellemes strófa kíséretében.

Előttem vannak még az óriási vendégségek, amelyeken mi, unokák is részt vehettünk és hallgathattuk az illusztris vendégek „tósztjait”. A nagyszüleimnél töltött családi ünnepek vidám, meghitt hangulata, a gyönyörűen megterített asztal látványa úgy hatott rám, hogy ha kicsiben is de mindig valami hasonlót szerettem volna nyújtani én is felnőttként a családomnak.

Első komoly zenei élményeimet is a nagyszülői háznál éltem át. Időnként este a szalonban együtt hallgattuk a gramfon lemezeket. Gyönyörű opera áriá-

kat. Nagyapa kedvenc énekesei Fleta és Gallicurci voltak. Az amerikai gépzengorát is Nagyapámnak köszönhattuk. Különböző korongokat lehetett két nagy pedál nyomkodásával lejátszani. Mi gyermekek nagyon élveztük ezt és játszva tanultuk meg a szép melódiákat a Rigolettóból, Carmenből, Hunyady Lászlóból stb.

A nyarakat Zeleméren töltötte az egész nagy család. Nagyapa korán kelt és a nagy ház mellett lévő kisházban berendezett dolgozószobájában délig munkálkodott. Ebéd után lepihent, majd lement a tanyába, ahol az alkalmazottak laktak, gazdasági épületek, állatok stb. voltak. Gyakran levitt engem is magával. Gyönyörű lovait nagyon szerette. Az egyik kedvencét Vicának hívták, a többi nevére nem emlékszem. Nagyapa megtanított engem is arra, hogyan kell a lovaknak kockacukrot adni, hogy ne harapják meg a kezünket. Külön boldogságot jelentett az, hogy néha magával vitt a bricskáján a határba és átadta nekem a gyeplőt, hogy én hajtsam a lovakat. Ilyenkor is játszva oktatott, mert megismertetett minden növényvel és elmesélte, hogyan lesz a búzából kenyér...

Akkoriban nagyon meleg nyarak voltak és sokszor fenyegetett az aszály veszélye. Amikor megdördült az ég, Nagyapa a teraszon állt és hálaadó imát mondott a jó Istennek az áldást hozó esőért.. Volt eset, amikor galambtojás nagyságú jégdarabok estek Akkor azért imádkozott, hogy a jég ne verje el a termést. Ilyenkor az egész család körülötte állt imára kulcsolt kezekkel.

A sok-sok emlék közül még az is élénken él bennem, amikor a ház mellett lerakott görög dinnyéből válogatott és szétosztotta a késsel szépen levágott szeleteket az unokák között. Ma is hallom a kés sajtáságos sercegését, amikor a dinnyét megvágta.

Felejthetetlen nyarakat töltöttünk a szép Zeleméren. Azt hittem, hogy ez mindig így marad de jött 1936 augusztusa és az addig gondtalan, boldog gyermekkorom véget ért. Nagyon nehéz volt hétévesen megértenem, elviselnem rövid kis életem első óriási fájdalmát, hogy Nagyapát soha többé nem láthatom.

Együtt voltunk akkor is Zeleméren, amikor betegsége annyira súlyosbodott, hogy Debrecenbe kellett vinni. Zeleméren utoljára sétát tett és mindenkitől és mindentől elbúcsúzott, mert érezte, hogy oda nem tud többet visszatérni. Mint kis gyermek erre is pontról-pontra emlékezem. Együtt mentem vele Debrecenbe, de a lakásról hamarosan a klinikára került és ott hamarosan nagyon súlyos lett az állapota.

Unokatestvéreim nem tudták azt, hogy mi ketten Nagymamával taxival kimentünk a klinikára meglátogatni őt (Ekkor fázott meg Nagymama úgy, hogy tüdőgyulladása lett). Ekkor Nagyapa betegágya mellett álltam és emlékszem, hogy megfogta a kezem és csak annyit mondogatott, hogy „kis pajtásom, kis pajtásom”. Ezután már csak a koporsóban láttam az én felejthetetlen drága jó Nagyapámat.

Emléke egész életemben meghatározó tényező lett és az általam kedvelt óesztendei prédikációját nemcsak az évek utolsó napján olvasom el, hanem minden alkalommal, amikor erőt kell merítenem valamihez vagy válságos helyzet van a családomban.

A szomorúságomat kissé feloldandó mellékelem kis versét, amivel még az ő Édesapja oktatta gyermekeit, mint ahogyan Nagyapa minket.

ABC vers

Eredetijét írta Édesatyám. Én átdolgoztam: már minthogy én Dr. Balta-zár Dezső személyesen. (Sz.: Ez nem dicsekvés, hanem tréfás beköszöntő !)

*Ismerem már én a nagy „A”-t,
Mely büszkén szétveti lábát.
Azután a kéthasú „B”-t,
Az abc nagyevőjét.
„C”-t üres, „D”-t telt hasával,
„E”-t három kapafogával.
Büszke „F”-t, guzsnyakú „G”-t,
A „H” kapufélfa képét.
Mért áll az „I” lábujjhegyen ?
Fél, hogy a „K” nekimegyen.
„L”-nek nyársat nyelt a nyaka,
Talpa annyi, mint ő maga.
Az „M” három jó lábon áll,
Az „N” csak kettőn sántikál.
Ha a sós perecet eszem,
Az „O” eszembe jut nekem.
A „P” felfújta pofáját,
Hát a „Q” a kutyafáját !
„R”-be nyelvem beletörik,
Mégis megtanulom tövig.
Az „S” csavarog, mint a kígyó,
Hej ! az ilyen ember nem jó !
Itt a „T” tótkalapjával,
Az „U” üres poharával.
Az „X”-től a részeg tanul, Tátja száját felül-alul.
Majd felborul az „Y”,
Nagy fej van kis, görbe nyakon.
Orra-talpa nagy a „Z”-nek,
Bezzeg nem szegény „J”-nek.
Ott, hol a „V” tótágast áll,
Minden tudományom megáll.*

Vásáry Tamás emléke és jeruzsálemi élménye Baltazár nagyapjáról

„Én három éves voltam, amikor nagyapámat elveszítettem. Ezért csak néhány emléktöredékem maradt. Amikor rendszerint Zeleméren együtt lehettünk, akkor gyakran a nyakába vett és úgy séált velem és közben a már ismertetett saját gyermekversét mondta (Jön a mummog...), de én a folytatására is emlékszem: „Jön a mimmeg éhen tipeg, vacsorára tipeg esz meg.” Egyszer az édesanyám az ölébe vett és én talán szeretetből, vagy durvaságból az arcába haraptam. Ekkor nagyapám, dorgáló szavak kíséretében megvert. Láttam, hogy mindig nagyon sokat irt és megkértem rá, mint pici gyermek, hogy nekem is írjon már egy levelet. Erre nagyapám megcímzett egy levelet, amit felolvastott,

mert természetesen akkor még olvasni nem tudtam. A címzés így szólt: Vásáry Tamás nagytiszteletű úrnak. Gondolom, hogy szegénynek, mint egy vágyálom jött ez az ötlet, mert egyik fiából sem lett pap.”

Most pedig következék a jeruzsálemi élmény. „Az októberi évadnyitó hangversenyt az izraeli himnusszal kell kezdeni. A nézőtérén ott ül Meir Weis professzor, a húszas évek debreceni főrabbi, akkori nevén Weiss Pál. A jelentős összetartozásokat jelentős találkozások jelzik, és azokat jelentős véletlenek fémjelzik, vagy még inkább fémjelzik a láthatatlan titkok rendjének fényével.

Mint hallottam, annak idején a budapesti zsinagógában egyetlenegy nem zsidó származású ember prédikálhatott: Baltazár Dezső református püspök, a zsidóság nagy védelmezője. Mióta Weiss Pál elhagyta az országot csaknem félszázaddal ezelőtt, Baltazár rokonsággal nem találkozott. Most itt az alkalom – és a püspök unokája vezényli az izraeli himnuszt.

A kis termetű, ősz szakállú, de még mindig fekete szemöldökű pátriárka mintha csak az Ótestamentum lapjairól lépne elő. Enyhén meggörnyedt vállát mintha nem a saját, hanem népe sorsának súlya nyomná. Fekete szeméből tudás, értelem és megértés tűz elő. Miután meghallgatta a hangversenyt és gratulált, a következőképpen hívott meg vacsorára: »Holnap péntek, eljön hozzánk vacsorára, és ha kedve van, hát előtte beviszem a zsinagógába.« Megköszönve kifejeztem, hogy ezt már rég szerettem volna. Egy londoni barátomat többször kértem, de valahogy sohasem került rá sor.

Erre az öreg rabbi két lehetőséget kínált. »Az egyik fényes, nagy helyiség, ahol gyönyörű hangú kántor énekel. A másik meg olyan igazi meghitten bensőséges, egyszerű, az utcánkban – mondta és megkérdezte, hogy – Melyiket vá-

lasztja? – Ha szabad, mind a kettőt. – vágom ki lelkes szerénytelenül – Jól van, szívesen elviszem mindkettőbe.« – mosolyogja kedves-elégedetten.

A hatalmas, fehér márvány zsinagógában pompa tiszteli az Istent. Az emberek is ünnepélyes öltözékben, a helyiséghez méltó módon járulnak hozzá. Az ékszer sem hiányzik a nőkről, és a vörös bársony szőnyeg a márvány lépcsőkön királyi fogadtatást készít sabbathjának. Érdekes ellentétébe jutottam képzeletnek. Gyerekkorom óta a zsinagóga belsejét homályos, füstös, misztikusnak gondoltam, ahol négyezer év levegője sűrűsödik homállyá, tilalmi és elnyomtatásai árnyterhessé, kitarító hitvallása misztikává. Jeruzsálem nagy zsinagógájában a fény, ragyogás, gazdagság ünnepli győztes Istenét.

»Igaza volt professzor úr – súgom fülébe, – ez valóban különleges ének.« A kántor hangja a fehér márvány csarnokot csaknem hangversenyteremmé magasztosítja – vagy profanizálja – a szent helyet, és a gyülekezet áhítatos hallgatásában látni vélem a Carnegie Hall közönségének zenei értékelőit. Magam is maradéktalanul élvezem a vallásos érzület, művészi gyönyörködés és földi pompa összefogását az Isten tiszteletének címén. Csak az öreg barátom arcára ül egyfajta elnéző kielégületlenség, mintha ezt mondanák vonásai: »Jó, jó, ez mind nagyon szép, de ez nem az igazi. – aztán ki is mondja – Ide elhoztam, mert érdemes egyszer megnézni. De én a magam jószántából sohasem járok ide. Kétségtelen, nagyon szép a szemnek, meg a fülnek, de imádkozni jobban lehet ott, ahová most megyünk.«

Lépdél mellettem a bölcsek fürge járásával. Mert azt már megfigyeltem, hogy ahová a bölcsesség fészket rak, ott szárnyak is nőnek.

Én gyerekkoromban nagyon vallásos voltam. Most még vallásosabb vagyok, de nem a vallás formuláihoz ragaszkodva. Épp ellenkezőleg, a vallásokat az igazság megközelítésének különböző módjaiként fogom fel. Ami közös mindegyikben, az az igazságé, ami különböző, az az emberé, aki vagy úgy fogja fel sajátjának különbözőségét, mint a neki legmegfelelőbb közelítést az Istenhez, vagy úgy, mint a legmegfelelőbb módját a másik ember elítélésének, aki nem az ő módján hisz.

Menet közben megszólalt az öreg rabbi: »Én a magam részéről rendkívül toleráns vagyok a más vallásúak iránt, és ebben a maga nagyapja járt előttem jó példával.« Erre azt kérdeztem tőle: »Tényleg, a professzor úr hogyan tudná summázni a Baltazár nagyapa magatartását a zsidósággal szemben?« A törekeny, kis ősz szakállú, bölcs vezetőm megáll a jeruzsálemi járda közepén, és túlnéz rajtam, a kérdezőn, a kérdezettre. Pillanatra rátekint a debreceni járdán vele szemben álló fiatal Weiss Pál rabbira, majd ismét rám függeszti emberbe és bibliába látó szemeit: »A maga nagyapja volt Magyarországon az első cionista.« A rövidség, és a metsző súly szinte megakadályoz a további lépésekben, de aztán mégis megkísérlem: »Ezt hogyan tetszik érteni?« Válasza a következő

volt: »Nézzé, abban az időben, a húszas évek elején kezdődött el Magyarországon a numerus clausus-szal az intézményes antiszemitizmus. Az első reakció volt a félelem, a szégyen és elitkolás. Amikor a zsidók kezdték eltagadni, megtagadni, elhallgatni mivoltukat, Baltazár elment a szemináriumokba prédikálni. Ő, a nagy püspök, a keresztyén azt hirdette, hogyan kell megmaradni zsidónak, húnek ősi hitünkhöz, húnek önmagunkhoz. Ez nem volt csekély tett akkor, és az ő pozíciójában. Halála után elmentünk utódjához, Révész Imréhez. Kértük segítségét Baltazár szellemében. Ő ridegen elutasított minket, akik „megfeszítettük Krisztust”. Ekkor kivonultunk Baltazár Dezső sírjához a debreceni Nagyerdő temetőjébe és néhány perces némaságban adtunk tiszteletet a nagy embernek, aki nemcsak toleráns volt velünk, más vallásúakkal szemben, de kiállt értünk, sőt tartotta bennünk saját hitünk, saját fajunk öntudatérzetét.«

Én tudtam, hogy bombamerényletet is követtek el ellene, de csak az a szegény kis ember sebesült meg, aki mindenüvé utána ment, ahol prédikált. Nagypapa, a pontosság mintaképe, ez egyszer nem volt pontos és így még élhetett néhány évet.

A rabbi, Baltazárt méltató szavai után, folytatta: »De különben csak olvassa el azt a két levelet, amit elküldtem magának Svájcba vagy húsz éve. A jeruzsálemi és a New York-i főbb nyilatkozatait a nagyapjáról.« – Elszégyeltem magamat. Méghozzá kétszeresen is. Először, mert mióta találkoztam Weiss professzorral, a jeruzsálemi egyetem hittan doktorával, nem köszöntem meg előszóval is ezt a szívességét, másodszor meg magának e szívesség megkérésének ténye miatt. De ha már szóba jött, hát most legalább kicsit részletesebb magyarázattal kívánok szólni a tisztalelkű hittanárnak az ügyről.

»Tetszik tudni, az úgy történt, hogy Mr. Caleinar, a Deutsche Gramaphon Gesellschaft londoni reprezentánsa, kinek apja rabbi volt, bemutatott a londoni zeneélet tiszteletemre összehívott krémjének, többek között a televízió igazgatójának, akinek első lemezemre írt kritikájára kaptam a londoni bemutatkozásom lehetőségét. Lyonel Solter, a nagy hatalmú igazgató-kritikus-cseballóművész előttem kérdezte meg Mr. Caleinartól, hogy zsidó vagyok-e? Mire ő nemmel felelt, de hozzátette: "Nagyapja nagy bajnoka volt a zsidóságnak." Erre a lemezet oly lelkesen magasztaló kritikus most lebiggyesztett szájával így bírálta meg bennem az embert: "Ezt mindenki mondhatja". Ezt az egyet viszont nem mondhatta előttem. Ő ugyan azt hitte, nem értek eléggé angolul, hogy a gyorsan pergő társalgást kellőképpen követni tudjam, de megértettem, hogy azt hiszi, hogy én – tudván, hogy a számomra fontos Mr. Caleinar, lévén rabbi fia, maga is ortodox hitű – úgy gondolom, majd jobb szemmel néz rám, ha adok neki egy hamis, vagy legalábbis eltúlzottan kedvező adatot családommal kapcsolatban. Röviden: érdekből hazudtam. Sajnos, mint oroszlan jegyében születettnek, magamnak is jócskán jutott a hiúságból, és Mr. Solter megjegyzése úgy akadt meg a torkomon,

mint zebraborda az oroszlánén. Első dolgom volt, hogy utánakérdezzek a családban nagyapám legendás múltjának. Megtudtam, hogy az, aki a leghitelesebb tanúságot adhatja e téren Weiss Pál, a volt debreceni főrabbi, a jeruzsálemi egyetem hittan professzora. „Akkor írtam Önnek – folytattam a magyarázkodást – és ezután kaptam meg azt a két csodálatos levelet, amelyben a jeruzsálemi és New York-i főrabbi hosszasan méltatják a nagyapa hősie tevékenységét, ami miatt szentként tiszteli őt a világ zsidósága. Megírták, hogy emlékére narancsfát ültettek egy jeruzsálemi ligetben, amit csak azoknak az emlékére csináltak, akik – bár más hitűek – de tetteikkel védték és szolgálták az üldözött fajt.”

Most, ahogy itt felmondtam a leckét a termetre nálam kisebb, korra és bölcsességre nagyobb öregnek, nem is kell, hogy hozzászóljon. Nem is szól. Percekig ballagunk szótlan egymás mellett és a lassan felgyulladozó mécs- és gyertyafények a jeruzsálemi ablakok mögött rávilágítanak a hallgatásban kiállottakra: „Igazad volt, és még sem volt igazad.”

Volt rá okod, – folytatta a belső hang – hogy megbántódj az igazságtalan hazugság gyanújától, jó is volt, hogy írásban is megörökítették nagyapád nemes magatartását, de nem volt igazad, mert kicsinyes elégtételért lihegtél, mert bizonyítani akartál, mert jó fiú akartál lenni Mr. Caleinar és Mr. Solter előtt, mert soha nincs igaza annak, aki kint keresi az igazságot, holott az behúzódik az egyes egyén szentélyébe.”

Az említett egyik (New York-i) levél teljes szövegét a „Baltazár és a zsidóság.” című fejezetben teljes egészében leírtuk. Itt a Weiss Pál által Caleinar-nak írt levelet mutatjuk be, ami szintén bizonyítja, hogyan segítette évtizedek után is az unokát, Vásáry Tamást, a Magyar Rádió és Televízió zenei főgazdát, az általa személyesen nem ismert nagyapa humanitárius-liberális politikai magatartása, zsidóbarátsága, emberszeretete akkor, amikor az unoka nehéz helyzetbe került. A fiatal Tamás kivételes, virtuóz zongoraművészetének bizonyításához és külföldi zenei pályafutásához az akkori Nyugat-Németországban – a bizalmatlanság miatt – még kellett ez a segítség, amit Baltazár nagyapa lelke-szelleme és csodálatos emléke adott. Tamás zsenije, sikerei azt igazolják, hogy ez a gesztus áldásos volt, mert egy csodálatos művészt a könyörtelen világban nem hagyott elveszni.

Mr. J. E. Caleinar
 Deutsche G. (Great Britain Ltd)
 12/13 Rathbone Place
 Oxford Street
 London

Jerusalem, 27. 10. 1960.

Uram !

Nagyon örülök, hogy tanúbizonyságot írhatok néhai dr. Baltazár Dezső, a magyar parlament felsőházi tagjáról és a Tiszántúli Kálvinista Egyház húsz éven át szolgáló püspökéről.

Életében Baltazár püspök volt a magyar kálvinista egyház legjelentősebb személyisége. Kiváló személyiségi vonásai és nemes jelleme és különösen a vallási türelme miatt a legnagyobb megbecsülésnek örvendett nemcsak a saját egyházában, hanem más vallások hívei előtt. Baltazár püspök egyedülálló és páratlan személyiségének az emléke élni fog a Magyar Zsidó Közösség emlékezetében, amíg bárhol is él egy magyar zsidó. Szolgálatának éveiben volt Magyarországon a zsidók történetének a legkritikusabb időszaka: azokban az évtizedekben a zsidó közösség tagjai, akiknek az írott törvény szerint egyenlő polgári jogai voltak más hitű polgárokkal, fokozatosan üldözöttekké váltak, mint a „fehér terror” idejétől 1919-1920-tól egészen addig, amíg kétségbe vonták jogait a polgártársaik. Baltazár püspök nem törődött magával ezekben a nehéz időkben sem, amikor őt meggyalázták, gyűlölték ellenségei, akik életét is fenyegették. Mindezek ellenére nem szűnt meg, hogy úgy szolgáljon mint a zsidó nép és a zsidó vallás eszméinek apologetája (hitvédője). Ő sajátos szimpátiát érzett a zsidók Szentföldön végzett építő munkája iránt, és minden esemény iránt különösen érdeklődött ezekkel kapcsolatban. Emlékezetem szerint a magyar zsidók egy narancsfát ültettek a Zsidó Nemzeti Alap földjén Izraelben, mint szerény kifejezését annak a hálának, amit iránta éreztek. A 25 éves püspöki jubileuma alkalmából Jeruzsálem Zsidó Egyeteme levélben fejezte ki szívélyes gratulációját.

Alulírott Debrecenben a Zsidó Közösség főbbijája volt, ami Baltazár püspöki egyházkerületének székhelye is volt; és annak ellenére, hogy én csak váratlan halála után jöttem a városba, bizonyíthatom, hogy milyen élénken élt a lelkekben az ő áldott emléke. Már életében legendás személyiség volt, amilyenek csak kivételesen nagy és kedves jellemek szoktak lenni.

Barátaim, akik nálam jóval később hagyták el Magyarországot, tanúsították, hogy Baltazár családjának tagjai, nevezetesen Vásáry József, volt parlamenti felsőházi tag és fia, Vásáry Tamás úr, nem váltak hűtlenné a néhai család fő szelleméhez. Ezért én teljes szívemből és melegen ajánlom Vásáry Tamás urat mindenki számára, aki megfelel a faji, vallási türelem magas követelménye-

inek. Őszinte üdvözléssel dr. Paul Weiss Debrecen volt főabbija, a Zsidó Egyetem tanára Jeruzsálemben.”

Amit nagyapámról hallottam
Dr. Kontsek Izabella, dr. Szemerédy Szilárdné.

Én kétéves voltam, amikor nagyapám meghalt, ezért csak annyit tudok róla, hogy én voltam az utolsó unoka, akit ő keresztelt meg. A zeleméri szép időkről szinte minden családtagtól hallottam és nagyon fájt az, hogy én nem lehettem együtt a mindenki által szeretett Baltazár nagypapával. Sajnos fiatal koromban a közvéleményben már csak elítélő kritikák maradtak róla, amelyek nem ritkán a családtagokra is kihatottak, azaz a Baltazár név rosszhangzásúvá vált.

Baltazár nagypapa halála után született unokák képei

dr. Kontsek Melinda
dr. Török Tamásné

Baltazár Zsuzsánna
dr. Bíró Béláné

dr. Baltazár Veronika ✠
dr. Nagyszöllősy Györgyné

Vásáry Tamás

Kolozsvári Kiss László

Leel-Őssy Lóránt

A könyvet szponzoráló unoka (Vásáry T.) és dédunokák

Baltazárról szóló versek. A püspök egy prédikációja és Csokonai tanulmánya

Ismeretes az, hogy Baltazár Dezső elnöke volt a Csokonai Irodalmi Társaságnak is, aminek az életében aktívan részt vett. A Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata (és Mélius nevű könyvesbolt) fenntartásához is hozzájárult és ő maga is ifjú korában verseket írt és jelentetett meg. Csokonai Vitéz Mihály kedvenc költői közé tartozott, ami kissé meglepő lehetett, mivel a bírálói azt írták, hogy a híres költő igen dévaj és duhaj volt és kicsapták a Kollégiumból. Amint azt Baltazárnak a „Magyar Klasszikusok” sorozatában Csokonai kötetéhez írt lírikus hangulatú bevezetéséből megtudjuk, ez nem volt igaz. Szerinte a költő „evangéliumi hitben ortodox volt és a fegyelemtartásban szigorú erkölcsű.” Baltazár Csokonai magatartását a kollégium tudományos és lelkiismereti szabadságot sugalló szellemével magyarázta, amit nem tartott szabadosságnak és duhajságnak. E fejezet végén ebből a tanulmányból bőven idézünk, ami egyrészt segít abban, hogy Csokonait másként lássuk, mint egyes irodalmárok, másrészt megismerhetjük Baltazár sokoldalú érdeklődését és tájékozottságát.

Előbb néhány róla szóló „zsenget” mutatunk be, amit nem érdemes szigorú irodalmi kritikai szemlélettel olvasni, hanem úgy, hogy érezzük meg belőlük a Baltazár felé áradó szeretetet, tiszteletet, nagyrabecsülést.

Baltazár[†] 1871 nov. 15 – 1936 aug. 25.

Írta: Hegyaljai Kiss Géza * (Debrecen, 1964 okt. 21.)

*Isten embere ő életemben
Hogy ide jöttem ő részes ebben
Mielőtt felment volna a mennybe
Ő mondta: - Géza, jöjj Debrecenbe!
Milyen szépen írt Csokonairól,
Szeretni kell őt és ismerni jól.
Mily szép a verse Csokonaihoz,
Mind jó érzés az, amit ő kihoz.*

*Árpád tér tornya ahányszor látlak
Hódolok híven nagy Baltazárnak,
Ő mondta nekem ide kell jönnöm,
De nem volt időm már megköszönnöm.
Édesapám is szólt Debrecenről
S Baltazár úrról, a nagy emberről.
Édesapám és Baltazár Dezső
A szívem felé két vonzó erő.*

*Baltazár népünk nevelője
Sok szépet és jót hallani felőle.
Sajnos, hogy mire ide jöhettek
Sírban pihentek már mindketten...
Apám s Baltazár csak két szép emlék,
Kik az útamat erre vezették.
Hol ők jártak lelkem sokszor jár ott
Légyen emlékek örökre áldott !*

*Az író hosszú évekig a debreceni Árpád téri ref. templom lelkésze, egyébként Kossuth igen lelkes híve és kutatója volt. Versét aláírta és jegyzetben megemlítette Baltazárnak a „Csokonai emlékére” címen írt versét, amit itt később közlünk. Baltazár Éva, a lánya mondja – írta Hegyaljai Kiss: „Édesapám nagyon szerette a nagytiszteletű urat, s könyvei mindég ott álltak az asztalán... Jól esett hallani”

Sírató
Szegedi István

*Nem úgy zuhant a nyögő völgy ölébe,
nem dörgő garral mint görgeteg,
a pusztulás nem hajbókolt elébe
hullását nem előzte fergeteg.
De szikla volt és hős nagy életében
és őrtorony volt, ami most ledűl,
sírjunk a gyász nagy önkívületében,
amely fölénk az égre feketül:
sokan maradtunk a magyar ében-
sötét éjszakában egyedül.
A kálvinista templom nagy hajója
rémülten ébred: jaj mi ez a csend ?!
üres a szószék, az egyházfi rója
magányos utját némán odabent:
egy hang, egy hang, csak Isten a tudója,
egy dördülő hang fel a mennybe ment.
A dördülő hang és harsanó szív,
a széles fújtató és hív kebel –
nem döbben immár, ünnepelni nem hív,
már örök ünnepnapot ünnepel,
őt ölelik mert igaz volt és mert hív
és nincs már aki minket megölel.
S míg franciás nevét a föld, a puszta
magyarra gyúrja, s szökken, mint a szár
magyar neve, magyar hite a tiszta
Jézushit, amit a szívébe zár.
Magyar: mondjuk majd s mondjuk kálvinista
ha emlékezve mondjuk: Baltazár.*

Baja Mihály: Zeleméren
 Dr. Baltazár Dezső püspökatyámnak, házavatáskor

*Szegélyezi tölgyes erdők lombozatja,
 Rejtett sziget, nagy tengerek között,
 Hol a madár a párját hívogatja.
 Hová a csend királya költözött.*

*Tavasztól őszig nyílnak itt a rózsák,
 A hervadástól tünderkezek óvják,
 Fénylő bogárt is félt, ki itt lakik, -
 Tavasztól őszig mennyország van itt.*

*Venyigesor árnyalja ott a dombot,
 Emitt gyümölcsöt érlelnek aombok,
 S amott, hová a nap csak délbe vág:
 Zsibongó élet: szép kis gazdaság.*

*Síró malacraj szopja édesanyját,
 Kondába őrzik tarlón a nagyját.
 Hej, itt lesznek csak jó disznótorok,
 S bortól megázik minden jó torok.*

*Borjú ficáncol innen a sövényen,
 Csikó nyerít a görcsös pányvavégen,
 Jámbor szemét rád két ökör veti, -
 Ki a poétát nem szenvedheti.*

*A dombtetőn szelid hajlék a régi...
 S tornácos új előtte, szinte védi
 A régít az új élni akarás,
 Mint agg szülőt az ifjú óriás.*

*Ki itt a gazda és kik lakói?
 Ki tudja itt a lelkét úgy megóvni,
 Hogy a világnak rút vásár zaját
 Ne hallja, csak a gerle sóhaját?*

*Fölkent vezér, leoldva csatabárdot
 Itt szunnyadsz el, ölelve hű családot,
 Szemlélve őket asztalod körül
 Olajvesszőként s szíved örül.*

*Rossz a világ s mennyi tüskéje, mérge
 Furódik olykor szíved közepébe!
 Itt balzsamírral gyógyítják sebed
 S imádsággal, míg újra beheged.*

*S kit hányt-vetett az élet tengerárja:
 A boldogság szigetjét megtalálja.
 S felejtí veszített kincseit, ahol
 Zúgó vihar többé nem ostromol.*

*S szelíden, mint gyümölcsös galy az ágra:
 Jóságos Asszony hajlik rá Urára.
 Ő itt a napfény, ő ad meleget:
 Sűgárázó áldás, hűség, szeretet.*

*Keléből már elszállott két galambja,
 De fészket csak a közelibe rakta.
 Velők a pár s párjával a fiók...
 Mind visszahívja az anyai csók.*

*Am két virágszál, két kis rózsabimbó
 Még itt virul a rózsatőn, - pirinkó
 Szívecskéjük csak sejt és álmodik.
 Ki tudja meddig? Tán csak tavaszig?*

*Izukanak a szeme kék tavában
Hattyúk úszkálnak. Aranyló hajában
Egy Loreley csodálhatná magát...
Virágok esdik lelke illatát.*

*De tányér csörren, nem hivalkodásból
De szeretetből. És a gazda ránk szól:
Az én házámban vendég, aki jön
S ha jó bor van, mit árt a vízőzön.*

*Évikének az éjnél is sötétebb
Szemében vészes villámtűzek égnek,
Jaj, kit perzsel meg? Jaj, ki ég bele?
Csak meg ne égjen szíved is vele.*

*S ki annyi gond komoly taglóját verte
Sok szócsatán vérző, konok fejekbe:
A püspök íme, vidám cimborád,
Dalos jókedvvel áldást mond reád.*

*Két bátyjuk is, mint szálfá óriások,
Az ökleik, mint fényes csatabárdok...
Kezes bárányok, egyik itt, velem,
A másik kincses úr a tengeren.*

*Tája az élce, mint a könnyűszablya,
Sosem tudod, hogy mikor hull nyakadba,
Emel magosra, mint az Ararát,
Szikrája pattan sisteregve - rád.*

*S ki annyit ültem lábod számolyánál,
Most, ez új hajlék első asztalánál
Dalom fogadd, mint marék aratást,
Nótámnak vége, várom a hatást.*

Zelemér, 1925. aug. 9.

Szarvas Pál (USA) Baltazár... című versét a „Baltazár amerikai útjai” fejezetben közöltük.

Másik szép verset Pethő Károly írta Gyulaházán a püspök halálának egy-éves évfordulójára.

Baltazár Dezső

*Hívták vezérnek. Örnek, bajvivónak
Csaták dülésén végzethordozónak.
Sionunk őrtornyán lengő lobogónak.
Árvák atyjának. Zászlót tartó hegynek.
Sokkal több volt ennél:
Ember volt talpig, kit emberek szerettek.*

Baltazár több zsoltár és dicséret szövegét az eredeti héber szöveg szerint átdolgozta, (87. ábra) amelyeket bírálói gyengéknek tartottak. Dr. Bucsay Mihály erről így írt: „1911-ben Baltazár Dezső lett a konventi énekügyi bizottság előadója, a következő évben pedig az ő, továbbá Seprődi János és Szügyi József részvételével egy szerkesztőbizottság alakult. Munkájuk első gyümölcseként je-

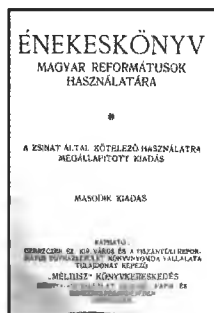
lent meg 1916-ban a második próba-énekeskönyv. Ezt a zsinat 1918. októberében, tehát időszakunk legvégén el is fogadta, de bizonyos változtatásokat rendelt el rajta. Ezek hasznára is váltak az énekeskönyvnek, amely 1921-ben jelent azután meg. Felvette a zsinat Batizi András »Jövel Szent Lélek Úr Isten« kezdetű új énekét, továbbá a »Nem vagyunk mi magunkéi« kezdetűt és végül Baltazár Dezső »Király-ének«-ét (69. 10. és 241. sz. énekek). Bár Bucsay igen szűken bánt Baltazárral a hosszú cikkében; legfeltűnőbbben azzal, hogy a kor-szak nevesebb és érdemesebb prédikátorai közül – sokak felsorolása mellett – kihagyta a világszerte kiváló szónoknak tartott Baltazárt. Mentségére legyen mondván, hogy Ravasz László után ismertette ezeket a régebbi szónokokat. A zsoldáraival kapcsolatban azonban ő nem gyakorolt elmarasztaló kritikát. Ezek-ből néhányat bemutatunk.

226. dicséret. (Dallam: 237. dicséret: Térj magadhoz drága Sion...)

*1. Atyánk, Fiad felmagasztal,
Lelkek között pásztorul,
E méltóság alázattal
Im, előtted leborul,*

*Hisz' úgyis Te vagy minden,
Mi csak eszköz kezében
Csak tükör kölcsön sugára:
Fényed vetve a világra.*

2. és 3. versek

87. Az átdolgozott
énekeskönyv első lapja

XI. zsoltár (Dallam: XXII. zs. Én Istenem, én erős...)

XLV. (Dallam: LXXXIV. zs. Óh, seregeknek...)

XLVIII., LIII., LVIII., LXXXVII., CX., CXIV., CXXIX. zsoltárok szöve-gét is

Vers a karlsbadi emléktáblán. (L. 77. ábra)

*Hiába ellenség a lelki világunk
Testünk gyógyulását egymásnál találjuk.
Ki merem mondani, ha halok, ha élek:
A test fellebb visz olykor, mint a lélek.
Gőggel számít az ész, Isten ellen rég vét,
Hús szívünk ösztöne hozza el a békét.
Szép Karlsbadba jöttem, bús halálra váltan,
Varázsos kútforrás gyógyulást találtam.
Hálás emlékezéssel
Baltazár püspök*

Karlsbad, 1933.

Könnyed, szellemes verselését nemcsak a fenti versike bizonyítja, hanem egyik társasági összejetelen (bálon?) a híres debreceni ideg- és elmegyógyász Benedek László professzor versére írt „kontra-verse”. Egyébként a püspök kiváló barátságban volt az igazán világias, kissé bohém professzorral is. A Baltazár verse előtt ismernünk kell a Benedek-strófát is, amit Szállási Árpád tanár barátommal cseréltünk ki.

Tangó
(Szöveg a castiliai tánchoz)
Dr. Benedek László

*Elszállt a múltnak káprázat világa,
Kihamvadt már a szevedély heve.
Loreley eltűnt, de megmaradt varázsa,
A bűvös Nympha mintha intene
Üzent az ősz és mégis áradozva
Ámor nyűgét jajongva hordozom.
Talán szívem a haláltáncot járja,
S nem lesz több mámor, sem édes fájdalom?! A tavaszt őszbe vígan áthozom.*

*Refrain:
Némulj el életem bús melódiája,
Csengjen a jókedv pajzán dala !
Éledj fel újra, fényözönbe mártva,
Vesztett reményem szent sugara !
Ringasson újra végzetemnek árja,
S ne csaljon tovább a rideg erény,
Csak Te jöjj hozzám szívem Júliája,
S nem leszek többé soha szegény!*

Igaztilia
Dr. Baltazár Dezső
Dr. Benedek László Castillájához

*Kuszált a múltnak ábrázat-világa,
Még ég forrón a szenvedély heve.
Egy Loreley tűnt, jött helyébe mása,
A jó tángósnak ez s az egy fene.
Üzent az ősz és mégis fáradozva
„A Mór mehet”-jét szittyán átkozom.
Talány a szívem: ez mégsem járja,
A tavaszt őszbe vígan áthozom.*

*Refrain:
Harsogj fel életem víg melódiája,
Bohém kedvemnek légy dalosa:
Éled a testem gyöngy pezsgőbe mártva,
Dúlt idegeknek vagyok orvosa.
Ringasson újra végzetemnek árja,
Legyek már más is, ne mindig szerény:
Ím, Rómeó ! Kinek lesz Júliája
Vagyok én is, mint más oly legény.*

Ismét komolyabbra fordítva az írást, röviden ismertetjük a püspök két prédikációs kötetét: *Baltazár Dezső*: Elég nekem az Isten kegyelme. I. II.

I. kötet (1922) 298 oldalon 2-2 újesztendei, farsangi, bűnbánati, 1 bőjti úrvacsorakor, 2 virágvasárnap, 5-5 nagypénteki és húsvéti, 2 áldozócsütörtöki, 4 pünkösti, 1 nyári, 2 újkenyérrel való úrvacsoraosztáskor, 3 újbóri úrvacsoraosztási, 9 reformáció emlékűnnepi, 8 adventi, 7 karácsonyi és 1 ősztendei beszéd található 1913-1921-ig terjedő időben.

II. kötet (1936) 249 oldalon 11 ünnepi beszéd (karácsonyi, nagypénteki, húsvéti és pünkösti), 17 alkalmi egyházi beszéd (templomszentelések, Bethlen Gábor ünnepség, ispotályi szegényház jubileuma, Országos dalosverseny, temp-

lomépítés és szentelés, ifjabb Horthy Miklós főgondnökká beiktatása, Amerikából hazatérés, Kálvinisták Templomegyesületének közgyűlése, Olvasóegylet jubileuma, Álmosdi csata emléke, Szegedi templom ötvenéves jubileuma), 25 közönséges egyházi beszéd található (Jézus elégsége, Hagyományok tisztelete, Párizsban, Börtön szabadsága, Az önfeláldozás kötelessége, Jézus nevének ereje, Egyéni felelősség, Megelégedés, Amire számíthatunk, Ami megmarad, Keresztfölvetés, Szeretetszövetség, A lélek vaksága, A pénz, Család, Isten és Nemzet, A halál is élet, Hitbizonyosság, Az élet egyensúlya, A föld, A biblia áldása, Újjászületés, Megbotránkozás Jézusban, Jótékonyság, Alázatos dicsekedés I. II.) 1914-1935-i terjedő időben.

Ezek között a kiemelkedő beszédek között különösen megragadó az „alázatos dicsekedés” címmel illetett két beszéd. Ebben a Püspök lényegében az „elég neked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által végeztetik el” Pál apostol tusakodásáról beszélt. A másodikban szintén Pál apostol szájából veszi ugyanezt a jelszót (címszót) és idézi Keresztelő János mondását „Neki emelkednie kell, nekem pedig alászállnom” és még két – előbbieken a „Méltatások”-nál már idézett – Pál apostoli szöveget.

Ezek mellett igen sok (legalább 10-15) kiadvány tartalmazott hosszabb ünnepi beszédeket. Mindezek mutatják, hogy Baltazár „irodalmi” közlései igen tetemes mennyiséget tesznek ki. Emellett számtalan kéziratban maradt beszéde volt, mivel – mint említettük – minden beszédét leírta. És akkor még nem is idéztük a két amerikai útja alkalmával elmondott igen sok különböző nyelvű beszédét.

Ő ebben is szerény volt, mint ahogyan a kiterjedt nyelvtudását illetően is. Nem igényelte a teológiai professzori rangot, holott Biblia ismerete elérte tanítómesterének, Erdős Józsefnek és Sass Bélának a szintjét. Mindkét professzor elismerte ezt, hiszen a vizsgákon csaknem mindig ő volt a felügyelő elnök.

Óesztendei prédikáció.

(In: *Baltazár D.*: *Elég nekem az Isten kegyelme*. I. 298-302. o.

A.i. Zsolt. CXXXIX. 23. 24. „Kísérts meg engem erős Isten és lássad az én lelkemet, próbálj meg engemet és lásd meg az én gondolataimat. És lásd meg, ha bosszúságodra való úton járok-é és hordozz engemet tökéletes úton.”

Keresztyén Gyülekezet ! Valamely dolognak a sikerére nézve nagyon sok függ attól, hogy milyen érzésekkel, gondolatokkal, elhatározással kezdünk hozzá. Aki kedvetlenül, bizalmatlanul veti kezeit a munkára, ritkán szokott az olyan

a siker felett örvideni; aki ingadozva, félve indul a harci tűzbe, rendszerint áldozat gyanánt marad ott a véres temetőn; akiben nincs hit és remény, mikor valami vállalkozásba kezd, rendesen rajta is veszít azon. A kedv és bizalom, a határozottság és bátorság, a hit és remény már maga fél siker. „*Ha a trombita bizonytalan hangot ad, vajjon ki készül a viadalra ?*” „*Aki szánt és vet, reménység alatt kell szántania, vetnie*” ; „*Ha csak annyi hit lenne bennetek, mint ez a mustármag és mondanátok e hegynek, menj arrébb, elmenne*” ; „*A reménység meg nem szégyenít*” ; „*A hit olyan dolgoknak valóságok, amelyeket reménylünk és amely dolgok nem láttatnak, azoknak bizonyos mutatójok*”. „*Hit által országokat meggyőztek, igazságot cselekedtek, az ígéretek elvették, oroszánoknak szájokat bedugták ; A tűznek erejét megoltották, a fegyvernek élitől megmenekedtek, megerősödtek az erőtlenségtől, erőssé lettek a viadalban, az idegeneknek táborokat megfutamtították.*” Így beszél az Írás a bátorság, remény és hit erejéről.

Ilyen bátorság hit és remény tükröződik Dávid királynak szent leckénkbeli szavaiból. Az Istenhez való hűség adja meg neki ezeket a drága ajándékokat. Nem fél a kísértések és próbáltatások tűzébe bemenni, mert tudja, hogy az Istenhez való hűség nem engedi eltántorodni; Isten kézen fogja vezetni a tökéletes úton, mert Isten azt, aki Őbenne hiszen, aki reménységét Őbenne helyezi, azt szereti és megtartja.

A kísértésektől és próbáltatásoktól félni szokott az ember, mert azokkal szemben kitartást, erőt, türelmet csak önmagában keresi; magában pedig csak állhatatlanságot, gyengeséget és nyughatatlanságot talál. Nem néz az Úrra, aki kegyelemmel és irgalommal így szól hozzá: „*Ne félj, mert én te veled vagyok, meg ne rettenj, mert én vagyok a te Istened, ki tégedet merősítlek, annak felette megsegítlek és az én igazságomnak jobb karjával támogatlak téged*”.

Az élet gondokkal, bajokkal, terhekkkel, háborúságokkal, gyötrelmekkel, nyomorúságokkal, szenvedésekkel teljes; ezenkívül a gondtalan percek, boldog órák, szerencsés idők számára sűrűn állítja fel a kísértetek töreit, hogy lélekben minél több kárt tegyen. Innen az esztendő bezáródni készülő kapujából a múltra visszatekintve, ki volna az, aki egy-két sötét fellegről beszámolni ne tudna? Mindnyájunk életében sűrűn vonulnak fel a napok, melyekről azt mondjuk „*nem szerettem ezeket*” ; alig tesszük le az egyik terhet vállainkról, már reá hull a másik; alig küzdjük le az egyik akadályt, még meg se szárad a verejték törölkeszkenő, már ott sötétlik előttünk a másik akadály; alig szűnt meg egyszer a sóhajzás, alig szikkadtak fel a könnyek, már újra szorítja a szívet, kínozza a lelket valami új bánat, tépi valami új szomorúság. Még a ritkán jött öröm és boldogság, szerencse és haszon is torkunkra forr, mert gyors múlásával bánatunkra van és mert kísértésnek, véteknak, kárhozatnak forrása lehet.

Vannak a múltban sötét fellegek mindnyájunk megett. Hányan búsongnak afelett, hogy hiába gondolták ki becsületes számítással a szép terveket, hiába küzdöttek értük feszített szorgalommal erőszakadrig; egy szempillantásnak szerencsétlensége porba ontott mindent. Itt az egyszerű szegény kesergi a vészt, a csapást, mely miatt övéinek nem tud nyújtani betevő falatnyi kenyeret; ott a vállalkozó szellem áll kétségbeesve, mert a nagy összeget, mit annyi aggodalommal, önmegtagadással, önsanyargatás útján szerze meg, elvitte a többnek vágya, a csábító szerencse kétes kockázata. Többre vágyván, semmi nélkül maradt. Hányan ültek az összeomlott hajlék romjain béna lélekkel, reménytelen? Hányan jártak-keltek bolyongva cél nélkül, akiket hitettek, megcsaltak, eltaszítottak s világfutóvá kergettek el; hányan hajtották úgy le fejüket, hogy nem tudták, ha vajon által bírják-e túrni, kínlódni a következő napot? Hányan járták a temetőt, mely elvitte tőlük mindazt, amiért érdemesnek tartották húzni, vonni tovább az életigát? Hányan siratták elvesztett tisztaságot, becsületet; ott ülve fájó lélekkel, elepedt ajakkal a bűnbánat hamuja alatt? Hányan átkozták, káromolták az eget megátalkodott lélekkel, büszkén, öntelten elégnék tartván magukat... de lelkük titkán sivaran, boldogtalanul?

És ebben a nagy sötétségben, mellyé ez a sok felleget összeceportosul, alig-alig pislog egy-két mécsvilág; az Istenhez való hűség szelíd fényű, de el nem oltható mécsvilága. Ehhez a tenger sóhajhoz, jajkiáltáshoz, siralomhoz képest alig hallhatóan suttog a bátorság, hit és remény szava, mely sok nyomorúság láttára sem tud egyebet mondani, mint amit Dávid király: *„Kísérts meg engem erős Isten és lássad az én lelkemet, próbálj meg engemet és lásd meg az én gondolataimat. És lásd meg, ha bosszúságodra való úton járok-e és hordozz engemet tökéletes úton.”*

K. Gy.! Beszédem elején azt mondtam, hogy valamely dolognak sikerére nézve nagyon sok függ attól, hogy milyen érzésekkel, gondolatokkal, elhatározással kezdünk hozzá! Ezt az általános igazságot alkalmazhatjuk most sírjába készülő év búcsúzásánál, tanulságot vonva a holnap megújító esztendő hasznára is. Itt állunk a múlt és jövő határkövénel, hogy megkezdjük az utat. Előttünk homály és bizonytalanság. Egy nagy ködlepte pusztá, melynek titokzatos szürkeségébe a képzelet rajzol sejtelmes körvonalakat. Mindenki a maga szerencséjének csillagát képzelei elővillanni a ködös háttér sokértelmű fátyolán keresztül. Pedig van ott törött hajó, hullámsír, zátony, örvény, koporsó vegyesen. Ilyen határkőnél állunk tehát. Amilyenek a múltra alapított érzéseink, gondolataink; az újesztendő sikere, sorsunk kimenetele nagy részben ahhoz alkalmazkodik.

Aki nagyra vágyott és sokat követelt: az ült legtörékenyebb hajóra, az veszthet a legtöbbet, az bukhat a legnagyobbat, csalódás legbiztosabban azt érheti! Aki a kevéssel beérés türelmes gondolatát választotta a múltban vezetőül, annak a megelégedéshez legbiztosabb útja van; aki gyűlölködve, szeretet nélkül élte át a

múlt esztendő, az előbb-utóbb viharba ütközik, a jövő esztendőben is sivatagra jut; gyűlölet veri szembe, szeretetlenség fagyasztja meg; aki szeretettel járta az utat: az áldással indul most is; azzal az útravalóval, amiből mindig marad tápláló, boldogító erő; még a sírhalmom is kegyelet fejfája, hálás emlékezet szelíd ibolyája. Aki félénken, gyáván vergődött át a múlt napjain, azt félretolják, elsodorják, eltíporják az előretörő bátor erők; aki bátorság vértjébe öltözködött, arról a jövőben is lepattog az irígy sors mérgezett nyila. Aki hitetlenséggel érkezett ide, az lélek nélkül indul; aki hittel, hűséggel, reménnyel, azt ezek kísérik is és eljuttatják a lelki boldogság biztos otthonába. „*Boldog az, akinek segítője az erős Isten és kinek reménysége vagyon az ő urában, Istenében, aki teremtette a mennyet, földet, tengert és igazmondását megőrzi mindörökké.*”

K. Gy.! Most a kapunyílás, az indulás előtt legyünk elkészülve reá és számoljunk is le bátran, reménység alatt azzal a gondolattal, hogy az új esztendőben kísértések, próbáltatások erős harca vár reánk. Lehet, hogy a kísértő elvisz minket is a magas hegyre, vagy a templom tetejére, hogy elszakasszon bennünket a tökéletesség útaitól; lehet, hogy könnyhullatás lesz kenyerünk éjjel és nappal; lehet, hogy háborogni fog alattunk a tenger, recsegni összeomlás vesztében a hajó; lehet, hogy töviskoszorú vérzi homlokunkat s vállainkat véresre töri a kereszt. Azért meg ne ingadozzunk, félelem ne szálljon lelkeinkre; sőt e sötét képek előrelátán is Isten iránti hűségünkben megerősödvé imádkozzunk Dávid királlyal: „*Kísérts meg engem erős Isten és lássad az én lelkemet, próbálj meg engemet és lásd meg az én gondolataimat. És lásd meg, ha bosszúságodra való úton járok-e és hordozz engemet tökéletes úton.*” Mindennemű háborunkban tartsuk erősen kezünkben a vigasztalódásnak amaz árbocát: „*hogy akik az Istent félik és szeretik, azoknak mindenek egyformán javokra vannak*”.

„*Könyörögjünk a Jeruzsálemnek békességéért azt mondván: legyenek szerencsések, akik téged szeretnek; legyen békesség a te kerítésedben és nyugalom a te tornyaidban.*” Ámen.

Elolvassa ezt az egyik unoka által nagyon kedvelt prédikációt, észrevehetjük, hogy azokban a nagyon szomorú, zavaros időkben (1922-23) Baltazár és a nép pesszimizmusát legyőzi a jövőbe vetett hit és remény, valamint az Istenben bízó lélek ereje. Ezzel erőt és optimizmust sugárzóvá válik beszéde és az istenhit mellett kifejeződik az a filozófia, hogy mennyire a siker titka az, hogy kedvvel és bizalommal kezdjünk hozzá minden munkánkhoz, tervünkhöz. Mennyire fontos az egyén múltra vonatkozó élete, ami – ha hívő és becsületes volt – a jövőben is az lesz.

A példaként bemutatott prédikáció igazolja a püspök óriási bibliai ismeretét, istenhitét, beszédének stílár és gondolati egységét, közérthetőségét, amit prédikációs gyűjteményeinek minden beszédéből megállapíthatunk.

Csokonai Vitéz Mihály (Részletek)

Dr. Baltazár Dezső

Egy cseppet sem véletlen az, hogy a magyar remekírók közül az előszó írás szerepe Csokonai Vitéz Mihállyal kapcsolatban énnekem jutott. Az édesapám nagyon válogatós volt mindenben, a munkát kivéve. Válogatás volt a remekírók irányában is. Izig-vérig klasszikus... iskolázottságú, tanultságú és műveltségű ember volt... Magyar remekírókból kicsiny könyvtára volt. Egy kéz ujján elszámolható versírók között ott volt Csokonai Vitéz Mihály. Nem a deákosságáért, hanem a magyarosságáért... Csokonait a kedélye rokonságánál és annál fogva is minősítetten szerette, mert mind a ketten debreceni diákok voltak. Ez pedig bensőbb rokonság az egy vérből való származásnál is. Magában Debrecenben is van „helyi lélek” (genius loci), amit meghatározni igen sok szóval lehet... Olyan volt az, mint valami nemes értelemben vett ragályos betegség, amit mértőfödek távolságán keresztül megkapott a kis falusi gyermek, mikor már elhatározta vagy el lett határozva fölöle, hogy a debreceni kollégiumba jön diáknak... Csokonai ennek a debreceni, jobban mondva kollégiumi „helyi léleknek” a hatása alá került. Műbíráói azért nem érnek a kérdés lényegének magvához közel, azért a bírálati alátámasztásuk csak amolyan hozzá hajazás, mert nem ismerik a debreceni kollégium szellemét, lelkét, életét, saját magukra gyakorolt hatás mértéke szerint.

Igen meddő és haszontalan munkát végeznék, ha ebben az előszóban valami műbírálatféle erőlködéssel próbálnám túl haladni az eddigi bírálatok sorát. Széjjeltereggették, felboncolták, összevarták, rakták és alkalmazták már a Csokonai anyagot és formát untig eléggé a tudósok. Nekik minden elismerésem kijuttatása mellett legyen szabad egész szerényen azt róni fel, hogy a nagy költőnek minden teremtményénél szorgosan igyekeztek kimutatni az idegen apaságot. Ha ezt túlságba visszük, akkor én fogadást teszek, hogy a legeredetibb magyar költőnek: Arany Jánosnak minden műve, minden szaváról ki tudom mutatni, hogy már előtte valakinél, valamikor, valahol fordult elő... Ha Csokonainál hatásról joggal beszélhetünk, akkor minden mást elenyésztetőleg a debreceni kollégium hatását kell fölényes kitüntetéssel az első sorban állítanunk. A debreceni kollégium szelleme én hozzám is már nyíladozó gyermekkoromban a Csokonai versein keresztül ért. Petőfi és Czuczor mellett ott állt zöld kötésben Csokonai az édesatyám kis könyvtékájának felfelül is alulról is számítva a harmadik deszkáján... Mielőtt még valaki megmagyarázta volna, hogy Csokonai debreceni diák volt, ösztönösen megérezttem rajta... A Csokonai jobb kezét megfogtam és a szomszédos hajdú városból beballagtam vele Debrecenbe a kollégiumba, amely anyám lett és én gyermeke...

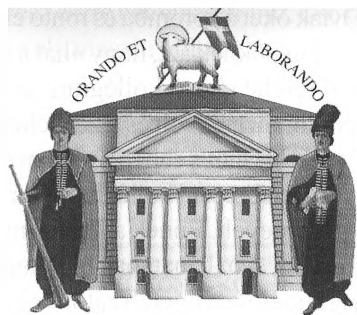
A műbírálok és széptani írók, akik Csokonainak és műveinek elismerésével

és méltatásával foglalkoznak (Ferenczy Zoltán, Imre Sándor, Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Kaestner Sándor, Császár Ernő, Papp Károly) mind megegyeznek abban, hogy Csokonai a debreceni kollégiumtól nyert erős hatásokat. De eltérnek egymástól a kollégium szellemének és a hatásfokának, terjedelmének a meghatározásában.

Egyik zordonnak, ortodoxnak mondja és tartja a kollégium szellemét, a másik szabadosnak, dévajnak és zabolátlannak. Az egyik a kiindulási pontra mérsékli a hatást, a másik kísérő árny vagy fény gyanánt mint állandót tünteti fel... Az összetevő és szétszedő műbíráló mesterkedő mutatványai helyet több szolgáltatást vélek tenni Csokonai megértéséhez a kulcsadásban a kedves olvasónak azáltal, hogy a debreceni kollégium rövid történetét ide iktatom. Az anyjáról majd megismerik a gyermekeket...”

Baltázár négy oldalon át részletesen leírja a kollégium történetét, amiből igazán csak röviden idézünk, bár gyönyörű stílusban meséli el a saját lelki élményét, a tantárgyakat, valamint a kollégiumnak egyesekre, a városra való hatását, megemlítve a kiváló tanítókat. (Első volt a reformáció idején Dézsi András 1549-1552, majd Méliusz Péter, az első és leghíresebb debreceni püspök következik, aki Huszár Gál nyomdáját betelepítette. (88. ábra) A XVII. századi fellendülés Szilvásújfalvy Imre és Komáromi Csipkés György hatásának köszönhető. „Az én lelki anyám is a debreceni református kollégium – vallja a püspök –. Ez tanított hinni és imádni lélekben és igazságban az Istent. Ez tanított fáradhatatlanul és élő reménységgel dolgozni azokért a nagy eszményekért, amelyek az emberiség boldogságának a biztosítékai a családban, a hazában, az egész világon és Isten országában egyaránt... A tudományok egyeteme mellett a művészet is otthonra talált a kollégiumban. A kollégiumi kántus az énekművészetben, a rézmetsző diákok a kézműiparművészetben, a tűzoltó diákok a műtornászatban előkelő helyet biztosítottak ezekről az oldalakról is a kollégium hírnevének...” (Itt Maróthy György személyét kiemeli az író, aki ugyan a számtanban jeleskedett és igen rövid élete folyamán – 30 évesen halt meg – hét évtized eredményét mutatta fel, a híressé vált kántus megalapítója volt. Nem maradt mögötte Hatvany István sem, aki „csudálatos természettani tudománya” miatt Fausthoz hasonlóan az „ördög cimborájának” tartott a nép hite. Majd Sinay Miklós, Földi Ferenc, Diószegi Sámuel, Szentgyörgyi József, Weszprémi István következik a felsorolásban.)

„Ilyen kollégiumnak, ennek a kollégiumnak volt a növendéke Csokonai Vi-

88. A debreceni ref.
Kollégium Jubileumi
meghívójának címlapja

téz Mihály. Mivel életére elhatározó tudományos ismeret-tartalmat, a hatásokat és indításokat a kollégiumban és a kollégiumtól vette, nagyon is fontos, hogy a magyar olvasóközönség ismerje a kollégium történetét és szellemét.

Erről a szellemről az egyik Csokonai-bíráló azt mondja, hogy zordon volt, a másik meg azt, hogy dévaj és duhaj volt. Hát egyik sem volt a legtávolabbról sem. Az evangéliumi hitben ortodox volt és a fegyelemtartásban szigorú erkölcsű; de ez talán mégsem zordonság. A kedves nótás diákok, a „Csitvári Krónika” derűs írói bizony megcsudálnák az ilyen bírálatot. A kollégium szelleme a tudományos szabadságnak, a lelkiismereti szabadságnak, nemzeti szabadságnak hódolt és önkormányzati szabadságának ajtajában kétélű pallossal állott őrt; de ez mégsem szabadosság és duhajság.

A kollégium elzárta magát a társadalom és politika hullámveréseitől. Tiszta jellemű, nagytudományú tanárok a tudás óriási készülségével s a lelkiismeretes odaadás legfelső fokával az eszmények istentiszteletében nevelték a diákokat. Óvták őket a goromba és rontó élet hatásaitól. . . Egyik politikus egyszer felvetette a püspöknek azt, hogy »hát a debreceni kollégium, hogy bánt a diákjaival ?« Azt felelte rá: »A kollégium akkor eresztette ki falai közül a utcára a diákjait, amikor tüzeset volt és tüzet kellett oltani; ti pedig tüzet gyújtogatni viszitek utcára az ifjúságot s ebben a tűzben elégetitek lelkük eszményeinek szárnyait.«

A debreceni kollégium komoly, egyenletes szelleme egyensúlyozott kedélyeket nevelt. Ennek a fényes nyomai látszanak a Csokonai versein. Sem örömeiben, sem bánatában nem ragadtatja vulkános kitörésekre magát. Mikor világfájdalma tengerén zátonyra jutva, leszámol a reménységgel, nincs számára semmi kíméletlen szava sem. Indulatainak fékét a kollégium bibliás szelleme, a reá árasztott tenger tudománya szerkesztette meg. A reá gyakorolt hatásokat felesleges tehát idegen berkekben keresni. . . Bibliát, bölcsészetet, történelmet, természettudományokat, természettant a kollégiumban tanult bőségesen. A szellőt nem kellett neki idegenből hozni, hogy küldözgesse a szárnyain szerelmes-bánatos üzeneteit, mert hiszen az Énekek Énekében készen kapta a bibliából. Készen kapta a virágos ligetek gyönyörűségeit is, a természet bájait, titkos törvényeit a kollégium természettudós tanárainak előadásából, könyveiből. Nem kellett éretük sem olasz, sem német szomszédhoz menni.

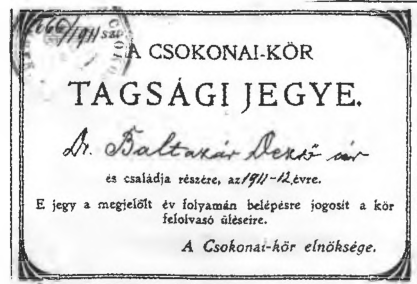
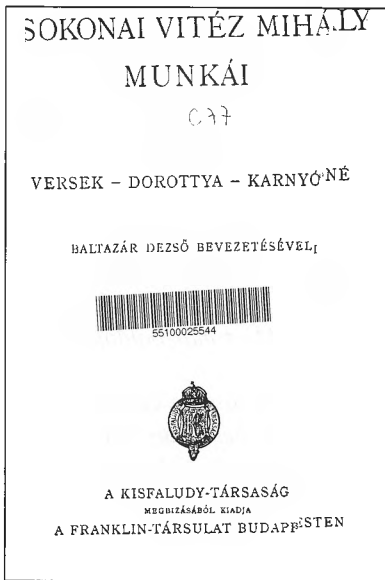
Csokonai Istentől ihletett valóságos lángész volt. Teremtett lelki áol-hárfa; amelyet nem kellett külső hatások közvetlen ütéseivel hangra-dalra serkenteni. Játszott rajta a dicső lélek biztosabban ujjával, tüzeivel. A dalok belezengtek a jövőndöbe és az örökkévalóság igényével kopogtatják, nyitják meg a megdicsőülés ajtaját.

Csokonai Vitéz Mihály Debrecenben 1773. november 17-én született. 1805. január 28-án halt meg ugyancsak Debrecenben. Tehát 32 évet élt. Életírói azt tartják, hogy gyenge testalkatú és gyenge egészségű ember volt. Ezelőtt a megállapítás előtt kénytelenek vagyunk kételkedve megállani. Aki az akkori egész-

ségügyileg hihetetlenül kezdetleges viszonyok között felnőve, éjet és napot egygyé tevő munkával, tanulással már 20 éves korára az összes tudományok egész garmadáját halmozta fel a lelkében, aki nagykorúsága idején két kihalt és három élő nyelv tömérdek szókincsét szedte a nyelvére, aki a rendezetlen élet pusztító viszonya között üzött vándorként hányódott, vetődött, ételben, italban, dohányzásban, tanulásban és szellemi termelésben a mennyiségek és minőségek mérhetetlen nagy fokával rendetlenkedett és az irigy földi sorstól harminckét esztendőig még is ki tudott verekedni, annak az embernek nem volt gyengén és rosszul megteremtve a testi szerkezete és ruházata. Amelyik test a lángész angyal-démoni égetését eddig bírja, az a test méltó volt ahhoz a lélekhez, amelyet Isten rendeléséből kiváltságképpen hordozott.

Mi, Debrecen diákjai különös kegyeletünk koszorújával övezzük Csokonai Vitéz Mihálynak a fejét. Ha nem kálvinisták volnánk, védőszentünknek tartanánk. Az emberi gyarlóság vonásai annyira elmosódnak szellemnagysága gigantikus íveiben, hogy a kegyelet szeme nem vesz észre belőlük semmit. Csokonai költő volt, tudós volt, ember volt, kálvinista volt, magyar volt ezeknek a tulajdonságoknak eszményi tartalma szerint.

Én áhitattal néztem reá mint debreceni diák és most mint püspök is. Most mint püspök ezzel az előszóval áldozom szép emlékezetének; mint diák 1893-ban a következő ódával áldoztam neki:

89. Az egyik irodalmi sorozat Csokonai Vitéz Mihály kötetének előszavát a püspök írta (bal oldalon). A Csokonai körnek egyidőben elnöke is volt.

A püspök ifjúkori versei

Csokonai emlékére

*Kint a halottak gyászos otthonán
Bús hervadást sóhajt az őszi szél.
Csend, sirhalom, borús vak éjszaka,
Rémes lidércz enyészetről beszél.*

*Jajszóra bent halotti hallgatás,
Kinnt zordonan felel sötét vak éj;
Nem kél Vitéz, mozdulatlan marad,
Kihűlt szívét borítja szemfedél.*

*Éjfélre remeg a vén komor harang
Az őszi szél mély hallgatásba hal,
A csend teríti néma fátyolát
Minden bokort mogorva köd takar.*

*Eszméletet vesz Lilla, földre hull;
De nyílik a hant, új lelket fogad;
Kéklő ruhában im Klió belép;
„Jer Lilla” – szólt mosolygva hívogat.*

*De im ! miként a szenvedély tüze
Fölvillan a sötét tekinteten;
A ködbe zárt sűrű berek felől
Kis lámpafény szökik ki hirtelen.*

*„Jer hagyjuk a halottak otthonát” ;
„Föl Parnasszra, ahol trónol Vitéz” ,
„Hol pálmaág köríti homlokát” ,
„Hol minden bűja vígadásba vész” .*

*Ki az ? Mi rém ? Ki itt is vakmerő
Az éj borzalmait kísérteni,
Őrült, gyilkos, avagy rabolni vágy,
Vagy lelke mardosása kergeti ?*

*„Mondd, hogy szíved, mely érte nem hevült”
„Most mér dobog, dobog szerelmesen”
„S a dobbanás ezer visszhangra kél”
„Szentelt nevét nem bántja senki sem.”*

*Te vagy, te Lilla csalfa tünde lány
Ki hűtlenséggel ölted meg Vitézt,
Ki síma száddal úgy kecsegtetéd
És megcsalád, most kínos bú emészt.*

*Szellőszárnyon repülnek fölfelé,
Repesve fűzik át Vitéz nyakát.
Kacagva rá fölzeng Vitéz szava:
„Lilla, Klió együtt ölellek át.”*

*Sötét lepelbe zárva Lilla jó !
Vajh! mit keres? szép arcza dúlt, kuszált;
Megáll hol sirt rejt a fa sátora;
Itt nyugszik Vitéz. Réá talált.*

*„Tihany leánya, holdas éjszaka”
„Ti bánatimban társak, hitvesek,”
„Ne sírjatok....Hisz amin sírhattok”
„Im megelésem. Most már boldog leszek.”*

*Nyílik a hant s a lány a sírba lép
Zokogva tépi felbomlott haját,
Reáborul a kihűlt tetemre
Nyögdelve, fuldokolva felkiált:*

*„Remény, ki ellen lantom egykoron”
„Panaszt nyögött, nem vagy hát csalfa, nem,”
„Szebb kor fakadt ama hűtlen nyomán,”
„Mely emlékébe véste fel nevem.”*

*„Az önvád töre sebzi szívemet”
„Hogy éltedben hozzád hűtlen valék;”
„De irgalom ! Jövel Vitéz szeress”
„Bocsáss te meg, mert sújtol a nagy ég. Az „alma mater” néki ünnepel !*

*Együgyű síron vaskolosszus áll
Hol nyugszik Vitéz, szent lett a hely.
Büszkék vagyunk reá, hogy ő miénk,
Az „alma mater” néki ünnepel !*

A püspök irodalmi tevékenységét, jobban mondva költői tehetségét mutatják a többnyire 1893-1896-ig írt versei, amelyeket saját kéziratából vettünk át, aminek eredetije a Kollégium Nagykönyvtárában található. Köszönet illeti dr. Gáborjáni Szabó Botond igazgatót, aki ezt a rendelkezésemre bocsátotta.

Kétség – Nyugalom

*Nem, nem ! lehet itt e földön soha !
Igaz öröm, van bánat mindenütt,
Ha lelkünk nyugodt, sebek szívünkön
A testi kínok vad fulánkja üt.*

*Itt a bűn tapad az erény nyakán,
Ott a becsület rablánczban hever;
A bűnös éli könnyű életét,
Az igaz vállán óriás teher.*

*Ha a szerencse és testi jólét
Víg koszorút fon homlokunk körül
Belül a bánat üli gyásztorát
Kezünk szemünkből könnyeket törül.*

*Ily eszmék harcza tépi keblemet
Míg a kétség homálya vesz körül;
De fény villan a hit égi fénye;
A kétség oszlik, a szív felderül.*

*Hol, hol van hát az igaz Nyugalom !!
Kétkedve nézek földre, égre fel;
Minden mit látok ott fenn, itt alant
Örök küzdelmet; bánatot lehel.*

*Magasra szállok a hit fényinél
Lerázom lelkemről a föld porát
Látom a Bíró a szent Rendezőt !
Ki bölcsen méri a dolgok sorát.*

*Az égi testek milliárdjai
Folyton küzködnek egy központ felé;
De egy erő féken tartja őket
Gátat vetve a küzködő elé*

*Megszégyenülten a kétség miatt
Kezem imára összekulcsolom;
Megnyugszom benned, érted, általad
Örök Bölcsesség, Jóság, Hatalom.*

*A nap, hold, csillag fénye küzd az ég
Borulatával szünes szüntelen;
A víg és komor, a jó és gonosz
Kaczagva üznek játékot velem.*

*Debr. Prot. Lap. H. böszörmény.
1893. Szept.*

Véglemondás

*Terits reám halotti szemfedőt
Terits reám te balsors Végzete !
Hisz elraboltad tőlem mindenem,
Miben reményem még horgonyt vete.*

*Szépség, dicsőség díszesíte egykor;
Örömtől fénylett ifjú homlokom;
Kik irigyeltek, mint szerencse fit
Most szánakoznak, mint egy kolduson.*

*Az ifjúságnak rózsás álmait,
Komor valóra át változtatád
Kiket szerettem lelkem hevével,
Mind letarolta vést hozó kaszád.*

*Midőn egyenként letörted rólam
Az áldásoknak rózsaszálait,
Csak egy még a romok között,
Egyetlen bástya, védő kar a hit.*

*Ehhez tapadtam, hozzája nőttem
 Űdvöt keresve és te mit tevé ?
 Csalódást küldtél, melytől lehulltam
 A hit fájáról, mint száraz levél.*

*A földre hulltam érzéketlenül,
 Keblem rideg, lelkem kihamvadott.
 Bús ajkamon a távozó remény
 A véglemondás ily fohászt adott.*

*Teríts reám halotti szemfedőt
 Teríts reám te Balsors Végzete !
 Hisz elraboltad tőlem mindenem,
 Miben reményem még horgonyt vete.*

Debr. Ellenőr. Hajdúböszörmény 1893. Szept.

Via dolorosa

*Ott küzködik, nehéz kereszt alatt
 Szent homlokát tüske vérezi,
 Ki mindenek váltáságára jött a
 Kínok kínját fájva érezi.
 Jézus is járt útján a keservnek,
 S mi mindnyájan rosszak, jók és szentek.*

*Ha életünknek zajló alkonyán
 Csendes napok derüje jó ránk
 Mintha búcsut integetne minden
 Búsan nézünk az elmúlt után.
 Vágyva mennénk a testek zajába
 Mintsem éljünk télenül, hiába.*

*Hisz életünkben fényt árnyék követ,
 Vig örömbé bús üröm vegyül
 A regg mosolyt csókol ajakunkon,
 Búval veszen már az est körül.
 Élünk útján át nem haladhatunk,
 Hogy bú soh'se árnyazza homlokunk.*

*Az életút a bölcsőtől a sirig
 Liget, majd zord pusztán át vezet
 A földi lét bolyongó vándora
 Hol öröm, hol búval fog kezét
 Az örömnél csalfa délibábja
 El-eltűnik, búskomorság váltja.*

*A gyermek kor szép derült egén is
 A vész csillag olykor megjelen.
 Hol ez, hol az korlátozza vágyát
 Többet óhajt, mint kap szüntelen.
 Rózsás arcán könnyek is peregnék
 Szárnya szegve kedvnek és örömnél*

*Ott küzködik nehéz kereszt alatt
 Szent homlokát tüske vérezi.
 Ki mindenek váltáságára jött, a
 Kínok kínját fájva érezi.
 Jézus is járt útján a keservnek
 S mi mindnyájan rosszak, jók és szentek.*

*Edzett karra síkra száll a férfi,
 Hogy kiküzdje a dicső babért
 Hányszor sebezte lábát a göröngy
 Míg a magasztos célhoz elért.
 Küzdelmes út visz a magasztoshoz
 Keresztet még ártatlan is hordoz.*

Közlöny Debreczen. 1893. Nov. Felol-
 vastam Budapesten a „ref. ifj. egyesület
 gyűlésén” 1896. Ápr. 10.

A Csokonai emlékére írt vers megjelent a „Debreceni Ellenőr”-ben 1893-ban és a „Csokonai Vitéz Mihály munkái.” című könyvben (Franklin-Társ. Budapest 1932) L. a cikknél

Szent Idvezítőnk újra szállj alá,
Már elfeledtek rég az emberek.
Hadd kapjanak Tőled égi fényt a
Sötét szívek, sötétebb jellemek.

Debreceni Ellenőr.96.Febr. 11.
Budapest.1896 Felolvastam a
„ref. ifjúsági egyesület”
Gyűlésén Bp.96.Ápr. 20.

Tragicum.

A sima jégre már komor köd ült.
Miért vagy oly bús hős Johannita !?
Óh ! Végzet ! tán játszai párod kidült ?!
Mogorva hang felel: ita, ita.

Míg más két kézzel tépte a virágot,
Az ifjúkornak rózsza berkein;
És verejtek árán kerestem babért,
Mellyel töröljem bánatkönnyeim.

Ezer reménnyel léptem a világba
Szépnek, nemesnek lettem harczosa;
Óh ! de a csalódás szívig vérezett,
Fájón hatott az életiskola.

Az eszményeknek fordítottját láttam,
A derű helyett sötét árnyakat;
Látni vágytam a sivár való okát;
De képzetem megtörve fennakadt.

Az aléltságnak tehetetlen ágyn,
Álomként szállt meg néma sejtelem;
Mely átvillanva a föld sötét körén
Szellem szárnyon szállt ég felé velem.

Göndör fürtid varázsa elveszett,
Veszteséged okozta egy hiány *;
*(bajusz)
Pótlására bármivel fogj kezét,
Mert így kerül menyecske és leány.

Budapest. 1896.

Ibolya koszorúba.

„Végzetkönyv”-ét Isten csodás keze
Tártá én elém;
Szentelt lapon két név írva össze:
A Tiéd s enyém.

Hajdúböszörmény.1896.Ápr.3.

Változás.

A küzdelemnek égi háborúja
Seperte végig ifjúságomat,
Tavaszfény helyett torz villáma fénylett
Vérzett vállam nehéz teher alatt.

Sivár lelkekre a hit mannája hullt.
Láttam !...imádom a szent Végokot,
Kinek fényétől szétfoszlott a sötét,
Mit lelkembe kételkedés lopott.

És ettől kezdve minden megváltozott:
Bolyongás helyett tiszta, szent irány;
Bús aggodalom helyett édes hit, remény;
Pusztá helyett éden, kies virány.

Hol zűrzavar volt, most égi rend honol;
Vígán viszem eddig nehéz igám;
Az ellen' átka tette jómra válík,
Mosolygva nézem, mint törnek reám.

Hol elszakadtam végleg a reménytől,
Ott egy csodás kéz édent alkotott;
Immár betölt a legvakmerőbb remény
Mit szívem titka lopva álmodott.

Biztosan tekintek a jövő elé.
Sorsom vezérli égi szent Erő...
Lelkembe van vésve a tapasztalás:
A föld ég nélkül meg nem érthető !

„Debreczeni Ellenőrben”. Juliusi
számban megjelent. Hajdu-Böszörmény.
1896. Jul. 6.

1896. Julius 29. – Korytnicza.

A cél.

*Mond meg nekem te szende kis virág:
Mi bántja azt, ki nékem átadott,
Tárd fel szívét, mely tőlem zárva van;
Mond, mi kétely, minő bánat van ott.*

*Fehér, ártatlan, szüzi köntösöd;
Takarja bé borongó lelkemet;
Eszméim útját sugározza bé
Mely most aggódás kinjain vezet.*

*Mert a bizonytalanra futni kín,
Halált remegni minden perc megett,
Hogy célta nem érve oltja életünk,
Reményt törekvést sírba eltemet.*

*Vagy tán ez a cél: megsemmisülni ?
Mint pusztá tűz hagyván marék hamut
Mit enyészet viharja szerte szór,
Bőszén üvöltve: véget ért az út.*

*Némulj sötét hang kétség ajakán,
Mert így a bölcső koporsóra vált,
A dajka dalban gyászének borong
És így erény keresni a halált.*

*Ugy hát miért van érzés, gondolat ?
Hogy sírdogáljon a jövő felett ?
Miért válik szét a jó és gonosz ?
Miért teremtek tudás, ismeret ?*

*Menj ! s a virágok tündér hangjain
Győzd meg szerelmem, hűségem felől;
Mond, hogy bizalma enyhít boldogít,
Mond, hogy zárt szíve kinoz és megöl.*

*Csodálkozol tán kicsiny névtelen?
Hogy ajkamon ilyen panasz sóhajt ?
Hisz köztetek öröm, bánat közös !
Megosztatok, minden mosolyt, sóhajt !*

*Mi hát a célunk ? hányszor tűnődtem
Által virrasztva sok, sok éjszakát.
Hová törekszünk ? e kérdés emészt
És járja lelkem újra s újra át.*

*Felelj – ha tudsz – Föld, változás hona
Ne hagyd bolyongni gyenge vándorod;
A felelet bár legyen rá: „pokol” ;
Vihar a hang, amelyen ezt adod.*

*Miért nem lettem kő a szirt fokán,
Vagy lent a völgyben ártatlan virág ?
Nem tépne most a kínos gondolat,
Nem bántna a sok összevisszaság.*

*Nem vérzené most homlokom tövis;
Küzdés lánczát nem hordaná kezem;
A vad vihart büszkén enyelgeném;
Csókját a szellő váltaná velem.*

*Mond szent Természet ! téged kérdelek,
Martyr sóhajtás égő kinjain:
Van-e igazság szent jutalmazó ?
Avagy beválnak aggodalmaim ?*

*Örök hang hallik, mely titokzatos !
Távozz belőlem lelkem dāmona !
Meggyőzve bár, de nyertes én vagyok,
Nyíltam előttem új élet hona.*

*Halálra élet ! Ím ezt hirdeti
Nyíló virág sírhantok oldalán;
Az örök alkotó megújhodás.
Tavas zephyrje zordon tél után.*

*Lelkem határán hajnal fény dereng
Öröm sugárt kap minden gondolat;
Vidám derű im fokról fokra hág
Csak még egy lépcső, csak egy fok
marad.*

*Az ut vonalnyi már a végokig.
De ám az ész haladni képtelen.
Szívem világa nyujts felém segílyt!...
S a hit hatalma ime megjelent.*

*Fennt ! Fennt vagyok ! hol tisztán lát
szemem,
Hol szent Igazság törvényszéket űl;
Hol a gonoszra kárhozat kiált.
A jók felett örök tavasz derül.*

*Mit ugy kerestem, ime itt a cél:
A tulvilágnak boldogsága ez;*

*Küzdte a föld, ahol kivívjuk azt,
Miért érdemet minden jó szerez.*

*Küzdelmes életem folyj, csak folyj
tovább !*

*Tövis, bilincseim vérezenek !
Isten törvénye híven őrködik:
Hogy azt arassam, amit elvetek.*

Debr. Ellenőr. Szept. 4. BD.

Geszt. 1896. Szept. 1. Felolvastam
Pesten az ifj. egyesületben 1897. Febr.
25.

A munka.

*Munkának élni óh ! mi szép dicső !
Küzdelmek árján égni, izzani
Ezt a gyönyört sokan nem ismerik;
Azért akarnak visszatartani.
Erény paizsa, bánat gyógyszere:
A munka óh ! hadd éljek én vele.*

Geszt. 96. Szept.

Szerelem.

*Te vagy nekem a harmat
Kitikkadt lelkemen,
Vérző sebare balzsam,
Mit Gilead terem.
Te vagy nekem a csillag
Bus életem éjében,
Mi biztató sugárral,
Hív, integet felém.
Te vagy nekem a hajnal,
Mi bánat éjt követ,
A pihentető alkony
Fáradt testem felett.
Te vagy nekem a pásztor
Kies mezők terén;
Egyetlen egy kútforrás,
Miből erőm merém.
Te vagy nekem a védvár,*

*Ha jó a fergeteg,
Ha vad gyilokkal törnek
Reám az emberek;
A béke-ág galambja,
Ha tépdés a viszály,
Vérem lázadásain
Uralkodó király.
Te vagy nekem az élet,
Mihez ragaszkodom;
Te léssz majd a halál is,
Ha megcsalhatkozom.
Óh ! érzem, látom, tudom,
Hogy mindenem Te vagy;
Könyörgve, esdve kérlek:
Maradj velem ! ne hagyj !*

Nagykovácsi. 1896. Okt. 1.

Szent titok.

Vétkezem é, hogy jó Anyámnak,
Az egyet még nem mondtam el,
Mivel előttem száz világnak
Összesége sem érne fel ?

Vétkezem é, hogy testvéreim
Nem tudják boldogságomat,
Amelynek virágos térein
Öröm nyílik, öröm fakad ?

Im kérlek összetett kezekkel,
Ha bűn ez megbocsássatok;
De nézzek bár földre, égre fel,
Látom hogy él, van szent titok.

Az ősi hit rettegve őrzé
A szentek-szente belsején;
Ne lássa szem, ami az égé,
Ne lepje por, ne a szemét.

A túlvilág határainál
Egy csillagtábor őrködik;
A kutató zárt ajtót talál,
Ne lássa a sors terveit.

Tenger legmélyén fekszik a gyöngy
Hullámok vésze rajt' az ór;
Kincsek felett szikla és göröngy,
Bányász reménye romba dől.

A vad-tanyát, madárka fészket
Aggódva őrzí a berek;
Nyugalmuk álmát szét ne tépjék
Váratlanul az emberek.

Lám a nap is tűzsugarakból
Emelt magának véd-falat.
Elzárkózva ember-tudástól,
Örökre csak titok marad.

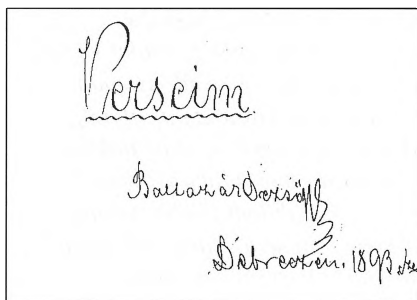
Elég e már a védelemre ?
Avagy folytassam é tovább ?
Mert tanúnak hívni lehetne
A föld s az ég egész honát.

Miként ezeknek, úgy van nekem
Szívem mélyén egy szent titok:
Kiolthatlan, égő szerelem,
Mit még elmondni nem fogok.

Hárman tudjuk: Isten, Te és én;
Ne mondjuk még el senkinek;
Félek, hogy tiszta, szűzi fényén
Rossz nyelvek foltot ejtenek.

A szellő szárnyon küldöm hozzád
Szerelmi vallomásomat,
Hogy szent titkomat meg ne tudják
Szívembe zártam arcodat.

Nagy-Kovácsi. 1896. Okt. 4.

90. Az ifjúkori versek kéziratának fedőlapja

1517

Reformáció emlékére

(Nagyméltóságú Tisza Kálmánné, Gróf Dégenfeld Schomberg Ilona
Ő Excellenciájának ajánlva.)

*Tépjétek fel a századok mohát,
Fel napvilágra, ami színarany
Hadd lelkesüljön, aki csüggedez
Legyen szilárd, mi most bizonytalan
Az égi hit hűtlen kezekre szállt
A gyertya fényt véka rejtette el,
Örök szerelmet és a Golgothát
- Megcsufoló önös, sivár kebel.
Embert imád a tévedett világ,
Az ég helyett a földhöz pártola;
Fénytől övezve tart király-jogart
Az „egy akol” bitorló pásztora.
Népek, királyok félve rettegik,
Nyomában vér, közöttük harc rival,
Ne szólj, nem mozdulj lelkiismeret,
Mert földre sujt átok-villámival.
Kinek nem volt hová fejed lehajtsad,
Foszlányruhá s koldus apostolok !
Jertek csodálni a nagy változást:
Királyi trónon ül utódotok.
A gáncsoló szó máglya-füstbe ful,
Martyr sóhajlás tölti bé a tért;
Az elvakult, megtévedett hívők
Rómába járnak bűnbocsánatára.*

*Sötét idők...csordultig telt pohár !
Ébredj igaz hit ! Rázd fel hű fiad !*

*S ime a wittenbergi hajnalon
Szent érzelem, szent gondolat virrad.
Uj apostol kél vértanúk nyomán:
Megyek megóvni a szent bibliát,
Megyek hitemnek uj Dávidjaként,
„Jer küzdelemre újabb Góliáth !”
„Megyek Babilont porba ontani;
„Letépni minden cifra csillogást,”
„Feltárni a mezítelen valót,”
„Lerántni mindent, ami bűnpalást !”
„Fejben és tagokban vészes kór emészt.”*

„Gyógyszert – ha kell – a biztosat viszem;”
 „Ha nem kell – úgy fejet, tagot levág.”
 „Hit és igazság: égi fegyverem !

Szentlélek útján zúgó szél fuval,
 Az első pünköszt, Péter újra él.
 Nyomán teremnek új apostolok;
 Lángnyelveken az ige szárnyra kél.
 Dermedt álmra lón felébredés:
 Tisztább az ész, a szív, az érzelem,
 Felülről hangzik Jézus „ámene.”
 S az „újhít” fáján szent gyümölcs terem.

Azóta teltek, múltak századok,
 Sok már a fán a hervadott levél,
 Büszkék sokan követni a hitet,
 Szent buzgalommal a közöny cserél.

Tépjétek fel a századok mohát !
 Fel napvilágra, ami színarany !
 Hadd lelkesüljön, aki csüggedez !
 Legyen szilárd, mi most bizonytalan !

Nagy-Kovácsi. 1896. Oct. 6.

Megjelent a „Hajnal” belmissziói folyó irat 1896. II. évfolyam. 8. számban.-
 Felolvastam a reformáció emlékünnepén a budapesti Kálvin templomban Kuliffai
 László theologus által. – 1896. Oct. 31-én – Ugyanakkor Kolozsváron.

Lelkiismeret.
 (8 képen)

„Végre valahára átléptem a határt;”
 „Ördög, pokol s ..., a törvény nem talált.”
 „Jól nyitottál kezem; mindenik csepp vérért”
 „Arannyal, gyémánttal fizették meg a bért.”
 „Most már boldog vagyok van pénzem, mindenem”
 „Viharos mult után itt a nyugodt jelen.”...
 „Tán valaki jó ? Hah ! mi az ott ?! mi az ott ?!
 „Véres fej sápadt arc; ő az: a feltámadott.”
 A gyilkos fut tovább, határ után határ;
 Ha pihenni térne, nyugalmat nem talál.
 Pusztá, vadon erdő; se ember; se állat;
 Mégis folyton hallja hangzani a vádat.

2.

„Vége a csatának; királyi bosszúm tölt;”
 „Könnytől nedves a lég, vértől ázik a föld.”
 „Börtön és bitófa; nem szabadság nektek,”
 „Kik ily vakmerőn fellázadni mertek.”
 Zsarnok palotáján vígalom tivornya;
 A lenyűgözött nép szolga jármát hordja.
 „Micsoda e vérszag palástom bíborán ?”
 „Honnan ez a zugás, mi felzaklat korán ?”
 Kettőzve az őrség mindenik ajtóba,
 Véres kezű zsarnok ha aludni tudna.
 Rabláncz, pallos, bitó, vér, könnyű és sóhaj,
 Üldözi álmain vad lázadó moraj.

3.

„Hogy eladtam hazám, bánkódjam miatta ?”
 „Hisz’ Iskáriotes mesterét eladta.”
 „Maga e néma föld miért kötelezne ?”
 „Ranggal, dús vagyonnal, meg vagyok fizetve.”
 Átkos honáruló csak hitegesd magad;
 A büntetés lassan, de nyomodban halad.
 „Itt nem maradhatok; útnak gyűlölnek,”
 „Széles e nagy világ, új hazát keresek.”
 Hazát ? hiszen e szót örökre eladta;
 Keres újra keres, ég a föld alatta,
 A kenyér ízetlen, húst nem ad az árnyék.

4.

„Ha rá gondolok is, úgy éget a szégyen,”
 „Hogy egy földöntúli hatalomban hittem.”
 „Isten ? egy üres szó. Te csináltad ember,”
 Gyáva, ki egy szóval megküzdeni nem mer.”
 „Hitvány anyag a sors, alakítja karom;”
 „Ész, erő, akarat s áttör az Acheron.”
 Lesujt a sorsvillám bosszúja az égnek,
 Mennykövi összedőlt tervek romján égnek,
 Ész, erő, akarat, mind hiába való
 Ott áll megkövülten az istentagadó.
 Megcsalva a világ, önmagát is futja,
 Lefelé, fölfelé bezárva az útja.

5.

„Tűz van !” sikolt egy hang átal a vak éjen.
 Őrjöngő anyáé. Nincs aki segítjen.
 Ott terem egy férfi. „Óh könnyörülj rajtam !”
 „Vesszen mindenem, csak kis fiam !...kis fiam!”...
 Megérti a férfi....Nincs veszteni idő....
 Vad láng...tűz, zsarátnok. Beomlik a tető.

Berohan....Fojtó bűz....Nyúl síró hang után....
 Ég segítsd !! s kiugrik omló ház ablakán.
 Megmentve a gyermek, de a férfi szegény
 Összezúzott testtel koldus élte delén.
 Mit a test elvesztett, megnyerte a lélek.
 „Mankóm büszkeségem. Hí az örök élet !”

6.

Magas hívásra te állatád Isten,
 Napja s éjjelének már nyugalma sincsen.
 Apánk ő, a király !” a nép szája mondja,
 „Vallain egy ország nehéz terhe, gondja.
 Mindenki szükségét ő érzi legjobban,
 Szíve a nép könnyén fájdalmasan dobban.
 Első a harcz téren, utolsónak hagyja,
 Küzdő homlokára süt a béke napja.
 Hű népe szánja is. „ne szánjatok engem !”
 „megvan a jutalmam földön s lesz az égben.”
 „Gondjaim tengerét, verejtékim árját”
 „Szent meglegeedés, szent nyugalom váltják.”

7.

Elfogva a vezér !” üvölt a vad ellen,
 „Kínpadra feszítjük s kiviláglik minden”
 „Mondd, mennyi az őrség, élelem a várban ?”
 „Híven tárj fel mindent s akkor mehetsz bátran.”
 Hon árulás, halál. Élet, szörnyű kinok:
 „Válassz !....Szól a vezér: „vallani nem fogok.”
 Ránt egyet a bakó a pokoli gépen,
 Tépő vas fogai bevágódnak mélyen.
 Sem jajszó sem sóhaj. Az ajk némán marad.
 Szent hazaszeretet dicsőítsd meg fiad !!
 „Semmi kint nem érzek, ha megmentve látom,”
 „Hazám, édes hazám, szent földi világom.”

8.

Könyörülő Isten talán nem is látod,
 Börtönben hitéért szenvedő leányod ?
 Láttá, mint omol ki szerettei vére,
 Gyötrik, kárhozák, hogy hitéről letérne.
 Rémes, halotti csend börtön éjszakáján;
 Aludt vér, zúzott test....Már meg is halt talán ?
 Jobb is..Hisz' elhagyta itt e földön minden....
 De nem....Halk suttogás törik át a csenden.
 „itt vagyok küszöbén a menny ajtajának,”
 „Könnyeim, sebeim érdem kinccsé válnak.”
 „Nem fájna a veszteség, hisz' általa nyertem”
 „Halhatatlanságot. Áldás néked Isten !”

9.

*Kín, szenvedés, pokol, éden és mennyország.
 Üldöző kísértet, üdvösség, boldogság,
 Lágy suttozó szellő, bőszen zugó vihar,
 Békesség, gyötrelem, nyugalom, zűrzavar,
 Tavaszi verő fény, vad téli éjszaka,
 Gonosz lélek mérge s jónak balzsama,
 Te vagy, te vagy mindez szent lelkiismeret,
 Ki jónak, gonosznak a jutalmat méred.*

Nagy-Kovácsi. 1896. Oct.

Megjelent a „Debr. Ellenőr” 1896. Oct.16.sz.-ban

Korunk.

*Korunk felett átok borong !
 Nyugodni nem tudok.
 Lélegzetfojtva hallgatom,
 Hogy szíve, mint dobog.*

*Az ámitók nagy tetteit
 Ünnepli a világ.
 Látszat aratja a sikert,
 Hideg, csinált virág.*

*Csalódom é ? avagy való:
 A test nagyon beteg,
 Egyszer megáll a szívverés,
 Majd fut, mint fergeteg.*

*Ma a szerénység gyávaság;
 Bátor a szemtelen,
 Ki árulgatja önmagát
 Az utca szegleten.*

*Óh ! nem csalódtam. Fájdalom !
 Mert minden arra vall:
 Fékvesztett összevisszaság,
 Halálos zűrzavar.*

*A szív frigyéből a lovag
 Rút üzletet csinál;
 Tanult szavakkal esküszik;
 „Vagy te, vagy a halál.”*

*Félelmes lángra gyúl az ész,
 Alkot, teremt csodát,
 Meri imádni vakmerőn
 Istenként önmagát.*

*Ezért dúlnak a családban
 Hűtlenség átkai,
 S a lányka élte hajnalán
 Tanul lemondani.*

*Mindennel mi szent, nemes,
 Gúnyolva csúfot űz.
 Rideg, sivár a szív világ,
 Kihalt az égi tűz.*

*Titkolt, kaján öröm lesi
 Az elhunytó szemet;
 Vásári zajjal osztozik
 A szemfedél felett.*

*Büszkén hever kincs garmadán
 Az önzés dāmona;
 A bűnök szennyos útain
 Kaczagva fut tova.*

*A gonosz gyermek jót nevet
 A rászédett szülőn,
 A gondok s aggodalmakért
 Ilyen jutalma lőn.*

Vétek számába jó e még
Eladni a hazát ?
S vajon ahol áldozni kell,
Van é igaz barát ?

Ezért, ezért óhajtom én
Rousseau-val a magányt.
Sokat csalódott lelkem ég
Megoldni a talányt:

Dal.

Napnyugatról éjfél támad,
Sóhajtozom te utánad;
Jöjj el hozzám csendes éjjel
Hold sugárral, csillag fénnel.

Hogy ha nem jössz s megcsalsz engem,
Meglész majd a temetőben,
Hol síromon párját hívja
Az esthajnal csalóánya.

Budapest. 96. Nov. 13.

A Mariska emlékkönyvébe.

Sötétnek látni, ami nem sötét
Itt a világon alig-alig lehet;
Mert a fény futja a föld zord ködét,
Elrejtezik magas régiók felett.

Békkjét szakítva fel magasra hág
Az ész hatalmam, hol fényözön vakít.
Kápráztató, fényes, hideg világ!
Jéggé fagyasztd a szív virágait!

Szelid, meleg fény ! hol keresselek?
Fáradt lelkemnek szent üdvöt mi ád?
Derengő hajnal, szentelt kikelet!
Vágyaim vágya, jól tevő család!

H-Böszörmény. 97. Január

Lehet a gyógyulás, avagy
A vég a halál leszen ?
Látom, itt ember nem segít
Csupán Te Istenem !

Budapest. 96. Oct.

Múltam.

Meghalni vágyott szívem,
Mikor búcsuzni kellett;
Örökre elválnék hittem.
Gyászos harangszó mellett.

A hajnal elsírdogált,
Megkönnyezett az alkony;
Haldokló szívem sóhaját
Olykor még visszahallom.

Megástam mélyen
Bús keblem titokzatán;
Élő halott szent szerelmem
Hajh ! zokogva hantolám.

Gyászom nem látta senki,
Mert fedezte ércskebel;
Vész-viharba vágytam menni,
Hogy mindent feledjek el.

Hol csak kínált az élet
Ott kihívtam a csatát;
Olyan jól estek a sebek,
Ha egy egy csapás talált.

Ha baj, küzdelem között,
Igy alélva döltem el;
A dült szívbe csend költözött,
Nem háborga a kebel.

De gyorsan tünt az álom,
És derűs kor'árny helyett,
Ott állok sötéten gyászom,
Mint rém a romok felett.

*Kiégett, sivár mezőn,
Te bágyadt beteg remény !
Táplált talán a könnyözön,
Mit titkon kisírtam én ?*

*Egyetlen vágy emésztett:
E reményt kioltanád;
De nem volt erőd enyészet;
Mert élt a beteg tovább.*

*Isten ! Megfoghatatlan !
Mond ! mi célod velem ?
A Golgotháig jutottam
Már kipróbáltad hitem.*

Dal.

*Emlékszel é mikor kimondtad
A boldogító szent „igent” ;
Mikor fejed szendén lehajtva
Hűséges vállamon pihent ?
Azóta szívem összetépted;
Van é előtted, ami szent ?*

Geszt. 1897. Szept.

Szív-hűség.

*Mindig csak azt kesergi a szív:
Miért, hogy hiába, hogy hiába hív ?
Feledni nem bír szegény.
Ha száll az est, ha jó a hajnal
Tépő sóhaj, szerelmi dallal
Fájva elhal s éled újra a remény.*

*Enyelgve hí az esti szellő,
Borongva int a vándor felhő
A sír ölébe hívogat.
A fűzfa ága csalva lebben:
Békét, nyugalmat lelsz te itt lenn
A szív nem érez majd lenn a hamu
alatt.*

Berlin. 1898. Jan.

*A Jób vádja ajkamon,
Még titkon se kapta meg;
Hitem végig szilárd maradt,
Im ! ajkam imát rebeg.*

*Kelj föl rab ! Ébredj halott !
Zeng egy égi hang felém.
Rám az ég jutalma szállott:
„Én tied, Te az enyém !”*

Budapest. 97. Marcz. 14.

Jelenem.

*Óh ! hogy is mondjam, hogy daloljam ?
Jertek segéltni napfény, délibáb.
Erdő ligetje, szép madaraival,
Csillag sugára, szende holdvilág !*

*Rejtett bokor boldog magánya,
Kék nefejejtset ringató patak,
Nymphák szerelme, tündérregék,
A hit hazája, nyugalom, szent falak !*

*Óh ! jertek mind s ami bennetek,
Szép, tiszta, szent, magasztos és csodás,
Ihlesse hantom, hogy valónak
Tükrét ragyogja rám e vallomás*

*Óh ! hogy is történt, hogy volt akkor ?
Igen ! Karácsony-este volt tudom;
Sötét a szívben, kétség, boru;
Tépő tövis, könny, szikla utamon*

*Hogy vezessem, merre lépteim ?
Hogy szálljon ajkam, tekintsen szemem ?
Hisz elsírtam rég a reményt;
Hantolva sírod első szerelem.*

*És álom szálla alá, szelid, szép;
Mint a világra Bethlehem felett;
Angyalsereg, hozsánna, béke;
Remény-csillag szívem vezére lett !*

*Oda vezérelt, honnan egykor
Kígyó korbáccsal vert ki a vizsály;
A tiltott éden újra megnyílt;
És benne szívem mit lel, mit talál ?*

*Önön magát élve, dobogva;
És Téged szentem, földi Angyalom !
Meváltva egy egész világot,
Melynek hymnuszát zengi most dalom*

*Megnyílt az ég sugár-özönnel,
Fényes ruhában jött a Messiás !
Előtte áldás, mögötte béke;
Isten küldötte; senki, senki más !*

*Hisz a világtól várni a jót,
Üres, kín, csalóka, holt remény;
Egyszer segít, százszor sebet vág
Csalódva már sokat keseregtem én.*

*De jobb is így, mert még derűsebb,
Mogorva múltra a szelíd jelen;
Gyötrő lemondás, kétség után,
Ölelni téged viszont-szerelem.*

*Ölve öröm, féltve, titkon,
Mint üdv kincsét a kegyes hívő;
Ő benne célom és reményem;
Öröm dicső hatalma, tetterő.*

*Igy s így álmodom egykor én ezt,
Festette álmom a jövő egét,
Szivárványszín keretbe vonva,
Meleg fénye öntve rajta szerteszét.*

*Hajnal, liget, madárka-ének,
Titkos berekben szárnyra kelt sóhaj,
Viszhang reá onnan szívedből,
Névtelen vág, gyermekmesés óhaj !*

*Álom, óhaj, mind, mind való lesz
Szíved szerelme itt viraszt velem;
Balzsamos légben, rózsa-szárnnyon
Ringatja lelkem a derűs jelen.*

Berlin. 1898. Febr.

Dal.

*Temetnek a mi kis temetőnkben.
Temetik a boldogságot tőlem.
Bús vadgalamb hű párját siratja;
Vándor felhő bujdosik nyugatra.*

Innsbruck. 1898. Aug.

Mikor remegsz....

*Mikor remegsz, ha félsz úgy érzem én, Szilárd erőmmel gúnyt űz a vihar:
Hogy szikla lettem ércz, kemény, szilárd; Letépve rólam védtelen vagy ott !
Vihart enyelgő, vést harcra hívó;
Szilaj habokkal küzdő, büszke gát.*

*Te meg borostyán szende, reszkető,
Mi hit-reménnyel úgy körül ölel;
A szikla-kő szelid költészete
Sugár-meleggel, csillag fényivel.*

*De hajh ! hisz' most kín a gondolat !
Magányba' állok, árván, elhagyott;*

*Ott a távolban ! A sors kénye kedve
Belop lelkedbe sanda rémeket.
Az árba hullt védtelen borostyánt
Írty kezekkel tépik emberek.*

*Majd elmegyek, mint villámos vihar,
Végig seperve minden ellenen;
Tördelve, zúzva, elöntve lángkarokkal;
Jaj ! aki támad állva ellenem.*

*Jogot veszít a vérbe írt parancs,
Sok szent kapocs tiporva földre hull,
Elérkezik a nagy leszámolás,
Csak egy fog állni ingatatlanul.*

*Jó béke a leszámolás után
Csókban fürösztvé mindenik szavunk;
Szerelmi színbe visz az angyalom.
Mosoly derűt hint a mi otthonunk.*

*Szerelmem hozzád Szentem, angyalom ! És ebbe' bízva béna csüggedés,
Ez lesz a mérleg, ez a próba-kő; Mogorva árnyi meg ne ejtsenek !
Ki ebbe' gáncsol az halott nekem, Kiálts segélyt, ha vész közelg feléd:
Könnyek nélkül, szívem halottja ő. Zúgó viharban, villámmal megyek.*

1898. Decz. 4. Budapest.

Anekdóták

Baltazár Dezső élettörténetébe az anekdóta-szerű elbeszéléseket is bele-
szőttem, amelyek szinte búrjázottak körülötte. Maga a Püspök is szerette tár-
saságban az elmés, vicces fordulatokat. A történetek között volt igaz is, volt
olyan is, ami nyilvánvalóan nem fedi a valóságot.

A püspökről a napi sajtóban megjelent vicces, gúnyos karikatúrákat is ebbe
e fejezetbe tettük, mivel úgy gondoljuk, hogy idevalók. Különben is színesítik a
sok szöveget. (91.-94. ábra)

Egy történetecske, amit – mint a szerző is bizonyítja – még ma is emleget-
nek az idős esztergomi kanonokok, a következő. Egyszer Serédi Jusztinián her-
cegprímással találkozott a Felsőház folyosóján és kézfogással üdvözölték egy-
másat, Serédi így szólt: „Hogy van Baltazár Úr?” S erre Baltazár felelete: „Jól
vagyok, köszönöm kérdésed, Szapucsek öcsém. (Tudniillik Serédi Jusztinián csa-
ládi neve Szapucsek volt. Alig hihető azonban, hogy két ilyen magas műveltségű
és a szokásos illendőséget jól ismerő személyiség ilyen módon köszöntötte vol-
na egymást.)

Egyszer az egyik kolozsvári teológiai professzor, lovag Csiki Lajos elment
hozzá és beszélgetni kezdtek és Baltazár megkérdezte: „Lajos mi a jövedelednek
tulajdonképpen a célja?” – akkor Csiki Lajos, aki erdélyi származású alacsony,
kreol bőrű, roppant jól ápolt és elegáns férfi volt mindig, azt mondta: „Dezső
téged annyira szeretünk, de tudod, van a modorodban egy kis nyersesség, pa-
rasztosság. Jó volna, ha ezt valahogy levetnéd és finomabb magatartást igye-
keznél tanúsítani.” (Azért is elég képtelen kritika volt ez, mert Baltazár hosszú
ideig a Tisza grófnál nevelősködött, ami megalapozta többek által is említett
kifogástalan modorát, magatartását, beszédét stb.) „De kedves Lajos – vála-
szolta a püspök – mielőtt folytatnád megkérnélek valamire.” Csiki kérdezi: „Mire
?” Válasz: „Légy szíves gombold be a nadrágodat!” Ez igen jellemző volt Balta-
zár Dezső humorára.

A következő történetet Kolozsváry Kiss László (unoka) mesélte el. „Futó
András volt Nagypámnak az igazi titkára, Bogár Ákos afféle magántitkára
volt, aki nem is lakott Debrecenben. Budapesten lakott és ő nála lehetett meg-
beszélni, ha valaki a nagypámmal találkozni akart, vagy ha a püspököt Buda-
pesten valamilyen reprezentatív alkalomra meg akarták hívni. Nem tudom, hogy
Bogár Ákos mennyi fizetést húzott a nagypámtól. Mindenesetre a köztudott az
volt, hogy Bogár Ákos fizetést nem kap, hanem ő égisze alatt úgy csinálja a
maga dolgait, hogy abból pénz is jöjjön a házhoz. Egyszer, mint gyermek, vendé-
ge voltam és valami okból Budapestre kellett utaznom, ő már az állomásról hoz-
zájuk vitt el, nagyon szép lakásba. Egyébként katolikus pap volt, aki előzőleg –
mint tréfásan mondták annak idején – kiugrott a reverendából, mert meg akart

nősülni. Egyszer a Bogár Ákost megkérdezték egy társaságban: »Mondd Ákos tulajdonképpen miből is élsz te?« Erre Bogár azt mondta: »Kedves bátyám, megmondom neked, abból élek, amiből, ha neked kellene megélned, biztosan éhen halnál.« – »Ugyan mi az? – kérdezte a lelkész – Az eszemből élek kedves barátom.« – Azt a felszabadult légkört, azt a kedves atmoszférát, ami őt körülvette mutatják, hogy ilyenek elhangozhattak Baltazár Dezső környezetében. Bogár Ákos református pap lett, mert vizsgáit letette és nagyapám átvette őt. Nem egy katolikus papot vett át így, akár tanárként helyezve el valamelyik egyházi gimnáziumban, vagy rendes református lelkész lett belőle, mert ő nem vetette meg a római katolikus vallásnak a hitelveit, szeretettel volt a katolikusok iránt, csupán a római katolikus főpapságnak a hatalmi törekvéseivel, dominanciájával szegült szembe.»

Ismét egy másik történet. „Amikor segédlelkészi éveimet töltöttem Kiskunhalason, Bán Benjámin volt a főnököm, akinek ifjabb éveiben rengeteg baja, nehézsége volt Ravasz László Duna-melléki egyházkerület püspökével. Akkor több fegyelmet akasztottak a nyakába. Barátkozott a római katolikus papokkal, Prohászka Ottokárral és másokkal, sőt Mindszentyvel, a későbbi hercegprímással is jó kapcsolatai voltak, akik később még sokra vitték a római katolikus egyházban. Mikor Bán Benjámin helyzete már alig elviselhető volt éppen a katolikusokkal való barátkozás miatt, mert hát őt kriptokatolikusnak, azaz titkos katolikusnak minősítették, elment Baltazár Dezsőhöz. Arra gondolt, hogy békére, nyugalomra vágyik és majd itt a Tiszántúlon megleli azt. Jól tudjuk, hogy Baltazár Dezsőnek is volt baja egyes katolikusokkal, illetve a klérussal, akkor ebből a kis történetből is kiviláglik, hogy magát a katolikusságot nem vetette meg. Bán Benjámin sem amiatt pártfogolta, mert Ravasz László üldözte őt a titkos katolikus-sága miatt. Bán lelkész a következőképpen mesélte el nekem a fogadtatását. – Amikor belépett az irodájába, Baltazár kitérte karját, magához ölelte: »Szervusz Bénikém, Isten hozott! Tudod mi a Tiszántúlon nem félünk az okos emberektől.« És itt Baltazár a szög fejére ütött, tudniillik az igazi alapvető ok, amiért Bán Benjámin Ravasz László annyira háborgatta és fegyelmi elé vezette az volt, hogy észrevette benne az igen kiváló stílusmestert és talán Kis Simon nevű esperesével együtt riválist látott benne. Olvastam Bán Benjáminnak a „Napratorgók” című kis művét (csak ez az egyetlen jelent meg). Aztán az őt ért támadások elvették a kedvét attól, hogy publikáljon. Szilágyi Áron, akinek ő káplánja volt Kiskunhalason, mikor elolvasta a Napratorgókat, azt mondta: »Tompá Mihály óta ilyen nagyszerű természetből merített képek nem jelentek meg a magyar irodalomban.« – Baltazár Dezső Bán okos, tehetséges ember mivoltával magyarázta a Dunamenti egyházkerületben keletkezett kellemetlenségeit.

Baltazár Dezső hivatalból is részt kellett hogy vegyen a teológiai vizsgákon. Az első kápláni vizsga tárgya az „egy szent tézis”, amelyhez hozzá tartozik

a zsidó és a görög nyelv ismerete. Kolozsváry Kiss is elmeséli »egy részt a szentírásból eredeti nyelven kell felolvasni. Erdős József volt a görög, Sass Péter pedig a héber professzor. Mind a kettő nagyon szerette Baltazárt, de azt meg kellett állapítani a vizsgákon, hogy az ifjú teológusok a héber szöveget még olvasni sem nagyon tudják. S erről ő aztán egy rigmust szerkesztett, amibe van valami okulás a kicsit nyers és parasztos vonásból, amit Baltazár Dezsőnél egyese-kifogásolhattak. Így hangzott a kis vers:

*Kín hallgatni hogy olvasnak,
Öreg Erdősnek meg Sassnak
Nomoszolnak, nepeselnek,
majd hogy a nadrágba peselnek.*

(A nomosz görögül, a nepes héberül a lélek.)”

Ugyancsak a szellemes és igaz anekdotákhoz sorolja a következőt: „Általánosan ismert képe Szinnyei-Mersének a Pacsirta, amelyen a hatalmas kék ég látszik, apró felhőcskékkal és nem tudom azt, hogy látszik-e egyáltalán a pacsirta vagy sem. A képen alul zöld pázsit, és a pázsiton egy ruhátlan hölgy fekszik a hasán a pacsirta hangját figyelve, akinek csak hátsó részei látszanak, azaz a hát és fenék uralkodik. A nagyapám az egyik kiállításon nézi, nézi a képet és azt mondja a vele valóknak: »Hát igen, csak egyet nem értek én ezen a képen?« – »Vajon mit?« – kérdezték a kísérői, akik előre mosolyogtak, hogy most valami humoros válasz következik. Igazuk lett, mert a püspök azt válaszolta, hogy »Csak azt nem értem, hogy miért kellett annak a kis pacsirtának ekkora feneket keríteni.«

Debrecenben a Püspöki palotának nevezett nagy elegáns épület soha nem volt püspöki rezidencia, hanem mellette volt a püspöki hivatal és lakás. Az előbbiben volt egy népművészeti cikkek, képek és műtárgyakat árusító kis antik üzlet, aminek a tulajdonosa bizonyos Iványi volt, aki ifjabb korában híres komikus színészként szerepelt. Nagyapám mikor egy alkalommal elment az üzlete elé, meglátott egy igen-igen szép karikás ostort. Néhány hortobágyi pásztor foglalkozott ilyesminek a készítésével. Gyönyörű karikás, aminek az ostor része igen hosszú szíj volt, a nyele pedig nagyon díszesen ki volt cifrázva. Nagyapámnak ez a hosszú és jó anyagból jól megfont szíj tetszett meg és megvásárolta a karikást, de ezeket a cifraságokat bicskával levagdalta. A vásárlás így történt: »Mondja mibe kerül a karikás?« – Iványi kívágja, hogy 30 pengő. Tudni kell, hogy abban az időben ha egy munkásember egy hónap alatt megkeresett 30 pengőt, akkor az már tűrhető volt. A mezőgazdaságban egy férfinak látástól vakulásig való napszámjaként egy pengőt adtak. Nagyapám legott alkudni kezdett, és le is alkudta 20 pengőre. Mikor aztán Iványi becsomagolta a karikás

ostort, akkor azt mondja nagyapám: »Hallja-e, nekem annyira megtetszett ez az ostor, hogy ha maga nem enged a 30 pengőből, bizony megadtam volna a 30 pengőt. – erre Iványi –: Uram, ha tovább alkuszik, 5 pengőért is odaadtam volna.«»

Kolozsváry Kiss László folytatja a történeteket: „Egészen kis gyerek lehettem még és hallottam, ahogy társaságban nagyapám római katolikus főpapokról beszél, akiket pápista püspököknek nevezett, persze csak házi használatban. Megvolt bennem az, hogy az én nagyapám is püspök. Egyszer aztán megkérdezte valaki tőlem: »Na, Lacika, ki a te nagyapád, vagy mi a te nagyapád? – mondom rá büszkén: Pápista püspök.«

A zeleméri nyaralásokon, miközben nagyapa pipázva üldögélt – esténként egy órát pőfékelt hosszúszerű pipájából – a politikai életben tevékeny veje naponta mondta a maga dolgait, politikai álláspontját, ezt meg azt. Nagyapám pedig pőfékelt a hosszúszerű pipából, amiből minden este egy órát szívott el. Valaki aztán megjegyezte, hogy apuka nem unja ezt a végére nem érő dolgot, azt válaszolta: »Tudjátok én szeretem hallgatni kedves vejem nevét és abban a nyugodt érzésben ülök ott, hogy gyönyörködhetek a csillagokban, mert úgyis mindig ugyanazt mondja.«»

Több kis történetet ismerhetünk meg még Kolozsváry Kiss Lászlótól, emlyek mutatják Baltazár egyszerű emberekkel való közvetlen kapcsolatát: „Az egyházi elemi iskolában, ahol tanuló voltam Debrecenben, a takarító asszony tudta, hogy Baltazár unokája vagyok. Az öreg néni gyakran beszélgetett velem, s ilyenkor gyakran mondogatta: : »Ha majd kiöregszem a munkából, nem félek, nincsen ugyan se férjem, nincsenek gyermekeim, akik eltartsanak, de elmegyek a püspök úrhoz, az majd eligazítja dolgomat.« – Másik példa; Az országban volt egy szövetkezeti üzleti hálózat, a Köztisztviselők Országos Szövetkezete, melynek nagyapám volt az elnöke. Veresegyházi család feje Karcagon dolgozott egy ilyen boltban, három fia azonban Debrecenben tanult, az egyikük a teológián. Az atya bement Baltazárhoz, elmondta milyen nehéz a három testvér taníttatása, s kérte helyeztesse apját Debrecenbe a itteni köztisztviselők üzletébe. Baltazár elintézte, három hónapon belül a család már Debrecenben lakott. Még egy példa: Bessenyei Lajos, a református gimnázium igazgatója egy kisdíakkal közölte, hogy ha a tandíjat nem fizetik ki, a következő félévben már ne jöjjön gimnáziumba. A sokgyermekes családapá képtelen volt fizetni, a fiúcska elment Baltazárhoz, aki megnyugtatta, hogy ügyét elintézi. Egész évre kifizette a tandíjat, a hátralékot, meg még a további is. Volt olyan eset is, hogy egy koldus meghalt az utcán és csak Baltazártól kapott és a zsebében talált levele alapján tudták agnoszkálni.

A következő eset az én egész életemre kihatott. Egyszer, amikor a család nyaralt, a ház előtt üldögélt és egyesek különleges vallásos témát kezdtek emle-

getni. Ez abban az időben az úri társaságnál a lélekvándorlás és ehhez hasonló témákat jelentette. Nagyapám hallgatja ahogy ki-ki elmondja a maga véleményét, gondolatát erről meg amarról. Végül aztán kifogytak a témáról, s akkor nagyapám megszólalt: »Tudjátok, én hálát adok az Istennek, hogy mindazt, ami a bibliában írva van, én szó szerint hiszem, nem elmagyarázva, nem szimbolikusan, hanem úgy ahogy írva van, úgy hiszem.«

Egyszer a jugoszláviai Bácskából református lelkészek jöttek az egyházmegegyénkbe, s őket részben Kecskeméten, részben pedig Ágasegyházán helyezték el. Az én kedves barátom kedvéért én is átmentem Ágasegyházára, ott meghallgattam a lelkész szolgálatát. S az egyik lelkész odaszólt nekem: »Tudod e, hogy nagyapádról egy narancsligetet neveztek el Izraelben Jeruzsálemtől nem messze?« kérdezte. Ez nekem szöveget ütött a fejembe, mert bár tudott volt, hogy a zsidók ezt hálából tették, de kételkedtem is, mert gondoltam, hogy Baltazár a Bibliában Dánielnek a másik neve, és ahogyan kórházat neveztek el Izraelben Eszterről, akinek a másik neve Hadassah volt, hát biztosan a bibliai Dánielnek ezt a másik nevét felhasználták ott egy narancsliget elnevezésére és Baltazárnak keresztelték el, noha talán semmi köze nincs az én nagyapámhoz. Kételkedésem akkor oszlott el, amikor megtudtam unokaöcsémről, Vásáry Tamástól a 70-es években Weiss Pál volt debreceni főrabbi igazolását.

Egy tréfás történet némiképp jellemző a Baltazár családra, akik meglehetősen kritikusan fogadták a pietizmus megnyilvánulásait, de nagyapámnak voltak ilyen beállítottságú un. ébredési emberek is segítőtársai az ő belmissziós törekvéseiben. Ilyen férfi volt Kovács J. István, aki annak előtte szintén katolikus pap volt, majd a budapesti református teológián lett tanár és nagy védelmezője a kálvinista elveknek és nagy kritizálója és ellenzője a katolicizmusnak. Őt az ébredési vonal jellemezte, és mivel Jézus nevét nagyon gyakran emlegette az Atya mellett, a diákok elnevezték a keresztneve előtt lévő J. betű alapján Kovács Jézus Istvánnak. Egyszer nyári időben autó érkezett egészen korai reggeli órákban Baltazár zeleméri tanyájára és én az unoka mentem oda a kocsihoz. Az utasok nem jöttek be, mert korai az idő, ezért velem üzentek, hogy szóljak nagyapámnak, itt van Juhász Nagy Sándor és Kovács J. István. Én örömmel loholtam és mivel nagyapám éppen bent volt a napfürdőben (deszkával körülvett zuhanyozó), oda álltam a deszkakerítés mellé, ami 2 méter magas volt és kezdem: »Nagyapa vendégek érkeztek, itt van Juhász Nagy Sándor bácsi és Kovács Jézus István bácsi.« Nagyapám valahogy olyan elégedetlenül morgott rá valamit, de nem tudtam, nem értettem azt, hogy mit, az volt a fő, hogy szaladtam vissza a vendégekhez. »Igen szóltam Nagyapámnak, majd kijön a napfürdőből.« – Erre aztán Juhász Nagy Sándor, aki egy kicsit kajánkodó tréfás ember volt, azt mondja nekem: »Mondd csak kisfiam, hogy hívják ezt a bácsit?« – és rámutat Kovács J. Istvánra. Én aztán kivágtam: »Kovács Jézus István bácsi«, amin jót

nevettek.

Kedélyesen mentek a tanyán a dolgok: esténként mindig jött a tanyás hírnök, vagyis Lévai Sándor, hogy elmondja nagyapámnak, hogy aznap mit végeztek és megbeszélje vele a másnapi tennivalókat. Ilyenkor Sándornak kijárt egy pohár bor. Egyszer, magam sem tudom miért, nagyapám Sándornak nem adott bort, talán mert elfogyott és egy pohár kedvéért nagyapám nem ment le a pincébe. Erre Sándor rettentően szomorú lett úgyannyira, hogy lent a tanyában kis forradalom támadt, mivel az egész tanyai nép egymással rokonságban is volt. A nagyapám fülébe jutott, hogy Sándor azt forgatja magában, hogy felmond, meg ehhez hasonló dolgok. Ekkor láttam életemben egyszer nagyapámat szigorúnak és keménynek. Lement, de nem ordított, hanem csendesen azt mondta nekik: »Mit csináltok itt, térjetelek észre, hát én vagyok a kenyéradó gazdátok, aki legkevesebb dupla vagy háromszoros bért ad nektek, mint máshol. Gondolkozzatok!« A szelíd, de kemény szó megtette hatását, mert senki nem ment el.

Egy 15-16 éves kanász gyermekkel esett meg, hogy a nagyapám meglegezet bizalomból csaknem félévi fizetést adott. Azt mondta neki: »Nézd fiam én megbízom benned, nesze egy összegben kapod a pénzt, veszte rajta tehenet, fejitek és akkor van jövedelem, tej, így elő is készíted a jövőendő házasságodat.« A fiatal szabódott, mert abban az időben szó sem lehetett előlegről, de emlékszem nagyapám milyen kedvességgel mosolyogva mondta: »Fiam fogadd csak el, nekem most itt van ez a pénzem ezt úgy sem teszem bankba, meg jobb is, ha nincs nálam pénz, mert itt a tanyavilágban még rám is törhetnek a pénzért.«

Az aratás elvégzése után mindig tartottak mulatságot. Nagyapám birkapörköltet főzetett, előjöttek a különböző maskarába öltözött aratók. Volt két férfi, aki négykézlábra ereszkedett és valamivel letakarva lovat vagy szamarat csinált. Dömötör nevű idősebb bácsi nagyapámat üdvözölni kívánta némi bor reményében. Az ő emilyen-amolyan mondókáját kezdte: »Engyelem, bengyelem kendentánc muszka sógor mit kívánsz...?« de tovább nem tudta folytatni. Erre nagyapám megszólalt: »Jól van Demeter, értem én mit akarsz mondani, nesze itt van egy pohár jó bor.« – Így élcelődött a püspök a legegyszerűbb emberekkel is.

Amikor Lord Rothermere meglátogatta püspököt, különösen sok segélykérről levél érkezett hozzá. Egyet különösen érdemes megemlíteni. Egy özvegyasszony azzal fordult a püspökhöz, hogy járjon közbe a lordnál, mert szeretné, ha az megvenné az ő házát. Amikor megkérdezték tőle, hogy miért éppen Magyarország barátjának akarja eladni a házát, ezt mondta: »Méltóztatik tudni, egy kis üzletet szeretnék nyitni, amihez 14,000 pengőre lenne szükségem. Pénzem nincs, hát eladom a házamat. De akárhogy szeretném, nem tudok többet kapni érte, mint 12,000 pengőt. Ha a lord megvenné, egyszerre ki lennék húzva a bajból. Neki nem sok az a 14,000 pengő, de meg később talán haszonnal adhatja el, mert forgalmas helyen van.«»

Néhány gúnyos vicc, rajz a korabeli újságokból szintén idekivánczozik.

Kis Újság 1929. szept-i számában (XXXXI. év 200.) címlapján egész oldalt betöltő gúnyos van a „Debreceni program” temetéséről. (91. ábra)

Borszem Jankó 1929 szept. 15-i számának (62. 24.) címlapján „Luther Mayer János” vastag betűs gúnyrajz a következő aláírással: „Bethlen: Annyi baj legyen János! Tégy föl még egy bummedlit (rossz pont) a többi 14 pont mellé.” Ti. a régi kiscgazda pontokhoz. A szög fején „Tiszabecs”, az íráson lógó pecséten „Zelemér” felirat van. Az újság versikéje szintén erről szól:

*„Baltazár, Mayer, Bethlen.
Azt hittük már tisztább lesz az ájer, -
Baltazárral tanácskozott Mayer.
Baltazár mint ősmagyar demokrát,
nyújtotta programjának csokrát.
Fogta ezt a csokrot derék Mayer,
Folytatását hadd mondja e száj el:
Minthogy baja nincs a parlamenttel,
A csokorral Bethlen grófhhoz ment el,
Bethlen István átvette a csokrot
s megdicsérte Mayert, mint a – bokrot
Eddig tart a mese és a vég ez:
Mayer tervez, de Bethlen gróf végez.”*

Másik új vicc: „Aztán minek kendnek a balta meg a zár? – Hát nem tudod annyuk, hogy Baltazár az új vezérünk!” (92. ábra) (Ehhez tűződik az egyik családtag szellemes szőrejtvénye. „Mondjátok Baltazárt csupa e betűvel!” – nem tudják – a megoldás: „Fejszeretes”).

Ugyanebből a számból egy szólás: „Baltazár tervez, – Bethlen végez (Mayerrel). Ezekhez a vicces rajzokhoz, mondásokhoz csak azt fűzhetjük, hogy annak idején a Baltazár-féle agrárpontok nagy vihart kavartak, és ez is egy adalék lehet a Bethlen és Baltazár, Baltazár és Horthy István közötti vitákhoz, amelyet Baltazár külföldi – már említett – a magyar belpolitikát kritizáló véleménye is előidézett (93. 94. ábra). Nagy Vilmos tanítóképző igazgató: Emlékezzünk a régiokról... című kiadványban a Baltazárról írt rövid fejezetében megjegyzi:

91. Gúnyrajz ahol a debreceni program gyászokcsiját Baltazár kíséri

— Aztán minek kendnek a balta meg a zár?
— Hát nem tudod, annyuk, hogy a Baltazár az új vezérünk!

92. ábra

„Mint minden nagy, vezető embernek, neki is voltak bőven ellenségei is.

Még esperes korában a tanügyi bizottság elnökének jelentést kellett készítenie Eröss Lajos püspök-elnök számára. Elődje felszólította Baltazárt munkálatainak előterjesztésére. Baltazár azt válaszolta, hogy: „A munkálat jelen formájában még nem alkalmas a tárgyalásra.” – Erre Eröss püspök szinte dörgő hangon megjegyezte: „A kérdés nem az, hogy az elaborátum alkalmas-e a tárgyalásra, vagy nem, hanem az, hogy készen van-e vagy nincs.” – erre a megjegyzésre Baltazár jelentette: „A munkálat teljesen készen van, – majd a tanácskozó asztalra letette a hatalmas ívrét alakú iratcsomót, – de még simításra szorul.”...” Egy szóval nincs kész, – állapította meg epésen legyintve felettese. Az elhangzott röpke szócsatában még senki sem sejtette, hogy a jelen és a jövő viaskodott egymással.

„Amikor Hajdúböszörményben lelkész volt – folytatta Nagy Vilmos az elbeszélését – a parókia meleg vendégszeretetéből kijutott minden valamirevaló református embernek. Könnyű volt ide bemenni, de annál nehezebb eltávozni. Baltazárnak ekkor bölcsőbeli kis gyermeke is volt, aki felébredt a lármás társaságra. Ilyenkor ő a gyermekkocsit huzigálva altatódalként kedvenc kuruc nótáját énekelte: »Nagymajtényi síkon, letörött a zászló...«

Egy alkalommal Beöthy Zsolt is hallotta Baltazárt, amint ezt a a kurucdalt énekelte és a nagy esztéta megállapította, hogy kurucnótát Baltazárnál kifejezőbben nem énekel senki ebben az országban.”

Az író (Nagy Vilmos) beszámolt arról, hogy minden főiskolai ünnepélyen megjelent. „Egyik március 15-i ünnepély megnyitóját mondó tanár nagyon röviden végzett feladatával. – Elég rövid voltam, Főtiszteletű Uram? – kérdé az emelvénnyről lelépő tanár. – Elég rövid voltál, de nem elég velős. – mondta mosolygó arccal Baltazár.”

Ugyancsak ő írt a kommunizmus, román megszállás alatti megpróbáltatásokról is „De (Baltazár) főlényes nyugalomával csendben várta a fergeteg elmúlását. A »calumniare audacter, semper aliquid haeret« (merészen rágalmaz, ebből mindig megragad valami) klasszikus kora volt ez.” (Sajnos ez gyakorlat megmaradhatott az elmúlt 50 évben, sőt ma is! L. L.)

Amikor Amerikában a püspök a Niagaránál járt – Török Imre szerint – „a lenyűgözően fenséges látvány csak egy dörgő szót csalt ki megrendült lelkéből: »Borzasztó!« – de ez alkalommal nem érvényesült a hangja.”

A következő néhány történetet egy-egy gyermek, vagy unoka mondta el, akiket név szerint nem említék.

Volt amikor nagy magyar bajuszt növesztett a püspök. Egyik ünnepi istentisztelet alkalmával, amikor az orgonabúgáshoz hasonló hangon prédikált a Nagytemplomban, észrevette, hogy egyik presbitere, aki az első sorban ült, szinte kidülledő szemmel figyelte a prédikáció alatt. Nem tudta mire vélni ezt a nagy

csodálatot és figyelmet. Az istentisztelet után mindig körülsétálta a templomot és szembe találkozott presbiterével. Megjegyezte mennyire örült, hogy ennyire figyelt és érdeklődött, hogy mi volt ennek az oka. A prédikáció vagy más? Erre a presbiter azt válaszolta: „A prédikáció is nagyon tetszett, – válaszolta a kérdező – de az a bajusz Püspök Uram!” – Nem folytatta, hogy „még jobban”, de a válaszban benne volt. Egy másik bajusszal kapcsolatos kis történet, amikor két székely megy együtt. Mondja az

Két lány az uccán

Ened Tünde és Tórok Rózsa színműve nyomán

– Most már legalább nem vagyunk sehol. Báha így összevissz ben-
tűnök, és a székelyek Püspök!

93. Hátterben az éjjeliőr Baltazár

hogy az Úrsten túlzott nagy mennyiséget senki számára sem mért ki. (95. ábra)

Az egyházkerületi vizitációk alkalmával a falusi lelkészfeleségek az ünnepi ebédbe beleadták szívüket, lelküket. Ez azt jelentette, hogy ilyenkor bizony ötfatfogásos ebéd volt. A püspök az ebéd végeztével megdicsérte a finom ételeket és azt kérdezte: „Húgomasszony, nem lenne-e valami jó szalonna a háznál? A papnék megdöbbenve kérdezték, hogy talán nem lakott jól a püspök. Mosolyogva felelt: „Minden nagyon finom volt, de én mindig szalonnával szoktam befejezni az ebédet” Erre megnyugodott mindenki..

Fiatalkori történet a Tisza családnál: „Neveltjével, akit egyszerűen Lajosnak szólíthatott, jó viszonyban volt. A fizikailag gyenge, de jó szellemi képességű ifjú ragaszkodott Baltazárhoz, aki egyszer életét is megmentette. A hatalmas birtok gazdasági központjainak egyikét mentek el meglátogatni kétlovas könnyű kocsival. Lajos hajtott, s mikor a major közelébe értek, a kirohanó kutyák miatt megvadultak a lovak, s elragadták a kocsit. Az udvaron szerte heverték az ekék, szöges boronák, mert a parasztok a tavaszi munkához készülődtek. A lovak egyenest ezek felé ragadták a kocsit. Az udvaron állók szétszaladtak, az épületek mellett megkövülten álltak férfiak s nők, voltak, akik betakarták a szemüket. Baltazár kikapta a gyeplőt Lajos kezéből s oly hatalmas erővel megrántotta azt,

egyik, hogy új püspöke van Debrecen-
nek és szép fekete bajsza van. A másik
székely nagykomolyan erre csak azt
kérdezi: „Oszd pedri?”

A borivásra is megvolt a tréfás
mondása a predestináció szellemében:
„Az Úrsten minden ember születése-
kor kiméri egy edénybe azt a bor-
mennységet, amit az illetőnek élete tar-
tama alatt el kell fogyasztania. Itt az-
tán hiábavaló minden orvosi közbelé-
pés. A kimért porciót el kell fogyasztania
mindenkinek.” Ez a mondás is bi-
zonyítja, hogy nem volt képmutató an-
tialkoholista, de a mértéktelenséget is
elítelte, hiszen az magától értetődő,

hogy a lovak hátsó felükre ültek.

Egy alkalommal pl. egy kezdő újságíró felkereste a püspököt és kérte, hogy segítsen neki abban, hogy egy újsághoz bejusson. A protekciót kérő legnagyobb megdöbbenésére a püspök a következőket ajánlotta: „Kedves ifjú Barátom azt

ajánlom, hogy írjon egy engem gyalázó cikket és mindjárt alkalmazni fogják.” Az ifjú, aki nagy tisztelője volt Baltazárnak, teljesen megdöbbenve mondta, hogy: „Én a püspök urat nagyon szeretem, becsülöm és tisztelem, hogyan írjak én ilyen kritizáló cikket.” A püspök megnyugtatta, miszerint ő ezt tudomásul veszi, megköszöni, de ajánlatát mégis fenntartja. Végül az újságíró elfogadta a tanácsot és írt egy Baltazárt bíráló cikket, bevitte a szobán forgó laphoz és megdöbbenve vette tudomásul, hogy a cikket elfogadták és alkalmazták. Hálásan és bocsánatké-

rően ment vissza ezután a püspökhöz, megköszönve a furcsa tanácsot. A püspök joviálisan csak annyit mondott, hogy „Ugye megmondtam !”

Ilyen ellenséges beállítottságú volt egyidőben, egy bizonyos irányzatú sajtó a püspökkel szemben.

Valótlanságokat, pletykákat még halála után is híreszteltek róla. A Kolozsváry Kiss unoka hallotta, amikor a második világháború idején az elsötétített vonaton utazott, hogy egyszer csak az ülőhellyel rendelkező szerencsés utazók közül valaki nagy hangon beszél: „Én tudom, mert Debrecenből való vagyok, hogy Baltazár Dezső református püspöknek kóser szakácsnéja volt, mivel minden este sült-főve együtt volt a zsidó rabbival.” – Ennek a hazugságnak a magja abból származhatott, hogy, amikor a püspök Budapesten vagy máshol vidéken járt, nem utasította vissza a zsidó barátainak (pl. a már említett Stern Samunak), ismerőseinek az ebéd- vagy vacsorameghívását.

PÉSTI HÍRLAP

1922. október 14. vasárnap

RÓMAI MINISZTER-TANÁCSBAN

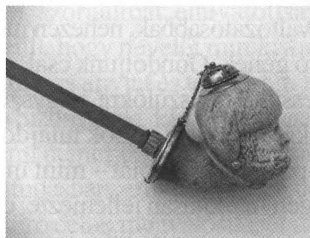
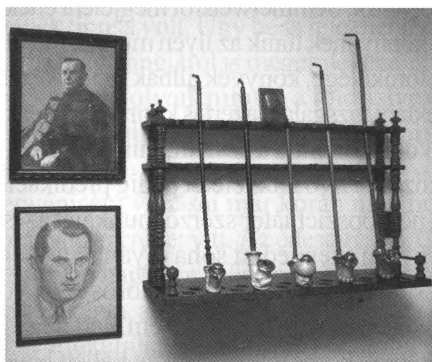

(Gyula)

SCITOVSKY: Na, vége a játéknak. Mayer: Pedig két szép lapom van egyszerre...

94 Scitovszky: Na, vége a játéknak. Mayer: Pedig két szép lapom van egyszerre... (Rothermere és Baltazár, nyíl). Scitovszky: Mindegy, István (Bethlen) már kopogott

Ezek után a püspök pszichobiográfiájához (személyiségi, közelebbről lélektani életrajzához) már megelölegezhetjük azt, hogy nagyon jó humorérzéke volt és szeretett szellemeskedni, tréfálkozni, ami az emberekkel való kapcsolatteremtéshez sokszor nélkülözhetetlen és ő ezt nagyon lényegesnek tartotta.

95. A püspök pipatőruma, amit László fiára hagyott. A pipákkal az étkezések után megkínálta a törzsvendégeit anekdótázás és nótázás közben. (Jelenleg Baltazár Zsuzsánna tulajdona)

Baltazár Dezső pszichobiográfiája

Egy jelentős személyiség pszichobiográfiájának megírása nehéz feladatot jelent a szakember számára. Ezt láthattuk a nagy ideg-elmegyógyász elődeink által Széchenyiről, Bolyairól, Semmelweisről megjelent értékes művekből is. Más szempontból viszont könnyűnek tűnik az ilyen munka, mivel igen sok és részletes életrajzi adat, cikkek tömkelege, könyvek állnak rendelkezésre. Baltazár püspök személyiségének lélektani vizsgálata azért is könnyű, mivel kivételesen nyílt, szókimondó egyéniség volt, ami mind a családi, mind egyházi, politikai viszonyok között is megmutatkozott. Hívó lelki életét pedig prédikációs gyűjteményeiből lehet megismerni. A neuropszichiáter szerző munkáját az is megkönnyíti, hogy Baltazár élete végéig nem szenvedett soha olyan betegségben, – eltérően néhány zseniális tudóssal, államférfival – ami kóros lelki vonások elemzését is megkívánta volna. Gondoljunk itt a fentebb említett nagyságokra (Széchenyi, Semmelweis stb.), akiknek kóros lelki életrajzát kellett boncolgatni. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy Baltazár püspök élete, lelkiisége „tiszt lap” volt.

A pszichobiográfiák általában először a személyiség genetikai gyökereit vizsgálják, amit mi is követünk.

Az ősök között több kisebb-nagyobb jelentőségű lelkész, katona, tisztviselő volt, ami a génkészletük lelki jellemzőinek változatosságát jelenti, de egyes személyiségek génjei elméletileg végig uralkodhattak volna. Egészséges lélektani szempontból nem mehetünk annyira vissza, mint egyes dominánsan öröklődő testi betegségek esetében. A lelki vonások genetikai alapjai lényegesen bonyolultabbak, változatosabbak, nehezen meghatározók, mint pl. a testi alkati jellegeket hordozó gének. Gondoljunk csak arra, hogy egy-egy leszármazott arcvonásaiban keressük a dédszülőkre, nagyszülőkre emlékeztető vonásokat. Jelen esetben genetikailag csak a szülők tulajdonságait tesszük vizsgálat tárgyává. Szerencsére a püspök édesapját – mint már olvashattuk – saját maga és Czeglédy Emánuel igen markánsan jellemezte, de az utóbbi az édesanyák személyiségére is kitért.

Az írásokból megtudhatjuk, hogy az édesapa, Baltazár János, mint városi mérnök szorgalmas és tehetséges ember volt. Köztudott, hogy Hajdúböszörmény nagyon szép főterét ő tervezte. Gyermekait a kornak megfelelő szigorral nevelte, de ennek hatása különbözött a gyermekekben. Dezsőben ezeket a nyomokat megtalálhatjuk, mivel vasszorgalma mellett sokirányú tehetségről is bizonyosságot tett. Az apa politikailag mindvégig Kossuth híve maradt, vérbeli 48-as volt, aki ennek többször határozott kifejezést adott. Dezső is mereven ragaszkodott tiszta magyar kálvinista istenhitéhez, de politikailag lényegesen diplomatikusabb, alkalmazkodóbb volt. Az utóbbit egyes kritikusai negatív vonásként értékelték és ezen az alapon támadták A demokratizmus, segítőkészség szintén szár-

mazhatott az apától is, amit a püspök tovább gazdagított magában.

Erős testi alkatát is apjától örökölte, mivel jó tomász volt Czeplédy Emánuel a külsejét jellemző következő eseményt írta le: „Tisza Lajossal Berlinben az Operában helyet foglaltak, Baltazár csakhamar a figyelem középpontjába került, s a látcsövek mind feléfordultak, s a megjelentek véleménye szerint az idegen, a férfiszépségnek típusa volt. Úgy be is fejezhetnénk Baltazár portréjának felvázolását, hogyha még hangjáról is megemlékezünk. A hangja. Ez a szomorú, tiszta mély hang, amely olyan, mintha a föld szíve dobogása hangzana messziről, átszűrve és megtisztulva a Hortobágy délibábtól színes meleg fényáradataiban...”

Az apa vezető egyéniségi vonásai már korán megmutatkoztak a fiúban, amikor az iskolában irányító szerepet vitt. Az édesanyjától, Czeplédy Máriától az irodalmi érdeklődést és költői hajlamot, lelki érzékenységet, az emberekkel szembeni jóakaratot, szeretetet kapta, amit magában szintén tovább fejlesztett. Így ha a kiragadott vonásokat értékeljük, azt mondhatjuk, hogy talán egyedül a saját véleményhez, felfogáshoz való – időnként csökönyösnek mondható – ragaszkodás lehet az, amit bizonyos szigorral negatívnak minősíthetünk. Az ilyen jellegű túlzások következményeit néha az apa és fia is megsínylették.

A rövid genetikai jellemzés után a nevelés és környezet hatásait érdemes áttekinteni, amit egyes fejezetekből bőven megismerhettünk. Az életrajzában többször szerepelt a szorgalom, tudnivágyás, vezetői vonások, amelyek az elemi iskolában és gimnáziumban már kibontakoztak. A papi hivatást maga választotta elutasítva a világi karriert jelentő csábításokat. Kedves tanára, Erdős József professzor, többször tanúsította tehetségét, szorgalmát, elhivatottságát. Mivel édesapját korán elvesztette, arra kényszerült, hogy nevelői munkával – a Tisza családnál – pénzt keressen, hogy támogathassa anyját és testvéreit. Professzorához, testvéreéhez írt levelei mindezt híven bizonyítják. Ekkor már önálló jellemvonásokkal gazdagította személyiségét, ami nemcsak a szorgalomban, áldozatkészségben, tanítványi hűségben, tiszteletadásban, erős akaratban jutott kifejezésre, hanem a jövőre irányuló, magasra törő célok megvalósítását szolgáló tudatos cselekvésekben. Az önképzése céltudatos volt akkor, amikor Tisza Lajossal együtt a jogot is elvégezte, majd miniszteriális állást vállalt. Korai „bizalmi állása” nem tette elbizakodottá, hanem ha kellett – „megalázkodott”, beilleszkedett az előkelő környezetbe. Kétségtelen, hogy ezt megkönnyítette a Tisza család puritánsága is. A tisztelet viszont nem akadályozta azt, hogy önérzete még ebben a környezetben is fokozódjon, hiszen tanítványának eredményei sikerélményt jelentettek. A Tisza szülők megbízatásai a fiatal embernek elismerést jelentettek. Tanulva tanított, munkáját maximalista módon végezte. Sikeresen küzdött le azt az ambivalens érzést, amit az egyszerű származás és anyagi nehézségek indukáltak a gazdag emberekkel szemben. Mint említettük a kiváló

politikus, Tisza Kálmán és családja nem tartozott a fennhéjázó, léha arisztokratakhöz és magasra értékelte Baltazár tudását, tevékenységét. Ez nem jelentette azt, hogy ő ne ismerte volna fel és helyeselte a feudálkapitalizmusban meglévő óriási anyagi különbségeket, ami a szegény réteg és a gazdagok között volt. Mindkét szélsőséget megismerte és benne egészséges humanista demokratikus szemlélet alakult ki. Az arisztokratikus környezetben Baltazár tudatosan sajátította el a legmagasabb szintű – az akkori időkben szigorú – viselkedési szabályokat, magatartási formákat. Ezeknek mind itthon, mind külföldön igen nagy hasznát vette. Egyébként nem sokat kellett tanulnia, hiszen a tisztviselő középosztályban is kifejlett volt az „etikett”, a társasági érintkezési forma, öltözködési szokások stb.

Czeglédy írja: „Lelkészársaival szemben megértő, velük való barátságában résztvevő és kedélyes anélkül, hogy pajtáskodó lenne. Általában véve a tiszántúli református lelkészi karba ő vitte bele az összetartozásnak s a kari öntudatnak a szellemét nemcsak a Lelkészegyesület megindításával és írásaival, hanem inkább a velük való személyes érintkezésben részéről megnyilvánuló komoly és átérzett testvériességében, a kartársi szellem nemes értelmében. És lényének még egy uralkodó vonásáról kell itt megemlékeznünk, mert ez nála, mint esperesnél, akin a hozzátartozó lelkészsegek és hivatalok vezetőinek személyi kérdése is sokszor megfordul, nyilvánult meg és nem változott meg soha egész vezéri pályafutása alatt az, hogy emberekről való véleményét soha se hangoztatta, lelkipásztoraikra vonatkozóan soha semmiféle besúgást meg nem engedett, meg nem hallgatott. Ha dorgálni kellett is, az Írás szerint járt el. Elhívatta magához és titkon szólott vele először. Baltazár, aki az elvek csatáiban nyíltan szóban vagy írásban irgalmat nem ismert; a személyi dolgokban háta megett soha nem szólott sértőn senkiről. Ennek köszönhette azt a mély bizalmat és szinte rajongó szeretetet, amellyel lelkészársai mindig körülvették. És ez a szeretet őszinte volt, nem a lelkész az esperesének és püspökének adózott vele, hanem az ember az embernek. Kimeríthetetlen nagy érték volt Baltazárnak ebben a magaviseletében, mert először derékban vágta ketté a személyi korrupciót, másodszor pedig saját magának szerzett vele becsülést és tekintélyt. Ez lényének egy előkelő és ritka vonása, hogy ő a mérgezett tört nem ismerte. A lenézést, semmibevevést, észre-nem-vevést, mely az üres nagy emberek tulajdonsága, soha senkivel nem gyakorolta. És ezzel az ember és lélekismeret nagy krisztusi parancsát gyakorolta, melyről a református püspökök közül is sokan megfejelkeznek. Mert nincsen olyan nyomorult ember a világon, még ha az a püspök akarata ellenére valahol vétlen beválasztott elhasznált és elkopott kálvinista „atyafi” is, aki nem áhítaná azt szíve mélységéből, hogy az esperese vagy a püspöke „felfedezze”, hanem hogy őbenne is testvéri jószívvel és természetességgel meglássa az embert s a papot.”

A kettős környezeti hatás nem befolyásolta az egyszerű, szegény emberek iránt érzett szeretetét, megértését, megbecsülését. Amennyire becsülte a Tisza család humánus magatartását az alkalmazottakkal és minden rendű és rangú emberrel szemben, annyira megvetette a fölényes, kíméletlen gazdagokat, akik vagyonukat nem munkájukkal, hanem örökségként kapták. Lélektanilag talán magyarázatot nyer a gazdag katolikus felső papsággal szembeni későbbi ellenséges érzése: egyik oldalon a nyomorgó falusi protestáns lelkészek, a másik oldalon – óriási magasságban – a gazdag felső katolikus klérus. Későbbiekben ezt a negatív érzést – alapján öikuménikus gondolkodása mellett – fokozták a könyvben részletezett támadások. Mindenesetre a gyökerek idáig is visszanyúlhattak.

Az arisztokratikus, külföldi, majd miniszteriális környezet után belső lelki indíttatásra – mintegy megvilágosodás eredményeként – Isten szolgálatát választotta, méghozzá vidéki, falusi lelkészi állásban. Meggyőződése lett, hogy *„Istent szolgálni csak gyülekezetben lehet”*, pedig mint minisztériumi tisztviselő és a szegény papok magasabb fizetéséért sikeresen küzdött.

A családalapítás számára nemcsak szerelemből, szeretetből fakadt, hanem erkölcsi kötelességből, és itt talán ismét némi genetikus „beütés” is szerepet játszhatott a környezetben látott többgyermekes családi minta mellett. A vidéki papság mindennapi szolgálata, missziós munkásságai mellett nem hagyott alább benne a magasabb vezetői állás iránti törekvés. Szerencséjére olyan környezetbe került, ahol nagyon sokan felismerték az ilyen irányú tehetségét: hamarosan esperes, majd alig negyvenévesen püspök lett. Addig viszont tudásban, hitben, az emberekkel szembeni magatartásban állandóan fejlesztette magát. Önfegyelme, kitartása, akarata, szeretete mindeniben csodálatot váltott ki. Istenben való erős hite, biblikus szemlélete pedig mindig erőt adott neki, amikor veszélyben volt, vagy támadások érték.

Pályafutása során főleg a politikai szerepléseiben érték kudarcok vagy kénytelen volt változtatni eredeti felfogásán. A „hajlékonysága”, mivel azzal nem ártott soha senkinek, etikusnak, azaz pozitív lelki tulajdonságnak tekinthető. Első ilyen megingás a XX. század első évtizedében volt, amikor még meglegyintette a szociáldemokrácia ideálisnak tűnő törekvése, de amint felvillant a doktriner, túlzott baloldali irányzat, akkor váltott. Második jóval nehezebb krízist a proletárdiktatúra, kommunizmus, román megszállás, Horthy kormányzósága, IV. Károly visszatérése jelentette. Itt nem a saját életét, hanem a családjáét, valamint a haza és elsősorban Debrecen és a tiszántúli kálvinizmus védelmét és érdekeit tartotta szem előtt. A harmadik korszakot a Bethlen Istvánnal, majd jóval élesebben és tartósabban a Gömbös-kormányval való nézeteltérése jelentette. Mindegyik kritikus korszak igen sok – főleg politikai – ellenséget hozott számára. A politikai nézeteinek változtatásai nem különböztek a történelem folyamán ismert

igen sok példától, kezdve a római korszaktól, a francia forradalom alatti sokkal élesebb pálfordulásokig. Múltbeli hazai rendszerváltozásaink során pedig igen sok erkölcstelen, haszonszerző, nemegyszer emberileg kegyetlen és káros átalakulások tanúi lehettünk, amikhez képest Baltazár politikai magatartásának enyhébb módosulásai ártatlannak tekinthetők. Vagy még pontosabban: a rendszerváltozások káros hordalékával szemben különböző módon kellett védelmeznie a maga, lényegileg változatlan álláspontját. Kétségtelen az, hogy egyházi karrierje mellett a politikai életben is szeretett volna vezető szerepet vinni, de programjait félreértették vagy nem voltak alkalmasak a politikai szférában arra, hogy az elitet vagy a közép rétegeket, vagy magát a népet megnyerje magának és mozgósítsa. A kudarcok bántották, de diplomáciai érzéke nem csalta meg. Ilyenkor visszahúzódott elsődleges egyházi feladataihoz, amelyekben sikert sikerre halmozott. Ezekben az esetekben sem volt soha bosszúálló. Hogyan is lehetett volna, amikor Jézus tanításai vezérelték: szeretet, megbocsátás. „Nagyratörése” eltörpült az egyházának, városának, hazájának nyújtandó segíteni akarása mellett. Határozott és tiszta jelleme nem engedte meg azt, hogy tűzzel-vassal törjön a legmagasabb karrier irányába még akkor sem, ha történelmünk bizonyos korszakaiban tisztánlátása, elgondolásai alapján méltó lett volna akár jelentősebb politikai pozíció betöltésére is. Egyházpolitikájának minden vonatkozása gondolkodását és alkotói tehetségét igazolta. Mentális képességeiről bőven szóltunk a kortársak írásainál. Asszociációs készsége, gondolatvilágának gazdagsága, nyelvteljesége, csodálatosan megfogalmazott világos stílusa, rendkívüli dokumentációs tulajdonsága zseniális emberre jellemzőek. Az utóbbi (dokumentáció) szinte túlbiztosításra utal, amivel részben önmagát, részben másoknak szóló igazolásnak tekintette, de nyilvánvaló az, hogy az utókor számára is gazdag hagyatéknak szánta.

A klérussal kapcsolatos túlzott érzékenysége nagyrészt a múlt vallásos hagyományaiból, harcaiból, vallási vitákból, vetélkedésekből táplálkozott. Ez a szenzitívitás nem tekinthető kórosnak, hanem kissé túlértékelt eszmének, amit a klérus részéről megnyilvánuló nyílt vagy burkolt támadások váltottak ki egy olyan egyénben, aki Kálvin fanatizmusához hasonlóan védte a maga tiszta kálvinista vallását. Számára az igazi magyarságot egyben a protestantizmus jelentette. Ez a felfogása, hogy csak kálvinista lehet igaz magyar – különösen ma – már anakronizmus és bizonyos fokú fanatizmusra utal még akkor is, ha Illyés Gyula azt írta a genfi reformáció emlékművéről, hogy Kálvin nélkül – nincs magyar nemzet. Baltazár ilyen felfogásában egyébként is ellentmondás rejtett, mert a „hazafias, igaz magyar katolikus nagyokról és zsidókról” mindig elismerően szólt. Ezt az elfogultságot a személyes ellenfeleivel kapcsolatos szenzitívitása magyarázhatja. Úgy vélte, hogy a pápa csálhatatlansága és a magyar egyháznak – és így az államnak – Rómától való függése bizonyos internacionalizmust jelent, azaz

akadály lehet az önzetlen hazaszeretetnek. Ezzel kapcsolatban csak akkor tudnánk teljesen tárgyilagos véleményt mondani, ha átéltünk volna hasonló dolgokat, mint egy ilyen magas állású egyén, és időben, helyzetekben magunk is részesei lehettünk volna a történeteknek. Sajnos az elmúlt ötven év, de általában a történelem mindig egy adott kor ideológiájának megfelelően próbál „hiteles” adatokkal manipulálni, de gyakran tapasztalhatunk valódi hamisításokat is. Lehetetlen egy embert úgy jellemezni, hogy nem ismerjük a részletes életrajzát, jellemét, kisugárzását, népszerűségét, gondolkodását, alkotásait. Baltazárnál az illetékesek ezt könnyen megtehették volna, hiszen őszinte, szinte túlzottan nyílt, harcos egyénisége azt jelentette és jelenti, hogy mindenki számára, aki rosszindulat nélkül kívánta volna megismerni „nyitott könyv” volt

Azt mondhatjuk, hogy hibáiból mindig tanult és lelki, szellemi életét egyháza, hazája szolgálatába állította. Kiváló érzékkel vett részt Debrecen város vezetésében az értékes pozitív hagyományok védelmezésében. Természetesen ez utóbbit olyan társak segítették, mint Dégenfeld József, Kenézy Ferenc, Magoss György, Vásáry István és még sokan mások.

Érzelmi életének jellemzői sem maradhatnak ki a pszichobiográfiájából. A gyermekek és ebben a munkában az unokák írásai, emlékezései lényegében megrajzolták a nagypapa és apa lelki vonásait. A feleségéhez való hűséget, a nagy család szeretetét mindenek fölé helyezte. Ilyen vonatkozásban soha nem is érte elmarasztaló kritika. Tekintélye, atyai szigora, bizonyos távolságtartásra készítette a gyermekeit. Érdekes módon a gyermekei ezt – kevés kivételtől eltekintve – pozitívan élték és ítélték meg: tisztelettel tekintettek fel rá, szerették, becsülték és a legnagyobb emberek közé sorolták. Életében és halála után is csak jót és szépet mondtak róla annak ellenére, hogy rendkívül sok elfoglaltsága miatt a családban töltött idő viszonylag kevés volt. Unokáit is gyengéden szeretete. Évikét, aki édesapját nagyon korán elvesztette, gyermekeként nevelte, de ezt a többiek nem érezték kivételezésnek. A zeleméri nyaralások, amikor főként gyermekeivel, unokáival lehetett a család minden tagjában örök emléket hagytak.

Gondoljuk el, hogy első amerikai útja alkalmából mindennap írt lapot vagy levelet szeretett feleségének. A második, rövidebb út idején már csak ritkábban. Ezek az írások úgy maradtak meg, hogy lánya, Erzsébet egy kis kockás füzetbe szóról-szóra lemásolta. Amikből néhány oldalt bemutattunk.

A szerző minden gyermekét és unokáját személyesen ismerte, ismeri és amikor Baltazár Dezsőről érdeklődött, a véleményük egyhangúan szeretettel teljes volt és mindegyik hozzátartozó igen magasra értékelte mint férjet, szülőt, nagyszülőt, püspököt és politikust is. Az ilyen gyermeki vélemény kialakításában nemcsak a püspök szerető lelki vonásainak, hanem a gazdag érzelmi életet élő feleségnek is igen nagy érdemei voltak, hiszen neki kellett áthidalnia és szeretet-

tel kitöltenie azokat a hosszú napokat, heteket, hónapokat, amelyek a püspök gyakori távolléte miatt hiányoztak. A szerző igen sok lelkészt ismert különböző korcsoportokból – beleértve saját édesapját – és a püspökről csak mint a tudás, jellem, emberség, lelkési szolgálat eszményi példányáról hallott. A róla szóló írások, nekrológok, emlékezések, amelyeket a könyvben idézünk mindezeket igazolják.

Baltazár püspököt személyiségi vonásait tekintve – egy régebbi típustan szerint a sztnikus (szellemi képesség, lelki tartás és jellem tekintetében határozott, kitartó, irányításra teremt) és athletoid (atléta jellegű testi felépítés mellett elvekhez ragaszkodó, kissé makacs) alkat keveréke közé sorolhatjuk. (95. ábra) Minden vonását összefoglalva, széleskörű és magasszintű tudás, tiszta jellem és erkölcs, kiváló interperszonális kapcsolatteremtési készség és képesség, gazdag érzelemvilág, család- és emberszeretet, segítőkészség jellemezték. Dezső Gyula, későbbi nagytemplomi lelkész írása ezt alátámasztja: „Mint magánember: jó ságos volt, szelídlelkű, előzékeny, segíteni akaró. Szerette az embereket és amennyire a vállaira nehezedő súlyos dísz megengedte: szívesen időzött ismerősei körében.” Egyes tulajdonságai, mint a vezetői, szervezői adottság, mindenkit magával ragadó szónoki tehetség, nyelvtudás lehetővé tették, hogy korának kiemelkedő egyházi és világi egyénisége legyen.

A már idézett Révész mottó szerint: „Amaz ős kősziklából kivágot szirt”, Ravasz püspök jellemzése: „Baltazár Dezső, erős fegyveres, jó katona. Talpig ember, aki annyiunknak erőssége voltál, most már azé vagy, aki a Te erősséged volt: Krisztusé”, Muraközy Gyula véleménye: „Mindig magában járó, szinte ellenzéki egyéniségnek ismerték, pedig mindig a közösséget látta. A legelső volt, aki a magyar református lelkési társadalmat megszervezte, egy táborba gyűjtötte. „...” nemes anakronizmusa mellett, egyúttal a legmodernebb felfogású szociológus is volt, akinek sok igazat fognak adni az Idők.” Az idézett jellemvonások mindenike szintén Baltazár pszichés tulajdonságainak a méltó összefoglalását adják.

Még számtalan jellemzés maradt a püspökről, amelyek a fentiekkel együtt igazolhatják az író neuropszichiáternek az utólag alkotott „szakvéleményét”. Bár ilyen fél-tudományos pszichobiográfia végére nem éppen illik a lírizálás, mégis úgy gondolom, hogy Baltazár Dezső emlékére – akinek költői hajlama is volt – idézhetjük Sipos Károly versét.

Pásztor búcsúja

*Ez az én nyájam, az én népem !
Ezekért hullott annyi éven
Napok hevén a verejtékem*

*ha Szentlelked már bennük lángolt,
ez a lobogás olyan láng volt,
hogy a hitlen is odapártolt*

Ezeknek voltam őrizője,
Forrásvízhez terelgetője,
Rossz napokban a megvédője.
Ez az én népem, az én nyájam!
A templomban, Isten házában
Igét ezeknek prédikáltam.

Ezeket vittem imádságban
Isten, Eléd és jó, ha láttam,
Hogy egyek már a szárnyalásban.

Hogy együtt hittel, leborulva
Egyetlen virágkoszorúba,
Neked szolgál az ember újra...

Ha közöttük csak egyet láttam,
hogy rám hallgat, hogy jön utánam
úgy, mint a Krisztus nyomdokában;

Itt van, akikkel együtt sirtam
s együtt örültem, amíg bírtam,
kikkel egy leszek lent a sírban.
Most még látnak, de nemsokára
nem támaszkodik már botjára
pásztoruk. Indul nagy útjára

Most még szemeim rajtuk, kiken
tekintetem is úgy elpihen,
hogy mindegyikre áldást viszen

S feléjük nyúló áldó kezem,
mikkel beléjük ölelkezem
a Mózesé a Nébó hegyen...

És nem az fáj már, hogy leéltem
az életem s hogy itt a végem
s másnak kell adni már vetésem.

Nem fáj a búcsú, nem a válás;
hiszen lesz nekem örök szállás
és lesz majd egyszer viszontlátás.

Dr. Baltazár Dicső püspök úr arcképe. Dienes János neves festőművész megfestette a kollégiumi díszterem számára Püspök urunk életnagyságú arcképét. Az eredeti kép nagysága 205 x 135 cm. A nagyszerű képről jósliterült reprodukció fehér kartonnal együtt cca 65 x 45 cm. nagyságban megrendelhető a püspöki hivatal útján.

95. Dienes János művész által festett kép a Kollégium dísztermében

Utószó

A könyv bemutatta Baltazár életét, műveit, gyakorlati alkotásait. Saját és kortársai írásaiból, valamint a halála után fellelhető könyvekből, cikkekből vett idézetek és egyes családtagok emlékei alapján megismerhetjük jellemét, emberi, egyházfői, politikai magatartását. A szerző reméli, hogy sikerült a munkából kiválogatott kor- és élethű objektív adatokat úgy csoportosítani és a lényegyet kiemelni, hogy az olvasó megismerje és értékelje hazánk egyik legnagyobb református püspökét.

A könyv azonban nemcsak a református nemzeti érték bemutatását, felelevenítését és megőrzését, valamint egy rövid családtörténeti ismertetést kívánja szolgálni Baltazár püspök személyén keresztül. A szerző úgy gondolja, hogy ez a kisebb és szemelvényekkel teli olvasmány egyeseket arra buzdíthat, hogy a nagy püspök rendkívül gazdag dokumentációs gyűjteményét a teljesség igényével feldolgozza. Ha a fejezetek címét nézzük, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy egyesek megérdemelnének egy külön kötetet. Ilyen lenne például az amerikai út részletes ismertetése, az ott kötött kapcsolatok feltárásával, sorsával, kihatásával a magyar és amerikai református egyházak viszonyára. Másik téma lehetne a püspök ugyanilyen jellegű nyugateurópai összeköttetéseinek hatása hazánkra és egyházunkra. A Kormos László által tényyszerűen ismertetett levéltári anyag, – mint ő írta – még feldolgozásra vár és mindezekhez kellő anyagot szolgáltatna.

Baltazárt idézve fejezem be munkámat, aki a „Próbáltatások...”-ban mintegy mentségül hozta fel azt, hogy ha időnként hibázott is, azt a nemzet és egyháza, családja érdekében tette és az olvasó miután elolvasta könyvét, csak akkor foglaljon véleményt tetteiről: *„Láthatja a nyájas olvasó, hogy az egyenes úton haladó vándort mint veri szembe, jobbról, balról jövő szélsőséges vihar. Láthatja, hogy a mérséklés, békítés, engesztelés, szeretet embere a szemben álló gyűlölködők két malomköve közé kerül. Láthatja, hogy mennyi seb, mennyi szenvedés várja azt, aki nem az embereknek enged, hanem az Istennek; de egyben láthatja azt is, hogy, aki mindvégig megáll a hitben és a szeretetben, azt megtartja a kegyelem Istene...”*

A könyv lektorainak véleményéből

Leel-Össy Lórántnak a szerzőnek a könyvről Veress Géza debreceni várostörténész a következőket írta: „Baltazár Dezső kiemelkedő negyedszázados egyházvezetői tevékenységéről, debreceni és országos közéleti szerepéről az utóbbi 60 évben a református teológia, a történetírás és az irodalom csak esetlegesen, periférikusan, olykor kirívóan ellentmondásokkal emlékezett. A Kollégium és a püspöki rezidencia közötti róla elnevezett utcának a nevét is elvették. Egy szűk egyházi és értelmiségi körön kívüliek szinte el is felejtették. Ezért elismerés illeti az orvos-szerzőt, – aki nem szakmabeliként – a Baltazár-emlékeket és dokumentumokat szorgalmasan összegyűjtötte, egybeszerkesztette és közreadta. A kivételesen guzdag és változatos anyag elsősorban mint szemelvénygyűjtemény (a szerző breviáriumot említ) segítheti elő az immár két nemzedék múlásztásainak törlesztését. De minden bizonnyal jelentős ösztönzője lehet a püspök egyházi, közéleti munkásságának még hiányzó tudományos feldolgozásának is.

Leel-Össy Lóránt értékes munkájának kiadását tehát a legmelegebben ajánlom és őszinte, jó szándékú segítőkészséggel tett... megjegyzéseimmel... támogatom.”

A másik lektor, Frigyessy Agnes rovatvezető újságíró „Baltazár Dezső ébresztése” címmel a Kis Újságban a következőket írta: „Leel-Össy orvos-professzor Baltazár püspökről írt könyvében részletesen foglalkozik a nagy püspök életútjával... De ki volt valójában Baltazár Dezső? Akit a mai napig nem méltatott megfelelően a református egyház. Az első „hivatalos rehabilitáció”-t a család kérésére, a püspök halálának 60. évfordulója alkalmából tartották, amikor Kocsis Elemér református püspök istentiszteleten emlékezett Baltazár Dezsőre, püspökelődje sirjánál. Miért tartották őt a baloldal jobboldalinak és a jobboldal baloldalinak? Miért nem tudták őt sehová beskatulyázni? Miért támadták őt oly sokszor? És ennek ellenére miért volt mégis mindig népszerű?” A választ a könyv teljes egészében megadja.

„Családja a XIII. századig vezethető vissza.” Családfájának felderíthető részei tartalmazza a könyv éppenúgy, mint az életútját, tuskódásait. „A kommunizmus príbékei 1919-ben bebörtönözték. Kegyetlen öre nem engedte, hogy Bibliát olvasson. Kivégzéséről is gondolkodtak... Vádolták például azzal, hogy miért üdvözölte IV. Károly királyt Debrecenben, vagy miért köszöntötte Horthy Miklóst vagy épp a román királyt? Katolikusellenesnek tartották őt a »fekete reakció«. Pedig többször kifejtette és megcáfolta ezt beszédeiben, írásaiban. Számára minden ember, aki magyar, aki

nemzetét szereti és nem bántja a másikat: egyforma. Egyformán szerette a királyt és a harangozót! Ökumenikus gondolkodását, demokratikus felfogását sokan nem értették. Pedig mélyen ökumenikus gondolkodású ember volt, aki vallási egyenlőséget követelt mindenki számára, és aki a hitbéli egyenlőség fontosságát hirdette... Támadták azért is, mert keresztyéni szeretettel szerette és védte a zsidókat... kéthónapos amerikai koldulókörútján 42 ezer dollárt gyűjtött (1922-ben és 1924-ben), hogy megmentse a református kollégiumot és több egyházkerületi intézményt...

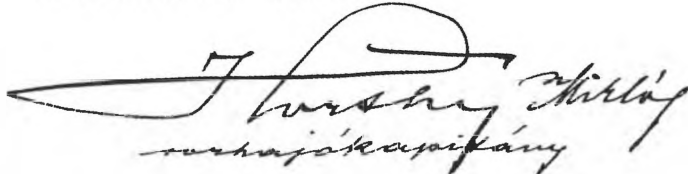
– Szerette családját, a magyarságot és egyházát. Rendkívül széles látókörű embert veszítettünk el benne, aki nagyobb volt kortársainál... Leel-Össy Lóránt professzor előadásával és különösen könyvével Baltazár Dezső »ébredése« mégis megkezdődött.”

2100/ev, Kényszeres, 13/X 917
 Működőtagos uram!

Bocsáss meg, hogy rövid ismeretségünk
 első gyümölcse a rakladi, de nem tud-
 sam kideríteni egy régi jó kenderesi főjegye-
 sörvegye keresését. - Különben is egy jele-
 sen kvalifikált fiatal ember ambíciósus
 előretöréséről van szó, a mi bizonyosa-
 sympathikusán érint. Szegény arany
 bátran küzd a nyomorúsággal, azért
 nagyon kérlek - ha teheted - szerezd
 meg neki ezt a kis örömet. -

Hogy egyszer pontosítani akarom, mennyi-
 re örültem, hogy alkalmam volt meg-
 ismerkedni. Nagyon reménylem, hogy a
 jövőendő években sokszor fogunk találkozni.

Hivatali tiszteltem nyilvánítása
 mellett maradtak
 őszinte hívek

 sorhajókapitány

Horthy Miklós sorhajókapitány 1917. 02. 09-én kelt levele, ami mutatja
 hogy a püspökkel már korábban is jó kapcsolatban voltak.

Immanuel vanin, deb. P. lapban közzéttem,
Maurice

/Két bizonyítvány./

Dr. Baltazár Dezső püspök Kiser Ferencz egyh.ker.főjegyző és fia Baltazár János közreműködésben aznapig tartó harctéri utat tett.-Az ut két pontjáról beérkezett érdekes bizonyítványokat itt közöljük:

I. M. Kir. 313 Honvédgyalogosdandár parancsnokság. Et. 610/4 st.

Kv ref. püspökök hivatalának Debreczen.-

Teljesítette 1917 júni 27-én Ertesítem, hogy Dr. Baltazár Dezső püspök ur a püspöki káptalánál Kiser Egyházi tanárral f. 6. június hó 18-n. d. u. 6 óra 40 perckor a cs. és kir. VI. hadtestparancsnokságtól a m. kir. 16 honvéd gy. lőgármű parancsnoksághoz Gyiménre érkezett.-A parancsnokságnál történt éjjeli leker után június 18-n. d. u. 6 órakor uracsra és isztentisztelet volt a dandár-terén és a m. kir. 17-ik népfelkelő gy. o. tartalék századainak protestánsai, valamint a rajvonalból szabadonként 4-4 ember részvételével, mely alkalommal a püspök ur hazafias buzgóító beszédet intézett hallgatóságához.-

Püspök Ur kitért vel azután Istenről elmondott az állásokba a m. kir. 16 honvéd gy. lőgármű parancsnokságánál megkezdte után isztent, teletet tartott, lényegre házaszeretetre és a végtelenségig kibartásra buzgóító beszéd kíséretében.-

Azután d. u. 5 óráig az első vonalbeli embereket kereste fel a legelső vonalban, ott, ahová az ellenséges tűzörzség naponta tükelni szokott - mikoránál vigasztalva, lelkositva és buzgítva katonáinkat.-

A püspök ur hazaszeretettől fakadó megjelenéséért, önfeláldozó példát mutató katonaságáért és az embereket lelkesítő lelkészségéért fogadjuk az a legelső közönséget. P. H. Paléta ezredes.-

II. M. Kir. 313 Honvédgyalogosdandár.-

Móltóságos Baltazár Dezső ref. püspök urnak Debreczen.-

Van szerencsén Móltóságának ezredes közönség belől segített utjáról. Készített válsatot a a szászparancsnokság által feltérjezített kiser. Jelenlétet tisztelettel megállítani.-Történt Gábor ezredes közönségének

II. 313 szász parancsnokságának állásáról.-

Alkalmat 1917 június 18-án

Az utolsó parancsnokság telefón jelentése folytán Baltazár ref. püspök

Bizonyítvány két oldala Dr. Baltazár Dezső püspök és Kiser Ferencz egyházkerületi főjegyző harctéri útjáról 1917 június 15-én

Dr. Kovács István theologiai tanár, mint a protestáns ügyek kormánybiztosa az egyetemes konvent elnökségét, az egyházkerületek püspökeit és alulirottat folyó hó 11-re a ministeriumba értekezletre hívta össze, amelyen egyrészről tisztázta kormánybiztosi megbízatásának jellegét, másrészről pedig közölte velünk a kormány kívánságait s egyházunknak tett ígéreteit.

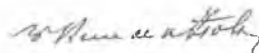
Az értekezleten a dunamelléki püspök ur s alulirott vetünk részt, miután a többi meghívottak részben egészségi okok,

részen közlekedési akadályok miatt nem jelenhettek meg. A konvent lelkeszi elnöke az értekezlet után érkezett távérti értesítése szerint - elvi okokból nem jelent meg, miután a kormánybiutossággal szemben egyházi autonomiánk szempontjából agályokat táplál.

Miután felfogásom szerint a kormánybiztos ur megbízatása egyházi önkormányzatunkat a legtávolabbról sem érinti s a konventi lelkeszi elnök ur aggályai félreértésből eredhetnek: ez okból nem láttam okot a kormánybiztos ur azon kérésének megtagadására, hogy a vele lefolytatott megbeszélésről általam készített emlékeztető feljegyzéseket szíves tudomásul és további szíves intézkedés végett teljesen bizalmas és magánjellegű közlésképen Máltóságodhoz s a többi püspök urakhoz továbbítsam.

Budapest, 1918. évi november hó 12-én.

Mély tisztelettel

egyetemes konventi tanácsos.

Emlékeztető feljegyzések

dr. Kováts István kormánybiztossal 1918. évi november hó 11-én folytatott megbeszélésről.

Dr. Kováts István mindenekeelőtt kormánybiztosi megbízatásának jelleget kívánja tisztázni. Ő, mint a protestáns ügyek kormánybiztosa, az egyházi önkormányzatok minden érintése nélkül, vagyis az egyházi hatóságok eddigi jogkörének teljes megóvása mellett arra van hivatva, hogy közvetítsen a protestáns egyházak és a kormány között, hogy a kormánynak a protestáns egyházakkal való érintkezését megkönnyítse. tolmácsolja a kormány előtt az egyházaknak egyetemes érdekű kívánságát s előkészítse ezeknek, valamint az egyházi belhivatalnokok jogos igényeinek kielégítését.

Az egyházak - úgy mint eddig - ezentul is közvetlenül érintkeznek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, csupán célszerűségi szempontból kívánatos, hogy kívánságairól a kor-

mánybiztost is tájékoztassák, hogy az ügyek gyorsabb intézése
e módon biztosítva legyen.

Mit kíván a kormány a protestáns egyházaktól?

1. A kormány az új alapokra helyezett állami élet vég-
leges kialakításában a keresztény egyházakban rejlő nagy er-
kölcsi erő hathatós közreműködését kéri.

2. A protestáns egyházak tőlük telhetően támogassák a
kormányt a belső rend gyors helyreállítására irányuló törek-
vésében.

3. Hosszának közre, hogy a felekezetházi béke megóvassék
s ahol az máris megzavarának látszik, helyreállírttassék. /zsi-
dóüldözések/.

4. Folytassanak a protestáns egyházak az államkormányé-
vel párhuzamos akciót az ország területi integritása érdeké-
ben két irányban es. peuy

a/ belföldön a veszélyeztetett területeket utazzák be
feltétlenül megbízható s agytacióra es szervezésre képes egy-
vázi emberek s az egyházakat bírák rá szervezkedésre egy eset
leges plebiscitum esetére, szövetkezzenek amennyiben lehetsé-
ges az ottani megbízható nemzeti ségekkel/németekkel, jóindula-
tu tótokkal, ruténekekkel stb./

b/ az egyházak használják fel külföldi összeköttetéseiket
az ország területi integritásának megóvása érdekében, az Ameri-
kai Egyesült Államokban, Franciaországban, Svájcban, Hollandia-
ban stb. lévő barátaik útján belevívén ezen protestáns orszá-
gok köztudatába, hogy az ország területi szétdarabolása egyut-
tal ledöntése a protestantismus leghatalmasabb keleti bástyá-
jának.

Mit ígér a Kormány a protestáns egyházaknak?

1. Személyi garantiát a tekintetben, hogy a vallás- és
közoktatásügyi kormányzat tén az eddigi kongreganista szel-
lem nem fog érvényesülni. /négy református államtitkár/ fokoza-
tos személyi cserénél kiváló ifjú protestáns erők alkalmazása
a jövőre is tekintettel./

2. A kormány kijelenti, hogy a szeptatio kérdését a ma-
raszéről nem kívánja elővenni, hanem az egyházak ügyeit a tör-
téneti fejlődés sodrában kívánja megtartani a mostani nagy
átalakulás idején.

3. Úgyanez áll az iskolák egyetemes államosításáról is.

4. Az 1890. évi XX. T. sz. fokozatos végrehajtására vonatkozó ígéreteket ez a kormány is magáévá teszi, sőt a maga részéről hajlandó ezeken tovább menni, várván az egyházak pozitív igényeinek bejelentését.

5. A lelkészek vallásitanítással foglalkozó lelkészek és segédlelkészek részére a családi pótlékot és ruházatbeszerzési segélyt minden eadói korlátozás nélkül kívánja megadni.

A görög katolikus és görög keleti alacsonyalt képesítésű lelkészek kongregációjának felemlésével kapcsolatban a törvény novellájában az 1800 koronás összeget fel kívánja emelni a magassági képesítésű lelkészekre nézve.

6. A menekülési kényszerített lelkészeket, tandíjakat és tanítókat megfelelő segéllyel részesíti. /A vallásalapból!/
 7. A felekezeti tanítók illetményeit és háborús segélyét az állami tanítók járandóságaival teljesen egyezően rendezi.

8. Felekezeti tanítók illetményeinek lehetőleg állami szinorra való emelését szintén terve vette.

9. Különös helyezi az összes fontosabb tűző ügyeknek gyors elintézését, hogy nem várt katasztrofális alakuláskor a protestáns egyházak érdekei meg legyenek védve.

Emlékeztető feljegyzések a Dr. Kovács István kormánybiztossal 1918. évi november hó 11-én folytatott megbeszélésről

A társantuli ref. gy. körzetek területi és helyi ügyeinek

P U B L I K A T I O N

D E B E R E C Y

Debrecen 1920 november 6-án.

A társantuli

A körletparancsnokság már nyolcadik hónapja tartó munkája és megfigyelései után, megelégedéssel megállapítani, hogy a Magyarországi történetben paritásügyről és hazafiaságáról híressé lett társantuli ref. egy-

Hegedűs altábornagy levele B D püspökhöz 1920 nov 6 án, amelyben a református egyház segítségét és támogatását kéri a nemzet újjáépítésének munkájához Utána a püspök válaszát mutatjuk be

azek az a papság, hazánk talán a legválságosabb napjaiban távol tartja magát a keresztény és nemzeti irányu újjáépítő munkálatoktól és propagandától, illetve ez irányban nem fejt ki oly tevékenységet, mint amelyet a Haza tőle méltán elvárhatna.

A körletparancsnokság megállapítja azt is, hogy a visszahívás igazi indító okai nem a református papság többségének a felfogásában, hanem a református egyháznál hiányzó bekötés és ellentétes törekvésekben keresendők.

A tiszántúli ref. egyház kebelében ma, amikor minden kereszténynek meg kellene adni a legnagyobb cél, a Haza megmentése érdekében, - távol a Haza érdekétől oly partviszályok dühnek, amelyek teljesen lekötik a református papságban rejlő és a Haza által csak nehezen nélkülözhető nagy energiát.

A papságot a hívőtől és viszont, de a papságot egymás között is átvidelhetatlannak látszó szakadékok választják el. A református egyházban keletkeznek szervezkedések történnek, de nem egy messzebbtekvő és megfontolt cél érdekében, hanem, bár ennek a leplezése alatt, de a világságban önző, kicsinyes és igen gyakran a mai irányzattal ellentétes és személyi érdekek előrért.

A tiszántúli ref. egyházkerület, amely különben is előzgetetlen áll - többi ref. egyházkerülettel, önmagában is pártokra szakadva, nem tud egy, a benne rejlő energiának megfelelő munkát felmutatni, s nem küzd a keresztény alapeken nyugvó Haza újjáépítéséért. Emellett a tiszántúli ref. egyházkerületnek speciális viszonyai születtek, melyek miatt igen gyakran úgy lesz feltüntetve, mint a katolikus papság, a jezsuiták munkája, de csak helyszíneivel.

2. oldal.

jelel hiányzik.

A református hívők, de még a papság többsége is, teljesen elvonul az igazi indító okokról, és a tényekről.

A körletparancsnokság ott, ahol ezt szükségesnek tartotta, már többször megkísérelte az ellentétek elsimítását és a református papság bekapcsolását a keresztény alapeken nyugvó, nemzeti újjáépítési munkálatokba, sajnos azonban, eddig csak igen keves eredménnyel, mert a már ismertetett módon teljesen lekötött papság, vagy a lekötöttsége miatt képtelen a munkára, vagy pedig az egyház autonómiájára hivatkozva, kiter a munka felől. De vannak ennél még az okok, melyek tapasztalatok is. Fő ok a napokban az egyik esemény, a nála járt és ott keresztény nemzeti irányu propagandára felkerült református lelkeseknek és tisztoknak kijelentette, hogy nem hajlandó a propagandára, mert az a néphez már mélyen gyökerező kommunista elvek miatt úgy is kezdő munka maradna stb.

Múltkor előtt mindezeket feltárni a körletparancsnokság szükségesnek, időszerűnek és kötelezőségeket tartja annál is inkább, mert az utóbbi időben Debrecenben, a református egyház egyes tagjai részéről, a nemzeti hűségüket is érték har burkoltan csak által észrevett támadások.

A nemzeti eszerek múltkorán elválnak tartja, de szükségtelennek is,

... a tudatosnak foglalkozom, de az iskolában kénytelen voltam egyedül
olvasni ismeretlen nyelven, ezért a házi elolvasó munkámat is a valóságban ve-
leményeztem, és az olvasókat is a házi olvasókkal együtt láttam.

[illegible]

A Magyar Nemzet, Budapest, nem bírta ezt követni a későbbi kárpát-horvát és szlovénok, vagyis a keresztény és kommunisták közötti, az ország és a nemzet közötti különbséget. A Magyar Nemzet, Budapest, nem bírta ezt követni a későbbi kárpát-horvát és szlovénok, vagyis a keresztény és kommunisták közötti, az ország és a nemzet közötti különbséget.

1. A Magyar Népköztársaságban minden állampolgár egyenlő jogokkal és kötelességekkel bír. A jogok és kötelességek gyakorlása során minden állampolgár felelős a társadalom előtt.

[illegible]

Körményi István úr elnököt tudomásul vevél, és az előző rend-
számszám 22. és 23. pontjait, melyek a szociális és kulturális élet
széles körű megújítását szolgálják, a jelen érdeklődés tárgyát képező
a kérdés is sorozatába nem tartozik.

[illegible]

Name of individual:

Hogwarts etc.

A Magyar Református Gyülekezet Propaganda

1402/920 K
.....szám.A debreczeni m.kir. körletparancsnokság
Nagyméltóságu Parancsnokának.

Debreczen. -

Vettem Nagyméltóságodnak 2065/1920.III.,eln.sz.-ú nagybecsű megkeresését.

A megkeresés első részében közölt töves megállapításokkal vitába szállani messzebb vinne tőltől a céltól, amely egy Nagyméltóságodat, mint engem, s velünk együtt minden becsületes magyar embert parancsolólag írta, hogy tudnivalók a mi Urunk Jézus Krisztus evangéliumának és a magyar nemzeti állam megszentelt hagyományainak alkuvást nem tűrő követelményei szerint igyekezzünk újja építeni romba-dólt hazánkat. Sértésen a közös szent célt ezzel is, ha bírálattal illetné és faszagatná viszont a hadsereg oldalán olyan tényeket, amelyek a forradalmi felforgató idők visszahatása képen túl mentek a felette igen szükséges kiengesztelődés, krisztusi béke és szeretet által megkívánt határokon.

Nagyméltóságodnak is, nekem is volt alkalmunk a reám róva lekötözött, megtisztelő és örvendetes személyi érintkezés alkalmi során megismerni egymás nézetét. Mirek folytán jól esik megállapítanom, hogy a közösen érdekelt és kötelező nagy nemzeti szempontok tekintetében a lényegyet érintőleg közöttünk elválasztó vonalak nincsenek.

Abban is teljesen egyetértek Nagyméltóságoddal, hogy a nemzeti újja építés nagy munkájában egyházas egyes tényezőit személyi érdekek elérése bönitotta meg vagy vitte egyenesen kártékony cselekedetekre. Ezt annál fájóbban kell megállapítanom, mert ez nem csak a magyar református egyházra s annál kevésbé egyházkerületünkre határolt, hanem általában az egész ország társadalmára, hivatalos és nem hivatalos köraira kiterjedő jelenség.

Minden erőmmel rajta voltam, vagyok és rajta is leszek, hogy a magyar református egyházban rejlő nagy evangéliumi és magyar nemzeti erőket minden mellék tekintetéből kioldóva a történelmi Magyarország régi erőségének, dicsőségének szolgálatába állíttassanak s ezen szolgálathal minél nagyobb eredmények elérésével koronáztassanak.

Végül jól esik tudnom ezt, hogy Nagyméltóságod megkereséséből is kitetszőleg a nemzeti hadsereg szilárd kereszttyén alapokon áll, amelyben a protestánsok és kathólikusok megkülönböztetés nélkül teljesítenek egy megkeresés cél: a haza felvirágoztatása érdekében szolgálatot, kereszttyén és kereszttyén katonák és polgárok között nem ösmervé különbséget. A protestáns felvilágosodás, türelem, ember-testvéri és haza szeretet sem ismerhet ezen kívül más elvi alapot, amelyen felekezeti különbség nélkül az összes polgárok kölcsönös megbecsülése és együttműködése is elér.

A tiszántúli református egyházkerület papsága és különböző rendi
vei ha tanúsítottak bizonyos tartózkodást a Nagymáltóságod propaganda
szervei által kezdeményezett akciók iránt, annak oka távolról sem ker-
sendő az alapelvek és cél eltérő voltában, hanem azokban a jelenségek
emelyek természetesen, de kártékony következményei a forradalmi rázk
tatások hatásának.

Én a véderő fizikai és etikai készségét teljes igyekezeten hozz
adásával egész az élet feláldozásának határáig igyekeztem gyarapítani
akkor is, amikor az a véderő nem tisztán nemzeti volt. Ezután való elt
tarozáson tekintetében még kevesebb kétséget hagyhat fenn a magyar ki
lyi nemzeti hadsereg tényleges állapotának valósága.

Minden bántó momentum elcsúszására is örvendek, hogy a Nagymáltóságod
zalmas megkeresése pódot nyújt hivatalosan is felvesszi a köztan s a
sereg között a háború viharában közös nagy farsadózások, álmérzések és
lálcs veszedelemek során szorcsra fűzött, és hajnalatos félreérteések
tán következtében megszakadt fonalat.

Minek bizonyosságául van szerencsém másolathoz mellékelni a m. kir
nemzeti hadsereg evangéliumi és hazafias munkáját segítani törekvő k
levelemet.

Fogadja Nagymáltóságod hazafias üdvözléssel megkülönböztetett m
vanítását.

Debreczen 1920 november hó 9-én.

KIVONAT

A tiszántúli református egyházkerület rendkívüli intézet ülésén
gánk 1920 év november 9-én tartott ülése jegyzőkönyvéből.

420. szám.

Püspök ur bemutatja R. gédus Pál altábornagy urnak, a debreczeni ke-
tonsi körlet parancsnokának hozzá intézett bizalmas megkeresését és ar-
ra adandó válaszát, valamint a megkeresés folytán kibocsátandó körleve-
lét.

Egyházkerületünk a bizalmas megkeresést és erre adott
választ - természetesen szigorúan bizalmasan tárgyalás alá
vén, - a püspök ur válaszával és körlevelével kapcsolat-
ban a megkeresésről szükségessé tartja kijelenteni, hogy a
körletparancsnok altábornagy ur megkeresésében egyházkerü-
letünknek a többi kerületekhez, valamint lelkészeinknek egy-
másához és a hívekhez való viszonyát illető megállapításaiho-
hasonlók egyházunkhoz katonai részről intézett megkeresések-
ben eddig soha elő nem fordultak; és, hogy ezek a megáll-
pítások merőben távol információkon alapulnak. Szükségessé
tartja egyházkerületünk azt is kijelenteni, hogy a magyar
haza minden polgára között vallásfelekezetre való tekintet
nélkül a teljes békességnek, egyetértésnek és hazafias mun-
kára egyenlőségnek alapját tartja szükségessé.

Kmf.

Méltóságos és főtiszteltetű

dr. Baltazár Dezső püspök urnak

D e b r e c z e n .

Nincs nézeteltérés a komoly felfogásu és vallásos irányu férfiak közt arra nézve, hogy a mostani szomorú és végzetes fejleményekben gazdag idők a jobbak részéről a teljes összeomlást, egyetértő munkát és kölcsönös támogatást követelik. Abban a tekintetben sem lehet eltérő véleményeket találni, hogy a XX. században az egyház egységét támadó, alapjait megbontani törekvő áramlatokkal szemben kötelesség megragadni mindazokat a védőeszközöket, melyek a becsületes siker tényezői lehetnek. Így az egyháznak a régi erősítő eszközökön, a templomon és iskolán túl fel kell használni a társadalomban rendelkezésre álló eszközöket is és pedig annál inkább, mert ezek nélkül a társadalom egyes rétegei a vallásos életnek megnyerhetők vagy megtarthatók igazán nem lennének.

Ebben az irányban igyekszik a Magyar Kálvin Szövetség a Méltóságod előtt eléggé ismert nehéz viszonyok között, a közönbösség bántó hatásával szemben alapítása, tehát tizenkét hosszú év óta működni.

Kétségtelen, hogy az eredmény nem minden tekintetben kielégítő, de egymagában véve az, hogy a Szövetségnek sikerült a külföldi nemzetekkel az érintkező pontokat megtalálva rokonszenvűket megnyerni s Rev. Matthewsnek, a Panpresbyterian Alliance érdemes titkárának Budapesten 1911-ben a Magyar Kálvin Szövetség kezdésére tartott gyűléseken tett kijelentése szerint a Magyar Kálvin Szövetség érdeme, hogy az Alliancehoz tartozó protestáns nagy nemzetek milióni meg találták magyar református testvéreiket, egymában megérte az uttoró munkát. A Magyar Kálvin Szövetség fáradozásainak jutalmát találja ebben s reá mutat arra, hogy mindaz, ami nemzetünk érdekében az összeomlás óta a külföldi protestáns actio révén történt, ez előkészítő munka nélkül legalább is nehezebb feladat lett volna.

*A Magyar Kálvin Szövetség 1921. febr. 9-i levele Baltazár püspökhöz
Bernát István világi elnök aláírásával.*

Ilyen körülmények között fájó megütözést keltett Szövetségünknek körében az, hogy hazánk egyes részeiben, nevezetesen a Tiszántul mutatózó érdeklődés pozitív eredményekre vezetni nem bír. Sőt sokan vannak, kik a Magyar Kálvin Szövetség ellenes felfogás nyomaint vélik felismerni az ottani közvéleményben, főleg pedig abban a bizalmasnak jelzett püspöki levélben, melyet Méltóságod múlt évi december 21.-én a tiszántuli esperesekhez a lelkészeknek az egyesületek, illetőleg pártokba való belépése tekintetében intézett.

Ha azonban ennek a felfogásnak alapja volna, ez azt jelentené, hogy Méltóságod Szövetségünknek működését nem tekinti jó szemmel, sőt annak sikerét ellensúlyozni igyekeznék. Ez annál fájdalmasabban érintene bennünket, mert éppen a napokban jutott kezünkbe a Dunántuli Ágostai Hitvallásu Evangélikus Egyházkerület Méltóságod által is méltán nagyrabecsült püspökének hozzánk intézett levele, melyben készségét jelenti ki arra nézve, hogy beleillesszék azon nemzetépítő munkába, melyet a Magyar Kálvin Szövetség és a szintén elnökségem alatt álló Magyar Gazdaszövetség vezet. Így, ha azoknak volna igazuk, kik Méltóságod ellenszenvéről beszélnek, beállhatna az a fonák helyzet, hogy az Ágostai kus testvéregyház vezető köreiben több támogatást lelhetnénk, azok részéről, akik hivatva vannak református egyházunk híveinek többségére nézve az egyházi irányítást intézni s felettük a házi fegyelmet gyakorolni.

Mindent kötelességünk megtenni egyházunk bensejének érdekében, és azért azzal a kéréssel fordulunk Méltóságodhoz, szíveskedjék bennünket a fentiek figyelembe vételével értesíteni arra nézve, mily megállapodások volnának szükségesek ahhoz, hogy a Magyar Kálvin Szövetségnek a tiszántuli egyházkerületben kifejtendő munkájában a lelkeskedő papság és az egyház érdekeit szívükön viselő világi férfiak is szívvel és lélekkel résztvegyenek.

Kelt a Magyar Kálvin Szövetség 1921. évi február 9-iki választmányi üléséből.

Pannik József
világi elnök.

A tiszántuli református egyházkerület püspökétől.

834 U.azam.

1921

A Magyar Kálvin Szövetségnek

Nagyszékes Választmányának

Bejegyzés.

1921 évi február hó 9-én tartott gyűlésükből hozzáam intézett becses Álliratukra van szerencsém teljes tisztelettel az alábbiakban adni meg a választ:

1./ Teljesen egyet értek a mályn tiszteit Választmányval abban, hogy a "Kostani szomorú és végzetes fejleményekben gazdag idők" fokozottan teszik minden jó törekvésű emberek részére kötelezővé az önszertartást, egyetértést és kölcsönös támogatást. Szeretom én is magamat az emberek ezen kategóriájához számítani s mint ilyen igyekszem én is az idő folyamán kiélesedett ellentéteket elsimítani.

2./ Kálvin Szövetség debreczeni megalakulásának módja és körülményei alkalmasnak lettek arra, hogy a tiszántuli egyházkerület bizalomtalanúsággal nézze a fejleményeket és az en említett körlevelem intését a Kálvin Szövetségre is vonatkoztassam.

3./ A Kálvin Szövetség egyes exponált tényezőinek a mályn tiszteit Választmány február 9-i gyűlése óta valam szorosan tanusított meggyőződés egyben nehezíti, hogy azok, a kik az en igénytelen egyéniségemhez valamennyire is eszkoznak, a Kálvin Szövetség szervezkedését barátságosan nézzék.

4./ Ha a történetek friss hatása miatt nem tartom is előszornak ez idő szerint egy esetleg még ajánlatosabb önszertközést eredményezhető tárgyalás fölvetését; rejte leszek, hogy a múlt keserűségei mielebb elveszítsék kártékony hatásukat és hogy a lelkek egyensúlyának visszatértével megkezdhezzük a feleltőbb kíváncsú merőrdő és szeretetteljes együttműködést. Ehez a lélektani kialakulásnáz legyen szabad kérem a mályn tiszteit Választmány s különösen az aritációt intéző tényező szives segítségét.

Debreczen 1921 Április 17.-én.

30

*B. D. püspök válasza a Magyar Kálvin Szövetségnek
1921. április 17.-én.*

A „*Fehér Ujság*” 1920. március hó 28-iki kötet 2. szám több idézetet közöl feltűnő módon ritkított betűkkel. Ezekhez az aláírók – köztük Baltazár – a következőket fűzik (kézirat):

„Jobb, hogy az egész országot vadak lakják, hogy sem mint az eretnekeknek benn való maradást engedjenek.” (Pázmány) – Ezzel a cenzura által megjelenni engedett idézettel nyilvánvaló lett, hogy a vallási élet sem marad mentes az izgalmak keltésétől. Nem szorulhat bizonyításra, hogy ez a közlemény nem a protestánsok részéről jött, hanem a másik oldal volt, amely kihívott. –

Jött azután a háziezred zászló ügye. A debreczeni gazdák egy díszes zászlót szántak a háziezrednek, amelynek egyik oldalán az ország címere volt e körirattal „Istennel a keresztyén magyar hazáért”, a másik oldalán a város címere. A zászlót a városi tanács rendelkezésére bocsátották azzal, hogy azt, mint a város közönségének ajándékát adja át. – Még az átadás előtt el kezdték hirdetni, hogy ezt a hadsereg nem fogja átvenni, mert nincs rajta Szűz Mária. – Átvették; azonban a katolikusok később és pedig június elején egy másik zászlót akartak átvétetni, amelyen Szűz Mária volt. – Ezt olyan kihívásnak vette a kálvinistaság, hogy kénytelen volt a kormányzó úr közbelépését kérni.

A zászlóátadás idején történt, hogy Baltazár püspöknek azt izenték, részt ne merjen venni a zászlóátadás és a kormányzó úr látogatása ünnepén, mert le fogják tartóztatni. – Bár különböző alaptalannak látszó vádakkal is léptek fel a püspök ellen, úgy tűnik fel a dolog, hogy az ő lehetetlenné tételével a kálvinizmus megtörését vélik elérni. Ezért van, hogy még vele szemben folyton hangoztatják, hogy ott volt az oláh király előtt Nagykárolyban, elhallgatják, hogy vele együtt volt Lindenberger prépost plébános is. Ugyanolyan intentió vezette azon intézkedést is, hogy a Területvédő Liga ünnepén a püspök nem tarthat istentiszteletet. – A kálvinista gazdák tiltakozásán megtört e törekvés is.

Majd egy gúnyképet készítettek, amelyen Baltazár püspök püspöki ornátusban a református Nagytemplom terraszán harmonikázva táncol a sok galíciai zsidó között. Ebben az ügyészség nem látott bűncselekményt fenn forogni. Egyik tiszteletbeli városi tanácsnok jelentésében hivatalosan hozza a tanács tudomására, hogy neki, amikor arról volt szó, hogy a munkás betegsegélyző miniszteri biztosa lesz, azt mondták, hogy „református, már pedig itt most másoknak kell ilyen bizalmi állást betölteni.” –

Amikor a lapok a legnyíltabban izgatnak a zsidók ellen, a fenti jelenségek után aggodalmaink vannak, hogy már maga az antiszemitizmus ily mértéke is nem a rekatolicizálást takarja-e? vagy ha nem, nem a rekatolizáció jön-e utána, miután az kétségtelen, hogy az utolsó évtizedekben, talán évszázadban megközelítő hatalommal sem rendelkezett a katolikus klerus, mint amilyen hatalomhoz most jutott.

Mindenesetre a kálvinista Róma(-nak) Debreczennek nem minden jelentő-

ség nélküli eseménye az sem, hogy kormánybiztos-főispánná Hubert Ottót nevezték ki, aki köztudomás szerint exponált katolikus. – Feltűnő ez azért, mert a városnak soha katolikus főispánja nem volt, sőt eddig a kormányok vigyáztak arra is, hogy az állami hivatalok élén álló főtisztviselők lehetőleg protestánsok legyenek. Nem érdektelen a főispán személyére az sem, hogy a kommunizmus idején egyike volt azon háromtagú bizottságnak, amely a törvényszéknek a tanácskormányt üdvözlő határozatát készítette; Továbbá, hogy a nemzeti hadsereg bevonulásakor a vonatkozó törvényes rendelet megérkezte előtt a törvényszéki elnök tudta nélkül Statáriumot hirdetett, kinevezte a statáriális bíróság tagjait, köztük egy aktív királyi ügyészt, szóval utó forradalmi törvény forradalmi törvényszéket kreált. – A törvényszéki elnök a rendelet kézhezvételekor természetesen kihirdette szabályszerűen a statáriumot – Most, amikor a diktatura történelmi anyagának összegyűjtésére bizottság alakított, ő egyeseket azon a címen kifogásolt, hogy szabadkőművesek voltak, a kifogásoltak jórésze kálvinista, a helyükbe jövők katolikusok nagyobb számban.

A Fehér Ujság, amely egy Pesti futár jellegű lap egyik számában az iparos tanonc iskola igazgatójáról, akit a bolsevizmus alatt állásából kidobtak, azt írta, hogy istentagadó. A kormánybiztos magához rendelte és igazolásra szólította fel egyszerűen az ujság cikk alapján. A fentebb már említett 30-40 tagból álló csoport kezében van az agresszív sajtó a „Hajdu föld” a „Debreczeni Ujság” az „Uj Magyarország” és a „Fehér Ujság.”

Azt lehet mondani, hogy nincs az a nap, amelyiken legalább az egyik ujságban a legközönségesebb, legdurvább hangú, igazán ezelőtt műveltebb társaságban soha nem hallott és valamire való ujságban soha nem olvasott szavakat és kifejezéseket tartalmazó cikk ne jelennék meg a városi hatóságok, leginkább a városi tanács ellen. A polgármester és a tiszti főügyész ellen, akiknek hazafiasságában, magyarságában igazán egy pillanatig kételkedni nem lehet, különösebben oly rendszeres és durva személyi hajsztát folytatnak, hogy már-már arra kell gondolni, hogy egyszer valami durva insultus fogja érni őket. – De nem kevésbé folyik a rendszeres és személyes hajsza Dr. Baltázár püspök ellen. Nemcsak a napilapokban folyik ez a rendszeres hajsza, hanem igen sokszor nyilvános gyűléseken is, amit a hírlapi tudósítások is regisztrálnak. Úgy vannak az egyébként is izgalmas gyűlések felhevített indulatú és felkorbácsolt szenvedélyekkel telt közönsége elé állítva, hogy ellenük a legvehemensebb tömegnyilvánítások, kitörések következnek be. –

Pedig hát ezeknek a személyeknek semmi része a forradalmakban nem volt, sőt mint erős munkapártiak és gróf Tisza Istvánnak személyes hívei a forradalom alatt csak veszélyeknek lehettek kitéve. Ellenben az agresszív támadók táborában nem egy van, aki a függetlenségi és 48-as Károlyi pártnak vezető embere volt s kerül közöttük Katona és Néptanács tag is. – (Szélgjegyzet: Kato-

natanács tag; Dr. Szilágyi Imre. Néptanács tag; Dr. Bessenyei Lajos).

Józan, higgadt gondolkozás és a szélsőségek elítélése bűn előttük, biztonságban csak az van, aki velük tart. – A cenzura is úgy tűnik fel, mintha az ő szolgálatukban állana, és a látszat azt is mutatja, hogy nem ellenszenves a működésük a katonaság előtt sem. Erre mutat az, hogy ifj. Szele Györgynek levelet adott a tábornok, hogy ha az „Uj Magyarország” című lap elé valamely akadály gördülne, segítségére lesz; Erre mutat az, hogy a Hajdu föld a Vörös Kereszt ügyében közli, miszerint a körletparancsnok felhatalmazta annak közlésére, hogy, ha a Vörös Kereszt eddigi vezetősége megválasztatnék, a katonaság az egyesülettel nem működhetnék együtt;

Erre mutat az, hogy Szornjas Gusztáv volt városi kormánybiztos beiktatásán a közgyűlésen, ahol nem tag nem szólalhat fel, nem törvényhatósági tag és pedig a körletparancsnok felszólalt és felhívta a kormánybiztost, hogy vegye kezébe az ostort, ő támogatni fogja. Ilyen dolog még nem történt, mióta az 1886 évi törvényhatósági törvény fennáll;

Erre mutat végül az is, hogy a tábornok a városi hatósággal egyáltalán nem áll érintkezésben, ellenben az említett társaság információi elől nem tér ki, pedig hát a felelős hely a városi hatóság, nem ez a múltban egymással igen gyakran oly ellentétes politikai meggyőződésű és emiatt személyes ellenségeskedésben is állott egyénekből álló alkalmi társaság, amely most minden közjogi és társadalmi, minden közgazdasági posztiónak tagjai részére biztosításáért elkeseredett személyi hajszákat folytat. Június végén az Ébredő Magyarok Egyesületének egy nyomda megjelölése nélküli plakátja jelenik meg, amely egyenes felhívás volt a kormány, a nemzetgyűlés ellen, nyílt izgatás a zsidókkal szemben. Napokon át ki volt függesztve és sem a rendőrség, sem az ügyészség nem vett róla tudomást, holott a rendes körülmények között is súlyos hivatali kötelesség mulasztás lett volna ez, még inkább most, amikor mindezekre rögtönbíráskodás van hirdetve.

A törvény előtti egyenlőség elvét úgy látszik az Ébredők személye megtörri – Az Ébredők csoportja megtette már azt is, hogy nagy utcai tumultusok közben összetépte mindazon lapokat, amelyek nem a központi Sajtó Vállalattal vannak egy véleményen. Nem hallottuk, hogy valami eljárás lett volna utána. – Az Ébredők levelet írnak a színigazgatóhoz, hogy egy színészt, persze az ő emberük, bármely áldozatok árán szerződtessen. Erre is van rendelkezés a Btk-ben. – Itt kell megemlíteni, hogy az Ébredők fészke az egyetem. A tanári kar nagy része érdekelt, az elnök is tanár, Iványi Béla – Akkor, amikor a tanárok a tanítás, a komoly munkára, az életre nevelés helyett a politikai heccbe viszik a tanulókat és maguk ott az előljárók, kétszeres a baj. Először is a még politikai aktivitásra nem való elemet visznek erre a térre, ahol ez az elem csak veszedelmet jelent, másodszor lehetetlenség, hogy ilyen tanintézetben komoly tanítás és tanulás mehessen.

De a törvényes renddel nem egyeztethető össze az sem, hogy minden nap a legvehemensebb izgatás folyik minden személyválogatás nélkül azok ellen, akik valaha szabadkőműves páholy tagjai voltak. – Senki nem vonja kétségbe, hogy a szabadkőművesség tagjai között voltak többen, akik a forradalmak előkészítésében és végrehajtásában részt vettek, éppúgy, mint ahogy voltak ilyenek elég szép számban a katolikus klérusban is, de amikor történelmi tény, hogy a forradalmi csoportosulásban a függetlenségi, a radikális és szociáldemokrata párt mellett a szabadkőművesség, mint ilyen nem vett részt, legfeljebb egyes tagjai, mint az említett pártok tagjai, lehetetlenség és a legnagyobb igazságtalanság minden egyéni vizsgálat nélkül mintegy hajtóvadászatot indítani az emberek ellen. Ez arra a barbár jogi állapotokra emlékeztet, amikor a sértett nem a bűnöst kereste, hanem a bűnös bármely hozzátartozóján, akit éppen elől-utól talált, töltötte bosszúját.

Apáthy István (neves agykutató professzor) és mások esete mutatja, hogy egy ítélettel az összesség felett ítélni nem lehet. –

A segítség első módja egy szenvedélyektől és politikai érdekcsoportoknak való személyes lekötelezettségtől mentes, kálvinista hitű, higgadtabb gondolkodású, tárgyilagos ítéletre kész kormánybiztos kinevezése, aki gondoskodik arról, hogy a katonaság magát a napi politikától távol tartsa és a felelőtlen társadalmi csoportok befolyásától mentesítse. Debreczen 1920 aug. 15.

(Aláírók) Dr. Baltázár Dezső, n. Domokos József, Márk Endre, Dr. Kenézy Gyula, Dr. Csuhány János

Baltázár, mint a Magyarországi Egyetemes Konvent Elnöke 2602 számmal jelzett levelet írta Dr. Révész Imre püspöknek Miskolcra

Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úr!

987 sz. alatt méltóztatott hozzánk minden megjegyzés nélkül felterjeszteni Czine István püspökhelyettes Úr 1920 Nov. 7.-én szám nélkül kelt levelét.

Van szerencsénk Főtiszteletű Méltóságoddal tudatni, hogy a csehszlovák kormány által önkormányzási szabadságunk ellen elkövetett sérelmek orvoslása iránt az említett levélben felsorolt esetekre hivatkozással a Külügyminisztériumhoz felterjesztést intéztünk.

Egyebekben a további intézkedés kérése és a Czine István h. püspök Úr levelének visszacsatolás és hivatkozása mellett a következőket tudatja:

ad. 3. A hűségi fogadalom tekintetében a magyar kormány álláspontja ismeretes Főtiszteletű Méltóságod előtt: méltóztassék ezt a helyettes püspök úrral legalkalmasabb módon közölni.

ad. 4. A külföldi segély folyósítása az egyetemes konvent részéről megtörténik a további intézkedés az egyházkerületre vár.

ad. 5. A zsinat határozata után ennek mi sem állja útját

ad. 6. Az egyházkerületi közigazgatás költsége a külföldi segélyből fedeztetett. E célra az önadóztatás forrása is nyitva áll.

ad. 7. Főtiszteletű Méltóságod ruházza a püspöki jogkörét ideiglenesen Czine István h. püspök úrra a Csehszlovákia által bitorolt magyar területen levő református egyházakra kiterjedőleg. Új püspöki választás annak az elvnek a feladása volna, amelyet a zsinat az ország integritása érdekében is fenntartott.

ad. 8. A beregi és máramaros-ugocsai egyházmegye elszakított részének ideiglenes kormányzati egyesítése előtt a zsinat határozata után nincs semmi akadály

ad. 9. A Masaryk arcképek és kettős szövegű bélyegzők alkalmazásának kérdése a hűség fogadalom tekintetében elfoglalt állásponttal kapcsolatos

Fogadja stb.

Debrecen 920 XI/29

(Aláírás) főgondnok

egyet. konv. vil. elnök

püspök

egyet. konv. lelkészi eln.

*Baltazár ugyancsak a Konvent elnöksége nevében írta a
külügyminiszternek a fenti ügyben az alábbiakat*

2602. sz. 1920-

Nagyméltóságú Külügyminiszter Úr (Gróf Csáki Imre)

A trianoni béke magyar részről történt ratifikálását a magyar állam nem tekintheti olyan ténynek, amely kizárná a lehetőségét Magyarország történelmi egysége helyreállításának. A magyar egyetemes református egyház pedig még olyannak sem tekintheti, amint amely bármilyen tekintetben is érintené történelmileg kifejlődött és nemzetközi erejű megállapodásokkal biztosított egységét; önkormányzati szabadságát; éppenúgy, mint ahogy az egyetemes római katolikus egyház alkotmánya is független az országok földrajzi határaitól.

A magyar egyetemes református egyház annyival is inkább ragaszkodik egységéhez és önkormányzatú szabadságához, mert meg van róla győződve, hogy mint már a múltban történt, úgy a jövőben is egyház alkotmányának sértetlensége a magyar állam és magyar alkotmány sértetlenségének is leghatalmasabb rekonstruktív tényezője lesz.

Meg vagyunk győződve róla, hogy a magyar kormány felismerve a magyar egyetemes református egyház sértetlenségének eme jelentőségét, annak védelmében bennünket minden telhető eszközzel és módon segíteni fog.

Ebben a reménységben emelünk panaszt és intézünk kérést Nagyméltóságodhoz.

A Csehszlovák kormány a Csehszlovákia által birtokolt magyar területen lévő református egyházak belügyeibe beavatkozik, mikénti szervezkedésükre illetéktelen befolyást igyekszik gyakorolni azzal, hogy a református egyházi és iskolai autonóm szerveket olyan hivatalos szervezetül nem ismeri el, amelyekkel hivatalos érintkezést hajlandó volna felvenni és fenntartani.

A felekezeti iskolai intézményeket súlyos megsértésével a Csehszlovák kormány az ottani református egyházak iskoláinak tankönyveit – a vallásainkat kivéve – eltiltotta, annak ellenére, hogy azokban a tankönyvekben valami államellenes tárgy volna és a csehszlovák iskolaügyi bizottság által könyvek használatát rendelte.

Tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy a Csehszlovákia által birtokolt területen levő református egyházak önkormányzati jogainak s általában a magyarországi református egyetemes egyházhoz tartozásának megvédése iránt diplomáciai úton a szükséges lépéseket mielőbb megtenni kegyesen méltóztassék.

Fogadja stb.

Budapest 1920 X/29.

(Aláírás) főgondnok
egyetemes konv. világi
elnöke

püspök
az egyetemes konvent lelkészi
elnöke

AZ ORSZÁGOS REFORMÁTUS LELKÉSSZEGYESÜLET ELNÖKEITŐL.

1920/X/29. o.l. m.

Szeretett Szolgatársam!

Le_1028 léteje a lelkek egyetemesüliségének megzavarására alkalmas. Korrumpálni akaróaknak kulcsa. KÖZBE: ÖSSZEHOZNI magunkat és megvédeni az egyházat újra hitben, munkában és szeretetben.

Meg kell találnunk újra egyházat, a kik a tiszta evangélium, az egyház keletkezésének egyházunk és hazánk szolgálataiban testvérek léteznek. ÖSSZE: ÖSSZEHOZNI magunkat újra kezdő küzdelemre: sőt meg kell találnunk azokat is, a kik visszatértek magukat eddig a testvéri egység szorosan kapcsolataitól. Megnézzük azokat és hazánknak egyetértő, egyetemes munkával vezetünk szolgálatot. A világ csalárdosságain átláthatatlant már minden látni akar. Több minden látni kívánja látással egyetemesíteni az újá építés útját.

A most megadottak előjából következőkre kérlek:

I. A világot kiemelésben, a mit mielőbb visszakérlek, jelszó: I. Kik voltak meg? II. Kik tértek el és hova? S. az utasnak megválaszoltatnak. Jelszó: a meghaltak és eltávoztak helyére jelszóval annak, hogy ottan jöttek és meg, tegyék-e az C.E.L.E.-nek.

II. A kik meg nem tértek egyházzegység lelkészei között, adhatnak meg a szervezetek, hogy lássuk meg az C.E.L.E. testvéri kötelékébe.

III. Jelszó, hogy az egyházzegységi lelkésszegyesületnek hi jelszólag

A Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke által írt körlevél másolata, amelyet valamennyi kebelbeli lelkészársághoz írt 1920. nov. 9-i dátummal.

DR. BALTÁZAR DEZSŐ PÜSPÖK JELENTÉSE MÁSODIK AMERIKAI UTJÁRÓL.

Főtiszteltetű és Múltóságos Egyházkerületi Közgyűlés!

Az Isten különös kegyelme engem: gyarac, erőteljes embert arra méltóztatott, hogy négy százados multu és érdemű debreceni kollégiumunk felségelése céljából másodszer is átvezárlhassak a tengeren Amerika földjére, amelynek népe, különösen magyar népe áldozatkész megértéssel fordult a nagyhatalmak által halálra ítélt hazánk felé. Minden fáradságot, türelmet, kockázatot, veszélyt, félreértést, háttalmoztatást megér és meg is követel az a szolgálat, amelyellyel hazánk kultúrája s annak intézményei iránt mindnyájan el vagyunk kötelezve, akiket hazánk feltámadásában, újrakelő nagyságában és elégtételt szerző dicsőségében vetett bizodalmas reménység, áthághatatlan hit s az ezekért életfeláldozásra is kész elhatározás díltet. Ezek között az intézmények között a nemzeti nyelv, nemzeti eszme, evangéliumi tiszta vallás eltérő helyezett áldozatok mértéke és négy száz esztendő bizonyosságaira alapozott történelmi jelentőség szerint debreceni református kollégiumunk minden esetre a legelső között foglal helyet. Pusztulásának, veszésének már a pusztá gondolatára is gyászot ölthet a muzsák kara és végső erőinek megfeszítését is harcra kell vinni minden igaz, magyar léleknek. Nálam azt a hatást, amit a kollégium anyagi romlása keltett s amely már magában is elég lett volna minden lehetőségek megtételére, szent érzelmem minősítette az a hála, amely nem tud elválni a lelkeimtől sirem zártság nevelő édes anyám; a kollégium iránt.

Segítő társaimat Baja Mihályt és Baltázár Lászlót is ugyan ilyen gondolatok és érzelmek tartották fogva és tették képessé arra, hogy mellettem kitartsanak azokban a túrdalomban, amelyekről az itthoni viszonyok között élő emberek megközelítő fogalmat sem tudnak alkotni. Ha Baja Mihály személyének Amerikában megtelepedett közkeveltségét, a maga hasznos beszékötötéseit, szervező erejét, buzgótlágát, beszédben és léleken egyaránt fogazatos ráhatásait minden kényelmének feláldozása mellett nem érvényesítette volna; ha Baltázár László testi és lelki erőinek, társadalmi rutinjának, mint tolmács és levelező angolnyelv-tudásának készségével, gyermeki szeretetének gondoskodó határával ott nem lett volna mellettem, s ha különösen és mindennek felett az Isten kegyelme csodálatos módon nem vezetett volna jobb kezemnél fogva, bizony nemcsak hogy eredménytelenül tértem volna meg, hanem hals is tört volna testem és lelke ereje ebbe a próbáltatásnak is méltán mondható misszióba.

Már utrakelésünket megelőzte az a híradás, hogy az amerikai társadalom hangulata nem nyújt kedvező kilátást nagyobb eredményű gyűjtésre. Az amerikai gazdasági viszonyok minden elnökválasztást egy évvel előzőleg és követőleg bizonytalanakká s így reaszakká válnak. A kapitalizmus túlságos érzékenyen tartózkodik a változásokkal szemben s visszazsorítja az üzemek között és lefokozza a munkásokkal. Mi Amerikát éppen az elnökválasztási kampagne kellő közepében találtnak s így két hónapra keresztül jóformán csak az előkészítés munkájával foglalkoztunk. E nélkül különben még rendes viszonyok között sem lehet eredményes munkához fogni. 1922-ben estva munkát Baja Mihály lelkesztársam végezte el, aki előttem 3 hónappal utazott ki erre a célra Amerikába. A gyűjtés kilátását kedvezőtlenül befolyásolta az a kimerültség is, amelynek jelei az amerikai társadalom lelkén a háború óta seifőle célra és formában végrehajtott segélygyűjtések folytán annál is inkább erősen mutatkoztak, mivel a gyűjtések eredménye nem mindig részesült lelkiismeretes felhasználásban. A kilátások kedvező képen nem kicsinyelhető komor vonás volt az a visszavonás, amely a tiffini egyezmény folytán még az azelőttihez képest is hevesebbé vált az amerikai magyar református társadalom kebelében.

B. D. püspök jelentése a második amerikai útjáról az egyházkerületi közgyűléshez tételes elszámolással 1925. jul. 25-én.

Mindazonáltal az elhatározásomon nem tudtam változtatni. Számot kellett vetnem az idő múlásával, amely már az én koromban egy esztendő alatt is nagyobb akcióra képtelenné teheti az erőt. Azt pedig tudtam, hogy a velem rokonszenvező tényezők lelken egyedül csak nekem lehet eredmény kilátásával kopogtatni. A kollégium alapítványának elenyészése a szegény tanulók sorsát tette kétségessé; ennek a soranak, mint a nemzet jövőjéé sorsa egy darabjának a biztosításáért pedig még a kockázatos lépéstől sem szabad visszatartani magunkat.

A kedvezőtlen viszonyok látása folytán a rögtön jelentkező tényleges eredményt sem hagyva ki a cél köréből, arra kellett főként törekednünk, hogy a kollégium segítségét a jövőre állandósítsuk, amely törekvésünket siker is koronázta. Amerika magyar és angol társadalmá, felekezeti különbség nélkül belátta, hogy a debreceni református kollégium fennmaradása s benne a szegénytanulók segélyezése általános jelentőségű, közös kulturális érdek, amit a siker határköltségéven átál, szervező akció kifejtésével istápolni kell és azt is belátta, hogy a jövőben engem is tehermentesíteni kell az ismétlődő missziói uttól és mentesíteni a segélyakciókat is attól a tetemes költségtől, amivel egy-egy ilyen misszió ut jár s amely költség a tulajdonképpeni cél rovására esik. Több irányban és keretek között szervezkedik már a segítő akció, amelynek egyik ága 5, másik ága 10 évre, harmadik mindenidőkre szólnak foglalkozik a kollégium segítése érdekében.

A második misszióknak legnagyobb eredménye egy erkölcsi, mint anyagi vonatkozásban az, hogy Amerika autochton angol társadalmának a figyelmé is kollégiumunk felé fordult, úgyhogy már az amerikai angolok által szerkesztett és kiadott, illusztrált röpirat hirdeti szellem körökben a debreceni kollégium jelentőségét és keltegeti a rokonszenvet, áldozatkészséget idáig rólunk tudomást sem vevő körökben kollégiumunk iránt.

1922-ben ketten három hónapig, most hárman hat hónapig foglalkoztunk az amerikai misszió terén s ha az ez idő szerinti kézzel fogható eredmény nagynak nem mondható, a reménybeliség még a legpessimistábbakban lefokozott összegükben is jelentősen fognak hozzájárulni a kollégium anyagi helyzetének szilárdításához.

A legmélyebb hála érzésével és hangján emlékezem meg az Északamerikai Egyesült Államok elnökéről Calvin Coolidge urról, aki nagy elődjéhez, boldog emlékeztető Harding urhoz hasonlóan megértő rokonszenvvel fogadott úgy is, mint magyar honpolgárt, úgy is mint a kultúra érdekében buzgólgató missionáriust és méltánylo szavainak ki nyilatkoztatásával nagyban hozzájárult ahhoz, hogy misszió Amerika angolságának egy politikai, társadalmi, mint egyházi legmagasabb körében is megbecsülhetetlen erkölcsi méltatásra talál, amely erkölcsi méltatásnak anyagiakban is eredménye fog mutatkozni.

Hálával emlékezem meg az amerikai magyaros angol társadalom egészéről, mert missziókat felekezeti különbség nélkül szeretettel s a kedvezőtlen viszonyokhoz mérve aránylag szép áldozatkészséggel kapcsolták fel. A támogatók, segítőik és áldozatosok seregéből számosaknak fejeztem külön és kollégiumunk nevében a köszönetet; de azoknak, akik fáradozásaikkal és áldozataik nagyságával mélyebben írták be neveiket kollégiumunk történetébe, illendő lesz e célra szerkesztendő emlékező oklevél nyújtásával kifejezni köszönetünket.

Annyi kétségtelen, hogy a kollégium segítő akciója Amerikában eme második utunk bevégeztével minoson befejezve. Buzgó apostolok vették kezükbe a szervezés ügyét. Nők és férfiak buzgólkodnak rajta, hogy azt az összeget, amit a kollégium színvonalon maradásá és tovább fejlődése igényel, melőbb összehezzák s ezzel megjutalmazzák amerikai két missziói utunk sürű verejték hullásait.

A második amerikai ut bruttó bevételé 19861.93 dollár; bruttó kiadása 8247.61 dollár. Az egyenleg = 11614.32 dollár. Ehhez járul az utamunk küldött két adomány. Az egyik Szántó Lajosé /Richmond/ = \$ 50; a másik Lövinger Mihályné /Cleveland/ = \$ 10. Ezzel az egyenleg 11674.32 dollár.

9. Chrome-Cartereti Független Magyar Egyház	\$ 396.90	adománya a31-hez	
10. Nagy Lajos Phoenixvillei egyházgondnok	\$ 2.-	"	" 48"-
11. A Phoenixvillei Magyar Ref. Egyház	\$ 7.70	"	" 48"-
12. Szego János /Philadelphia/	\$ 2.-	"	" 46"-
13. Verhovay Egylet /McKeesport.	\$ 25.-	"	" 126"-
14. Mc-Keesport-i Izraelita Hitközség	\$ 216.-	"	" 178"-
15. Philadelphiai Első Magyar Ifj.Kör és Segélyező Egylet	\$ 175.-	"	" 43"-
16. Eastsidei Ref.Templomszegélyz. N. egylet /Cleveland/	\$ 25.-	"	" 57"-
17. Dr. Wm. L. Riegelhaupt /Cleveland/	\$ 75.-	"	" 57"-
18. Clevelandi East-Sidei Ref. Egyház	\$ 107.-	"	" 63"-
19. Clevelandi Westsidei Magy. Ref. Egyház	\$ 200.-	"	" 42"-
20. Perth-Amboyi Magy. Ref. Egyház	\$ 100.06	"	" 29"-
21. Perth-Amboyi Egyletek és Magánosok	\$ 68.71	"	" 29"-
22. Farago James /East-Chicago.	\$ 1.-	"	" 91"-
23. Simon János	\$ 1.-	"	" 91"-
24. Besmet István /Chicago/	\$ 2.-	"	" 91"-
25. East-chicagói Egyház persely	\$ 102.-	"	" 91"-
26. East-Chicagói Egyház adománya	\$ 50.-	"	" 90"-
27. Chicagói Burnsidei Ref. Egyház	\$ 36.98	"	" 93"-
28. Benkő János. Chicago.	\$ 5.-	"	" 93"-
29. Benkő Ferenc. Chicago.	\$ 50.-	"	" 99"-
30. Benkő Ambrus. Chicago.	\$ 1.-	"	" 100"-
31. Szappanos Lajos. Chicago.	\$ 10.-	"	" 104"-
32. Detroiti Lutheranus Betegsegélyz. Egylet	\$ 10.-	"	" 147"-
33. Clevelandi East-sidei Ref. Egyház perselye	\$ 74.-	"	" 63"-
34. Schott Viktor. Cleveland.	\$ 10.-	"	" 59"-
35. S. Ulmer. Cleveland.	\$ 25.-	"	" 70"-
36. Clevelandi Westsidei Nőegylet gyűjtése	\$ 8.-	"	" 52"-
37. Clevelandi Társadalom	\$ 102.-	"	" 49"-
38. Charles K. Gross. Cleveland.	\$ 50.-	"	" 59"-
39. Youngstowni Magy. Ref. Presb. Egyház.	\$ 100.-	"	" 107"-
40. Youngstowni Zsidóság "AUSHE Emeth"	\$ 202.-	"	" 117"-
41. Theodor Kundtz. Cleveland.	\$ 200.-	"	" 117"-
42. Johnstowni Magy. Ref. Egyház	\$ 154.68	"	" 130"-
43. Max Schwartz. Johnstown.	\$ 50.-	"	" 131"-
44. Windhami Magy. Ref. Egyház perselye	\$ 51.60	"	" 129"-
45. Windhami " " adománya	\$ 29.-	"	" 129"-
46. Pittsburgi Magy. Egyház Perselye	\$ 112.5	"	" 124"-
47. Homesteadi Magyar Ref. Egyház Perselye	\$ 43.45	"	" 136"-
48. South-Norwalki Magy. Ref. Egyház perselye	\$ 89.25	"	" 138"-
49. Trentoni Független Ref. Egyház perselye	\$ 75.71	"	" 136"-
50. Rosblangi Magy. Ref. Egyház adománya	\$ 5.-	"	" 17"-
51. Mc-Keesport-i I. Magy. Független Ref. Betegsegélyz. Egylet	\$ 25.-	"	" 125"-
52. H. Pollatsch /Cleveland/ gyűjtése	\$ 100.-	"	" 61"-
53. Passaic-i Magy. Ref. Egyház perselye	\$ 117.83	"	" 18"-
54. Passaic-i Ref. Nőegylet &c.	\$ 65.-	"	" 19"-
55. Wallingfordi Ref. Egyház perselye	\$ 54.-	"	" 27"-
56. Bridgeport-i Magy. Ref. Egyház perselye	\$ 200.-	"	" 23"-
57. Crow János. New York.	\$ 5.-	"	" 112"-
58. Phoenixvillei Magy. Ref. Egyház	\$ 52.-	"	" 48"-
59. Kenti Sándor. New York.	\$ 500.-	"	" 5"-
60. Hambrusky Gyula. Scranton	\$ 74.-	"	" 150"-
61. Newyorki 69. utcai Ref. Egyház	\$ 161.-	"	" 1"-
62. Friedman Henry. McKeesport	\$ 50.-	"	" 169"-
63. Gould József gyűjtése /Lorain/	\$ 22.-	"	" 174"-
64. Landler Bros. Wallingford	\$ 25.-	"	" 156"-
65. Max Gross. Scranton	\$ 10.-	"	" 167"-
188-as és 189-as Phila. adományok:			
66. Katona Miklós. New York	\$	10.-	
67. Newyorki 118-as utcai magy. ref. egyház		115.35	
68. Berta Józsefné. Newyork.		10.-	
69. Medesz Wm. South-River		20.-	

A tételes pénzügyi beszámolóból itt két oldalt elhagytunk

194.	Jahn Stevenson, Farrel.	2
	Jerome M. Friedlander, Cleveland.	25.-
196.	Gusztav Zomor, Cleveland.	10.-
197.	Edeény Mihály, Newyork.	25.-
	Pride of Jersey Association Inc. Passaic.	50.-
199.	Marton József, Passaic.	60.-
200.	Szent Antal Magyar Betegs. Egylet, Passaic.	10.-
201.	Rieszák János, Passaic.	20.-
202.	Petőfi Magyar Betegseggyógyzó Egylet, Passaic.	10.-
203.	Makray Testvérek, Passaic.	10.-
204.	Jahn Pollatsch, Newyork.	100.-
	Bridgeporti Elso Magyar, 1848-as Betegs. Egylet.	32.-
06.	Breiner Samuel és Baráti Köre	110.-
07.	Hallingfordi Ref. Nagyület	10.-
08.	Sheltoni Ref. Egyház.	28.15
09.	Vitárius Béla, Newyork.	116.-
10.	Jezsuiták Alakróna és Szentes Mária Mount Carmel	15.-
11.	Elyria Ref. Egyház.	200.-
12.	Joseph J. Koppel, Newyork.	100.-
13.	Vitárius Gyula, Newyork.	25.-
14.	Boder Lajos gyűjtőse, Newyork.	31.25
15.	Bridgeporti Elso Magyar Rákóczy Egylet	100.-
16.	Csotó Pál, Phoenixville.	10.-
17.	Louis Nagy, Newyork.	10.-
218.	Chas. Kline, Allentown.	50.-
219.	Dávid Markovitz, Philadelphia.	100.-
220.	Samuel Friedman, Soranton.	25.-
21.	Henry S. Kline, Atlantic City.	25.-
22.	Phillip G. Cuckas, Philadelphia.	10.-
23.	Kilera Fehely, Newyork.	210.-
24.	"Ohab Zedek", Newyork.	800.-
25.	Kremer Sándor, Newyork.	100.-
26.	Newyorki Rusom Bankett.	450.-
	" " " alkalomával Szilágyi József N.Y.	50.-
	" " " Székely Izse N.Y.	15.-
29.	" " " Berke Géza N.Y.	15.-
210.	" " " Charles M. Ipedalle N.Y.	50.-
211.	" " " Berger József N.Y.	25.-
212.	" " " Fred. Vajda N.Y.	10.-
	Konta Sándor 5009-es adománya elszámolva az 55. sor- szám alatt.	
233.	Flash József, Newyork.	10.-
234.	Hungarian Aid-Society, Cleveland.	25.-
235.	Unger Mihálynd, Cleveland.	10.-
236.	10. é-nál kisebb adományok	

Mrs. Mandelsohn, Newyork 5.- I. Szántó, Newyork 2.- Ismeretlen N.Y.
2.- Méri István N.Y. 2.- Mrs. Balassa Phila. 2.- Kovács Gábor
Phila. 5.- Eszter János Cleveland. 2.- Kocz Ernő szászados édes
anya, Elyria. 5.- Weisz Vilmos Barhar. 5.- Gyűjtő 50.-
Kary Pál Detroit. 5.- Parkas Adám, Detroit. 1.- Bálint József
Cleveland 5.- Vör János Cleveland. 5.- E.J. Bokor Cleveland. 5.-
E.H. Bolgar Clev. 5.- A.I. Weisz Clev. 5.- Eugen Greiner Clev.
5.- Gasp. Rosenberg, Clev. 5.- Henry Blum Clev. 5.- Joseph Broff
Clev. 5.- J. J. Hornstein Clev. 3.- Leo Schwartz Clev. 1.50.-
J. Carnik Youngstown 1.- E.E. Marks, Youngstown. 5.- Dr. Wm. Altman
5.- Nyilas László Johnstown. 6.- Barna István Windber 5.- Antal
Adam Vinton-Dale 5.- Bagu Balás Cwintondale 5.- Marta Ferenc
Windber 5.- Kanyó András Trenton 1.- Magulesz János 2.- Hyman
Bam Trenton 1.- Meszáros Mihály Trenton 5.- Mrs. Kerezi Trenton
2.- N.E. Trenton 1.- Mrs. B. Palfrey Boston 5.- Dr. Gerő
Miklós Newyork. 2.- Hoffmann L. Cleveland 5.- George Schenker
Clev. 5.- Vécsey Jenő Farrel. 5.- Jódai László Farrel 1.- Fő-
nagy János Farrel. 1.- J. Rothschild Cleveland 5.- J. Berold

Cleveland. 5.- H.Newhauser.Clev..5. John Pollatsek Clev. 5.-
 R. Deutsch Clev. 2.- J.H.Van Derveer Clev. 2.- Geo.S.Adams Clev.
 2.- I.J.Deutsch Clev. 2.- H.Blumrat Clev. 2.- Alex.Salamon Clev.
 1.- Ozkó Márton Clev. 5.- Névtelen Passaic 0.50. Kelemen Jó-
 zsef Passaic 5.- Weiss Sámuel Passaic.5.- Halász Gyula Passaic
 2.- M.Márton Lajos Passaic 5.- Steinberg Márton Chicago 5.-
 Harry Spiegel Chicago 5.- A.Petrass South Bend 5.- Wallingfordi
 I.Kagyar és Tót Betegs. 5.- Mrs.A. Buoskó Mount-Carmel 5.- M.
 Rappner South-Norwalk 5.- Boosó János Torrington 2.- Ösv. Bay
 Istvánné Wallingford 1.- Strauss Emmanuel New York 5.- Halmer
 György New York 5.- Gyömbér Endre New York 5.- S.Heinrich. Phila.
 5.- Gross Sámuel Scranton 3.- M.Schwarz Scranton 3.- Jacob Levy
 Scranton 5.- Chas. B. Engel Scranton 5.- Wallingfordi férfi
 Egylet 5.- 336.-g

HATÁROZATI JAVASLATAIM:

1. Egyházkerületi Közgyűlésünk kifejezi hálás köszönetét az
 Észak Amerikai Egyesült Államok Elnöke, Calvin Coolidge ur, egész
 Amerika társadalmá s az amerikai magyarság iránt kollégiumunkat tá-
 mogató jóságukért.
2. A kollégium segítése körül nagyobb érdemeket szerzett egyé-
 nek számára elismerő oklevelet ad ki, melynek kivitalével a Baltazár
 Amerikai Alapítvány gondnokságát bizza meg.
3. A régi alapítványokat a szerint egészíti ki, amint azok a
 jelentés 1-60-ig pontjaiban foglaltatnak.
4. A 62-235 sorszámig terjedő alapítványokat új alapítványokként
 tartja nyilván.
5. A 236. sz. alatti kisebb adományok összegéből 336 g-ból "A
 -ik amerikai ut kisebb adományai" címen alapítványt képez.
6. A második amerikai ut eredményeként alkotott alapítványokra
 az alapító levél határozmányait kiterjeszti.
7. A segély actio folytonosságára tekintettel a postai és iro-
 dai költség biztosítása mellett Amerikában tisztelheteli titkári
 állást szervez, melynek munkaköre megállapítását és betöltését a
 Gondnokságra bizza.
8. A jelentés itt nem érintett részeit tudomásul veszi.

Főtisztelatu és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés!

A megtett kötelesség nemes öntudatával számoltam be második ame-
 rikai misszió utamról. Ennek az öntudatnak a hatása a faradságomat
 is kihatott, a sebeimet is begyógyította. A cél nagyságához képest
 nem sokat tettem; de az erem fokához képest minden lehető. "Örömet
lidoztam, got örömet is enné lidoztam a ti lelketekért: még ha
ti akiket én igen szeretek, kevésbbé szerettek is engem." /2Kar. 12,
 15./

Annyi bizonyos, hogy ha akad még egy pár missionárius, aki az
 általam elért eredményekhez hasonló eredményeket esatol, akkor fel-
 száll a gondok komor fellege a kollégium felől és jó napok fénye
 tetszik fel és marad meg felette,

Kiváló tisztellett a
 Főtisztelatu és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlésnek
 alázatos szolgája

Debrecen, 1925. július 25

Dr. Baltazár Dezső
 püspök.

Lord Rothermere Horthy kormányzóhoz írt – Baltazár által tervezett – levél fordítása.

Őfensége Horthy admirális,
Magyarország kormányzója.

Bpest.

1929. márc. 27.

Őfensége,

Baltazár püspöktől nagy meglepéssel hallottam, hogy a Magyarország érdekében történő a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos misszió biztosításában kifejtett törekvéseim, amelyeknél én állandóan bízom a több országban lévő barátaim segítségével, elnyerte Őfensége szívből jövő elismerését.

Annak érdekében, hogy az erőfeszítéseim a legjobb eredménnyel járjanak felhívom Őfensége figyelmét a következő megállapításokra.:

A hozzám eljutott információk szerint a Nyugati Hatalmak nem hajlamosak arra, hogy segítsenek Magyarországnak a missziós erőfeszítéseiben, és nem segítik azt sem erkölcsileg sem anyagilag, csak ha elfogadják a következő szempontokat:

1. A 47. (1921 V. G.) Magyar alkotmány törvényét, amit 1920-ban a Habsburg-ház detronizálására hoztak teljes mértékben hajtásukra végre. Bármely propagandát, amit a Habsburg-ház némely tagja kifejt ennek a törvénynek a megsemmisítésében, ami segíti bizonyos körök törekvését, akik a Habsburg-ház egyik tagját a magyar trónra kívánja ültetni be kell szüntetni.

2. Tudomásom szerint a Nyugati kormányok részéről semmi segítség nem remélhető, ha nem változik meg a jelenlegi választási módszer egy titkos általános választási rendszerré a nyilvános helyett, ami még uralkodik ma is Magyarországon, de ismeretlen a szabad világ országaiban; továbbá ha nem lesz egy lényeges változás az előzetes jelölési rendszerben, ami jelenleg van és lehetlenné teszi a magyar Parlamentet, ami a magyar nemzet reprezentánsa.

3. ha csak a jelenlegi adózási rendszer meg nem változik úgy, hogy az uralkodó osztályok hatalma kevesebb jelentőségű legyen; ha csak a földosztás, ami a gazdaság alapja, kiegyensúlyozottabb nem lesz, mint a jelen rendszerben.

4. ha csak nem tesznek lépéseket abban, hogy az ősi magyar hagyományok általánossá váljanak a korrupció nélkül, ami sajnos nagyon nyilvánvalóvá vált a mai világban több államban.

Őfensége intézkedései teljesen meggyőznek engem, hogy Ön megegyezik ezekkel az elvekkel és azokat hazája érdekének tekinti, amelynek a jólétében komolyan érdekelt vagyok. Legteljesebb bizalommal vagyok affelől, hogy Őfensége minden lehető meg fog tenni, amit az Ön alkotmányos hatalma realizálni tud ezekkel a feltétekkel kapcsolatban, amelyek nyilván találkoznak a Nyugati Hatalmak meglepődésével és nagy és történelmi szolgálatot tehetnek hazája számára. Kérem fogadja a legteljesebb megértésem biztosítását, szívélyes híve, (Lord Rothermere)

ple
TH
po

by
sz

I might God our Heavenly Father
 Thy alone art the wise God,
 before Whom the night is as
 the day and the darkness as
 the light. Thou guidest the hoards
 of the heavens in perfect order
 by Thy ascendants to Thy eternal
 plan, and Thou directest the souls of
 Thy people to the ways which lead to
 perfection in Thyself!
 Men and the beasts are surrounded
 by shadows in the darkness of their
 grossness and in transgression is the
 gain by which we are condemned, and which
 calls forth Thy judgement of punishment. Thou
 coverest over the righteous and Thou temptest
 the wise, those who feel confident before Thee. For so
 thou dost reward them. Thou dost reward the
 meekness and lowliness every son whom Thou

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

64.

1941. 10. 2. 30.5. 1941. 10. 2. 30.5. 1941. 10. 2. 30.5.

2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818

the great things of

L

10/1/72

2. *Chlorophyll a* and *b* contents were determined by the method of Lichtenthaler and Whistler (1973).

المطبخ

See Lecture 1: Introduction to the course

Near Ripley, Missouri

I am extremely sorry my good-
 could has kept me confined to bed
 and has prevented me being with you
 in the garden. I intend better
 to see you in good time even though it
 may be against my doctor's orders.

Went to work faithfully

GREEN PARK HOTEL
101 PICCADILLY
LONDON W.1

The Higher - Commercial University
 Regent of Hungary.
 Press.

4. 11

[illegible]

In order, hark my endeavours may
achieve the best results I try to call
your highness's attention to the
following considerations:-

According to the information reaching me the Western Powers will not be

GREEN PARK HOTEL
115 WINDSOR
LONDON W.1

London W1
makes it impossible to regard the existing Hungarian Parliament as ~~any~~ really representative of the Hungarian ~~people~~ nation.

3. Unless the present system of taxation is altered to as to make it bear less heavily on the poorer classes and unless the division of the ~~the~~ land, which is the basis of the Communalists is more equitably arranged than under the present system ^{of the}

4. Unless adequate steps were taken to accor-
dance with the ancient tradition of
Jung to keep Jung's private life free
from those traces of corruption which
unfortunately have followed his appearance
in a great many other instances.

I am deeply indebted to you for your
kind principles and feel them in the name
of your Country which whose welfare I
hold so close a personal interest.

helped to help themselves - as past efforts
for themselves - help in either
ethically or morally unless the following
points are observed:-

1. The Hungarian Government has 77 of
HMs, among the deliberations of the
Hofburg must be carried out to the
best measure. My propaganda carried
out at the favor of any member of Hofburg
House times to defeat this state by
helping the nation which exists in exi-
gencies to see back some member of
the Hofburg House upon the Hungarian
throne.

2. I am informed that no help can be expected from the Western Government unless the present structural method is changed so that the same system is substituted for the system of public works which is a large earthen project in Shanghai today, but which is unknown in any other civilized country in the world; and unless there is a substantial change in the preliminary system of candidature which is present

Yours Highness will do everything possible in Your Constitutional power to reduce their convictions and thereby bring satisfaction to the Wisconsin Farmers and send to Your Country a great and historic law.

Please accept the assurances
of my highest consideration
Yours very faithfully

young very fullness

*Lord Rothermere fiának püspöki
áldásáról irás és fordítása legfelül.
Debrecen 1928 (341. oldal). Lord
Rothermere rövid levele Baltázár*

püspökhöz betegségéről. London 1929 márc. 25. (fordítása 341. oldalon). Baltazar levéltervezete Horthy Miklóshoz, amit a lord kért tőle 1929 márc. 27-én. Nem tudjuk, hogy ez eljutott-e a kormányzóhoz. Ennek fordítása a 339. oldalon van.

Baltazár Lord Rothermere fiáknak, Mr. Harmsworth-nak írt levél fordítása.

„Ebben a templomban püspöki áldásomat adom 1928-as debreceni látogatása alkalmából Esmond Harmsworth Úrra annak a Lord Rothermere nemes fiára, aki Magyarország nagy küzdelmének és az igazságának lelkes apostola volt. Lord Rothermere-nek hálával és nagyrabecsüléssel, Mr. E. Harmsworth-nek nagyrabecsüléssel és együttérzéssel.”

Lord Rothermere levele Londonban Baltazárhoz.

Claridge Brook Street W.1

Balthazár Püspök,

Kedves Balthazár Püspök,

Rendkívül sajnálom, hogy súlyos meghülésem ágyhoz köt és ez megakadályozza, hogy fogadjam önt. Mégis elhatároztam, hogy holnap találkozom önnel, bár ez orvosi tanács ellenére történik.

Őszinte híve

(Aláírás) Rothermere

96. Lord Rothermere és fia

A holland üdvözlő beszéd kezdete, amit Dr. Baltazár D. püspök tartott a IV. Nemzetközi Protestáns ünnepi ülésén 1929. május 19-én. Pünkösds első napján 21-én Spiers-ben prédikált.

A prédikáció textusa: János XX. v. 22. „A Szentlélek eljövetele.”

A Püspök az üdvözlésben a reformáció és protestantizmus lényegéről, Krisztus egyházának nemzetközi kapcsolatáról beszélt, érintve a több évszázados holland és magyar egyházak közötti szoros viszonyt. A pünkösdi beszéd a mennybe ment Krisztus kegyelméről szólt, amikor tanítványait és a gyülekezeteket a Szentlélek áldásával ajándékozta meg.

A püspök meghagyta, hogy politikai végrendeletét csak halála után bonthatják fel. A felbontás történetét a szövegben leírtuk. A végrendelettel kapcsolatban, mivel nem hozták akkor sem nyilvánosságra, rendkívül sok mende-monda terjengett.

Begruetingrede

gehouden door Bisschop Dr. D. Baltasar ter gelegenheid van het vierde
Protestantsch congres te Spiers uit naam van den "Internationalen
Bond ter Verdediging en Bevestiging van het Protestantisme" op den
21-sten Mei 1929 te Spiers.

Met oetmoedige dankzegging aan God, met eerbiedige waardering voor
de voernamste historische verdiensten van het groote Duitse protestan-
tisme en met de solidariteit der voor Christus ~~aanvaardigde~~ aanvaagde
hebbende universele liefde, begroet ik uit naam van den "Internationalen

TIKZANTULI EGYHAZKERULET
PÜSPÖKE
2447
1929. évi közl. azám.

(29)

Venerables Messieurs!

Kedves Gyűjtemény, a mi huszados presbiteriumunk
nek is huszados munka és ismeretünk van, és így
keresni tudunk meg az elhunytakról
vagyis az ismeretünk az egész mind.
megjelenése. Nagyon sokan vannak meg.
mi gyűjteményünk is huszados gyűjtemény.
fenn van az ő indoklás, és így az egész
munkánk.

Nagyon sajnálom, hogy ma délután
Budapestre, a zsinatra kell mennem
munkára, a huszados munkára
munkára.

Ennek hiányában csak az egész
gyűjteményünkkel tudunk meg
megjelenésünk

Lehet-e az 1929. 7/3.

M. B. B. B.

A püspök a hozzá érkezett bárki által írt levélre mindig válaszolt. A
mellékelt részvétellevelet egyik presbiterének halálakor az özvegynek írta.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XXIII. ÉVFOLYAM, 1933 MÁRCIUS

DR. BALTAZÁR DEZSŐ: A ZSIDÓSÁG VILÁGHIVATÁSA ORSZÁGGAL ÉS ORSZÁG NÉLKÜL

(A PRO PALESTINA SZÖVETSÉGBEN MÁRCIUS 1-ÉN TARTOTT ELŐADÁS)

Előadásom tárgya: „A zsidóság világhivatása országgal és ország nélkül.” Mikor erről a világhivatásról szólok, a felelősség súlyát teljes mértékben érzem. A felelősség súlyának viselését a történelmi igazság tisztá látsza könnyíti meg.

A zsidókérdéshez nagyon sokan szólnak hozzá. Legtöbbször tudatlanul és hivatalosan. Azt hiszik az emberek, hogy könnyű ez a kérdés; mint általában mindenről így gondolkoznak. ami politikum. Erért lehet a tudatlanságot megnyitni is, minőségileg is leg nagyobb százalékkal a politikusok táborában feltalálni a ezért van, hogy a politika következetes eredménye rendszerint az szokott lenni, hogy az élet természetesen egészségre helyére valami emészthetetlen természetellenességet állít, amittől aztán betegg lesz a szervezett állam is, a szerveztelen társadalom is. A politikus tudatlanság a zsidókérdés irányában kétféle magatartást ismer. Az egyik tudatlan dicserése a zsidóságnak, hogy a dicserésből egyéni haszon legyen. A másik tudatlan gyűlölete és bántalmazása a zsidóságnak ugyancsak egyéni haszon céljából. Az utóbbi magatartás kitűnő ugrodzszkanak vált be a politikai érvényesülés arénájában, ahol a nem ismerők hőnek, az ismerők csak ügyes játékosnak tartják a szerencsés ugrót.

Én évtizedek tudományos és gyakorlati munkájával készültem rá, hogy ne tudatlanul száljak a zsidókérdéshez és többször megismételt felszólítások szerint vártam be mindig, hogy a hivatatlanság általam igen lenézett hihűjének még a lehetetlenségi látszata ellen is megvédjem magam.

Az emberek igen sajátoságos felfogással vannak a fontos elméleti és történelmi kérdések felől. Az ilyen kérdéseket azok szokták könnyűnek tartani, akik nem értenek hozzá; nehézségnek pedig a minden oldalnak, tehát a nehézségnek és az ismerői. Mennyi elméleti, gyakorlati, történelmi és vallászerkölcsi ismeretet kell gyűjteni, amig olyan magaslato épít fel az ember, ahol többé nem befolyásolják a tárgyalatosságot az alacsony szenvedélyek s a még alacsonyabb

egyéni számító érdekek! A zsidókérdés egyike azoknak a világtörténelmi kérdéseknek, amelyeknek megértéséhez és megmagyarázásához az elméleti, gyakorlati, történelmi és vallászerkölcsi ismeretek nagyon messze felérő magaslatoit kell felépíteni. A zsidókérdés nyugvópont legelsőbb megjelenési tartalmától és formájától kezdve a végtelenségbe érő jelentőség igényével lépett fel, amikor t. i. az élő lelki, személys, teremő és gondviselő Isten fogalmával kapcsolatban az emberi eszményi mivoltában felemelte az égig s az eget az isteni kegyelem útján lehajlított a földig.

Sokszor halljuk, hogy tulajdonképpen minden is zsidókérdés. Volt idő, mikor magam is hajlandó voltam így gondolkodni. Azt hittem, hogy a zsidókérdést csak a zsidóság elleneségei rángatják elő átmeneti célok szolgálatára s ha nyugtatni hűgynak, el is tűnnek a világból. A kérdés teljes ismeretében, a tárgyalatosság leghűvösebb magaslatoán, de egyttal a rokonszenves érdeklődés meleg deliróján állva meg kell állapítanom, hogy zsidókérdés volt, van és lesz. Lehet, hogy ez a megállapításom a zsidóság oldalán is talál ellenzéket de minden sértő szándék nélkül sorolom ennek az ellenzéknek a tagjait azok közé, akik híjával vannak a zsidókérdés értésének legáltalán is nyelvismeretük fogytékosvágánál fogva. Nehem tapasztaltam a nyelvnek, mint a lélek kulcsának no gyozh jelentőségét, mint éppen a zsidókérdésnél. Az ujkor zsidóság legnagyobb történelmi alakja, Herzl Tivadar is érezte, hogy a zsidókérdés lelkének melyére csak a héber nyelv arany kötelén lehet egészen lezállani. Ebbeli fogytékosvágát lásszunk és vanozor galma helyre tudu hozni rövid idő alatt.

Ha a zsidókérdést a jövődöre vonatkozásban is állandónak állapítom meg, megállapításom nem egyedül a vallás területére vonatkozik. A zsidóság mint lelkiség a valláson kívül a másminőség tartalmi gazdagság ősiúi kérelmével is rendelkezik. A zsidóság világhívát. Egyetemesen átfogó világhívát. Egytt elméleti és gyakorlati világhívát. És a világhívát nemcsak a vallásos szűkséglet fedezetével rendelke

67

A szövegben említett és részletezett beszéd első oldala, amit a püspök a Pro Palestina szövetségben tartott.

PATAI JÓZSEF BEVEZETŐJE BALTAZÁR DEZSŐ PÜSPÖK ELŐADÁSÁHOZ

A zsidó tradíció mesterei valamit egészen megkülönböztetett tisztelettel emlékeznek meg a „*Chasidó umót hanolam*”, a „*világ népeinek jövedelméről*”. Úgy vélték, hogy akik a zsidóságon kívül állnak, ha a történelem című szíráról tudnak betekinteni, sokszor igazabb színekben látják Izrael arcát, még azoknál is, akik belülről és közelről utaztak.

„*Kohanécha jitheru cedek*” „*Papjaid magukra ülték az igazságot*”, szól a Zoltár. És az írásmagyarázat hozzáfűzi: „*Au cadiko umót hanolam*” „*ezek a világ népeinek igazai, akik papjai a Legyeneteknek*”.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint *kohen cedeket*, az igazság papját.

S boldog vagyok, hogy héber nyelvem idezhetek itt a előtt, aki nemcsak hogy héber eredetűen olvasza a mi szent írásainkat, de némely zsidó felfogással szemben hirdetője annak az igazságnak is, hogy a héber nyelvnek élete kell és a héber nyelv élete legbiztosabb záloga a zsidóság életének és fennmaradásának.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint a „*Levni hakodes*”, a szent nyelv művelőjét.

Baltazár Dezső, mint egyike a „*cadiko umót hanolam*”, megértője lett ama másik *cadiknak* — áldott legyen az emléke —, aki itt született a dohányosi templom társasági-csigájában, Haerl Tivadarának, aki hirdette a zsidó nép reneszánszát és Cion feltámadását. Nemrég megjelent egy nagy héber mű „*Chasidó umót hanolam lén chalufo hachochijá*” „*A világ népeinek nagyjai, mint a zsidó megvilágosodottjai*”. A történelem legnagyobb neveit találjuk itt. És ezek közé az útcenygetők közé kell soroznunk Baltazár Dezsőt is. A Mult és Lén régi átváltozási gyönyörű szavakat szemelt a Feltámadó Szemféltétel, mely kultúracsontuma lesz Izrael vezetői értékeinek és megújító boldogság kontalanjainak.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint az újjáépülő Cion humanista haradját.

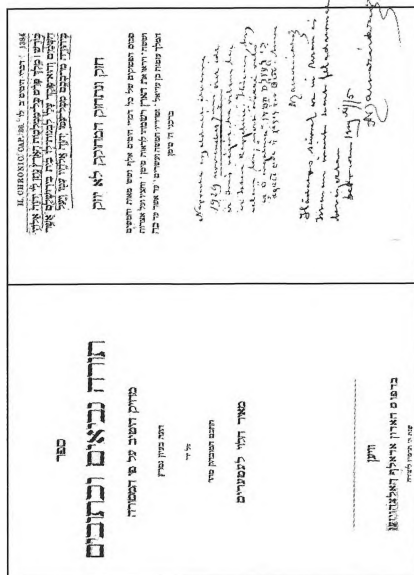
A zsidóság elnyomása ellen mindenkor prófétai lélekkel, szent lángolással szállt sikra Baltazár Dezső. Nemcsak rokonszenves megbecsüléssel, hanem mert egy népnek, vagy lapnak, vagy osztálynak üldözésében mindig az igazság elnyomását látta. Polgártája ő ebben a szabadságszerető nagy magyar apostolainak, Kossuth, Széchenyi, Deák, Fűvös szellemének. Hazánk szomorú korszakában, a forradalmak és ellenforradalmak kora után, künn járt Amerikában, ahol hádnálval fogadták a nagy magyar főpapot. És miután Clevelandben megkoszorúzte Kossuth szobrát, lelkelemelő beszédet ezzel a Vízűn történetéből vett héber idéssel fejezte be: „*Vajjalach et hajoná vchiné ale sapit saraf bofina vjodé ki kolu hamájim*”. „*Kiküldtem a galambot és imo, cépet olajfoltóval van a szájában, és tudom és tudom, hogy apadnak már a gyűlölet vizei*”. De ebben, hogy apadtak, vagy része van Baltazár Dezsőnek, aki a gyűlölet hullámsodrában ott állott, mint a Szeretet mozdíthatatlan sziklája, sennen hirdető, hogy csak a Szeretet lehet a pillére minden nemzeti megújulásnak.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint a Szeretet főpapját. „*Pitcheu searim*” „*vajon goj cadik somér emunim*”, „*Nyissátok ki a kapukat, hadd jöjjön a szent idegen, hűség-gek őrszárja*” — zengi József. És a szudálatos liberalizmusot ékhatott ókori Midras magyarázat hozzáteszi: „*Nem az mondja az Irás: Nyissátok ki a kapukat, hadd jöjjenek a kohaniták, leuiták és izraeliták, hanem azt, hogy „jöjjön*

a szent idegen”. A zsidóság sokszor ösztönösen megérzi, hogy kíváncsi jún feléje az igazság tanítójára, aki sugárzó igéket hoz neki és megvilágítja történelmi útját, életfelelőseit, világhivatását.

Köszöntem Baltazár Dezsőt, mint goj *cadikot*, szent idegen testvérét, aki testvérként követeltet hazánk és akiknek felkent fejét megilleti a liblihi koszorú, hogy „*somér emunim*”, „*hűség-gek őrszárja*”, aki a hűsének előzőfői megatlatál latja és hirdeti, hogy a hűsnek hűség-gek harmanáha illeszkedhetnek össze: hűség a magyar hazához, hűség a zsidó hithez, hűség a multhoz és hűség Cionhoz. Sőt minél inkább ragaszkodik a mult szereteteibez, annál inkább meghibonyosodik a zsidó szív, mint a hűség-gek fészke, melyből érzések, gondolatok ráppennek ki, hogy szánysalva, átvéljék, egyhekussék az egyetemes emberiség szívét, mint hajdan a júdeai próféták messiási ábrándjait.

„*Pitcheu Searim*” Kinyitjuk lelkünk kapuit. Ime, eljötték testvéreid az igehirdetőkhöz, a magyar Izrael papjai. Eljűttek a magyar zsidóság világi vezeterei, akik átlátszó lélekkel tanulni vágyunk ezen az íhletett órán. És eljűtt az ifjúság, mely fiatal rejonjával szavainak szomjához. És künn az erdőn állnak ezek és ezek, akiket már nem tudtunk befogadni ez a nagy terem nem. Kinyitjuk lelkünk kapuit, Baltazár Dezső, nagy mester, várjuk a tanítást.

97. A püspök héber bibliája,
amibe beírta, hogy egy időszak
alatt hányszor kell elolvasnia.

A szövegben említettük, hogy Patai József vezette be a püspök előadását a Pro Palesztina szövetségben, ami a folyóirat ugyanabban a számában jelent meg.

Dr. Balczár Lezse püspök üdvözlése

A Komokkerti református Olvasóegylet 30 éves jubileumán 1934. szeptember 23-án

Férfiszavatu és Nagyméltóságú Püspök Ur !

A Komokkerti református Olvasóegylet alapításakor a református jelölést vette fel a névhez. Ezzel is kifejezésre kívánta juttatni, hogy fundamentum eius a mai vira sit, vallásunk által világszerte gyökeredzik. Tagjaik között bárki lehet vallásfelékeztet. Különbösg. nélkül, mert társas életének vezérlő elve az egymás iránti megtekintés és összeköttetés.

Az olvasókör megvalósulásától kezdve a kerkények nemcsak kulturális szükségleteit elégítette ki, hanem ennél sokkal több volt. Küzdött a lakosság érdekében az kerkény fejlődéséért mindenek felett azonban az volt a szándék, hogy társadalmi feladatok kivül egyházi munkát is tud elvégezni a közösség.

Mellette is lett az olvasókör a református jelölés, mert teretűje elejétől kezdve az önálló Komokkerti református egyházközség megvalósulása volt a kitartó munka. Az tagjainak az áldottatértséggel párosult buzgólkodása eredményeket is hozott létre. Már csak a kerkényben van hátrahagyott munkája a megújításnak.

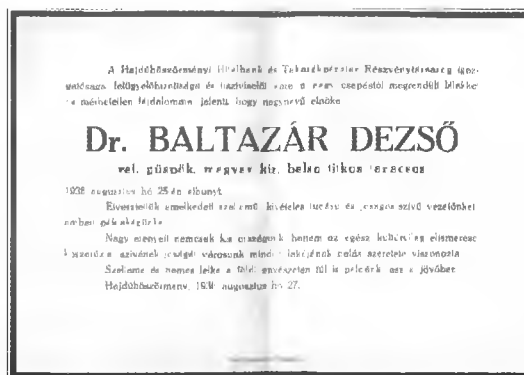
A Komokkerti református templom felépítése pedig az a közönség, amely egy időtartamra az egyházközség, az olvasókör, azt mondhatnánk a kerkény önkormányzatának. Amikor ilyen megismerés feladat megvalósításának küzdésén megismerésünk köztünk is állhatott, hiszen minden megerővel és hódolattal üdvözlöm Nagyméltóságodat a Komokkerti református egyházközség névvel, és kérem adda egyházi áldását remélve, hogy lakosság köztünk továbbra is a békesség és szeretet szent földi országának munkálata végzett az ő örök dicsőségére!

Dr. Iván János.

Hírek .

A Komokkerti református Olvasóegylet karácsonyi tevékenységének jubileumát ülte folyó hó 23-án. Az ünnepi beszédet elmondta Dr. Balczár Lezse püspök, tartották azt az ezután következő díszközgyűlés keretében a kör elnöke Török Károly lelkész, tanító és Dr. Erdős János ügyvéd, közreműködés. Üdvözlöttek. A fő pártor Erdősnek adott kifejezést, hogy az olvasókör mindig mindig viselte a kerkény egyházközség munkáját és a jelenlevő Dr. János Nagy Sándor egyházi főjegyzője hivatalosul kijelentette, hogy a kerkény lakosságának buzgó munkája révén a templom

A család által kiadott gyászjelentés mellett szinte minden egyházi és világi hatóság nyomtatott gyászjelentést, amiből néhányat bemutatunk. Szülővárosa, Hajdúböszörmény és egyik bankja is készítettett gyászjelentést (L. az utóbbit a következő oldalon).

A hajdúböszörményi Hitelbank gyászjelentése.

Baltazár Dezső titkos végrendelete.

Matkó László írta, hogy Baltazár halála után többen abban reménykedtek, hogy a titkos végrendeletéből világosan kitudnik majd zsidó származása és szabadkőművessége. Az ilyen primitív embereknek ezen várakozása azonban nem teljesült, mert hiszen – mint írta – „*Ő (Baltazár) izig-vérig testében és lelkében református volt.*”

A végrendelet tartalma nem ilyen vonatkozásokról szólt, mint azt itt olvashatjuk. Címe: „Az utókornak emlékezetül. 1934. február 21-én voltam szerencsés újabb kihallgatáson lenni Horthy Miklós kormányzó úrnál Budán egyházi és politikai ügyekben.

Kormányzó úr először is az egészségi állapotom után érdeklődött. Említettem neki, hogy újra és újra forgalomba hoznak híreket a kormányzó úr betegségéről. Kijelentette, hogy semmi baja nincs.

»Gondolhatod, – mondja – hogy olyan forrásból erednek ezek a hírek, ahol szeretnék, ha így lenne.«

Tovább folytatta, hogy egészsége birtokában is sokat gondolkozik az esetleg bekövetkező elmúlása felől. Mi lenne szegény hazánkkal? Ki jönne őtána?

A Habsburgok restaurálásának kérdését teljesen kizártnak tartja. Köztársaságot nem szeretne, mert akkor megvan a lehetősége, hogy nemzeti érzés nélküli agitátorok kerekedhetnek felül. A magyar történelem és közjog megadja a kivezető utat a kormányzóságban.

Az ő utóda csak olyan ember lehet, aki vérében is, lelkében is magyar, aki gondolkodás nélkül áldozná fel az életét – ha szükség kívánná – hazájáért, aki önzetlen, becsületes, és aki tiszta életű családjában is.

A püspök szüleinek házassági anyakönyvi kivonata, ebben még az édesapja evangélikus, azaz ágostai hitvallású volt

429
1894.

25 kr. 25 kr.

KIVONAT

ev. reform. egyház szülötték és megkeresztelték anyakönyvéből az ezeréveseké az 1894. évi november 26. napjánál XII. kötet 241. oldalon

Folyó szám	Eve és napja		A szülöttnek					A szülőknél		A keresztatyák s anyák		A szülendő neve	A keresztelés helye	Jegyzet
	a szül. helye	a keresztelés helye	neve	fiú	leány	anyja neve	anyja születési helye, vallása és polgári állása	apja neve, születési helye, vallása és polgári állása	anyja neve, polgári állása és lakhelye	apja neve, polgári állása és lakhelye				
1871.	1894. nov. 15.	15. 9.	Borsó	fiú	Törvényes	Balthazar János evang. református hajdukerületi főmunk.	Erőss Minnie evang. református	Ludminda János hajdukerületi főmunk.	Erőss Minnie evang. református	Borsó János evang. református	Borsó János evang. református	Borsó János evang. református		

Kiírta a hivatali pecséttel megerősítve kiadta Hajdukerületi főmunk. 1894. évi november 26. napján.

Borsó János mk.

A püspök születési anyakönyvi kivonata, ahol látszik, hogy édesapja már evangélikus református, ami a régi nomenklatura szerint kálvinistát jelentett.

208
1936

KIVONAT.

református egyház házassági anyakönyvéből az 1899. évről.

Ennek éneke VIII. é. 6. v. "Ez a szeretet mint a halál".

Eve, hónapja és napja	A vőlegény és menyasszony					A vőlegény és menyasszony szüleitnek neve, vallása és polgári állása		Tanúk neve, vallása és polgári állása	Egyház- és házassági jegyzet	Jegyzet
	a szül. helye	a keresztelés helye	neve	születési helye, lakóhelye, és házastársa	vallása	szüleitnek neve, vallása és polgári állása	szüleitnek neve, vallása és polgári állása			
1899. május 27.	Borsó	Borsó	Balthazar János evang. református hajdukerületi főmunk.	Erőss Minnie evang. református	Erőss Minnie evang. református	Balthazar János evang. református hajdukerületi főmunk.	Erőss Minnie evang. református	Borsó János evang. református	Borsó János evang. református	

Kiírta a hivatali pecséttel megerősítve kiadta Hajdukerületi főmunk. 1899. évi május 27. napján.

Borsó János

A püspök házassági anyakönyvi kivonata, amiben a vallás már korszerűen reformátusnak van feltüntetve.

World Federation of Jews of Hungarian Descent

U. S. A. Division

DR. FREDERIC GOROG
RABBI DR. LEO JUNG
JAQUES KREISLER
RABBI LAZAR SCHONFELD

205 EAST 78th STREET NEW YORK 21, N. Y.
Telephone: BUtterfield 8-8213

DR. IMRE WEITZNER

November 29, 1960.

NICHOLAS NANASI
OSCAR SUNSHINE

Exec. Vice Pres.
RABBI EUGENE DUSCHINSKY

Vice President
OSCAR REREGI
DR. ELIZABETH de CSEPEL
JOHN FEMER
JOSEPH PETTMANN
RABBI DR. JULIUS FISCHER
ALBERT FRANKEL
PROF. EMIL LENGUEL
JOLIE NANASI
DR. GIUELLA PEAL
VIOLET SPEED
PAUL F. WEISS
MORRIS WAHL

MAX LOAL

ARRIS SILBERMAN

Treasurer
EUGENE HOLLANDER
ALFRED GOODMAN
MARTON WEISS

Executive Committee
DR. ALEXANDER BONIS
ERNEST CENLER
ILONA CROW
DR. ANDREW FREEMAN
R. JOSEPH J. FRIED
DR. ARTHUR LINKSZ
DR. SANDOR LORAND
ROBERT MAJOR
FRANK REICHENTHAL
VIOLET VASS

Board of Directors
GABOR CARELLI
ELIZABETH FARAGO
DR. EMORY KLEIN
MARTIN KLEIN
RUDOLPH RIZET
ALEXANDER OKOVAN
EMIL PETO
DR. EUGENE RASKO
DR. ALBERT SPEED

TO WHOM IT MAY CONCERN:-

We, the undersigned Hon. President and Executive Vice President of the World Federation of Jews of Hungarian Descent make the following statement:

Dr. László BALTHÁZAR of blessed memory, late Calvinist Bishop of the Diocese of Tiszaszabolc with the see at Debrecen, Hungary was an outstanding leader of Hungarian public life whose influence was greatly felt not only within his own religious denomination, but in all aspects of the spiritual and political life of Hungary.

He was one of the most prominent representatives of the humanitarian-liberalist political ideology, and as such he was a great friend of the Jewish people in Hungary helping them in their fight and plight both in general as well as in cases of individuals who would always find a patron in the late bishop.

It is a matter of the record that he identified himself with Jewish causes, he addressed the great public meetings of the Hungarian Pro-Palestine Society as is recorded in the volumes of "Múlt és Jövő"; during his pastoral tour in the United States he preached from the pulpit of the First Hungarian Jewish Congregation "Chab Zedek" of New York City, at a time when the official regime of Hungary had anti-Semitic tendencies.

Dr. Frederic Gorog
Hon. President

Rabbi E. A. Duschinsky
Exec. Vice-President

*A New York-i főrabbi eredeti levelének másolata, amit Vásáry Tamás
érdekében írt 1960-ban.*

Mélyen tisztelt Főigazgató Ur!

Idemellékelem július hónapban végzett munkámat, valamint nyugdíjazásom iránti kérésemet, melyet Páspok Urhoz továbbítani méltóztatassék.

Ugyancsak mellékelem édesapám ifjúkori verskötetét eredeti kéziratban, melyet a Nagykönyvtár gyűjteményének szántam.

Mély tisztelettel

Debrecen, 1964. augusztus 15.

Dr. Molnár Elek
/ Dr. Molnár Elekné /

A püspök ifjúkori verseinek kéziratát Éva lánya a kollégiumi Nagykönyvtárnak ajándékozta. A szerző ennek másolatát kapta meg Gáborjáni Szabó Botond könyvtárigazgatótól.

MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI LEVÉLTÁRAK EGYESÜLETE
H-4044 DEBRECEN Kálvin tér 16
Tel (36) - 52 418 297 Tel/Fax (36) 52 414 744/170
Elnöke Dr. Kormos László lelkész, egyházkerületi lelkész, tanácsos
H- 4012 DEBRECEN Egyetem sugárút 62.
Tel (36) 52 - 327 568

Dr. LELI. ÖSSY LÓRÁNT urnak
főosztály, e. egyetemi tanár
DEBRECEN
Doboz M.u.14.

Kedves Lóránt!

Elnézéssel kell kérnem levelem késését, de bizonyos mértékben rajtam kívülálló okok is befolyásolták azt. Sopronban tartottuk több napos levéltár-egyesületi üléstünkkel a Magyarországi Egyházak Levéltári Tanácsa munkáinak anyagi lekövetéséről, hogy nem volt időm a levelezésem restanciáit helyrehozni. Ráadásul a megjelent levéltári törvény egyházi sémáinak cikkének összefoglaló felterjesztése és a vele kapcsolatos levelezés a levéltári fenntartó egyházi hatóságokkal nehezített rám. Most van egy kis szusszanásom a Prágai nemzetközi levéltári napok előtt és ezt használok fel a választására a Baltazár kérdésváltó illetően.

Mivel rövid tanulmányom még nem jelenik meg, ezért gondoltam arra, hogy amennyiben mód és lehetőség nyílna a Baltazár életmű kiadására hozzá kapcsolhatnánk még a rá vonatkozó írásaim és politikai állásfoglalások kérdéseit. Ez könnyen megvalósítható lenne, mert a kérdéssel külön is foglalkoztam és így a megjelent cikk profilját sem sértenénk. Helyesezni tudom elképzeléseidet és mindenben támogatom.

Találkozásmunka szóvesen emlékezve,

Debrecen, 1995 aug. 21

Szeretettel üdvözlöl

(Dr. Kormos László)

Dr. Kormos László szerzőnek írt levele, amiből kitűnik, hogy ő komolyan foglalkozott a Baltazár életmű kiadásával. A jelen könyv tervét helyeselte és támogatását kilátásba helyezte. Sajnos a sors közbelépett.

BALTÁZÁR DEZSŐ HALÁLÁNAK 60. ÉVFORDULÓJÁRA

(1871. NOVEMBER 15. – 1936. AUGUSZTUS 25.)

Baltázár Dezső századunk első harmadának meghatározó református vezéregyházisága volt. Ősei valamikor Franciaországból jöttek hazánkba, de ő már hajdúkapitányok leszármazottja. Hajdúböszörmény szülőtte. Csíkusz Sándor, a munkatárs és barát, aki rendkívül kritikusan figyelt a kortársakat, amikor Baltázár Dezsőre emlékezik, a legmagasabb értékű jelzőket használja a halott püspök alakjának személyiségének és életművének értékelésére. Csíkusz Sándor „eleven jókai-hűs”-nek, „potentium naturae”-a természetnek remekének nevezi, akikhez hasonló nagy református lelkipásztori csak a reformáció korában lehet keresni. A létező, jó, tudó, aki vív, tomázik, lovagol, de olyan, akinek erős testet Isten lángalmával ajándékozik meg. Dezső Gyula jogakadémiai dékán emlékiratában így ír róla: „Magas, hatalmas termetű ifjúvá serdült, akinek széles vállai közül remek komondy, magas homlokát, nemes arcúját felemelkedett ki. Látárai a régi László királyról való ének kellen, hogy jussor a debreceniek észébe. Tagodhoz ékes, természetben díszes, Vállaidat fogva mindeneknél magasabb. Külső előnyéhez járult gyönyörű hanghang: „Tiszteletű kebletem már életében legénység személyé vált, akinek azonban bőven akadnak irigyei és gyűlölői is.”

Ha tényyszerű életrajzi adatokat számba vesszük, meg kell hajlítani pályája hatalmas íve és az életmű nagysága előtt. 1871-ben született Hajdúböszörményben. Édesapja mérnök. Őt testvére közül a legkisebb. Az első hat gimnáziumi évét szülővárosában, az utolsó kétet a Debreceni Református Főgimnáziumban végezte színvonalas eredménnyel. Teológiai tanulmányait Debrecenben kezdte, majd a berlini és a heidelbergi egyetemen folytatta. Teológiai tanulmányai után beiratkozott a jogra és 1897-ben jogi doktorátust szerzett. 1898-ban, huszonhat évesen kultuszminiszteri tisztviselőként rábízta az 1898/XIV. törvénycikk kidolgozását. Az ún. kongrua-törvény megalkotásával – előljárói szerint – egészen egyedülálló munkát végzett. Megnyitotta az utat a politikai karrier útja, de nem lesz hűtlen lelkipásztori kötelességéhez. Amikor a hajdúböszörményi gyülekezet hívja, 1899-ben, elfogadja. 1903-ban már szinatór. 1904-ben pedig a rangos Alsószabolcs-Hajdúvidéki Egyházmezeje esperese, egyben szülővárosa, Hajdúböszörmény lelkipásztora. Innen választják meg negyven éves korában 1911-ben a korán elhunyt, tudós püspök Erőss Lajos örökébe. Negyvenhat évesen a Zsinat egy évvel később pedig az egyetemes Konvent elnöke. Ezeket a tisztségeket haláláig viseli. Lehetőséget kap egyházat a magyar közélet legfőbb fórumain is képviselni.

Negyedszázadon át volt a Főrendiház, majd a felsőház tagja az új magyar Országgyűlésben.

Munkabíráására jellemző, hogy egyházi közszolgálati ideje alatt magánkritikájával szívesen több, mint negyedszázadon át több, mint tízezer ígérethitét és beszédet tart. Egyetlen püspök sem látogatja annyit a Tiszántúli református gyülekezeteknél, mint Baltázár Dezső. A gyülekezetek emlékezte számon tartja látogatásait. A legfőbbbíró azzal a mondással fogadnak a presbiteriek generális vizitációját alkalmából, hogy legutóbbára hetvenegyházgyűlésvel szolgált Baltázár Dezső püspök idejében volt ilyen látogatás.

Baltázár Dezső püspökként hatalmas szervezőképességről adon bizonyítást. Megszervezte az Országos Református Lelkészegyesületeket, a híres ORLE-t, amelynek lapja és országos konferenciái nagy erősítést jelentettek a református lelkipásztori kar lelki közössége egészségének református tudata erősítéséhez. Püspöki szolgálatra kezdetén rá várt a Tisza István Tudományegyetem megszervezése Debrecenben, a Kollégiumban. Az egyház adta a hamis feltevést, az állam tette hozzá az orvostudományi kar pótola és trianoni határon kívül maradt egyetemeket, hogy rövidesen egy európai hírű egyetem jöjjön létre. Baltázár Dezső ezen a munkáján mind a teológiai, mind a jogi kar díszdoktorává avatja. Megszervezi a Presbiteri Szövetséget a presbiteriek továbbképzésére, a Protestáns Templomegyletet a lelkesedések és a gyülekezeti iskolák kezdeti szolgálatának elmélyítésére. Közben jön az első világháború és egyszerre az egyházban sok szociális intézményre volt szüksége. Látáshozza a Kálvinusok haláláért, a lelkesedések tanításának megsegítésére, ahol természetesen más árvák is voltak. Most, hogy fél évszázada nincs háború magyar földön és nagyon kevés árva van, nem tudjuk elképzelni a Kálvinusok jelentőségét, amikor az akkor népes családokban, az apa elesével 6-8 gyermek maradt egyszerre segítő nélkül. A szeretetkórházok létrehozásában olyan munkatársra talált, mint Kiss Ferenc. A lelkesedések teológiai továbbképzésében mint ORLE főtitkár, Csíkusz Sándorban lett hozzá hasonló kimagasló szervező társat. Az egyházi képzés létrehozásában Szentpéteri Kun Béla jelentett számára európai szintű tudós professzor egyházjogász. Nagy tette volt két amerikai körüti alkalmával (1922; 1924–25) 40.000 dollár összegyűjtése, amely akkor hatalmas pénzt jelentett, és amellyel sikerült rendezni a világháború kárait a Kollégiumban és jelentős ösztöndíj-alapot létesíteni a szegény, de tehetséges diákoknak.

Baltázár Dezső fordulatokkal teljes, sú-

lyos történelmi időben állt helyt egyházak képviselésében. 1919-ben közszolgálatra keltett Károlyi remény királyi, akiből a királyok ékességére az irgalmaságra apellált, és a román-magyar összefogást a döntést a „szélv tergerben”. Majd a kommunista börténbe került, de szociális érdemeire hivatkozva és ígéretek léve a felsőbbbsegek való engedelmségre, kikergetik. Aztán jött Horthy Miklós, aki úgy üdvözölte, hogy egyben az alkotmányos rend helyreállítását kérte tőle. Később, amikor látta a „fehér tenort”, könyvet írt ellene. 1922-ben politikai tette szájára el magá, megalkítja a „liberális blokkot” a szélsőségek között egy „közép polgári erő” létrehozására. Mindezt később sokszor szemérettelik. Hátat tartva erővel küzd az éledező antiszemitizmussal ellen. Az izraelita honfoglalás melletti szimpátiájának nyilvánvaló jeleit adja. Amikor a nagyhírű szegedi főrabbi bebörtönözik, lezárja és helyette prédikál a zsinagógában. A gyülekezeti látogatások alkalmából őt ékes magyar nyelven üdvözölh a harkai, ugyancsak ékes héber nyelven köszöntött. A klasszikus nyelveken túl tudt németül és angolul. Hatalmas nemzeti és nemzetközi tekintélyre tett szert. Úgyet a „haragszavú püspök” csak Kessuthához hasonlítható szónoki tehetségre utalva elcsúdni, hatalmas meggyőző erővel.

Filoszofizmus miatt a fajvédők halállos elismertetésének benn. A leggyalázatosabb dologra vetemednek. Meggyalázzák a Nagytemplom szobáit (Napjainkban az utasulatát zúzza szét egy mély ismeretlen erőszak.) A Nagytemplom újra szentelik, és 1936-ig, Baltázár haláláig Debrecenben nem jutnak szóhoz a gonosz és szélsőséges erő, amely az ország vesztét és a holocaust szörnyűségét okozta.

Temetése országos gyásznappá lett. A gyászbeszédet Ravasz László mondta. Országos palástos lelkész és ötvözező főny gyászoló gyülekezet kíséri utolsó útjára.

Baltázár Dezső után nem maradt nagy önálló teológiai műve. Predikációs könyve egy ékesen szóló nemek kálvinista oratócia, igazhívó teológiai és teoretizálás. Amely Hitvallásainkból táplálkozik.

Sokszemélyi cikke és dolgozata maradt fenn a korabeli egyházi lapokban, amelyeket részben ő hozott létre vagy szerkesztett és amelyeknek végéig munkatárs volt. Még nem kapott alkaja és műve hozzá méltó életrajzt. Nem szabad eltélnie ennek a századnak, amíg komoly történeti kutatásokon alapuló doktori disszertáció nem születik Baltázár Dezső életéről, aki egyházunk számára Isten különös ajándéka volt.

Dr. Kovács Elemér

Dr. Kovács Elemér tiszántúli református egyházkerület püspökének 11 beszéde Baltázár Dezső sirjánál halálának 60. évfordulóján. Az istentisztelet családi körben zajlott le, de az egyház részéről 60 év után mégis az első nyilvános „rehabilitációját” tekinthető.

CRS

KOMMUNIKÁCIÓS SZOLGÁLTATÓ RT.
H-1027 BUDAPEST, LIPTHAY U. 5
TEL. & FAX 212 5176
e-mail: CRS@MAG.ELEKTRON.HU

Prof. Dr. Leel-Össy Lóránt

Dobozi M. u. 44
2500 Esztergom

Budapest, 2000. szeptember 4.

Tisztelt Professor Úr!

Ez év augusztus 5-én kelt levelét köszönettel megkaptam. Nagy érdeklődéssel olvastam, amit Dr. Baltazár Dezső püspök úrról írt. Sajnos irodánkban semmilyen fellelhető anyag ezzel a történelmi emlékek kapcsolatban nincsen. Így a kért fénykép sem.

Levelét engedelmeivel továbbítottam öfensége dr. Habsburg Ottó részére, talán a pöckingi archívumban fellelhető ilyen fénykép.

Tisztelettel és szívveljes üdvözléssel.

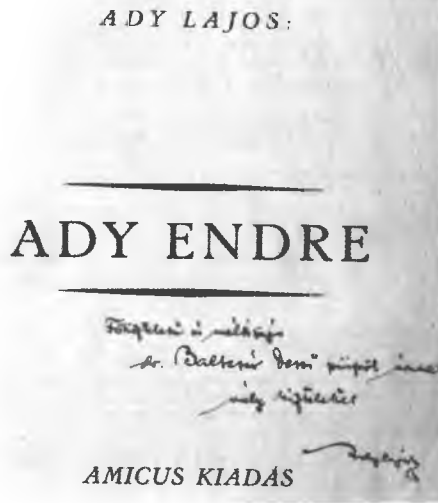

Lipmay Antal

IV. Károly király debreceni látogatásáról nem sikerült fényképet szerezni dr. Habsburg Ottóval folytatott levelezés után sem.

97. ábra Kevesek által ismert Borai-féle Baltazár plakett.

Ady Lajos tiszteletpéldánya Ady Endre tanulmányából, ami szintén igazolja, hogy a püspök a költő nagy tisztelője volt.

כורש | מלך פרס קדמיות דארן עתה אלה
השנים חזא סגד עלי לבטח לזכות כדורסל
בדורו: מרכבם מברק דרך אלה עמי תל

ספר

תורה נביאים וכתובים

מודיק ודמיון על פי המסורה

הנה בעין נמר

הנכם המוכח מדי

מאיר הדי לעמרים

ויען

ברפוס הארון אראלה האלצהווינץ

שנת ה'תרס"ז לבינה

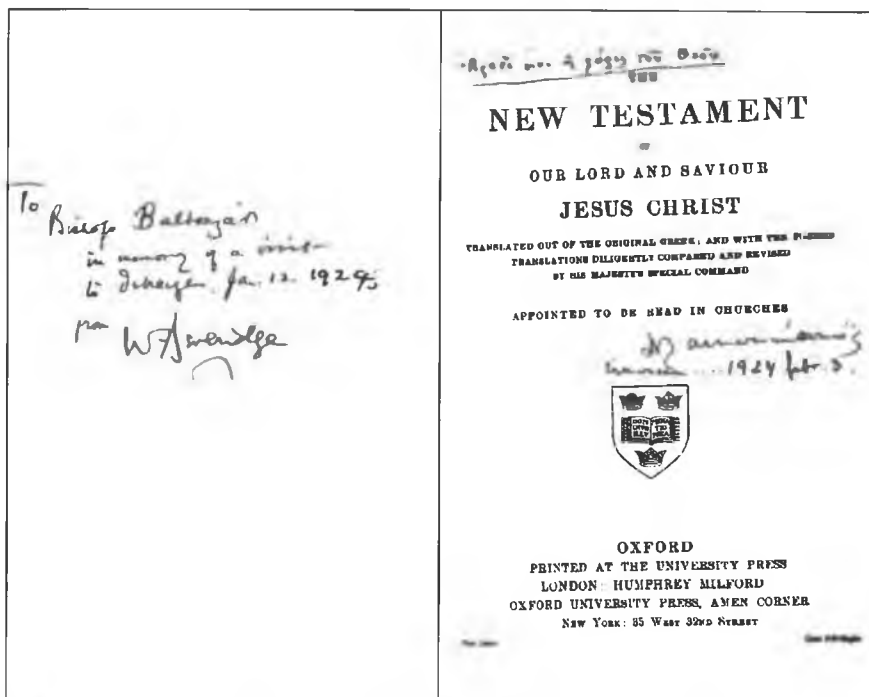
חוק ונתחוק המוחק לא יזק

סכום המסוקים כל כל דברי הימים אלה ונש מאת וחמשין
חששה: וריא את דארן וישמח לרעה סימן: חזניו ועל אצרה
המלך פזות בן עריאל: וסרייו: חמשה ועשרים: עד אשר עד כו
ברכני ה' סימן

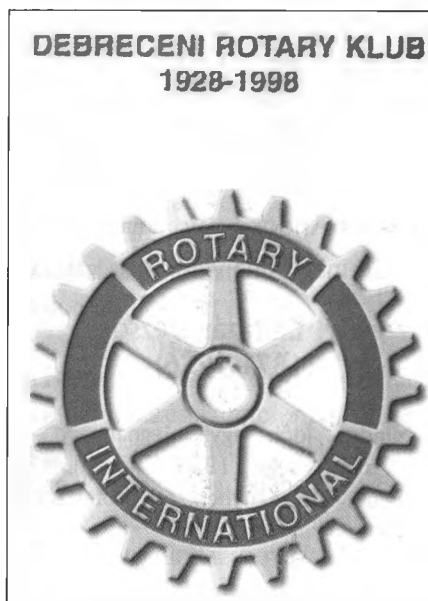
1929 november 12-én
az én szülőim, ha világra
vénnek, akkor...
születtem volna, akkor...
születtem volna, akkor...
születtem volna, akkor...

Ma...
Házas...
születtem volna, akkor...
születtem volna, akkor...
születtem volna, akkor...
születtem volna, akkor...

A 97. lekicsinyített ábra olvasható méretben

Az angol nyelvű Újszövetség, amit egyik londoni professzortól kapott ajándékba.

A megújult Debrecen Rotary Klub 1998-as kiadványa.

Alapító tagok:

dr. Baltazár Dezső református püspök
 dr. Magoss György polgármester
 Sesztina Jenő ker.-i és iparkam. elnök
 Kenézy Gyula egyetemi tanár
 Ruffy Varga Kálmán
 Versényi Tibor takpénzt.-i vez.ig.
 dr. Radó Rezső keresk.-i és iparkam.-i főtitkár
 Surgoth Jenő gazd.-i főfelügyelő
 Somossy László nőidivatárú kereskedő
 Dr. Márffy Ede egyetemi tanár
 Kölcsey Sándor ügyvéd
 Sebestyén Lajos építész
 Békés Lajos férfidivat kereskedő
 Ungár Jenő Gyosz fiókjának elnöke
 Létay Lajos Omke fiókjának elnöke
 dr. Hegedűs Jenő ü.-i kam.-i helyettes elnök
 Steinfeld István nagybirtokos
 Benyáts Emil harisnyagyáros
 May Imre malomigazgató
 Veréb Lajos börgyáros
 Serly Gusztáv téglagyáros
 Lukács Andor gyógyáru nagykereskedő
 Greiner Mihály ker.-i isk. igazgató

Dr. Baltazár Dezső
(1871-1936)

Minden idők egyik legnagyobb magyar
 keresztyén személyisége 1871. november 15-én
 született Hajdúböszörményben, ősi protestáns csalá-
 dban.

*A Rotary füzet elsőként Baltazár életét és érdemeit ismerteti fényképpel,
 ami a fenti mondattal kezdődik. Az életrajzi adatokat itt nem ismételjük.*

**Hajdúböszörményi ünnepség a Püspök születésének 130. és
halálának 65. évfordulója alkalmából.**

*Tudósítás Baltazár Dezső ref. általános iskola képvatásáról
2001. 03. 15.-én*

Az iskola igazgatója, Eszenyi Balázs 2000 nyarán véletlenül összetalálkozott Hajdúböszörmény főterén e könyv szerzőjével. Az igazgató elmondta, hogy a Baltazárról elnevezett iskolában nincs egy méltó kép a névadó nagy püspökről. A szerző ígéretet tett, hogy az egyik Dienes festőművész által festett kép eredeti nagyságú bekeretezett másolatát pár hónapon belül az iskolának ajándékozza. Az ígéretét be is tartotta. A képvatási ünnepség végül - hosszas egyeztetés után - 2001. márc. 15-én Bölcskei Gusztávnak, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének, a Zsinat lelkészi elnökének a Hajdúböszörményben tartott ünnepi istentisztelete után került megrendezésre. A nagy templomban a püspök Pál apostoli textust választott: „Ahol az Úr lelke van, ott van a szabadság.” A szabadság bibliai értelmezése közben folytatta az Igét: „Én vagyok az Úr a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptom földjéről a szolgaság házából, ne legyenek idegen isteneid.” Ez az Ige, – mint mondotta a püspök – amelyet a huszadik század egyik legnagyobb hatású püspökének, Baltazár Dezsőnek az élete fölé nyugodt szívvel odairhatunk.

*Bölcskei Gusztáv püspök
emlékbeszédet mond a kép
leleplezése előtt. (B.o. Pálinkás
József államtitkár, J.o. Szabó
Ambrus hajdúböszörményi lelkész)*

A Bocskai téri „öreg” templomban tartott istentisztelet után a gyülekezet a Baltazár család népes csoportjával együtt átvonult a szomszédos Baltazár Dezső Református Általános Iskolába. Az ünnepség a rendező Eszenyi Balázs és a templom lelkésze, Szabó András, majd Kiss Attila alpolgármester bevezető szavai után Bölcskei püspök megemlékezésével folytatódott. A Püspök hosszasan méltatta Baltazár Dezső érdemeit: „Baltazár Dezső valóságos üldöztetés közepette szolgált, sohasem magáért, hanem egyházáért, híveiért. Mindig azt vallotta: ahová Isten állította, ott neki kötelezettségei vannak egyházáért, népéért. . . Mai mértékkel mérve is követhetetlen volt a munkabírása. Levelek százazeit kapta és mindenkinek sajátkezüleg válaszolt

Ha kellett, a frontra ment a katonák közé, ha kellett, megjelent világi hatalmaságok előtt, ha kellett, tudott kérni, de sohasem magának! S ha kellett türe a megaláztatást is. Éppen úgy lényegesnek tartotta Debrecenben az egyetem megalapítását és a református Kollégium fennmaradását, mint esperes korában, Hajdúböszörményben a Leány Tanárképző és a fiú Kálvineum létesítését. Nevéhez fűződik az Országos Református Lelkészegyesület alapítása utáni felfejlesztése, életben tartása, a presbiterek, tanárok, tanítók országos érdekképviselői testületének megteremtése és még folytathatnánk a sort életműveinek ismertetésével, – mondotta a Püspök – továbbá az ország politikai életében játszott szerepével, de szinte felsorolhatatlanok az érdemei, alkotásai, amelyet életének 65 éve alatt véghez vitt... 1911 és 1936 között teljesített püspöki szolgálatot. S e két évszám között mi minden történt! Főhajtással állunk Baltazár Dezső emléke előtt” – fejezte be beszédét a nagy püspök utóda.

A Püspök beszéde után a legidősebb unoka, Kolozsváry Kiss László nyugalmazott lelkész leplezte le Bölcskei Gusztávval együtt a Dienes kép másolatát

A kép leleplezése után a legidősebb unoka, Kolozsváry Kiss László lelkész a városnak és az egyháznak köszönő beszédet mond .

miután megköszönte Hajdúböszörmény városának és a református egyháznak, hogy nem feledkezett meg lelkészéről, espereséről a püspökről. Emlékezett a feledhetetlen Nagyapa, Baltazár Dezső hivatástudatáról, emberi nagyságáról. Megemlítette, hogy „az elmúlt évtizedekben elfelejtették Baltazár Dezső nevét, de hiába, mert Istennek akaratára volt és van. A kommunizmus nem volt méltó a püspök tiszteletére. Ma azonban a kor méltóvá vált arra, hogy ismét beszéljenek róla, elismerjék igazi nagyságát!” Az ün-

nepséget az iskolások szavalatai és énekkarának szép dallamai színezték.

Az ünnepségen nyolc unoka mellett részt vett a nagyszámú dédunoka, sőt az ükunokák közül is sokan megjelentek. Az egyház és város által adott fogadáson mód nyílt arra, hogy a jelenlevők megismerkedjenek és itt újra, szinte egyenként kifejezhették köszönetüket a felemelő ünnepségért és Baltazárnak a hajdúböszörményi rehabilitációjáért.

Az ünnepség után a családtagok kimentek Zelemérre is, a Baltazár „kúriához”, hogy a nagy elődre az általa szeretett helyen is emlékezzenek és a saját emlékeiket is felelevenessék. Mindezt a jelenlegi tulajdonosok, a Barabás család vendéglátása is emlékezetessé tette.

Baltazár Dezsőre vonatkozó dokumentumok a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum Helytörténeti Adattárában.

(Az adatok összeállításáért e helyen mondunk köszönetet Szabóné Székelyhidi Ágnes könyvtárvezetőnek)

- 325 HMHA
- 632 Püspökünk a harctéren. újságcikk, in Hajdúböszörmény és Vidéke, 1917. aug. 11. (szerző nélkül)
- 642 Dr. B. D. ülő egészalakos képe.
- 649 Dr. B. D. levele Győrffy Istvánhoz, 1932. máj. 4. (másolat) Eredetije Gy. I. könyvtárában.
- 648 Győrffy István levele a Baltazár emlékbizottsághoz 1941. jun. 2. + B. D. névalírása.
- 649 Id. Liptai József levele a Baltazár emlékgyűjteménnyel kapcsolatban, 1942. aug. 18. Debrecen.
- 652 A hajdúböszörményi „Kossuth otthon” avatóbeszédének vázlata – Dr. B. D. kézírása, 1920. nov. 16.
- 653 Dr. B. D. püspökkel kapcsolatos cikkek: Magyar Protestánsok Lapja, 1931. aug. 1., 8; Dr. B. D.: Legációim. – Ua.: 1932. máj. 1. 1-2. Dr. B. D.: A halotthamvasztás. – Múlt és Jövő. 1935 február. 35.; Dr. B. D.: Üdvözlét kívülről. – Ua.: 1936 szept. 248.: Baltazár Dezső püspök – nekrológ (Szerző nélkül). – Ua.: 1936. okt. 269-272. B. D. levele Jeruzsálembe dr. Patai Ráfaelnek
Patai József: Baltazár püspök leveleiből
Képes Pesti Hírlap első oldala, 1936. aug. 30.: B. D. ravatala a debreceni kollégium dísztermében: A püspök a ravatalon – fényképek.
- 654 Dr. B. D. püspök ünnepélyes beiktatásának programja 1911. aug. 15.
- 655-660. Dr. B. D. gyászjelentései különböző intézményekből.
- 661 Dr. B. D. levele Grosz József terménykereskedőhöz. Debrecen, 1928. dec. 7.
- 662 Dr. B. D. levele Kulcsár Dezsőhöz. Debrecen, 1926. márc. 6.
- 663 Dr. B. D. levele Császi Mihályhoz Hajdúszoboszlóra, 1935. máj. 22.
- 664 Dr. B. D. levele Győrffy Istvánhoz Szegedre, 1932. márc. 21.
- 665 Dr. B. D. levele Halasi Fekete Péterhez Hajdúböszörménybe, 1928. márc. 25.
- 666 Dr. B. D. levelei Szabó Bertalanhoz Csökmőre, 1925. febr. 17. és 1929. jan. 11. között 5 drb. levél.
- 667 Dr. B. D. levele H. fekete Péterhez Hajdúböszörménybe, 1933. jún. 9.
- 668 Dr. B. D. levelei Szabó Bertalanhoz Csökmőre, 1925. jún. 28. és 1931. szept. 13. Közt 4 drb. levél.
- 669 Dr. B. D. levele Birtha Józsefhez 1930. márc. 21.
- 1616 Dr. B. D. püspök arcképe – fénykép.
- 1617 Dr. B. D. temetése – fénykép.

1669 Dr. Baltazár Dezsőné, U. Szabó Izabella halálhíre – újságkivágás, a Debrecen. című napilap 1946. jan. 18-i számából.

1670 Dr. B. D. díszpolgári oklevele. Hajdúböszörmény, 1936. máj. 28.

(Ez a rövid jegyzék a tízezred része a Tiszántúli református Egyházkerület levéltárában található iratoknak, de ezekből is kitűnik, hogy a Püspök rengeteg munkája mellett milyen kiterjedt magánlevelezést folytatott.)

Irodalom

- Barabás S.*: Harctéri útunk. Gombos F. „Lyceum”-könyvnyomda, Kolozsvár 1915.
- Barcza J.* (Szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Irodája, Budapest 1988.
- Bata I., Lengyel I. Varga Z.*: Debreceni Bibliográfia. Alapvető irodalom: a város ismeretéhez. Debrecen, 1961. 248-284.)
- Benedek L.*: Rectori beszédek az 1935/36. tanévben. Egyetemi Nyomda, Debrecen 1937.
- Boross G.*: Igehirdetés. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 406-417. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Bucsav M.*: Az egységes országos szervezet kiépítése és működése. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 193-242. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Bucsay M.*: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Gondolat. Budapest, 1985
- Collins, L., D. Lapiere*: O, Jeruzsálem! Aquila Könyvkiadó, Budapest 1988.
- Czegle I.*: A református időszakai sajtó. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 474-478. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Czeglédy E.*: Dr. Baltazár Dezső református püspök életrajza. Debrecen Szabad királyi város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalata kiadása 1931
- Csikész S.*: D. Dr. Baltazár Dezső (Emlékezés). Theologiai Tanulmányok. 50: 161-176. Debrecen, 1936.
- Csizmadia A.*: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Akadémiai Kiadó, Budapest 1966.
- Csohány J.*: A magyar állam valláspolitikája és a református egyház. A református-ság és a politikai, szociális kérdések. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 91-116. Mo. Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Csohány J.*: Baltazár Dezső emlékezete. A Püspök, a közéleti ember. Hajdú-Bihari Napló. 1989. 12. 23.
- Debreceni Független Újság.* 1929. 09. 15.: Látogatás Zeleméren a mintagazdánál: Baltazár Dezső püspöknél.
- Debrecen.* Keletmagyarországi Napló 1929. 08. 17.: Látogatás Baltazár püspök zeleméri kúriájában és gazdaságában.
- Debreceni Független Újság.* A botránkoztató. Ugyanebben a számban: Dr. Baltazár Dezső püspök nyilatkozik a reformterve kapcsán elhangzott támadásokra. XXVII. 205. 1929.
- Erdős J.*: Baltazár Dezső a tanítvány. Lelkészegyesület. 38-40. sz. Debrecen, 1936.
- Fekete Cs.*: Lelkészképzés, lelkészegyesület és ikerszervezetei. In: Tanulmányok a

- magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 437-443.. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya. Budapest, 1983.
- Frigyesy Á.*: Baltazár Dezső ébresztése. Kis Újság. 19:11, 2000.
- Hegedűs A., Bárdos I.* (Szerk.): Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon. Press-G-96-Bt. Nyomda, Esztergom, 1999.
- Jánossy I.*: Teológiai irányzatok. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 357-384. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Kormos L.*: A tiszántúli ref. egyházkerület levéltárának útmutatója. (1984)
- Kormos L.*: A református egyház a magyar politikai életben. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 271-298. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Kormos L.*: A tiszántúli ref. egyházkerületi levéltár története (1983)
- Kormos L.*: Baltazár egyházpolitikai jelentősége. *Studia et acta*. V. k. 271-298, 1995.
- Kosa L.*: Egyház, társadalom, hagyomány. *Ethnica* Kiadás. Debrecen, 1993.
- Kun B.*: Dr. Baltazár Dezső 1871-1936. *Debreceni Protestáns Lap*. 56: 164-65, 1936.
- Leel-Össy L.*: Bihar, Sarkad és a Leel-Össyek. Saját kiadás, Esztergom, 1998.
- Leel-Össy L.*: Baltazár Dezső a püspök. Előadás a Debreceni Öregdiákok Budapesti Társaságában 2000. 03.16.
- Lencz G.* (Szerk.): Beszédek és imák háborúi alkalmakra. Hofmann és Kronovitz, Debrecen 1915.
- Márkus J.*: A liberális szellem a református egyházban. Főiskolai Könyvnyomda. Pépa, 1939.
- Matkó L.*: Baltazár Dezső emlékezete. *Reformátusok Lapja*. 1990. 01. 06.
- Mocsár G.*: Szellem és századok. Szabadság Lapnyomda, Debrecen 1962.
- Molnár A.*: Szeretetszolgálat. A református egyház és az új vallási csoportosulások. In: Tanulmányok a magyarországi református egyház 1867 és 1978 közötti történetéből. 467-474. és 479-490. Magyarországi Ref. Egyház Zsinati Iroda sajtóosztálya, Budapest, 1983.
- Nagy S.*: Baltazár Dezső életrajza. *Debreceni Protestáns Lap*. 56: 166-68, 1936.
- Nagy V.*: Dr. Baltazár Dezső. In: Emlékezzünk régiekről... 41- 45. o. Városi Nyomda, Debrecen 1938. 2281.
- Nagy T.*: Jezsuiták és szabadkőművesek. *Universum* Kiadó, Szeged, 1990.
- Patai J.*: Balthazár püspök a zsidóságról. *Zsidó Újság*. 1933. 03. 03.
- Patai J.*: Bevezetője Baltazár Dezső püspök előadásához. *Múlt és Jövő*. XXIII. 90.o. 1933.
- Pesti Hírlap* 1920. 10. 26.: Az országos katolikus nagygyűlés.
- Pesti Hírlap* 1929. 09. 29. Baltazár Dezső püspök tizenkét programpontja.
- Pinér Z.*: Balthazár püspök előadása a Pro Palesztina Szövetségben. Országos-Egyetértés. 1936.
- Pölöskei F.*: A rejtélyes Tisza-gyilkosság. *Helikon* Kiadó, Kner Nyomda, Gyomaendrőd, 1988.
- Pölöskei F.*: Tisza István. Gondolat Kiadó, Budapest 1985.

- Síró B.*: A liberális püspök és a zionizmus. *Történelem*. 9: 27-29, 1992.
- Síró B.*: Baltazár Dezső református püspök és a magyar zsidóság. „Tudomány és Teológia” Konferencia kiadványa, Debrecen, 228-237. o. 1994. és az MTA Judisztikai Kutatócsoport által szervezett “Zsidó szellemi élet a két világháború közötti Magyarországon” c. konferencián (Budapest, 1992. április 6.) elhangzott előadás nyomán.
- Rajner B.*: Gróf Tisza István tragédiájának hiteles története. Szerző kiadásában. Budapest 1933.
- Romsics I.*: Bethlen István. Osiris, Budapest 1999.
- Szinai M. és Szűcs L.*: Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1972.
- Szoltsenyicin, A.*: Az „orosz kérdés” a XX. század végén. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Tisza-émlékkönyv*. Tisza István Tudományegyetem tanárai. Debrecen, 1928.
- Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára*. Néhány püspöki levél 1920-21-ből.
- Varga Z.*: A Debreceni tudományegyetem története. I. 1914-1944. Alföldi Nyomda, Debrecen 1967.
- Veress G.*: Vásáry István politikai pályája. Csokonai Kiadó, Debrecen 1999.
- Veress G.* Politikai küzdelmek a két világháború között. In: Debrecen története. 4. k. (Szerk.:Tokody Gyula) 165-276. o. Alföldi Nyomda, Debrecen 1986.
- Zoványi J.*: A protestantizmus Magyarországon. Bp., 1921.
- Zoványi J.*: A Tiszántúli Református Egyházkerület története. Nagy Károly graf. műint. Debrecen 1939.
- Zoványi J.*: Egyháztörténeti lexikon. 3. javított kiadás Budapest, 1977. Szerk. Ladányi Sándor
- Zsigmond F.*: A Debreceni Református Kollégium története 1538 (?) – 1938. Debrecen és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata. Debrecen, 1937-1921.

Baltazár Dezső közleményei

- Verseim. Kéziratban 1893-1898. (Több verse megjelent különböző lapokban, amit ott jelzünk)
- Két egyházi beszéd. Szabó F. nyomdája, Hajdúböszörmény 1904.
- Imák és beszédek. Debreczen sz. kir. Város könyvnyomda-váll. 1911-2034.
- A reformáció emlékünnepe. Magyar Protestáns Theologus Szöv. Közlöny. Debrecen, 1913-2261.
- Isten dicsőségére a hazáért. Méliusz Könyvkiadó-Váll. 1920.
- A próbáltatások idejéből. „Méliusz” Könyvkeresk., könyvkiadóvállalat, Debrecen, 1920.
- Elég nekem az Isten kegyelme. Méliusz Könyvkiadó-Vállalat, Debrecen, 1923.
- A kálvinizmus és az államelmélet. Budapest, 1923.
- Az én hitvallásom. Méliusz Könyvkiadó-Vállalat, Debrecen, 1926.

- Édesapámról. Pesti Hírlap Vasárnapja. 1927. 09. 11.
 A mindennapi kenyér. 1930.
 A zsidóság világhivatása országgal és ország nélkül. Mult és Jövő.
 XXIII. 67-70. 1930.
 A szeretet elsőse. In: Az öregség művészete. Szerk: Ravasz L. 22-28. o.,
 Budapest, 1932.
 Baltazár Dezső dr beszéde a gazdák és földművelők küldöttségében Gömbös Gyula
 miniszter-elnökhöz. Városi Nyomda, Debrecen 402, 1933.
 Elég nekem az Isten kegyelme. II. Debrecen... és TIREK Könyvnyomda-Vállalata,
 Debrecen, 1936.
 Feljegyzések. Debrecen, 1915-30.
 Debreceni Tiszántúli Egyházkerületi Levéltár (TtREL), 1911-től.
 Családi levéltár, Debrecen.
 Egyházmegyei, kerületi, konventi és zsinati jegyzőkönyvek 1900. évtől
 Lelkészegyesület. Debreceni protestáns Lap. Református szemle. Kálvinista
 Szemle (összes évfolyamai).
 Énekeskönyv-ben több szoltár átírása. In: Énekeskönyv. Debrecen.. és TIREK
 Könyvnyomda-Vállalata, 1938. (Átvizsgálta és előszóval ellátta Nagy Vincé-
 nek "A mi hitünk" című konfirmációi kátéját.)
 Válasz Ágoston Péter könyvére. In: Befogadók. Karsai L. (Szerk.) 61-66. o. Aura
 Kiadó, Budapest 1993.
 Az én hitvallásom. Reformátusok Lapja. 1993. 07. 25.

Egyes cikkek forrásműveiből.

Síró Béla cikkének irodalma

1. Karner K.: A felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. Theológiai Tanulmányok 14. Debrecen, 1931. 8., 10.o.
2. Hajdú vármegyében a lakosság felekezeti megoszlása 1920-ban: katolikus: 12,7%, református: 74,6%, izraelita: 4,3%. Debrecenben: katolikus: 19,2%, református: 65,7%, izraelita: 9,8%. Országosan: katolikus: 63,9%, református: 21%, izraelita: 5,9%. Táblázatok uo., mint előbb: 1.
3. A reformátusok aránya az egyes foglalkozási csoportokon belül különösen magas a középbirtokosok 34%), a kisbirtokosok (26,8%) és a részes földművesek (46,5%) között. Az izraelitáké viszont az iparban (10,3%), a kereskedelem és hiteléletben (45,1%) és a szabadfoglalkozás egyes területein. uo. XII. táblázat uo. 1. (52. o.)
4. *Egyenlőség* 1921. május 28.
5. Baltazár D.: A próbáltatások idejéből, Debrecen, 1920. 180-181. o.
6. *Egyenlőség jubileumi száma* 1911. június 1. 17. o.
7. *Múlt és Jövő* 1926. október 2269. o.
8. *Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára* (a továbbiakban TtREL) I. 1.cc. elnöki iratok 1294/1917.

9. *Egyenlőség* 1917. április 3., Lelkészegyesület 1917 jún. 3. és jún. 30.
10. *Egyenlőség* 1917. április 3., Lelkészegyesület 1917 jún. 3. és jún. 30.
11. *Egyenlőség* 1917. november 17. és december 22.
12. *Lelkészegyesület* 1918. június 15. és *Egyenlőség* 1918. június 12.
13. *Debreczeni Független Újság* 1921. március 6
14. *Debreczeni Protestáns Lap* 1919. május 31., június 14., július 5., Lelkészegyesület 1919. szept. 6.
15. *TtREL jegyzőkönyvei* 1919. 20-21. 287. o.
16. Lásd például a *debreceni Református Fiúgimnázium értesítőit* az 1919-20. és 1920-21 tanévre. Országos adat: Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalása a nemzetgyűlésen. Az 1920-as Nemzetgyűlés naplója V.k. 204. o. és A magyarországi református egyház egyetemes konventjének jegyzőkönyve 1920-23. Bp. 1924. 32/1921.
17. Lásd például: *Magyar Kultúra* IX.k. (1917) 336.o., VI. évf. (1918) 32-33. o., *Kálvinista Szemle* 1920. április 25., május 4., *D* 1921. március 15.
18. *Múlt és Jövő* 1921. december 2.o. *debreczeni Újság*
19. *Zsidó Szemle* 1921. március 18.
20. *Gergely J.: A politikai katolicizmus Magyarországon (1890-1950)* Kossuth Könyvkiadó
21. *Katzburg N.: Hungary and the Jews. Policy and Legislation 1920-1943.* Bar Ilan University Press pp. 32-59.
22. *Magyar Kultúra* IX. k. (1917) 337.o.
23. *Kálvinista Szemle* 1920. december 19.
24. *Lelkészegyesület* 1918. június 15.
25. *Felsőházi Napló* II.k. Budapest 1928. 102-103.
26. *Országos Egyetértés* 1928. március 22.
27. Uo.
28. *Országos Egyetértés* 1928. március 14. *TtREL*. I. 1.cc. elnöki iratok 2578/1928.
29. *Egyenlőség* 1932. január 23.
30. *Múlt és Jövő* 1933. március 67-70.o.
31. *Múlt és Jövő* 1936. október 269-272. o.
32. *Egyenlőség* 1936. augusztus 27., szeptember 3., *Múlt és Jövő* 1936. 3., *Zsidó Élet* 1936. szeptember 5., *Zsidó Szemle* 1936. augusztus 28. - Szombat 1936. szeptember 15.

Kormos László cikkének összefoglaló irodalma

1. *TtREL* I.2.16-18. – U.o.Egyházkerületi jegyzőkönyv. 1936. 2-15.sz. Lelkészegyesület XXIX.évf. 23-24 sz. Debrecen, 1936. Újságcikkek, egyéb feljegyzések *TtREL* I.2.16-18 Baltázár politikai, egyházpolitikai szereplését lásd *Kormos László: A református egyház a magyar politikai életben.* Studia et acta ecclesiastica Budapest 1983.V.271-298
2. *Lencz Géza* biográfiai feljegyzései Uo. *TtREL* I.2,18

3. *Czeglédy E* : Dr. Baltazár Dezső püspök életrajza Debrecen, 1931. További életrajzi munkák: Csikesz Sándor D Dr. Baltazár Dezső Debrecen, 1936, Erdős József: Baltazár Dezső a tanítvány. Debrecen, 1936, Zoványi Jenő: A tiszántúli református egyházkerület története. Debrecen, 1939 I.k.
4. *Lelkészegyesület*-ben találhatók: Országos Református Lelkészegyesület (továbbiakban ORLE) közgyűléseinek publikációi. 1912 évi kongresszus emlékkönyve. Szerk. Kovács J.István Nagybánya 1918.
5. TtREL I.1. a 58. k. jegyzőkönyvek, TtREL I.1.b.341-343
6. TtREL I 1.a, b., c., d., 1911-1936 között
7. TtREL I.1. jegyzőkönyv 1936. 7-8 sz.
8. *Jakucs I* : Baltazár és a Kollégium. kézirat TtREL.I.1.2.18
9. *Lelkészegyesület*, 1936. 23-24 sz.

Content

Foreword (L. Szenes)	7
Introduction	13
Biography of Dr. Dezső Baltazár reformed bishop. (Extracts from the book of E. Czeglédy titled by The life of bishop D. div. and LL.D. Dezső Baltazár)	15
„From the time of crosses.” (Extracts from the book of Dezső Baltazár titled by the same)	40
Political conception and ecclesiastical policy of Baltazár	72
Visits of Baltazár on the battlefield in the I. World War	113
Baltazár in Amerika	120
Critics on Baltazár written by Zoványi and Mocsár	131
Appreciations of Dezső Baltazár	147
Rehabilitation of Baltazár in Hajdúböszörmény	169
Baltazár and the „clergy”	173
Baltazár and the Jewishness	195
The disease, death and funeral of Dr. Dezső Baltazár	217
Memoirs of the family members (László Kolozsváry Kiss, Mrs. Katalin Németh, Mrs. Erszébet Kardos, Mrs. Éva Leel-Össy, Tamás Vásáry, Mrs. Izabella Szemerédy MD.)	225
Some poems on Baltazár, a sermon of the bishop and a study on poet Csokonai	260
Verses from the young days of Baltazár	274
Anecdotes	291
Psychobiography of Baltazár	302
Epilogue	310
Documents	313
References	363
English and German contents	369

Inhaltsverzeichnis

Vorwort (L. Szenes)	7
Einleitung	13
Die Lebensgeschichte des reformiertes Bischoffs: Dr. Dezső Baltazár (Auswahlen aus dem Buch von E. Czeglédy mit dem Titel: Das Leben des Bischoffs D. Dr. Dezső Baltazár.)15	
„Aus dem Zeit der Prüfung.” (Auswahlen aus dem Buch des D. Baltazárs mit demselbem Titel	40
Die politische und kirchenpolitische Auffassungen des Baltazárs	72
Die Besuche des Baltazárs im Kampfgebiete während des ersten Weltkrieges.	113
Baltazár in Amerika	120
Die Kritik des Baltazárs von Zoványi und Mocsár	131
Die Würdigung des D. Baltazárs	147
Die Rehabilitation Baltazárs in Hajdúböszörmény	169
Baltazár und der „Klerus”	173
Baltazár und das Judentum	195
Die Krankheit, der Tod und das Begräbnis des Dr. D. Baltazárs	217
Die Erinnerungen der Familienangehörigen (László Kolozs- váry Kiss, Katalin, Németh, Erszébet Kardos, Éva Leel-Össy, Tamás Vásáry, Dr. med. Izabella Szemerédy) ..	225
Einige Gedichte über Baltazár, eine Predigt und eine Studie über dem Dichter Csokonai des Bischoffs	260
Die jugendliche Gedichte Baltazárs	274
Die Anekdote	291
Die Psychobiographie de Bischoffs	302
Eine Nachrede	310

Die Dokumente	313
Literatur	363
Englische und deutsche Inhaltsverzeichnisse	369

Leel-Össy Lóránt BALTAZÁR DEZSŐ A PÜSPÖK